

PETER SOKOLOVIČ

Trnava
v rokoch 1938 – 1948

Štúdie a dokumenty

PETER SOKOLOVIČ

Trnava

v rokoch 1938 – 1948

Štúdie a dokumenty

PETER SOKOLOVIČ

Trnava
v rokoch 1938 – 1948
Štúdie a dokumenty

Recenzenti

Mgr. Silvia Haladová, PhD.

Mgr. Peter Jašek, PhD.

Jazyková redaktorka

Mgr. Daniela Lysá

© PhDr. Peter Sokolovič, PhD. 2021

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani jeho časť nemožno reprodukovat bez súhlasu majiteľov autorských práv.

Vydanie prvé

Vydané v spolupráci s Maticou slovenskou vlastným nákladom

Vytlačila tlačiaren P+M, s. r. o., Turany

ISBN 978-80-570-2986-1

OBSAH

Na úvod	6
<i>ŠTÚDIE</i>	11
TRNAVA NA SKLONKU ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY	12
Vzostup Hlinkovej slovenskej ľudovej strany	12
Prvá Hlinkova garda	15
V predvečer autonómie	23
Trnavský národný výbor	28
Počiatky protizidovských akcií v Trnave	39
Vystahovanie Židov po Viedenskej arbitráži	43
Eskalácia napätia	47
Evakuácia úradov z územia odstúpeného Maďarsku do Trnavy	50
TRNAVA V ROKOCH 1. SLOVENSKEJ REPUBLIKY	59
Trnava a vznik Slovenského štátu	59
Arizácie a spory o charakter trnavskej spoločnosti	76
Odboj a odchod trnavskej posádky do povstania	86
Politické pomery od jesene 1944	109
TRNAVA V ROKOCH 1945 – 1948	118
Snahy o vyrovnanie sa s predchádzajúcim režimom	118
„Riešenie“ nemeckej a maďarskej otázky v svetle agendy trnavských národných výborov	133
Predohra a priebeh februárových udalostí v Trnave	153
<i>DOKUMENTY</i>	167
Pamätná kniha mesta Trnavy	168
Kronika národného povstania v Trnave	299
Záver	332
Resumé	333
Použitie pramene	334

Na úvod

Obdobie rokov 1938 – 1948 znamenalo v novodobých slovenských dejinách zásadný medzník. Za relatívne krátky čas sa vystriedalo niekoľko režimov – od dohasínajúcej existencie Československej republiky cez režim 1. Slovenskej republiky až po ľudovodemokratické Československo s vyústením do februárového, resp. po februárového uchopenia moci komunistickou stranou. Všetky uvedené obdobia sa dotkli aj slovenských regiónov a stali sa predmetom záujmu neskoršej marxistickej historiografie, ktorá ich však buď vnímala zo svojej pozície, alebo ich ochudobnila o jej ideologickému videniu nevyhovujúce témy. Z dejín nám tak „zmizli“ nielen významné udalosti, „stratili“ sa z nich aj výrazné osobnosti, ktoré vplývali na chod mesta, tvorili nielen jeho politické, ale aj kultúrno-spoločenské či ekonomické hodnoty, bohužiaľ, stáli na „nesprávnej“ strane. V historiografii ide najmä o obdobie rokov 1938 – 1945,¹ avšak aj problematika rokov 1945 – 1948 bola v doterajšej historiografii venovanej dejinám Trnavy relatívne málo spracovaná a ak, tak najmä s dôrazom na aktivity komunistickej strany či budovateľské zásluhy národných výborov. Predkladaná práca má aj z tohoto dôvodu za cieľ najmä poukázať na viaceré udalosti či osobnosti spojené s dejinami Trnavy v pohnutom desaťročí 20. storočia, ktoré boli dlhý čas interpretované tendenčne, poprípade sa na ne „zabudlo“. Aj z uvedených dôvodov sa nezameriava na podanie uceleného obrazu dejín mesta Trnava v skúmanom období v celej komplexnosti. Snaží sa o podanie parciálnych štúdií, formálne chronologicky zoradených, ktoré by pomohli bližšie priblížiť a zobjektivizovať obdobie rokov 1938 – 1948 v slovenskom Malom Ríme. Viaceré z nich boli publikované v predchádzajúcich prácach, pre ich roztratenosť som sa však rozhodol ponúknuť ich po úpravách a doplnení niektorých údajov v jednej spoločnej monografii. Tá bola v prvom vydaní publikovaná na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave v roku 2017.² Nakoľko však vyšla v minimálnom náklade, ktorý nestačil pokryť dopyt Trnavčanov a záujemcov o regionálne dejiny 20. storočia, rozhodol som sa ju spojiť s textami mapujúcimi rovnaké

¹ V monografii ŠIMONČIČ, J. – WATZKA, J. (zost.): *Dejiny Trnavy* (Bratislava 1988) sú obdobiu „Trnava v rokoch druhej svetovej vojny“ venované 3 strany. Odboj, činnosť komunistickej strany, povstanie... sú súčasťou samostatných kapitol.

² SOKOLOVIČ, P.: *Kapitoly z dejín Trnavy v rokoch 1938 – 1948*. Trnava 2017.

obdobie trnavskej histórie na podklade dobových dokumentov.³ Výsledkom je predkladané dielo, ktoré, verím, zaujme každého záujemcu o pohnuté obdobie síce len desiatich rokov, ale predsa len o obdobie, v ktorom sa vystriedalo viacero režimov a bolo bohaté na množstvo aj pre dnešok významných udalostí.

Základom predkladaného textu štúdií sa stala najmä rozsiahla štúdia publikovaná v kolektívnej monografii pod zostavovateľskou gesciou prof. Jozefa Šimončíča,⁴ ktorá bola pre potreby tejto publikácie rozšírená a doplnená o ďalšie práce venované „poarbitrážnemu“ obdobiu, resp. o štúdie analyzujúce obdobie rokov 1945 – 1948,⁵ ktoré doteraz v historiografii venovanej dejinám Trnavy, azda okrem prínosnej, no obdobiím vzniku poznačenej monografii mesta z roku 1988, nenašlo bližšie vyjadrenie. Verím preto, že ponúkané texty aspoň sčasti prinesú nové pohľady na jedno z najzaujímavejších období novodobých regionálnych dejín a pomôžu čitateľovi bližšie sa zorientovať v jeho interpretácii, ktorá bola aj vzhľadom na tragédiu doby v doterajšej historiografii často tendenčne spracovaná.

Spomínané udalosti sú však aj predmetom záujmu dvoch publikovaných dokumentov – Pamätnej knihy mesta Trnavy a Kroniky národného povstania v Trnave, tzv. povstaleckej kroniky mesta Trnavy. Oba sú významným svedectvom nielen o dobe, ktorú sa snažia uchopiť, ale aj o období svojho vzniku a prinášajú zaujímavý pohľad na dejiny regiónu, ktorý sa vo víre „veľkých dejín“ určite nestratil. Dejiny totiž netvoria len veľké udalosti, rozhodujúce prelomy, ktoré sa udiali v politickom centre. Tie, samozrejme, vplývali na reálnu politiku a tvorili obraz doby tak, ako sa nám javí dnes. Nesporne však podnikli aj pohyb v menších mestách či na dedinách a ovplyvnili život jednoduchého človeka a miestnych politických elít. Ten sa mohol mesto od mesta, dedinu od dediny značne odlišovať. Práve v tejto rozmanitosti je krása dejín, historických udalostí, ktoré by bez ich reálneho zakorenenia v konkrétnych regiónoch stratili svoje čaro. Preto je aj vydanie týchto dokumentov jedným z príspevkov k bližšiemu poznaniu nielen histórie najstaršieho slovenského kráľovského mesta, na ktorý môže nadväzovať ďalší výskum zameraný aj na ostatné slovenské regióny.

³ SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov. Pamätná kniha mesta Trnavy a Kronika národného povstania v Trnave ako pramene poznania regionálnej histórie*. Trnava, 2016.

⁴ SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: *Trnava v rokoch 1938 – 1945*. In: ŠIMONČIČ, J. a kol.: *Trnava. Dejiny. Zväzok prvý*. Trnava 2009.

⁵ SOKOLOVIČ, P.: *Evakuácia úradov z územia odstúpeného Maďarsku na príklade Trnavského umiestňovacieho okresu*. In: MITÁČ, J. (zost.): *Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži*. Bratislava 2011, strany (s.) 149 – 161. Tenže: „Riešenie“ nemeckej a maďarskej otázky vo svetle agendy trnavských národných výborov v rokoch 1945 – 1948. In: HRUBOŇ, A. – MAJERIKOVÁ-MOLITORIS, M. – LEPIŠ, J. (zost.): *Slovensko v rokoch neslobody III*. Krakov 2014, s. 85 – 108. Tenže: *Snahy o vyrovnanie sa s predchádzajúcim režimom v rokoch 1945 – 1948 na príklade Trnavy*. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Trnava v rokoch 1939 – 1989*. Trnava 2012. Tenže: *Predohra a priebeh februárových udalostí v Trnave*. In: SOKOLOVIČ, P. a kol.: *Roky prelomu. Slovensko v rokoch 1945 – 1948*. Trnava 2015, s. 652 – 675.

Prvým ponúkaným dokumentom je Pamätná kniha mesta Trnavy,⁶ ktorá na relatívne rozsiahlom priestore mapuje obdobie rokov 1938 – 1947. Jej pisateľ sa však pri reflexii trnavských dejín nevyhol ani rozsiahlejšiemu úvodu, ktorým sa snažil priblížiť aj staršiu históriu mesta. Z pohľadu historickej hodnoty je to rozdielny dokument ako tzv. Povstalecká kronika. Tá je charakteristická hutným textom, bohatým na spoločensko-politické informácie a reálie z obdobia sklonku 1. Slovenskej republiky, kdežto v Pamätnej knihe kronikár zaznamenal nielen spoločensko-politické udalosti, ale veľa priestoru venoval aj kultúre, školstvu, športu či cirkvi, čo je vzhľadom na široký záber diela logické. Z jej stránok na nás dýcha duch doby, ktorej dáva opisom mnohých, azda z hľadiska „chodu dejín“ na prvý pohľad možno bezvýznamných udalostí, oveľa „ľudskejší“ charakter. Práve v tom však tkvie dôležitosť dokumentu, ktorý sa nesnaží len podať historické udalosti a významné medzníky, ale približuje každodenný život v meste, ktoré bolo v opisovanom období skúšané mnohými udalosťami. Nakoľko je originál písaný rukou, popisy k jednotlivým reáliám v ňom boli napísané na okraji strany. V tlačenej podobe by takáto forma bola z hľadiska realizácie náročná a menej prehľadná, rozhodol som sa preto názvy jednotlivých udalostí priradiť pred každú z nich. Pre prehľadnosť sú od ostatného textu odlišené kurzívou. Bohužiaľ, viaceré z dôležitých medzníkov nie sú v Pamätnej knihe reflektované tak, ako by si azda zaslúžili. Či už je to vyhlásenie autonómie Slovenska 6. októbra 1938, Viedenská arbitráž, poprípade vznik Slovenského štátu 14. marca 1939, osud trnavských Židov či predohra a priebeh februárových udalostí z roka 1948, Pamätná kniha (nielen) o nich mlčí, poprípade ponúka čitateľom len stručné informácie.

Aj z tohto dôvodu je v publikácii na porovnanie uvedený druhý dokument, Kronika národného povstania v Trnave,⁷ ktorý mapuje spoločensko-politické udalosti v meste detailnejšie, aj keď – bohužiaľ – je taktiež zameraný skôr na vykreslenie odboja a povstania z augusta 1944. Práve tieto udalosti sa po znovuoobnovení Československej republiky v roku 1945 stali pre nastupujúci štátny aparát jedným z pilierov jeho legitímácie, nakoľko prispeli k opätovnému nastoleniu moci československých orgánov na slovenskom území. Povstanie z roku 1944 bolo práve takouto udalosťou. Z tohto dôvodu mali jednotlivé mestá, resp. obce zapojené do povstania poslať Správe národného múzea v Turčianskom sv. Martine kroniky povstania v tej-ktorej lokalite. Jedným z takýchto dokumentov je aj „Kronika národného povstania v Trnave“. Analyzuje nielen samotný priebeh povstania v meste, ale mapuje aj jeho začiatky, spoločenské podmienky a politickú situáciu v Trnave a čias-

⁶ Pamätná kniha mesta Trnavy sa nachádza v Štátnom archíve (ŠA) v Trnave, fonde Mestský úrad v Trnave.

⁷ Kronika národného povstania v Trnave je uložená v Slovenskom národnom archíve v Bratislave, v zbierke Slovenské národné povstanie (SNP), škatuli (šk.) 18, spise číslo (č.) 21 a fascikli č. 1.

točne aj v 1. Slovenskej republike. Je o to zaujímavejšou výpoveďou, pretože trnavská posádka sa, s výnimkou piešťanských letcov, prakticky ako jediná západoslovenská posádka postavila vo väčšom počte na stranu povstalcov a presunula sa z mesta na povstalecké územie. Zachytáva však oveľa širší priestor dejinných udalostí v meste a približuje čitateľovi viaceré okruhy od spoločensko-politických reálií 1. Slovenskej republiky cez formovanie a činnosť odboja v meste až po okupáciu Nemcami a povojnové vyrovnávanie sa s exponentmi predchádzajúceho zriadenia. Nie je však len dokumentom o „povstaleckých“ udalostiach, ale aj zaujímavým svedectvom o povojnovom období, zmýšľaní nového spoločenského zriadenia, ktoré sa rozhodlo glorifikovať povstanie ako významný prvok pri ceste k znovuoobnoveniu Československej republiky. Spolu s Pamätnou knihou mesta Trnavy je preto cenným dokumentom nielen pre Trnavčanov, ale pre všetkých, ktorí sa zaujímajú o skúmanie zaujímavých, no pohnutých dejín rokov 1938 – 1945. Zaujímavosťou dokumentu je i jeho pútavé literárne spracovanie, ktorému vtlačil svoj rukopis jeho autor Ján Gál. Aj z tohto dôvodu je dokument ponúknutý, podobne ako Pamätná kniha, bez gramatických či štylistických úprav v dobovom pravopise. Opravené boli len zjavné preklepy. Oba dokumenty sú taktiež opoznámkované zostavovateľom, nie však tak, aby zahltili text informáciami. Iste by sa dali vyhľadať informácie k väčšine osôb, ktoré v dokumentoch figurujú, poznámky sa však sústredia skôr na dovysvetlenie menej jasných udalostí, poprípade polemiku so zjavnými nepresnosťami či ideologicky formulovanými informáciami. Práve pre ne každý historik, ktorý k obom prameňom pristupuje, musí mať na zreteli obdobie ich vzniku, ako aj možné nepresnosti, na ktoré som sa aspoň sčasti snažil v poznámkach poukázať. Niektoré poznámky sa tiež môžu zhodovať s informáciami obsiahnutými v úvodných štúdiách, pre relatívnu rozsiahlosť diela a lepší prehľad čitateľa som sa ich však rozhodol ponechať. Zostáva veriť, že to prispeje k prehľadnosti predkladanej práce, ktorá, verím, bude mať nasledovníkov v podobe ďalších štúdií či monografií, ktoré – azda aj v polemike s ňou – priblížia krásy a zákutia nielen v publikácii opisovaného pohnutého desaťročia v dejinách najstaršieho slovenského slobodného kráľovského mesta...

Peter Sokolovič

ŠTÚDIE

TRNAVA NA SKLONKU ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY

Vzostup Hlinkovej slovenskej ľudovej strany

Rok 1938 znamenal v slovenskej spoločnosti významný medzník. Práve v tomto roku, na ktorý pripadlo dvadsiate výročie vzniku Československa, získali Slováci prvý raz vo svojej histórii možnosť prevziať do svojich rúk správu vlastného územia – autonómiu Slovenskej krajiny. Pre Trnavu mal rok 1938 navyše osobitný význam, lebo oslávila sedemsté výročie od udelenia výsad slobodného kráľovského mesta uhorským kráľom Belom IV. Bol však aj rokom, v ktorom strata južných území po Viedenskej arbitráži a faktické pričlenenie sa ku krajinám pod vplyvom Adolfa Hitlera na dlhšie obdobie poznamenali v negatívnom zmysle charakter režimu a neskoršej 1. Slovenskej republiky.

Začiatkom roka 1938 sa proces rozkladu centralistického pražského režimu napriek plánovaným celoštátnym oslavám 20. výročia vzniku Československej republiky (ČSR), ktoré mali za cieľ vyzdvihnúť jednotu štátu a „národa“ československého, aj vzhľadom na medzinárodno-politickú situáciu zjavne blížil k záveru. V tomto čase v Hlinkovej slovenskej ľudovej strane (HSĽS) čoraz viac silneli hlasy za vytvorenie takého spôsobu spoluzitia Čechov a Slovákov, ktorý by Slovákom zabezpečoval väčšie práva a nezávislosť.⁸ Keď sa za autonomistickú koncepciu svojou autoritou na veľkej ľudáckej manifestácii v Žiline 25. januára 1938 postavil sám Andrej Hlinka, ktorý sa vyslovil jednoznačne za odtrhnutie od Čechov slovami „*Ak nás Praha nepočuje, ak Pittsburská dohoda, autonómia nestane sa skutkom, tak povieme Prahe zbohom*“,⁹ bolo jasné, že politika strany sa v novom roku bude uberať práve

⁸ Slovenský národný archív Bratislava (SNA), fond (f.) Národný súd, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 898. Piešťanský manifest. Pozri aj ROLKOVÁ, N.: Smerovanie slovenskej ľudovej strany v rokoch 1905 – 1939 na podklade jej programových dokumentov. In: LETZ, R. – MULÍK, P. – BARTLOVÁ, A. (zost.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*, s. 179, VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*. Bratislava 1991, s. 126 – 136. SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940). In: *Zborník Múzea SNP 1969*. Banská Bystrica 1969, s. 184.

⁹ *Slovenská pravda*, 28. 1. 1938.

týmto smerom. Známe heslo „*V novom roku do útoku!*“ pripisované Alexandrovi Machovi¹⁰ sa malo čoskoro naplniť.

Ani Trnava nemohla zostať bokom od udalostí, ktoré sa diali v zatiaľ ešte stále spoločnom štáte. Štýl politickej komunikácie a rétorika Hlinkovej slovenskej ľudovej strany zo začiatku roka pritiahli do jej radov okrem „starých autonomistov“ najmä veľký počet mládeže nespokojnej s postupom pražskej vlády v riešení slovenskej otázky. Trnavskej mládeži takisto nebol ľahostajný zvýšený pohyb na slovenskej politickej scéne a začala sa čoraz viac exponovať v prospech autonomistickej politiky. Táto skupina, z ktorej neskôr v Trnave vyrástla prvá Hlinkova garda, sa v letných mesiacoch roka 1938 začala v Trnave formovať najmä v súvislosti s podporou HSLS v obecných voľbách 22. mája 1938.¹¹ Pri volebnom „boji“ sa však stretávali s viacerými problémami. Otvorená činnosť v prospech autonomistickej myšlienky mohla byť klasifikovaná ako protištátna činnosť s cieľom rozbitia republiky.¹² Nemenej dôležitým limitujúcim faktorom bol postoj trnavského obyvateľstva. Otvorená podpora volebného zápasu v prospech ľudovej strany sa stretávala s nebezpečenstvom krvavých zrážok s príslušníkmi „nepriateľských strán“. Mladí Trnavčania v tomto ovzduší nadviazali styk aj s miestnymi organizáciami ľudovej strany. Ten však pravdepodobne zostal len na úrovni poskytovania letákov a tlače a poväčšine neprerástol rámeč technického zabezpečenia zo strany HSLS. Snahou strany bolo samozrejme osloviť čo najviac voličov, čo však nebolo aj vzhľadom na množstvo ponúkaných možností pre trnavského voliča jednoduché. Vo voľbách totiž okrem ľudovej strany kandidovali viaceré zoskupenia. Ako sa môžeme dočítať v dobových dokumentoch, ponuka strán bola skutočne pestrá. V Trnave kandidovali napr.:

„1. *Volebná skupina nezamestnaných a neorganizovaných robotníkov (M. Kupčák)*

2. *Strana židovská (R. Magram.)*

3. *Čsl. strana národ. socialistická (A. Kubál.)*

4. *Komunistická strana československá (A. Zuščík.)*

5. *Slovanská jednota v ČSR (J. Bílik.)*

6. *Čsl. strana ľudová (Dr. Pavol Žiška.)*

7. *Národné sjednotenie (Teodor Režucha.)*

8. *Republikánska strana (Dr. D. Drgoň.)*

9. *Živnostensko-obchodnícka strana stredostavovská (Juraj Vyskočil.)*

10. *Národná obec fašistická (Rudolf Kupček.)*

¹⁰ Pozri *Gardista*, Nový rok 1940, s. 1.

¹¹ V. Bystrický sa vyjadril, že to boli posledné demokratické voľby v Česko-Slovensku. Pozri BYSTRICKÝ, V.: Politické rozvrstvenie spoločnosti na Slovensku vo svetle obecných volieb v roku 1938. In: *Historický časopis*, ročník (roč.) 40, 1992, číslo (č.) 4, s. 439.

¹² V tomto čase ešte platil zákon na ochranu republiky z roku 1923, na základe ktorého sa dokonca súdilo aj neskôr a ešte aj v 50. rokoch boli popravovaní „nepriatelia režimu“. SOKOLOVIČ, P.: Proces s členmi Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy v roku 1958. In: *Pamät národa*, roč. 6, 2010, č. 3.

11. Čsl. soc. dem. strana (J. Bachratý.)
12. Kresťanskí socialisti (Dr. Ján Wallner.)
13. Hlinkova slovenská ľudová strana (msgr. Ján Pöstényi.)
14. Volebná skupina národných pracovníkov (Dr. Jur Janoška.)
15. Majitelia domov a domkov (Dr. Anton Palkovič.)
16. Skupina Júliusa Grünfelda (Július Grünfeld).¹³

Napriek tomu, že ľudová strana mala proti sebe veľký počet politických protivníkov, voľby pre ňu dopadli úspešne. Hoci s mladými autonomistami nedokázala vytvoriť širšie zázemie pre prepracovanejší systém zosúladenia svojej činnosti, aj ich zásluhou vyzneli voľby pre ľudovú stranu víťazne. Z celkového počtu 12075 odovzdaných hlasovacích lístkov sa za HSLS vyslovilo 3277 voličov, čím sa stala vedúcou politickou silou v miestnom zastupiteľskom zbore.¹⁴ Úspech oproti predchádzajúcim voľbám bol pre stranu výrazný. Počet jej členov v zbore sa zvýšil z 8 na 12, kým komunisti získali len 1531 a sociálni demokrati 2185 hlasov. Napriek dosiahnutému výsledku sa jej však nepodarilo presadiť vlastného kandidáta vo voľbách na post starostu, ktorým bol opäť zvolený komunistický radca, senátor Juraj Vyskočil. Novozvolený zastupiteľský zbor mesta Trnavy sa zišiel už 9. júna. Ako sa píše v Pamätnej knihe mesta Trnavy, „Po ustavení volebnej komisie, ktorej predsedal najstarší člen zastupiteľstva Adolf Mlčoch, prišlo sa k voľbám, a to najprv k voľbe I. miestostarostu, na ktorého si uplatnila nárok Hlinkova slovenská ľudová strana (12 členov), sdružená s jedným členom strany ľudovej (čsl.) a s jedným členom skupiny Slovenskej jednoty. To sdruženie zvolilo si za I. miestostarostu mesta Dr. Františka Orlického, člena Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Ostatné strany a volebné skupiny previedly voľbu starostu a II. námestníka. Starostom bol opäť zvolený kom. radca a senátor Juraj Vyskočil, člen živnostenskej strany, II. miestostarostom Jozef Bachratý, člen soc. dem. strany.“¹⁵ Je zaujímavé, že v súvislosti s voľbami do mestskej Rady sa Hlinkova slovenská ľudová strana okrem čsl. strany ľudovej združila aj so stranou známeho protizidovského aktivistu Jozefa Bilika-Záhorského

¹³ SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov...*, s. 20.

¹⁴ Štátny archív v Trnave, f. MsÚ v Trnave, *Pamätná kniha mesta Trnavy*, s. 24. Výsledok volieb bol nasledovný: „Čsl. sociál. demokrati: 2.185. Komunisti: 1.531. Nezamestnaní robotníci: 231. Skupina J. Grünfelda: 132. Národní socialisti: 483. Národné sjednotenie: 197. Majitelia domov a domkov: 133. Živnostenská strana: 824. Fašisti: 116. Kresťan. socialisti: 932. Republikáni: 439. Hlinkova slovenská ľudová strana: 3.277. Slovenskí národní pracovníci: 160. Židovská strana: 697. Slovánska jednota: 342. Čsl. strana ľudová: 366. – Podľa volebného čísla (281) boli pri prvom a druhom skrutíniu rozdelené mandáty takto: sociál. Demokrati 8 (dosiaľ 7), komunisti 5 (doteraz 9), nezamestnaní robotníci 1, Grünfeldova skupina žiaden mandát, národní socialisti 2 (predtým 1), majitelia domov žiaden mandát, Národné sjednotenie 1 (predtým 1), živnostníci 3 (dosiaľ 2), fašisti žiaden mandát, kresť. soc. 3 (dosiaľ 4), republikáni 2 (dosiaľ 1), Hlinkova slov. ľudová strana 12 (dosiaľ 8), slov. národní pracovníci žiaden mandát, židia 3 (dosiaľ 3), Slovánska jednota 1, Čsl. strana ľudová 1 (dosiaľ 1)“.

¹⁵ SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov...*, s. 23 – 24.

Slovanská jednota, čo možno sčasti aj s istou dávkou nadsádzky pokladať za predzvesť smerovania budúceho stranou vytvoreného režimu.¹⁶

Voľby, podobne ako na viacerých miestach po Slovensku a v okolitých dedinách,¹⁷ odzrkadľovali zmenu v myslení trnavského obyvateľstva, ktoré sa z veľkej časti pridalo na stranu HSLS. Dôvodom bola sčasti nespokojnosť s vývojom vnútroštátnej situácie, takýto výklad dejinných udalostí by však bol veľmi zjednodušený a nepresný. Mnoho nových sympatizantov si strana získala akiste i v radoch prospechársky zmýšľajúcich jednotlivcov, citiacich blízkosť prevratných zmien, v ktorých chceli stáť na strane toho, kto sa stane ich hýbateľom. Takýmto subjektom bola v tomto období takmer výlučne ľudová strana, preto je logické, že o členstvo v nej prejavoval záujem čoraz viac ľudí, ktorí neskôr jej i novovznikajúcej trnavskej garde spôsobili nemalé problémy.

Prvá Hlinkova garda

Myšlienky známej, úradmi rozpustenej polovojskej organizácie ľudovej strany z konca 20. rokov – Rodobrany, zostali naviazaním na ľudovú stranu prítomné v mysliach jej členov aj naďalej a stali sa základom, na ktorom sa začala v roku 1938 písať história trnavskej Hlinkovej gardy (HG). Jednotliví členovia Rodobrany sa poväčšine včlenili do novotvoriacej sa organizácie, čím jej čiastočne vtlačili podobný ráz ako mala jej predchodkyňa. Hlinkova garda však mala o niečo viac šťastia a jej trvanie a mocenský vzrast boli badateľnejšie. Písal sa totiž rok 1938, ktorý sa aj vzhľadom na zmenenú medzinárodno-politickú situáciu od dvadsiatych rokov výrazne odlišoval. Snahy niektorých slovenských predstaviteľov sa totiž mali dostať do kvalitatívne vyššej roviny v podobe toho, o čo „bojovali“ aj ich predchodcovia – v podobe autonómie Slovenska.

Samotným impulzom k organizovaniu autonomistickej mládeže sa po úspešných voľbách stala manifestácia za Pittsburskú dohodu 5. júna v Bratislave, na ktorej sa okrem iného výrazne ukázala potreba spoločného postupu mladých autonomistov aj z Trnavy a okolia. Zúčastnilo sa jej tiež množstvo mladých trnavských autonomistov, dokonca z Trnavy pricestovalo do Bratislavy okolo 180 bicyklistov.¹⁸ Mala veľký ohlas aj v opozičnom tábore voči ľudovej strane. Kým ľudáci v nej videli triumf svojej autonomistickej politiky, tlačový orgán agrárnej strany *Zem* zapochyboval o nimi prezentovanom vysokom počte mládeže na ľudáckej manifestácii, vyzdvihujúc organizovanie manifestácie agrárnej strany konanej už o deň na to, 6. júna

¹⁶ Do druhej skupiny patrili republikáni a národné sjednotenie a do tretej sociálni demokrati, komunisti, národní socialisti a skupina nezamestnaných robotníkov.

¹⁷ Napríklad v Špačinciach „protiľudácke“ strany vyhrali len preto, že sa proti HSLS spojili. *Pamätná kniha obce Špačince*, s. 43. Pamätná kniha je uložená na obecnom úrade v Špačinciach.

¹⁸ *Slovák*, 27. 7. 1938, s. 4.

1938: „*Republikánska manifestácia predstihla ľudácku v každom ohľade. A čo zvlášť v republikánskej manifestácii kladne vynikalo, bolo to, že tu mala prevahu mládež. Tu mládež, u ľudákov stárež, hoci ľudáci dosť často dokazujú, že slovenská mládež ide za nimi.*“¹⁹ Manifestácia za Pittsburskú dohodu však bola aj napriek týmto vyjadreniam neprehliadnuteľným úspechom autonomistickej politiky. Podľa ľudákov totiž mala ukázať pražským kruhom silu a sebavedomie slovenského národa, ktorý už podľa nich nechcel hrať podradnú úlohu, ale sa rozhodol byť spoluzodpovedným pri tvorbe vlastných dejín, na čo právo bolo dané práve v tomto dokumente.

Pri zrode HG stál najmä Alexander Mach, ktorý sa v tomto prípade ukázal ako dobrý stratég. Bol si vedomý, že nastal správny čas na podchytenie a zacielenie „revolučných“ nálad. Už 11. júna²⁰ publikoval v *Slovenskej pravde* článok pod názvom „Hlinkove gardy“, ktorým oprášil vyše desať rokov starú rodobraneckú myšlienku vsadenú už do novej, rýchlo sa meniacej mocensko-politickej situácie s vedomím posunúť autonomistický „zápas“ do vyššej, aktívnejšej roviny. Okrem iného v ňom vyzýval na vytvorenie Hlinkových gárd, a to: „1. gárd usporiadateľov, na starosti ktorých budú zhromaždenia, kultúrne akcie, kolportáž tlače. 2. gárd obrancov, ktoré by vystupovali len pri väčších manifestáciách a len pod zástavou strany, ako stráž poriadku.“²¹ Jeho článok našiel ohlas v centrálnych kruhoch, cenzúra celý náklad *Slovenskej pravdy* skonfiškovala a uvalila na noviny trojmesačný zákaz pôsobenia. Napriek zásahu cenzorov sa však veľká časť vydania dostala k čitateľom, pretože redakcia obišla nariadenie o cenzúre a ešte pred konfiškáciou rozposlala značnú časť nákladu do všetkých krajov Slovenska.²² Cenzúra *Slovenskej Pravdy* vyvolala v autonomistických radoch živý ohlas. Necenzurovaný²³ *Slovák* z 12. 6. 1938 sa v článku „Hlinkove gardy“ pozastavil nad postupom cenzorov a opätovne reprodukoval skonfiškované Machove pasáže. Ústredným motívom článku sa stala jeho veta, v ktorej sa vyjadril, že po vydarenej manifestácii netreba zaspáť, ale treba zakladať Hlinkove gardy.²⁴ Vo svojom vydaní z 1. júla 1938 v článku „Máme si postaviť vlastné gardy?“ *Slovák* opäť postuloval vytvorenie novej organizácie strany na základe Machovej výzvy, cenzúra však opäť zasiahla a noviny museli vyjsť s „vybielenými“ pasážami.²⁵ Na Machovu výzvu zareagovali aj tzv. „čechoslovácke“ periodiká. *A-zet* z 12. 7. 1938 sa pozastavil najmä nad znovuoživením Rodobrany, ktorú považoval za krajne fašistickú organizáciu. Podľa denníka bolo

¹⁹ *Zem*, 20. 6. 1938, s. 141.

²⁰ Niektoré pramene udávajú ako dátum vyjdenia novín s Machovou výzvou 12. jún, *Slovenská pravda* však vychádzala ako nedefinik a nedefa pripadla práve na 11. jún 1938.

²¹ *Slovenská pravda*, 11. 7. 1938, s. 1.

²² SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 176 – 177.

²³ Neskôr vyšlo aj cenzurované vydanie, ktoré výzvu neobsahovalo.

²⁴ *Slovák*, 12. 6. 1938, s. 2.

²⁵ ĎURICA, M. S.: *Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí*. Bratislava 2003, s. 365.

totiž „známo, že ideové materštví těchto ludáckých nápadů je učení hákového kříže...“²⁶

Ani tieto slová však nič nezmenili na tom, že pohyb v strane, smerujúci k vytvoreniu vlastnej polovojenskej organizácie, bol už v tomto čase nezvratný. Mach vo svojich vyjadreniach jasne deklaroval požiadavku vytvoriť novú organizáciu čisto politického charakteru podriadenú HSLŠ. Jeho slová padli na úrodnú pôdu medzi mladými autonomistami po celom Slovensku. Zárodky Hlinkovej gardy sa mohli tvoriť, a akiste sa tvorili, na viacerých miestach. Podľa niektorých súčasníkov prvá organizácia HG vznikla v Bratislave, druhá vo Veľkom Rovnom a trnavskú organizáciu, ktorej vznik je zároveň doteraz i v historickej obci všeobecne prijímaný ako dátum vzniku celej organizácie, uvádzajú až ako tretiu v poradí.²⁷ Podobne sa vyjadril aj Alexander Mach, ktorý dokonca umiestnil okrem bratislavskej a trnavskej organizácie jednu z prvých „buniek“ HG aj do Viedne.²⁸ Žiaden z týchto dátumov však nemá také jednoznačné doloženie ako 28. júl 1938, dátum konštituovania HG v Trnave.²⁹ Viaceré miestne bunky vznikali na mnohých miestach na Slovensku popri sebe a preto je pravdepodobné, že okrem uvedených pôsobili v čase ich vzniku aj ďalšie miestne „odbočky“. Presný vznik prvej organizácie je preto dosť ťažké určiť aj vzhľadom na nejednoznačné a nie všade používané využitie pomenovania mladých autonomistov Hlinkovými gardistami. Z právnej stránky môže byť ako dátum vzniku organizácie považované vytvorenie jej orgánov ako napríklad predsedníctvo či oficiálne prijatie pomenovania organizácie v dokumentoch, čo z pochopiteľných príčin viacerým tvoriacim sa bunkám chýbalo. Dobová tlač, ako i neskoršia propaganda však poväčšine prisúdili prvenstvo Hlinkovej garde v Trnave, preto sa jej bude táto práca venovať obširnejšie, napriek tomu, že niektorí autori ju označujú za „celkom izolovanú miestnu skupinku ľudí“.³⁰ Podobne sa však o svojej organizácii vyjadrovali neskôr trnavskí gardisti, ktorí sami skonštatovali, že „až

²⁶ Štátny archív Levoča, pobočka Spišská Nová Ves, f. Okresný úrad (OÚ) v Gelnici 1923 – 1945, škatuľa (šk.) 60, 1880/38 prez.

²⁷ HLAVÁČ, E.: Vznik a význam Hlinkovej gardy. In: *Hlinkova garda 1941*. Bratislava 1941, s. 69. Túto ideu prevzali neskôr aj Nemci. Vo svojom elaboráte o HG z marca 1945 konštatovali, že po konštituovaní v uvedených miestach sa rýchlo začala organizovať „po všetkých mestách a dedinách na Slovensku“. Archiv bezpečnostních složek Praha, f. 135, č. zv. 3 – 4.

²⁸ Pozri SNA, f. Národný súd, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 902. Výpoveď Alexandra Macha.

²⁹ Materiál „Historický vývin Hlinkovej gardy“, ktorý bol súčasťou nemeckých dokumentov získaných spojencami po 2. svetovej vojne uvádza ako deň vzniku Hlinkovej gardy v Bratislave 11. jún 1938, teda deň vyjdenia Machovho článku v *Slovenskej pravde*. Pravdepodobne jeho autor za deň vzniku organizácie postuloval práve Machove vyjadrenia bez konkrétneho základu skutočného konštituovania bratislavskej HG. Pozri SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Historický vývin Hlinkovej gardy.

³⁰ ĎURICA, M. S.: *Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí*, s. 365.

do vyhlásenia slovenskej autonómie bol jej význam nepatrný“.³¹ Pre tento postup hovorí viacero faktorov. V začiatkoch si budúci gardisti často hovorievali aj Hlinkova mládež, oproti tomu inde mohli používať meno Hlinkova garda, avšak prakticky nikto o nich nevedel. Aj preto možno vznik Hlinkovej gardy v Trnave, ktorý je doložený ako menom, tak i dátumom vzniku a používaním názvu v dokumentoch (napr. vkladná knižka...) považovať napriek výhradám za vznik prvej organizácie HG. Jednotlivé aspekty sú však aplikovateľné nielen na jednu špecifickú organizáciu, ale aj na procesy, ktoré prebiehali v regionálnych odlišnostiach po celom slovenskom území.

Jozef Zavarský, mladý akademik a novinár, ktorý stál pri zrode gardy, vo svojom spomienkovom článku uviedol, že presvedčenie na znovuoživenie Rodobrany sa v ňom vytvorilo už na jeseň v roku 1937: „*Sedel som v redakcii Slovenskej pravdy. Oproti sedel redaktor Šaňo Mach a prehrabúval sa vo svojom redakčnom stolíku. Odrazu otvoril zásuvku, z ktorej začal vyťahovať jednu po druhej čierne rodobranecké košeľe. Sám sa začudoval nad tým, ako sa tam mohli uchovať, veď toľko ráz bola v redakcii policajná prehliadka. Vypýtal som si jednu košeľu a vtedy skrsla u mňa pevná myšlienka oživiť znovu čiernokošelačov, znovu utvoriť takú organizáciu, ktorá by bola postrachom pre vládny režim a obranou práv slovenského národa.*“³² Treba si uvedomiť, čo Zavarský často zdôrazňoval že „každý pohyb organizovať sa stretal sa s nebezpečenstvom prenasledovania zo stránky úradov, že každá nová organizácia autonomistická bola vlastne organizáciou ilegálnou“. Preto aj prvé kroky k znovuoživeniu Rodobrany sprevádzala podľa jeho slov veľká obozretnosť zo strany iniciátorov.³³ Oveľa ľahšie by bolo podľa neho implantovať nové myšlienky na už existujúce spolky, o ktorých bolo možné sčasti povedať, že boli národné. Do úvahy prichádzala najmä organizácia telocvičnej jednoty Orla, ktorý ako-tak fungoval takmer v každej slovenskej dedine či meste, avšak z funkčného hľadiska nevyhovoval z viacerých príčin. Prvým problémom bola jeho orientácia. Podľa Katolíckej akcie mal Orol okrem katolíckeho i národno-kultúrne poslanie, nie však politické.³⁴ Gardisti pritom jasne deklarovali úmysel stať sa spolkom politickým, súčasťou strany, čo stanovky Orla nedovoľovali napriek tomu, že jeho členskú základňu tvorili skoro bez výnimky ľudáci.³⁵ Zo začiatku bolo orolstvo prakticky jednotné, avšak po rozchode ľudovej strany so Šrámkovou stranou sa slovenská odnož Orla postupne dostávala pod vplyv HSLS, dokonca mala vlastné odznaky, legitimácie, kancelárie i tlačový orgán, ale úradne nebola nikdy schválená. Vystupovala teda oficiálne pod záštitou celoštátneho orolstva, avšak už v dvadsiatych rokoch podľa periodík opozičných voči ľudovej strane niektoré

³¹ SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Začiatok Rodobrany.

³² *Gardista*, 28. 1. 1939, s. 7.

³³ Tamže, 4. 2. 1939, s. 5.

³⁴ *Trenčan*, 23. 7. 1938, s. 1.

³⁵ Tamže, s. 1.

jej jednoty tvorili materské bunky organizácie Rodobrany.³⁶ Z druhej strany nebol pre ich zábery vhodný z hľadiska jeho závislosti na „pražských kruhoch“. Aj napriek enormným snahám predstaviteľov samostatnej slovenskej odnože o jeho úplnú samostatnosť, ktorých tribúnom bol najmä kňaz Alexej Izakovič, zostal celoštátny až do konca prvej republiky.³⁷ Bolo treba vytvoriť úplne novú organizáciu, ktorá by sa nespájala menom s nijakou už existujúcou inštitúciou, tobôž nie pod názvom Rodobrany, čo mohlo vyvolať v úradných miestach odpor.³⁸

Podobne ako pri konštituovaní Rodobrany zohrali pri tvorení prvých organizácií HG významnú úlohu parlamentné voľby. Trnavská mládež „*oddaná Hlinkovej myšlienke*“ položila základy budúcej spolupráce už počas májových predvolebných agitácií v prospech HSLS. Paralelne v nich pôsobilo viacero skupín, ktoré sa spoznávali na trnavských uliciach často až v noci pred voľbami, z čoho vznikali niekedy komické situácie, keď „*lepili autonomistické plagáty a stretli sa so skupinou domnele nepriateľskou, ktorá na prekvapenie lepila tie isté plagáty*“.³⁹ Už v tomto období prichádzalo k prvým kontaktom budúcich gardistov s miestnymi Nemcami, s ktorými našli ešte pred vyhlásením autonómnej Slovenskej krajiny spoločného nepriateľa – komunistov. Vo viacerých mestách, najmä tam, kde bola nemecká skupina početnejšia, pri „predvolebnom boji“ s komunistami postupovali dokonca spoločne.⁴⁰ Otázka užšej kooperácie však ešte nebola natoľko aktuálna, aby prišlo medzi oboma skupinami k významnejšej forme spolupráce na politickom poli, napriek tomu, že určité sympatie časť gardistov k politike Adolfa Hitlera a najmä k jeho snahe o rozbitie ČSR, ktoré by mohlo znamenať posilnenie slovenských snáh o väčšiu mieru samostatnosti, mohla prechovávať. Táto téma sa stala aktuálnou až po 6. októbri 1938, kedy sa HG logicky začala v nadväznosti na politiku HSLS a zahranično-politickú situáciu orientovať na Nemecko ako mocnosť, ktorá mala v budúcnosti spolupôsobiť pri teritoriálnych zmenách v strednej Európe.

Pred 6. októbrom však bolo nevyhnutné zabezpečiť skôr lepšiu koordináciu a zoskupenie roztrieštených síl. Nadväznosť formujúcej sa skupiny au-

³⁶ *A-zet*, 12. 8. 1938, s. 2.

³⁷ Orol bol v podstate celoštátnou organizáciou s ústredím v Brne, ktoré bolo ochotné prispievať len na celoštátnu organizáciu a slovenskí predstavitelia nemali dostatočné finančné zabezpečenie na financovanie nezávislej jednoty, čím sa stal pre ciele mladých autonomistov nepoužiteľným. (ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938*. Bratislava 1993, s. 210.) Iniciatívu na úplnú kontrolu Orla ľudovou stranou vedúcu k osamostatneniu podporoval aj Andrej Hlinka, ktorý sa v *Slováku* z 5. augusta 1938 vyjadril v tom zmysle, že ak bude bránené osamostatneniu sa slovenského Orla od brnenského ústredia, v tom prípade bude meno Orla pochované a slovenská mládež sa bude organizovať pod iným menom (*A-zet*, 6. 8. 1938, s. 2), čo sa však už začiatkom augusta darilo prostredníctvom Hlinkových gárd.

³⁸ SUŠKO, L.: *Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940)*, s. 177.

³⁹ *Gardista*, 28. 1. 1939, s. 7.

⁴⁰ *Tamže*, 14. 3. 1940, s. 12.

tonomistov na myšlienky a sčasti i personálne obsadenie Rodobraný bola zjavná. Tajomnosť, idúca ruka v ruke s romantickým nádychom, bola akiste sympatická mnohým horlivým mladikom, na druhej strane však vyhovovala i starším rodobrancom, ktorí po zákaze činnosti svojej materskej organizácie hľadali priestor na vyjadrenie sa a sčasti boli nápomocní i pri tvorení HG. Myšlienka znovuoživenia Rodobraný pod pôvodným názvom sa síce priam natískala, avšak jej úspech by bol pre jej zlé skúsenosti so štátnou mocou pravdepodobne neistý. Bolo teda nutné založiť úplne novú organizáciu, ktorá by však využila niektoré prvky štruktúry a sčasti i personálne obsadenie svojej predchodkyne.

Od prvej schôdzy 7. júla bol za zatiaľ neformálneho predsedu (nebol ešte zvolený výkonný výbor) považovaný úradník Spolku sv. Vojtecha, bývalý člen Rodobraný Jozef Baxa. Jednou z prvoradých úloh bolo vyriešiť vzťah novej organizácie k trnavskej organizácii strany. Jeho forma sa kryštalizovala už na prvých poradách v priebehu júla. Ako už bolo povedané, spolupráca medzi HG a ľudovou stranou bola zreteľná už v prvopočiatkoch organizovania sa gardistov. Impulz však pravdepodobne nevyšiel z prostredia strany, ale zdola, bez vedomia stranických funkcionárov. Spočiatku bolo cieľom a programom na prvých poradách informovať členov o napätí vnútornej i zahraničnej situácii, poučovať ich prednáškami a politickými výkladmi a oboznamovať mládež s miestnou politickou situáciou a programom HSLŠ.⁴¹ Predstavy organizátorov však podľa ich slov smerovali vyššie, nešlo im údajne len o nejaké „*spolčeky*“, ale o „*spolok alebo organizáciu čisto politickú, čisto hlinkovskú*“.⁴² Ak si tieto slová dáme do širších súvislostí, zistíme, že nemali na mysli organizáciu mládeže pod záštitou HSLŠ ako ekvivalent telovýchovným spolkom združujúcim dorast ostatných politických strán.⁴³ Taktó by totiž oslabili svoju predpokladanú údernosť. Šlo im o vytvorenie organizácie so širšou celoslovenskou pôsobnosťou, samozrejme dočasne pôsobiacej v regionálnom trnavskom kontexte, „*ktorá by svojou mohutnosťou bola oporou autonomistického boja*“,⁴⁴ čím sa jednoznačne dávali do služieb krídla strany zoskupeného okolo Alexandra Macha či Karola Sidora.

Horúcou sa stala najmä otázka zapojenia starších pracovníkov HSLŠ do aktivít HG, čím by gardisti mohli ľahšie preniknúť do miestnej organizácie strany a tým posunúť vzájomnú spoluprácu do kvalitatívne vyššej roviny. Spolupráca s ľudovou stranou bola pre nich výhodná z viacerých príčin. Svoje úmysly síce mohli na verejnosti prezentovať i bez vedomia strany, chýbalo im však finančné zabezpečenie, ktoré pre tieto potreby bola trnavská

⁴¹ Tamže, 4. 2.1939, s. 6.

⁴² Tamže, 11. 2. 1939, s. 9.

⁴³ Mládež sa prostredníctvom telovýchovných spolkov najmasovejšie organizovala najmä pod záštitou agrárnej strany, sociálnodemokratickej strany (robotnícke telocvičné jednoty) a živnostenskej strany (fialové légie). Orol bol v týchto kruhoch všeobecne považovaný za politickú organizáciu HSLŠ. *Trenčan*, 23. 7. 1938, s. 1.

⁴⁴ *Gardista*, 11. 2. 1939, s. 9.

organizácia HSLŠ schopná vyčleniť. Nemenej dôležitá bola pre nich i podpora úradných činiteľov a súhlas vrchnosti. Otázka členstva v HSLŠ bola pritom považovaná za nevyhnutnosť, dokonca členstvo v strane bolo jednou z podmienok prijatia do gardy.⁴⁵ Každý člen preto (samozrejme, ak dovtedy nebol ľudákom) musel vypísať prihlášku do HSLŠ.⁴⁶ Tento postup bol nutný najmä pre prípad odhalenia organizácie bezpečnostnými zložkami, pričom stranícke legitímácie mali poslúžiť na vysvetlenie schôdzok a krytie pred zásahmi úradov. Z tohto dôvodu nadviazala HG v priebehu druhej polovice júla styk s vysokými funkcionármi trnavskej HSLŠ.⁴⁷ Týmto krokom nastalo obdobie užšej spolupráce a prepojenia oboch organizácií.

Jednou z najdiskutovanejších a často nesprávne uvádzaných otázok je dátum a okolnosti vzniku prvej „bunky“ HG. Samotné konštituovanie gardy sa zavŕšilo na schôdzke 28. júla 1938, keď sa oficiálne ustálil názov Hlinkova garda a bol zvolený 14-členný výkonný výbor.⁴⁸ Za predsedu (ešte nie veliteľa z údajných obáv pred reakciami politických protivníkov, ktorí už novú organizáciu označovali za ilegálnu a cvičiacu sa v zbrani)⁴⁹ bol zvolený Jozef Baxa.⁵⁰ Významný gardistický funkcionár a istý čas okresný veliteľ HG v Trnave Eugen Rott vo svojich zápiskoch o vývoji a činnosti HG videl udalosti trochu inak, ide však len o drobné rozdiely v porovnaní so Zavorského spomienkami. Za deň založenia HG považoval už 21. júl 1938 (v zápiskoch pravdepodobne tlačovou chybou udáva mesiac jún), keď na schôdzku mladých autonomistov po prvýkrát prišli funkcionári miestnej HSLŠ, zatiaľ čo Zavorský za deň formálneho založenia HG uprednostnil 28. júl 1938, deň zvolenia predsedu a riadneho výkonného výboru gardy.⁵¹ Ešte väčší zmätok do celej záležitosti okolo určenia dátumu vzniku prvej Hlinkovej gardy vniesol denník *Slovák*, ktorý pod článok „Prvá Hlinkova garda založená“ z 3. augusta 1938 podpísal dátum 2. august. Tento si neskôr ako deň vzniku HG osvojila veľká časť historikov. Pritom v článku, ktorý taktiež vyšiel z pera Jozefa Zavorského, sa žiadny konkrétny dátum vzniku Hlinkovej gardy neuvádza, deň 2. august je len v jeho hlavičke v podobe „-jz- Trnava, 2. augusta“, čiže ide o suchý vydavateľský údaj, pravdepodobne deň podpísaný pod Zavorského originálom, ktorý poslal do redakcie ako deň napísania článku. V prípade Rottových a Zavorského spomienok však rozdiely nie sú v obsahu, lež v interpretácii historických faktov. Myšlienka založiť Hlinkove gardy pod týmto

⁴⁵ Tamže.

⁴⁶ Tamže.

⁴⁷ *Slovák*, 27. 7. 1938, s. 4.

⁴⁸ *Gardista*, 18. 2. 1939, s. 14.

⁴⁹ Aj funkcia výkonného výboru bola z podobných obáv fakticky len formálna, pričom bol tento organizovaný ako zásterka na spôsob iných spolkov. *Gardista*, 18. 2. 1939, s. 14.

⁵⁰ Porovnaj: *Slovák*, 27. 7. 1938, s. 5, tamže, 3. 8. 1938, s. 3, tamže, 11. 8. 1938, s. 5, *Gardista*, 11. 2. 1939, s. 9, tamže, 18. 2. 1939, s. 14, *Trnavské noviny*, 13. 8. 1939, s. 3.

⁵¹ 21. 7. 1938 ako deň vzniku Hlinkovej gardy udáva aj Milan S. Ďurica. Pozri ĎURICA, M. S.: *Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí*, s. 365.

názvom bola zjavná už od vyjdenia Machovho článku v *Slovenskej pravde*, preto už od prvých schôdzok mladých autonomistov môžeme sa s istou dávkou zveličenia vyjadrovať o novej organizácii už ako o garde, ktorá však z pragmatických dôvodov fungovala pred verejnosťou ako Hlinkova mládež (nemajúca nič spoločné s Hlinkovou mládežou ako organizáciou ľudáckeho dorastu po 6. októbri 1938).⁵²

Napojenie HG na štruktúry trnavskej HSLS a jej vplyv na gardu bol čoraz badateľnejší, spolupráca sa však zatiaľ uskutočňovala len na úrovni miestnych organizácií. Bolo to spôsobené najmä tým, že v letných mesiacoch bola trnavská garda prakticky len lokálnym spolkom bez širšieho celoslovenského dosahu. Je to ale pochopiteľné i vzhľadom na fakt, že o jej existencii vedel len úzky okruh ľudí. Do povedomia širšej verejnosti sa dostala až po vyjdení prvých článkov v tlačovom orgáne ľudovej strany *Slovák*, ktoré narazili na tvrdý odpor českých a ľavicovo orientovaných novín.⁵³ Tradične protiľudácky vystúpili *Lidové noviny*, *A-zet*, *Esti Ujság* či *Zem*, ktorá 5. augusta uverejnila dlhší článok pod názvom „Hlinkove gardy“. Varovala v ňom pred znovuoživením Rodobrany, pod „kepienkou“ ktorej „*nahuckaní rodobrancí vyhrožovali a päsťne zakročovali u každého, kto len pohnutím prsta dal najavo, že nesúhlasí so všetkým, čo rečník hovorí*“.⁵⁴ Práve *Zem* však zaujala snád najkonštruktívnejší prístup spomedzi periodík opozičných voči ľudovej strane. Napriek výhradám k novej organizácii a najmä jej napojenia na myšlienky Rodobrany tvrdila, že ak budú „*na ilegálnom podklade založené Hlinkove gardy zakladané za tým cieľom, aby sa ľudácka mládež kultúrne, nábožensky a národne zdokonaľovala práve tak, ako je tomu v iných organizáciách mládeže jednotlivých politických strán, nik nemôže mať námietky proti ich zakladaniu. Ak však je týmito novými ľudáckymi organizáciami sledovaný ten istý cieľ, ako tomu bolo u povestnej Rodobrany, tak nielen úrady, ale i celá slovenská verejnosť musí sa energicky postaviť proti takýmto snahám*.“ *A-zet* dokonca vo svojom ostrom článku neváhal nazvať Trnavu „*prvým šťastným mestom, kde sa utvorila skupina mladých sfanatizovaných hlinkovcov pod názvom Hlinkova garda*“.⁵⁵ Najväčší strach v týchto kruhoch naháňala spomienka na nenávidenú Rodobranu, následkom činnosti ktorej

⁵² Eugen Rott takisto preobsadil vo svojich poznámkach o vývoji HG predsednícke kreslo, na ktoré namiesto Baxu dosadil predsedu trnavskej HSLS Dr. Orlického. V dňoch založenia HG bol však Dr. Orlický na dovolenke, takže sa schôdzok v priebehu júla zúčastniť nemohol. Rott tu mal na mysli akiste čestné predsedníctvo HG, ktoré neskôr prešlo na najvyšších funkcionárov HSLS, pričom predseda HG sa po jej etablovaní začal nazývať veliteľom.

⁵³ Do tohto obdobia je ťažké porovnať Zavarského spomienky na vznik a vývoj HG s opozičnými periodikami, nakoľko neexistuje žiadny dôkaz na tvrdenie, že by o formovaní novej autonomistickej organizácie v Trnave vedeli, čo je nepravdepodobné vzhľadom na fakt, že tento proces vôbec nereflktujú, preto aj napriek výhradám o neobjektivnosti týchto spomienok treba ich brať ako primárny prameň k skúmanému obdobiu.

⁵⁴ *Zem*, 5. 8. 1938, s. 192.

⁵⁵ *A-zet*, 14. 8. 1938, s. 2.

podľa slov oponentov nebolo azda ľudáckeho zhromaždenia, na ktorom netiekla ľudská krv.⁵⁶

Prostredníctvom polemík na stránkach novín sa Hlinkova garda dostávala do povedomia i autonomisticky orientovaného obyvateľstva, čo sa pozitívne odrazilo na jej organizačnej štruktúre a vzraste členskej základne. Tento trend bol však zatiaľ vecou prevažne horlivých národovcov, skutočný nárast počtu členov nastal až po prebratí moci do rúk HSLS, keď samotná strana musela prehodnotiť svoj postoj voči HG.⁵⁷ Z článkov v *Slováku* z prelomu júla a augusta cítil, že bola v Trnave založená nová organizácia, ktorá sa nebála vysloviť vety, ktoré už otvorene narážali na centralizmus pražskej vlády: „*Sme za heslo Slovensko Slovákom a usilujeme sa ho uplatniť vo verejnom živote, čo sa nám už v začiatkoch darí za pomoci miestnej organizácie strany.*“⁵⁸ Z druhej strany sa však už v tomto období začala v garde formovať politika vytvárania obrazu nepriateľov Slovenska, zneužitá najmä v protizidovských akciách v čase autonómneho Slovenska a neskôr Slovenskej republiky: „*Z Hlinkovej gardy majú naši neprajníci akýsi strach. Židia, Česi a marxisti si len čosi pošuškávajú. Neide im do hlavy, ako sa môže Hlinkova garda tak rýchlo vzmáhať.*“⁵⁹ Neboli to však len slová trnavských gardistov. Aj z neskorších nemeckých analýz tohto obdobia totiž vyplýva poznanie, že Hlinkova garda, ktorá „*vznikla tesne pred smrťou Andreja Hlinku v Trnave, mala antisemitský a protičeský ráz.*“⁶⁰

V predvečer autonómie

Treba jednoznačne konštatovať, že trnavská Hlinkova garda bola v období pred 6. októbrom organizáciou, ktorej pôsobenie ešte nemožno hodnotiť len na základe neskoršej protizidovskej činnosti.⁶¹ Na tomto mieste mi nedá neparafrázovať myšlienku Pavla Čarnogurského, ktorý skonštatoval, že aj pri najväčších výhradách voči garde sa jej príchod javí ako logický dôsledok.⁶²

⁵⁶ Zem, 5. 8. 1938, s. 192.

⁵⁷ Bližšie pozri napr. ČAPLOVIČ, M.: *Branné organizácie v Československu 1918 – 1939 (so zreteľom na Slovensko)*. Bratislava 2001, s. 73 – 77.

⁵⁸ *Slovák*, 3. 8. 1938, s. 3.

⁵⁹ Tamže.

⁶⁰ SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971, Začiatok Rodobrany (materiál vypracovaný pravdepodobne pre SD slovenskými spolupracovníkmi analyzujúci históriu Hlinkovej gardy).

⁶¹ Napr. I. Kamenec tvrdí, že v garde „*sa od počiatku jej pôsobenia grupovali zväčša ľudia cítiaci vhodnú príležitosť využiť novú politickú konšteláciu na rýchlu osobnú kariéru i hmotné obohatenie sa*“ (porovnaj s: KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*, Bratislava 1991, s. 39), čo je síce sčasti pravda, podľa môjho názoru však najmä v počiatkoch organizovania a prílevu členstva (najmä do 6. októbra) prvotným impulzom väčšiny členov bol práve entuziazmus a národná hrdosť, čím však nemožno poprieť fakt, že do HG vstúpilo i v tomto období množstvo prosperchárov.

⁶² ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938*, s. 211. Táto formulácia je síce podávaná z pozície HSLS, treba si však uvedomiť, že vznik HG bo len vyústením autonomistických úsilí, ktoré boli doménu ľudákov.

Napriek neočakávanému značnému prílivu nových členov však v septembri ešte nebola tou politickou silou, ktorá by bola schopná zorganizovať celoslovenské vystúpenie, nadšenie v jej radoch však bolo podľa dochovaných údajov veľké. Svoje organizačné schopnosti si gardisti mohli otestovať už 17. septembra, nakoľko v ten deň sa skončilo pozastavenie vydávania *Slovenskej pravdy*. Ich hlavnou úlohou sa stala kolportáž novin a agitácia medzi obyvateľstvom. V tejto súvislosti sa v referáte gardistov uverejnenom v denníku *Slovák* medzi iným spomína odhodlanie zaplaviť mesto samou *Slovenskou pravdou*, „až budú A-zetistom vlasy dupkom stávať“.⁶³

Je zaujímavé, že oficiálna politika strany už skôr nepodchytila organizáciu HG v širšom celoslovenskom kontexte tak, ako by to možno v období prípadu urobila s radosťou iná politická strana. Vysvetlí sa to dá azda konzervativizmom najmä starších funkcionárov strany a obavou z revolučnosti gardy a tým spojených akcií.⁶⁴ I tento moment bol jedným z faktorov, ktoré upevnili naviazanie gardy na prúdy v strane volajúce po aktívnejšej politike v otázke riešenia vzťahu Čechov a Slovákov a tým aj jej ďalšiu orientáciu po 6. októbri 1938. Spolupráca, aj to iniciovaná väčšinou gardou, sa diala predovšetkým v lokálnom prostredí. Gardisti vykonávali na obvodných sekretariátoch zväčša „drobnú prácu“ a dávali podľa vlastných slov pozor na to, „aby sa v podnikoch nediala krivda slovenským zamestnancom“.⁶⁵ V tomto čase však už uvažovali ešte ďalej. Na 24. septembra bolo zvolané prezídium HSLŠ. Už dva dni pred tým trnavskí gardisti vypracovali rezolúciu adresovanú predsedníctvu prostredníctvom A. Macha, v ktorej v štyroch bodoch žiadali stranu: „1. aby za žiadnych okolností neupúšťala od programu obsaženého v Pittsburskej dohode, 2. aby pri vyjednávaní s predstaviteľmi českého národa pristúpila na spoločnú dohodu len pod podmienkou autonómie Slovenskej krajiny, 3. aby sa HSLŠ ujala vedenia na Slovensku, kým sa pomery neutíšia a kým sa nedostane Slovákom práv, zaručených Pittsburskou dohodou, čoho dôsledkom je, 4. aby sa rozhlasová propaganda bratislavského rádiožurnálu okamžite dostala do rúk tejto strany.“⁶⁶

V prvých dvoch bodoch garda podporovala spoločný cieľ – autonomistickú politiku strany. Osnovatelia rezolúcie si uvedomovali, že jedine podpora bodov Pittsburskej dohody mohla zaručiť garde nedotknuteľnosť zo strany represívnych zložiek a upevnenie mocensko-politického postavenia HSLŠ tak, ako sa zaň postavila v bodoch 3 až 4, čo by umožnilo de facto i vzrast

⁶³ *Gardista*, 25. 2. 1939, s. 3.

⁶⁴ Ivan Kamenec tvrdí, že jednou z pohnútok starších funkcionárov strany k rezervovanému postoju k HG bol v počiatocnom období personálny príklon k bývalej Rodobrane. KAMENEC, I.: *Demokratický systém a extrémne politické prúdy na Slovensku v medzivojnovom období*. In: KAMENEC, I. (zost.): *Hľadanie a blúdenie v dejinách*. Bratislava 2000, s. 94.

⁶⁵ *Gardista*, 18. 2. 1939, s. 14.

⁶⁶ *Tamže*, 25. 2. 1939, s. 3.

samej HG.⁶⁷ Jednoznačne z nej vyplývalo podriadenie svojho organizačného aparátu a členskej základne orgánom strany, pretože, ako sa ďalej v rezolúcii uvádza, „jedine HSLŠ môže udržať na Slovensku poriadok a rozvahu obyvateľstva, čo je i doteraz jej zásluhou“.⁶⁸ Jej autor Jozef Zavarský nakoniec vyzval všetkých Slovákov „aby čakali na pokyny Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a bezpodmienečne sa nimi riadili“.⁶⁹ Touto rezolúciou, ako už viackrát pred tým, Hlinkova garda zásadne podporila proces národnej emancipácie slovenského národa, ktorý bol v týchto dňoch už prakticky nezvratný. Samotná Praha na čele s Edvardom Benešom si však tiež uvedomovala nevyhnutnosť riešenia slovenskej otázky. Za napätej situácie koncom septembra a začiatkom októbra definitívne dozrela myšlienka vytvorenia nového modelu vzťahu slovenského národa k národu českému.⁷⁰ Po prerušení vyjednávania HSLŠ s Prahou o koncepcii autonómie a ich následnom neobnovení po mníchovskom diktáte prijatom 30. septembra 1938, ktorý znamenal rozsiahle územné oklieštenie Československa, bola česká politická scéna akoby paralyzovaná. Napriek tomu, že vedúci ľudácki činitelia navonok vyjadrovali lojalitu spoločnému štátu, udalosti z Mníchova boli katalyzátorom, ktorý s určitostí prispel k tomu, že sa HSLŠ rozhodla situáciu riešiť vyhlásením autonómie Slovenska.⁷¹ Aj preto možno tvrdiť, že vzrast ľudovej strany a neskoršia monopolizácia moci v jej rukách boli z istej časti priamo závislé od vonkajších spoločensko-politických udalostí, na ktoré síce gardisti nemali priamy vplyv, avšak z hľadiska ich postojov k otázke autonómie Slovenska čiastočne prispeli k skorému vyriešeniu viacerých sporných otázok.⁷² Samozrejme s dodatkom, že autonomistický zápas strana viedla už dávno predtým a odhliadnuc od Mníchova bolo jeho rozuzlenie „na spadnutie“. Zásadným dňom bol 6. október 1938, na ktorý strana zvolala schôdzku výkonného výboru do Žiliny, kde hodlala vyhlásiť autonómii Slovenska i bez českého „dobrozdania“.⁷³

⁶⁷ Rezolúcia nadväzovala na komuniké ľudovej strany z 19. septembra 1938, v ktorom sa strana postavila za samosprávne postavenie Slovenska v spoločnom štáte na základe ustanovení Pittsburskej dohody. Národný archív Českej republiky Praha (NAČR), f. 136, šk. 1, 17996 – 17997. Henckeho telegram č. 244 z 19. 9. 1938.

⁶⁸ *Gardista*, 25. 2. 1939, s. 3.

⁶⁹ Tamže, s. 4.

⁷⁰ Bližšie pozri napr. ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938*, s. 78 – 130, VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*, s. 166 – 173.

⁷¹ Viac pozri napr.: LACKO, M. – IVÁNEK, P. (zost.): *Autonómia Slovenska. 75 rokov*. Krakov 2014.

⁷² Niektorí autori tvrdia, že otázku kreovania autonómneho Slovenska nemožno priamo naviazať na mníchovský diktát. Sčasti je to pravdivé tvrdenie, keďže otázka autonómie bola predmetom rokovania medzi českými a slovenskými predstaviteľmi už oveľa skôr a nebola len naviazaním na mníchovské rozhodnutie. Na druhej strane si však treba uvedomiť, že slovenskí predstavitelia žili v reálnej dobe, v ktorej museli reagovať na aktuálne dianie a Mníchov k nemu rozhodne patrili. Porovnaj napr. DEÁK, L.: *Slovensko v strednej Európe – od autonómie po vyhlásenie štátnej samostatnosti*. In: BOBÁK, J. (zost.): *Slovenská republika (1938 – 1945)*. Martin 2000, s. 9.

⁷³ Tamže, s. 169, VNUK, F.: *Predhistória udalostí, ktorých Sidorove „Poznámky“ sú završením*. In: SIDOR, K.: *Takto vznikol Slovenský štát*. Bratislava 1991, s. 34 – 40, DEÁK, L.: *Slovensko v strednej Európe...*, s. 9 – 11.

V radoch trnavských gardistov, ktorí očakávali veľký deň Slovenska, to v týchto dňoch doslova vrelo. Aj napriek zákazmu zhromažďovania (koniec septembra bol časom mobilizácie), robili podľa vlastných slov prípravy pre prípad ozbrojeného vystúpenia.⁷⁴ Na poslednej schôdzke 4. októbra, tesne pred žilinskou poradou strany, vyhlásili novú rezolúciu, v podstate podobnú prvej, v ktorej však svoje požiadavky ešte zostrili a rozpracovali do desiatich bodov. Rezolúcia mala význam i pre ďalšie smerovania HG. Garda v nej načrtla svoj vývoj po 6. októbri. Ako z nej vyplýva, autonómia bola pre ňu len medzistupienkom na ceste k úplnému osamostatneniu sa Slovenska. V ôsmom bode totiž žiadala, „*aby sa po prípadnom stroskotaní vyjednávania s českým národom Slovensko stalo samostatným, neutrálnym štátom podľa vzoru iných malých štátov a s podobným zriadením*“.⁷⁵ Trnavskí gardisti totiž podľa vlastných slov ráтали takmer s istotou s neúspechom vyjednávania a autonómii považovali len za prvý krok, ktorý možno obísť, ak to nebude možné inak i revolučnou cestou: „*Boli sme pripravení na každý prípad, našťastie nebolo treba použiť ostrejších prostriedkov v dňoch slovenského prevratu*“.⁷⁶ Tento radikalizmus sa stal jej hlavnou devízou v „*novom Slovensku*“ a upevnil jej naviazanie na tzv. radikálny tábor strany ako nástroj pre presadzovanie jeho politickej moci. Vstúpila doň ako organizácia, ktorá, ako to už bolo spomenuté, napriek rezervovaným postojom niektorých ľudákov, stávala sa v priebehu jesene hýbateľom politického diania. 6. októbra 1938 sa završila jedna etapa vývoja mladej organizácie, ktorá sa postupom času prepracovala na neprehladnuteľnú moc v Trnave, ako aj v autonómnom Slovensku. Významným dokumentom, ktorý predznamenal jej neskoršie formovanie, bol nesporné aj Manifest slovenského národa prijatý na stretnutí v Žiline, ktorý posunul snahy Slovákov o vlastné samosprávne zriadenie do vyššej roviny, zatiaľ však ešte v spoločnosti s bratským národom.⁷⁷ Ani nemeckí pozorovatelia si nemohli nevšimnúť, že už týmto dokumentom sa slovenskí predstavitelia výrazne postavili proti „*židovskému marxizmu*“.⁷⁸ Nemecký konzul v Bratislave Ernst von Druffel už 6. októbra hlásil, že v manifeste sa vyslovili za priateľské riešenie problémov v duchu Mníchovskej dohody.⁷⁹ Hlinkova

⁷⁴ *Gardista*, 25. 2. 1939, s. 4.

⁷⁵ Tamže.

⁷⁶ Tamže.

⁷⁷ *Slovák*, 7. 10. 1938, s. 1. Porovnaj NAČR, f. 136, šk. 29, fascikel 136 – 29/ 2, 442 265 – 442 329. Nemecký preklad Manifestu slovenského národa z 6. 10. 1938, 442 342.

⁷⁸ SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. Buch 1.* Bratislava 2008, Dokument 7, Telegram Druffela zo 6. 10. 1938, s. 50. V slovenskom origináli bol spomínaný židobolševizmus (napriek tomu, že v katolíckych kruhoch bolo zaužívané spojenie „židovský marxizmus“). Porovnaj NAČR, f. 136, šk. 29, 442342 – 442343.

⁷⁹ SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I....* Nacisti vyhlásenie autonómie Slovenska privítali a zakomponovali do svojich plánov v strednej Európe. Pozri NAČR, f. 136, 442186 – 442187. Weizsäckerov telegram z 10. 10. 1938 nemeckým vyslanectvám. Podľa tohto telegramu stál v otázke Slovákov Berlín na platforme zá-

garda tak mohla „v duchu Mníchovskej dohody“ (ako aj uplatnenia sebaurčovacího práva) do budúcnosti hľadieť s perspektívou rýchleho vzrastu, ktorá sa čoskoro naplnila.⁸⁰ Toto rozhodnutie síce vítala a akceptovala, na druhej strane však už robila plány na skorý prechod moci do čisto slovenských rúk.

Samozrejme, Trnava aj vzhľadom na významné výročie nežila len politikou. V tomto pre slovenský národ prelomovom, no nesmierne zložitom období zažívala jedny z najvýznamnejších osláv vo svojej novodobej histórii. 10. a 11. septembra totiž oslávila Trnava 700. výročie svojho povýšenia na slobodné kráľovské mesto. Pri príležitosti osláv sa v meste konali viaceré významné akcie a dokonca bola vydaná aj publikácia, ktorá mapovala dejiny mesta na slušnej dokumentačnej úrovni. „*Jubilárny výbor konal temer celý rok starostlivé prípravy k oslave tejto 700-ročnej histórie mesta a postaral sa so schválením mestskej rady a zastupiteľského sboru o vydanie veľkého knižného diela, ktoré podáva vzorný prehľad o bohatej minulosti mesta Trnavy, ako aj o vzraste a vývine, akého dosiahla Trnava v dobe poprevratovej*“, písal mestský kronikár v roku 1938.⁸¹ Knihu zostavil Ján Pöstényi. Išlo o vcelku rozsiahle a zaujímavé dielo, ktoré na 488 stranách pri spolupráci 30 spoluautorov mapovalo dejiny mesta od najstarších čias do doby vydania.⁸² K významnému jubileu vydalo mesto i pamätné mince a v auguste a v prvých septembrových dňoch boli bratislavským rozhlasom vysielané prednášky msgr. Pöstényiho, bibliotekára Antona A. Baníka, starostu mesta Juraja Vyskočila a ďalších významných Trnavčanov, ktoré zoznamovali širokú verejnosť s bohatou históriou Trnavy.⁸³ V súvislosti s oslavami sa v meste skrášľovali ulice, reflektormi boli ožiarené všetky pamätné budovy, upravené záhony a na vyzdobených stožiaroch v hlavných uliciach a zo všetkých verejných i súkromných budov viali mestské i národné zástavy a štátne vlajky. Okrem obligátnych kultúrnych a spoločenských udalostí, medzi ktoré patril najmä veľký alegorický sprievod mestom, bol tiež v rámci osláv vtedajší

verov Žilinskej dohody. Porovnaj Tamže, 442188. Telegram Ernsta Woermanna (štátny podtajomník nemeckého Ministerstva zahraničných vecí) Ernestovi von Druffelovi (nemecký konzul v Bratislave) z 9. 10. 1938. K Žilinskej dohode pozri viac tamže, 442338 – 4423401. Nemecký text z 6. 10. 1938. Porovnaj BYSTRICKÝ, V. – PÍSECKÁ, B.: Žilinská dohoda 6. októbra 1938. In: BYSTRICKÝ, V. (zost.): *Od autonómie k vzniku slovenského štátu*. Bratislava 2008, s. 271 – 301.

⁸⁰ Nemožno paušálne tvrdiť, že slovenskí politickí predstavitelia Mníchovskú dohodu prijali s nadšením, v konkrétnej situácii však (nakoľko vo svojom dodatku hovorila o budúcich rokovaniach s Maďarskom o jeho územných požiadavkách) považovali za logické, že jej ustanovenia bolo potrebné brať ako fakt, ktorý síce sčasti napomohol snahám Slovákov o autonómiu, napriek tomu ale treba pre objektivnosť pripomenúť, že tá už bola po rokovaniach s Benešom z konca septembra 1938 „na spadnutie“.

⁸¹ SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov...*, s. 25

⁸² PÖSTÉNYI, J. (zost.): *Trnava 1238 – 1938*. Trnava 1938.

⁸³ Porovnaj HALADOVÁ, S.: Jubilejné oslavy 700. výročia udelenia mestského privilégia pre Trnavu z roku 1238. In: *Nové historické rozhľady*, roč. 5, 2015, č. 1, s. 67.

prezident Beneš menovaný „*prvým čestným občanom mesta Trnavy*“.⁸⁴ Pre obdobie je príznačné, že neskoršie mestské zastupiteľstvo v období 1. Slovenskej republiky zrušilo jeho menovanie za čestného občana mesta, napriek tomu však bolo po zániku Slovenskej republiky v roku 1945 novým národným výborom čestné občianstvo Benešovi obnovené. Oslavy boli vskutku veľkolepé. Boli totiž súčasťou trnavského jarmoku a svojou návštevnosťou, sprievodnými podujatiami, ako aj propagáciou sa stali významnou prezentáciou najstaršieho slovenského kráľovského mesta.⁸⁵ Bohužiaľ, to všetko v predvečer existenčného ohrozenia Československej republiky a následného mnichovského diktátu, ktorý zásadne zmenil tvár stále ešte spoločného štátu Slovákov a Čechov.

Trnavský národný výbor

Spoločne s konštituovaním autonómnej Slovenskej krajiny, idúc ruka v ruke so vzrastom trnavskej gardy, sa začal v Trnave etablovať aj Národný výbor (NV). Otázka národných výborov z roka 1938 však napriek ich nespornému významu v slovenskej historiografii doteraz nerezonovala v takej miere, ako napr. reflektovanie existencie národných výborov z roka 1918 či výborov rokov tzv. komunistického režimu. Existuje len malé množstvo prác, ktoré sa venujú organizácii či fungovaniu štátnej správy v autonómnom Slovensku, resp. v rokoch 1938 – 1945 a popri tom venujú akú-takú zmienku práve spomínaným výborom z roka 1938.⁸⁶ Viac informácií možno nájsť v monografiách súčasníkov venovaných obdobiu rokov 1938 – 1945 či v prácach reflektujúcich fungovanie Hlinkovej gardy v počiatocnom období existencie po 6. októbri 1938, ktorá bola na výbor, najmä keď hodnotíme ich spoluprácu v regionálnom trnavskom kontexte, veľmi úzko naviazaná.

Ak chceme pochopiť zameranie a funkciu trnavského Národného výboru, musíme si najprv objasniť celkovú spoločenskú situáciu, v ktorej tento orgán vznikol. Treba si uvedomiť, že jeho formovanie prebiehalo v prvých dňoch po vyhlásení autonómie za mierneho „chaosu“ v spoločnosti, preto aj jeho počiatocné fungovanie treba brať s odstupom týchto udalostí. Šlo totiž o obdobie, ktoré možno v slovenských dejinách s určitou dávkou nadnesenia považovať za „revolučné“, pretože bolo významným krokom na ceste k uskutočneniu dávnych myšlienok vedúcich predstaviteľov slovenského národa o vlastnej štátnosti. Práve vyhlásenie autonómneho Slovenska 6. októbra 1938 vo svojich dôsledkoch znamenalo pre Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu a Hlinkovu gardu čiastočné splnenie dávnych snov Slovákov o vlastnú správu svojho územia. Radikalizmus v otázke riešenia palcívých problémov

⁸⁴ Štátny archív v Trnave, f. 227, 497/1938.

⁸⁵ HALADOVÁ, S.: Jubilejné oslavy 700. výročia udelenia mestského privilégia pre Trnavu...

⁸⁶ Pozri napr. TIŠLIAR, P.: K otázke organizácie a fungovania štátnej správy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov II*. Bratislava 2003, s. 57 – 58.

trnavskej, resp. slovenskej spoločnosti, ktorým sa najmä gardisti prezentovali aj navonok, bol ale v ich radoch, odhliadnuc od jeho často preexponovanej praktickej realizácie, relatívne opodstatnený. Na Slovensku, v slovenských úradoch, na školách i v iných štátnych i neštátnych inštitúciách pracoval ešte aj koncom 30. rokov veľký počet neslovenských, v prevažnej miere českých zamestnancov, ktorí sa presadzovali najmä v štátnej správe a kultúre, ale i v iných oblastiach spoločenského i politického života. Už po oslobodení Trnavy od maďarských vojsk 24. novembra 1918 prevzal správu mesta Národný výbor, ktorý ju vykonával najmä s pomocou českého úradníctva a žandárstva.⁸⁷ Pre ilustráciu bolo v Trnave podľa sčítania v roku 1921 zo 17492 obyvateľov 1317 Čechov a v roku 1930 z 23973 obyvateľov 2271 Čechov, ktorí sa tým po Slovákoch stali druhou najväčšou národnostnou skupinou v Trnave a predstihli aj dovtedy silné menšiny Maďarov a Židov.⁸⁸ Ako tvrdil L. Lašán, Trnava bola akoby „verným obrazom nášho štátu v malom“.⁸⁹ Česi napriek (najmä v počiatkoch existencie ČSR) nespornému prínosu pre slovenský vedecký (kultúrny, spoločenský...) život samozrejme stáli od počiatkov autonomistického hnutia v jeho opozícii a spolu s tzv. „čechoslovákmi“ sa stávali členmi ľudovej strane opozičných spolkov a z hľadiska voličov HSLŠ nepriateľsky naladených strán. Napríklad už 23. septembra 1933 sa v Trnave pod záštitou ľudovej strany konala demonštrácia proti vláde, ktorá mala prakticky kopírovať protivládne vystúpenia na Pribinových oslavách z augusta 1933 v Nitre a jedným z bodov jej programu mali byť práve protičeské vystúpenia, ktoré však v Trnave narúšali komunisti spievaním Internacionály a improvizovanou rečou poslanca Jozefa Valu.⁹⁰ Postoj ľudákov k Čechom nebol teda len vecou obdobia autonómie či samostatného štátu, jeho korene siahajú fakticky už do obdobia začiatku 20-tych rokov 20. storočia, kedy zo slovenských škôl, vedených prevažne českými profesormi, vyšla vyškolená domáca inteligencia, ktorá sa dožadovала svojich práv v otázkach zamestnanosti. Práve protičesky zameraný nacionalizmus sa stal v tomto období jednou z hlavných devíz HSLŠ, ktorá svojím akcentom na poslovenčenie štátneho aparátu lákala do svojich radov čoraz viac ľudí nespokojných s politikou pražskej vlády najmä v personálnych otázkach. Odvolávala sa najmä na to, že v tomto období už boli tendencie dosadzovania českých štátnych zamestnancov značne zažité. Mohli mať síce aké-také opodstatnenie v začiatkoch fungovania spoločného štátu Slovákov a Čechov, kedy na miesta uprázdnené po maďarských úradníkoch, učiteľoch či iných štátnych zamestnancoch bolo na niektorých miestach potrebné dosadiť Čechov, avšak tendencie lipnutia časti z nich na svojich pozíciách nemohli nenájsť odozvu medzi Slovákami, ktorí sa vo veľkom počte i v Trnave stávali prívržencami

⁸⁷ ŠIMONČIČ, J. – WATZKA, J. a kol.: *Dejiny Trnavy*, s. 146.

⁸⁸ LAŠÁN, L.: *Mesto Trnava a jeho samospráva 1918 – 1938*. Bratislava 1969, s. 66 – 67.

⁸⁹ Tamže, s. 88.

⁹⁰ Tamže.

strany, ktorá mala priamo vo svojom programe snahy Slovákov o autonómiu. Tento trend zákonite vyústil do takých situácií, aké sa udiali v Trnave (a nielen v nej) po vzniku autonómie a následne aj konštituovaní Slovenskej republiky.⁹¹ Podobne tomu bolo v mnohých ďalších odvetviach, Slováci a Trnavčania preto cítili sčasti pochopiteľnú krivdu a neváhali ju dať najavo, ak nie inak, tak podporou autonomistického hnutia. Samozrejme, ani v tomto prípade nie je možné paušalizovať. Aj v Trnave, ktorá ako hospodársky dôležité mesto nemohla zaostať mimo silného tlaku ústrednej pražskej vlády, snažiacej sa o presadzovanie svojej politiky v personálnych otázkach, iste pôsobilo množstvo českých pedagógov, četníkov či ďalších zamestnancov, ktorí sa s novým prostredím zžili a znamenali pre trnavskú spoločnosť istý prínos. Aj tu sa však po novom zoskupení moci po 6. októbri 1938 ukázala potreba zmeniť dovtedajší stav v prospech slovenských štátnych zamestnancov. Dialo sa tak z veľkej časti najmä z mocensko-politických ambícií nového režimu, ktorý presadzoval myšlienku, že trvanie na poslovenčení štátneho aparátu bude musieť byť jednou z priorit na ceste k vytvoreniu „nového Slovenska“. Tento proces však nebolo možné uskutočniť hneď, na jednej strane masová nepremyslená akcia by totiž mohla viesť k roztržke s Prahou,⁹² na druhej strane samotná slovenská strana nemala k dispozícii hneď adekvátnu náhradu za českých zamestnancov. V prvých dňoch autonómneho Slovenska bolo v súvislosti s novou mocensko-politickou situáciou nutné nepodľahnúť radikálnym náladám nielen v riešení vzľahu Slovákov k českému úradníckemu elementu, lež i vo vzľahu novotvoriacej sa štátnej moci k udržaniu poriadku na autonómnom území. Bolo treba vytvoriť právne akceptovateľný typ organizácie, resp. orgán, ktorý by bol v „revolučných časoch“ schopný udržať Slovensko v tých medziach, ako si to želal nový štátny aparát. Hlinkova garda sa pre niektorých mohla javiť ako vhodná organizácia na výkon tejto funkcie, avšak nebola ešte natoľko akceptovaná, aby ako organizácia, ktorej členská základňa síce rýchlo vzrastala, bola schopná zaručiť požadované funkcie novotvoriaceho sa orgánu štátnej moci, i keď len vo funkcii akéhosi pomocného orgánu úradov. Preto sa do popredia dostal názor o potrebe vytvorenia národných výborov, ktoré by dočasne preklenuli priepasť medzi vládou a ešte stále právne fungujúcimi orgánmi dovtedajšej štátnej moci. HG však nemohla vyhovovať ani pražskej vláde, ktorá v nej videla hlavný prúd radikálnych nálad v slovenskej spoločnosti. V tejto súvislosti je možné súhlasiť so slovami súčasníkov, podľa ktorých „celý štátny aparát, opretý o rozhodujúci element českej národnosti na Slovensku, vytvoril autonomistickú správu Slovenska skôr, ako sa vlastná slovenská vláda ujala moci“. Vytvorila sa nová moc, „aby sa slovenská vláda po príchode na Slovensko už mala o čo

⁹¹ Viac pozri: BYSTRICKÝ, V.: Vystahovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938 – 1939. In: *Historický časopis*, roč. 45, 1997, č. 4, s. 605.

⁹² Tamže, s. 608.

oprieť“.⁹³ Je pritom nanajvýš zaujímavé, že práve výbory sa neskôr stali, ako to dokazuje činnosť trnavského výboru tými, ktoré upozorňovali „vládu na osoby, ktoré Slovensku, ktoré Trnave škodili“ a mali „najväčší podiel na tom, že na tieto miesta boli menovaní naši ľudia“.⁹⁴ V ponímaní jeho členov, z prevažnej časti ľudákov, však tými „škodcami“ slovenských záujmov boli najmä Židia a Česi. Samotní Česi pravdepodobne vytvorením výborov chceli predísť masovejším prejavom nespokojnosti a protičeským či iným smerom zameraným demonštráciami a násilliu, pričom práve národné výbory mali plniť funkciu akéhosi katalyzátora, ktorého kreditom malo byť jeho zloženie pozostávajúce z uznávaných a vplyvných občanov tej-ktorej obce. Z českej strany pravdepodobne vyšiel len impulz, ktorého sa postupne chopili slovenskí ľudácki predstavitelia, ktorí prebrali iniciatívu tvorenia NV a vtlačili im, samozrejme regionálne charakteristický, často veľmi protičeský ráz.

V Bratislave bol Národný výbor utvorený už 7. októbra 1938. Už deň predtým bol Jozef Tiso vymenovaný za Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska,⁹⁵ avšak nová vláda bola ustanovená až deň na to v Prahe.⁹⁶ Bola však až do vytvorenia novej krajskej vlády považovaná iba za súčasť československej vlády tak, ako to bolo načrtnuté v zákone o autonómii Slovenska.⁹⁷ Týmto nejednoznačným definovaním získali novotvoriace sa NV ešte väčšiu dôležitosť a vážnosť. Oficiálne boli tzv. Slovenské národné výbory, tvoriace sa po celom Slovensku od nedele 9. októbra 1938, zriadené na pomoc vláde k udržiavaniu poriadku.⁹⁸ Ich vytvoreniu predchádzala výzva, ktorá bola rozširovaná tlačou a rozhlasom a v ktorej sa hovorilo: „Vyzývame všetkých našich osvedčených, aby vzali do ruky iniciatívu tvorenia Dočasných slovenských národných výborov. Nech ich zostavia z osvedčených slovenských národovcov a hlavne nech dbajú o to, aby sa udržal dobrý styk s inojazyčným obyvateľstvom. Dočasné slovenské národné výbory nech budú na pomoc obecným radám a obecným zastupiteľstvám, aby tak zo vzájomnosti vznikla jedna slovenská vôľa udržať poriadok a zachovať slovenský národný majetok, čo znamená súčasne faktické prevzatie moci po všetkých slovenských obciach a mestách...“.⁹⁹ Túto výzvu adresoval Karol Sidor, obídený pri zostavovaní novej vlády, ako sa v nej možno dočítať, všetkým „naším osvedčeným“, čo bolo neklamným ukazovateľom budúceho smerovania NV. Je príznačné, že okrem funkcie predsedu Slovenského národného výboru, v rámci ktorej bol poverený organizovaním výborov, ho zamestnávala i funkcia hlavného veliteľa HG. Nie že by priamo agitoval za vytvorenie Hlinkových gárd v rámci vyzývania k zakladaniu nových dočasných orgánov, je však za-

⁹³ ČARNOGURSKÝ, P.: 6. október 1938, s. 213.

⁹⁴ Trnavské noviny, 8. 1. 1939, s. 1.

⁹⁵ TIŠLIAR, P.: K otázke organizácie a fungovania štátnej správy na Slovensku, s. 55.

⁹⁶ ČARNOGURSKÝ, P.: 6. október 1938, s. 213.

⁹⁷ TIŠLIAR, P.: K otázke organizácie a fungovania štátnej správy na Slovensku, s. 55.

⁹⁸ Pamätná kniha mesta Trnavy, s. 40.

⁹⁹ ČARNOGURSKÝ, P.: 6. október 1938, s. 213.

ujímavé, že takmer po celom Slovensku sa obe organizácie zakladali fakticky popri sebe.¹⁰⁰ Je tiež pozoruhodné, že „orgány doterajšej štátnej moci zostali v právnom chode a za ich spoluúčasti vytvorili síce bez zákonného podkladu, ale za to spontánne a v duchu predstáv novej štátnej moci orgán, ktorý spájaj včerajšie so zajtrajším“.¹⁰¹ Hoci je táto dobová formulácia možno trochu zidealizovaná, predsa len nesie výpovedné svedectvo o vtedajšej situácii v autonómnom Slovensku. Keď v sobotu 8. októbra prichádzala slovenská vláda vlakom do Bratislavy, „nová moc“ už bola fakticky zakotvená.¹⁰² O skutočnej plánovanej funkcii NV jasne hovorí obežník Predsedníctva slovenskej vlády z 12. októbra 1938, v ktorom sa vyslovene tvrdilo, že „v sledovaní situácie a pri uspokojovaní obyvateľstva budú preto národné výbory veľmi vhodným pomocným orgánom úradov... Takto utvorené národné výbory, alebo im podobné útvary nech sú úradmi podľa možností dotazované na mienku v každom takom prípade, kde účelnosť alebo dosah zamýšľaného úradného opatrenia nemožno bezpečne predvídať, či už preto, že výsledok závisí od nálady obyvateľstva, alebo preto, že nie sú naisto známe všetky predpoklady úradného opatrenia. Mienka národného výboru je pre úrad síce nezáväzná, treba však brať na ňu vážny zreteľ pri hodnotení motívov zamýšľaných úradných opatrení“.¹⁰³

Funkciou Národných výborov v prvých dňoch po 6. októbri 1938 bolo okrem iného i udržať pokoj a poriadok na autonómnom území. Neprešiel však ani deň a v Trnave sa uskutočnilo prvé z veľkých protizidovských vystúpení nielen v meste, ale prakticky i v rámci celého Slovenska, a to už krátko po pamätnom dni v jeho dejinách – 7. októbra 1938.¹⁰⁴ Je ale otázne, ako by zareagoval na situáciu Národný výbor, ktorý však v záujme upokojenia situácie ani nemohol zasiahnuť, pretože bol vytvorený až 12. októbra 1938.¹⁰⁵ Zvykne sa tvrdiť, že „revolučné časy“ majú vždy svoje „revolučné ustanovizne“. Takouto bol podľa slov súčasníkov i trnavský Národný výbor, ktorý však nemal právomoci výkonného orgánu, bol skôr poradným zborom vlády v regionálnych, najmä personálnych otázkach, kde upozorňoval na „osoby, ktoré Slovensku, ktoré Trnave škodili a mal najväčší podiel na tom, že na tieto miesta boli menovaní naši ľudia“.¹⁰⁶ Takto charakterizoval prácu Národného výboru v Trnave redaktor *Trnavských novín* Štefan Schultz, ktorý podčiarkoval Sidorovu ideu akejsi „pomocnej sily“ slovenskej vlády. Národné výbory totiž nemali oprávnenie zasahovať do kompetencií vojenských ani

¹⁰⁰ SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940)...

¹⁰¹ Cit. podľa ČARNOGURSKÝ, P.: 6. október 1938, s. 213.

¹⁰² Tamže.

¹⁰³ Štátny archív v Trnave, f. MsÚ Trnava, šk. 1, č. 144/ 1938 prez.

¹⁰⁴ O udalosti bude písané v ďalšej časti publikácie.

¹⁰⁵ Štátny archív v Trnave, f. MsÚ Trnava šk. 10, 22567/ 1938 adm. Porovnaj s: *Pamätná kniha mesta Trnavy*, s. 40.

¹⁰⁶ *Trnavské noviny*, 8. 1. 1939, s. 1.

vrchnostenských či výkonných orgánov, mali však byť „na stráží“ a v prípade, že by tieto úrady nekonali svoje povinnosti, mali sťažnosti na ne oznámiť svojmu ústrediu.¹⁰⁷ Jediné toto ústredie malo zasiahnuť a vykonať sprostredkovateľskú službu medzi výbormi a vládou, ktorú mali všemožne podporovať pri vybudovaní „nového slobodného Slovenska“.¹⁰⁸ Podľa vládneho nariadenia z 12. októbra mali byť tiež informátormi úradov, keď išlo o vydanie nariadení, ktorých účinnosť úrady nemohli predpokladať.¹⁰⁹ Prax však ukázala, že byrokratické riešenie viacerých problémov by bolo iba na záťaž a bolo by nevýhodou v otázke rýchleho riešenia menších sporov, preto výbory často aj v spolupráci s Hlinkovou gardou v Trnave obchádzali nariadenia a konali takpovediac na vlastnú zodpovednosť.

*„I v našej milej Trnave vztýčili sme túto zástavu a prvý si stal odhodlane pod ňu náš miestny Národný výbor. Vyše 40 občanov rozličného stavu zasadlo zo začiatku denne k stolu a pracovalo v intenciách prvej našej vlastnej slovenskej vlády. Národný výbor pracoval čestne, slovensky a kresťansky“.*¹¹⁰ Takto charakterizovali dobové periodiká prvé dni fungovania Národného výboru v Trnave. Spomínaní vyše štyridsiati občania boli v prevažnej miere členmi Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Nájdeme medzi nimi mená najvýznamnejších predstaviteľov politického života v meste, samozrejme vrátane elitných predstaviteľov HSLS. Podľa oznámenia trnavského NV mestskému úradu v Trnave „Slovenský národný výbor“ pozostával zo „40 členov, v počte ktorom zastúpení sú robotníci, živnostníci a iné odvetvia verejného života v meste našom. Predsedníctvo ustanovilo sa takto:

Predседа: František Ondruš

Podpredsedovia: prof. Štefan Schultz a Jozef Honza

*Zapisovatelia: Jozef Radványi a František Svoboda“.*¹¹¹

Miestom ich schádzania, resp. jeho úradnými miestnosťami, boli miestnosti Matice slovenskej v Pannonii.¹¹² Na tom by akiste nebolo nič zaujímavé, je však nutné pripomenúť, že výbor takto získal v tej dobe najlukratívnejšie miestnosti vychýreného hotela, v ktorom sa konali prakticky všetky dôležité spoločensko-politické akcie organizované pod záštitou miestnej organizácie HSLS, HG či Deutsche Partei (DP). Zo všetkých členov, ktorí pracovne navštevovali tieto miestnosti, bol zvolený tzv. užší Národný výbor, pozostávajúci z 15 osobností, v ktorom boli takmer výlučne ľudia lojálni novej vláde, medzi ktorými samozrejme nechýbali ani vtedajší najvyšší predstavitelia HG a funk-

¹⁰⁷ *Slovenská pravda*, 12. 10. 1938, s. 1.

¹⁰⁸ Tamže.

¹⁰⁹ Štátny archív v Trnave, f. MsÚ Trnava, šk. 1, 144/ 1938 prez. Porovnaj s: SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku až po salzburské rokovania 1938 – 1940, s. 189. Zaujímavé je, že L. Suško udáva ako dátum nariadenia 14. október. Nemohol to byť ani dátum uverejnenia, nakoľko v *Úradných novinách* vyšlo až 19. októbra.

¹¹⁰ *Trnavské noviny*, 8. 1. 1938, s. 1.

¹¹¹ Štátny archív v Trnave, f. MsÚ Trnava, šk. 10, 22567/ 1938 adm.

¹¹² Tamže, šk. 1, 157/ 1938 prez.

cionári HSLŠ. To všetko napriek tomu, že Sidor často deklaroval rovnoprávnosť členstva i príslušníkom ostatných bývalých politických strán. Z radov viacerých poslancov bol dokonca ako najvyšší predstaviteľ výborov kritizovaný za to, že pomocou nich si bývalí príslušníci vládnych strán, najmä agrárnici, zabezpečovali svoje dovtedajšie pozície.¹¹³ Tieto tvrdenia však nemohli platiť na Trnavu a jej výbor, nakoľko prevaha prívržencov politiky ľudovej strany v ňom bola viac ako zjavná. Je však zaujímavé, že negatívne stanovisko k národným výborom prezentovali aj Jozef Tiso a Martin Sokol, ktorí tvrdili, že nakoľko v Žiline predstavitelia všetkých politických strán prijali program ľudovej strany, výbory týmto stratili svoje opodstatnenie a mali byť nahradené na lokálnej úrovni práve miestnymi organizáciami ľudovej strany, ktorej uznesenia mali byť v danom meste či obci záväzné.¹¹⁴ Tento postup by však v Trnave už pre spomínané dôvody na organizácii moci prakticky nič nezmenil. V tomto smere je pozoruhodná formulácia, podľa ktorej okresný náčelník mal dbať na to, aby národný výbor pracoval v zmysle verejného poriadku a udržiavania autority úradov, ak by však „*zloženie národného výboru nedávalo záruku, že jeho činnosť bude rozšafná a pozitívnym prínosom k prekonaniu mimoriadnych časov, bude povinnosťou pána okresného náčelníka, aby taktným zásahom dosiahol nápravu*“.¹¹⁵

Evidentné bolo i prepojenie trnavského výboru na miestnu organizáciu Hlinkovej gardy. Do užšieho Národného výboru boli v Trnave zvolení mnohí významní gardisti ako Dr. Vendelín Šuran, miestny veliteľ HG v Trnave, ktorá bola formálne zriadená spolu s výborom, Dr. Ferdinand Čimo, oblastný veliteľ HG trnavskej oblasti, Jozef Baxa, jeden zo zakladateľov trnavskej Hlinkovej gardy a ďalší významní gardisti ako J. Čierny, či R. Lettler,¹¹⁶ osobnosti, ktoré sa v blízkej budúcnosti stali hýbateľmi života v trnavskej spoločnosti. Dané to bolo akiste tým, že trnavská Hlinkova garda sa nezačala konštituovať až po 6. októbri 1938 spoločne s Národným výborom, lež jej aktivita bola zjavná už v letných mesiacoch roka 1938. Tým pádom sa aj jej významní predstavitelia, zastávajúci často vysoké funkcie v miestnej organizácii HSLŠ, mohli stať jednými z členov miestneho užšieho Národného výboru. Práve v Trnave bola preto oveľa zjavnejšia tendencia stierať hranice medzi HG a NV najmä u obyvateľstva, ktoré, neznalé nových pomerov, niekedy pokladalo gardu a výbor za takmer totožnú organizáciu. Bolo to spojené najmä nejednoznačnosťou a neskonsolidovanosťou pomerov, isté však je, že HG bola na NV jednoznačne úzko naviazaná najmä v súvislosti so vžitými predstavami o gardistoch ako strážcoch národného majetku, pokoja a osobnej bezpečnosti a vykonávala úlohy jeho predĺženej ruky, akejsi výkonnej moci a organiza-

¹¹³ ČARNOGURSKÝ, P.: 6. október 1938, s. 225.

¹¹⁴ Tamže.

¹¹⁵ Štátny archív v Trnave, f. MsÚ Trnava, šk. 1, 144/ 1938 prez.

¹¹⁶ Štátny archív v Trnave, f. MsÚ Trnava, *Pamätná kniha mesta Trnavy*, s. 40.

nej sily.¹¹⁷ Pri výkone týchto úloh narážala na viaceré problémy ohľadom kompetencií nielen výboru, lež i samotnej gardy. Práve ona bola najvhodnejším nástrojom na vykonávanie úloh súvisiacich s poslaním NV, preto jeho činnosť nemožno nesledovať práve na pozadí vývoja tejto organizácie a sporov o charakter kompetencií v rôznych otázkach „národnej bezpečnosti“. Na druhej strane i garda spoluprácou s výborom získala sčasti zákonnejší podklad pre svoju činnosť. Gardisti si často, ako sa tomu dialo prakticky počas celej existencie HG, osobovali práva patriace do kompetencie výkonných orgánov a to nielen v otázke civilných záležitostí, ale často zasahovali do takých vecí, ktoré vonkoncom nepatrili do ich pôsobnosti. Sčasti tomu bolo snáď z nevedomosti, najmä ak máme na mysli obdobie krátko po 6. októbri, kedy ešte v otázke kompetencií tých-ktorých zložiek štátneho aparátu, ale najmä HG ako novovytvorenej organizácie, panovala napriek snahe Hlavného veliteľstva Hlinkovej gardy (HVHG) o vytvorenie rámca pre činnosť gardy značná nejednotnosť vo výklade práv. Sčasti snáď z prílišnej horlivosti charakteristickej pre množstvo akcií podniknutých gardou, sčasti však i akoby z pomsty, najmä voči Čechom a iným, často vykonštruovaným „nepriateľom Slovenska“. Neváhali kontrolovať dokonca ani vojenské osoby, načo sa zo strany posádkového veliteľstva v Trnave na miestny Národný výbor, resp. na HG ako vykonávateľku jeho nariadení, zniesla ostrá vlna kritiky.¹¹⁸ Treba však dodať, že napriek takýmto „zlyhaniam“ bola garda a jej činnosť v tomto období pod neustálym dozorom nadriadených orgánov, ktoré sa ju snažili udržať na uzde a v prípade porušenia nariadení neváhali vyvodíť patričné dôsledky, ako napríklad v prípade jednej zo sťažností posádkového veliteľstva v Trnave, na ktorej zadnú stranu akýsi zamestnanec Okresného úradu pripísal vetu tohto znenia: „*Na vedomie všetkým, že patričný člen HG bol odstránený*“.¹¹⁹

Ani v radoch slovenských politických predstaviteľov nemohli svojvoľné akcie niektorých gardistov zostať nepovšimnuté. Výnosom Predsedníctva slovenskej vlády č. 287/1938 zo dňa 3. novembra 1938 sa o kompetenciách gardy voči nadriadeným úradom píše toto: „*HG je na pomoci všetkým úradom a bezpečnostným orgánom pri ich výkonoch zabezpečujúc istotu slovenského národného majetku a bezpečnosť životov, ale má byť len na pomoci všetkým úradom a bezpečnostným orgánom pri týchto ich výkonoch. Žiada*

¹¹⁷ SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 189.

¹¹⁸ Armáda sa odvolávala najmä na rozkaz HVHG č. 5 o zákaze miešania sa civilných osôb do vojenských záležitostí, pričom upozorňovala, že „*kontrolu vojanských osôb sú oprávnení prevádzať iba četníctvo a vojenské dozorcie orgány*“ Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 370 – 1938, 2247, 104/ prez. Posádkové veliteľstvo v sťažnosti reagovalo na neoprávnené predvedenie podporučiaka delostreleckého pluku „TGM“ a prehliadky jeho auta „*službukonajúcim členom Národného výboru v Trnave Jánom Procházkom*“. ŠIMONČIČ, J. – PINKAVOVÁ, M. (zost.): Katalóg Revolučného hnutia a Komunistickej strany Československa. Trnava 1967. (Citované ďalej ako Štátny archív v Trnave, Katalóg RH a KSC), 1872, 2117/1938 prez.

¹¹⁹ Tamže, Katalóg RH a KSC, 1872, 2117/1938 prez.

sa preto... aby jednotliví členovia HG sa nemiešali a nezasahovali do právomocí úradov a bezpečnostných orgánov, ale sa vo všetkých prípadoch obracali na bezpečnostné orgány“.¹²⁰ Toto nariadenie nebolo pritom novinkou. Už 11. októbra Hlavné veliteľstvo HG v Bratislave prostredníctvom svojho prvého obežníka žiadalo, aby každá jednotka HG poslala vo svojom mieste obecnému úradu oznámenie o svojom založení s tým, že sa dáva tomuto orgánu k dispozícii pre udržanie poriadku a chránenie slovenského národného majetku.¹²¹ Trnavská HG nariadenie poslúchla už 14. októbra 1938, kedy sa prostredníctvom svojho veliteľa dala „slávnemu okresnému úradu v Trnave“, k dispozícii pri budovaní štátu a zabezpečení poriadku a pokoja“.¹²²

Vážnosť trnavského Národného výboru vzrástla najmä po 20. októbri 1938, kedy bolo výnosom krajského prezidenta rozpustené obecné zastupiteľstvo v Trnave, pričom vládny komisárom bol menovaný dovtedajší miestostarosta Dr. František Orlický, ktorého zástupcom sa stal František Ondruš.¹²³ Obidvaja stáli zároveň v čelných pozíciách miestnych organizácií ľudovej strany a NV a boli taktiež už od letných mesiacov napojení na Hlinkovu gardu.¹²⁴ Možno teda konštatovať, že v Trnave možno ešte skôr ako v iných významných mestách na Slovensku bola už v októbrových dňoch toľko žiadaná jednota strany s ostatnými inštitúciami prakticky dovŕšená. Vzťah NV s mestom a gardou dokumentuje fakt, že vládny komisár mesta Trnavy rozhodol poukázať na účet miestnemu výboru vyššiu sumu peňazí priamo z rozpočtu mesta Trnava.¹²⁵ Šlo o sumu 5000 korún poukázaných na priamu žiadosť NV, pričom je zaujímavé, že rovnakú sumu „odklepol“ takisto na základe žiadosti miestnej organizácii Hlinkovej gardy.¹²⁶

Prílevom často nepreverených členov v „prelomovom“ období jesenných mesiacov roka 1938 sa aj do trnavskej gardy dostalo viacero jedincov, ktorí jej svojím konaním kazili meno.¹²⁷ Viacerí, hoci azda aj s dobrým úmyslom, boli zase svojou horlivosťou trňom v oku centrálnych orgánov. Preto ako zo strany vlády, tak i zo strany štátnych orgánov boli zjavné eminentné snahy o potlačenie prejavov „nezdravej rozpínavosti sa HG“. Okresný úrad v Trnave vyzýval napr. v obežníku notárom a četníckym staniciam, aby bolo „dožia-

¹²⁰ Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 370 – 1938, 2247, 104/1938 prez.

¹²¹ ČARNOGURSKÝ, P.: 6. október 1938, s. 218.

¹²² Štátny archív v Trnave, Katalóg RH a KSC, 1872, 2117/1938 prez.

¹²³ Pamätná kniha mesta Trnavy, s. 40. Pri príležitosti povýšenia Trnavy na mesto sa konalo posledné zasadnutie zastupiteľského zboru, pod ktorým je napísaná poznámka tohto znenia: „Výmerom krajského úradu v Bratislave dňa 19. 10. 1938 č. 340 579-5/38 obecné zastupiteľstvo bolo rozpustené a výmerom Okresného úradu v Trnave zo dňa 20. 10. 1938, č. 2 136 prez. 1938 vedením mestských záležitostí bol menovaný vládny komisár“. In: LAŠÁN, L.: Mesto Trnava a jeho samospráva 1918 – 1938, s. 122.

¹²⁴ Slovák, 27. 7. 1938, s. 4.

¹²⁵ Štátny archív v Trnave, f. MsÚ Trnava, šk. 10, 24442/1938 adm.

¹²⁶ Tamže, šk. 10, 23054/1938 adm. Je zaujímavé, že Hlinkovej garde sa dostala nielen spomínaná suma, ale v krátkom čase obdržala ďalších 4500 korún.

¹²⁷ SOKOLOVIČ, P.: Hlinkova garda 1938 – 1945. Bratislava 2009, s. 101 – 111.

daniam HG v rámci platných predpisov vyhovované“, avšak v sporných otázkach sa bolo treba obrátiť o pokyn na Okresný úrad, pričom zistené neprístopnosti mali byť hlásené priamo Okresnému úradu. Kládol pritom na srdce veliteľom četnických staníc, aby dbali o to, „aby členovia HG za žiadnych okolností neprekračovali rámec ich pôsobnosti, menovite aby neprevádzali prehliadky vozidiel a osôb v neprítomnosti bezpečnostných orgánov“. ¹²⁸ Bolo to zjavné okresanie práv trnavského výboru, ktorého výkonná zložka – Hlinkova garda sa takto musela sčasti podriaďiť inštitúciám, u ktorých nepožívala prílišné sympatie. Najmä žandárstvo, polícia či vojsko, teda inštitúcie, ktoré tradične vykonávali mnohé z úloh, ktoré si HG automaticky prisvojovala a tým zasahovala do ich kompetencie, nemohli oplývať prehnanými sympatiami ku garde ako inštitúcii uzurpujúcej si práva na rozhodovanie v otázkach bezpečnosti.

Spolupráca HG a NV, ak hovoríme o trnavskom kontexte, bola i spoluprácou účelovou, vyplývajúcou zo špecifického vývoja Hlinkovej gardy v Trnave a naviazaní jej funkcionárov na výbor a miestnu organizáciu ľudovej strany. Výnimočnosť Trnave je tiež v tom, že velitelia gardy mohli často uznesenia užšieho Národného výboru aplikovať rozkazom priamo oficiálnou cestou HG, čo zjednodušovalo spoluprácu a naviazanosť oboch inštitúcií. Táto téza nemôže byť akiste generalizovaná pre celé vtedajšie slovenské územie, je však vo väčšej či menšej miere aplikovateľná na činnosť veľkého percenta Národných výborov z roku 1938. Samozrejme, ani opačne nebola činnosť NV limitovaná len príkazmi pre HG na vykonávanie bezpečnostných akcií. Podľa už spomínaného článku v *Trnavských novinách* mal výbor upozorňovať na „osoby, ktoré Slovensku, ktoré Trnave škodili...“. A tých sa podľa vtedajších kritérií našlo v meste viac ako dosť. V Trnave nerezonovali len stále nedoriešené otázky postavenia Čechov a Židov v autonómnom Slovensku, útoky boli namierené aj proti predstaviteľom tzv. „červených strán“, najmä komunistom, ktorých činnosť bola síce spolu so sociálnodemokratickými a židovskými stranami pozastavená alebo zakázaná, ¹²⁹ ich samotná existencia však bola po celé obdobie fungovania Slovenskej republiky pre jej predstaviteľov veľkým strašiakom. „Naši ľudia“ samozrejme znamenali v ponímaní výboru prívržencov politiky ľudovej strany. Preto aj v trnavskom Národnom výbore aj vzhľadom na jeho zloženie bolo riešenie otázok najmä pri problematike nahradenia Čechov domácimi zamestnancami jednoznačné. Exemplárny je prípad istého Václava Hamerníka, ktorý snahy NV o zbavenie sa českých zamestnancov dokumentuje veľmi jasne. Vo svojom liste sa výbor obrátil 14. decembra 1938 na vládneho komisára mesta Trnave týmito slovami: „Slovenský Národný výbor v Trnave dostal správu, že Václav Hamerník, účtovník mestskej plynárni verejne nadával na nášho najexponovanejšieho ministra

¹²⁸ Štátny archív v Trnave, Katalóg RH a KSC, 1872, 2117/1938 prez.

¹²⁹ BAKA, I.: HSLS od 6. októbra do salzburských rokovani v lete 1940. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov II.*, s. 12.

*Karola Sidora a na slovenskú vládu, o ktorej tvrdil, že je len priechodná a že sa neudrží. Týmto sa snažil potupiť renomé našej slovenskej vlády a dôveru v nej zmenšovať... Keďže naša slovenská Trnava nemôže trpeť v kruhu svojich zamestnancov takýchto nespoľahlivcov, keďže menovaný je v smluvnom pomere s mestom, Národný výbor navrhuje, aby sa menovanému jako Čechovi dala výpoveď, čím by sa uprázdnilo miesto pre spoľahlivého Slováka.*¹³⁰ Nielen Česi však boli tými, na ktorých sa zamerali pozorné oči trnavských gardistov a členov NV. Podobne sa hľadelo aj na komunistov, ktorí boli pre HSLS prakticky politickým nepriateľom číslo jeden. Medzi ľudákmi „strašili“ nedávne udalosti 20. a 30. rokov, kedy bola Trnava známa ako „červené mesto“, v ktorom na ľudáckych manifestáciách často tiekla aj krv. Z vlastných slov „ľudákov“ však Národný výbor bojoval najmä za „práva Slovákov a slovenčiny v Trnave a mal zásluhu na tom, že na miesta uprázdnené po zamestnancoch, ktorí Trnave a Slovensku škodili nastúpili naši ľudia. Slováci“.¹³¹ „Mnohí zadivením pozerali na jeho radikalizmus, ale doba revolučná je doba radikalizmu, doba nekompromisnosti, v ktorej nemožno brať ohľady, v ktorej nemožno pracovať v rukavičkách, v ktorej tvrdo ale čestne treba ísť za cieľom. A náš Národný výbor šiel. Dal Trnave slovenského starostu a kde len mohol, pomohol slovenskej veci. Neraz sa šlo do Bratislavy a klovalo sa na dverách vlády, krajinského úradu a často s úspechom. Každá práca podlieha kritike... Tí, čo to vytýkali, zabúdali, že Národný výbor predsa nebol nejakým výkonným orgánom, ale len poradným slovenským zborom našej vlády...“¹³² Hoci ide nesporne o výstup dobovej propagandy, trnavský Národný výbor sa okrem iného postaral aj o to, aby bol v Trnave zavedený nedeľný pokoj, založil družstvo, ktoré začalo vydávať relatívne na slušnej úrovni vychádzajúci týždenník *Trnavské noviny*, podľa dobového slovníka však tiež „viacráz s úspechom riešil robotnícku otázku, usporiadal verejnú národnú manifestáciu zjednotenia politických strán, intervenoval za priaznivé riešenie všetkých otázok kultúrnych, sociálnych, čím vykonal veľký kus práce...“¹³³ Ako sa s odstupom času vyjadrili *Trnavské noviny*, „Všetci členovia Slovenského národného výboru súc vedení dobrou vôľou, statočnosťou a úprimnosťou vykonali nečakanú prácu pre konsolidovanie pomerov v Trnave“.¹³⁴ Samozrejme, pracovali v zložitom období a nevyhli sa ani viacerým prešľapom. „Slovenský národný výbor v Trnave“ sa stal minulosťou 10. januára 1939.¹³⁵ O rozpustení NV pritom rozhodlo prezídium Krajinského úradu už 28. novembra 1938 a vláda Slovenskej krajiny 19. decembra 1938.¹³⁶ V novej

¹³⁰ Štátny archív v Trnave, f. MsÚ Trnava, šk. 10, 27734/1938 adm.

¹³¹ *Trnavské noviny*, 8. 1. 1939, s. 1.

¹³² Tamže.

¹³³ *Trnavské noviny*, 13. 8. 1939, s. 2.

¹³⁴ Tamže.

¹³⁵ Tamže, 8. 1. 1939, s. 1.

¹³⁶ TIŠLIAR, P.: K otázke organizácie a fungovania štátnej správy na Slovensku, s. 58.

situácii na prelome rokov 1938 a 1939 už výbory nenašli opodstatnenia a „stratili“ sa v minulosti. „*Dakujeme Národnému výboru za vykonanú prácu a história nášho mesta dokáže, že pracoval tak, ako mal*“,¹³⁷ písala dobová tlač pred takmer 80 rokmi. Treba len dodať, že pracoval, lenže nie vždy tak, ako to bolo načrtnuté slovenskou vládou v polovici októbra 1938, lež často prekračoval svoje právomoci, ruka v ruke s miestnymi organizáciami ľudovej strany a HG.

Počiatky protizidovských akcií v Trnave

Je pozoruhodné, že už v prvých dňoch existencie autonómneho Slovenska zažívala Trnava masové vystúpenia veľkého počtu obyvateľstva namierené najmä voči židovským spoluobčanom, ktoré sa v tomto období v meste udiali ako jedny z prvých podobných vystúpení na celom Slovensku. Udalosti 30. rokov, vzrast nacistického Nemecka a silnejúce protizidovské nálady v Európe, idúc ruka v ruke s na Slovensku prevažne hospodársky motivovaným antisemitizmom prítomným aj v časti trnavskej spoločnosti, sa skĺbili s revolučnými zmenami v štátotvornom procese slovenského národa, čím dali voľný priestor aj šíreniu antisemitských nálad nielen v Trnave, ale aj v okolitých obciach.¹³⁸ Historická udalosť vzniku autonómneho Slovenska v tomto kontexte našla odozvu na celom území autonómnej krajiny a prirodzene i v Trnave, kde sa v piatok 7. októbra vo večerných hodinách konalo manifestačné zhromaždenie pred mestským domom zorganizované miestnou organizáciou HSLS na oslavu ustanovenia prvej slovenskej vlády.¹³⁹ Radostnú náladu vyjadrilo okolo 2000 ľudí, podľa súčasníkov zväčša študentov a mládeže, zapálením množstva fakiel a lampiónov. Na druhej strane však prvýkrát otvorene vyjadrilo množstvo obyvateľov mesta skandovaním hesiel ako „*Slovensko Slovákom, Palestína Židák, Židia von, Česi von*“¹⁴⁰ svoje dlho dusené názory na riešenie vzťahu Slovákov k podľa ich slov „*neslovenským a štátu nebezpečným elementom*“. Tento radikalizmus je sčasti pochopiteľný i mladým vekom prevažnej časti demonštrantov, v ktorom si hľadajú priestor na vyjadrenie a sú najviac ovplyvnitelní cieľenou, v tomto prípade protizidovskou a protičeskou propagandou. Problémy novovzniknutej slovenskej vlády ale nenarobili len prevolávané heslá trnavskej mládeže, lež ich praktické vyjadrenie, najmä v podobe ničenia prevažne židovského majetku. Rozvášnený dav však stačil počas pochodu mestom vyjadriť i svoj vzťah k „*českej nadvláde*“ strhnutím štátnych vlajok zo štátneho gymnázia, meštianky, poštového úradu a z „*českých*“ obchodov. Za obeť padlo 898 okenných tabúl, 2 výklady a niekoľko okenných rámov v celkovej škode asi 20000 vtedajších

¹³⁷ *Trnavské noviny*, 8. 1. 1939, s. 1.

¹³⁸ *Pamätná kniha obce Špačince*, s. 43.

¹³⁹ *Pamätná kniha mesta Trnavy*, s. 39.

¹⁴⁰ Štátny archív v Trnave, Katalóg RH a KSČ, 1868, 2083/1938 prez.

korún.¹⁴¹ Najväčší podiel viny na plienení niesli ľudia, ktorí sa neuspokojili s výsledkom manifestácie a po jej ukončení okolo 23. hodiny vnikli do Kapitulskej ulice, v ktorej sa sústreďovalo najviac židovských rodín a vybijali okná až do príchodu četníkov a mestskej polície.¹⁴² Obviňovať z tejto akcie pašálne trnavských gardistov by nebolo namieste, i keď medzi výtržníkmi boli pravdepodobne aj členovia Hlinkovej gardy. Treba si uvedomiť, že v tomto čase garda ešte nebola z pozície štátneho aparátu organizačne podchytená, preto nemožno absolutizovať jej úlohu v tejto akcii. Samotná protizidovská demonstrácia však našla odozvu tak na miestnej, ako i celoslovenskej úrovni. Sidora zastihla správa o udalostiach z Trnavy už v sobotu ráno v Prahe.¹⁴³ V osobitnom vlaku vezúcom vládu z Prahy do Bratislavy bola predmetom úvah, v ktorých prevládal názor, že Dr. Tiso sa ako predseda vlády v plánovanej reči z balkóna Národného divadla ostro postaví proti akýmkoľvek akciám na vlastnú päť.¹⁴⁴ Tak sa i stalo. Jeho reč prenášaná rozhlasom akiste prispela k upokojeniu situácie nielen v Trnave, lež prakticky na celom Slovensku.¹⁴⁵ Rozvážne zareagovala i miestna organizácia HSLŠ, ktorá v súčinnosti s veliteľstvom HG vyzvala obyvateľstvo k rozvahe.

Prejavy antisemitizmu neboli pritom v histórii Trnavy ničím novým. Mesto sa s vlnami protizidovských prejavov potýkalo prakticky už od obdobia stredoveku, kedy si občania vybijali zlosť v organizovaní viacerých akcií.¹⁴⁶ Tieto síce priamo nesúvisia s protizidovskými akciami v prvej polovici 20. storočia, avšak predstavitelia mesta sa na ne aj v tomto období odvolávali najmä v súvislosti s listinné doloženým právom mesta na vystahovanie Židov z jeho územia.¹⁴⁷ Už v 30. rokoch najväčšou aktivitou proti Židom oplýval známy protizidovský aktivista Jozef Bilik-Záhorský. Jeho brožúra „*Židovská otázka, výňatky z Talmudu*“, ktorú vydal v počte 10 000 kusov v tlačiarňi Spolku sv. Vojtecha v Trnave, vyvolala veľký rozruch, napriek tomu však mala obrovský úspech a až na 500 kusov, ktoré sa podarilo bezpečnostným orgánom zhabať

¹⁴¹ Tamže.

¹⁴² Tamže.

¹⁴³ ČARNOGURSKÝ, P.: 6. október 1938, s. 215.

¹⁴⁴ Tamže, s. 215.

¹⁴⁵ Tiso medzi iným vo svojej reči napomínal k udržaniu poriadku a spravodlivosti: „*Toto skvelé ovocie (vyhlásenie autonómie – pozn. P. S.) nesmie byť zneuctené a znesvätené nijakými známami anarchie a rozkladu. Svoju slovenskú revolúciu sme uskutočnili nie prelievaním krvi, ale so spevom na perách. Tým sme sa zaradili medzi najvyspelejšie národy. Zachovajme si túto líniu i naďalej. Zachovajme disciplínu a poriadok. Naša pravda zvíťazila, naše právo je už v našich rukách, nedajme si ho vyrvať nepremysleným počínaním, čo by iste nastalo, keby sme sa svetu predstavili ako rušitelia občianskeho poriadku a znášanlivosti*“. Cit. podľa Tamže, s. 215.

¹⁴⁶ Pozri napr. Kol.: *Židovské náboženské obce na Slovensku*. Bratislava 1991, s. 119 – 130.

¹⁴⁷ V roku 1942 bola delegácia mesta Trnava na pracovnej návšteve u A. Macha, ktorého žiadala v súlade a v nadväznosti na doložené listiny o uznanie práva mesta na vystahovanie Židov zo svojho územia. V deputácii boli zástupcovia HSLŠ, HG, DP, FS a Slovensko-nemeckej spoločnosti na základe uznesenia trnavskej HSLŠ, ktorá žiadala o vystahovanie Židov z dôvodu židovského okradania ľudu. *Gardista*, 12. 8. 1942, s. 6.

a spálil, sa celý jej náklad rýchlo vypredal.¹⁴⁸ V Trnave tiež mala už v druhej polovici 30. rokov existovať tajná protizidovská organizácia, ktorú sa však v tom čase nepodarilo vypátrať. Ako ale zistili trnavskí četníci, protizidovská akcia mala byť vedená príslušníkmi Národnej obce fašistickej, ktorej funkcionár Evžen Ružička, vojak v zálohe, podľa vyšetrovateľov „*drsnej a násilníckej povahy*“ už 20. septembra 1936 po uliciach Trnavy rozhadzoval letáky s nápisom „*Národ, prebuď sa!*“.¹⁴⁹ Sieť protizidovských aktivít však ovládala podľa dobových správ najmä údajná tajná organizácia s výrazným protizidovským zameraním. Voči tejto organizácii viedla četnícka stanica rozsiahle vyšetrovanie, pretože, ako sa uvádza v jej správe trnavskému Okresnému úradu (OÚ), „*v poslednej dobe sa v Trnave rozšírila tajná protizidovská propaganda, ktorej vodcami sú viacerí známi antisemiti*“, ktorí mali udržiavať styky s celoštátnou organizáciou. Počet jej členov sa v Trnave odhadoval na 80, avšak ďalší boli lákaní, „*čo je o to ľahšie, že nálada obyvateľstva je hodne proti Židom*“.¹⁵⁰

Tieto organizácie však mali, ako sa zdá, len malý vplyv a neprerástli do takej miery, že by boli schopné organizovať rozsiahlejšie vystúpenia. Oveľa aktívnejším bol spomínaný organizátor a podnecovateľ viacerých protizidovských vystúpení, letákových či prednáškových akcií Jozef Bílik-Záhorský. Už v druhej polovici 30. rokov založil známu fašistickú organizáciu Biele bratstvo, resp. Slovenská jednota, ktorej hlavnú časť programu tvoril podľa niektorých historikov „*primitívny antisemitizmus*“.¹⁵¹ V obecných voľbách 22. mája 1938 získala jeho strana relatívne slušných 342 hlasov, za ktoré jej patrilo jedno miesto v zastupiteľskom zbore, ktoré obsadil práve Záhorský.¹⁵² Ako redaktor viedenského rozhlasu pôsobil na široké vrstvy slovenského obyvateľstva. Po 6. októbri získal v Trnave istý vplyv na kruhy dožadujúce sa konečného riešenia židovskej otázky, ktoré nabádal na odpor voči slovenskej vláde, ktorá podľa neho nedostatočne razantne postupovala v židovskej otázke. Okrem „*literárnej a publicistickej*“ činnosti svoje myšlienky rozširoval medzi Trnavčanov, najmä gardistov, ale i študentov a mládež prostredníctvom veľkého počtu prednášok. Na nich agitoval pre potieranie Židov a k odboju proti slovenskej vláde, ktorú označil za „*Schuschnikovštinu*“.¹⁵³ „*Obviňoval ju z nečinnosti, oklamania slovenského národa a neschopnosti vládnuť, pričom nabádal poslucháčov k odbojovému združeniu, že si musia sami robiť poriadok a odstrániť všetkých záškodníkov a to jak Židov, tak aj*

¹⁴⁸ Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 - 1944, 370 - 1938, 1853, 103/ prez.

¹⁴⁹ Tamže, 1887, 103/ prez.

¹⁵⁰ Tamže. Na čele tejto organizácie boli dvaja generáli, z ktorých jeden známy pod menom Sedláček cestoval v tomto období po Slovensku. V Trnave jej vodcami boli Ľudovít Tíbenský, N. Štefkovič a N. Režucha, ktorí ako jediní udržiavali kontakt s centrálnou organizáciou rozprestierajúcou sa po celom území ČSR.

¹⁵¹ KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*, s. 41.

¹⁵² *Pamätná kniha mesta Trnavy*, s. 24.

¹⁵³ NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Holokaust na Slovensku I*. Zvolen 2001, s. 222 - 223.

tých, čo sa dali od nich kúpiť“. ¹⁵⁴ V hostinci „Skalická búda“ vulgárne nadával na Jozefa Tisu, pričom tiež tvrdil, že „*musí byť odstránený, lebo nič proti Židom nepodnikne, židovský zákon nevydá, lebo jeho brat má židovku za manželku*“ a vulgárne sa vyjadroval aj o šéfovi propagandy A. Machovi. ¹⁵⁵ Za jeho vyjadrenia bol vyšetrovaný, dokonca mu bol 14. februára 1939 odobraný cestovný pas, ktorý mu však bol vzápätí po odvolaní sa 24. marca 1939 vrátený. Vedomý si podpory ako sám hovoril „*verných Hlinkových gardistov*“ čakal, až bude zatvorený v Ilave, pričom veril, že ho práve jeho priatelia z väzenia vyslobodia. Svoje vyjadrenia pred svedkami odôvodňoval tým, že už nemôže ísť po ulici, „*lebo na mňa pokrikujú, že sa tu nič nerobí, židovská otázka sa nerieši a to sa tak nedá vydržať*“. Zaujímavé je, že svedkovia, ktorí vo veci vypovedali, tak učinili len pod sľubom, že nebudú musieť vystúpiť verejne a nepodarilo sa zohnať takých svedkov, ktorí by boli ochotní proti Záhorskému vystúpiť. ¹⁵⁶ O jeho vplyve svedčí aj fakt, že trnavský Národný výbor žiadal na večer 27. októbra 1938 pohotovosť mestskej polície. Na tom by akiste nebolo nič zvláštne, oveľa zaujímavejší je však dôvod, pre ktorý sa mala pohotovosť polície konať. Národný výbor týmto listom totiž oznámil konanie Záhorského prednášky na tému „*Židovstvo, boľševizmus, slobodné murárstvo, ich podstata, práca a cieľ*“, ktorá sa mala konať v miestnostiach mestského divadla v Trnave. ¹⁵⁷ Ako redaktor dokonca napísal článok aj do *Trnavských novín* ¹⁵⁸ pod nadpisom „Vplyv a práca Židov“, v ktorom sa snažil čitateľom dokázať, že „*vykorisťovanie kresťanských národov Židom ešte nestačí. Oni pri každej príležitosti sa snažia im ešte aj škodiť*“. ¹⁵⁹ Pre Slovákov v tom období, v ktorom sa ku katolíckej viere hlásila väčšina obyvateľstva, ¹⁶⁰ bol azda najzrozumiteľnejší jeho výklad vplyvu Židov na údajné oslabenie autority duchovenstva a viery. Záhorský sa totiž snažil dokázať, že Židia chceli u Slovákov oslabiť vieru a tak rozdvojiť ľud, nakoľko „*nesvorným ľudom ľahšie vedia vládnuť ako so svorným*“. ¹⁶¹ Podobne sa vyjadroval aj vo svojej známej knihe – komentovanom diele *Protokoly sionských mudrcov (Plán Židov na ovládanie sveta)*, v ktorom „*slovenskej verejnosti na výstrahu*“ podal okrem známych protokolov v úvodnej časti stručný exkurz do podľa neho zaručených informácií o židobolševicko-slobodomurárskom sprisahaní

¹⁵⁴ Tamže, s. 223.

¹⁵⁵ Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371 – 1939, 219, 107/ prez.

¹⁵⁶ Tamže.

¹⁵⁷ Štátny archív v Trnave, f. MsÚ Trnava, šk. 10, 23400/1938 adm.

¹⁵⁸ *Trnavské noviny*, 13. 8. 1939, s. 2.

¹⁵⁹ *Trnavské noviny* pomohol založiť práve miestny Národný výbor, ktorý založil družstvo na ich vydávanie. Tamže, 11. 12. 1938, s. 5.

¹⁶⁰ Napríklad podľa štatistiky z roku 1930 sa na Slovensku ku katolíkom hlásilo 71,6 percent obyvateľov a 16,5 percent vyznávalo protestantizmus augsburského vyznania. Pozri HOENSCH, J. K.: *Studia Slovaca. Studien zur Geschichte der Slowaken und der Slowakei*. München 2000, s. 156.

¹⁶¹ *Trnavské noviny*, 11. 12. 1938, s. 5.

proti ľudstvu. Podľa vlastných slov si bol istý, že „každý, kto túto knihu preštuduje a pochopí jej obsah v plnej miere, všemožne sa pričíní o to, aby táto medzinárodná kučeravá krivonosá pliaga nemala viac miesta a to nielen medzi nami, ale ani medzi ostatnými árijskými národmi“.¹⁶² Čitateľov tiež v úvode prosil, ak pochopia obsah knihy, majú ho nasledovať „do boja proti tejto drzej pliage, ktorá pripravuje skazu a najväčšie otroctvo celému árijskému svetu“.¹⁶³ Dielo Záhorského je o to zaujímavejšie, že vyšlo v januári 1939, teda v čase, keď sa aj na Slovensku pod vplyvom Nemcov udomácňovalo rasové videnie „židovského problému“.¹⁶⁴ Varoval v ňom pred tým, že „Júda má ešte stále veľkú moc“ a Slováci si musia uvedomiť, že „Židovstvo je našim najväčším nepriateľom, ktorý nám pripravuje najstrašnejšiu skazu a otroctvo“.¹⁶⁵ Svoju knihu vydal i po vzniku 1. Slovenskej republiky, doplnil v nej však úvod o aktuálne pasáže, v ktorých sa venoval pôsobeniu slovenských vojakov na východnom fronte, nakoľko práve tí tam podľa neho videli, čo Slovákom pripravovala „smečka medzinárodných krivonosých vrahov a zločincov“.¹⁶⁶ Chválil v nej zároveň Adolfa Hitlera, ktorý mal zachrániť celú Európu pred pustošením a židovským boľševizmom a zároveň tvrdil, že dobre bude až vtedy, keď z Európy pôjde preč posledný „krivonosý kučeravý Žid“.¹⁶⁷ V Trnave mali jeho knihy relatívne veľkú úspešnosť a jeho slová padli na úrodnú pôdu ešte v roku 1938, ako i 1939, kedy bol dokonca zo strany miestnych rabinov označený za podnecovateľa protizhidských nepokojov.

Vystahovanie Židov po Viedenskej arbitráži

Samostatnou kapitolou v otázke „riešenia židovskej otázky“ je udalosť, ktorá sa v meste v súvislosti so Židmi odohrala po Viedenskej arbitráži. Tentokrát však nepokoje vypukli nielen v Trnave, ale prakticky po celom Slovensku. Viedenská arbitráž, v ktorej Maďarsko s posvätením veľmoci získalo na úkor Slovenska rozsiahle územia, bola nesporne veľkou krivdou na slovenskom národe, ktorú však obratne využili niektorí vedúci politickí činitelia na útoky voči židovskému obyvateľstvu ako celku, obviniac ho zo straty juž-

¹⁶² BÍLIK-ZÁHORSKÝ, J.: *Protokoly sionských mudrcov (Plán Židov na ovládanie sveta)*. Trnava 1938, s. 4.

¹⁶³ Tamže.

¹⁶⁴ MEDVECKÝ, M. – SCHVARC, M.: Juloslav Janek – dobrodruh v osídľach spravodajských služieb. In: *Pamäť národa*, roč. 4, 2008, č. 2, s. 39, HLAVINKA, J.: *Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945*. Bratislava 2007, s. 39 – 41.

¹⁶⁵ BÍLIK-ZÁHORSKÝ, J.: *Protokoly sionských mudrcov (Plán Židov na ovládanie sveta)*, s. 15.

¹⁶⁶ Štátny archív v Bratislave, f. Ľudové sudy (LS) v bratislavskom kraji, Okresný ľudový súd (OLS) Bratislava, 312/47 Jozef Bílik-Záhorský, obžaloba z 23. 4. 1947. Jozef Bílik mal zaiste na myslí okrem iného aj rozličné surovosti NKVD páchané na vidieckom obyvateľstve, ktoré u slovenských vojakov zanechali hlboké stopy. Pozri LACKO, M.: Slovenskí vojaci a sovietsky raj. (Dotyky Slovákov s komunizmom v lete 1941.) In: LACKO, M. – DUCHOŇ, M. – VARŠO, I. (zost.): *Historické rozhľady II*. Trnava 2005, s. 185 – 198.

¹⁶⁷ BÍLIK-ZÁHORSKÝ, J.: *Protokoly sionských mudrcov (Plán Židov na ovládanie sveta)*, s. 15.

ných území krajiny.¹⁶⁸ Vo viacerých mestách sa konali protižidovské demonštrácie, v Bratislave dokonca už 3. novembra, bol pri nich ničený židovský majetok či dochádzalo k iným násilnostiam na Židoch, akoby za tichého súhlasu polície, ktorá sa na mnohých miestach stiahla z ulíc.¹⁶⁹ Protižidovské výtržnosti, ktoré sa prehnali Bratislavou a následná odpoveď slovenskej vlády boli okrem nespravodlivého rozsudku Viedenskej arbitráže ovplyvnené ešte jednou udalosťou. V predvečer viedenského rozhodnutia, 1. novembra 1938, usporiadala maďarská mládež manifestáciu pred hotelom Carlton za účasti zahraničných novinárov, na ktorej žiadala pripojenie Bratislavy k Maďarsku. Polícia nielenže zatkla viacero mladých Židov, ktorí sa demonštrácie zúčastnili, ale našla aj leták, v ktorom sa v ich mene hovorilo okrem iného aj toto: „*Keď nás Slováci prenasledujú a vyhánajú, tak ich necháme a pôjdeme k Maďarom. Fašistickou nenávisťou zachvátení a rasistickým jedom presiaknutí slovenskí šovinisti, vezďte, že nebudeme vašimi obeťami. Keď nás vyhánate, ideme všetci naspäť. Nech žije veľké liberálne Maďarsko!*“¹⁷⁰ Židovské demonštrácie za pričlenenie k Maďarsku však neboli len záležitosťou 1. novembra. Hoci bola manifestácia pred Carltonom poslednou rozbuškou, už anglický vyslanec v Prahe George Kennan vo svojej správe o „*židovskom probléme*“ opisoval udalosti z októbra 1938. Podľa jeho slov bratislavskí Židia už v tomto čase žiadali pričlenenie mesta k Maďarsku.¹⁷¹ Odpoveď sklamaných a pobúrených Slovákov, ale aj politikov, bola po odtrhnutí južných území krajiny rýchla.

V deň bratislavských nepokojov navštívili Jozefa Tisa Jozef Faláth¹⁷² a Jozef Kirschbaum. V prítomnosti Adolfa Eichmanna¹⁷³ a pracovníka SD-LA Viedeň, redaktora týždenníka *Völkischer Beobachter* Kuna Goldbacha predostreli predsedovi vlády a zároveň ministrom vnútra plán na vyriešenie vzniknutého problému.¹⁷⁴ Plán vypracovali na porade v bratislavskom hoteli Carlton v izbe č. 431, v ktorej bol ubytovaný Goldbach. Okrem nájomníka, Eichmanna a Falátha sa na stretnutí zúčastnil aj veliteľ 3. okrsku bratislavskej HG Juloslav Janek.¹⁷⁵ Práve plán z tejto porady predostreli ráno 3. no-

¹⁶⁸ Pozri ČARNOGURSKÝ, P.: 6. október 1938, s. 241, KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*, s. 24 – 25.

¹⁶⁹ ČARNOGURSKÝ, P.: 6. október 1938, s. 241 – 242.

¹⁷⁰ Tamže, s. 242.

¹⁷¹ KENNAN, G. F.: *From Prague after Munich. Diplomatic papers 1938 – 1940*. Princetown 1968, s. 53.

¹⁷² Vedúci „Centrály pre riešenie židovského problému na Slovensku“.

¹⁷³ M. Schvarc označil A. Eichmanna za „neskoršieho výkonného realizátora „konečného riešenia židovskej otázky“. Pozri SCHVARC, M.: Úvaha nemeckého vyslanca Hansa Elarda Ludina o systéme poradcov na Slovensku. In: *Pamäť národa*, roč. 5, 2008, č. 3, s. 63.

¹⁷⁴ Porovnaj HLAVINKA, J.: *Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945*, s. 40 – 41, FIAMOVÁ, M.: Postavenie židovskej komunity v Zlatých Moravciach v období po vyhlásení autonómie Slovenska. In: *Pamäť národa*, roč. 4, 2008, č. 4, s. 8.

¹⁷⁵ Pozri MEDVECKÝ, M. – SCHVARC, M.: Juloslav Janek – dobrodruh v osidlach spravodajských služieb, s. 39.

vembra o 9. hodine Tisovi a pokladali ho za najvhodnejšie riešenie vzniknutého problému, aké navrhol Eichmann, avšak aplikované na slovenské pomery.¹⁷⁶ Nálada voči Židom bola na celom Slovensku a v neposlednom rade aj v Trnave zjavne vyostrená až do tej miery, že na základe príkazu inak relatívne pragmatického Tisa boli už o deň nato poverené okresné úrady, „*upovedomiť na základe nariadenia ministerstva vnútra najneskoršie do 12. hodiny dňa 4. novembra 1938 všetky okresné a četnicke stanice, ako aj vedúcich jednotiek Hlinkových gárd južného Slovenska, aby zadržali vo svojich obvodoch združujúcich sa Židov bez hmotných prostriedkov a postrkovali ich i so svojimi rodinnými príslušníkmi v hromadných transportoch na nákladných autách najneskoršie do 24. hodiny dňa 4. 11. 1938 cez nové hranice.*“¹⁷⁷ Už prvé dni, najmä v noci zo 4. na 5. novembra, jednotky četníctva a Hlinkovej gardy vyvážali celé židovské rodiny v nákladných autách a autobusoch do miest a dedín za čiarou stanovenou Viedenskou arbitrážou. Opatrenie bolo namierené najmä proti nemajetným Židom, zároveň sa však mali zaistiť majetní Židia s majetkom nad 500 000 korún,¹⁷⁸ aby sa nevyvážal do odstúpeného územia: „*V prvom rade nech sú však vypovedaní a vyhostovaní nemajetní Židia. Ohľadom cudzincov Židov v pomere zamestnaneckom a samovoľne zárobkovo činných budú vydané dodatočné pokyny smerujúce k systematickému a postupnému riešeniu židovskej otázky tak, aby neboli poškodené hospodárske záujmy Slovenskej krajiny.*“¹⁷⁹ Vo večerných hodinách 4. novembra Tiso rozkaz pozmenil v tom zmysle, aby boli vyvážani zo Slovenska len Židia – cudzí štátni príslušníci a tí, ktorí nemali domovské právo v obci, kde sa zdržovali.¹⁸⁰ Zároveň sa mali zapečatiť ich byty a obchodné miestnosti a zhabať ich peniaze a vkladné knižky. Najmä Hlinkova garda pri tejto akcii horlivo spolupracovala, ale väčšina deportovaných Židov sa vrátila späť, či už z vlastnej iniciatívy, alebo ich vrátili Maďari späť na hranice i s vyhostujúcimi dokladmi.¹⁸¹ Trnavskí Židia určení na deportáciu dostávali domov lístky, na ktorých im bolo oznámené, že „*nakoľko Váš pobyt na území krajiny Slovenskej je z dôvodu verejného kludu a pokoja nežiadúci... hneď po doručení tohto výmeru musíte opustiť územie krajiny Slovenskej so súčasným zákazom návratu pod trestnými následkami*“.¹⁸²

¹⁷⁶ Tamže, s. 39 – 40. Porovnaj Štátny archív v Bratislave, f. LS v bratislavskom kraji, OLS Bratislava, 587/46 Juloslav Janek, NIŽŇANSKÝ, L.: Internacionalisti, funkcionalisti, začiatky holokaustu a Adolf Eichmann. In: NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Studia historica Nitriensia VIII*. Nitra 1999, s. 107 – 136.

¹⁷⁷ NIŽŇANSKÝ, E.: *Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v celoeurópskom kontexte*. Prešov 1999.

¹⁷⁸ Porovnaj FIAMOVÁ, M.: Postavenie židovskej komunity v Zlatých Moravciach..., s. 9.

¹⁷⁹ Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 370 – 1938, 2246, 104/ prez.

¹⁸⁰ NIŽŇANSKÝ, E.: *Židovská komunita na Slovensku...*, s. 41. Porovnaj HLAVINKA, J.: *Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945*, s. 41.

¹⁸¹ SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 199.

¹⁸² Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 370 – 1938, 2246, 104/ prez. Toto nariadenie bolo okrem Židov rozšírené taktiež o potulných cigánov.

Opatrenie však bolo už 7. novembra zastavené, keďže južné oblasti prešli definitívne pod správu Maďarska.¹⁸³ „Riešenie židovskej otázky“ v tomto období bolo ešte len v začiatkoch, avšak i trnavská garda v ňom preukázala vysokú dávku horlivosti a tam, kde sa zúčastňovala priamo na protižidovských zásiadach, prekonala v nej i bezpečnostné orgány.¹⁸⁴ Najmä oblasti tesne susediace s okupovanými územiami, medzi ktoré patrila aj Trnava, sa stali územím hustého nasadenia strážnych jednotiek Hlinkovej gardy, často nie neoprávnené. Úlohou gardy bolo v súčinnosti s četníctvom vykonávať strážnu službu a s tým spojené prehliadky osôb, najmä na vlakových staniaciach a cestných komunikáciách, a tak zabrániť prevozu väčšieho množstva peňazí a cenností za hranice Slovenska. Pri prípadnom zhabaní sa mali vydávať na četníckych staniaciach potvrdené, stránkou podpísané záznamy, čo by týmto akciám dalo punc legálnosti, prax však v množstve prípadov pravdepodobne i pre zložitost' tohto procesu bola odlišná. Členovia HG vydávali potvrdenky na zhabané sumy na mieste, čo viedlo často k neprijemnostiam a sťažnostiam cestujúcich na četníckych staniaciach či priamo na okresných úradoch.¹⁸⁵ Gardistami zhabané peniaze poväčšinou šli na účet miestnych či okresných veliteľstiev HG alebo prúdili rôznymi smermi často na Hlavné veliteľstvo Hlinkovej gardy v Bratislave.¹⁸⁶ Ich spätné vymáhanie bolo pre poškodených mnohokrát veľmi zložitú. Gardisti preukázali v niektorých prípadoch až prehnajú horlivosť, čo mohlo mať často neprijemné následky pre ľudí, ktorí neprednášali žiadne cennosti a ich batožiny či motorové vozidlá museli byť podrobené dôkladnej prehliadke. Zároveň sa množili prípady, že členovia trnavskej gardy vykonávali strážnu službu nie z poverenia bezpečnostných orgánov a bez ich asistencie. Z tohto dôvodu vydávali okresné úrady nariadenia všetkým notárom a četníckym staniaci, aby dbali na zákonnosť vykonávaných akcií, najmä „aby členovia HG za žiadnych okolností neprekračovali rámec ich pôsobnosti... aby neprevádzali prehliadky vozidiel a osôb v neprítomnosti bezpečnostných orgánov“.¹⁸⁷

Pre úplnosť treba dodať, že opatrenia počas vysťahovávania Židov sa nedotkli len Židov samotných, ale aj českých občanov. Podľa jedného z nich na

¹⁸³ Napriek tomu sa napríklad vo Vranove nad Topľou začalo vysídľovanie až 7. novembra. Pozri MICHNOVIČ, I.: Prejavy antisemitizmu v okresoch Zemplína v období autonómie Slovenska (6. 10. 1938 – 14. 3. 1939). In: PEKÁR, M. (zost.): *Ročenka katedry dejín FHPV PU*. Prešov 2002, s. 62. V okrese Medzilaborce sa na základe dodatočného nariadenia krajského úradu v Medzilaborciach pristúpilo k vysídľovaniu tiež neskôr, podobne ako v okresoch Trebišov a Giraltovce, ktorým sa nedostal pôvodný Tisov príkaz. Pozri HLAVINKA, J.: *Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945*, s. 42.

¹⁸⁴ SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 200.

¹⁸⁵ Pozri napr. sťažnosti občanov Márie Adamecovej a Jozefa Sonnenscheina spísané na Okresnom úrade v Trnave: Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 370 – 1938, 2255, 104/ prez., tamže, 371 – 1939, 2524, 109/ prez.

¹⁸⁶ Tamže, 370 – 1938, 2255, 104/ prez.

¹⁸⁷ Tamže.

obchodnej ceste do Galanty 4. novembra 1938 zastavili gardisti v Trnave jeho vozidlo s tým, že s pasažiermi musia ísť na prešetrenie na políciu: „*Tam byli přítomní policisté a četníci, ale nikdo z nich si nás nevšiml. Jedině Hlinkova garda si nás tam v místnosti obklopila, museli sme vyndati všechno z kapes, do kapes nám sahali, spočetli peníze, ptali se na jejich původ, zkrátka jednali s náma nejhanebnějším způsobem. Řekli nám, že nemáme žádné písemné prohlášení Společnosti, co tam máme dělati, naše legitimace neměli pro ně ceny, neměli jsme povolení slovenské vlády k pobytu a činnosti na Slovensku, na Slovensku nemáme jako Česi vůbec co dělati atd. Do Galanty že jeti nemůžeme, že Galanta bude ráno dne 5. t. m. obsazována maďarským vojskem a že i když by nás propustili, že za naši osobní bezpečnost na další cestě nikdo neručí. Abychom se vrátili a odjeli, odkud jsme přijeli. Dovolávali jsme se zastání policie a četnictva, ale pomoci ani ochrany jsme se u nich nedovolali, protože četnictvo a policie podléhá Hlinkově gardě a jen ona jest pánem. Tímto způsobem, neobvyklým v kulturním státě, kdy s námi smečka kluků osmnáctiletých s páskami na rukávech za přítomnosti policie a četnictva jednala jako s nějakými zločinci, bylo s námi zacházeno přes 2 hodiny*“.¹⁸⁸ Tento prípad nebol zďaleka ojedinelý a mnohí Česi si pri svojom pobyte na Slovensku museli vypočuť urážky a zažiť ponižovanie. Hoci sa vo svojich sťažnostiach obracali na centrálné inštitúcie s nádejou, že aspoň z ich strany sa im dostane zadosťučinenia, poväčšine zostala ich krivda nepovšimnutá.

Eskalácia napätia

Jedno z najväčších protizidovských vystúpení v Trnave sa odohralo ešte koncom roka 1938. Podnetom k najmasovejšiemu vyjadreniu antisemitských nálad sa stal slávnostný nástup Hlinkovej gardy trnavskej oblasti vo štvrtok 8. decembra 1938. Do neskorých nočných hodín sa v Trnave zdržalo podľa dobových zdrojov množstvo „*nepovolaných živlov z okolitých dedín*“, ktoré „*v podnapilom stave chodili po meste a vykrikovali rôzne protizidovské heslá*“.¹⁸⁹ A od slov k činom už nie je ďaleko. O 21.30 „*neznámy páchatel*“ vnikol zadným oknom do synagógy na Halenárskej ulici v Trnave a zapálil skriňu s bohoslužobnými predmetmi, na ktorých škoda činila 177080 korún.¹⁹⁰ Škoda bola o to väčšia, že hlúčik mladíkov zoskupených na ulici sa snažil zabrániť privolaniu miestnych hasičov zadržaním domovníka, avšak na prekvapenie ani četníci, ktorí prišli už o pol hodiny, nezistili žiadne usvedčujúce dôkazy, nakoľko „*pri požiari bolo viacero zvedavcov, ktorí zapálenie schvaľovali a zne-možňovali ďalšie šetrenie*“.¹⁹¹ Takmer všetci, čo v Trnave niečo znamenali,

¹⁸⁸ Pozri viaceré správy českých občanov, z ktorých niektorí boli na ceste po Slovensku zadržaní HG aj niekoľkokrát. NAČR, f. 225 (PMV), šk. 867, 225 – 867 – 23.

¹⁸⁹ Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 392 – 1938, 38472, 330/ adm.

¹⁹⁰ Tamže.

¹⁹¹ Tamže.

však tieto akcie odsúdili a vládny komisár Dr. František Orlický, predseda trnavského Národného výboru František Ondruš, ako i veliteľ Hlinkovej gardy Dr. Vendel Šuran vydali dokonca plagáty, v ktorých oznamovali, že „*proti výtržníkom bude prísne zakročené, lebo vybijaním oblokov, krádežou tovaru a podpaľačstvom židovská otázka sa nevyrieši, ale ničí sa národný majetok a poškodzuje sa i prestíž nového Slovenska*“.¹⁹² Proti eskalácii napätia prehovorili v rozhlase minister Pavel Teplanský a šéf Úradu propagandy Alexander Mach.¹⁹³ Napriek tomu, že žiaden príslušník HG v tejto súvislosti nebol obvinený, celá akcia vrhala nedobré svetlo práve na trnavskú Hlinkovu gardu. Jej najvyšší predstavitelia sa od nej snažili dištancovať. Veliteľ Šuran v článku z 18. decembra zaútočil na „*nactiutrhačov a ohováračov*“ slovami: „*Vieme, čo sa stalo 8. decembra 1938 v noci, že nezodpovedné živly... dopustili sa rozličných nedovolených trestných činov a to len preto, aby sa poškodilo meno gardistov a autonomistov vôbec. Podotýkam, že všeličo sa zveličovalo... Prehlasujem, že gardisti nemali účasť ani na jednom trestnom čine z ktorého boli podozrievaní, lebo nie je gardistom ten, ktorý nebol predsedníctvom HG v Trnave prijatý... Gardisti a priatelia HG, neverte takýmto zločincom, ktorých účelom je robiť zase rozvrat medzi statočnými Slovákmi*“.¹⁹⁴ Vypálenie synagóg v Trnave však našlo odzvu v dobovej propagande, ktorá v nej videla len logické vyústenie židovskej politiky a poukazovala na fakt, že „*aj keď verejne voláme, že na ramená zlodejov patria nie gardistické, ale trestanecké pásky... nemôžeme nepoukázať, že oni (Židia – pozn. P. S.) vlastne žnú čo siali alebo sami, alebo aspoň ich ľudia... Bola preto celkom zbytočná aj cesta židovskej delegácie k p. biskupovi Dr. Jantauschovi, lebo išlo o protižidovský prejav, ktorý vyvrel nie z náboženského ale z národného pobúrenia*“.¹⁹⁵

Okrem väčších akcií súvisiacich s koncentrovaním veľkého počtu ľudí na jednom mieste kolorovali ovzdušie početné protižidovské akcie menších skupiniek.¹⁹⁶ Častými sa stali najmä v prvých dvoch mesiacoch roka 1939, kedy sa trnavskí Židia sťažovali, že „*deň čo deň sú bez každého dôvodu napadnutí a dobití a jednotlivcom okná sa vybijajú*“.¹⁹⁷ Došlo to až tak ďaleko, že obe židovské náboženské obce v Trnave listom z 25. januára 1939 žiadali ministerského predsedu Jozefa Tisu, aby zasiahol, nakoľko Okresný úrad podľa nich zakročíť nechce a mestská polícia nič nepodnikne.¹⁹⁸ Predsedníc-

¹⁹² Štátny archív v Trnave, f. MsÚ Trnava, *Pamätná kniha mesta Trnavy*, s. 43.

¹⁹³ Tamže.

¹⁹⁴ *Trnavské noviny*, 18. 12. 1938. Priamymi páchatelmi vypálenia synagóg, ako ukázalo vyšetrovanie, neboli gardisti, ale traja „*dosiaľ neznámi vojaci*“ a mladíci Anton Mazan, Ján Belko a Štefan Masár, ktorí vypálili ortodoxnú synagógu. Páchatelov vypálenia druhej synagógy sa policajným orgánom nepodarilo vypátrať. Štátny archív v Trnave, Katalóg RH a KSČ, spis 1878, 2513/ 1938.

¹⁹⁵ Tamže.

¹⁹⁶ Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 393 – 1939, 3991, 344/ adm.

¹⁹⁷ NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Holokaust na Slovensku I.*, s. 218.

¹⁹⁸ SNA, f. 209, 209 – 837 – 7. Správa trnavských Židov Jozefovi Tisovi z 25. 1. 1939.

tvo slovenskej vlády zaslalo 2. februára 1939 sťažnosť na vyšetrenie okresnému náčelníkovi s poukázaním že „*ak pozorovanie poukazuje na výčiny členov Hlinkovej gardy, po dohode s miestnym veliteľom HG k tomu, aby bezodkladne bolo zjednané mierne ovzdušie v záujme ochrany života, zdravia a majetku miestneho obyvateľstva židovského vierovyznania až do zákonitej úpravy židovskej otázky.*“¹⁹⁹ Vyšetrenie četnickej stanice potvrdilo, že sťažnosť bola v podstate pravdivá, pričom poukázalo, že tieto výčiny boli vyprovokované hlavne slovenským hlásateľom viedenského rozhlasu a „*bývalým fašistickým tajomníkom*“ Jozefom Bilikom-Záhorským. Trnavskí gardisti tiež údajne v mnohých prípadoch tieto počiny trpeli a páchatelov a rušiteľov poriadku skrývali aj tam, kde ich boli pri čine videli alebo poznali. Napriek tomu četníci zaistili ako jedných z páchatelov troch mladíkov, je ale príznačné, že na základe amnestie z 23. marca 1939 bolo proti nim trestné pokračovanie zastavené.²⁰⁰ Viaceré protizidovské akcie vykonávala aj priamo trnavská garda, ktorej členovia v jednotlivých prípadoch stáli pred obchodmi židovských majiteľov a nevpušľali do nich zákazníkov,²⁰¹ prípadne obchádzali v tom čase židovské obchody a nútili Židov kupovať plagátky s nápisom „*Židovský obchod*“ po 10 korún.²⁰² Podobné plagáty s nápisom „*Kresťanský obchod*“ však boli predávané i „*kresťanským*“ obchodníkom za polovičnú cenu. Vzhľadom na viaceré podozrenia voči HG zo spáchania podobných činov vystúpil v novinách oblastný veliteľ trnavskej gardy Jozef Bányai obhajujúc sa tvrdením, že „*šíritelia sťažností na trnavskú HG iste dobre vedia, že za prípadné prestrelky nezodpovedá HG, lebo vynníkmi nie sú gardisti.*“²⁰³ Rozmohli sa totiž viaceré prípady, kedy viacerí Trnavčania vyťahli od Židov peniaze za stráženie a nakupovali v ich obchodoch bez zaplatenia.²⁰⁴ Dnes už nezistíme, či šlo o pravdu a páchatelmi boli skutočne trnavskí gardisti alebo šlo o reči rozširované neprajníkmi „*nového usporiadania*“, predsa však sú tieto udalosti zaujímavým svedectvom o polarizácii slovenskej a trnavskej spoločnosti v predvečer vzniku samostatného Slovenska.

¹⁹⁹ NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Holokaust na Slovensku I.*, s. 219.

²⁰⁰ Tamže, s. 225.

²⁰¹ Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 392 – 1938, 35419, 330/ adm. Pozri aj tamže, 371 – 1939, 746, 109/ prez.

²⁰² NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Holokaust na Slovensku I.*, s. 221.

²⁰³ *Trnavské noviny*, 30. 4. 1939, s. 2.

²⁰⁴ Dr. Bányai sa zaujímavo vyjadril k otázke bitia Židov v miestnostiach HG a nútenia Židoviek k prácam na veliteľstve: „*Zase reči... predsa keď chcú gardisti niekoho vypočuť a on nechce po dobrom odísť na veliteľstvo, čo majú robiť? Vezmú ho násilne... A tá robota židovských paničiek, to je ešte menšia vec. Počul som, že ktorúsi vypočúvali. Pri tej príležitosti kázali jej, aby vydrhla okná, lebo práve na ňu bolo oznámenie, že týrala svoje služobné. Či je to také strašné?*“ Pozri *Trnavské noviny*, 30. 4. 1939, s. 2.

Evakuácia úradov z územia odstúpeného Maďarsku do Trnavy

Rok 1938 nebol len rokom konštituovania trnavskej HG či počiatkov „riešenia židovskej otázky“, ale aj rokom zásadných spoločensko-politických zmien. V októbri 1938 vznikom autonómnej Slovenskej krajiny získalo Slovensko sčasti nezávislejšie postavenie v zatiaľ ešte spoločnom československom štátnom útvare. Budovanie novej vládnej moci však neprebehlo v úplnom pokoji, nakoľko už o krátky čas bola slovenská vláda a rodia sa diplomacia konfrontovaná so snahami Maďarska o ovládnutie rozsiahlych južných území krajiny, ktoré boli Maďarsku predbežne v zatiaľ bližšie nešpecifikovanej podobe sľúbené už počas rokovaní koncom septembra 1938 v Mníchove. Je nespochybniteľné, že slovensko-maďarské napätie, ktoré sa na pozadí územných požiadaviek Maďarska v priebehu októbra 1938 značne zostrilo, naplno zasiahlo najmä v intenciách Mníchovskej dohody ohrozené územie, ktoré bolo neskôr rozhodnutím Viedenskej arbitráže z veľkej časti skutočne odstúpené Maďarsku.²⁰⁵ Práve tieto miesta a ich obyvateľstvo boli ústrednými postavami konfliktov.²⁰⁶

Rok 1938 však nezmenil len život Slovákov na ohrozenom a neskôr okupovanom území, ale aj život v pohraničných okresoch, ktoré po Viedenskej arbitráži zostali na pôde autonómnej Slovenskej krajiny. Medzi tieto okresy patrila aj Trnava, ktorá v tomto období zažívala v súvislosti s eskaláciou slovensko-maďarského napätia zložitú obdobie. Pre lepšie pochopenie zásahu okupácie do slovenskej spoločnosti je preto dôležité podať reflexiu kritických jesenných udalostí koncom roka 1938 aj z pohľadu postihnutých slovenských pohraničných regiónov. Aj ich sa totiž zásah významne dotkol a vo viacerých oblastiach zmenil život v slovenskej časti pohraničia. Nejde pritom len o ľudskú stránku veci – pocit krivdy páchanej na slovenskom národe či rozličné prejavy nesúhlasu s rokovaniaми o odstúpení rozsiahlych slovenských území Maďarsku a neskorším rozsudkom Viedenskej arbitráže. Najskôr pripravovaná a neskôr realizovaná okupácia južných území krajiny patriacich 20 rokov k Československu znamenala pre okyptené slovenské územie zásah najmä po organizačnej stránke. Jasne to možno dokladovať napríklad na agende okresných úradov, ktoré boli zaplavované množstvom dožiadaní, obežníkov a rozhodnutí týkajúcich sa ohrozeného a neskôr odstúpeného územia.²⁰⁷ Zásah bol nielen morálne, ale aj materiálne, finančne či personálne zaťažkávajúcou skúškou pre úrady, úradníkov, ale aj obyva-

²⁰⁵ Viac k uvedenej problematike pozri napr. HETÉNYI, M.: *Slovensko-maďarské pomedzie v rokoch 1938 – 1945*. Nitra 2008, s. 15 – 17.

²⁰⁶ Pozri napríklad DEÁK, L. (zost.): *Viedenská arbitráž – 2. november 1938. Dokumenty II.* (2. november 1938 – 14. marec 1939). Martin 2004. Pozri tiež množstvo dokumentov v SNA, f. Krajský úrad (KÚ), šk. 256, 305, 306; SNA, f. Vládny delegát pri Ministerstve zahraničných vecí ČSR 1938 – 1939, šk. 1, 2...

²⁰⁷ Pozri Štátny archív v Trnave, f. OÚ Trnava 1923 – 1944, šk. 104, 105.

teľstvo pohraničných okresov. Okresné úrady boli v tomto smere miestami, ktoré distribuovali podriadeným úradom a inštitúciám desiatky obežníkov, spolupracovali pri evakuácii obsadeného územia, riešení otázky židovských či „cigánskych“ osôb,²⁰⁸ ale aj pri množstve ďalších, viac či menej dôležitých úlohách súvisiacich s obsadením južných území krajiny.²⁰⁹ Slovensko-maďarský konflikt, eskalujúci v priebehu októbra a novembra 1938, vyústiači do zabratia rozsiahleho územia tak bol pre ne jednou z najrozsiahlejších akcií, ktoré museli v rokoch 1938 – 1945 vykonať.

Pri ohrození časti územia akéhokolvek štátu sa snaží štátny aparát v prvom rade zabezpečiť evakuáciu majetku, úradov, spisovej agendy a samozrejme aj samotných osôb – spočiatku najmä štátnych zamestnancov – na územie neohrozené agresiou či iným, administratívnym rozhodnutím. Podobne to bolo aj v prípade ohrozenia južných častí autonómnej Slovenskej krajiny zo strany Maďarska. Prvou väčšou skúškou pre pohraničné okresy na jednej i druhej strane rysujúcej a novotvoriacej sa hranice tak bola evakuácia úradov a štátneho majetku, resp. neskôr aj samotného slovenského (resp. československého) obyvateľstva pracujúceho v štátnej službe z odstúpeného územia na územie Slovenskej krajiny. Práve táto agenda bola v spisoch okresných úradov, spoločne s druhým okruhom – riešením postavenia židovských (resp. cigánskych) spoluobčanov v čase vyhroteného konfliktu v rámci sledovaného trnavského okresu jednou z najrozsiahlejších. Obe sú dôkazom dobových problémov Slovákov, ale aj nálad časti slovenskej spoločnosti a vlády voči menšinovému obyvateľstvu na pozadí vlastného existenčného ohrozenia.²¹⁰ Okresné úrady v tomto prípade vystupovali najmä ako distribútor nariadení a obežníkov nižším zložkám štátnej správy, ktorá mala sledovať udalosti vo svojich obvodoch a podávať príslušnému nadriadenému orgánu hlásenia za svoj obvod, poprípade sa starali o hladký priebeh jednotlivých akcií.

Najrozsiahlejšou a technicky azda najťažšie realizovateľnou akciou, ktorá zasiahla pohraničné okresy, nevynímajúc ten trnavský, bola evakuácia širokého spektra slovenských úradov z ohrozeného územia na územie autonómnej Slovenskej krajiny. Trnavský okres sa po Viedenskej arbitráži stal hraničným okresom, ktorý zvládal prvý nápor predpokladanej a neskôr realizovanej evakuácie obyvateľstva v štátnej službe, ako aj majetku a úradov. Rozhodnutím Mníchovskej konferencie z konca septembra 1938 sa položili základy pre neskoršie vyrovnanie s Maďarskom, ktoré sa dotklo rozsiahlej,

²⁰⁸ Tamže, šk. 104, inventárne číslo (inv. č.) 370, 2246/1938 prez.

²⁰⁹ Tamže, 2216/1938 prez., 2088/1938 prez., 2095/1938 prez.

²¹⁰ Ďalšou nemenej rozsiahlou agendou bola agenda týkajúca sa rozličných protislovenských letákových či iných akcií zo strany maďarského obyvateľstva či úradov a jej slovenský ekvivalent vo forme memoránd, vyhlásení či letákových proti akcií. Popri uvedených najrozsiahlejších agendách sa okresné úrady stretávali s množstvom rozhodnutí, ktoré museli distribuovať podriadeným orgánom, ale tiež ďalšími parciálnymi problematikami súvisiacimi so slovensko-maďarskými konfliktami.

dlhé roky budovanej a etablovanej štruktúry štátnych úradov, ako aj infraštruktúry ohrozeného územia.²¹¹ Priamo ohrozené boli najmä oblasti s väčšinovým maďarským obyvateľstvom.²¹² Je dôležité si uvedomiť, že pohraničná sieť československých (slovenských) úradov a inštitúcií bola tvorená takmer 20 rokov a v priebehu mesiaca musela slovenská strana popri iných problémoch súvisiacich s kreovaním vlastných autonómnych orgánov meniť jej štruktúru. Je zrejmé, že podobnú akciu nemožno zrealizovať zo dňa na deň. Pri evakuácii úradov totiž nešlo len o osoby a ich rodinných príslušníkov, ale aj o evakuovanie spisovej agendy, matrik, materiálneho vybavenia úradov, nábytku a podobne. Nakoľko to bola rozsiahla akcia, čakať na konečné rozhodnutie slovensko-maďarských rokovaní by bolo aj vzhľadom na to, že veľmoci vyjadrili nutnosť skorého riešenia sporných otázok,²¹³ opovážlivé. S evakuáciou sa aj z tohto dôvodu muselo počítať už oveľa skôr a ako Krajinický úrad, tak aj jednotlivé okresné úrady mali s jej prípravou a realizáciou množstvo organizačnej a zabezpečovacej práce.

Keď 9. októbra 1938 začali komárňanské rokovania o forme a rozsahu odstúpenia slovenského územia Maďarsku,²¹⁴ Krajinický úrad v Bratislave vydával prvé nariadenia o evakuácii úradov z predpokladaného odstúpeného územia. Predpokladal totiž, že na podklade záverov rokovania veľmoci v Mnichove a snáh maďarskej vlády o revíziu spoločnej československo-maďarskej hranice budú ohrozené najmä územia obývané prevažne obyvateľstvom maďarskej národnosti.²¹⁵ V deň slovensko-maďarských rokovaní vydal prvý evakuácii sa venujúci obežník, v ktorom zhrnul jej spôsob z územia „*obývaných obyvateľstvom maďarskej národnosti*“.²¹⁶ Na základe nariadenia sa mali pripraviť na evakuáciu „*štátne policajné úrady, obecné, poľnohospodárske no-*

²¹¹ Infraštruktúru riešili spoločne slovensko-maďarské rokovania. Pozri SNA, f. Vládny delegát pri Ministerstve zahraničných vecí ČSR 1938 – 1939, šk. 2, fascikel 21/VIII.a.

²¹² Na Komárňanských rokovaniach žiadala maďarská delegácia za základ rokovaní prijať dokonca sčítanie z roku 1910, teda z čias silného maďarizačného tlaku. Pozri napr. HETÉNYI, M.: *Slovensko-maďarské pomedzie...*, s. 14 – 15; K ďalším aspektom pozri napr. DEÁK, L.: *Slovensko v politike Maďarska v rokoch 1938 – 1939*. Bratislava 1990, s. 56 – 72. Netreba ale tiež zabudnúť na fakt, že tak mohla maďarská vláda urobiť najmä preto, že už jestvoval nemecký precedens z Mnichova.

²¹³ Doplnujúce vyhlásenie k dohode si ako podmienku kládlo vyriešenie problému poľskej a maďarskej menšiny do troch mesiacov, inak sa mal stať predmetom ďalšieho stretnutia veľmocí. Pozri *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918 – 1945. Serie D (1937 – 1945). Band II. Deutschland und die Tschechoslowakei (1937 – 1938)*. Baden-Baden 1951, s. 812 – 814.

²¹⁴ Pozri napr. SNA, f. Vládny delegát pri Ministerstve zahraničných vecí ČSR 1938 – 1939, šk. 2, 20/VII.b; EIBEL, J. – VÁVRA, F.: *Viedenská arbitráž – dôsledok Mnichova*. Bratislava 1963.

²¹⁵ Napriek tomu však Slovensko stratilo v prospech Maďarska aj územia, na ktoré sa nemohol vzťahovať etnický princíp. HETÉNYI, M.: *Slovensko-maďarské pomedzie...*, s. 16; DEÁK, L.: *Slovensko v politike Maďarska v rokoch 1938 – 1939*, s. 102 – 111; LIPTÁK, L.: Maďarsko v slovenskej politike za druhej svetovej vojny. In: HOLOTÍK, L. (zost.): *Príspevky k dejinám fašizmu v Československu a Maďarsku*. Bratislava 1969, s. 189 – 283 a iné.

²¹⁶ Štátny archív v Trnave, f. OÚ Trnava 1923 – 1944, šk. 104, inv. č. 370, 2074/1938 prez. Obežník PKÚ z 9. 10. 1938.

társtva, finančné úrady /:včetně režijných úradovni:/, podniky tabakovej reže, správy štátnych lesov a statkov, súdnictvo, štátne školy“.²¹⁷ Štátne bezpečnostné úrady ako četníctvo, finančná stráž a polícia mali zotrvať na mieste až do odovzdania územi Maďarsku, pričom sa mali vyvarovať akýchkoľvek zrážok a zbraň mali použiť len v najnutnejšom prípade.²¹⁸

Najmä príprava evakuácie úradov mala množstvo úskalí, ako technického, tak aj morálneho, resp. osobnostného charakteru. Evakuácia bola veľkou psychickou i materiálnou záťažou najmä pre úradníctvo evakuovaného okresu. Štátni zamestnanci našli na južnom Slovensku prácu a domov a prakticky zo dňa na deň museli opustiť miesta, s ktorými spájali svoju budúcnosť a profesionálnu kariéru. Uvedené aspekty mali dopad najmä na individuálne prežívanie jednotlivcov a samotný priebeh sťahovacej akcie nemohli vo väčšej miere ovplyvniť. Napriek tomu však v mnohých prípadoch zasiahol pri evakuácii úradov disponujúcich ako finančnou hotovosťou, tak aj relatívne zaujímavým materiálnym vybavením aj ľudský faktor. Ten síce neovplyvnil výsledok či priebeh akcie ako celku, mal však dosah na jej finančné či materiálne zvládnutie. Vedúci úradov na odstúpenom území boli totiž zahltení množstvom organizačnej práce, museli sa postarať o hladký priebeh evakuácie, čo sa im vo viacerých prípadoch buď z pohodlnosti, nezodpovednosti, psychického rozpoloženia, u niektorých možno i zo snahy obohatiť sa, nepodarilo. Do Trnavy sa mal evakuovať okres Dunajská Streda, ktorý sa stal známym príkladom nezvládnutej evakuácie, pri ktorej sa na majetku autonómnej Slovenskej krajiny napáchali vo vtedajšej mene niekoľkokodsaftisicové škody.²¹⁹

Na základe obežníka Prezídia Krajinského úradu (PKÚ) „Pokyny pre prípad nariadenia evakuácie územia s obyvateľstvom maďarskej národnosti“ z 19. októbra 1938 dopĺňajúcim spomínaný výnos z 9. októbra mali štátni zamestnanci zabezpečiť plynulý priebeh evakuačných prác, ktoré mali byť čo najefektívnejšie časovo a materiálne rozložené a naplánované. Povolil síce aj evakuáciu bytového nábytku štátnych zamestnancov, avšak s tým, že nepotrebné a menej cenné veci nemali byť pripustené k naloženiu.²²⁰ Slovenská vláda si totiž bola vedomá, že pri evakuácii rozsiahleho územia s množstvom štátnych zamestnancov a úradov nebude môcť technicky a materiálne zabezpečiť stopercentné pokrytie požiadaviek evakuantov, rozhodla sa preto vyžadovať čo najväčšiu efektívnosť pri výbere evakuovaného materiálu. Ťažkosti spôsobovalo najmä zosynchronizovanie evakuácie s železničnou správou, nakoľko v jesennom období boli v sledovanom čase vyžadované od železničnej správy podľa Prezídia Krajinského úradu „*mimoriadne veľké*

²¹⁷ Tamže.

²¹⁸ Tamže.

²¹⁹ SNA, f. KÚ, šk. 306.

²²⁰ Štátny archív v Trnave, f. OÚ Trnava 1923 – 1944, šk. 104, inv. č. 370, 2074/1938 prez. Obežník PKÚ z 9. 10. 1938.

množstvá dopravných prostriedkov“.²²¹ Proces samotnej evakuácie tak mal prebehnúť v čo najväčšej rýchlosti a evakuácia mala byť čo najlepšie pripravená a zrealizovaná. Úrady dostali od PKÚ vyrozumienie, aby „*v prípade, že by bol k odovzdaniu odstúpených úsekov určený krátky termín... aby v prípade nariadenia evakuácie zaistili už teraz najnutnejšiu potrebu tak vozidiel, ako aj železničných vozňov*“.²²² Napriek tomu však prichádzalo k viacerým nedostatkom. Železničná správa sa na Ministerstve vnútra viackrát sťažovala, že podriadené úrady evakuovaného územia vyžiadali od železníc vozne a nakladali ich napriek tomu, že na základe obežníkov PKÚ mali pri realizovaní evakuačných prác vyčkať až na rozkaz k samotnému prevedeniu evakuácie. V obežníku PKÚ z 19. októbra sa doslovne písalo, že prednostovia úradov mali zabezpečiť prípravu odsunu „*za súčinnosti prednostov miestnych štátnych úradov... aby v prípade nariadenia odsunu nenastal zmätok. O pristavenie železničných vozňov treba žiadať /:telegraficky alebo telefonicky:/ len po obdržaní rozkazu tunajšieho úradu k prevedeniu odsunu /:evakuácie:/*“.²²³ Vo všeobecnom zvätku, ktorému sa napriek snahe nepodarilo úplne zabrániť, tak prichádzalo k mnohým pochybeniam, ktoré mali za následok niekoľkotisícové škody na štátnom majetku tak, ako tomu bolo v prípade okresu evakuovaného do Trnavy. O to viac, že maďarská okupačná správa poväčšine nemala pochopenie pre slovenské požiadavky na plynulú evakuáciu nielen úradov, ale aj majetku súkromných osôb, ktoré boli doslova násilím vyhnané z vtedy už maďarského územia.

Na druhej strane nemenej zataženým ako dunajskostredský okres (a samozrejme jemu podobné okresy), i keď nie priamo existenčne postihnutým bol i trnavský okres, ktorý bol jedným z tzv. umiestňovacích okresov.²²⁴ Krajský úrad totiž už vopred pre každý evakuovaný okres určil umiestňovací okres, ktorý mal byť cieľovou stanicou evakuantov z radov štátnych zamestnancov. Spolu s nimi prichádzalo na trnavský Okresný úrad množstvo agendy, dožiadaní a obežníkov, organizačnej a administratívnej práce, ktorú musel okresný náčelník zabezpečovať a za ktorej hladký priebeh bol osobne zodpovedný. Musel prevádzať finančné hotovosti, postarať sa o bezpečné

²²¹ Tamže. Obežník PKÚ z 25. 10. 1938.

²²² Tamže. Obežník PKÚ z 17. 10. 1938.

²²³ Tamže. Obežník PKÚ z 19. 10. 1938.

²²⁴ Štátny archív v Trnave, f. OÚ Trnava 1923 – 1944, šk. 104, inv. č. 370, 2074/1938 prez. Pokyny pre prípad nariadenia evakuácie územia s obyvateľstvom maďarskej národnosti z 19. 10. 1938. Šamorín mal evakuovať do Bratislavy a Modry, Dunajská Streda do Trnavy, Galanta (časť) do Piešťan, Šaľa do Hlohovca, Komárno do Nitry, Stará Ľada do Vrabeľ, Parkán do Zlatých Moraviec, Želiezovce do Levíc a Novej Bane, Krupina (Šahy) do zostávajúceho územia Krupiny, Modrý Kameň do Modrého Kameňa – Zvolena, Lučenec do Lučenca (Halíč, Brezna nad Hronom), Feledince do Rimavskej Soboty – Brezna nad Hronom, Tornaľa do Revúcej, Rožňava do Rožňavy – Popradu, Moldava nad Bodvou do Košíc – Bardejova, Trebišov do Trebišova (sever), Vranova nad Topľou, Kráľovský Chlumec do Michaloviec – Humenného, Veľké Kapušany do Sobrancec – Sniny, Nové Zámky do Nových Zámkov – Topoľčian.

uskladnenie a prevoz často relatívne drahého vybavenia evakuovaných úradov, postaral sa o zamestnancov štátu a ich rodinných príslušníkov... Okresní náčelníci umiestňovacích okresov však nemali na starosti len zabezpečenie ubytovania a umiestnenia pre úradníkov rozpustených okresných úradov. Táto úloha by vzhľadom na počet zamestnancov hierarchicky rovnocenných úradov nebola natoľko náročná. Mali sa však napríklad postarať aj o to, aby sa v rámci ich okresu našlo miesto nielen pre úradníctvo rozpustených okresných úradov, ale aj notariátov, politickej a policajnej správy, colných úradov, finančnej stráže, poprípade aj samosprávy či slovenských štátnych škôl.²²⁵ Okresný náčelník tak bol osobou zodpovednou priamo za umiestnenie evakuantov na území celého okresu, či už šlo o zamestnancov širokého spektra štátnych úradov, ako neskôr aj civilných evakuantov. Netreba tiež zabúdať, že v tomto prípade nešlo len o umiestnenie štátnych zamestnancov. Mali sa sťahovať spolu s rodinnými príslušníkmi, ale aj vybavením úradov a spisovou agendou. Presúvali sa ale aj knihy, školské pomôcky, technické vybavenie... Zabezpečiť takému množstvu štátnych zamestnancov (aj keď možno len dočasné) ubytovanie spolu s rodinnými príslušníkmi, ako aj uskladnenie nábytku či iného majetku, zabezpečenie uskladnenia spisovej agendy a pridelenie k jednotlivým úradom na území okresu bolo veľmi zložitou prácou. Agenda rozpustených úradov sa mala previesť na nové pôsobisko a buď skartovať, alebo mala prejsť dôslednou selekciou. Úloha pracovníkov umiestňovacích okresov bola o to náročnejšia, že v súvislosti s evakuáciou sa pre nich vynárali viaceré nové úlohy súvisiace nielen s osobami či majetkom, ale napríklad aj s vytýčením nových hraníc. Nová hranica sa k Trnave ako hlavnému mestu v rámci umiestňovacieho okresu priblížila na niekoľko kilometrov. Trnavský Okresný úrad mal preto na starosti komunikáciu s armádnym velením, najmä s generálom Jindřichom Bejлом, veliteľom pásma A medzi Bratislavou a Nitrou, ktorého styční dôstojníci pracovali priamo pri okresných úradoch okresov susediacich s Maďarskom, teda aj pri trnavskom úrade.²²⁶ Podobne Okresný úrad v Trnave zaznamenával a riešil aj viaceré incidenty, ktoré sa v súvislosti so slovensko-maďarským napätím stávali na jeho území, najmä v tesnom pohraničí.

Trnavský Okresný úrad musel v súvislosti s evakuáciou úradov a inštitúcií z dunajskostredského obvodu zabezpečiť okrem spomenutého ubytovania aj bezpečnú prepravu a transport majetku, najmä bytových zariadení, resp. ich vyloženie v cieľových staniaciach na území okresu, miestnosti na prechodné uskladnenie majetku, napr. bytového zariadenia evakuantov, ale aj zariadenia kancelárií, uskladnenie množstva nábytku, vybavenia... Situáciu im sčasti uľahčil fakt, že nadbytočný majetok ako skrine, stoly, stoličky

²²⁵ Štátny archív v Trnave, f. OÚ Trnava 1923 – 1944, šk. 104, inv. č. 370, 2074/1938 prez. Obežník PKÚ z 9. 10. 1938.

²²⁶ HETÉNYI, M.: *Slovensko-maďarské pomedzie...*, s. 32.

či písacie stroje, ktorý by nebol využiteľný pre pridelený personál, mali okresné úrady zasielať priamo na PKÚ.²²⁷ S tým však ťažkosti trnavského OÚ so starostlivosťou o majetok a osoby evakuovaného okresu nekončili. Hoci mal byť trnavský umiestňovací Okresný úrad zo strany evakuovaného okresu upovedomený o tom, kedy by mal približne prísť transport s rodinnými príslušníkmi a zariadením,²²⁸ najmä pre rýchlosť evakuácie urýchlenu konfliktami s maďarskou stranou to nebolo vo všetkých prípadoch možné realizovať. Presný počet evakuovaných osôb a majetku, ako aj ich príchod mal byť trnavskému okresnému náčelníkovi známy najmä preto, aby mohol zabezpečiť pomocné sily na vykládku tovaru,²²⁹ jeho transport zo železničnej stanice (alebo bezpečné uskladnenie), ako aj umiestnenie evakuovaného úradníctva s rodinami na svojom území. Z tohto dôvodu si nechal okresný náčelník vypracovať zoznam možných bytov, do ktorých mohol násťahovať evakuovaných úradníkov s rodinami.²³⁰ O tom, že to bolo len núdzovým riešením, netreba pochybovať. Problematické bolo najmä nájdenie vhodného ubytovania, nakoľko nešlo o malý počet osôb, ale o stovky, v celoslovenskom meradle tisíce osôb.²³¹ V Trnave bol v tomto čase nedostatok voľných bytov, preto mnohých evakuantov museli ubytúvať ľudia v už obývaných domoch s voľnými izbami. Podobná situácia bola na celom území okresu, mnohí evakuovaní úradníci aj z tohto dôvodu bývali na mestskom či obecnom majetku, napríklad na majeroch, družstvách a podobne. Ako poznamenal Krajinský úrad, „je samozrejmé, že v terajšom čase nebude možné zaisťiť dostatočný počet zodpovedajúcich bytov najmä v sídlach okresných úradov“. Ako preto ďalej poukázal, „pod umiestňovacím okresom /miestom/ treba rozumieť celý obvod príslušného okresu, teda i vidiecke obce. Na túto okolnosť treba všetkých štátnych zamestnancov dôrazne upozorniť s tým, že sú povinní prijať zaistené ubytovanie. Páni okresní náčelníci nech však podľa možnosti berú do úvahy také obce, z ktorých bude zamestnancovi umožnené dochádzať do zamestnania v stanovených úradných hodinách“.²³² Stávali sa tak pre nedostatok bytov v Trnave či v mieste umiestnenia úradníkov tiež situácie, že evakuanti nemohli byť ubytovaní v pridelenom mieste výkonu práce, ale museli za ňou dochádzať z viac či menej vzdialených obcí. O tom, že to malo veľký dopad na evakuovaných štátnych zamestnancov, netreba

²²⁷ SNA, f. KÚ, šk. 305, 321/1938 prez.

²²⁸ Štátny archív v Trnave, f. OÚ Trnava 1923 – 1944, šk. 104, inv. č. 370, 2074/1938 prez. Obežník PKÚ z 25. 10. 1938.

²²⁹ O vyloženie sa mali postarať najmä evakuovaní štátni zamestnanci a ich rodinní príslušníci. Transport mal byť hneď po príchode vyložený, aj keby snáď nebol ešte v čase príchodu zaistený riadny či dočasný byt pre evakuovaného štátneho zamestnanca.

²³⁰ Štátny archív v Trnave, f. OÚ Trnava 1923 – 1944, šk. 104, inv. č. 370, 2074/1938 prez. Zoznam pre ubytúvanie úradníkov Byty bez nábytku.

²³¹ SNA, f. KÚ, šk. 305, 321/1939 prez.

²³² Štátny archív v Trnave, f. OÚ Trnava 1923 – 1944, šk. 104, inv. č. 370, 2074/1938 prez. Obežník PKÚ z 25. 10. 1938.

pochybovať. Po nútenom opustení miesta výkonu práce boli v rýchлом časovom slede zaradení na nové pracoviská, často bez znalosti konkrétneho prostredia a v mnohých prípadoch aj bez agendy, čo spolu s neľahkou bytovou situáciou ich rodín a v neposlednom rade ich samých ešte viac prehĺbilo ich frustráciu. Ani finančná stránka nebola zanedbateľná. O prevoz hnutel'ného majetku bolo síce postarané železnicou, pri vyložení mali spolupracovať samotní evakuanti, na druhej strane však ich ďalší transport, prevoz majetku na miesta ich zaradenia atď. bol v kompetencii umiestňovacieho okresu. Ten pritom musel postupovať pri všetkých úkonoch veľmi rýchlo a záležitosti starostlivosti o osoby zo zabratého územia mal vybavovať na základe prípisu predsedníctva ministerskej rady v Prahe „bez meškania a presne“,²³³ Na uvedenú akciu si musel trnavský okresný náčelník viackrát najat' robotníkov či pomocné sily s povozmi, ktorým bolo samozrejme nutné za odvedené služby zaplatiť. Situácia sa ešte radikálnejšie zhoršila po príchode civilných evakuantov z Maďarsku odstúpeného územia. Na jar 1939 musel trnavský Okresný úrad hlásiť na PKÚ, že ďalšie umiestňovanie rodín na území okresu už nebolo v súvislosti s nedostatkom miestností na ubytovanie osôb a stajní pre dobytok možné.²³⁴

O tom, že evakuáciu úradov a štátnych zamestnancov na územie trnavského okresu (a paralelne s tým aj na iných miestach autonómneho Slovenska) sprevádzali viaceré nedostatky už bola reč na predchádzajúcich riadkoch. Snáď najvypuklejším bolo z hľadiska skúmaného regiónu presunutie majetku Okresného úradu v Dunajskej Strede do Trnavy, ktoré na dlhší čas figurovalo v agende Okresného úradu v Trnave, resp. agende PKÚ. Problémy sa pri tejto akcii kopili – či už pre nedbalosť, zmätok pri evakuácii, jej nepripravenosť alebo zo snahy obohatiť sa. Je nesporné, že úradníctvo evakuovaného okresu na čele s okresným náčelníkom malo situáciu značne sťaženú. V spise k likvidácii Okresného úradu v Dunajskej Strede u OÚ v Trnave je možné dočítať sa, že len spisy dôverného rázu spolu so spismi Civilnej protiletadlovej obrany... tvorili spolu 150 položiek.²³⁵ Okrem spisového materiálu sa evakovalo aj vybavenie kancelárií a množstvo ďalšieho majetku Okresného úradu počnúc písacími a počítačacími strojmi cez predmety potrebné pre civilnú obranu až po finančnú hotovosť. Za prevod uvedených vecí bol zodpovedný okresný náčelník, v prípade Dunajskej Strede František Adamec. Podľa zápisnice spísanej 6. novembra 1938 na v tejto dobe už rušenom Okresnom úrade v Dunajskej Strede boli viaceré predmety odovzdané maďarskej okupačnej správe,²³⁶ čím vznikla slovenskej vláde relatívne vysoká škoda. Hoci dunajskostredský okresný náčelník odovzdal

²³³ Tamže. Obežník Predsedníctva slovenskej vlády z 29. 10. 1938.

²³⁴ SNA, KÚ, šk. 305, 321/38 prez. List OÚ Trnava PKÚ z 8. 3. 1939. Len v Trnave bolo v tomto čase podľa OÚ 134 roľníckych rodín (540 ľudí).

²³⁵ SNA, KÚ, šk. 305, 321/38 prez. Záznam PKÚ z 10. 10. 1939.

²³⁶ Tamže, šk. 306. Zápisnica na OÚ Dunajská Streda z 6. 11. 1938.

v Trnave do správy trnavského náprotivka viac ako 40-tisíc korún v hotovosti,²³⁷ pri evakuácii sa „stratili“ alebo boli ponechané na okupovanom území viaceré zaujímavé predmety. Ešte v januári 1939 vyčíslil PKÚ F. Adamcovi škodu viac ako 36-tisíc korún (ktoré údajne neoprávnene odovzdal maďarskej okupačnej správe), ktorú mal splácať v mesačných splátkach po 300 korún.²³⁸ Ďalším šetrením však suma značne narastala²³⁹ a už v marci 1940, keď pôsobil Adamec ako radca politickej správy pri Ministerstve vnútra (MV), vyčíslila komisia Prezídia MV Adamcovi sumu 63286,45 Ks spolu s pokladničným mankom,²⁴⁰ ktorá mu mala byť strhávaná z výplaty až dotedy, kým ju celú nesplätí. F. Adamec sa síce pri vypočúvaní bránil časovou tiesňou a psychickým rozpoložením, pričom poukazoval najmä na to, že veril svojim podriadeným, ktorí mali účtovné náležitosti na starosti, avšak so svojou obhajobou neuspel. Do istej miery mal pravdu v tom, že evakuácia bola veľmi rýchlou záležitosťou, podobne jeho psychické rozpoloženie nemuselo byť práve najlepšie, na druhej strane ako okresný náčelník bol osobne zodpovedný za jej hladký priebeh, ktorý v sledovanom prípade nebol dosiahnutý. V tomto smere je tiež otázne, či sa niektorý z jeho podriadených na procese evakuácie neobohatil.

S evakuáciou štátnych úradov a majetku súvisí taktiež veľký počet ďalšej agendy. Možno sem zaradiť tiež snahy o zabezpečenie prevozu slovenského majetku na nesporne slovenské územie, ktoré započalo podobne ako v prípade úradov ešte pred rozhodnutím Viedenskej arbitráže. Evakuovať sa mali napríklad cestné stroje²⁴¹ či ďalší hnuťelný majetok slovenskej strany, ktorý však bol ešte dlhší čas predmetom rokovania slovenských a maďarských vyjednávanií.²⁴² Infraštruktúra budovaná takmer 20 rokov však bola pre Slovensko už stratená bez možnosti kompenzácie z maďarskej strany. Maďarsko tak zavrhlo svoju revizionistickú politiku, o ktorú sa snažilo prakticky hneď po podpísaní Trianonskej mierovej zmluvy. Hoci ním želaný stav trval len niečo viac ako šesť rokov, predsa len je dôkazom charakteru politiky v rokoch druhej svetovej vojny, ktorá v priestore strednej Európy priniesla množstvo konfliktov o územia. Evakuácia štátnych úradov sledovaná na príklade Trnavy (resp. Dunajskej Stredy) je v tomto smere len malým čriepkom v celej mozaike slovensko-maďarského napätia, resp. konfliktu v pohnutých časoch. Je však tiež zaujímavým svedectvom o nesporne veľkom zásahu ako do života jednotlivcov, tak aj do chodu a organizácie štátnej správy na slovenskom území.

²³⁷ 40975 korún vložil trnavský okresný náčelník do mestskej sporiteľne v Trnave.

²³⁸ SNA, f. KÚ, šk. 305, 321/1938 prez. Výmer PKÚ z 26. 1. 1939.

²³⁹ Tamže.

²⁴⁰ Tamže. List PMV F. Adamcovi z 28. 3. 1940.

²⁴¹ Štátny archív v Trnave, f. OÚ Trnava 1923 – 1944, šk. 104, inv. č. 370, 2074/1938 prez.

²⁴² SNA, f. Vládny delegát pri Ministerstve zahraničných vecí ČSR 1938 – 1939, šk. 2, 20/VIII.a.

TRNAVA V ROKOCH 1. SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Trnava a vznik Slovenského štátu

V období 1. Slovenskej republiky bola Trnava druhým najväčším slovenským mestom s 23481 obyvateľmi, z ktorých bolo 19423 katolíkov, 1195 evanjelikov a 2863 obyvateľov iného vyznania.²⁴³ Z hľadiska etnickej príslušnosti bolo 19722 obyvateľov mesta Slovákov, 1614 Čechov, 525 Nemcov, 415 Maďarov, 1119 Židov, 85 iných a 1 Cigán.²⁴⁴ V roku 1940 však mesto vykazovalo už 25183 obyvateľov, čo mohlo byť spôsobené okrem iného aj príchodom utečencov z Maďarska, ktorí boli de facto prinútení presťahovať sa na Slovensko a prílevom časti vidieckeho obyvateľstva. V predvečer vzniku samostatného Slovenska ich z relatívne pokojného života vyrušil nevydarený pokus českých politikov, známy pod menom Homolov puč, ktorý mal za cieľ zvrátiť priebeh osamostatnenia sa Slovenska a neobišiel ani Trnavu ako strategicky významné slovenské mesto.²⁴⁵ Za pomoci četníctva a vojska sa plán začal realizovať v noci z 9. na 10. marca 1939. Ako na mnohých miestach na Slovensku, aj v Trnave bola situácia napätá. Gardisti sa na viacerých miestach podľa svojich možností snažili postaviť vojakom na odpor, dokonca im chceli zabrániť v príchode z Čiech i prípravami na podmiňovanie železničných tratí.²⁴⁶ Hlavnou náplňou práce však bolo organizovanie akejsi domobrany vytváraním hliadok ozbrojených súkromnými zbraňami, ktoré mali poukázať na odhodlanie Trnavčanov nepoddať sa. Vo viacerých mestách vrátane Trnavy sa tiež organizovali demonštračné pochody, často za aktívnej podpory predstaviteľov nemeckej menšiny. Situácia v meste sa vyostrila 10. marca, kedy sa väčšina obyvateľstva z rozhlasu dozvedela o vojenskom zá-

²⁴³ Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 372, 127, 1541/1939 prez. Okrem nich bolo 180 Trnavčanov bez vyznania, 163 čl. v. vyznania, 47 pravoslavných, 43 gréc. kat., 41 ev. ref., 32 českých bratov, 12 baptistov, 2 adventisti, 7 iných, z toho 1 mohamedán.

²⁴⁴ SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov*, s. 38.

²⁴⁵ SNA, zb. SNP, šk. 18, Kronika národného povstania v Trnave, s. 5. Porovnaj s: SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov...*

²⁴⁶ *Trnavské noviny*, 20. 4. 1940, s. 3.

kroku centrálnej vlády známom ako Homolov puč a páde Tisovej vlády.²⁴⁷ Miestnosti HG sa čoskoro naplnili gardistami a miestnymi členmi nemeckej polovojskej organizácie Freiwillige Schutzstaffel (FS) nespokojnými s vývojom situácie. Ráno okolo ôsmej prišiel do Strelnice kpt. Kolener,²⁴⁸ za účasti ktorého sa viacerí Trnavčania rozhodli nepoddať „okupantom“. Veliteľ trnavskej posádky plk. Vondráček sa tieto snahy snažil spacificovať jeho internovaním, Kolener sa však vzoprel a vydal gardistom príkaz vtrhnúť do českých vojenských bytov a zobrať ženy a deti ako rukojemníkov.²⁴⁹ Jeho zatknutie by bolo pre armádu významné, nakoľko požíval u Trnavčanov istú dôveru a svojím postojom mohol ovplyvniť dianie v meste. Privolané vojsko zatiaľ obsadilo všetky dôležité budovy ako Okresný úrad a poštu.²⁵⁰ Toto, samozrejme, nezostalo bez odozvy. Viacerí Trnavčania dokonca žiadali organizovať odboj a pohotovosť pre prípadnú ochranu mesta. Názory na riešenie vzniknutej situácie sa rôznili, isté však je, že hlavnou úlohou bolo nepodľahnúť, čo však v konečnom dôsledku mohlo mať katastrofálne následky a straty na ľudských životoch podobne, ako tomu bolo napríklad v Bratislave.²⁵¹ Situácia sa ale, našťastie, vyvinula inak. Bohužiaľ, pri rekonštrukcii udalostí si môžeme pomôcť len obmedzenými zdrojmi najmä gardistickej proveniencie. V priebehu dňa sa práve gardisti a miestni Nemci snažili podľa dobových správ nahromadiť zbrane a robili prípravy pre prípad, že by vojsko obsadilo významné budovy gardy a strany. Podarilo sa im zohnať do 40 revolverov i s nábojmi, ktoré boli rozdelené medzi gardistov. Na porade v hostinci u Jägra o siedmej popoludní sa zúčastnení rozhodli žiadať odvolanie českých hliadok, aby nedošlo ku krvavým zrážkam s obyvateľstvom, ktoré sa v hojnom počte vyhrnulo do ulíc. Zástup asi 300 študentov, ku ktorým sa postupne pridávali okolostojaci občania si vymohol Hviezdoslavovou ulicou prístup cez Hlinkovo námestie smerom k sekretariátu strany. Opätovný prístup na námestie však už bol uzatvorený kordónom českých žandárov s nasadenými bodákmi. Za skandovania hesla „*Kde je Tuka, kde je Mach, pôjde z toho Čechom strach*“ si však dav našiel bočnými uličkami cestu na námestie, na ktorom sa študentom z balkóna hotela Pannonia prihovoral tajomník

²⁴⁷ Pozri napr. BYSTRICKÁ, B.: Homolov puč v českej a slovenskej historiografii. In: CSÉFALVAY, F. – PŮČIK, M. (zost.): *Slovensko a druhá svetová vojna*. Bratislava 2000, s. 117 – 121, SOKOLOVIČ, P.: Hektický marec 1939 v kronikách Hlinkovej gardy. In: *Pamäť národa*, roč. 4, 2008, č. 1, s. 52 – 72.

²⁴⁸ Kolener bol jedným z 40 aktívnych československých dôstojníkov – Slovákov, ktorí boli do konca decembra pridelení na Hlavnom veliteľstve Hlinkovej gardy a všetky oblastné veliteľstvá HG v súvislosti s prizvaním Hlinkovej gardy k brannej výchove. Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, f. Krajinské vojenské veliteľství (KVV) dôv. 1939. Pridelený generál do 15. 3. 1939, šk. 3, číslo jednacie (č. j.) 4040, materiál 3-21-3. Hlásenie HVHG Bratislava KVV Bratislava s menoslovom aktívnych dôstojníkov – Slovákov pridelených Hlinkovej garde.

²⁴⁹ *Trnavské noviny*, 30. 3. 1940, s. 2.

²⁵⁰ Tamže.

²⁵¹ SOKOLOVIČ, P.: *Hlinkova garda 1938 – 1945*, s. 134 – 135.

strany Žák, ktorý „s námahou utišil študentov“ a zabránil vyhroteniu situácie.²⁵²

Dav síce utíchol, avšak lokálne nepokoje pokračovali. V noci okolo 23. hodiny vybuchol granát pri dôstojníckych bytoch. Za napätej situácie sa delegácia na čele s Kolenerom vybrala za veliteľom posádky Vondráčkom a žiadala o okamžité odvolanie hliadok, na čo po dlhšom vyjednávaní pristúpil. Na nezávislej porade s oblastným veliteľom žandárstva si iná skupina gardistov vymohla odvolanie žandárov z ulíc až na minimálne hliadky.²⁵³ Ráno 11. marca sa však situácia ešte vyostřila. Viacerí Trnavčania vo veľkom počte zastávali názor, že treba zaútočiť a ovládnuť kasárne, čo však Kolener pre slabú výzbroj zamietol. Rástol i radikalizmus v časti mládeže, ktorá sa nespokojila s výsledkom manifestácie svojej sily z predošlého dňa a hodlala zamedziť vstup Židov a Čechov do priestorov gymnázia. Rozvášnených študentov čakajúcich ich príchod údajne „schladil“ až nástup Hlinkovej mládeže zvolaný za cieľom umožnenia vstupu do budovy všetkým českým žiakom a študentom.²⁵⁴

Okolo pol deviatej dostalo vojsko dlho čakanú posilu okolo 250 četníkov prídúcich do Trnavy autobusmi z Brna. Odpor obyvateľstva voči intervencii vyjadrili trnavské ženy ich „privítaním“ na Hlinkovom námestí hlasným pokrikovaním, plúťm a hádzaním nakúpenej zeleniny. Napriek tomu sa četníci začali čoskoro rozostavovať po uliciach, aby obsadili mesto, avšak na výzvy kpt. Kolenera adresované ich veliteľovi sa dočasne stiahli do kasární. Taktiež miestokomisár Ondruš vyzval veliteľa posádky a četníkov k odvolaniu hliadok. Argumentoval tým, že poriadok v meste udrží HSLŠ spoločne s HG, ak by však chceli ovládnuť mesto pomocou zbraní, oznámil im, že im ho dobrovoľne nevydajú.²⁵⁵ Trnavská garda bola podľa pamätníkov dokonca pripravená nepoddať sa a robila prípravu k podmiňovaniu trate smerom od Kútov. Už v prvých ranných hodinách žiadala o povolenie demonštratívneho pochodu mestom, ktorý sa uskutočnil o 15. hodine tiahnutím niečo vyše 2000 gardistov a trnavských Nemcov pod vedením mjr. Minkusa ulicami Trnavy. Podobné demonštrovanie sily zažili v tomto čase i ďalšie mestá.²⁵⁶ Našťastie, k väčším zrážkam neprišlo. V tomto čase sa už totiž kryštalizovala situácia ohľadom možného vyhlásenia slovenskej samostatnosti, ktoré sa uskutočnilo už o niekoľko desiatok hodín.

Udalosti okolo 14. marca sú v histórii celého slovenského národa jednými z najzaujímavejších. Ako konštatovali *Trnavské noviny*, v tento deň „už nešlo o to, ako zdolať český nápor, skorej išlo o regulovanie rozhorčenia, ktoré sa

²⁵² *Trnavské noviny*, 6. 4. 1940.

²⁵³ Tamže.

²⁵⁴ Tamže.

²⁵⁵ Tamže.

²⁵⁶ LACKO, M.: *Obraz vzniku Slovenského štátu vo vojenských kronikách*. In: PEKÁR, M. – PAVLOVIČ, R. (zost.): *Slovensko medzi 14. marcom a salzburskými rokovaniami*. Prešov 2007, s. 234.

nakopilo v slovenských dušiach“. Moc nad Trnavou a Slovenskom prevzala do rúk definitívne ľudová strana. V Trnave postúpenie moci do slovenských rúk prebiehalo prakticky bez väčších konfliktov. Prvoradou úlohou bolo získať kontrolu nad kasárňami. Odovzdanie veliteľstva nad posádkou kpt. Kolenerovi nenarazilo na žiaden odpor českých vojakov či dôstojníkov.²⁵⁷ Práve v čase preberania velenia kasárni 14. marca 1939 sa viacerí sympatizanti slovenskej štátnosti schádzali na slávnostné zhromaždenie v uliciach mesta. Pri mestskom dome si vypočuli prejavy viacerých predstaviteľov trnavskej elity, medzi ktorými rečnili i takí významní zástupcovia trnavského mestského života ako nový posádkový veliteľ Kolener, mjr. Minkus či veliteľ HG Rott.²⁵⁸ Večer o ôsmej popoludní sa čelní predstavitelia zišli v hoteli Pannonia i za účasti plk. Vondráčka a vypočuli si jeho prejav, z ktorého podľa účastníkov miestami zaznel i plač.²⁵⁹ Viacero pozorovateľov i z radov predstaviteľov verejného života spojených s politikou HSLS ocenilo zásadný podiel Vondráčka, ako i Kolenera na tom, že v meste netiekla krv, napriek tomu, že podnetov na to bolo akiste z oboch strán dosť. Podľa „povstaleckej kroniky“ mesta Trnavy pokojné prevzatie moci do rúk Slovákov prekvapilo najmä Nemcov, „čakajúcich, že z toho všetkého budú v Trnave výtržnosti a vzburá. A keď sa nič takého neprihodilo, nuž bolo to treba vyvolať“.²⁶⁰ 17. marca nadržanom vybuchol v blízkosti domu predstaviteľa trnavských Nemcov mjr. Minkusa granát, je však s najväčšou pravdepodobnosťou len vecou prílišnej horlivosti pisateľa „povstaleckej kroniky“, že tento útok bol zinscenovaný samotnými poškodenými, čiže nemeckou menšinou v Trnave, nakoľko nie sú žiadne dôkazy o tom, že by trnavskí Nemci mali už v novom zriadení záujem na destabilizácii pomerov v meste. Okrem granátu, ktorý vybuchol v záhrade mjr. Minkusa, vybuchol druhý granát v parku pri Bernolákovom pomníku. Napriek tomu, že nikto nebol zranený, nálada medzi obyvateľstvom začala byť, ako možno vydedukovať z dobových periodík, značne nervózna. Z toho dôvodu sa Hlinkova garda rozhodla zaistiť podľa dobových odhadov asi 8 Čechov a 16 – 18 Židov.²⁶¹ Tieto informácie sú potvrdené z viacerých zdrojov. Podľa jedného z nich malo byť v „Strelnici“ uväznených spolu 15 Židov, 8 Čechov a 1 Slováka, ktorým pri príchode gardisti zobrali údajne všetky cennosti a dokonca i peniaze.²⁶²

Nálada medzi obyvateľstvom bola v týchto chvíľach proti uvedeným skupinám spoluobčanov dosť nepriateľská, nakoľko práve im dávali za vinu nevydarené granátové útoky, ktoré rozvírili pomaly sa utišujúcu hladinu

²⁵⁷ SNA, zb. SNP, 1371, šk. 18, spis 21, fascikel 1. Kronika národného povstania v Trnave, s. 5.

²⁵⁸ *Trnavské noviny*, 4. 5. 1940, s. 2.

²⁵⁹ Tamže.

²⁶⁰ SNA, zb. SNP, 1371, šk. 18, spis 21, fascikel 1. Kronika národného povstania v Trnave, s. 5 – 6.

²⁶¹ *Trnavské noviny*, 26. 3. 1939, s. 3.

²⁶² SNA, zb. SNP, 1371, šk. 18, spis 21, fascikel 1. Kronika národného povstania v Trnave, s. 7.

v meste. Preto aj zatknutie Čechov a Židov sa garda snažila, možno sčasti nie neoprávnene, prezentovať ako akciu majúcu za cieľ ich osobnú ochranu pred rozzúreným davom. Tomu by nasvedčoval i fakt, že všetci Česi boli podľa dokumentov prepustení už vo večerných hodinách.²⁶³ Židia boli prepustení až po dvoch dňoch, lebo vraj v tom čase už „*pomery boli utišené a útok znemožnený zosilnením stráží*“.²⁶⁴ Napriek tomu sa po meste najmä medzi židovským obyvateľstvom šírili fámy o ich utrpení v čase núteného pobytu v miestnostiach HG. Garda sa im snažila brániť tvrdením, že „*reči o ich utrpení sú zlomyseľne šírené*“, ba „*ešte i stravu si mohli doviesť z domu*“.²⁶⁵ Celú situáciu samozrejme neváhala využiť dobová propaganda, ktorá Hlinkovu gardu v Trnave predstavila ako rozhodnú silu, vďaka ktorej bol udržaný poriadok v meste a život v Trnave sa dostal opäť do zabehnutých koľají. Príznačný je záver článku v *Trnavských novinách* z 26. marca 1939, v ktorom jeho autor konštatoval, že v meste „*k väčším výtržnostiam nedošlo, Trnava je celkom tichá, len Hlinkova garda koná ešte službu*“.²⁶⁶

Nie všetky praktiky HG a činnosť, ktorú vykonávala počas „prevratových dní“ pred a po 14. marci 1939 boli u väčšiny Trnavčanov akceptované. Veľký ohlas získala v meste najmä informácia, podľa ktorej HG v Trnave za niekoľko spomenutých dní zhabala státisíce korún, ktoré údajne neváhala využiť na svoje účely. Vtedajší regionálny týždenník *Trnavské noviny*, ktorý na relatívne slušnej kultúrnej i spravodajskej úrovni, samozrejme sčasti presiaknutý všadeprítomnou propagandou, informoval o dianí v meste sa snažil dopátrať, ako to vlastne so zhabanými peniazmi bolo. Dostal odpoveď, že zhabaných peňazí bolo asi 80-tisíc, ktoré však ich majitelia dostávali údajne postupne nazad. Najväčšia suma, ktorú garda zaistila, bola u obchodníka Plemla a činila asi 19500 korún.²⁶⁷ Plemlovo meno sa v súvislosti s činnosťou Hlinkovej gardy v Trnave nespomína po prvýkrát. Niektorí trnavskí občania ho zjavne už pred 14. marcom 1939 nemali veľmi v oblube práve pre jeho český pôvod a podľa všetkého aj relatívne slušný úspech, ktorý dosiahol v podnikateľskej oblasti. V „novom Slovensku“, ktoré sa konštituovalo vyhlásením Slovenského štátu, bol už on i ostatní Česi v oveľa nevýhodnejšom postavení ako pred pol rokom. Je však nanajvýš zaujímavé, že v Trnave po 14. marci nenastal podobný trend protižidovských a protičeských vystúpení tak, ako tomu bolo v obdobnom prípade po 6. októbri 1938. Vtedy však Hlinkova garda ešte nebola oficiálne uznanou organizáciou, ktorá by bola schopná zabrániť podobným výtržnostiam, na ktorých sa s najväčšou pravdepodobnosťou zúčastňovali i jej členovia, po 14. marci sa však už pravdepodobne nechcela zdiskreditovať otvorenou masovou akciou, ktorá by mohla vyvolať

²⁶³ Tamže.

²⁶⁴ Tamže.

²⁶⁵ Tamže.

²⁶⁶ *Trnavské noviny*, 26. 3. 1939, s. 3.

²⁶⁷ Tamže.

vlnu nevôle v umiernených kruhoch slovenskej politiky. Druhým dôvodom bol akiste i fakt, že v tomto období už novovzniknuté Slovensko muselo čeliť oveľa vážnejšiemu nepriateľovi – Maďarsku, ktoré si napriek nedávnej arbitráži začalo nárokovať na ďalšie „stratené územia“.

Podľa dobových správ práve činnosť maďarského vojska na východných hraniciach krajiny našla odozvu i u civilného obyvateľstva v Trnave, o to viac v radoch miestnej gardy, ktorá bola z veľkej časti zložená z odporcov maďarského revizionizmu. Maďarský vpád na východné Slovensko, ktorý začal 23. marca 1939 o šiestej hodine ráno,²⁶⁸ i napriek tomu našiel práve gardu relatívne nepripravenú. Pritom práve vojenský konflikt bol najlepšou možnosťou ukázať silu a rozhodnosť organizácie. Podľa *Slováka* z 2. apríla 1939 „naši chlapci vycvičení v HG len vo vojne dostanú punc vojaka, ktorý z nich urobí celých mužov a po skrátenej prezenčnej službe zase v gardách budú pestovať a udržiavať vlastnosti, ktoré v zlých chvíľach premenia národ v jediného obetavého vojaka. Vojsko spolu s HG zdisciplinuje celý slovenský národ...“²⁶⁹ Treba si samozrejme uvedomiť, že tento citát vyšiel až niekoľko dní po tzv. Malej vojne, v ktorej HG zohrala nie bezvýznamnú úlohu. Garda mala podľa rozkazu hlavného veliteľa Alexandra Macha už od 15. marca 1939 celoštátnu brannú pohotovosť ako dôsledok stále sa množiacich pokusov maďarských jednotiek o narušenie hraníc.²⁷⁰ V tomto čase mali gardisti širšie pole pôsobnosti, nakoľko „četničstvo českej národnosti bolo... odzbrojené a nekoná službu“.²⁷¹ Ich odchodom nastal obrovský problém s akcie-schopnosťou v prípade blížiaceho sa konfliktu s maďarskou stranou. Keďže najvýhodnejším riešením bolo doplniť stav mužstva členmi gardy, Jozef Tiso udelil súhlas, aby okresné veliteľstvá mohli odveliť svojich členov pre výkon policajno-bezpečnostných zložiek. Trnavskej gardy sa však tieto akcie dotýkali len okrajovo, nakoľko hlavný záujem Hlavného veliteľstva HG smeroval na oblasť východného Slovenska, resp. Podkarpatskej Rusi. Treba si však uvedomiť, že hranica s Maďarskom bola značne severnejšie ako je tomu dnes, teda i trnavská garda musela byť v čo najvyššej pohotovosti.²⁷² V Trnave sa Malej vojny podľa odhadov zúčastnilo okolo 450 mužov. Keďže trnavská HG priamo nezasiahla do bojov na východnom Slovensku, ktoré

²⁶⁸ Z KORČEK, J.: Účast nevojenských jednotiek a dobrovoľníkov pri obrane východného Slovenska. In: *Malá vojna (Vojenský konflikt medzi Maďarskom a Slovenskom v marci 1939). Príspevky a materiály z konferencie v Michalovciach 30. 3. 1993*. Bratislava 1993, s. 30.

²⁶⁹ *Slovák*, 2. 4. 1939, s. 2.

²⁷⁰ BAKA, I.: Spolupráca a vzťahy medzi Hlinkovou gardou a slovenskou armádou (1939 – 1941). In: *Vojenská história*, roč. 6, 2002, č. 1, s. 111.

²⁷¹ Štátny archív v Trnave, f. OÚ Trnava 1923 – 1944, 393 – 1939, 8468, 346/ adm.

²⁷² „Južná hranica Slovenska po Viedenskej arbitráži sa tiahla pozdĺž línie Senec, Galanta, Vrábľa, Levice, Lučenec, Rimavská Sobota, Jelšava, Rožňava, Košice, Michalany, Veľké Kapušany, pričom menované mestá pripadli Maďarsku.“ Cit. podľa DRZIAKOVÁ-BOHMANOVÁ, M.: Päťdesiate výročie Viedenskej arbitráže. Činnosť slovenskej menšiny v rámci slovenského katolíckeho kruhu v Košiciach. In: Kol.: *Zamĺčaná pravda o Slovensku*. Radošina 1996, s. 117.

bolo najviac zafažené vojenskými akciami, ale konala zväčša len policajno-bezpečnostné služby stráženia hraníc a pohraničných objektov, ako boli cesty, mosty, železnica..., nemáme k dispozícii relevantné informácie o prístupe gardistov či disciplíne gardistických jednotiek tak, ako tomu bolo v iných oblastiach Slovenska.²⁷³ Oficiálna propaganda však hodnotila účasť trnavskej gardy jednoznačne pozitívne. Napríklad mesačník štátnej meštianskej školy chlapčenskej v Trnave *Naša meštianka* v čísle 4 – 5 z roku 1939 v článku pod názvom „HG a HM nesklamala!“ postuloval práve ochotu gardistov brániť svoju vlasť pred nepriateľským vpádom: „22. t.r., keď náš južný sused dal príčinu svojím útokom na naše štátne územie, aby do čistého jarného slovenského povetria zaznel zvuk trúbky, volajúci všetkých roduverných Slovákov – gardistov na stráž, na hranice, volal všetkých na nástup do zbrane! To bola chvíľa, kedy sa na nás gardistov obrátili oči celého sveta a HG, výkvet, elita národa, nesklamala! A nie za dlho pochodovala celá zástava (asi 450 mužov) gardistov, ktorí idúc unavení z práce nastúpili a odišli do kasární pre zbrane a odtiaľ na južné a východné hranice. Celá čata HM konala celú noc na veliteľstve HG, na nádraží a všade tam, kde bolo treba spojovaciu službu“.²⁷⁴ Veliteľstvo Hlinkovej gardy v Trnave už v popoludňajších hodinách 24. marca 1939 skutočne postavilo svoje stotiny a zaujalo úsek patriaci trnavskej oblasti siahajúci od Paty po Čeklís.²⁷⁵ Tlač prizvukovala, že „Hlinkova garda trnavskej oblasti pri tomto obrannom nástupe, i pri všetkých vecných nedostatkoch verná svojej prísaha, verná duchu veľkého svojho vodcu Andreja Hlinku s nadšením, s rozhodnosťou sa postavila na obranu hraníc slobodnej svojej vlasti... bola vzorom sesterským gardám a po celú dobu obsadenia verne konala službu, ku ktorej ju národ povolal. Elitnou jednotkou trnavskej gardy bola skupina Rodobrancov, ktorá v značnej miere prispela k vzornému prevedeniu obsadenia hraníc... Trnavská Hlinkova garda pochopila heslo doby a s celým srdcom, s celou dušou postavila sa na stráž hraníc slobodného Slovenska“.²⁷⁶

V tom istom čísle *Trnavských novín* pod článkom „Treba do toho ostro!“ však poukázali na fakt, že napriek vzorovej práci gardistov na južných hraniciach množstvo členov HG sa ukázalo byť nehodných „čestného gardistického mena“ a bolo ich nutné z HG odstrániť. Údajne večer niekoľkí gardisti „podgurážení alkoholom skoro vyvolali výtržnosti pri kasárňach a ani ich večerné chovanie nebolo namieste“.²⁷⁷ Stali sa prípady, napríklad v známom hostinci „U zeleného stromu“, že muž s gardistickou páskou vypil väčšie množstvo alkoholu, ktoré však nezaplatil. Veliteľstvo sa snažilo tieto prípady

²⁷³ Podľa BAKA, I.: Spolupráca a vzťahy medzi Hlinkovou gardou a slovenskou armádou..., s. 112.

²⁷⁴ *Naša meštianka*. č. 4 – 5/1939, s. 1.

²⁷⁵ *Trnavské noviny*, 2. 4. 1939, s. 3. Čeklís, dnes Bernolákovo.

²⁷⁶ Tamže.

²⁷⁷ Tamže.

vyšetří a potrestať vinníkov, ktorí svojím konaním znižovali prestíž gardy v očiach obyvateľstva. Snažilo sa taktiež potrestať vydieračov, ktorí v týchto dňoch údajne obchádzali židovských obchodníkov a žiadali od nich nemalé čiastky.²⁷⁸ Noviny však nemohli nedodať, že i zo židovskej strany často došlo k viacerým prečinom, na ktoré by si bolo treba bližšie posvietiť: „*Nechceme vyvolať pogromy na Židov, preto varujeme pred takými výrokmí, aké si dovolil povedať v tieto dni Adolf Berger na slovenskú vládu. Vyhrážať sa pádom vlády je trestné aj podľa zákona bývalej republiky...*“²⁷⁹ Kritika, hoci namierená do vlastných radov, nemohla zabudnúť poukázať na fakt, že predseda len, ako sa *Trnavské noviny* vyjadrili v obdobnom prípade vypálenia dvoch židovských synagóg začiatkom decembra 1938 „*aj keď verejne voláme, že na ramená zlodějov patria nie gardistické, ale trestanecké pásky... nemôžeme nepoukázať, že oni (Židia – pozn. P. S.) vlastne žnú čo siali alebo sami, alebo aspoň ich ľudia...*“²⁸⁰

Propaganda však vyzdvihovala najmä účasť na boji proti nepriateľovi, v ktorom muselo zahynúť množstvo „*statočných synov národa*“. *Gardista* viackrát priniesol i reportáže alebo fotografie trnavských gardistov z ich nasadenia na južných hraniciach. V čísle 42 z roku 1939 napr. pod nadpisom „*Trnavská HG v marci na hraniciach*“ podali noviny fotografie „*proviantníkov*“, chystajúcich obed „*pre gardistov na fronte*“.²⁸¹ Obvyklé fotografie z bojiska, ktoré by propagandisticky evokovali „*revolučnú*“ atmosféru by sa pritom pod spomínaný nadpis hodili viac, také však pravdepodobne ani nevznikli, pretože podľa všetkého nemali kde. Trnavskí príslušníci HG sa na južnom Slovensku pravdepodobne nedostali do takých situácií, ktoré by boli životu nebezpečné. To samozrejme neovplyvňuje kvalitu prevedenia zverejných úloh, je len znakom toho, že, ako to vidno i zo spomínaných fotografií, nálada „*na fronte*“ pre trnavských gardistov nemala pravú „*frontovú príchuť*“.

Dôležitú úlohu v Trnave zohralo krátko po vytvorení Slovenského štátu aj vysťahovanie českých štátnych zamestnancov. Každý český vysídlenec si mohol so sebou zobrať len majetok do výšky 500 korún, aby sa zamedzilo odlivu kapitálu zo slovenského územia podobne, ako tomu bolo v prípade Židov počas ich vysťahovania na maďarské územie po Viedenskej arbitráži. Všetok ostatný majetok vrátane vkladných knížiek a klenotov českých občanov musel zostať na Slovensku. Ako skonštatoval pisateľ tzv. povstaleckej kroniky, „*že sa pritom gardistom mohlo prilepiť mnoho na prsty, môžeme byť istí*“.²⁸² Odsun českých štátnych zamestnancov z Trnavy po tom, čo 18. marca 1939 slovenská vláda prijala zásadu neviazať sa skoršími dohodami, najmä dohodou uzatvorenou v decembri 1938 s ústrednou vládou v Prahe,

²⁷⁸ Tamže.

²⁷⁹ Tamže

²⁸⁰ *Trnavské noviny*, 18. 12 1938, s. 1.

²⁸¹ *Gardista*, 18. 11 1939, s. 9.

²⁸² SNA, zb. SNP, 1371, šk. 18, spis 21, fascikel 1. Kronika národného povstania v Trnave, s. 8.

zabezpečovala síce Štátna sťahovacia komisia,²⁸³ pri odsune však napriek tomu dochádzalo k viacerým incidentom.²⁸⁴ Ešte v máji poslal evakuačný komisár Ministerstva vnútra v Prahe mjr. Jaroslav Jindra Prezidiu Ministerstva vnútra list obsahujúci zoznam „*vecí a hodnôt zabavených HG zamestnancom českej národnosti*“, v ktorom figurujú aj veci zhabané Čechom v Trnave.²⁸⁵ To, že u časti Trnavčanov vládla po vyhlásení štátu protičeská nálada, možno jasne dokumentovať na vyjadreniach viacerých miestnych ľudáckych predstaviteľov. Poslanec „vdp. dekan“ Vojtech Plechlo na margo vzťahu k Čechom povedal, že „*po dvadsiatich rokoch manželstva sme sa teraz s Čechmi rozviedli a toto manželstvo nebude nikdy viac obnovené*“.²⁸⁶ Dokonca aj kňaz Alexej Izakovič namieril pozornosť na rozdielnosť slovenských a českých dejín, pričom poukázal na fakt, že kým Slováci sa v nich pridržali kresťanských zásad, „*české dejiny... dokázali výsledok sporu medzi Bohom a národom... Začali to rúcaním sôch, zakladaním samostatnej cirkvi a končia to zrútením samostatného štátu*“.²⁸⁷ V páde českého štátu a vzniku Protektorátu Čechy a Morava videl „*krutý beh dejín*“, ktorý „*kruto sa vyrovnáva s nespravodlivosťou*“, ktorú Česi „*spáchali*“ na slovenskom národe: „*V piatok siahli na našu autonómiu vojskom, v stredu im musí zachovávať český poriadok vojsko susedného nemeckého národa. Český štát padol, azda ostane česká autonómia*“.²⁸⁸

Krátko po vzniku Slovenského štátu tak Trnava zásadne zmenila kurz. Z preferovania českých zamestnancov sa zrazu stalo preferovanie miestnej nemeckej komunity. Naviazaním na nacistické Nemecko sa postupne menil aj ráz Trnavy. Najmä niektorí gardisti, ale i nemecká menšina s nevoľou pozorovali, že mnohé trnavské ulice aj niekoľko mesiacov po vzniku slovenskej samostatnosti niesli názvy po Masarykovi či Benešovi. Atmosfére doby a tlaku samozrejme podľahla aj Trnava. Najmä rok 1939 bol bohatý na premenovávanie ulíc po osobnostiach reprezentujúcich slovensko-nemecké priateľstvo alebo napojených na slovenskú štátnosť. 18. 4. 1939 napríklad vládny komisár mesta zrušil názov Pribinovej ulice (ktorá bola paradoxne krátko predtým premenovaná z Masarykovej) na Ulicu Adolfa Hitlera. Vo svojom vysvetlení udal, že najkrajšiu ulicu v meste pomenoval po „*veľkom vodcovi a kancelárovi Nemeckej ríše*“ pri príležitosti jeho narodenín najmä ako prejav úcty a vďaky za jeho priateľstvo a ochranu slovenského národa.²⁸⁹ Podobne bola bývalá ulica Dr. Milana Hodžu pomenovaná po Vojtechovi Tukovi

²⁸³ BYSTRICKÝ, V.: Vysťahovani českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938 – 1939, s. 610

²⁸⁴ Tamže.

²⁸⁵ SNA, f. 209, 209 – 837 – 2 .

²⁸⁶ *Trnavské noviny*, 26. 3. 1939, s. 3.

²⁸⁷ Tamže.

²⁸⁸ Tamže.

²⁸⁹ Štátny archív v Trnave, f. MsÚ Trnava, šk. 7, 9431/1939 adm.

a po Štefanovi Mikušovi, ktorý sa preslávil položením svojho života na ochranu Hlinku počas zhromaždenia ľudovej strany v Trnave v prvej polovici 20. rokov, bola premenovaná Poľná ulica.²⁹⁰ Napriek tomu sa však viacerým Trnavčanom nepáčilo podľa ich mienky pomalý postup pri premenovávaní ulíc a na predstaviteľov mesta sa sťažovali dokonca aj na najvyšších miestach. Hoci boli v Trnave postupne odstraňované sochy Beneša, Masaryka či Tyrša a ulice čoskoro niesli nové názvy, predsa sa to nedialo tak rýchlo, ako si mnohí predstavovali. Ako sa vyjadrili vo svojej sťažnosti na vládneho komisára ministromi vnútra, jeho ľahkovážnym prístupom „*tak Trnava bola posledná, ktorá zmenila bývalé české pomenovanie ulíc*“.²⁹¹

Po vzniku slovenskej štátnosti síce skončilo naviazanie na Čechov, ako je ale vidieť, objavilo sa naviazanie nové – na Nemcov a ideu národného socializmu, ktorá sa začala cielavedomejšie aj v Trnave aplikovať od leta 1940. V tejto súvislosti zaujímavou kapitolou mesta, ktorá je dnes už zapadnutá prachom, je spolupráca s miestnou relatívne početnou nemeckou menšinou. Tá už 20. novembra 1938 založila v Trnave aj odbočku Deutsche Partei, ktorej členstvo pochádzalo najmä zo známej tzv. Coburg Kolonie.²⁹² Trnavskí Nemci pravidelne spolupracovali s miestnymi gardistami, ako to je badateľné na príklade vojenského zákroku centrálnej vlády v marci 1939, ale aj v prípade útokov voči židovskému obyvateľstvu. Polovojenská organizácia trnavských Nemcov Freiwillige Schutzstaffel vyvíjala v meste taktiež spoločne s materskou stranou čulú aktivitu. Nemci sa zúčastňovali osláv organizovaných Hlinkovou gardou, na druhej strane sa Trnavčania – Slováci zúčastňovali nemeckých osláv, ktorými si každoročne pripomínali významné sviatky. Jednou z najpompéznejších akcií tohto druhu bola najmä oslava narodenín Adolfa Hitlera, na ktorej sa okrem Nemcov zúčastňovali aj miestne organizácie HG, HSLS, Hlinkovej mládeže, ba dokonca aj vojska.²⁹³ Na základe nariadení krajinských orgánov muselo byť v deň narodenín Hitlera mesto vyzdobené štátnymi zástavami.²⁹⁴ V Trnave bola založená aj Slovensko-nemecká spoločnosť, ktorej predsedom sa stal oblastný veliteľ HG Jozef Bányai a podpredsedom major Minkus. Jej pričinením boli v meste zorganizované viaceré večierky a spoločenské akcie nielen pre členov, ale aj pre gardistov a členov FS. Miestni Nemci sa zviditeľnili aj pri protizidovských výtržnostiach. Ústredňa štátnej bezpečnosti (ÚŠB) bola prípadmi násilností trnavských Nemcov zavalená najmä (ale nielen) v letných mesiacoch roka 1940. Akcie proti Židom boli organizované jednak spontánne, na druhej strane sa

²⁹⁰ Tamže, 20706/39 adm. Výmer vládneho komisára mesta Trnavy zo 17. 9. 1939.

²⁹¹ SNA, f. 604, 604 – 58 – 3, nedatovaná sťažnosť trnavských gardistov. Porovnaj SOKOLOVIČ, P.: Sťažnosť trnavských radikálov Alexandrovi Machovi, hlavnému veliteľovi Hlinkovej gardy. In: *Pamäť národa*, roč. 5, 2009, č. 4, s. 53 – 56.

²⁹² Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 392, 35022/1938 adm.

²⁹³ Tamže, 347, 10555/1939 adm.

²⁹⁴ Tamže, 347, 10735/1939 adm.

však samotní trnavskí Nemci netajili tým, že ich vopred pripravovali na schôdkach Deutsche Partei. Napríklad 15. júna 1940 stáli viacerí členovia FS pred hostincom Žida Meitnera a podľa správy ÚŠB bili židovských hostí, ktorí vychádzali z podniku obuškami schovanými pod kabátmi často až tak, že museli s otvorenými zraneniami navštíviť nemocnicu.²⁹⁵ Podobné incidenty z nemeckej strany neboli zďaleka ojedinelé.

Roky 1938 – 1945 však nemožno vnímať len z pozície vzostupu nacistického Nemecka a naviazania sa slovenskej politiky na Tretiu ríšu. Je zaujímavé, že Trnava v tomto období napriek rokom vojny zažila stavebný rozmach. Jedným z najpálčivejších problémov mesta bola absencia, resp. nevyhovujúci stav mestskej kanalizácie. Predstavitelia mesta si ho uvedomovali a snažili sa o to, aby bol čo najskôr vyriešený. Na realizáciu náročného projektu potrebovalo mesto dostatok finančných zdrojov, napriek tomu sa na ťažkú a drahú investíciu podujalo. Výstavba kanalizácie sa začala už v roku 1939. Bola spojená s výstavbou mestského vodovodu a reguláciou Trnavky, ktorú mala vykonať firma Pittel a Brausewetter. Napriek obmedzeniam, komplikáciám a finančnej náročnosti občania mesta vnímali stavebný ruch prevažne pozitívne. O tom, že investícia prebiehala skutočne rýchlym tempom svedčí aj fakt, že len za rok 1939 vyplatilo mesto firme Ing. Oldřich Nickel z Brna, ktorá projekt realizovala sumu 1394346,60 korún, čo bol na tú dobu slušný peniaz.²⁹⁶ Výkazy z roku 1940 hovoria dokonca o sume 2706286,80 korún.²⁹⁷ Keďže uvedené položky boli pre mesto vysoké, rozhodlo sa už v októbri 1938 o vyrubení poplatku za tzv. stočné v sume 10 halierov za m² na nezastavanú plochu a 20 halierov pre plochu zastavanú.²⁹⁸ Podobné dávky však neboli zďaleka ojedinelé. Trnavčania mali povinnosť platiť napríklad aj tzv. hasičskú dávku, ktorej suma 5 – 20 korún na rok sa odvíjala od typu a veľkosti objektu. Pre ilustráciu napríklad na rok 1940 počítalo mesto s výberom peňazí za dávku v sume 97146 korún.²⁹⁹

Výstavba kanalizácie však nebola záležitosťou jedného roka. Podobne zložitým problémom bolo aj pripojenie domácností na mestský vodovod. S jeho výstavbou sa začalo až v roku 1941, provízórna prevádzka však bola spustená až na jeseň 1944. Celková vodovodná sieť, ktorú mesto vybudovalo v dvoch etapách, merala približne 36 km a celkový náklad na jej stavbu, ktorý počítal aj s vybudovaním vodárne a vodojemu, činil 30 miliónov korún. Hoci bol vodovodný systém spustený pravdepodobne pre obavy mesta z náletov a možného vzniku požiarov predčasne, znamenal významnú investíciu,

²⁹⁵ SNA, f. 209, 209 – 865 – 5. Úradný záznam ÚŠB (nedatovaný), Koncept listu ÚŠB okresnému náčelníkovi v Trnave z 22. 6. 1940.

²⁹⁶ Štátny archív v Trnave, f. MsÚ Trnava, šk. 1, 588/1940 adm.

²⁹⁷ Tamže.

²⁹⁸ Tamže.

²⁹⁹ Tamže, šk. 2, 5515/1940 adm.

ktorá ešte viac zafažila mestský rozpočet.³⁰⁰ Mesto sa tak spoločne s projektom kanalizácie a regulácie Trnávky, ktorá z rozpočtu ukrojila tiež slušnú čiastku viac ako 4 miliónov, dostalo do nezávideniahodnej situácie a muselo dokonca zafažiť svoj majetok hypotékou. Napriek tomu však treba skonštatovať, že týmto krokom výrazne prispelo k skvalitneniu života Trnavčanov v nasledujúcom období.

Mestská kanalizácia a vodovod však neboli jedinou investíciou mesta v rokoch 1938 – 1945. Veľkú časť rozpočtu stiahla tiež výstavba radových domov pre Trnavčanov, ale aj opravy ciest či mestskej veže. Cesty v meste boli v tomto období na mnohých miestach v dezolátnom stave a na viacerých dokonca chýbal nielen chodník, ale aj verejné osvetlenie. Týkalo sa to najmä okrajových častí mesta, napríklad tzv. Linčianskej cesty, ktorej obyvatelia sa na uvedený problém aj sťažovali Mestskému úradu.³⁰¹ Postupom času, počnúc začiatkom 40. rokov, však aj v tomto smere pristúpilo mesto k väčším investíciám a vypočulo hlasy obyvateľov volajúce po skvalitnení mestských komunikácií. Vzhľadom na stavebný rozmach mesta sa však rozhodnutie týkalo najmä frekventovaných trás a okrajové časti si v mnohých prípadoch museli na vyasfaltovanie chodníkov počkať dlhšie. Napriek tomu možno skonštatovať, že obdobie rokov 1938 – 1945 bolo z hľadiska stavebného rozvoja mesta prihladnuc na vojnové pomery relatívne na slušnej úrovni.

Ako je možné pozorovať aj na stránkach miestnych novín, veľký ohlas obyvateľov vzbudila tiež oprava mestskej veže. *Trnavské noviny* sa z pera svojich redaktorov viackrát pozastavili nad zamýšľaným spôsobom jej prestavby. Vedenie mesta plánovalo oškrabať omietku až „na kosť“ a nahradíť ju novou. Od toho ich však odhovril poradca konzervácie, prof. Koniarek, ktorý bol zástancom citlivého prístupu k jej úprave.³⁰² S prácami na dominante mesta sa započalo už v roku 1939. 13. júla bola za účelom pozlátenia zložená socha panny Márie, pri ktorej snímaní odhalili robotníci zaujímavý nález. V guli pod ňou našli cínovú trubicu, v ktorej objavili rozličné historické listiny objasňujúce históriu veže a sochy.³⁰³ Už 22. augusta 1939 sa pozlátená a posvätená socha opätovne dostala na staré miesto, avšak už s novým obsahom. Okrem starších listín boli do nej vložené výtlačky *Trnavských novín*, ako aj *Slováka* či zoznam predstaviteľov mesta.³⁰⁴

Napriek stavebnému ruchu však Trnavčanov na svojom meste trápili viaceré nedostatky. Nebola to len spomínaná absencia chodníkov či osvetlenia, no najmä to, že druhé najväčšie slovenské mesto nemalo vlastný kultúrny dom. Ako poznamenala miestna tlač, „*dokiaľ nebude v Trnave kultúrneho domu, dotiaľ nebude ani vyhovujúcejších podmienok pre in-*

³⁰⁰ SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945, s. 351.

³⁰¹ Štátny archív v Trnave, f. MsÚ Trnava, šk. 10, 25837/1939 adm.

³⁰² *Trnavské noviny*, 18. 6. 1939, s. 1.

³⁰³ Tamže, 23. 7. 1939, s. 1.

³⁰⁴ Tamže, 25. 8. 1939, s. 1.

tenzívnejší kultúrny život v našom meste, ktoré má predsa takú kultúrnu minulosť".³⁰⁵ Stavba kultúrneho domu bola skutočne pre mesto neriešiteľným problémom. Jeho funkciu však v rokoch 1938 – 1945 dobre plnili priestory hotela Pannonia, kde sa konali prakticky všetky dôležitejšie akcie. Mestu však chýbali väčšie priestory pre prednášky, koncerty, výstavy, Trnavčania sami kritizovali, že knižnica či čítareň nemali vyhovujúce priestory, ba dokonca že mesto nemalo ani vlastné múzeum. Problém s absenciou kultúrneho domu v Trnave sa vyriešil až za socializmu, bohužiaľ je diskutabilné, na akej estetickú úroveň.

K reprezentácii každého mesta patrí aj vonkajšia úprava parkov a sadov. V sledovanom období sa o nich staral mestský záhradník Galko, ktorý podľa *Trnavských novín* „*krásne nám upravil park pri železničnej stanici, park Štefánikov, promenádu k ihrisku ŠK, pri pomníku padlým, zriadil od základov park pri zelenom kríčku a teraz pracuje usilovne na úprave II. časti promenády za Bernolákovým pomníkom*".³⁰⁶ Aj v tomto období sa však našlo množstvo ľudí, ktorí si prácu druhých nevážili, ničili stromy, šliapali trávu či „znečisťovali promenádu“. Ako skonštatoval jeden z prispievateľov periodika, „*darmo ich dozorkyňa upozorňuje na záchod v promenáde*". Aj na tom vidieť, že ľudia sa nemenia – mení sa len doba, v ktorej žijú. Oveľa väčším problémom ako špinenie promenády však bolo špinenie jeho centra. Trnavčania už od stredoveku zvykli organizovať trhy na dnešnom Trojičnom námestí. Inak tomu nebolo ani počas existencie 1. Slovenskej republiky. Na vtedajšom Hlinkovom námestí boli tržné dni v utorok a piatok. V tomto čase, ako to vystíhol pisateľ *Trnavských novín* „*to naše Hlinkovo námestie je všetkým iným, len námestím nie... Ovocné stánky, ženičky s petržlenom, povrazy, košíky, kožušiny, cukrovinky, šalát, mlieko, smotana, syr, masné papiere, odpadky jedál, seno, slama, staré šatstvo, obuv, vôňa pečienky, jaterníc, vozy s naloženým drevom na Radlinského ulici, stanovisko fiakristov pred Pannoniou, výkaly zvierat, smrad, nuž všetko toto tu splýva v predstave orientálneho trhu, alebo námestia v Adis Abebe, trnavská Abesínia!*"³⁰⁷ Aj v tomto smere sa však udiali pokroky. Trnava dala zrenovovať radnicu, zakonzervovať mestskú vežu, vydláždila hlavné ulice, pokračovala v elektrifikácii mesta a vybudovala dokonca aj vlastný športový štadión, ktorý bol odovzdaný do prevádzky na jar 1944. Ako vidno, Trnavčania mali v komplexnosti podobné „problémy“ ako dnes – s menšími zmenami. Tými boli nielen pretrvávajúca židovská otázka, ale aj ťažké vojnové časy, ktoré na mesto aspoň čiastočne doľahli aj so svojimi negatívami a limitovali ešte markantnejší rast jeho rozvoja.

Napriek zúriacej vojne sa významné udalosti diali aj na poli kultúry, čo nám dokazuje napríklad Pamätná kniha mesta, na ktorej stránkach sa mô-

³⁰⁵ Tamže, 13. 7. 1940, s. 2. Kultúrny dom mal niesť meno po A. Hlinkovi.

³⁰⁶ Tamže, 14. 5. 1939, s. 2.

³⁰⁷ Tamže, 25. 6. 1939, s. 1.

žeme dočítať o množstve akcií organizovaných v meste v období 1. Slovenskej republiky. Trnava bola už po stáročia známa ako mesto, v ktorom našlo svoje uplatnenie veľké množstvo umelcov, spisovateľov, ale aj spolkov a kultúrnych ustanovizní. Čiastočným zásahom do spolkovej činnosti v meste bolo nariadenie slovenskej vlády zo dňa 28. októbra 1938, ktorým boli s okamžitou platnosťou rozpustené všetky polovojské a branné organizácie účinkujúce na území Slovenskej krajiny.³⁰⁸ V Trnave fungovali zo spolkov, na ktorých sa nariadenie vzťahovalo, len Národné gardy 102, Národná strelecká jednota a Sedliacka jazda, ktoré nemali údajne žiaden majetok a vyvíjali minimálnu aktivitu.³⁰⁹ Okrem spomenutých spolkov zastavenie činnosti postihlo viaceré najmä židovské spolky, ktoré boli „násilne“ rozpustené. Mnohé sa však roz-pustili samovoľne (napr. Klub československých cyklistov) a rozhodli sa vstúpiť do Hlinkovej gardy, čím si de facto zachránili majetok.³¹⁰ Spolkový a kultúrny život však v meste neustal, práve naopak.

Aktivitou na kultúrno-spoločenskom poli v tomto období vynikala v Trnave najmä miestna odbočka Matice slovenskej (MS) sídliaca v hoteli Pannonia. Na jej podnet sa organizovali viaceré púte a spomienkové akcie pri príležitosti úmrtí významných dejateľov, ako aj spomienkové akcie priamo v meste.³¹¹ Snažila sa tiež o pozdvihnutie národného povedomia organizovaním bezplatných kurzov slovenskej histórie, ktoré boli prístupné všetkým občanom mesta.³¹² Nakoľko bolo akcií usporadúvaných Maticou v meste veľké množstvo, viackrát žiadala jeho predstaviteľov o poskytnutie podpory.³¹³ To, že činnosť maticnej kultúrnej komisie vedenej správcom rímskokatolíckej školy Jánom Vančekom nebola márna, svedčí napríklad aj zriadenia čítárne MS v budove Pannonie, v ktorej si mohli záujemcovia z radov trnavského obyvateľstva nielen prečítať tlač či knihy, ale aj zahrať šach, domino, karty či biliard.³¹⁴ Cez víkend bola čítareň otvorená od 13.00 pre širokú verejnosť a vo štvrtok pre trnavských úradníkov.³¹⁵ Trnavčania, ktorí si chceli prečítať dobrú knihu, však nemuseli chodiť len do budovy Matice. Mesto malo dokonca aj vlastnú verejnú knižnicu riadenú radou, v ktorej mali svoje zastúpenie významné politické inštitúcie a dokonca aj trnavská Deutsche Partei. Okrem Matice v meste pôsobilo tiež viacero organizácií a inštitúcií, ktoré sa starali o duchovné povznesenie Trnavčanov. Za zmienku stoja najmä predstavenia trnavského divadla, ktoré sa stali témou živej diskusie na stránkach miestnych novín. Zvýšené národné povedomie Trnavčanov sa prejavovalo najmä v tom, že obyvatelia mesta žiadali prevažne českých hercov, aby hrá-

³⁰⁸ Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 392, 33885, 330/1938 adm.

³⁰⁹ SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945, s. 358.

³¹⁰ Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 392, 38190, 330/1938 adm.

³¹¹ SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945, s. 358.

³¹² Štátny archív v Trnave, f. MsÚ Trnava, šk. 2, 909/1940 adm.

³¹³ Tamže, šk. 7, 26343/1939 adm.

³¹⁴ Tamže, šk. 2, 2204 /1940 adm.

³¹⁵ Tamže.

vali predstavenia od slovenských autorov a v slovenčine.³¹⁶ Napriek tomu však bola úroveň divadla na stránkach miestnych periodík viackrát kritizovaná. Divadelné predstavenia však neorganizovali len profesionálni divadelníci, ale aj gardisti či typografi. Ich predstavenia sa v radoch obecnstva aj z toho dôvodu, že hercami boli amatéri, stretali s veľkým úspechom.

Kto však nemal chuť navštíviť divadelné predstavenie, mohol zájsť do trnavských kín, ktorých bolo taktiež dostatok. Najznámejšími boli Palace kino Apollo, Kino Tatra a biograf Radio. Aj ich sa však dotkol duch doby a hrávali sa v nich často výchovné či poučné filmy. Kino Tatra sídliace na Hitlerovej ulici bolo veľakrát vyfazané predstaveniami objednanými zo strany trnavskej Deutsche Partei, v ktorých sa objavovali poučné výjavy zo života v Ríši a národnosocialistické myšlienky.³¹⁷ Kolorit mesta dotvárali početné spevokoly, z ktorých bol najznámejší Bradlan. Spevokoly pôsobili aj pri Hlinkovej garde a Hlinkovej mládeži, ktorá vyvíjala relatívne bohatú činnosť zameranú na telesný a duševný vývoj trnavskej mládeže.³¹⁸

O kultúrne a duchovné povznesenie mladých chlapcov sa okrem organizácie HM starali v Trnave najmä saleziáni, ktorí sa usadili v mestskej časti Execír (dnešná Kopánka).³¹⁹ Mesto ich v snahe o etablovanie sa v problémovej štvrti, v ktorej žili najmä najchudobnejšie vrstvy mestského obyvateľstva, štedro podporovalo. Nielenže zabezpečilo pre výstavbu priestorov dnešného saleziánskeho kostola pozemok, vyčlenilo však aj peniaze zo svojho rozpočtu na jeho dostavbu. V rozpočte na rok 1940 vyčlenilo za týmto účelom napríklad 35000 korún.³²⁰ Reagovalo na žiadosti rehoľníkov, ktorí počítali, že na celkovú dostavbu kostola a priestorov oratória bude potrebná čiastka okolo 1,5 milióna korún.³²¹ Hoci sa im podarilo zabezpečiť materiál na stavbu aj od prezidenta,³²² predsa len podpora mesta bola viac ako potrebná. O to viac, že centrum navštevovalo podľa dochovaných správ viac ako 500 trnavských chlapcov,³²³ ktorí potrebovali v ťažkých časoch starostlivosť.

Saleziáni mali v Trnave široké pole pôsobnosti. Angažovali sa napríklad aj v probléme, ktorý vyvstal s otázkou biednych pomerov na Kopánke v rokoch druhej svetovej vojny. Viaceré z domov, ktoré v tom čase v tejto štvrti stáli, predstavovali riziko ohrozenia zdravia Trnavčanov, ktorí mali byť podľa vtedajších fám kolujúcich mestom presťahovaní do mestskej časti Tulipán.

³¹⁶ *Trnavské noviny*, 1. 1. 1939, s. 5.

³¹⁷ Hrávali sa v ňom napríklad predstavenia, v ktorých sa propagandisticky opisoval nemecký obranný systém. Štátny archív v Trnave, f. MsÚ Trnava, šk. 1, 57/1940 adm. Oznámenie DP Orstgruppe Týrnau o premietaní filmu v kine Tatra.

³¹⁸ MILLA, M.: *Hlinkova mládež 1938 – 1945*. Bratislava 2008.

³¹⁹ Hlinkova mládež v saleziánskom stredisku tvorila až 5 stotín.

³²⁰ Štátny archív v Trnave, f. MsÚ v Trnave, šk. 2, 2673/1940 adm.

³²¹ KARABA, R.: Zriadenie nových farností na Kopánke a Tulipáne v roku 1942. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Trnava v rokoch 1939 – 1989*.

³²² Štátny archív v Trnave, f. MsÚ v Trnave, šk. 2, 2673/1940 adm.

³²³ Tamže, 2674/1940 adm.

Mnohí obyvatelia štvrte bývali dokonca vo vyradených železničných vagónoch, saleziáni sa však proti údajnému sťahovaniu ohradili, nakoľko stavbu svojho centra projektovali najmä na chudobné vrstvy, čo by bolo po ich premiestnení pre nich bezpredmetné. Vo svojom liste vládneho komisárovi žiadali mesto, aby od svojho zámeru upustilo a nechalo bývať chudobné rodiny na Kopánke, kde by sa im z ich strany mohla dostať lepšia starostlivosť.

Okrem saleziánov sa charitatívnej činnosti venovali viaceré miestne organizácie. HSLŠ pravidelne organizovala tzv. zimnú pomoc pre chudobných občanov či siroty, jej ženský odbor sa zameriaval na organizovanie rozličných dobročinných akcií, bokom však nezostala ani Deutsche Partei. Podobne ako ľudová strana organizovala pouličné zbierky v meste a snažila sa o materiálne či kultúrne povznesenie miestnej nemeckej komunity.³²⁴ O chudobných v meste sa staral aj mestský chudobinec, tzv. Lazaret či sirotinec známy pod názvom Mariánsky ústav. Ani on však nebol finančne sebestačný a žil z podpory mesta a župy. V roku 1940 získal napríklad na základe rozhodnutia Župného výboru na svoj chod 20-tisíc korún.³²⁵ Mesto subvenciami podporilo viaceré charitatívne akcie a zbierky. Zo svojho rozpočtu na rok 1941 vyčlenilo napríklad sumu 10-tisíc korún na jednorazovú podporu pre zbierku slovenských vojakov nachádzajúcich sa na fronte.³²⁶ Podobných prípadov, kedy mesto prispelo na dobročinné ciele, je možné nájsť v archívnych dokumentoch viacero. Poukazujú na fakt, že mesto sa, samozrejme v rámci svojich možností, viaceré dobročinné a charitatívne akcie rozhodlo napriek deficitnému rozpočtu podporovať. Ak už aj nedalo na niektorú akciu peniaze mesto, zorganizovali Trnavčania verejnú zbierku. Jedna z najviac medializovaných a podporovaných bola zbierka na pomníky pre Andreja Hlinku a Štefana Mikuša, pričom upisujúci boli aj so sumami uverejnení v miestnych novinách.

Trnava sa však mohla hrdiť aj viacerými významnými osobnosťami, ktoré pôsobili v oblasti kultúry. Snáď najznámejšou z nich bol Mikuláš Schneider-Trnavský, na počesť ktorého mesto založilo pod jeho menom základinu určenú na podporu chudobných a talentovaných študentov vynikajúcich v oblasti hudby.³²⁷ Mesto podobne podporovalo aj chod múzea F. R. Osvalda a niekoľkokrát za rok prispelo aj na podporu činnosti Štefana Parráka známeho svojimi zbierkami ľudovej keramiky, hodín, ale aj vykopávok z doby bronzovej a kamennej.³²⁸ Podpora mesta sa však ušla okrem nich viacerým inštitúciám, spolkom či jednotlivcom. Je z toho vidieť, že predstavitelia mesta

³²⁴ Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 373, 146, 2505/1941 prez. Členovia FS organizovali zbierky často spoločne s trnavskými gardistami.

³²⁵ Štátny archív v Trnave, f. MsÚ Trnava, šk. 2, 2297/1940 adm.

³²⁶ Štátny archív v Bratislave, f. Bratislavská župa, šk. 196, 878/1942 adm. Výmer vládneho komisára mesta Trnavy pre Župný úrad Bratislava z 31. 3. 1941.

³²⁷ ĎUROVKOVÁ, D.: *Spoločensko-politický vývoj v Trnave v rokoch 1938 – 1945*. Diplomová práca. Trnava: Katedra histórie Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave 2004, s. 26.

³²⁸ Tamže.

si aj v ťažkých vojnových časoch vážili kultúru a podľa možností ju podporovali. Viacerí z občanov Trnavy, ktorí vyvíjali v období rokov 1938 – 1945 činnosť, ju totiž preslávili nielen na Slovensku, ale aj vo svete. Stačí len spomenúť mená ako František Šubík (Andrej Žarnov), Rudolf Dilong, Ján Koniarek či mnohé iné, ktoré hovoria jasnou rečou o kultúrnom profile mesta. Pre mnohých z nich znamenala aktivita v tejto dobe v neskoršom období socializmu len neprijemnosti. František Šubík, vynikajúci lekár a patológ v trnavskej nemocnici, sa zúčastnil vyšetrovania masakry poľských dôstojníkov v Katyni, ktorá priniesla otrasné svedectvo o zverstvách sovietskej armády na poľskom obyvateľstve. Po roku 1945 mu táto životná skúsenosť spôsobila len neprijemnosti. Rudolf Dilong musel zo Slovenska dokonca emigrovať a určitý strach musel pociťovať aj Ján Koniarek, ktorý pôsobil v tomto období ako veliteľ Hlinkovej leteckej gardy v Trnave.³²⁹ Pritom nemožno hodnotiť, že ako gardista súhlasil s tým, čo Hlinkova garda, resp. jej najaktívnejší a tým pádom aj najviditeľnejší jednotlivci v meste, vykonávala na jeho židovskom obyvateľstve. Najmä v počiatočnom období fungovania HG sa do nej totiž aj v Trnave dostalo množstvo inteligencie, učiteľov či umelcov, ktorí do nej vstúpili v mnohých prípadoch z dôvodu národného cítenia a zo snahy pomôcť pri riešení pálcivých problémov trnavskej spoločnosti. Taký bol prípad viacerých známych Trnavčanov a Slovákov. Samozrejme, nie všetci sa po čase stotožnili so smerovaním organizácie. Jedným z nich bol aj veliteľ HG v Trnave Vendelín Šuran, u mnohých obľúbený trnavský advokát, ktorý v neskoršom období do tej miery nesúhlasil s tým, kam smerovala trnavská garda, že sa vzdal funkcie veliteľa.³³⁰ Podobných ľudí možno nájsť v Trnave niekoľko, bohužiaľ veľa bolo aj tých, ktorým vyhovovalo obdobie, získavali židovské byty a majetok a bohatli na arizáciách.

Dobová propaganda si dávala veľmi záležať na tom, aby obyvatelia Trnavy v hojnom počte navštevovali početné verejné zhromaždenia a manifestácie, na ktorých sa oslavovali významné jubileá 1. SR. Tradične najpompéznejšie bol oslavovaný 14. marec ako dátum vzniku Slovenského štátu, podobne ako v iných mestách však s krízou režimu upadala aj spočiatku vysoká účasť na jeho oslavách.³³¹ Trnava však ako cirkevné centrum s bohatými tradíciami pokračovala v tradíciách z predchádzajúceho obdobia. Najnavštevovanejšími akciami boli tradične najmä tzv. trnavská novéna, ale i menšie sviatky. Svojím rozsahom a v dejinách Trnavy snáď dodnes neprekonanou udalosťou v jej novodobej histórii sa popri oslavách výročia udelenia mestských práv stali dožinkové slávnosti, na ktorých sa okrem predstaviteľov mesta zúčastnila vládna delegácia na čele s Jozefom Tisom. 13. augusta 1939 tiahol cez

³²⁹ Štátny archív v Trnave, f. MsÚ Trnava, šk. 10, 17 555/1939 adm.

³³⁰ Štátny archív v Bratislave, f. LS v bratislavskom kraji, OLS Trnava, 75/45 Vendel Šuran.

³³¹ KÁRPÁTY, V.: Vybrané jednotky Hlinkovej gardy 1941 – 1944. In: *Pamäť národa*, roč. 3, 2007, č. 1, s. 18.

mesto pred očami údajne až 50 000 divákov³³² sprievod 120 alegorických vozov, na ktorých predstavili stovky účastníkov svoje dediny z trnavského okolia. Súčasťou osláv bola aj prehliadka vojska, Hlinkovej gardy a FS. Do mesta boli na zabezpečenie pokoja privolané aj pohotovostné oddiely četníkov z okolitých miest.

Napriek tomu, že roky 1938 – 1945 sú v slovenskej historiografii, ako aj v dejinách Trnavy vnímané rozporne, čo súvisí najmä s tzv. riešením židovskej otázky a naviazaním na nacistické Nemecko, predsa len aj v tejto dobe žili v Trnave ľudia, ktorí mali podobné starosti a radosti ako my dnes. Nemožno preto celé obdobie zatratif ako celok. Takmer sedem rokov, v ktorých Trnava prešla od vyhlásenia autonómnej Slovenskej krajiny 6. októbra 1938 cez vznik Slovenského štátu 14. marca 1939 až po obsadenie sovietskymi vojskami zanechalo na nej hlbokú stopu. Bohužiaľ, po roku 1948 bolo toto obdobie predmetom jednostrannej démonizácie a zatracovania. Treba ho prijať a opísať ako so svojimi negatívami, tak aj svetlejšími stránkami, ktoré nesporne malo. Trnava si zaslúži poznať svoje dejiny, hoci by boli akokoľvek bolestné.

Arizácie a spory o charakter trnavskej spoločnosti

Jednou zo spomínaných bolestných súčastí našich národných a regionálnych dejín je aj perzekúcia židovského obyvateľstva, spojená s jeho násilným vysťahovaním a arizáciami. Do vydania tzv. arizačného zákona r. 1940 sa celý proces obmedzovania pozícií trnavských Židov v odvetviach hospodárskeho života dial najmä prostredníctvom vládnych nariadení a tzv. dobrovoľnou arizáciou, ktorá síce podľa niektorých historikov nenadobudla pozoruhodnejší význam,³³³ pre mnohých Trnavčanov sa však stala zdrojom slušných príjmov. V súvislosti s arizačným procesom jeho prvé náznaky začali už v roku 1939. Najznámejšie trnavské prípady sa udiali pri zhabaní automobilov či rádioaparátov, v neposlednom rade však i finančných obnosov.³³⁴ Medzi trnavskými gardistami napríklad získalo veľkú popularitu najmä zhabanie motorových vozidiel. Z dochovaných výkazov, ktoré museli trnavskí velitelia vypracovať dokonca pod hrozbou trestu uväznenia³³⁵ vyplýva, že trnavská garda už krátko po vzniku Slovenského štátu zhabala z okresu 23 áut, z ktorých bolo 20 priamo z Trnavy a 3 motocykle.³³⁶ Niektorí

³³² *Trnavské noviny*, 20. 8. 1939, s. 1.

³³³ Pozri napr. KAMENEC, I.: Štúdie – Snem Slovenskej republiky a jeho postoj k problémom židovského obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. In: HOFFMANN, G. – HOFFMANN, L. (zost.): *Katolícka cirkev a tragédia slovenských Židov v dokumentoch*. Partizánske 1994, s. 128.

³³⁴ SNA, f. 209, 209 – 837 – 4. Po 14. marci boli na základe rozkazu ministra vnútra úrady nútené spolupracovať s HG pri zhabaní áut či rádií na písomné požiadanie HG opatrené pečiatkou veliteľa alebo na ústnu požiadavku veliteľov HG. Pozri SNA, f. 209, 209 – 837 – 9, Rozkaz HVHG HŠ č. 23 z 9. 11. 1939.

³³⁵ Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371, 1264, 113/1939 prez.

³³⁶ Tamže.

autori poukazujú na to, že na zhabaní automobilov gardistami mal svoj podiel zodpovednosti aj štátny aparát. Podľa nich totiž opatrenia pri zhabaní automobilov (aj neskôr počas vojny s Poľskom, kedy HG získala v tejto oblasti široké právomoci) boli začiatkom systematickej arizácie židovského hnutel'ného majetku.³³⁷ Pre množiace sa podobné prípady bolo dokonca vydané nariadenie o tom, že vozidlá, ktoré patrili firmám, mali byť gardou vrátené,³³⁸ trnavské úrady sa však často stretávali s ignoráciou zo strany HG.³³⁹ Obdobne viacerí trnavskí gardisti postupovali pri akciách na zhabanie rádioaparátov.³⁴⁰ Trnavská Hlinkova garda však v tomto prípade asistovala štátnym inštitúciám, ktoré sa aj takýmto spôsobom snažili obmedzovať miestnych Židov. Ministerstvo vnútra totiž už 28. augusta vydalo nariadenie, na základe ktorého mali byť „nespolahlivým osobám“ odobraté rádioaparáty.³⁴¹ Hlinkova garda mala pri odoberaní asistovať, pričom gardisti mali postupovať podľa zoznamov, ktoré im schválil okresný náčelník.³⁴² Väčšina rádioprijímačov bola síce vrátená,³⁴³ všetky však boli odplombované a nastavené len na počúvanie vybraných staníc.³⁴⁴

Ziskuchtivých Trnavčanov azda snáď najviac zaujímal proces arizácie nehnuteľností či podnikov, prevádzok a obchodov, v ktorom už nešlo ako v obdobnom prípade odsunu Čechov len o cennosti a vkladné knižky, lež o väčší majetok. Aj v Trnave okolo arizácie nehnuteľností splanuli vášne. Podľa odhadov bolo v Trnave pre dočasné správcovstvo po židovských vlastníkoch vyčlenených okolo 600 domov,³⁴⁵ čo bol relatívne slušný počet na to, aby sa pre ne vyhrotili v meste už aj tak napäté vzťahy. Okresný úrad v Trnave napríklad prešetroval na žiadosť Ústredne štátnej bezpečnosti viaceré machinácie so židovskými domami, ktoré boli pridelované dočasným správcom bez vedomia strany.³⁴⁶ Viacerí Trnavčania sa totiž sťažovali na ÚŠB, že pri vysťahovávaní Židov nebolo v Trnave všetko v poriadku. Za dočasných správcov domov trnavských Židov boli podľa nich dosadzované aj „osoby verejne protislovenského zmysľania, hoci boli podané žiadosti plnekvalifikovaných Slo-

³³⁷ SLNEKOVÁ, V.: Arizácia židovského hnutel'ného majetku ako súčasť „riešenia“ židovskej otázky v hospodárskej oblasti – modelové mesto Trnava v rokoch 1939 – 1945. In: NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Studia historica Nitriensia VIII*. Nitra 1999, s. 208 – 209.

³³⁸ Pozri napr. SNA, f. Ministerstvo vnútra, šk. 15.

³³⁹ Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371, 2463, 118/1939 prez.

³⁴⁰ SLNEKOVÁ, V.: Arizácia židovského hnutel'ného majetku ako súčasť „riešenia“ židovskej otázky v hospodárskej oblasti..., s. 209.

³⁴¹ BAKA, I.: K pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu Slovenského štátu v súvislosti s vojnou proti Poľsku. In: *Vojenská história*, roč. 5, 2001, č. 4.

³⁴² SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945, s. 335.

³⁴³ Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 372, 774, 123/1940 prez.

³⁴⁴ Tamže, 372, 1400, 126/1940 prez.

³⁴⁵ Tamže, 373, 137, 440/1941 prez.

³⁴⁶ Tamže, 140, 1283/1941 prez. Dopis ÚŠB Okresnému úradu v Trnave z 25. 6. 1941, List Okresného úradu v Trnave ÚŠB z 13. 10. 1941.

vákov“.³⁴⁷ Záujemcovia o pridelenie domov po Židoch boli vraj tiež poškodení. V meste sa údajne uvoľnili „*hnilé zapelešené židovské byty pre árijcov*“, zatiaľ čo „*Židia obsadili najkrajšiu štvrť, modernú a po prevrate vystavenú Spiegelsál*“. Ako podotkli, „*teda aj z prevedenia dobre mysleného vládneho nariadenia majú trnavskí árijci skôr škodu, lebo Židia majú možnosť sa dostať do lepších bytov*“.³⁴⁸ Gardisti si vyhradzovali právo rozhodovať o prideľovaní židovských nehnuteľností a dostávali sa do častých sporov s miestnymi organizáciami strany, ktoré sa snažili protežovať svojich ľudí. Často sa otvorili staré rany a rozhoreli nepriateľstvá, na ktoré sa v priebehu rokov takmer zabudlo. Keď šlo o majetok, často šli bokom i základné pozitívne ľudské vlastnosti. Židovský majetok tak okrem samotných Židov priniesol nešťastie aj pre mnohých Trnavčanov. Pisatelia listu adresovanému A. Machovi postihli to, čo mnohých Trnavčanov veľmi trápilo. Cítiť z neho, že vzťahy v meste boli veľmi napäté. Tento jav bol badateľný už pred salzburskými rokovaniami v lete 1940, kedy sa časť trnavských gardistov otvorene v rozličných plagátoch zastala A. Macha zosadeného zo stoličky hlavného veliteľa HG.³⁴⁹ Kritike občanov neušiel najmä vládny komisár Orlický, ktorému vyčítali, že pre množstvo povinností „*nemá času vybavovať mestské záležitosti... občania Trnavy s poľutovaním musia konštatovať, že kým iné mestá v slobodnej Slovenskej republike kvitnú, tvoria, bunie v nich život, Trnava žije zo starých projektov, ale tvoriť nové hodnoty, prítvárať k Trnave nové hodnotné inštitúcie a podniky nie je času, lebo ľudia, ktorí by sa mali o blaho obyvateľstva starať, sú prefažení desiatkami úradných, polouradných a súkromných funkcií*“.³⁵⁰ Orlický podľa nich chodil do svojho úradu ani nie denne sotva na hodinku a so všetkým sa spoliehal na svojho zástupcu, mäsiara Františka Ondruša, ktorý vraj za svojho pôsobenia vo funkcii záhadne zbohatol. Práve spory dvoch názorových prúdov na ďalšie smerovanie politiky Slovenska v problematike „*riešenia židovskej otázky*“, poprípade v rozdielnom pohľade na formu naviazania na nacistické Nemecko, sú aj v Trnave zaujímavým svedectvom o polarizácii spoločnosti. Ondruš totiž už skôr na zjazde HSLS v Trnave za účasti Macha i Karola Murgaša otvorene kritizoval HG za to, že „*sa odchyľila od zásad Andreja Hlinku*“. Vyhlásil, že siedmi predstavitelia strany – medzi nimi i on sám „*sú na indexi miestnej HG*“, pričom poukázal, že „*my súhlasíme so smerom, ale nemôžeme súhlasiť so spôsobom*“.³⁵¹ Hoci sa o spor zaujímala aj Ústredňa štátnej bezpečnosti, na základe ktorej požiadania okresný náčelník sčasti

³⁴⁷ SNA, f. 604, 604 – 58 – 3, nedatovaná sťažnosť trnavských gardistov. Záujemcovia – Slováci vraj museli zháňať protekcie vplyvných osôb, „*aby ich zjavné poškodenie sa aspoň čiastočne napravilo*“.

³⁴⁸ Tamže.

³⁴⁹ Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 372, 471, 121/1940 prez.

³⁵⁰ SNA, f. 604, 604 – 58 – 3.

²⁵¹ *Trnavské noviny*, 7. 5. 1939, s. 2.

potvrdil tieto tvrdenia,³⁵² zmenu vo funkcii vládneho komisára mesta priniesol až rok 1943. František Orlický rezignoval na svoju funkciu a uvoľnil miesto pre svojho nástupcu. Posledným mešťanostom Trnavy bol menovaný Dr. Pavol Bagin, verejný notár a od roku 1942 aj predseda okresnej organizácie HSLŠ. Jeho uvedenie do funkcie sa uskutočnilo až 16. mája 1944 počas slávnostnej schôdze nového mestského zastupiteľstva na radnici.³⁵³ Samozrejme, to všetko už v období, kedy sa už väčšina trnavských Židov v meste nenachádzala. Ešte pred ich transportom však museli znášať všetky nariadenia, na základe ktorých sa im zo strany štátneho aparátu obmedzovali ich práva. Najväčšie percento z nich bolo prijaté po salzburských rokovaniach v lete 1940, kedy Nemci nanútili Tisovi zmeny vo vláde³⁵⁴ a snažili sa prostredníctvom viacerých mechanizmov o tesnejšie napojenie Slovenska na Ríšu.³⁵⁵ Centrálna nariadenia vlády prijímané už od roku 1939 sa samozrejme dotkli aj trnavských Židov. Boli prinútení vysťahovať sa z ulíc pomenovaných napríklad po Hlinkovi či Hitlerovi, v meste boli dokonca rozdelené aj kaviarne na židovské, nežidovské a zmiešané, ktoré však museli zabezpečiť segregáciu Židov a „árijcov“.³⁵⁶ Bola im obmedzovaná lekárska či advokátska prax alebo im boli odoberané rybárske povolenia či vodičské preukazy. V tejto súvislosti hlásil trnavský Okresný úrad 21. októbra 1943 vo svojom obvode odňatých spolu 147 vodičských preukazov, z ktorých bolo 101 priamo z Trnavy.³⁵⁷ Židom v Trnave boli tiež odnímané hostinské a výčapnícke koncesie. Podľa správ bolo v meste do marca 1940 Židom odňatých 17 koncesií.³⁵⁸ Trnava bola protizhídovskými nariadeniami do značnej miery postihnutá. O svoje prevádzky mali prísť okrem hostinských aj výrobcovia sódy, lekárnici a viacero živnostníkov. Celý proces zrýchľilo prijatie druhého arizáčného zákona, ktorý znamenal výrazný posun v otázke arizácií trnavských židovských podnikov a následné prijatie tzv. židovského kódexu. K problému arizácií a vylčňovania Židov zo spoločnosti sa venovala aj miestna tlač. Podľa *Trnavských novín* by neboli ani vládne nariadenia o obmedzovaní Židov účinné, ak by neboli nápomocné široké vrstvy obyvateľstva. Poukázali na to, že „*najúčinnejším prostriedkom k arizovaniu bude nekupovať u Židov*“.³⁵⁹ Podľa zistení redak-

³⁵² Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 140, 1283/1941 prez. Dopis ÚŠB Okresnému úradu v Trnave z 25. 6. 1941, List Okresného úradu v Trnave ÚŠB z 13. 10. 1941.

³⁵³ ĎUROVKOVÁ, D.: *Spoločensko-politický vývoj v Trnave v rokoch 1938 – 1945...*, s. 39.

³⁵⁴ LIPTÁK, L.: Príprava a priebeh salzburských rokovaní roku 1940 medzi predstaviteľmi Nemecka a slovenského štátu. In: *Historický časopis*, roč. 13, 1965, č. 3.

³⁵⁵ TÖNSMEYER, T.: *Das Dritte Reich und die Slowakei 1939 – 1945*. Paderborn 2003.

³⁵⁶ Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 1148, 1410/1940.

³⁵⁷ SLNEKOVÁ, V.: Arizácia židovského hnutelného majetku ako súčasť „riešenia“ židovskej otázky v hospodárskej oblasti..., s. 210.

³⁵⁸ SLNEKOVÁ, V.: Arizácie židovských podnikov v Trnave ako súčasť tzv. riešenia židovskej otázky v rokoch 1938 – 1945. In: NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Acta historica Nitriensia IX*. Nitra, s. 174.

³⁵⁹ *Trnavské noviny*, 2. 3. 1940, s. 2.

torov totiž Trnavčania obchádzali „kresťanské obchody“ a radšej nakupovali u Židov: „*Nakuknite sa len kresťanským obchodníkom s koloniálnym tovarom do obchodu. Zistíte, že tieto sú buď poloprázdne alebo prázdne. Vyberme sa trochu ďalej do Hornopotočnej ulice a nazrime do židovského obchodu. Zbadáme, že v obchode je ľudí, ako by sa tu niečo zdarma rozdávalo... nájdeme tam manželky štátnych a verejných zamestnancov a popredných činiteľov Trnavy*“.³⁶⁰

Nariadenia vlády dotvárali rozličné príkazy prevádzať domové prehliadky u bohatých Židov, ktoré sa dotkli aj Trnavy. Miestna žandárska stanica v máji 1941 tieto prehliadky skutočne previedla a zaistila veľké množstvo zlatých, strieborných a drahých predmetov, ako aj hotové peniaze.³⁶¹ V Trnave sa nenávisť voči Židom u časti obyvateľstva zväčšovala na rozdiel od iných miest aj preto, že okrem „svojich“ Židov sa do Trnavy presťahoval z Bratislavy väčší počet židovských obyvateľov. Okresný úrad v Trnave k tomu v správe ÚŠB poznamenal, že sa to stretlo s veľkou nevôľou Trnavčanov.³⁶² Vyvrcholením protizidovského zákonodarstva boli deportácie Židov do koncentračných táborov, ktoré na Slovensku začali 25. marca 1942.³⁶³ Už pár dní na to doľahli prvé deportačné nariadenia aj na Trnavu. Na základe nariadenia Ministerstva vnútra bol 6. 4. 1942 doručený okresnému náčelníkovi v Trnave Antonom Vašekom³⁶⁴ podpísaný list, podľa ktorého sa mala akcia „*sústredovania a prepravy Židov z obvodu trnavského okresu*“ začať už 7. marca.³⁶⁵ Trnavskí Židia boli už súčasťou transportu č. 3, v ktorom bolo 28. marca odtransportovaných 256 Židov. Z Trnavy odišiel ďalší veľký transport pod číslom 9 už 11. apríla 1942. Bolo v ňom 596 trnavských Židov.³⁶⁶ V tomto transporte boli do táborov vyvázané už celé rodiny vrátane detí a starých ľudí. Ďalší takýto „rodinný transport“ z Trnavy je zaznamenaný 19. 4. 1942.³⁶⁷ Práve tieto transporty znamenali otvorené prejavy nesúhlasu obyvateľstva.³⁶⁸ Mnohí

³⁶⁰ Tamže.

³⁶¹ SLNEKOVÁ, V.: Arizácia židovského hnutelného majetku ako súčasť „riešenia“ židovskej otázky v hospodárskej oblasti..., s. 214.

³⁶² SNA, f. 209, 209 – 773 – 2. Správa Okresného úradu v Trnave ÚŠB z 31. 10. 1941.

³⁶³ Už mesiac predtým mali okresné úrady, teda aj trnavský OÚ aj za účasti „*potrebného počtu gardistov alebo členov FS*“ urobiť súpis Židov, resp. prezentáciu Židov vo veku 16 – 60 rokov. Štátny archív Bratislava, f. Bratislavská župa, šk. 196, 4597/42 adm. Obežník PMV okresným úradom z 12. 2. 1942, 4726/42 adm. List MV okresným náčelníkom z 21. 2. 1942. Deportácie však boli legalizované až zákonom z 15. mája 1942. *Gardista*, 17. 5. 1942, s. 3.

³⁶⁴ Vedúci 14. oddelenia MV zodpovedného za deportácie.

³⁶⁵ MARTAUZOVÁ, J.: Riešenie tzv. židovskej otázky v Trnave. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov II.*, s. 304.

³⁶⁶ Bolo to 17,8 percent z celkového udávaného počtu 3348 trnavských Židov. Tamže.

³⁶⁷ Tamže.

³⁶⁸ Pozri napr. NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Holokaust na Slovensku 4. Dokumenty nemeckej proveniencie*. Bratislava 2003, s. 204. Správa SD Centrála Viedeň SS Standartenführerovi Ehlichovi „*Židovská otázka na Slovensku*“. Porovnaj MARTAUZOVÁ, J.: Riešenie tzv. židovskej otázky v Trnave, s. 304.

Trnavčania aj preto Židom pomáhali ukrývať sa a zachránili ich tak pred osudom, ktorý stihol desaťtisíce iných nevinných obetí. Pre objektivnosť však treba dodať, že iná časť Trnavčanov s nimi nielenže súhlasila, ale žiadala aj ich sprisnenie. 11. augusta 1942 navštívila z tohto dôvodu deputácia z Trnavy vedená Dr. Čimom³⁶⁹ ministra vnútra a hlavného veliteľa HG A. Macha a požiadala ho, „aby boli z Trnavy vyťahovaní všetci Židia, teda aj tí, ktorí na základe rôznych intervencií boli ešte v meste“.³⁷⁰

Pri deportáciách Židov z mesta si každý Žid mohol na základe nariadení zobrať so sebou len balík do hmotnosti 50 kg. Tie veci, ktoré sa nezmestili do limitu, ostávali v opustených židovských domoch a stali sa ľahkou korisťou nielen gardistov, ale aj susedov a ďalších Trnavčanov. Za známych okolností boli transporty pozastavené v polovici októbra 1942.³⁷¹ „Riešenie židovskej otázky“ zostane bohužiaľ škvrnou na celom Slovensku vrátane Trnavy. Hoci s jeho formou nesúhlasilo veľké percento obyvateľov a viacerí Židom napriek hrozbám pomáhali,³⁷² predsa len porovnanie počtu trnavských Židov spreď roka 1938 a dnes hovorí jasnou rečou. Väčšina z nich bola z Trnavy odtransportovaná už v priebehu jarných mesiacov roka 1942. Ako sa vyjadril okresný náčelník začiatkom mája 1942, „prevažná väčšina Židov bola odtransportovaná do koncentračných stredísk... Niekoľko Židov prchlo do Maďarska“.³⁷³

Na pozadí „riešenia židovskej otázky“ prebiehali aj spory v trnavskej spoločnosti načrtnuté sčasti už v predchádzajúcich riadkoch. V tejto súvislosti zareagovala aj ÚŠB, ktorá 27. februára 1940 v dôvernom liste okresnému náčelníkovi v Trnave konštatovala, že „v Ústredni štátnej bezpečnosti z dôveryhodného prameňa bolo oznámené, že niektorí vedúci činitelia HG prejavujú nespokojnosť s pomermi v garde, pri čom má sa tiež kritizovať činnosť hlavného veliteľa Hlinkovej gardy, ako i celého vedenia“.³⁷⁴ Okresné žandárske veliteľstvo v Trnave vec prešetrilo a v správe pre Okresný úrad v Trnave z 2. mája 1940 oznamovalo, „že pomery v Hlinkovej garde v Trnave sú toho času dosť rozhárané, zvlášť ale medzi vedúcimi činiteľmi“.³⁷⁵ Vyplynulo z nej, že „Za takýchto pomerov je badať aj u ostatných gardistov akúsi ochabnutosť a miestami sa prejavuje aj neukáznenosť a nedisciplinova-

³⁶⁹ Dr. Čimo bol 1. oblastný veliteľ HG trnavskej oblasti. Vo funkcii ho neskôr nahradil Dr. Bányai-Útrata.

³⁷⁰ ĎUROVKOVÁ, D.: *Spoločensko-politický vývoj v Trnave v rokoch 1938 – 1945*, s. 51.

³⁷¹ Pozri napr. NIŽŇANSKÝ, E. – KAMENEC, I.: Poplatky za deportovaných slovenských Židov. In: *Historický časopis*, roč. 51, 2003, č. 2, s. 311.

³⁷² Okrem ukrývania Židov sa v meste už od počiatku roka 1939 rozmohlo hromadné krstienie Židov. V meste sa dokonca už v januári 1939 pripravovala protestná demonstrácia proti hromadným krstom židovských obyvateľov. FIAMOVÁ, M.: Reakcie židovskej komunity na prenasledovanie a možnosti ich záchranu. Analýza problematiky na úrovni obce Zlaté Moravce. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Od Salzburgu do vypuknutia povstania*. Bratislava 2009, s. 113.

³⁷³ SNA, f. 209, 209 – 773 – 6. Správa OÚ Trnava ÚŠB z 1. 5. 1942.

³⁷⁴ Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 372 – 1940, 471, 121/ prez.

³⁷⁵ Tamže.

nost.³⁷⁶ Viacerí gardisti skutočne vidia, že na najvyšších postoch vládla značná nejednotnosť, akoby stratili záujem o dianie v organizácii a mnohí sa stali len jej pasívnymi členmi. Podľa zachovaných správ ani zhromaždenia gardy v tomto období nenavštevovalo toľko gardistov, ako to bolo v predchádzajúce mesiace zvykom. Niektoré akcie, ako napr. ples HG v januári 1940, boli dokonca zrušené pod zámienkou „ťažkých vojnových časov“,³⁷⁷ čo síce tiež mohlo zohrávať úlohu, skutočnou príčinou však boli iste najmä nepriaznivé pomery nielen v trnavskej HG, ale i vo vzťahoch gardy k strane na najvyššej úrovni. Už začiatkom roka 1940 totiž na gardistickom stretnutí v Trenčianskych Tepliciach vyjadrili gardistickí velitelia, medzi ktorými boli aj trnavskí gardisti, svoju nespokojnosť so smerovaním štátu a degradáciou ambícií HG³⁷⁸ v nadväznosti na nariadenie č. 220/1939 o zrušení povinného členstva v garde.³⁷⁹ Na porade sa však podľa správ objavili aj úvahy, ktoré oprašovali staršiu ideu pochodu na Bratislavu ešte z konca roka 1938.³⁸⁰ 20. januára 1940 naplánovali velitelia nástup HG, podľa informácií ÚŠB mal byť nácvikom, „ktorým malo byť prevedené zrušenie parlamentu Slovenskej republiky a nastolená diktatúra“.³⁸¹ Podľa správy mala garda disponovať skladišťami zbraní a munície, ktoré mala vynaložiť na prevedenie akcie. Trnavský veliteľ Jozef Bányai mal byť jedným z tých, ktorí podobné snahy podporovali. Kríza kulminovala vo februári 1940 podaním Machovej demisie po zamedzení gardistickým zákrokom voči Židom zo strany Ďurčanským ovládanej ÚŠB.³⁸² Jej vyvrcholením bolo odvolanie Macha z funkcie veliteľa HG v máji 1940, ktoré našlo odozvu prakticky na celom Slovensku. Hlavným veliteľom sa stal na základe menovania prezidentom z 21. 5. 1940 František Galan.³⁸³

Zmena v nižších štruktúrach gardy sa dotkla aj Trnavy. Sympatizanti Alexandra Macha boli na mnohých miestach vyradení z hry a na ich miesto boli dosadení velitelia, ktorí zastávali kurz prezentovaný ľudovou stranou. Podľa

³⁷⁶ Tamže.

³⁷⁷ *Trnavské noviny*, 27. 1. 1940, s. 3.

³⁷⁸ SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 903. Zápis z porady župných a okresných veliteľov v Trenčianskych Tepliciach z 6. a 7. 1. 1940.

³⁷⁹ *Slovenský zákonník*, roč. 1939, vládne nariadenie č. 220 z 5. 9. 1939.

³⁸⁰ SCHVARC, M. – HOLÁK, M. – SCHRIFFL, D. (zost.): *Tretia ríša a vznik Slovenského štátu Dokumenty I. Das Dritte Reich und die Entstehung des Slowakisches Staates Dokumente I*. Bratislava 2008, dokument 147, s. 501.

³⁸¹ SNA, f. 209, 209 – 837 – 4. Záznam ÚŠB z 23. 1. 1940.

³⁸² Tamže. Úradný záznam z 20. 2. 1940. Koncept listu ÚŠB Machovi z 20. 2. 1940. Záznam agenta ÚŠB o udalostiach. Porovnaj VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*, s. 216.

³⁸³ SNA, f. 209, 209 – 837 – 10. Rozkaz č. 20 z 28. 5. 1940. Funkciu prevzal F. Galan až deň po menovaní. Výber Galana za hlavného veliteľa HG bol akiste pre gardistov prekvapením. Adeptov na tento post mohli byť viaceri, Galan však mal jednu nespornú výhodu. Bol totiž tajomníkom Kirschbauma na Generálnom sekretariáte strany. Pravdepodobne Kirschbaum ho aj odporučil Tisovi ako vhodného kandidáta na dosadenie do funkcie po odvolaní Macha. SOKOLOVIČ, P.: *Dilemy Františka Galana*. In: SYRNÝ, M. a kol.: *Kolaborácia a odboj*. Banská Bystrica 2010.

jednej z neskorších analýz vývoja HG obdobie Galanovho velenia znamenalo pre gardu a „radikálov“ obrovský úpadok. Podľa nich „asi 200 pionierov Hitlerizmu na Slovensku bolo v tomto čase zavretých, Rodobrana bola rozpustená a každý starý autonomista, zvlášte, keď bolo o ňom známe, že patrí medzi priateľov národného socializmu bol bezohľadne a existenčne poškodený“.³⁸⁴ V súvislosti s touto zmenou prišla i zmena v trnavskej garde. Sympatizanti Alexandra Macha boli vyradení z hry a na ich miesto boli dosadení velitelia, ktorí zastávali kurz prezentovaný ľudovou stranou, resp. jej „umierenejším“ krídlom. František Galan hneď po nástupe menoval nového miestneho a okresného veliteľa HG v Trnave, čo však zďaleka nebolo všetko. Obmenil sa takmer celý štáb okresného a miestneho veliteľstva, v ktorom už nefigurovali osoby, ktoré by sa mohli vzpriečiť záujmom nového velenia.³⁸⁵ Ako sa však vyjadril miestny týždenník, „Nastala zmena v osobách, ale nie v duchu. Okresného veliteľa Dr. Bagina pozná Slovensko ako jedného z tých, ktorí držali národný život v Košiciach. Dr. Šuran už bol veliteľom v Trnave na sklonku r. 1938 a začiatkom 1939“.³⁸⁶ Mnohí gardisti však napriek tomu s novým velením nesúhlasili a dávali to, i keď často len skryte najavo. Napätú situáciu sa snažili upokojiť *Trnavské noviny* tvrdením, že „ľudia si myslia, že kto vie, čo sa bude robiť, vari niektorí sa budú pýtať, že koho budú vešať. Nuž, nikoho. Slovenský život pôjde svojím krokom, lebo v národnom živote nerobí sa zmeny, aby sa ničilo predchodzie dielo“.³⁸⁷ Ako príklad udali nového miestneho veliteľa Dr. Šurana, ktorý „bol veliteľom. Došiel list, že má odovzdať funkciu inému. Odovzdal a dal sa do služieb svojho nástupcu, keď mu prideliť novú úlohu (okr. výcvikový referent), prijal ju a vykonáva“.³⁸⁸ Mnohí dovtedy exponovaní gardisti však boli podľa ich mienky za svoje predchádzajúce zásluhy morálne degradovaní a dokonca vylúčení z HG.³⁸⁹ Takýchto a podobných prípadov zbavovania sa ideových protivníkov bolo oveľa viac. Spory o charakter štátu na celoslovenskej úrovni sa preniesli aj na Trnavu. Navonok však malo všetko vyzerať v úplnom poriadku. Na demonštrovanie novonastolenej súdržnosti mala byť zorganizovaná 4. augusta 1940 letná zábava v obľúbenej rekreačnej oblasti Kamenný mlyn, ktorú by usporiadali spoločne HSLS a HG.³⁹⁰ Zdalo sa, že vo vzťahu oboch organizácií nastal obrat k lepšiemu a že i Hlinkova garda sa postupom času pod vplyvom nových veliteľov začne reorganizovať. Mala to však byť reorganizácia založená na spôsobe vylúčenia tých, ktorí by sa priečili Tisovým ideám a myšlienkam nového velenia, nie však reorganizácia podstatných myšlienok HG. Na „pos-

³⁸⁴ SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Nedatovaný materiál „Počiatky Rodobrany“.

³⁸⁵ Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 393 – 1940, 23706, 350/ adm.

³⁸⁶ *Trnavské noviny*, 1. 6. 1940, s. 3.

³⁸⁷ Tamže.

³⁸⁸ Tamže.

³⁸⁹ Štátny archív v Bratislave, f. LS v Bratislavskom kraji 1945 – 1948. OLS Trnava, 3/46 Ondrej Ando.

³⁹⁰ *Trnavské noviny*, 29. 6. 1940, s. 5.

vätnú“ ideu riešenia židovskej otázky si nikto nedovolil a snáď ani nechcel siahnuť. Takisto principiálne otázky smerovania gardy zostali zachované. Je pritom zaujímavé, že hneď na prvej porade oboch štábov bol miestnym veliteľstvom spolu s HSLŠ podaný návrh, aby do niektorých kaviarní boli vyvesené tabule, že Židia nie sú v nich vítaní, čo bolo i jednoznačne schválené.³⁹¹

Nesúhlas s vývojom vnútropolitckej situácie dávali mnohí Slováci, nevynímajúc Trnavčanov. Viacerí významní predstavitelia „opozičného“ tábora, medzi ktorých bol zaradený aj trnavský veliteľ HG, už 12. júla 1940 spísali memorandum, ktorým sa snažili ponúknuť Nemecku dokonca vytvorenie akejsi formy slovenského protektorátu.³⁹² Jeho iniciátormi boli Rudolf Vávra a Anton Sznacký, ktorí memorandum zaslali na viaceré miesta v Ríši a očakávali, že Nemecko poskytne Slovensku ochranu a pomoc pri zostavovaní novej vlády (direktória). V nej mal mať svoje zastúpenie Murgaš, Sznacký, Vávra, Slivka, Mutňanský a aj spomínaný Jozef Bányai.³⁹³ Nemci sa skutočne dostali k memorandu, ktoré sa dostalo dokonca i na stôl H. Göringa, ich snaha bez politického krytia však bola vopred odsúdená na neúspech.³⁹⁴ Ani v Trnave sa však prívrženci Macha nemienili vzdať a vyšli do protiútok. Následkom nesúhlasu s týmto krokom bolo v Trnave organizované rozhodovanie letákov po meste, v ktorých stálo: *„Chceme vedieť, prečo odstúpil Mach? Prečo sedí v Ilave slovenský národovec, rím. Kat. farár Fr. Boháč? Odstráňte bielych Židov? Chceme vládu tvrdých rúk, ale spravodlivú! Chceme vládu Šaña Macha! V slovenskej vláde nesmejú sedieť politickí zbohatlíci a korupčníci! Žiadame statočné plnenie povinností, ktoré vyžaduje priateľstvo slovensko-nemecké. Chceme vládu, ktorá vyrieši 100%-ne sociálnu, židovskú, odstráni čechoslovákov zo súkromných služieb, z vedúcich miest*

³⁹¹ Tamže.

³⁹² SNA, f. NS, 3/47 L. Mutňanský, mikrofilm II. A – 898. Memorandum Sznackého a Vávru z 12. 7. 1940.

³⁹³ Porovnaj Tamže, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 903. Výpoveď A. Macha. V direktórii mali byť okrem Bányai a zastúpení Murgaš, Sznacký, Vávra, Slivka, Mutňanský. Je zaujímavé, že Mach do direktória zaradil aj Démutha.

³⁹⁴ Tamže. Porovnaj MICHELA, M.: Miesto a úloha Karola Murgaša v radikálnom prúde slovenskej politiky v období rokov 1939 – 1941. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov I*. Trnava 2002, s. 94. Pravdepodobne mu však neprikladali veľkú dôležitosť, pretože neskorší zásah do situácie na slovenskej politickej scéne z nemeckej strany prebehol v prospech Tuku a Macha, ktorí boli pre Nemcov z „radikálneho“ tábora akiste viac prijateľní na dosadenie do vládnych kresiel. Aj tí boli v memorande takisto kritizovaní za svoje postoje. Vojtechovi Tukovi vyčítali najmä naviazanie na vatikánske a panslávske kruhy a Machovi nedôsledné, resp. kolísavé postavenie a politicky nevhodnú spoločnosť. SNA, f. NS, 3/47 L. Mutňanský, mikrofilm II. A – 898, MICHELA, M.: Miesto a úloha Karola Murgaša v radikálnom prúde slovenskej politiky v období rokov 1939 – 1941, s. 94, VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*, s. 267. Známa je i nenávisť viacerých navrhovaných členov direktória k Machovej osobe. Dôležitou osobou, ktorá zďaleka nebola naklonená Machovi, bol i Karol Murgaš, ktorý sa s Machom nemal „v láske“ už dlhšie. SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 970. Zápisnica z 8. 8. 1939

a postará sa o hmotné zabezpečenie drobných slovenských ľudí!“. ³⁹⁵ Gardistické hnutie za návrat Macha do funkcie hlavného veliteľa, resp. do kresla vo vláde samozrejme netreba generalizovať, bolo však zjavným prejavom nespokojnosti s jeho odvolaním a politikou vlády, ktorá neprihliadala na viaceré požiadavky mnohých Trnavčanov. Okrem spomenutého letáku bol v dňoch 25. a 26. mája rozhodný po meste i leták s nadpisom „Bratia statoční Slováci!“. ³⁹⁶ Režim proti najexponovanejším širiteľom letákov tvrdo zakročil. Účastníci „akcie“ Jozef Zemko, ako i Alexander Floriš boli na príkaz UŠB zatknutí a dodaní do zaisťovacieho tábora v Ilave. Celá protiakcia režimu bola taká rýchla, že Zemko nemohol byť ani vypočutý, preto mal byť v súvislosti so zistením, kto mu dal blanu, resp. kto ju písal, podrobený výsluchu priamo v zaisťovacom tábore. ³⁹⁷ V trnavskej garde to po tomto incidente priam vrelo. Podľa vyjadrení z výsluchu ostatných obvinených možno dedukovať, že Zemko bol deň pred rozhodnutím letákov v Bratislave, kde sa v súkromnom byte stretol s Alexandrom Machom. Najmä jeden zo „spolupáchateľov“ Kolo- man Hochel sa pri výsluchu rozvravel a tvrdil, že celá akcia bola pod Zemkovým vedením a podľa neho dal tlačiť letáky u Floriša práve Zemko na popud osobného tajomníka Šaňa Macha. ³⁹⁸ Takmer všetci obvinení sa však snažili celú záležitosť bagatelizovať tvrdeniami, že boli v Bratislave len ohľadom súkromných záležitostí alebo na výlete. Výsledok celej akcie akiste prekvapil i samotných gardistov. Na ich šťastie im však do karát zahrála celková situácia v štáte a najmä povolanie vedúcich predstaviteľov do Salzburgu, kde sa malo rokovať o budúcom usporiadaní moci na Slovensku. 28. júla 1940 si pozval Hitler Tisu, Tuku aj Macha a nanútil prezidentovi, aby vylúčil z vlády Ďurčanského a zveril kľúčové rezorty ministerstiev vnútra i zahraničia Machovi a Tukovi. Pre Tisu to bola až taká rana, že pomýšľal údajne až na rezignáciu. ³⁹⁹ Salzburg znamenal pre jeho „politických oponentov“ možnosť dostať Hlinkovu gardu na pozície, kam podľa nich patrila, hlboko sa však sklamali: „Konferencia v Salzburgu vzbudzovala veľa dôvery a nádeje medzi starými bojovníkmi. Opreteky hovorili sa zvučné reči, všelijaké nár. soc. programy sa prednášali, no v skutočnosti však nezmenilo sa absolútne nič“. ⁴⁰⁰ Národnosocialistické krídlo, ako sa zvykli sami nazývať, bolo po Salzburgu postupne zatláčané do úzadia. V jednej z dobových správ sa uvádza, že v garde netvorilo za čias Danihelovho náčelníctva rokoch 1942 – 1944 ani pätinu: „Takto sa šikovným manévrom podarilo Vodcovi HSLŠ Dr. Tisovi prispôbiť HG k HSLŠ. Teraz trenice sú už pomerne malé medzi HG a stra-

³⁹⁵ Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 372 – 1940, 471, 121 / prez.

³⁹⁶ Tamže.

³⁹⁷ Tamže.

³⁹⁸ Tamže.

³⁹⁹ MEDRICKÝ, G.: *Minister spomína*. Bratislava 1993, s. 96.

⁴⁰⁰ Pozri SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Nedatovaný materiál s názvom „Začiatok Rodobrany“.

nou. Vďaka tomu, že hitlerovsky orientované elementy boli postupom času vyšibované zo strany tak z HG, takže strana a HG sú si zložením i ideou podobné“.⁴⁰¹ Tieto slová treba síce brať s rezervou, v skutočnosti však bolo v nich veľa pravdy. „Hitleristicky orientované elementy“ boli naozaj prevahované stranou, ktorá postupne nad HG získala prevahu. To sa týkalo aj trnavskej spoločnosti, ktorá však už aj v súvislosti s vývojom na frontoch druhej svetovej vojny, poprípade ďalšími negatívami doby, začala v otázke podpory režimu do istej miery stagnovať.

Odboj a odchod trnavskej posádky do povstania

Téme príprav ozbrojeného vystúpenia trnavskej posádky a samotnému odchodu do povstania sa v minulosti venovalo množstvo prác, ktoré v nerovnakej kvalite a časovom vymedzení mapovali príčiny a dôsledky týchto udalostí.⁴⁰² Napriek tomu, že táto práca nemá vonkoncom za cieľ spochybňovať pamiatku tých, ktorí v povstaní položili svoje životy, je potrebné upozorniť na viaceré zaužívané postuláty zdedené spreď roku 1989. Tieto sa z hľadiska hlbšieho výskumu javia ako tendenčné a nezodpovedajú reálnemu stavu, aký sa kryštalizoval v priebehu pohnutých letných a jesenných dní roka 1944.

Hoci po utvorení samostatného štátu prevládala v trnavskej spoločnosti, podobne ako na prakticky celom Slovensku, eufória zo slovenskej štátnosti, nie všetci Trnavčania súhlasili s režimom, ktorý na Slovensku vládol v rokoch 1938 – 1945. Kritický postoj k nemu zaujali od začiatku najmä ľavicovo zmýšľajúci obyvatelia, prípadne demokraticky orientovaní občania, ktorí s nevôľou sledovali prejavy totalitarizmu v ideológii aj politickej praxi novej moci, ako aj všetci, čo z rozličných pohnútok nesúhlasili so zánikom Československa. Opozičné nálady v mestskej spoločnosti narastali úmerne s tým, ako vychádzali na povrch tienisté stránky režimu Slovenskej republiky, jej existenčná závislosť od Hitlerovho Nemecka a, prirodzene, nástup slovenskej armády do rozhárajúcej sa vojny ako spojenca nemeckých ozbrojených síl. Neznamená to však, že by tieto nálady automaticky vyúsťovali do odbojovej aktivity.

Keďže po 6. októbri 1938 mohla na Slovensku vyvíjať (s výnimkou dvoch národnostných strán) činnosť jediná strana – HSLŠ, aj činnosť opozičných príslušníkov rozpustených strán, pokiaľ v nej v akejkoľvek podobe pokračovali, sa stala ilegálnou a štátny bezpečnostný aparát ju od prvých dní existencie Slovenského štátu starostlivo sledoval. Samozrejme, ani Trnava

⁴⁰¹ Tamže.

⁴⁰² Z dôležitejších napr. ŠTEFANSKÝ, V.: *Armáda v SNP*. Bratislava 1984, *Trnavská posádka a piešťanskí letci v SNP*. Trnava 1989, MAREK, J.: *Sprievodca po stopách odboja v Trnave*. Trnava 1989, Kol.: *Protifašistický odboj v okrese Trnava*. Bratislava 1979, JABLONICKÝ, J.: *Z ilegality do povstania*. Bratislava 1969, tenže: *Povstanie bez legend*. Bratislava 1990 a iné.

nezostala bokom od tohto trendu a s pomocou horlivých gardistov sa podujala na boj proti „nepriateľom Slovenska“. Ako sa vyjadrili *Trnavské noviny*, „komunistická strana bola rozpustená. Činnosť soc. dem. strany bola zakázaná. Ale mnohí komunisti ďalej ryjú, podrývajú pôdu pod mladou vládou Slovenska... Vieme a sledujeme. Sme na stráži! Čakáme len na vhodnú príležitosť, aby sme mohli uderiť na hniezda buniek!“⁴⁰³ Najmä v roku 1939, v čase konsolidácie režimu, vznikajúci štátny aparát pocítoval potrebu eliminovať opozičné postoje. V Trnave sa štátna správa a bezpečnostné orgány takisto zamerali proti akejkoľvek činnosti, ktorú pokladali za prejav podvratných tendencií proti štátu.⁴⁰⁴ V dokumentoch možno nájsť množstvo informácií o snahách trnavských gardistov čeliť tzv. šepkanej propagande, s ktorou mala problémy väčšina regionálnych politikov.⁴⁰⁵ Hlinkova garda sa prostredníctvom svojich členov pokúšala zlikvidovať tento nevitáný spoločenský jav, čo však otváralo široké pole pôsobnosti pre udavačov a dávalo možnosť na vybavovanie rozličných súkromných „účtov“ z minulosti. Akcia proti šepkanej propagande bola odobrená priamo z najvyšších miest. Podľa nariadenia Ministerstva vnútra č. 4523/1939 z 2. mája 1939 „každý štátny zamestnanec a gardista bude nasadený do akcie“.⁴⁰⁶ Štátni zamestnanci a gardisti boli na základe obežníka predsedníctva vlády z 21. apríla 1939 v týchto dňoch inštruovaní v boji proti prejavom šepkanej propagandy obežníkom, v ktorom sa písalo, že je „služobnou povinnosťou hneď udať každého...“, od koho počuje poplašný alebo znepokojujúci chýr.“⁴⁰⁷ Množstvo udaní gardisti postupovali oficiálnou cestou na prešetrenie Okresnému úradu, ktorý poveril žandárske stanice, aby jednotlivé prípady vyšetrili. V jar-ných a letných mesiacoch 1939 boli žandárske stanice priam zavalené sťažnosťami na občanov, ktoré sa napokon riešili aj niekoľko mesiacov. Udania označujúce niekoho ako osobu nepriateľskú Slovenskému štátu prichádzali nielen od gardistov, ale aj od „obyčajných“ občanov. Bývalých komunistov, sociálnych demokratov či tzv. „čechoslovákov“ však štátny aparát sledoval s osobitnou pozornosťou. Snažil sa zachytiť a v zárodku potlačiť ich skutočné prejavy odporu proti režimu, medzi ktoré najskôr patrilo napr. aj šírenie protištatných letákov. Vydávali a šírili ich najmä komunisti.⁴⁰⁸ Tí okrem letákov

⁴⁰³ *Trnavské noviny*, 8. 1. 1939, s. 2.

⁴⁰⁴ SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945, s. 341.

⁴⁰⁵ Napr.: JANAS, K.: Hlinkova garda v trencianskom regióne v rokoch 1939 – 1940. In: PEKÁR, M. – PAVLOVIČ, R. (zost.): *Slovensko medzi 14. marcom a salzburskými rokovaniami*. Prešov 2007, s. 321.

⁴⁰⁶ SNA, f. 604, 604 – 52 – 1. Obežník PMV z 2. 5. 1939.

⁴⁰⁷ BAKA, I.: Bezpečnostné orgány ako prostriedok zostrených perzekúcií potencionálnych a skutočných odporcov režimu v roku 1939. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945*. Bratislava 2008, s. 33 – 54.

⁴⁰⁸ Pozri napr. ŽVACH, L.: Chronologický prehľad udalostí protifašistického odboja v okrese Trnava. In: ŽVACH, L. – PACKA, L. (zost.): *Protifašistický odboj v okrese Trnava*. Bratislava 1979, s. 187 – 198.

rozširovali v meste ilegálny časopis Komunistickej strany Slovenska (KSS) *Hlas ľudu*, ale aj bratislavské *Kladivo* a inú ilegálnu tlač. Do jej distribúcie sa zapájali najmä pracovníci Coburgových závodov.⁴⁰⁹ Z najznámejších možno spomenúť Štefana Kuchtu, ktorý bol po surovom vyšetrovaní po odpykaní trestu v zaisťovacom tábore v Ilave vykázaný aj s rodinou do Maďarska, ale aj Jána Valenta, člena ilegálneho okresného vedenia komunistickej strany, Ludovíta Gereca či ďalších.⁴¹⁰ Na zvýšenie svojej akcieschopnosti pri potláčaní týchto javov veliteľstvo Hlinkovej gardy v Trnave zriadilo dokonca políciu HG, vedenú policajným nadstrážnikom mesta Pavlom Dvorákom (v niektorých dokumentoch „Dvořákom“). Jej hliadky chodili po meste, všimli si, či sa nenarúša verejná „mravnosť“ a dodržiavajú záverečné hodiny v pohostinských zariadeniach, no najmä sledovali všetko, čo by sa dalo chápať ako prejav aktívneho či pasívneho odporu voči Slovenskému štátu. V hostincoch kontrolovali napríklad aj to, či sa v nich nenachádzajú stopy po politickom živote v ČSR, najmä vlajky, odznaky či obrazy jeho predstaviteľov, ktoré zhabali.⁴¹¹ V pozadí týchto pochôdzok bola kontrola toho, či sa v týchto podnikoch neschádzajú „pochybné elementy,“ najmä komunisti a iní „nepriatelia slovenskej štátnosti“. Na základe nariadenia Prezídia Ministerstva vnútra mohli kontrolovať dokonca aj hotelové priestory.⁴¹²

Treba povedať, že akcie komunistov či iných protirežimisticky orientovaných občanov mesta v tomto období nepresahovali okruh vydávania či distribúcie ilegálnej tlače, rozširovania príležitostných letákov na uliciach a v závodoch či maľovania nápisov proti ľudáckej moci na trnavské ploty. Gardisti, polícia, žandári aj orgány ÚŠB sa o tieto akcie vytrvalo zaujímali, ale treba povedať, že šlo v prevažnej väčšine o prejavy postoja jednotlivcov či menších skupín. O systematickej odbojovej činnosti či prípravách na náročnejšie akcie však zatiaľ nemožno hovoriť. Mnohí organizátori a vykonávatelia ilegálnej propagandy sa dostali do rúk bezpečnostným orgánom, boli vyšetrovaní a prípadne prevezení do zaisťovacieho tábora v Ilave.⁴¹³ Trnavskí žandári, gardisti a úradné miesta mali na základe nariadenia Ministerstva vnútra zo 16. decembra 1939 k dispozícii zoznamy komunistov aktívnych pred vyhlásením autonómie, ale aj tých, čo boli zaistení ako šíritelia komunistickej propagandy.⁴¹⁴ Mohli tak ľahšie identifikovať a sledovať miestnych protirežimistických aktivistov, zužovať manévrovací priestor ich pôsobenia. Napriek tomu sa však podarilo viaceré letákové akcie utajiť. Na prechovávanie ilegálnej tlače a na stretávanie sa využívali najmä byty takých Trnavča-

⁴⁰⁹ JABLONICKÝ, J.: *Z práce a bojov trnavského Kovosmaltu*. Bratislava 1961, s. 70 – 72.

⁴¹⁰ Tamže.

⁴¹¹ Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371, 1908, 116/1939 adm.

⁴¹² Tamže, 372, 527, 122/1940 adm.

⁴¹³ JABLONICKÝ, J.: *Protifašistický odboj v Trnavskom okrese 1938 – 1945*. Bratislava 1962, s. 52.

⁴¹⁴ SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: *Trnava v rokoch 1938 – 1945*, s. 341.

nov, ktorí nefigurovali na „komunistických“ zoznamoch. Najznámejším takýmto miestom sa stala obuvnícka dielňa Františka Quotidiána na Františkánskej ulici, ktorého ako politicky neorganizovaného žandári či gardisti nepodozrievali z kontaktov s ilegálnym hnutím.⁴¹⁵ Medzi najagilnejších trnavských ilegálnych komunistov patrilo tiež Augustín Kubán, vedúci okresného ilegálneho vedenia KSS. Ako zamestnanec okresnej nemocenskej poisťovne mohol na krytie svojich ciest po okrese využívať svoju úlohu kontroly práce neschopných v súkromných bytoch.⁴¹⁶ Do ilegálneho vedenia KSS patrili aj Ján Kleštinský, Martin Hudec, Jozef Vosátka, Ladislav Wilhelm, Ľudovít Gerec a Ján Valent.⁴¹⁷ Pokiaľ ale ide o rozsah a význam odbojovej činnosti ilegálnej KSS v Trnave, historik Jozef Jablonický si už roku 1962 dovolil napísať, že „v rokoch 1942 – 1943 pozostávala ilegálna činnosť komunistickej strany v okolí Trnavy fakticky iba z písania rôznych nápisov, hesiel, podpory prenasledovaných rodín a pod.“⁴¹⁸

Okrem komunistického sa aktivitou prezentoval aj občiansky odboj, do ktorého sa zapájali Trnavčania, ktorým bolo ideovo aj politicky blízke úsilie čs. emigračnej reprezentácie na Západe, predovšetkým londýnskej vlády predvojnového prezidenta Edvarda Beneša. Boli medzi nimi viacerí predvojnoví príslušníci a prívrženci agrárnej strany a celkom prirodzene občania českej národnosti. Postupne sa rozširovali ich styky s ďalšími podobne orientovanými zložkami odboja a s ilegálnymi skupinami v Protektoráte. Trnavskí odbojármi sa zapájali do činnosti ilegálnej skupiny Flóra. V októbri 1941 vznikla v Trnave ilegálna skupina pod vedením Rudolfa Jirmanu. Svoju činnosť orientovala na podávanie správ do zahraničia a pomoc utečencom z Protektorátu. Poskytovala im úkryt, falošné doklady, oblečenie, potraviny a pomoc pri ďalšom úteku cez slovensko-maďarské hranice. Aktivisti občianskeho odboja mali spolupracovníkov aj medzi vysokými funkcionármi štátnej správy a v armáde. Už na jar 1943 vytvorili v Trnave ilegálny Okresný i Miestny národný výbor.⁴¹⁹

Trnavskí odbojoví pracovníci sa zapojili aj do prevádzania osôb, ktoré sa chceli dostať na východné Slovensko, kde sa formovali partizánske skupiny.⁴²⁰ V auguste 1944 sa uskutočnila dobre organizovaná akcia na pomoc francúzskym zajatcom, utečencom z Maďarska a bolo ich treba dostať do Turca, kde boli zaradení ako samostatný oddiel do I. československej partizánskej brigády M. R. Štefánika.⁴²¹ Jirman ale nebol z Trnavčanov zďaleka jediný aktívny odbojár. Najorganizovanejšou ilegálnou odbojovou skupinou v Trnave bola Flóra, ktorá združovala najmä bývalých členov agrárnej strany.

⁴¹⁵ JABLONICKÝ, J.: *Protifašistický odboj v Trnavskom okrese 1938 – 1945*, s. 57.

⁴¹⁶ Tamže, s. 59.

⁴¹⁷ JABLONICKÝ, J.: *Z práce a bojov trnavského Kovosmaltu*, s. 190.

⁴¹⁸ Tamže, s. 192.

⁴¹⁹ SNA, zb. SNP, 1371, šk. 18, spis 21, fascikel 1. Kronika národného povstania v Trnave, s. 10–11.

⁴²⁰ Napríklad František Quotidian, ktorý organizoval takéto prechody najmä k partizánskej skupine Ľudovíta Kukorelliho.

⁴²¹ ŠIMONČIČ, J.: Francúzski zajatci v Trnave v r. 1942. In: *Trnavský hlas*, XVII, 1969, č. 36.

Podobnú činnosť ako Jirmanova skupina vykonával aj už spomínaný František Quotidián. Okrem toho, že sa podieľal na distribúcii tlače, pomáhal vo svojom byte ukrývať prenasledovaných antifašistov a sprostredkúval ich odchod na povstalecké územie, najmä k skupine Ľudovíta Kukorelliho.⁴²² Tieto úlohy vykonával až do 10. augusta 1944, kedy bol zaistený.⁴²³ V samotnej Trnave však nemožno vplyv občianskeho odboja na vypuknutie povstania preceňovať. Viacerí z jeho členov odišli ako dobrovoľníci do povstania spolu s trnavskou posádkou,⁴²⁴ avšak preceňovať ich vplyv na prípravy akcie tak, ako sa o to v prípade komunistov ako „organizátorov protifašistického odboja a partizánskej vojny“,⁴²⁵ či v prípade „mnohostranne podporného vzťahu Sovietskeho zväzu k národnooslobodzovaciemu boju Čechov a Slovákov za druhej svetovej vojny“⁴²⁶ snažila staršia historiografia, by bolo zavádzajúce a tendenčné.⁴²⁷ Najdôležitejšie pre úspešný odboj boli totiž prípravy v radoch armády.

Slovenská armáda, súčasťou ktorej bola i trnavská posádka, nepoživala v predposlednom vojnovom roku u nemeckých vojenských kruhov prílišné sympatie, najmä kvôli protinemeckým náladám, ktoré v nej boli badateľné.⁴²⁸ V súvislosti s trnavskou posádkou bola nespokojnosť badateľná už pred začiatkom príprav povstania. 3. augusta 1943 vypukla v meste vzbura asi 400 zo 700 vojakov pracovného útvaru ubytovaného v barakoch na železničnej stanici. Mali byť totiž odtransportovaní do Senice, odkiaľ sa rátalo s ich odsunom do Nemecka k obsluhu protiletadlových kanónov podľa dohody vlády Slovenskej republiky a nemeckého velenia. Podľa nej mala Slovenská republika ako odvetu dostať protiletadlové kanóny na ochranu svojho územia. Napriek tomu, že nakoniec do Senice odišli, do Nemecka sa nedostali, ale boli vrátení späť do Trnavy.⁴²⁹ Vzbura pramenila akiste zo vzniknutej situácie, z obavy pred odsunom do Nemecka a nemožno ju kvalifikovať ako uvedoméle, politicky podfarbené postavenie sa voči existujúcej štátnej moci. Dokonca aj jej vplyv na atmosféru v mužstve je diskutabilný. Bola však neklamným znakom toho, že odbojné nálady v radoch mužstva začínali nachá-

⁴²² ŠIMONČIČ, J. – WATZKA, J. (zost.): *Dejiny Trnavy*, s. 189.

⁴²³ Chronologický prehľad udalostí protifašistického odboja v okrese Trnava v rokoch 1938 – 1945. In: MAREK, J.: *Spríevodca po stopách odboja v Trnave*, s. 33. F. Quotidián sa konca vojny nedožil.

⁴²⁴ Tamže, s. 11.

⁴²⁵ PLEVZA, V. (zost.): *Dejiny SNP*, 2. zv. Bratislava 1984, s. 406.

⁴²⁶ KROPILÁK, M.: *Slovenské národné povstanie*. Bratislava 1974, s. 198.

⁴²⁷ Pravdou je, že v Trnave existovali viaceré skupiny protifašisticky naladených aktivistov, často i z radov komunisticky zmýšľajúceho obyvateľstva, avšak do priamych príprav ozbrojeného povstania sa nezapojili. SNA, zb. SNP, 1371, šk. 18, sp. 21, f. 1. Kronika národného povstania v Trnave, s. 9 – 10.

⁴²⁸ Nemecký vyslanec na Slovensku Hans Eluard Ludin začiatkom apríla 1944 už otvorene vo svojom hlásení do Berlína tvrdil, že slovenské vojsko je „zamorené protinemeckými a komunistickými heslami“, pričom taktiež skonštatoval, že „už dávno nie je tým spoľahlivým nástrojom, akým bolo ešte pred rokmi“. Podľa ŠTEFANSKÝ, V.: *Armáda v SNP*, s. 55.

⁴²⁹ VHA Bratislava, Špeciálne zbierky (ŠZ), spomienky A. Benku-Rybára, s. 2.

dzať čoraz pevnejšie miesto. Najmä v letných mesiacoch roka 1944, kedy už prípravy povstania zo strany dôstojníkov boli v plnom prúde, sa vojaci viackrát postavili proti odchodom transportov na východné Slovensko.⁴³⁰

Konkrétne prípravy odbojovej akcie sa začali až na jar roku 1944. V apríli prišiel do Trnavy s oficiálnym zadelením ako „mobilizačný referent doplnovacieho okresného veliteľstva“ kpt. Karol Fraňo, ktorý mal v príhodnej chvíli prevziať v nadväznosti na rozhodnutie Vojenského ústredia právomoci veliteľa trnavskej posádky.⁴³¹ Vo svojej práci však musel čeliť viacerým problémom, nakoľko Vojenské ústredie jednoznačne podcenilo budovanie ilegálnej odbojovej siete v armáde. Popri značných problémoch s ustanovením budúcich povstaleckých veliteľov najmä na východnom Slovensku či v Bratislave⁴³² postihli obdobné problémy i trnavskú posádku, ktorej od 15. júna 1943 velil stot. pech. Andrej Benka-Rybár.⁴³³ Dodnes nie je jasné, ktorý z veliteľov v skutočnosti koncom augusta 1944 držal moc nad posádkou. Podľa neskoršej historickej spisby po vypuknutí povstania „postupovali v plnom súzvuku, v záujme spoločnej veci“,⁴³⁴ avšak ich vzťah nebol natoľko nekonfliktný, ako ho tieto práce prezentovali. Pre Vojenské ústredie bol stot. Benka-Rybár a jeho činnosť v prospech odboja pravdepodobne nie veľmi známa. Svoju úlohu pri vymenovaní iného povstaleckého veliteľa zohral akiste i fakt, že zo strategického hľadiska by oboznámenie veliteľa posádky s plánmi priprav povstania v armáde nemuselo byť šťastným krokom, nakoľko, ako tvrdil Fraňo „ešte stále nosil nemecké vyznamenanie, ktorého sa mu dostalo za bojové zásluhy na východnom fronte“.⁴³⁵ Fraňo však pritom zamlčal vlastné vyznamenania, ktoré mal v ZSSR podľa dochovaných dokumentov dostať aj on.⁴³⁶ Tento fe-

⁴³⁰ Napr. 14. augusta 1944 vojaci odchádzajúci transportmi na východné Slovensko údajne kričali heslá „Nech žije Stalin“, „Bojuje iba chudoba, kto má peniaze, je oslobodený“ či „Pušku nedám, odnesiem Stalinovi“, následkom ktorých po odchode transportu nastalo vyšetrovanie, ktoré však skončilo neúspešne. Pozri VHA Bratislava, ŠZ, spomienky A. Benku-Rybára, s. 3.

⁴³¹ VHA Bratislava, ŠZ, spomienky K. Fraňa, s. 2. Porovnaj s ŠTEFANSKÝ, V.: *Armáda v SNP*, s. 38, ŠIMUNIČ, P.: *Nástup trnavskej posádky do SNP*. In: Kol.: *Trnavská posádka a piešťanskí letci v SNP*, s. 4 – 5.

⁴³² Dodnes nie je jednoznačne vyriešená otázka, kto bol veliteľom východoslovenských divízií, či plk. Talský alebo gen. Malár, ktorý sa v čase vypuknutia povstania nachádzal v Bratislave. V nej sa taktiež vystriedali do 29. augusta traja predurčení velitelia. Blížšie ŠTEFANSKÝ, V.: *Armáda v SNP*, s. 34 – 39.

⁴³³ VHA Bratislava, ŠZ, spomienky A. Benku-Rybára, s. 1.

⁴³⁴ ŠIMUNIČ, P.: *Nástup trnavskej posádky do SNP*, s. 7.

⁴³⁵ VHA Bratislava, ŠZ, spomienky K. Fraňa, s. 4. Kvôli upresneniu treba dodať, že Benka-Rybár bol nositeľom Železného kríža II. triedy.

⁴³⁶ Išlo napr. o vyznamenanie Za hrdinstvo 3. stupňa a pamätný odznak 1. stupňa, Fraňo, ktorý bol poručíkom 101. pluku Zaisťovacej divízie, ich mal dostať za aktívnu účasť v protipartizánskej akcii s krycím menom Šúr, tiež za akcie pri Skorodnoje a Medvednoje a iných lokalitách (Kobzeviči, Mechejdoviči, Monastyri, Ogoličská Rudňa). Ako veliteľ jazdeckej skupiny sa vraj vo všetkých týchto akciách „osvedčil nebojácnyim chovaním a jemu podriadenému mužstvu dával stále dobrý príklad svojou odvahou“. VHA Bratislava, f. „53“, 53/43-10/5, návrhy na vyznamenania. V osobnom rozhovore to však poprel.

nomén je zaujímavý, nakoľko nielen Fraňo či Benka-Rybár, ale aj stovky ďalších dôstojníkov slovenskej armády mali v ZSSR „tisíc možností prejavíť svoje protinacistické zmýšľanie a zbehnúť na sovietsku stranu“,⁴³⁷ no nespravili tak. Už o pár mesiacov sme ich však mohli vidieť na strane „najtuhšieho“ protinacistického odboja. To sa týkalo aj dôstojníkov trnavskej posádky, z ktorých mnohí získali vysoké ocenenia vo vojne proti ZSSR.⁴³⁸ Fraňo Benku-Rybára do ilegálnej odbojovej činnosti nezasväcoval údajne aj preto, že podľa jeho vlastných slov bolo známe, že „menovaný ako posádkový veliteľ bol účastný aj potlačenia prvej vzbury vojakov, odchádzajúcich z Trnavy na front 3. augusta 1943.“⁴³⁹ Tým pádom ani najvýhodnejší variant Vojenského ústredia, podľa ktorého sa mal predurčeným povstaleckým veliteľom stať „spoľahlivý antifašista vo funkcii veliteľa posádky“,⁴⁴⁰ sa z pochopiteľných dôvodov nemohol uskutočniť. Samotné Vojenské ústredie údajne vopred upozornilo Fraňa na Benku-Rybára s tým, aby ho sledoval a bral s rezervou.⁴⁴¹ Benka-Rybár sa po vojne snažil týmto údajným podľa jeho slov nepravdám vehementne brániť. V rozpore s Fraňovými tvrdeniami postuloval ako fakt to, že „už predom bol dokonale informovaný o stave odboja v Trnave, bol do neho zapojený a preto odbojová činnosť v armáde mohla byť s úspechom započatá“.⁴⁴² Akiste mal záujem v nových pomeroch vyťažiť čo najviac zo svojej činnosti v čase príprav a vypuknutia povstania. Takisto je však možné, že už roku 1943 sa do odbojovej činnosti zapojil. V tomto období však ešte neexistovali presné plány povstania v tej forme, v akej boli známe počas nástupu Fraňa do funkcie mobilizačného referenta, teda aj jeho práca prebiehala zväčša mimo armádnych kruhov. Podľa vlastných spomienok sa orientoval najmä na nadviazanie kontaktov s odbojom v rámci mesta. Údajne sa už v auguste stretol s bývalým tajomníkom agrárnej strany a priateľom Karolom Foltom. Po porade s ním si vytýčil ako posádkový veliteľ za cieľ: „1.) získať pre odboj úzky štáb spolupracovníkov z radu vojska a prostredníctvom tohto získať pre náš cieľ aspoň väčšiu časť mužstva, keď sa nepodarí získať všetko mužstvo, 2.) dodať podľa možnosti pre civilných podzemných pracovníkov zbrane, hlavne pištole“.⁴⁴³ Obe úlohy boli vykonané, avšak i Benka-

⁴³⁷ LACKO, M.: Prečo povstala armáda? In: *Formát*, 23. 8. 2004, s. 68 – 69.

⁴³⁸ Ďalší z vedúcich trnavských povstalcov npor. pech. Mikuláš Čordáš bol v roku 1942 takisto navrhnutý na vyznamenanie „Za hrdinstvo II. stupňa“ za to, že ako veliteľ pohotovostnej hliadky a súčasne prirčenenej lotyšskej jednotky a skupiny nemeckých žandárov „vedol 12. 8. 1942 úspešný boj proti partizánskym bandám v sile 100 150 mužov v priestore Rudnja Valevskejaja s-v. od Skorodnoje“ a podarilo sa mu „úspešné prevedenie tejto akcie“. Vďaka jeho „energickému vedeniu“ bolo po boji nájdených 12 mŕtvych protivníkov, bez vlastných strát. VHA Bratislava, f. „53“, 53/43-10/5, návrhy na vyznamenania.

⁴³⁹ VHA Bratislava, SZ, spomienky K. Fraňa, s. 4.

⁴⁴⁰ ŠIMUNIČ, P.: Nástup trnavskej posádky do SNP, s. 4.

⁴⁴¹ VHA Bratislava, SZ, spomienky K. Fraňa, s. 4.

⁴⁴² Tamže, spomienky A. Benku-Rybára, s. 1.

⁴⁴³ SNA, zb. SNP, 1381, šk. 18, sp. 21, f. 1. Kronika národného povstania v Trnave, s. 12.

Rybár si akiste musel uvedomiť, že hlavná ťarcha príprav napriek jeho snahe ležala na armáde, v rámci ktorej sa odbojové zložky intenzívnejšie aktivizovali až začiatkom roka 1944, kedy sa začal kryštalizovať i podrobnejší povstalecký plán. Trnavská posádka podľa vojenského plánu akcie, ktorý poslalo Vojenské ústredie 28. júna 1944 do Londýna a 29. júna predložilo Slovenskej národnej rade (SNR), patrila do tzv. zápoľnej armády, ktorá sa mala po doplnení v prípade potreby spojiť s poľnou armádou (dve pešie divízie na východnom Slovensku) a s pomocou Červenej armády dokončiť porážku Nemcov.⁴⁴⁴ Pre úspešné vykonanie akcie pracovali v jednotlivých posádkach už od jarných mesiacov spomínaní predurčení povstaleckí velitelia, ktorých úlohou bolo pripraviť v súčinnosti s plánmi Vojenského ústredia v posádkach pôdu pre kvalitné prevedenie zverených úloh.⁴⁴⁵ Na to potrebovali zasvätiť do príprav okruh ľudí, ktorým mohli bezvýhradne dôverovať. V prvom rade musel Fraňo získať na stranu odboja dôstojnícky zbor, ktorý bol v záujme najprísnejšieho utajenia príprav rozdelený do troch skupín podľa spoľahlivosti: „*V prvej skupine boli najspoľahlivejší a boli informovaní o ich vojenskom zaradení a úlohách na prípravu povstania ihneď v priebehu príprav. V druhej skupine boli síce protifašisticky naladení, ale nerozhodní a váhaví. Títo boli do príprav zasvätení len keď už SNP začínalo, tak, že do povstania sa dostali s revolučným prúdom. V tretej skupine boli pre odboj nespoľahliví a z funkcií boli odstránení, ba aj likvidovaní*“.⁴⁴⁶ Vzhľadom na to, že nepokoje v mužstve posádky z augusta 1943, resp. z priebehu jarných a letných mesiacov roka 1944 akiste nemohli nenájsť odozvu u Nemcov a Ústredne štátnej bezpečnosti, musel Fraňo počítať s alternatívou nasadenia konfidentov do kasární. Tým, ako sa vyjadril jeden z dôstojníkov stot. Mikuláš Čordáš, v záujme úspešného prevedenia a bezpečnosti museli byť „*všetky úkony týkajúce sa organizácie príprav a podujatia smerujúce k povaleniu fašizmu a jestvujúceho už vládneho režimu až prehnane utajované*“. Tak sa stalo, že „*mnohým i priamym účastníkom bolo veľa vecí nejasných, i niektoré rozhodnutia veliteľov*“.⁴⁴⁷

Rozhodnutia, ktorými sa snažil Fraňo usmerňovať činnosť v prospech odboja, boli závislé na prípravách Vojenského ústredia, resp. samotného pplk.

⁴⁴⁴ ŠTEFANSKÝ, V.: *Armáda v SNP*, s. 31.

⁴⁴⁵ Treba spomenúť, že vybudovaním ilegálnej siete v západnej oblasti Slovenska, ktorá sa podľa plánu Vojenského ústredia z júla 1944 vyčlenila, bol poverený pplk. Jozef Zadžora. Po rozdelení oblasti na dve menšie, Trnava spadala pod pôsobnosť pplk. Dezidera Kišša-Kalinu. Bližšie ŠI-MUNIČ, P.: *Nástup trnavskej posádky do SNP*, s. 2, ŠTEFANSKÝ, V.: *Armáda v SNP*, s. 38.

⁴⁴⁶ VHA Bratislava, ŠZ, spomienky K. Fraňa, s. 4. Fraňo tvrdil, že medzi prvými zapojil do príprav odboja npor. v zál. Štefana Nosku, stot. Mikuláša Čordáša a rtm. Jána Málíka, ktorých „*dobře poznal z ich protifašistickej činnosti*“, ďalej des. Štefana Šubu, Karola Petza a práp. Jána Marka. Potreboval ich pre ďalšie rozvíjanie odbojovej činnosti, pre nadviazanie spojenia s partizánskymi jednotkami pre dodávanie zbraní a vojenskej výzbroje, ako i ďalšie povolávanie osôb do armády z radov civilov. Tiež ŠTEFANSKÝ, V.: *Armáda v SNP*, s. 33.

⁴⁴⁷ ČORDÁŠ, M.: *Trnavská posádka odišla do povstania*. In: MAREK, J.: *Sprievodca po stopách odboja v Trnave*, s. 10 – 11.

Jána Goliáša, s ktorým sa Fraňo v priebehu leta 1944 viackrát stretol. Kontakty s Vojenským ústredím však zintenzívnili až začiatkom augusta 1944, kedy prípravy na akciu prechádzali do vrcholnej fázy.⁴⁴⁸ V priebehu tohto mesiaca viackrát pod zámienkou návštevy rodičov, ktorí bývali v obci Lučatín, cestoval do Banskej Bystrice za účelom preberania podrobnejších usmerení a rozkazov. V tomto čase, v súvislosti s viacerými faktormi, medzi ktoré v prvom rade patrilo akiste rýchly nárast a akcie partizánskeho hnutia, vývoj situácie na Slovensku začínali s čoraz väčšími obavami sledovať i nemecké orgány. Nemcom bolo jasné, že partizáni mali veľkú oporu i v radoch armády a tlačili na prezidenta Jozefa Tisu, aby zakročil, inak vraj hrozí nebezpečenstvo.⁴⁴⁹ Nemecký generál pri slovenskom Ministerstve národnej obrany (MNO) genpor. F. Schlieper na tento problém upozorňoval, pričom prezidentovi 20. júla 1944 konštatoval, že „slovenská branná moc nie je odolná proti krízam, nevydrží pri vážnom zaťažení, ani v bojovej skúške proti bolševizmu. Nie je teda tým nástrojom, ktorý vedenie štátu potrebuje“.⁴⁵⁰

Fraňo preto musel, podobne ako aj iní dôstojníci zasvätení do príprav akcie, pokračovať v realizácii plánu v čo najprísnejšej ostražitosti, keďže nemecká spravodajská služba striehla na každý chybný krok, ktorý by jej dal možnosť k vojenskému zásahu na Slovensku. Tento bol v priebehu júla a augusta o to pravdepodobnejší, že územie Slovenska sa postupne stávalo operačným pásmom nemeckých vojsk.⁴⁵¹

Prípravy na tvorbu partizánskych skupín zatiaľ pokračovali i na západnom Slovensku. 15. augusta privedol Rudolf Jirman, ktorého Benka-Rybár nazval „*takmer dušou civilných podzemných pracovníkov*“⁴⁵² mjr. Břetislava Chrastinu, parašutistu z Londýna, s plnou mocou a rozkazom od pplk. Goliaňa organizovať partizánske jednotky v Malých Karpatoch a na Záhorí so strediskom a výzbrojnou stanicou v Trnave. Chrastina s krycím menom Hanes bol veliteľom paradesantnej spravodajskej skupiny Spelter, ktorú vyslalo II. oddelenie MNO v Londýne. 4. mája 1944 bol vysadený v priestore Kramolín na Morave, avšak svojej skupine sa stratil pri zoskoku a na vlastnú päsť prešiel na Slovensko, kde po nadviazaní kontaktov s partizánmi a preverení sa dostal až ku Golianovi. Tento ho vyslal do Trnavy s odporúčacím lístkom pre npor. Fraňu. Svojou aktivitou chcel akiste napraviť pošramotenú reputáciu, ktorú „získal“ nesplnením pôvodnej úlohy organizovať ozbrojené povstanie v priestore Třebíča.⁴⁵³ Je nanajvýš zaujímavé, že Fraňo sa vo svojich pamätiach snažil v rozpore s tvrdeniami Benku-Rybára poukázať na

⁴⁴⁸ VHA Bratislava, ŠZ, spomienky K. Fraňa, s. 4.

⁴⁴⁹ PREČAN, V. (zost.): *SNP. Nemci a Slovensko*. Bratislava 1971, s. 111.

⁴⁵⁰ Tamže.

³⁴⁵¹ ŠTEFANSKÝ, V.: *Armáda v SNP*, s. 40.

⁴⁵² BENKA-RYBÁR, A.: Trnavská posádka v SNP. In: ŽVACH, L. – PACKA, L. (zost.): *Protifašistický odboj v okrese Trnava*, s. 65.

⁴⁵³ ŠIMUNIČ, P.: Nástup trnavskej posádky do SNP, s. 5 – 6.

fakt, že Chrastina bol Golianom poslaný priamo za ním ako Vojenským ústredím predurčeným povstaleckým veliteľom.⁴⁵⁴ Nech však bolo poslanie Chrastinu akékoľvek, je isté, že v krátkom čase bolo do Brezovej pod Bradlom povolané mužstvo, ktoré vystrojila a vyzbrojila náhradná rota pod vedením stot. Mikuláša Čordáša.⁴⁵⁵ Ten dal zbrane na konci augusta autom obchodníka s vínom Samuela Bzdúcha previezť do rekreačného strediska Združenia evanjelickej mládeže v Brezovej p. Bradlom. Tieto zbrane v období povstania použil partizánsky oddiel Jána Reptu.⁴⁵⁶ Do začiatku povstania boli na Záhorí postavené dve roty partizánov, pri vystrojení ktorých sa vyznamenali najmä npor. Nosko, rodák z Brezovej pod Bradlom, výborne poznajúci terén, a Mikuláš Čordáš, ktorý mal na starosti technické zabezpečenie transportov zbraní.⁴⁵⁷ Novopostavené roty podľa plánu, ktorý vzišiel z porady s Chrastinom, mali za úlohu „ničiť komunikačné spoje a hatiť prísuny nemeckých záloh a materiálu cez Malé Karpaty“.⁴⁵⁸

Koncom augusta 1944 prípravy povstania i v radoch trnavskej posádky začali naberať zreteľnejšie kontúry. Dôležitým pre ďalšie usmernenie práce posádky bolo stretnutie Fraňu s Golianom 24. augusta 1944 v Banskej Bystrici, na ktorom prevzal „konkrétne rozkazy na obranu a priamy otvorený boj proti Nemcom“.⁴⁵⁹ Podľa Fraňových tvrdení uznesenia z Banskej Bystrice obsahovali rozkazy, ktoré rozpracovával na podmienky v Trnave spolu s Noskom a Čordášom. Išlo najmä o

- „vyhlásenie prísnej pohotovosti v posádke a povinného pobytu v kasárňach aj cez noc pre minimálny 50%-ný počet dôstojníkov a rotmajstrov z celkového stavu posádky
- o dobudovanie kruhovej obrany a jej obsadenie spoľahlivými vojakmi a dôstojníkmi
- o vysunutie prieskumných hliadok s úlohou získavania spoľahlivých správ a na ich využívanie
- o spoľahlivé a rýchle podávanie situačných správ na vojenské ilegálne vedenie v Banskej Bystrici
- o zabezpečenie stálej služby u rádia a odpočúvanie rozhlasu z vysielača Banská Bystrica
- o postupné povolávanie osôb do zbrane a ich vystrojovanie a vyzbrojovanie

⁴⁵⁴ VHA Bratislava, ŠZ, spomienky K. Fraňa, s. 5.

⁴⁵⁵ BENKA-RYBÁR, A.: Trnavská posádka v SNP, s. 66.

⁴⁵⁶ Tamže.

⁴⁵⁷ SNA, zb. SNP, 1381, šk. 18, sp. 21, f. 1. Kronika národného povstania v Trnave, s. 15.

⁴⁵⁸ BENKA-RYBÁR, A.: Trnavská posádka v SNP, s. 67. Z bezpečnostných dôvodov boli plány vyvezené z kasárni do súkromného bytu des. v zál. Viliama Jelínka, kde bol zriadený i hlavný stan pre tieto úlohy. Jelínek bol povolaný do činnnej služby s úlohou udržiavať spojenie armády s odbojovými skupinami v meste. Údajne sa aktívne podieľal i na odosielaní výstroja pre francúzskych partizánov z Trnavy do Martina. Porovnaj SNA, zb. SNP, 1381, šk. 18, sp. 21, f. 1. Kronika národného povstania v Trnave, s. 15.

⁴⁵⁹ VHA Bratislava, ŠZ, spomienky K. Fraňa, s. 5.

– na internovanie miestnych Nemcov a obsadenie dôležitých riadiacich a spojovacích uzlov v meste (túto úlohu plnil npor. Dr. Ján Benko) na obmedzenie voľného pohybu občanov v nočných hodinách a ich kontroly

na vykonávanie kontroly vlakov a zadržanie podozrivých osob“.⁴⁶⁰

Benka-Rybár, akiste v snahe pripísať si zásluhy na organizovaní odboja v posádke, sa snažil dokázať, že plán vypracoval on „za dobrej súčinnosti so svojimi dvoma pobočníkmi“,⁴⁶¹ ako nazval Fraňu a Noska. Je teoreticky možné, že Fraňo s ním o pláne Vojenského ústredia hovoril alebo Benka-Rybár ako veliteľ posádky dostával informácie od podriadených dôstojníkov zasvätených do príprav odboja. Benka-Rybár však mal na mysli pravdepodobne rozkazy, s ktorými prišiel Fraňo do Trnavy ešte začiatkom augusta, nakoľko tvrdil, že tento plán bol schválený po niekoľkých konzultáciách s Golianom (pravdepodobne 24. augusta, v deň Fraňovho obdržania konkrétneho plánu realizácie odboja v Trnave), čomu nasvedčuje aj časovo-príčinná následnosť v logickom radení jeho spomienok.⁴⁶²

Fraňo sa ešte 24. augusta vrátil do Trnavy a podľa Golianových usmerení vydal pokyny pre prípadné zaujatie kruhovej obrany mesta, čo mohol z funkcie mobilizačného dôstojníka vykonávať aj v rámci služobného zadenia.⁴⁶³ Okrem tejto úlohy však mala posádka na starosti viaceré úlohy vyplývajúce z rozkazov Vojenského ústredia, ktoré si akiste vyžiadali prítomnosť množstva vojakov základnej služby. Títo svoje úlohy, súvisiace najmä s obranou Trnavy a obsadením rozličných inštitúcií v meste, vykonávali aj v priebehu odchodu na stredné Slovensko, čo malo iste veľký vplyv na ich účasť v povstaní.

Tesne pred odchodom tvoril posádku v Trnave náhradný prápor pešieho pluku I. dislokovaný časťou i v Kremnici.⁴⁶⁴ Podľa Vojenského ústredia, ktoré v júli 1944 oblasť Slovenska rozdelilo na tri časti, patrila Trnava k západnej oblasti, podriadenej Veliteľstvu 1. divízejnej oblasti v Trenčíne.⁴⁶⁵ Podľa posledných zachovaných údajov mal trnavský prápor 804 mužov základnej služby, 3920 mužov zo zálohy a 224 dôstojníkov, z ktorých však okrem kremnických

⁴⁶⁰ Tamže.

⁴⁶¹ Tamže, spomienky A. Benku-Rybára, s. 3.

⁴⁶² Tamže. Nevedno, či Benka-Rybár s určitosťou vedel o Fraňových stretnutiach s Golianom a o konkrétnych prípravách akcie. Z dostupných materiálov je ťažko dešifrovať, do akej miery obaja zainteresovaní velitelia v neskorších spomienkach hovorili pravdu. Udalosti totiž podávali čisto zo svojho pohľadu, ktorý neraz i logicky odporoval pohľadu „protivníka“. Obaja sa snažili zamlčovať zásluhy toho druhého a postulovať svoju účasť na konkrétnej realizácii odboja. Tým sa však stalo, že dianie, najmä v augustových dňoch, je dosť neprehľadné z hľadiska príprav akcie a systému jeho koordinácie.

⁴⁶³ ŠIMUNIČ, P.: Nástup trnavskej posádky do SNP, s. 5.

⁴⁶⁴ Tamže, s. 4.

⁴⁶⁵ ŠTEFANSKÝ, V.: *Armáda v SNP*, s. 33. Trenčianskemu veleniu podliehali okrem Trnavy aj náhradné prápory pešieho pluku I v Bratislave, pešieho pluku II v Trenčíne a Nitre a pešieho pluku III vo Zvolene a Kremnici.

dislokantov veľká časť odišla viacerými transportmi na východné Slovensko. Možno teda predpokladať, že sa tým stav posádky výrazne znížil.⁴⁶⁶ Na plnenie predpísaných rozkazov mal už 25. augusta 1944 veliteľ posádky k dispozícii jeden pohotovostný bojový prápor s veliteľom npor. v zál. Dr. Jánom Benkom, dve náhradné rotý s veliteľom stot. Mikulášom Čordášom a 40 záložných, ešte nezarađených dôstojníkov.⁴⁶⁷

Bolo jasné, že rozuzlenie situácie na seba nenechá dlho čakať. Nemci akiste už skôr ráтали s vojenským plánom na obsadenie Slovenska, preto narastajúca aktivita odbojových partizánskych skupín, najmä na strednom Slovensku, bola už len nevyhnutným impulzom k urýchleniu tohto zámeru a k znemožneniu realizácie výhodnejšieho povstaleckého variantu tak, ako s ním počítalo Vojenské ústredie.⁴⁶⁸ Už od 26. augusta začali do Trnavy prichádzať chýry o partizánskych výčinoch a prítomnosti dvoch divízií nemeckého vojska v Petržalke a ďalších zadunajských obciach chystajúcich sa „*prešarapatenie partizánov*“ obsadiť územie Slovenska.⁴⁶⁹ 28. augusta sa i ohľadne tejto otázky dohodli Tiso s nemeckým vyslancom Ludinom, ktorý prezidentovi oznamoval, že „*je potrebné okamžite premiestniť vojenské jednotky a nasadiť ich proti partizánom*“ a demobilizovať časti vojska.⁴⁷⁰ Tým sa otvorila cesta pre inváziu nemeckého vojska na Slovensko a následné vystúpenie proti okupácii. Povstanie, aj keď ešte nie na 100 % pripravené, vzhľadom na vonkajšie okolnosti, začalo na druhý deň 29. augusta 1944 ako reakcia na začínajúcu nemeckú okupáciu v priestore Púchova a Žiliny.⁴⁷¹ Hneď doobeda o 10:15 vydal Golian rozkaz na vyhlásenie bojovej pohotovosti a okamžitú aktivizáciu posádok. Jeho príjem potvrdil v Trnave o 13:00 por. Zafko.⁴⁷² Podľa predošlých pokynov sa začala budovať kruhová obrana mesta. Keďže však povstanie ešte nebolo oficiálne vyhlásené, všetky opatrenia, ktoré sa uskutočnili v intenciách budovania obrany, sa kamuflovali ako príprava na boj proti partizánom. Samotní vojaci rozširovali chýry o prítomnosti až 20 000 partizánov za hradbami mesta.⁴⁷³ Usilovali sa tak dať pripravám na odboj punc legálnosti, nakoľko bolo treba, aby sa vláda o odboji nedozvedela. O tom, že sa to vydarilo, svedčí i situačná správa o udalostiach v okrese z 25. októbra 1944. V tejto sa vyslovene uvádza, že „*dňa 28. augusta*

⁴⁶⁶ ŠIMUNIČ, P.: Nástup trnavskej posádky do SNP, s. 4.

⁴⁶⁷ SNA, zb. SNP, 1381, šk. 18, sp. 21, f. 1. Kronika národného povstania v Trnave, s. 16. Niektoré pramene udávajú, že pod vedením Čordáša sa vytvorili nie dve, ale jedna náhradná rota. Pozri Archív Ministerstva obrany, OVO „255“, f. 6, 267, kronika Trnavy.

⁴⁶⁸ Samotný Golian neskôr tvrdil, že vojenské prípravy boli v tom čase ukončené asi len na 70 %.

⁴⁶⁹ SNA, zb. SNP, 1381, šk. 18, sp. 21, f. 1. Kronika národného povstania v Trnave, s. 16.

⁴⁷⁰ PREČAN, V. (zost.): *SNP. Dokumenty*. Bratislava 1965, s. 343.

⁴⁷¹ ŠTEFANSKÝ, V.: *Armáda v SNP*, s. 65.

⁴⁷² ŠIMUNIČ, P.: Nástup trnavskej posádky do SNP, s. 6.

⁴⁷³ Štátny archív v Trnave, f. RH a KSČ, D1 – 1278/1944, správa Žandárskej stanice v Trnave OÚ v Trnave z 2. októbra 1944.

1944 v Trnave, ale ani v okrese nebolo nič takého pozorované, z čoho by človek mohol súdiť, že sa chystá v Trnave prevrat“ a 29. augusta až „vo večerných hodinách bolo badať u tunajšej posádky čulejší ruch“. ⁴⁷⁴ Mnohí vojaci boli nezvyčajnosťou situácie akiste dezorientovaní, nakoľko veľkej časti z nich ešte nebolo povedané, proti komu treba bojovať. Udalosti sa pohli dopredu vo večerných hodinách, kedy po rozhlasovom prejave ministra národnej obrany Ferdinanda Čatloša oznamujúcom o 19:35 príchod nemeckého vojska na Slovensko, zachytili v trnavskej posádke asi o 21:00 dohovorený signál: „Heslo začnite s vysťahovaním platí od 20. hodiny dnešného dňa“. ⁴⁷⁵

Po priebežnej porade s dôstojníkmi bol následne zvolaný do kasárni „Invalidovňa“ dôstojnícky a rotmajsterský zbor, ktorému bolo oznámené vypuknutie povstania. Zároveň sa ako nový povstalecký veliteľ predstavil prítomným npor. Fraňo. Ako neskôr udal, bol to on, kto zvolal zhromaždenie, na ktoré dal „prostredníctvom spojky privolať aj posádkového veliteľa stot. A. Benku-Rybára, ktorý sa v kritických dňoch v kasárňach nezdržoval, ale bol doma u svojej rodiny“. ⁴⁷⁶ Údajne po jeho príchode informoval prítomných o situácii a o tom, že treba rozhodnúť o zapojení sa celej trnavskej posádky do akcie a požiadal Benku-Rybára, aby ako oficiálny posádkový veliteľ otvoril zhromaždenie. Aj Benka-Rybár sa zas snažil poukázať, že nie Fraňo, ale naopak on z funkcie posádkového veliteľa „nechal zvolať dôstojnícky a rotmajsterský zbor vyložil im situáciu a tlmočil rozkaz pplk. Goliana z Banskej Bystrice“. ⁴⁷⁷ Túto formuláciu neskôr prevzala veľká časť odbornej literatúry, aj keď vzhľadom na predchádzajúce udalosti je pravdepodobnejšie, že poradu dal zvolať Fraňo, nevyklučujúc však, že Benka-Rybár na nej rečnil. Potvrdil to i Fraňo, podľa ktorého po jeho prejave mnohí z dôstojníkov odmietli účasť na akcii a javili nesúhlas s ozbrojeným odporom voči nemeckej armáde. Fraňo v tých chvíľach stál pri pootvorených dverách a čakal na reakcie účastníkov. ⁴⁷⁸ Ako sa neskôr vyjadril, vidiac nebezpečenstvo stroskotania svojich plánov, rozhodol sa ako nový etablujúci sa veliteľ konať: „Keď som videl, ako sa situácia vyvíja, s nabitým samopalom vyskočil som na stôl zhromažďovacej miestnosti a s heslom *kto nie je s nami, je proti nám* informoval som prítomných o reálnej situácii a otvorenom povstaní proti Nemcom. Pod týmto heslom som ich vyzval, aby tí, ktorí sa pripoja k odboju, postavili sa na pravú stranu a ktorí nie, na ľavú stranu miestnosti. Ľavá strana zostala prázdna. Keďže sa vojenský odpor proti Nemcom ukázal jednomyselný, vyzval som prítomných k vojenskej prísaha, ktorú som prečítal. Všetci prisahali, teda aj váhavci, ktorí síce prisahali vernosť československému odboju, ale neskôr

⁴⁷⁴ Tamže, situačná správa o udalostiach v okrese z 5. októbra 1944.

⁴⁷⁵ Pozri napr. SNA, zb. SNP, 1381, šk. 18, sp. 21, f. 1. Kronika národného povstania v Trnave, s. 17, tiež spomienky A. Benku-Rybára, či ŠIMUNIČ, P.: Nástup trnavskej posádky do SNP, s. 7.

⁴⁷⁶ VHA Bratislava, SZ, spomienky K. Fraňa, s. 6.

⁴⁷⁷ Tamže, spomienky A. Benku-Rybára, s. 4.

⁴⁷⁸ Tamže, spomienky K. Fraňa, s. 6.

odpadli a do akcie sa nezapojili. Takto do povstania zapojil sa aj stot. A. Benka-Rybár, ktorý ma požiadal, aby som mu umožnil previesť rodinu do bezpečia...“⁴⁷⁹ Netreba dodávať, že po takomto údajnom vystúpení Fraňu (o ktorom sa Benka-Rybár vo svojich pamätiach nezmieňuje), sa odpor voči Nemcom ukázal byť „jednomyseľný“.⁴⁸⁰ Akiste podobný odmietavý postoj by zaujala i časť vojakov, Fraňo si bol teda správne vedomý, že ak by nenašiel podporu u dôstojníckeho zboru, účasť posádky v chystanom povstaní by mohla byť ohrozená.

Vo večerných hodinách na základe predošlých rozkazov a vypracovaného plánu uskutočnil prápor Jána Benku obsadenie vonkajšieho okruhu mesta s úlohou zadržať prvý nápor Nemcov v prípade ich postupu na Trnavu a nevypustiť nikoho z mesta z dôvodu nevyhnutnosti utajenia celej akcie.⁴⁸¹ Mužstvo vedené stot. Čordášom obsadilo vnútro mesta, úrady, podniky, poštu, rozhlas a ostatné dôležité objekty, postavilo stráže a hliadky na zaistenie kasární, nespoľahlivých osôb, motorových vozidiel a pohonných hmôt. Takisto postavilo hliadky na udržanie poriadku v meste a na prevádzanie vlakových kontrol. Podľa vopred vypracovaného plánu vojaci a „kolaboranti z radov žandárstva a obyvateľstva“ pozatýkali exponovaných členov Hlinkovej gardy, Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a Deutsche Partei a internovali ich v podzemí kasární. Zaistených bolo v priebehu noci vyše 60 osôb, medzi ktorými bol i veliteľ gestapa plk. Menne dovezený hliadkou z rýchlika.⁴⁸² Niektoré správy hovoria o zaistení až okolo 100 Nemcov, ktorých vyšetroval npor. Ján Benko a npor. Karol Fraňo. Údajne „boli tak rýchlostou vojenského národného povstania prekvapení a zastrašení, že mnohí z nich dostali nervové otrasy a pokúsili sa súc zatvorení v kasárenských pivniciach i o samovraždu“.⁴⁸³ Pri zaistovaní osôb aktívne spolupracovali i členovia ilegálneho Národného výboru, obzvlášť Pavel Ševčík a Ján Lauko, ktorí poskytli armáde „zoznamy nespoľahlivých osôb, ktoré mali byť zaistené.“⁴⁸⁴

Pre odboj bolo potrebné získať čo najviac sympatizantov, resp. spolupracovníkov i zo strany obyvateľstva, preto bola vyhlásená pomocou miestneho rozhlasu (ktorý už predtým bol obsadený mužstvom stot. Čordáša a strážený guľometom), pre oblasť Trnavy a okolia mobilizácia.⁴⁸⁵ Obyvateľstvo bolo vy-

⁴⁷⁹ Tamže.

⁴⁸⁰ Tamže, spomienky A. Benku-Rybára, s. 4. Menovaný takisto tvrdil, že on vyzval dôstojníkov k vojenskej prísaha, pričom údajne nikto neodstúpil a všetci boli „odhodlaní jednotne sa zapojiť do boja“, pričom na znak vernosti mu každý podal ruku.

⁴⁸¹ SNA, zb. SNP, 1381, šk. 18, sp. 21, f. 1. Kronika národného povstania v Trnave, s. 18.

⁴⁸² Tamže.

⁴⁸³ Archív MO, OVO „255“, f. 6, 267, Kronika obce Trnavy, s. 80. Na životy osôb internovaných v kasárňach sa však nesiahlo, v čom sa podľa J. Jablonického prejavil „triezvy postoj štábu posádky“. JABLONICKÝ, J.: *Povstanie bez legiend*, s. 221.

⁴⁸⁴ Tamže, s. 19.

⁴⁸⁵ Štátny archív v Trnave, f. RH a KSČ, D1 – 1278/1944, správa Notárskeho úradu pre mesto Trnava OÚ v Trnave z 1. októbra 1944.

zvané na zachovanie pokoja a muži s vojenským výcvikom na nástup do kasární s cieľom vystrojenia.⁴⁸⁶ Vzhľadom na prítomnosť exponovaných gardistov a sypatizantov HSLŠ, ktorí nie všetci boli pozatýkaní, boli pre prípad, že by sa medzi mobilizovanými mohol nachádzať ozbrojený odporca akcie, poverení spomínaní členovia Národného výboru Ševčík a Lauko vykonávať kontrolu osôb prichádzajúcich do kasární. To sa ukázalo ako správne rozhodnutie, keďže mal byť odhalený muž, ktorý sa údajne snažil dostať pod zámienkou účasti na mobilizácii do kasární a pomocou viacerých ručných granátov spáchať atentát na vedúce osobnosti odboja v posádke.⁴⁸⁷

Mobilizované mužstvo bolo hneď po príchode do kasární vystrojené, vyzbrojené a zaradené podľa výcviku do bojových jednotiek. Keďže však záznamy o výdaji materiálu nemáme k dispozícii, resp. neboli zhotovené, počet mobilizovaných záložníkov nie je overiteľný.⁴⁸⁸ Podobne sa vyjadril v neskoršom rozhovore aj plk. Fraňo, ktorý skonštatoval, že v Trnave sa žiadne overovanie stavu mužstva nerobilo a jeho počet bol zisťovaný až po príchode na povstalecké územie.⁴⁸⁹ Vzhľadom na výnimočnosť situácie a krátkosť času potrebného na ich zvolanie však možno predpokladať, že maximálny možný počet mužstvo nemohlo dosiahnuť. K dispozícii máme takisto správy, týkajúce sa niektorých dedín, v ktorých sa povolávanie vykonávalo samostatne. V týchto obciach veľká časť záložníkov odmietla účasť na povstaleckej akcii a zostala doma.⁴⁹⁰ Aj to je jedným z faktorov, pre ktorý sa nedosiahol predpokladaný počet účastníkov nakoniec zapojených do povstania.

Samotnému odchodu však predchádzali ešte viaceré udalosti, ktoré ovplyvnili jeho celkový charakter. Správa žandárskej stanice Okresnému úradu z 2. októbra 1944 poukazovala, že v noci z 29. na 30. augusta 1944 „*boli tiež v bočných uliciach Trnavy prestrelky, ale tieto prestrelky robil nesprátny živel z občanov a vojenských osôb mesta Trnavy. Najviac z týchto elementov sa ponapíjalo a tak v opitom stave verbovali ľudí k partizánom...*“⁴⁹¹ Samozrejme, o podobných praktikách povstalcov tzv. marxistická historiografia cudne pomlčala. V priebehu noci však bolo taktiež podľa plánu nadviazané spojenie so susednými posádkami, ktorých váhavý postoj skomplikoval situáciu trnavskej posádke a vynútil si viaceré zmeny v pôvodnom pláne. Cez Trnavu mala na základe dohody prejsť len bratislavská posádka, ktorá sa však nakoniec do akcie takisto nezapojila a bola v noci z 1. na 2. septembra bez boja odzbrojená príslušníkmi pluku SS Schill.⁴⁹² Fraňo na

⁴⁸⁶ SNA, zb. SNP, 1381, šk. 18, sp. 21, f. 1. Kronika národného povstania v Trnave, s. 18.

⁴⁸⁷ Tamže, s. 18–19.

⁴⁸⁸ VHA Bratislava, ŠZ, spomienky A. Benku-Rybára, s. 6.

⁴⁸⁹ SOKOLOVIČ, P.: Karol Fraňo, veliteľ trnavskej posádky v čase odchodu do povstania. In: *Pamäť národa*, roč. 7, 2011, č. 4, s. 78–89.

⁴⁹⁰ Napr. v obci Rajčany „*mnohí vojaci sa zvolávacej povinnosti vyhli, službu nenastúpili...*“ SNA, zb. SNP, šk. 17, sp. 67, f. 1.

⁴⁹¹ Štátny archív v Trnave, f. RH a KSČ, D1 – 1278/1944, správa ŽS v Trnave OÚ 2. 10. 1944.

⁴⁹² ŠTEFANSKÝ, V.: *Armáda v SNP*, s. 75. KLUBERT, T.: *Smrť sa volala Schill*. Bratislava 2014.

rozdiel od Benku-Rybára tvrdil, že s okolitými posádkami udržiaval stály telefonický styk on a nie oficiálny veliteľ posádky. Nech už však ich podiel na ňom bol akýkoľvek, isté je, že prakticky ani jednu z okolitých posádok sa nepodarilo previesť na stranu odboja tak, ako to bolo narysované v plánoch Vojenského ústredia z leta 1944. Z hlohoveckej posádky sa pridali len niektoré jej časti, ktoré spolu s dobrovoľníkmi činili údajne okolo 300 mužov, zo Serede odišli len žandári a menšie skupiny dobrovoľníkov väčšinou bez zbraní, na čom najväčšiu zásluhu mal najmä veliteľ npor. Ladislav Donoval, vďaka ktorému „*vojenská posádka Sereď verne vytrvala a zachránila česť slovenského vojaka*“.⁴⁹³ Spolu s posádkou v Novom Meste nad Váhom, Trenčíne a Nemšovej tieto tvorili asi 900 bojovníkov, vrátane tých, čo ušli z Bratislavy a Nitry.⁴⁹⁴

V takejto situácii vydalo ráno 30. augusta 1944 o 8:00 posádkové veliteľstvo vyhlásenie, podľa ktorého prevzalo moc nad mestom a okolím, pričom zdôrazňovalo, že „*každý ho musí poslúchnuť, kto neuposlúchne, bude postavený pred štátariálny súd*“.⁴⁹⁵ Ďalšou vyhláškou bol obmedzený voľný pohyb civilného obyvateľstva, hostince a obchody museli byť o 9:00 zatvorené a na pošte bola zavedená cenzúra.⁴⁹⁶ Všetky uvedené opatrenia nadväzovali na aktuálny stav vojenskej situácie, ktorá sa od skorých ranných hodín začala pre povstalcov zhoršovať. Odhliadnuc od vážavého postoja okolitých posádok bol už o 5:00 železničnou stanicou Cífer hlásený transport nemeckého vojska z Bratislavy smerom na Trnavu.⁴⁹⁷ Npor. Jánovi Benkovi bol daný rozkaz zastaviť jeho postup poškodením železničnej trate, ktorý bol splnený i vďaka spolupráci robotníkov z trnavského závodu Coburg.⁴⁹⁸ Nemecký transport viezol okrem iného i ťažké zbrane a muníciu na východný front.⁴⁹⁹ Bolo teda pochopiteľné, že vyhodenie trate vyvolalo u Nemcov obavy. Ťažké zbrane vrátane tankov mohli byť síce z vlaku vyložené a prepravené iným spôsobom, avšak pre Nemcov by to znamenalo značnú stratu času a vynaloženie zbytočného úsilia. Preto už o 8:00 telefonoval do Trnavy dopravný dôstojník MNO s príkazom opravenia trate a prepustenia nemeckého transportu. Dostal však zápornú odpoveď s tým, že to nejde a má sa obrátiť na veliteľstvo pozemných vojsk v Banskej Bystrici.⁵⁰⁰ Závažnosť situácie primäla armádne kruhy verné Slovenskej republike na rokovanie s posádkou. Hneď po rozhovore s dopravným veliteľom telefonoval gen. Pulanich, ktorý po prednesení požiadavky na zrušenie všetkých opatrení údajne dostal odpoveď:

⁴⁹³ Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 1944, 2069, 1219 – 1944/ prez.

⁴⁹⁴ ŠTEFANSKÝ, V.: *Armáda v SNP*, s. 75.

⁴⁹⁵ Štátny archív v Trnave, f. RH a KSČ, D1 – 1278/1944, správa Notárskeho úradu pre mesto Trnava Okresnému úradu v Trnave z 1. októbra 1944.

⁴⁹⁶ Tamže.

⁴⁹⁷ SNA, zb. SNP, 1381, šk. 18, sp. 21, f. 1. Kronika národného povstania v Trnave, s. 20.

⁴⁹⁸ VHA Bratislava, ŠZ, spomienky A. Benku-Rybára, s. 6.

⁴⁹⁹ Archív MO, OVO „255“, f. 6, 267, kronika obce Trnavy, s. 81.

⁵⁰⁰ SNA, zb. SNP, 1381, šk. 18, sp. 21, f. 1. Kronika národného povstania v Trnave, s. 20.

„*Nemáme čas na pohádky*“, čím sa rozhovor skončil. Krátko na to okolo 9:30 sa snažil od účasti na odboji telefonicky odhovoriť posádku sám gen. Čatloš, avšak dostal takisto zápornú odpoveď.⁵⁰¹ Takýto postoj posádky, resp. zodpovedných dôstojníkov, nenechal chladným ani samotného prezidenta, ktorý vyslal do Trnavy deputáciu tvorenú mjr. Murgašom a mjr. Kolenerom, ktorí mali za úlohu prehovoriť posádku a zlikvidovať odboj. Akiste vsádzal na všeobecne známu obľúbenosť Kolenera, ktorý najmä pre udalosti počas tzv. Homolovho puču a pre svoj zástoj v ňom bol v Trnave, ako i v radoch vtedajších členov posádky, relatívne populárny.⁵⁰² Odvtedy však prešlo už 6 rokov a ani jemu sa nepodarilo prehovoriť dôstojnícky zbor od účasti na „puči“. Vzhľadom na vzniknutú situáciu dali deputanti zavolať k telefónu Tisu, ktorý dával čestné prezidentské slovo, že v prípade upustenia od plánov odboja sa nikomu z povstalcov nič nestane, že Nemci mesto neobsadia, len ním prejdú a navrhoval, že premiestni posádku do ktoréhokolvek mesta, ktoré si vyberie.⁵⁰³ Vraj mu bolo navrhnuté, aby prišiel do Trnavy a prehovoril k mužstvu, na čo odpovedal, že je zaneprázdnený, ale vyšle svojho zástupcu.⁵⁰⁴ Benka-Rybár neskôr naformuloval svoje pamäte v tom zmysle, že s Tisom telefonoval osobne, Fraňo však upozornil na fakt, že s Čatlošom, Pulanichom i Tisom vyjednával on. Nepoprel však, že s prezidentom hovoril i Benka-Rybár, avšak až po tom, ako s ním prezident pre jeho nekompetentnosť odmietol rozprávať a vyžiadal si k telefónu oficiálneho posádkového veliteľa (Fraňo s ním údajne predtým rokoval pod krycím menom Donský a Bogdanovič).⁵⁰⁵ Sled telefonických rozhovorov pokračoval o 12:00 spojením s MNO, ktoré sa vyhrážalo, že ak „*posádka neprepustí nemecké vojsko cez Trnavu, vynúti si toto prechod samo a zbombarduje mesto*“.⁵⁰⁶ Povstalci sa dostávali do postupného zovretia, nakoľko nemohli očakávať ani podporu zo strany okolitých posádok. Aj z tohoto dôvodu je preto neskoršie rozhodnutie opustiť mesto vnímané v mysli mnohých pamätníkov ako strategické rozhodnutie, ktoré prispelo k tomu, že Trnava zostala nemeckým vojskom ušetrená od väčších represálií, resp. bombardovania.

⁵⁰¹ Tamže.

⁵⁰² Pozri napr. *Trnavské noviny*, 1940, č. 13, č. 14, č. 16, č. 18.

⁵⁰³ VHA Bratislava, SZ, spomienky A. Benku-Rybára, s. 7.

⁵⁰⁴ Tamže.

⁵⁰⁵ Tamže, spomienky K. Fraňa, s. 9. Fraňo tvrdil, že po ukončení rozhovoru Benku-Rybára nadobudli dojem, „*že posádkový veliteľ ešte stále váha a že je prístupný vplyvu z Bratislavy. To napokon vyplynulo aj z jeho slov po ukončení telefonátu. Počas hovoru stot. A. Benka Rybár Tisovi vôbec neoponoval...*“ Fraňo si na svoj rozhovor s prezidentom spomenul asi takto: „*Nemôžem zabudnúť na svoj rozhovor s prezidentom tzv. slovenského štátu dr. Jozefom Tisom. Znel asi takto:*

Tiso: „*Okamžite zastavte odpor!*“

Fraňo: „*Pán prezident, ak ste Slováč, poďte s nami, dáme Vám záruku, že v zajatí trnavskej posádky sa Vám nič nestane.*“

Tiso: „*Ja nemôžem ísť s vami, ste boľševici!*“ Pozri FRAŇO, K.: *Od Nálepku povstanie*. In: *Trnavská posádka a piešťanskí letci v SNP*, s. 14.

⁵⁰⁶ SNA, zb. SNP, 1381, šk. 18, sp. 21, f. 1. Kronika národného povstania v Trnave, s. 21.

Vzhľadom na nepriaznivý vývoj situácie rozkázalo Vojenské ústredie prostredníctvom Goliana „mobilizovať čo sa dá, zrekvírovať dopravné prostriedky, naložiť ich vojenským materiálom a proviantom a presunúť spolu s povstaleckým vojskom na prvú obrannú čiaru do Hlohovca“.⁵⁰⁷ Tu mala trnavská posádka spolu s hlohoveckou vybudovať na Váhu obranu. Svoju úlohu pri rozhodnutí opustiť mesto zohral akiste i nepriaznivý rovinatý terén, nakoľko trnavskí povstalci nedisponovali k jej obrane ťažkými zbraňami, ktoré mali posádky v Bratislave, Hlohovci, Topoľčanoch či Nitre. Situáciu výstižne charakterizoval Benka-Rybár, ktorý si na príčiny vedúce k rozhodnutiu o odchode z Trnavy, vzdúce z porady užšieho štábu, po rokoch spomínal takto: „Zo zhodnotenia situácie bol tento záver: organizovaný odpor bratislavskej posádky stroskotal. O ďalšom vývoji v Bratislave nebolo možné získať presnejších správ. Pôvodne plánovaný presun bratislavskej posádky cez Trnavu sa neuskutočňoval, ani hliadky nič nespozorovali. Hlohovecká a nitrianska posádka však dávali len veľmi vyhýbavé odpovede o pripojení sa k povstaniu. Spojenie s hlavným veliteľstvom v Banskej Bystrici nebolo žiadne už od večerných hodín. Bol očakávaný aspoň kuriér, ale žiadny vyslaný nebol. Nemecké tankové a motorizované jednotky vykladali v Cíferi a boli na presune z Malaciek do Trnavy. Ich príchod bolo možno očakávať v odpoľudňajších, alebo najneskôr vo večerných hodinách. Vlastné jednotky neboli k obrane mesta dostatočne pripravené. Okopové práce boli len nepatrné. Ani organizovanosť jednotiek nezaručovala úspech v zadržaní tankových a motorizovaných jednotiek na mesto. Samotná poloha mesta bola pre obranu veľmi nevýhodná. Mesto leží v rovine, nemá žiadnej prirodzenej prekážky, možnosť jeho obkľúčenia a zničenia zvlášť tankovými a motorizovanými jednotkami, ktoré boli doprevádzané letectvom bola veľmi jednoduchá. Vlastné jednotky nemali účinných protitankových zbraní, aby s dostatočnou silou mohli odporu na dlhší čas vzdorovať. Samotná Trnava nemala veľký strategický význam pre úspech povstania, bolo možné ju z každej strany obísť a pokračovať na Považie. Na prehradenie celého priestoru od Karpát až k Váhu nebolo dostatok síl“.⁵⁰⁸ Rozhodnutie o odchode z Trnavy bolo preto logickým vyústením situácie, pričom spoliehať sa na slová prezidenta o neodzbrojení posádky a nepotrestaní povstalcov by bolo príliš veľké riziko, keďže Nemci by s takouto alternatívou s najväčšou pravdepodobnosťou nesúhlasili. De facto však povstalci svojim konaním poslúchli i Tisov návrh, avšak s tým, že posádka s odchodom z mesta kalkulovala pre prípad ohrozenia už dávnejšie.

Hlavnou úlohou, ako to načrtol už Golian, bolo do termínu odchodu zmobilizovať čo najviac mužstva a zhromaždiť maximum materiálu. Mobilizácia každého muža od 16 do 60 rokov bola vyhlásená pod heslom „Kto nie je

⁵⁰⁷ VHA Bratislava, ŠZ, spomienky K. Fraňa, s. 8.

⁵⁰⁸ VHA Bratislava, ŠZ, Spomienky A. Benku-Rybára, s. 8.

s nami, je proti nám“ 30. augusta o 9:00.⁵⁰⁹ Už z mobilizácie záložníkov však bolo zjavné, že pre plánované povstanie nie je v meste a okolí dostatok odúševnených ľudí. Vo viacerých podnikoch na mobilizačnú výzvu ani nereagovali a pokračovali v práci. Jedným z najväčších podnikov v Trnave boli Coburgove železiarne, z ktorých sa do zbrane nehlásil prakticky nikto. Po tomto zistení tam Fraňo vyslal učiteľa Lauka a Ervína Zvolenského s menším počtom vojakov.⁵¹⁰ Zatiaľ čo Lauko obstal železiareň zvonku, „Zvolenský na dvoch nákladných autách opatrených dvoma guľometmi s tridsiatimi vojakmi vrátil sa do nádvorja železiarne. Najprv bol vydaný rozkaz v úrade závodu a potom telefonicky po všetkých oddeleniach železiarne, aby sa zamestnanectvo dostavilo na nádvorie ku bráne“. Zvolenský bol v Coburgu už dve hodiny vopred s úmyslom vyzvať robotníctvo k účasti na odboji, bolo mu však vyhrázané, takisto ako každému, kto by sa pokúsil poslúchnuť jeho výzvu a zúčastniť by sa na akcii. Ako inak, po príchode vojakov s guľometmi sa do odboja hlásilo väčšie množstvo „dobrovoľníkov“, údajne ovplyvnených i dobrou výrečnosťou akéhosi čatára, ktorý spomenul vážnosť času a vyzval robotníctvo k účasti na akcii.⁵¹¹ Niektoré pramene však udávajú, že „v ranných hodinách 30. augusta bolo v závode veľmi rušno a prakticky sa nepracovalo. Na priestranstve pred vchodom do závodu sa zhromaždili robotníci a za prítomnosti vojakov trnavskej posádky sa s nadšením prihlásili k Slovenskému národnému povstaniu a vyjadrili odhodlanie bojovať proti fašizmu... na povstalecké územie odišlo 73 zamestnancov závodu“.⁵¹² Je príznačné, že po rokoch napísal historik Jozef Jablonický, ako sa práve pracujúci z Coburgu „s nadšením“ pridali do povstania. Akokoľvek, aj pisateľ tzv. povstaleckej kroniky určenej Národnému múzeu v Martine však skonštatoval, že „dokiaľ vojsko prišlo do Žarnovice, polovica z nich pochodila a vrátila sa naspäť do Trnavy.“ Tvrdil zároveň, že z „Vozovky“ odišlo takisto nepomerne málo, len 7 zamestnancov a z cukrovaru ani jeden človek. Lojálne k odboju sa však zachovali žandári, ktorých odišlo do povstania 12 zo 14-členného osadenia žandárskej stanice.⁵¹³ Je pochopiteľné, že viacerí „dobrovoľníci“ utiekli hneď, ako sa im naskytna vhodná príležitosť. Okrem nich utekali už v prvých dňoch i viacerí vojaci, mnohí po skupinkách. Podľa správy žandárskej stanice Dechtice, len do 5. septembra 1944 prešlo tamojším obvodom asi 150 vojakov, ktorí sa vracali domov, pričom väčšina si niesla i výstroj.⁵¹⁴ „Dezercie“ ak tento

⁵⁰⁹ Štátny archív v Trnave, f. RH a KSČ, D1 – 1278/1944, správa Notárskeho úradu pre mesto Trnava Okresnému úradu v Trnave z 1. októbra 1944.

⁵¹⁰ SNA, zb. SNP, 1381, šk. 18, sp. 21, f. 1. Kronika národného povstania v Trnave, s. 22.

⁵¹¹ Tamže.

⁵¹² Ako sa pracujúci z Coburgu zapojili do SNP. In: *Spríevodca po stopách odboja v okrese Trnava*, s. 9.

⁵¹³ SNA, zb. SNP, 1381, šk. 18, sp. 21, f. 1. Kronika národného povstania v Trnave, s. 23.

⁵¹⁴ Štátny archív v Trnave, f. RH a KSČ, D1 – 1278/1944, Správa Žandárskej stanice Dechtice. Porovnaj SNA, zb. SNP, šk. 17, sp. 68, f. 1, kronika obce Rajčany: „mnohí (vojaci pozn. P. S.) od útvarov poutekali a prišli domov.“

jav tak možno vôbec nazvať (skôr išlo o „využitie možnosti dostať sa domov“), boli hojne rozšírené. Dá sa to usudzovať aj z vydaného nariadenia odovzdať zbrane a výstroj takýchto vojakov na potvrdenku na najbližšej žandárskej stanici. Táto ich mala odovzdať príslušnému okresnému úradu, odkiaľ šli na úschovu najbližšiemu vojenskému veliteľstvu.⁵¹⁵

Dodnes máme zachované aj svedectvá niektorých bývalých vojakov trnavskej posádky, ktoré, nech akokoľvek subjektívne, podávajú obraz o príčinách tohto úteku domov. Jeden z „dezertérov“, na svoj útek spomínal napr. takto: „*Vtedy (myslí sa deň odchodu trnavskej posádky do povstania pozn. aut.) som ja od nich odišiel, vravím: Ja tu neďaleko bývam, idem sa najesť! A viac som sa ani nevrátil. Pušku aj batoh som nechal na roli a išiel som domov na vlak. Ja som nemal záujem ísť do povstania, kdeže... Lebo som hneď videl, čo je to jaká robota, že je to všetko židovská politika... Radšej som sa stratil, lebo som vedel, že tam nič dobré nekuká.*“⁵¹⁶ Podobne ako on zmýšľalo aj mnoho ďalších mužov, ktorí, zacítiac možnosť úniku domov, dali mu prednosť pred neistou frontovou situáciou. Preto treba tiež predpokladať väčší počet navrátilcov, ktorí z rôznych príčin opúšťali rady povstalcov. Podľa jedného z autorov len v priebehu septembra zbehla z radov trnavskej posádky asi tretina mužov.⁵¹⁷ Je preto potrebné rozlišovať medzi počtom vojakov, ktorí posádku opustili a konečným počtom tých, ktorí sa na povstalecké územie aj skutočne dostali. Utekali však aj mnohí dobrovoľníci z radov civilov. Tak napr. zo susednej obce Modranka sa k povstaleckým vojakom pridali, ako uvádza miestna kronika, osemnásť mládenci, ktorí sa však „*po rôznych intervaloch vracali domov.*“⁵¹⁸

V deň odchodu na stredné Slovensko znepokojovali vojakov pozorovacie lietadlá letiace nad mestom, preto i rozkaz na presun, ktorý dostala posádka o 14:15, bol pre mužstvo uvoľnením z obrovského napätia, ktoré muselo zažívať.⁵¹⁹ Pre tento prípad disponovala trnavská posádka viacerými cyklistickými a motocyklistickými spojkami, ktoré spolu s osádkami pôšt z radov vojakov „*nedoručili včas rozkaz pre veliteľov obranných úsekov na opustenie postavení a vykonanie presunu*“,⁵²⁰ čím „*vznikla neprehľadnosť v počte jednotiek a ťažkosti pri organizovaní presunu*“. Podľa dobových odhadov šlo asi o 400 mužov,⁵²¹ z ktorých veľká časť sa ani dodatočne k povstalcovi nepridala a odišla domov. Pre nedostatok času nebolo totiž možné preveriť dodanie rozkazov, a preto miestne jednotky najmä na vysnutých obranných postave-

⁵¹⁵ Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 179, D1 – 1181/1944, správa Prezídia Ministerstva vnútra župným a okresným úradom.

⁵¹⁶ Spomienky L. Hubu (1920, Nemčice). Osobný archív autora.

⁵¹⁷ BIELIK, P.: Povstanie 1944 – legendy a skutočnosť. In: *Kultúra*, 25. 8. 2004, s. 5.

⁵¹⁸ Archív MO, OVO „255“, f. 6, 267, Kronika obce Modranka.

⁵¹⁹ ČORDÁŠ, M.: Spomienky na povstaleckú Trnavu. In: MAREK, J. a kol.: *SNP 1944 – 1994*. Trnava 1994, s. 9.

⁵²⁰ Tamže.

⁵²¹ SNA, zb. SNP, 1381, šk. 18, sp. 21, f. 1. Kronika národného povstania v Trnave, s. 24.

niach „*museli viesť nerovný boj s fašistickými jednotkami bez znalosti situácie a velenia*“⁵²² a buď sa rozutekali, vzdali a len malá časť odišla za materskou posádkou. V tomto ohľade je zaujímavé svedectvo spomenutého dezertéra, ktorý mal so skupinkou vojakov strážiť železničnú trať od Bratislavy: „*Bolo to blízko trate a tam dotlačili vagón s poviazanými nemeckými dôstojníkmi a čakali, že vlak od Bratislavy do nich narazí a my ich postrielame. No ale jak sme tam my čakali, vlak furt nešiel. Pozrieme sa na hodinky jedna hodina bola. A dôstojníci všetci boli fuč – potratili sa! Až potom jeden rotmajster prišiel za nami a hovorí: Chlapci, čo tu čakáte, však Nemci sú už v Trnave. Oni prišli poľom! Tak reku – čo my tu budeme čakať, poďme! Ale 50 vojakov nás bolo. Šli sme cez park a na hlavnej križovatke už stál Nemec, díval sa na nás, no ale prešli sme. Dívali sme sa – spoza Invalidovne, z posádky sa to už všetko valilo, utekali vojaci neorganizovane. Ja myslím, že väčšina trnavskej posádky sa jednoducho rozutekala a len časť odišla do povstania.*“⁵²³ Pri tom treba len dodať, že jeho názor o „chaose“ medzi vojakmi nie je ojedinelý.

Okrem obranných úloh posádka vykonávala viaceré úlohy, ktoré si vyžiadali prítomnosť desiatok, možno i stoviek mužov. Nakoľko povolávanie záložníkov do zbrane sa na dedinách robilo samostatne, vyžiadalo si časť mužstva, ktoré sa od večerných hodín snažilo povolať všetkých dostupných záložných vojakov z okolia Trnavy. V rámci okresu takisto pôsobili skupiny, ktoré zatýkali význačnejších nemeckých občanov. Napr. v Smoleniciach 30. augusta 1944 operovala skupinka vojakov trnavskej posádky, ktorí mali za úlohu zaisťiť miestnych občanov nemeckej národnosti a autobusom ich odviesť do Trnavy. Vyslaná hliadka obsadila poštu, žandársku stanicu, avšak zatkla len riaditeľa chemickej továrne Ing. Viktora Wognára, nakoľko po obdržaní správy o odsune trnavskej posádky smerom na Hlohovec odišla autobusom smerom na Horné Orešany.⁵²⁴ V čase odchodu takisto v dôležitých podnikoch v Trnave držalo službu niekoľko desiatok vojakov. V samotnom Coburgu ich bolo 30, na ktorých sa v rýchlosti takmer pozabudlo, nebyť toho, že sa niekoľkí vojaci vrátili do závodu zrekvirovať v ňom uložený benzín.⁵²⁵ Súhrou viacerých faktorov sa tak stalo, že do povstania sa nestihlo zapojiť, resp. doň ani neodišlo, niekoľko sto vojakov. K tomu treba prirátať ešte aj slabú kryciu jednotku pod velením npor. Šomského, ktorá zostala v kasárňach⁵²⁶ a neskôr bola odzbrojená nemeckým vojskom. Ako upozorňuje situačná správa žandárskej stanice adresovaná Okresnému úradu z 2. októbra 1944 „*časť dôstojníkov, gážístov b. h. tr. a mužstva zostala však v Trnave*“.⁵²⁷ Aj v dobových záznamoch je ba-

⁵²² ČORDÁŠ, M.: Spomienky na povstaleckú Trnavu, s. 9.

⁵²³ Spomienky L. Hubu. Osobný archív autora.

⁵²⁴ Štátny archív v Trnave, f. RH a KSČ, 2074, D1 – 1278/1944.

⁵²⁵ SNA, zb. SNP, 1381, šk. 18, sp. 21, f. 1. Kronika národného povstania v Trnave, s. 24.

⁵²⁶ VHA Bratislava, SZ, spomienky A. Benku-Rybára, s. 9.

⁵²⁷ Štátny archív v Trnave, f. RH a KSČ, D1 – 1278/1944, správa ŽS Okresnému úradu z 2. 10. 1944.

dateľná značná nejednotnosť vo výklade počtu vojakov odchádzajúcich z Trnavy na stredné Slovensko. Tzv. povstalecká kronika mesta Trnavy z augusta 1945 udáva počet asi 2500 mužov.⁵²⁸ Postupne však v historiografii začal dominovať – nevedno prečo – názor, podľa ktorého z mesta odišlo až 3000 – 3500 vojakov a asi 500 dobrovoľníkov.⁵²⁹ Pri kritickom pohľade na zachované pramene však takýto počet s istotou nezodpovedá reálnemu stavu. Aj podľa prameňov, ktoré stáli na protipovstaleckých pozíciách je možné, že s posádkou odišlo z mesta do 400 – 500 civilných osôb, avšak, ako tvrdí situačná správa o udalostiach v okrese z 5. októbra 1944, v tom čase „z týchto však veľká časť sa už vrátila domov“.⁵³⁰ Slová o menšom počte vojakov potvrdzujú aj vyjadrenia viacerých vtedajších príslušníkov trnavskej posádky, ktorí svorne tvrdia, že z mesta neodišli všetci vojaci, ale že „domov poodchádzali tí, čo boli z okolitých dedín“.⁵³¹ Väčšina posádky sa vraj rozutekala a len časť odišla do povstania.⁵³² Pravde najbližší je azda výrok Václava Štefanského, ktorý tvrdí, že spolu s piešťanskými letcami a topoľčianskou posádkou, ktorej jedna batéria sa pridala na stranu povstania až po dlhšom váhaní, tvorili dohromady asi 2000 mužov, relatívne dobre vyzbrojených a vystrojených a v podstate aj motorizovaných.⁵³³ Slová o zložitosti určenia skutočného stavu potvrdil, ako to už bolo spomenuté, v rozhovore aj samotný veliteľ posádky K. Fraňo, ktorý poukázal najmä na to, že sa nerobilo žiadne sčítanie.⁵³⁴ To sa malo uskutočniť až po príhode na povstalecké územie, kde sa s určitou posádkou ako celok aj vďaka množiacim sa dezerciam nedostala.

Pre objektivnosť treba ešte dodať, že s takýmto stavom treba rátať pravdepodobne až v rámci nasadenia na strednom Slovensku. To by potvrdzoval aj fakt, že v priestore Žarnovice, kam trnavská posádka dorazila 1. septembra 1944, došlo k jej reorganizácii na tri prápory: „Jeden prápor, pozostávajúci z mladých dobrovoľníkov, bol odoslaný do Budče, kde sa mal podrobiť potrebnému vojenskému výcviku. Druhý prápor bol presunutý do bojového úseku Handlová – Prievidza... Prápor dostal krycie meno Kremeň

⁵²⁸ SNA, zb. SNP, 1381, šk. 18, sp. 21, f. 1. Kronika národného povstania v Trnave, s. 24.

⁵²⁹ Podľa Benku-Rybára na otázku „kto odišiel“ sa dá odpovedať veľmi jednoducho: „Vyše 3000 mužov prezenčne slúžiaceho mužstva, záložníkov, zmobilizovaných a asi 500 dobrovoľníkov v plnej výzbroji a výstroji.“ BENKA-RYBÁR, A.: *Trnavská posádka...*, s. 11. Ľudovít Žvach tvrdí, že odchod z Trnavy „prebiehal rýchle a disciplinovane. Pochodový prúd tvorilo 3500 vojakov a dobrovoľníkov, 48 nákladných áut, 23 osobných áut, 130 vozov s konským záprahom, 60 jazdeckých koní, 137 bicyklistov a 11 poľných kuchýň.“ ŽVACH, Ľ.: Spomienky na SNP stále živé. In: *Protifašistický odboj v okrese Trnava*, s. 104 – 105. Aj J. Jablonický uvádza, že posádku opustilo asi 3000 mužov. JABLONICKÝ, J.: *Povstanie bez legend*, s. 226.

⁵³⁰ Štátny archív v Trnave, f. RH a KSČ, D1 – 1278/1944, situačná správa o udalostiach v okrese Sekretariátu Ministerstva vnútra z 5. októbra 1944.

⁵³¹ Spomienky Antona Konečného (1920, Moravany). Osobný archív autora.

⁵³² Spomienky E. Hubu. Osobný archív autora.

⁵³³ ŠTEFANSKÝ, V.: *Armáda v SNP*, s. 75.

⁵³⁴ SOKOLOVIČ, P.: Karol Fraňo, veliteľ trnavskej posádky v čase odchodu do povstania.

a jeho veliteľom bol kapitán Pavol Čellár. Tak po reorganizácii trnavskej posádky zostal jediný samostatný prápor s krycím menom *Dunaj*“.⁵³⁵ Aj keby sme akokoľvek ráтали, z troch práporov získať číslo viac ako 3000 mužov by nebolo možné.⁵³⁶

I keď netreba umenšovať hrdinské činy tých, ktorí vytrvali a do povstania sa zapojili, treba dodať, že to svedčí buď o výrazne nižšom počte vojakov či dobrovoľníkov odchádzajúcich z Trnavy, alebo o veľkom počte dezercii v radoch posádky. Ďalej, ako už bolo vyššie povedané, nie všetci, ktorí z trnavských kasární vyšli, sa na povstalecké územie aj dostali. Domnievam sa, že ako jedno, tak i druhé zohralo úlohu v tom, že nenastúpila na boj proti nepriateľovi ako celok, ale v oveľa nižšom počte, než tradične deklarovaných 3500 bojovníkov.⁵³⁷

Počas samotného presunu do Žarnovice sa udialo ešte viacero zaujímavých udalostí, ktoré by si taktiež zaslúžili hlbšiu historicko-kritickú analýzu. Ide najmä o vzťah okolitých posádok k povstaniu a tým pádom aj k trnavským povstalcem, ktorý determinoval celé pôsobenie posádky v prvých dňoch odboja. Po neúspechu u sereďskej, hlohoveckej, no najmä nitrianskej posádky⁵³⁸ sa obrana Váhu stala bezpredmetnou, nakoľko bola postavená na predpoklade, že okolité posádky vypomôžu, hlavne delostrelectvom.⁵³⁹ Napriek týmto tvrdeniam však trnavská posádka zohrala v povstaleckých bojoch dôležitú úlohu. Jej cieľom bola spomínaná oblasť okolia Žarnovice, kde sa jej vojaci zúčastnili najťažších bojov. Prápor Kremeň bol premiestnený do okolia Prievidze, kde v okolí Handlovej, Skleného, Kremnice až po Skalku vzdal až do 27. októbra ťažké boje.⁵⁴⁰ Po páde Banskej Bystrice sa väčšina vojakov práporu stiahla cez Staré Hory na Donovaly.⁵⁴¹ V priestore Žarnovice zastával obranné postavenie len prápor Dunaj so štyrmi rotami a náhradnou rotou.⁵⁴² Bojoval na úsekoch Horné Hámre, Žarnovica, Dolné Hámre, San-

⁵³⁵ ŽVACH, L.: Spomienky na SNP stále živé, s. 105.

⁵³⁶ Napr. samostatný prápor piešťanských letcov „Haluzický“ mal okolo 400 mužov. Pozri Žije v našich spomienkach – Ivan Haluzický. In: *Trnavská posádka a piešťanskí letci v SNP*, s. 41. Približná veľkosť jedného trnavského práporu mohla byť 400 – 600 mužov. Aj keby sme brali hornú hranicu – 600 mužov, pri troch práporoch dospejeme sotva k polovici tradične opisovanej cifry 3,5-tisíc mužov.

⁵³⁷ Mýtický údaj 3500 bojovníkov sa dostal dokonca aj na pamätnú tabuľu na priečelí súčasného Vojenského archívu v Trnave.

⁵³⁸ Viac pozri SOKOLOVIČ, P.: Karol Fraňo, veliteľ trnavskej posádky v čase odchodu do povstania.

⁵³⁹ ŠIMUNIČ, P.: Nástup trnavskej posádky do SNP, s. 10.

⁵⁴⁰ PAVLÍK, A.: Národnooslobodzovací zápas a Trnava. Trnavská posádka v SNP. In: ŠIMONČIČ, J. – WATZKA, J. (zost.): *Dejiny Trnavy*, s. 188. Posledný boj bol 27. 10. pri Očovej. Pozri: Ako spomína bývalý dôstojník trnavskej posádky. In: MAREK, J.: *Sprievodca po stopách odboja v okrese Trnava*. Trnava 1989, s. 44

⁵⁴¹ Tamže.

⁵⁴² Ako spomína bývalý dôstojník trnavskej posádky, s. 44.

drik, Hodruša, Močiar – Jalná, Hronská Breznica a Hronská Dúbrava.⁵⁴³ V ťažkých bojoch o Horné Hámre, pri ktorých bojovali proti skúsenej presile jednotiek SS „Schill“, zahynulo okolo 70 príslušníkov posádky.⁵⁴⁴ Postupne však prápor ustúpil po Hrochoť, kde prešiel na partizánsky spôsob boja na Poľanu. Oba prápory Dunaj i Kremeň po ústupe povstania prestali existovať ako vojenské oddiely. Niektorí bojovníci sa vrátili domov, časť však zostala bojovať partizánskym spôsobom boja. Viacerí príslušníci bývalej trnavskej posádky sa tiež dostali do zajatia, iní zahynuli v koncentračných táboroch.⁵⁴⁵

Aj keď neskôr sa trnavskí povstanci nevyhli viacerým problémom či zlyhaniam, treba oceniť, že posádke sa podarilo – prakticky ako jedinej na západnom Slovensku – dostať sa na povstalecké územie s výraznejšou časťou svojho mužstva. Zároveň však treba dodať, že nie v tom počte a s takou sponťanosťou, ako to bolo postulované v starších historických prácach. Autori, ktorých snahou je isté udalosti umelo prikrášľovať či nafukovať, by si mali uvedomiť, že história nie je čiernobiela a netreba poukazovať len na jej svetlé stránky, ale je potrebné písať aj o tom, čo nie je vždy všetkým príjemné. Zamĺčovanie takýchto vecí by totiž bolo neúctou voči historickej pravde a v konečnom dôsledku aj voči tým, ktorých činy sa snažili osláviť.

Politické pomery od jesene 1944

Do Trnavy, ktorú posádka opustila, prišlo medzi 15. – 17. hodinou nemecké vojsko, ktoré obsadilo vojenské kasárne a zaistilo zbrane, strelivo, výstroj, výzbroj a uskladnené zásobovacie produkty v kasárňach.⁵⁴⁶ Vojsko v meste zostalo a jeho veliteľ nariadil vykonať rôzne opatrenia, medzi ktoré patrilo v prvom rade nariadenie odovzdať všetky zbrane. Bola ustanovená záverečná hodina, zakázané spolčovanie ľudí a nechal tiež odzbrojiť vojakov, ktorí zostali v Trnave. Neskôr vydal rozkaz, aby sa všetci vrátili do svojho predošlého povolania.⁵⁴⁷ Vcelku však možno povedať, že prípravy, ako aj odchod do povstania, civilné obyvateľstvo v meste výraznejšie nezasiahli. Ba ani príchod nemeckého vojska výraznejšie nezmenil dovtedajší život. Tento plynul až na niektoré obmedzenia ďalej v zabehnutých koľajach. Je však prirodzené, že v meste prevládali stiesnené nálady a obavy z budúcnosti. Obyvatelia v neistote nakupovali väčšie zásoby trvanlivých potravín a predmetov dennej potreby. Výrazom obavy z rekvirácií bolo zvýšenie počtu domácich

⁵⁴³ PAVLÍK, A.: *Národnooslobodzovací zápas a Trnava...*, s. 189.

⁵⁴⁴ Ako spomína bývalý dôstojník trnavskej posádky, s. 44. 39 členov posádky je pochovaných na cintoríne v Horných Hámroch. Pozri Naša družba Žarnovica – Horné Hámre. In: MAREK, J.: *Spravidca po stopách odboja v okrese Trnava*, s. 42.

⁵⁴⁵ PAVLÍK, A.: *Národnooslobodzovací zápas a Trnava...*, s. 189.

⁵⁴⁶ Štátny archív v Trnave, f. RH a KSC, D1 – 1278/1944, správa ŽS Okresnému úradu z 2. 10. 1944.

⁵⁴⁷ Tamže, situačná správa o udalostiach v okrese Sekretariátu Ministerstva vnútra v Bratislave z 5. 10. 1944.

porážok dobytku a ošípaných. Objavoval sa už aj nedostatok niektorých tovarov ako masť či múka, ale aj palivového dreva a rozličných iných komodít.⁵⁴⁸

Po odchode trnavskej posádky ustupujúcej pred Nemcami sa v radoch gardistov začali tvoriť zárodky budúceho POHG. Tomuto procesu dopomohol i fakt, že „*po opustení mesta posádkou ihneď obsadilo mesto Trnavu vojsko nemeckej brannej moci*“.⁵⁴⁹ Okresný veliteľ HG Ambróz Jankovič, ktorý velil zároveň miestnemu veliteľstvu hneď po príchode Nemcov spolu s Matejom Palánkom, v spoločnosti známym svojimi nevyberanými spôsobmi voči Židom, zostavil už okolo 2. septembra 1944 pre Trnavu stráže, ktoré mali zabezpečiť železničné objekty, významné cestné komunikácie a prevádzať kontrolu podozrivých osôb.⁵⁵⁰ Už pred oficiálnym vytvorením pohotovostných oddielov⁵⁵¹ teda v Trnave z iniciatívy gardistov pracovala skupina s podobným zameraním ako mali neskoršie POHG. Situáciu neskôr analyzoval denník *Gardista*, ktorý po čase napísal: „*V Trnave po vzbure armády nebolo nikoho, kto by bol mal odvahu splniť si svoju povinnosť voči štátu, hoci bolo už po vyhlásení pána prezidenta, ale gardisti sa hneď chopili zbrane a spolu s nemeckými vojakmi bránili záujmy štátu*“.⁵⁵²

Povstanie, akokoľvek sa môže zdať paradoxné, značne posilnilo pozície gardy, nakoľko jej poskytlo vhodné alibi pre protižidovskú a protičeskú činnosť. Podľa viacerých jej členov boli zaň zodpovední najmä Židia a Česi, z ktorých bola podľa *Gardistu* polovica partizánov a druhá polovica vyčkávala na vhodnú príležitosť, ako bojovať proti slovenskej samostatnosti.⁵⁵³ Po príchode Nemcov bol síce v meste zatvorený iba jeden Čech, úradník Bohumil Holoubek, čo sa podľa tzv. povstaleckej kroniky mesta Trnavy v Bratislave mánilo, najmä keď prenikli správy o tvorení národných výborov.⁵⁵⁴ V tejto súvislosti gardisti s nemeckými vojakmi zatkli viacerých údajných „čechoslováckych aktivistov“ a Čechov, ktorí boli odtransportovaní do Ilavy. Pri tejto akcii bolo Okresným úradom v Trnave odobraté slovenské štátne občianstvo údajne až 150 Čechom (pre porovnanie v Trenčíne šlo o 66 českých občanov a v Novom Meste nad Váhom o 28).⁵⁵⁵ Celá akcia proti Čechom a čechoslovákovi bola podporovaná oficiálnou propagandou, ktorá odobrovala nemecký zásah na Slovensku: „*Ak dnes kričia, že Nemci to alebo ono, neverte im! Oni začali provokovať, prevracajú platný poriadok, vraždiť*

⁵⁴⁸ Tamže.

⁵⁴⁹ LACKO, M.: *Situačné hlásenia okresných náčelníkov január – august 1944*. Trnava 2005, s. 256.

⁵⁵⁰ Štátny archív v Bratislave, f. LS v bratislavskom kraji. OLS Bratislava, 299/47 Ambróz Jankovič. Výpoveď Karola Fiebiga.

⁵⁵¹ SOKOLOVIČ, P.: *Hlinkova garda 1938 – 1945*, s. 385 – 405.

⁵⁵² *Gardista*, 11. 11. 1944.

⁵⁵³ Tamže, 22. 10. 1944.

⁵⁵⁴ SNA, zb. SNP, 1371, šk. 18, sp. 21, f. 1. Kronika národného povstania v Trnave, s. 42.

⁵⁵⁵ Tamže.

*pokojných ľudí, ničiť majetky a preto oni nesú aj plnú zodpovednosť za to, že Nemci sú tu. Nemuseli tu byť, nikto by ich nebol volal... no čechoslovácki pučisti posadnutí svojou svrblivosťou, stvorili na Slovensku situáciu, ktorá nevyhnutne viedla k dnešnému stavu. Im patrí za to vďaka a patričná odmena“.*⁵⁵⁶ „Radikáli“ v garde prežívali z hľadiska uznania vrchol. Sám Tiso sa vyjadril v tom zmysle, že Hlinkovej garde, ktorá sa zaslúžila vernosťou štátu, prípadne v boji za samostatný štát v duchu slovensko-nemeckého priateľstva, resp. v samotnom štáte rozhodujúca úloha.⁵⁵⁷

Nezaháľal ani novozvolený gardistický náčelník Otomar Kubala, ktorý na 11. hodinu 8. septembra 1944 zvolal na hlavné veliteľstvo HG poradu gardistických veliteľov, na ktorej vydal smernice pre nastávajúcu prácu gardy.⁵⁵⁸ Za Trnavu bol na stretnutí prítomný Ambróz Jankovič, ktorý vo funkcii okresného veliteľa nahradil Vendelína Šurana. Už deň po stretnutí na HVHG zvolal miestny rozhlas gardistov na mestský dom, kde ich Jankovič oboznámil s poverením vytvoriť v Trnave Pohotovostný oddiel.⁵⁵⁹ Upozornil prítomných, že v prípade nenastúpenia by Nemci zo Slovenska urobili protektorát a aj preto je povinnosť každého gardistu vstúpiť do oddielov. Hneď na druhý deň sa mu hlásilo 60 dobrovoľníkov, ktorých úlohou mali byť najmä strážne, kontrolné a poriadkové služby v mieste svojho pobytu.⁵⁶⁰ Okrem toho mali za úlohu vykonávať nočné hliadkovanie, vlakovú kontrolu, príležitostné eskorty a vo voľnom čase tzv. poradový výcvik. O úlohách pohotovostných oddielov sa vyjadril Kubala takto: „*Úlohy POHG: kasárenské, strážne, hliadkovanie (v noci), vlaková kontrola, príležitostné eskorty a vo voľnom čase poradový výcvik. Tento prevádzkali hlavne nováčikovia a nevojací*“.⁵⁶¹ Nebezpečenstvo, ktoré tkvelo v právomociach, resp. v konkrétnej práci gardistov, bolo najmä v kompetencii kontrolovať podozrivé osoby, ktorá dávala gardistom voľnú ruku, museli však podľa rozkazov spolupracovať s nemeckou armádou.⁵⁶²

V prvej etape vstupovali do POHG len dobrovoľníci, postupom času sa však ustálilo povolávanie zvolávacími lístkami, ktoré vydávala HVHG doplňovacia služba. V Trnave, ako tomu bolo i vo väčšej časti Slovenska, však gardisti na výzvy nereagovali v dostatočnom počte. Preto sa začali expedovať zvolávacie lístky s pečiatkou Ministerstva národnej obrany a s podpisom Kubalu.⁵⁶³ Napriek tomu ochota vstúpiť do POHG nebola veľká. V meste sa do-

⁵⁵⁶ *Gardista*, 10. 9. 1944.

⁵⁵⁷ *Tamže*, 8. 9. 1944.

⁵⁵⁸ Štátny archív v Bratislave, f. LS v bratislavskom kraji. OLS Bratislava, 299/47 Ambróz Jankovič. Výpoveď Karola Fiebiga.

⁵⁵⁹ *Tamže*.

⁵⁶⁰ *Tamže*.

⁵⁶¹ SNA, f. NS, Tn ľud 13/46/7 (mikrofilm). Zápisnica z výsluchu O. Kubalu z 31. 5. 1946.

⁵⁶² Tento moment bol v tlači viackrát pripomínaný. Samotní gardisti sa viackrát o spolupráci s Nemcami vyjadrovali nie veľmi lichotivo.

⁵⁶³ Pozri napr. SNA, f. NS, Tn ľud 13/46/7, Otomar Kubala. Výpoveď Júliusa Surového.

konca vyskytli okrem obligátnych zdravotných problémov aj prípady odmietnutia nástupu, za ktoré boli ich aktéri často väznení na Vlčkovej ulici v Bratislave. Jeden z takýchto prípadov sa stal napr. učiteľovi v trnavskej ľudovej škole Júliusovi Dvoreckému, ktorý bol povolaný do POHG v polovici novembra 1944. Službe sa snažil všemožne vyhnúť vybavovaním rozličných protekcií, čo sa však minulo účinkom.⁵⁶⁴ O oslobodenie od služby žiadal napr. školského inšpektora, ktorý napísal pre HG list so znením, že menovaný je nevyhnutný pre školskú činnosť, garda však písomne odpovedala zamietavým stanoviskom.⁵⁶⁵ Snažil sa preto službe vyhnúť iným spôsobom. Šiel do nemocnice, keď ho však prepustili, opäť odmietol nastúpiť službu v POHG. Istý čas ho väznili na Vlčkovej ulici v Bratislave, odkiaľ bol prepustený pod podmienkou, že vstúpi do pohotovostného oddielu. Toto však nevykonal a až do „oslobodenia“ sa ukrýval.⁵⁶⁶ Podobných prípadov odmietania služby v POHG bolo množstvo a Trnavčania sa vo veľa prípadoch snažili obísť nutnosť nástupu. Treba zdôrazniť, že mnohí sa vstupu do POHG nedokázali i na nátlak vyhnúť. Hlavný tajomník mesta Trnavy si v tejto súvislosti na ľudovom súde po čase spomínal: „Viem o tom, že obžalovaný (Pavel Dvorák – pozn. P. S.) dostal svolávací lístok na narukovanie do POHG, ako aj ďalší členovia mestskej polície, aj iní v meste a toto došlo na úrad k nám na doručenie cestou našich doručovateľov mestských. Mne sa potom mnohí sťažovali, pozdejšie keď boli predvolávaní už v decembri 1944 naši ľudia, že oni nie sú členmi HG a predsa dostali svolávací lístok“.⁵⁶⁷ Preto nemožno prijať zaužívaný stereotyp, že pohotovostné oddiely (ako de facto aj garda samotná) boli len združením najradikálnejších gardistov, nakoľko väčšina členov gardy do nich prakticky ani nevstúpila. Samotný Otomar Kubala tvrdil, že počet príslušníkov POHG bol len niečo cez 5000, „tento stav sa však stále menil, lebo mnohí boli uvoľňovaní zo služby buď na čas, lebo na trvale“.⁵⁶⁸ Pritom počet členov HG bol jednoznačne oveľa vyšší.⁵⁶⁹ Nakoľko však Hlinkova garda ako masová organizácia prestala v tomto období prakticky fungovať, POHG s ňou bol najmä v očiach verejnosti prakticky totožný, navyše ešte keď na miestnej úrovni bol veliteľ HG zároveň i veliteľom pohotovostného oddielu.

Okrem obligátnych strážnych úloh bolo prakticky až do evakuácie hlavnou náplňou práce gardistov vykonávanie akcií proti Židom. Členovia pohotovostného oddielu zaistovali po meste a okolí Židov, ktorých odvedli na mestský dom, kde im boli odobraté cennosti a spísaný protokol.⁵⁷⁰ Okrem spomínaných úloh v mieste dislokácie boli trnavskí gardisti relatívne mobilní

⁵⁶⁴ Štátny archív v Bratislave, f. LS v bratislavskom kraji, OLS Trnava, 85/45 Július Dvorecký.

⁵⁶⁵ Tamže.

⁵⁶⁶ Tamže.

⁵⁶⁷ Tamže, OLS Bratislava, 14/45 Pavel Dvořák. Výpoveď Štefana Predmierskeho.

⁵⁶⁸ Pozri SNA, f. NS, 13/46/7 Otomar Kubala. Zápisnica z vylúchu z 31. mája 1946.

⁵⁶⁹ Viac pozri: SOKOLOVIČ, P.: *Hlinkova garda 1938 – 1945*.

⁵⁷⁰ Pozri Štátny archív v Bratislave, f. LS v bratislavskom kraji, OLS Bratislava, 299/47 Ambróz Jankovič. Výpoveď Karola Fiebiga.

už koncom roka 1944. Začiatkom októbra dostali rozkaz, aby odišli vlakom do Žiliny na týždeň strážiť mosty a železničnú trať.⁵⁷¹ Po príchode sa však dozvedeli, že budú nasadení v priestore Turčianskeho sv. Martina, kde boli rozdelení na jednotlivé družstvá premiešané s nemeckými vojakmi. Okrem strážnych úloh mali na starosti kontrolu civilných osôb najskôr v Martine, postupne však najmä v okolitých obciach, napr. v Příbovciach, kde pobudli dva týždne, pričom „využívali pohostinnosť“ miestneho obyvateľstva, či v Rakove, kde vyše dvoch týždňov bývali v miestnom kaštieli.⁵⁷² Neskôr sa miestom ich činnosti stala Prievidza a okolité obce. S najväčšou pravdepodobnosťou do boja s partizánmi nezasiahli, nakoľko nepoznali okolitý terén a ich zadelenie vymedzovalo ich pôsobnosť prevažne na strážne úlohy. Jeden z členov trnavského POHG si na udalosti neskôr spomínal: „*Chodili sme vždy dvaja – jeden Nemec a jeden Slovák. Vôbec nikdy sme nechodili do hôr, proti partizánom... V tejto obci (Rakove – pozn. P. S.) som sa zdržal asi tri týždne. Odtiaľ sme išli do Moškoviec, kde sme boli asi dva dni, potom do Mošoviec. Potom sme opäť išli do Turčianskeho sv. Martina obce a odtiaľ sme odišli do Koštian, kde sme boli asi sedem dní. Počas tohto nášho premiestňovania nás chodila celá táto jednotka s Nemcami v počte asi sedem osôb. V tejto obci som videl, ako Nemci viedli zajatých partizánov*“.⁵⁷³

Tí členovia pohotovostného oddielu, ktorí zostali v Trnave sa okrem iného rozdelili na menšie družstvá, ktoré mali chrániť dôležité závody v okolí pred útokom partizánov, najmä v podhorskej oblasti Malých Karpát. Napríklad závod na Dobrej Vode strážilo 41 gardistov s tromi guľometmi vyzbrojených puškami, paradoxne však veľká časť z nich nebola z Trnavy, ale z Bardejova.⁵⁷⁴ Táto prax bola v garde zjavne rozšírená, nakoľko viacerí gardisti z Trnavy pôsobili napr. na východnom Slovensku.⁵⁷⁵

Postupovaním sovietskej armády z východu smerom na západné Slovensko, vynorila sa otázka jeho obrany. Členovia pohotovostného oddielu boli povolávaní späť na západné Slovensko, kde boli umiestnení do blízkej obce Voderady. Bola tu zriadená poľná rota, ktorá po svojom veliteľovi získala meno Jankovič. Neskôr po menovaní jej veliteľa za vládneho zmocnenca pre juhozápadné Slovensko bola premenovaná na poľnú rotu Langsfeld.⁵⁷⁶ Bola jednou z piatich rot druhého poľného práporu POHG, ktorý vznikol koncom

⁵⁷¹ Tamže, OLS Trnava, 14/45 Pavel Dvořák. Veliteľom mužstva mal byť por. Laca.

⁵⁷² Tamže.

⁵⁷³ Tamže, 84/45 Michal Slezák. Ako sa vyslovil Michal Slezák, keď uvidel medzi partizánmi Trnavčanov, dal si ich zavolať a prostredníctvom HG v Modranke im vyžiadal osvedčenie o spoľahlivosti. Pred ľudovým súdom mu to zachránení aj potvrdili svojimi výpovedami.

⁵⁷⁴ Tamže, 95/45 Hadrián Radványi.

⁵⁷⁵ KARPÁTY, V.: Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy Prešov. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov III.*, s. 335.

⁵⁷⁶ Pozri napr. Štátny archív v Bratislave, f. LS v bratislavskom kraji, OLS Bratislava, 299/47 Ambróz Jankovič.

roka 1944. Mená zvyšných boli Pribina, Hollý, Bernolák a Rázus.⁵⁷⁷ Členovia práporu boli nasadení v oblasti Bratislava – Sereď, kde pomáhali budovať obranné opevnené línie.⁵⁷⁸ Členovia poľnej roty pod Jankovičovým velením vykonávali výcvik s puškou, ľahkým guľometom a granátom, okrem cvičenia v zbrani však vykonávali tri dni v týždni aj zákopové práce.⁵⁷⁹

Postupom času však u jednotlivcov vzrastala nespokojnosť, nakoľko Nemci údajne od nich vyžadovali taký dril, aký vládol u nich.⁵⁸⁰ Keď sa dozvedeli, že počítajú dokonca aj s ich nasadením do bojov proti postupujúcej Červenej armáde, prišlo vo Voderadoch až k otvorenej vzbure. Väčšina členov roty sa totiž v minulosti s priamym bojom nikdy nestretla, mnohí z nich boli dokonca nevojací. Viacerym sa napriek hrozbe trestu smrti podarilo ujsť a tí, ktorí na to nenašli odhodlanie, neskôr taktiež vyjadrili svoju nespokojnosť. 18. marca 1945 prišiel do tábora nemecký styčný dôstojník a nariadil poplachový nástup po večierke.⁵⁸¹ Po počiatočnom odmietnutí gardisti síce nastúpili, avšak provokačne v plnej výzbroji. Niektorí z nich dokonca prerezali pneumatiky na aute, na ktorom dôstojník prišiel, a rozhodli sa napadnúť Nemcov bývajúcich v neďalekom kaštieli.⁵⁸² K boju však nedošlo a dôstojníkovi sa podarilo utiecť a oboznámiť so situáciou velenie. Na druhý deň boli najexponovanejší nespokojenci prevezení na výsluch do Bratislavy, kde sa podľa ich vlastných slov dokonca uvažovalo aj o ich poprave, ktorá však nebola vykonaná. Jeden z nich bol podľa výpovede pred ľudovým súdom zbitý a Nemci sa od neho získali informácie o partizánskom hnutí: „*Raz ma vyšetrovali, pričom ma bili a pýtali sa ma, kto je veliteľom partizánov, kde je tento a kde sú partizáni... pri tejto príležitosti mi hovoril npor. Fabry, že som bol v noci odsúdený na smrť, že vraj som previedol vzburu vo Voderadoch*“.⁵⁸³

Nespokojnosť však pretrvávala v rote naďalej. Prejavovala sa najmä pokusmi o útek, no množili sa aj incidenty medzi Slovákmi navzájom, nakoľko niektorí velitelia radikálne odmietali pokusy podriadených o útek.⁵⁸⁴ V takomto položení gardisti pod tlakom Červenej armády smerovali na Holič, v ktorom sa zhromaždilo podľa zachovaných správ údajne okolo 1600 gardistov.⁵⁸⁵ Keď

⁵⁷⁷ KRASNOVSKÝ, B.: Ozbrojené zložky slovenského štátu v období august 1944 – máj 1945. In: BOBÁK, J. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945*. Martin 2000, s. 197.

⁵⁷⁸ Tamže.

⁵⁷⁹ Štátny archív v Bratislave, f. LS v bratislavskom kraji, OLS Trnava, 95/45 Hadrián Radványi.

⁵⁸⁰ Tamže.

⁵⁸¹ Tamže.

⁵⁸² Tamže.

⁵⁸³ Tamže, 14/45 Pavel Dvořák.

⁵⁸⁴ Tamže. Výpoveď Gustáva Brestovanského.

⁵⁸⁵ Číslo okolo 1600 udáva viacero prítomných gardistov, napr. Pavel Dvořák (Dvořák), dokonca aj O. Kubala hovorí o tom, že v dňoch 30. marca – 1. apríla bolo do Holiča premiestnené len malé percento členov POHG. Pozri SNA, f. NS, 13/46/7 Otomar Kubala. Zápisnica z 31. mája 1946. Presný počet gardistov je však veľmi ťažké zistiť, nakoľko mnohí utiekli a niektorí sa do Holiča ani nedostali.

sa však mesto stalo terčom náletu, začali sa premiestňovať do Radensburgu, kde mali dokončovať zákopy. Ako bolo spomenuté, mnohí z členov POHG neboli vojakmi, preto si hľadali cestičky, ako sa dostať z područia Nemcov. Takáto príležitosť sa nacistla čoskoro. Po mohutnom nálete Červenej armády zostali viacerí zo strachu v zákopoch a nechali sa radšej zajať Rusmi, ako by mali ďalej bojovať po boku Nemcov. Tí, ktorí zostali, boli pri ústupe vyzvaní Nemcami k protiútok. *„Toto sa však nepodarilo preto, lebo mnoho mužstva javilo nechť aj strach pred účinkami boja, keďže posledný raz ako sme boli zasadení do bojov asi okolo 20. apríla v okolí mesta Radensburg, kde po všetkých bojoch a bombardovaní letectvom nastala u mužstva demoralizácia, chaos a strach pred nebezpečenstvom. V takomto rozháranom postavení sme ustupovali pred Červenou armádou okľukou až k hraniciam mesta Písek“*.⁵⁸⁶ V Písku spolu s ostatnými gardistami z iných pohotovostných oddielov, ktoré však už prakticky nejestvovali, aj trnavskí členovia POHG zložili zbrane americkému vojsku, ktoré ich však následne odovzdalo Červenej armáde. Podľa posledného rozkazu Otomara Kubalu sa teda gardistom podarilo dostať do americkej operačnej zóny, avšak napriek tomu ich od americkej vojenskej polície prevzal poručík Červenej armády Kiričenko.⁵⁸⁷

V tomto ťažkom postavení zvyšky gardistov a domobrancov začali rokovať o vstupe do československej armády, ktorý im bol paradoxne po počiatočnom zamietnutí povolený. Vstúpili do nej aj viacerí členovia bývalého pohotovostného oddielu z Trnavy, ktorí boli dokonca pripustení k zaisťovaniu nemeckých zbehov v okolitých horách.⁵⁸⁸ Ešte zaujímavejšie vyznieva fakt, že ako slovenský prápor boli dokonca vyzbrojení. Zúčastnili sa i priameho boja s ustupujúcimi Nemcami. Začiatkom júna boli odtransportovaní späť na Slovensko, kde boli v Malackách zaistení, odzbrojení, a vzaní do karantény: *„Po očistení a vyšetroaní boli sme vojenskou ruskou eskortou eskortovaní do Bratislavy, na ihrisko bývalého DSK, kde bol zriadený zaisťovací tábor príslych eskortovaných príslušníkov HG“*,⁵⁸⁹ spomínal neskôr na chvíľe návratu na Slovensko jeden z prítomných gardistov.⁵⁹⁰ Na tomto mieste zotrvali asi týždeň. Po tomto čase ich podľa spomienok odvieďli na hrad, kde boli rozdelení podľa ročníkov tak, že staršie a mladšie ročníky, ako i nevojaci boli prepustení a ostatní boli ponechaní spolu s najväčšími exponentmi gardy.⁵⁹¹ Tých však nebolo veľké množstvo, nakoľko veľká časť už v predchádzajúcich týždňoch evakuovala najmä do Nemecka. Doma by ich čakala strata občianskych

⁵⁸⁶ Štátny archív v Bratislave, f. LŠ v bratislavskom kraji, OLS Trnava, 14/45 Pavel Dvořák.

⁵⁸⁷ KARPÁTY, V.: Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy Prešov, s. 339.

⁵⁸⁸ Pozri napr. Štátny archív v Bratislave, f. LŠ v bratislavskom kraji, OLS Trnava, 14/45 Pavel Dvořák.

⁵⁸⁹ Tamže.

⁵⁹⁰ Hadrián Radványi si v osobnom rozhovore spomínal, že museli spať bez dostatku diek na zemi a boli im zhabané všetky peniaze a cennosti. Rozhovor s H. Radványim. Osobný archív autora.

⁵⁹¹ Štátny archív v Bratislave, f. LŠ v bratislavskom kraji, OLS Trnava, 14/45 Pavel Dvořák.

práv, konfiškácia majetku, väzenie a v najhoršom prípade trest smrti. Ešte v roku 1947 musel Okresný ľudový súd v Bratislave skonštatovať, že miesto pobytu viacerých obvinených, medzi ktorých patrili i Ambróz Jankovič, je neznáme.⁵⁹² Väčšinu zaistených dôstojníkov si z bratislavského väzenia prebrali predovšetkým ľudové súdy.⁵⁹³

Gardisti sa po prepustení mimo činnú službu mali hlásiť na stanici národnej bezpečnosti v mieste svojho bydliska. Jeden z nich bol hneď po nahlásení 26. júna 1945 zadržaný miestnou políciou, ostrihaný dohola, pričom mu policajti vyzuli topánky, obliekli dlhú bielu košeľu a nasledujúci deň ho s tabuľkou na chrbte s nápisom „zradca národa“ po potupnom pochode mestom vystavili pred hotelom Pannonia. Tento prípad nebol zďaleka ojedinelý. Nový režim sa vysporiadal s bývalými oponentmi, často však na to doplatili i ľudia, ktorí do gardy vstupovali s inými ideálmi, než aké boli potom praktickou činnosťou preukazované. To však už nie je len otázkou histórie.

Situácia sa koncom vojny menila aj v Trnave. S približovaním frontu rástla neistota z ďalšieho vývinu situácie. Od jesene sa práceschopní obyvatelia museli zapojiť do opevňovacích prác. Do konca roka 1944 bolo na ne vyčlenených 640 Trnavčanov, mesto však malo v nasledujúcom roku takmer zdvojnásobiť ich počet.⁵⁹⁴ Letecké nálety na mesto od októbra 1944 boli pre Trnavčanov neprijemnou skúsenosťou, ale ich následkom boli zväčša „len“ škody na majetku. Bomby dopadli napríklad na mestskú vodáreň a neďaleko budovy obchodnej akadémie, poškodili železničnú trať a okolité obydlia. Nálety sa zintenzívnili s približením frontu. Najťažšie bombardovanie zažila Trnava v týždni od 24. marca 1945 až po dobytie mesta Červenou armádou začiatkom apríla 1944. Zahynul jeden človek, niekoľko ľudí bolo zranených a výbuchy poškodili viacero domov.⁵⁹⁵ Ťažké škody utrpela aj Vozovka, tehelňa, sladovňa a železničná stanica. Pred ústupom z Trnavy Nemci ešte stihli podpáliť Treumannovu sladovňu a železničnú stanicu, zamínovať niekoľko objektov, napríklad Sklady NUPOD, Coburgove závody a Agrasol a zrekvirovať motorové vozidlá, železničné vagóny a pohonné látky.⁵⁹⁶ Pre rýchly ústup však podniky nestihli vyhodiť do povetria.

Jednotky 2. ukrajinského frontu Červenej armády vstúpili do Trnavy 1. apríla 1945 okolo 14. hodiny. V bojoch proti ustupujúcej nemeckej armáde padlo okolo 120 sovietskych vojakov.⁵⁹⁷ Nemecká armáda, ktorá ustupovala cez Malé Karpaty pod neustálym tlakom protivníka, utrpela takisto straty. Na počesť dobytia Trnavy a ďalších miest vydal hlavný veliteľ Červenej ar-

⁵⁹² Tamže, OLS Bratislava, 299/47 Ambróz Jankovič.

⁵⁹³ KARPÁTY, V.: Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy Prešov, s. 339.

⁵⁹⁴ Štátny archív v Trnave, f. MsÚ Trnava, šk. 10, 14925/1944 adm.

⁵⁹⁵ ĐUROVKOVÁ, D.: *Spoločensko-politický vývoj v Trnave v rokoch 1938 – 1945*, s. 35.

⁵⁹⁶ SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945.

⁵⁹⁷ Chronologický prehľad udalostí protifašistického odboja v okrese Trnava v rokoch 1938 – 1945, s. 38.

mády J. V. Stalin *Rozkaz hlavného veliteľa č. 326*, kde okrem iného spomenul zásluhy sovietskych vojakov, ktorí sa zúčastnili „na bojoch za oslobodenie Trnavy, Hlohovca a Senca“: „*Dnes, 1. apríla o 23. hodine a 30. minúte hlavné mesto našej vlasti Moskva v mene celej vlasti zdraví vojská 2. ukrajinského frontu, ktoré obsadili uvedené mestá, dvanástimi delostreleckými salvami zo stodvadsaťštyri hlavni*“.⁵⁹⁸ Trnava tak symbolicky vstúpila do novej etapy svojich dejín už ako súčasť obnovenej Československej republiky.

⁵⁹⁸ ŠIMONČIČ, J.: Oslobodenie trnavského okresu, s. 213 – 214.

TRNAVA V ROKOCH 1945 – 1948

Snahy o vyrovnanie sa s predchádzajúcim režimom

Problematika rokov 1945 – 1948 bola v doterajšej historiografii venovanej dejinám Trnavy relatívne málo spracovaná a ak, tak najmä s dôrazom na aktivity komunistickej strany či budovateľské zásluhy národných výborov.⁵⁹⁹ Dnes, viac ako dvadsať rokov od pádu socializmu, je však namieste poukázať na to, že už v medziobdobí medzi zánikom 1. Slovenskej republiky a februárom 1948 sa položili základy režimu, ktorý tu vládol nasledujúcich viac ako 40 rokov.

Po roku 1945 sa nastupujúca politická moc snažila vyrovnať s predchádzajúcim zriadením, jeho štruktúrami či exponentmi. Nemožno však tvrdiť, že by to bolo v novodobej slovenskej histórii niečo neobvyklé. Takmer každý ustanovujúci sa režim, či už v roku 1938, 1945 (resp. 1948) alebo v roku 1989 sa do istej miery snažil riešiť svoj vzťah s predchádzajúcim zriadením. Napriek tomu sa líšili najmä svojím zacielením, metódami, ale aj intenzitou či zákonnými podkladmi. Výnimkou neboli ani roky 1945 – 1948, keď ešte stále slovenská a trnavská spoločnosť mala v živej pamäti obdobie 1. Slovenskej republiky.

Snaha o otvorejšie vyhranenie sa voči predchádzajúcemu politickému zriadeniu je v prípade sledovaného obdobia sčasti pochopiteľná, pretože obnovená Československá republika, resp. jej slovenská časť, sa konštituovala na deklarovanej opozícii voči 1. Slovenskej republike. Z tohto hľadiska sa v novom zriadení otvoril relatívne široký priestor pre „nových ľudí“ nezaťažených aktívnou účasťou na riadení štátu a nižších regionálnych zložiek v rokoch 1938 – 1945. Pozície nielen na najvyššej úrovni, ale aj v regiónoch v tomto období zastávali v mnohých prípadoch ľudia, ktorí sa v predchádzajúcom období na chode štátu politicky neangažovali, resp. nemohli byť spojení s režimom 1. Slovenskej republiky, no najmä tí, ktorí sa viac či menej zúčastnili odboja a rozličným spôsobom vyjadrili svoj postoj ešte počas pred-

⁵⁹⁹ Sú to najmä práce publikované do roku 1989, ktoré sú napriek svojmu vedeckému prínosu formálne podriadené dobe, v ktorej vznikli. Pozri napr. HORVÁTH, P.: Trnava v rokoch národnej a demokratickej revolúcie. In: ŠIMONČIČ, J. – WATZKA, J. a kol.: *Dejiny Trnavy*, s. 199. „Národný výbor na čele pracovnej aktivity“.

chádzajúceho zriadenia.⁶⁰⁰ V Trnave však, na rozdiel od východnejších oblastí štátu, neprerástol odpor voči režimu v rokoch 1938 – 1945 do väčších rozmerov, resp. do otvorenejšieho vystúpenia,⁶⁰¹ azda okrem samotného odchodu trnavskej posádky do povstania. Kontinuálne si v meste udržala moc politická reprezentácia 1. SR a na rozdiel od oblastí ovládaných Slovenskou národnou radou zostali fungovať staršie formy zastupiteľstva ako Mestský, resp. Okresný úrad.⁶⁰² Možno skonštatovať, že moc orgánov Slovenskej národnej rady na územie západného Slovenska a mesta v tomto období neprenikla. Nadôvažok, v Trnave už krátko po odchode trnavskej posádky nemecký vojenský veliteľ prevzal správu nad mestom.⁶⁰³ Posledné nemecké jednotky z Trnavy odchádzali koncom marca 1945.⁶⁰⁴ Trnava bola teda jedným z posledných miest, ktoré sa podarilo dobyť vojskami Červenej armády,⁶⁰⁵ len pár dní pred tým, ako slovenská vláda evakuovala na západ. Do tohto času sa v meste moc povstaleckých orgánov nemohla uplatniť, preto aj nariadenia SNR boli v Trnave aplikované prakticky až po obnovení Československej republiky. Aj Komunistická strana Slovenska, ktorá pôsobila až do roku 1945 v ilegalite, nevyvíjala v období 1. SR rozsiahlejšiu a významnejšiu odbojovú činnosť.⁶⁰⁶ Ako už v roku 1962 skonštatoval historik Jozef Jablonický, až do roku 1944 „pozostávala ilegálna činnosť komunistickej strany Trnavy fakticky iba z písania rôznych nápisov, hesiel, podpory prenasledovaných rodín a pod.“⁶⁰⁷ Dokonca ani v neskoršom období nezohrávali trnavskí komunisti rozhodujúcu úlohu. Ani v staršej historiografii preceňovaná úloha komunistov pri organizovaní odboja a povstania dnes už neobstojí a na celú organizáciu protirežimných aktivít a povstania sa treba pozeráť v komplexnosti.

Snahy o vyrovnanie sa s predchádzajúcim režimom vychádzali po roku 1945 (v trnavskom kontexte) najmä z nariadení Slovenskej národnej rady, resp. jej povereníctiev. Na základe toho bola na území, ktoré ovládala SNR, ešte v roku 1944 zrušená činnosť Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a na

⁶⁰⁰ Tým samozrejme nemožno povedať, že na slovenskom území a v Trnave sa nemohli do riadiacich funkcií dostať aj takí ľudia, ktorí boli naviazaní na predchádzajúci režim.

⁶⁰¹ SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945, s. 339.

⁶⁰² K uvedenému obdobiu pozri fondy v Štátnom archíve v Trnave – Mestský úrad Trnava, resp. Okresný úrad v Trnave 1923 – 1944 či Okresný úrad v Trnave 1923 – 1945. Katalóg revolučného hnutia a Komunistickej strany Československa.

⁶⁰³ Štátny archív v Trnave, Katalóg RH a KSČ, 2074, D1 – 1278/1944. Situačná správa o udalostiach v okrese sekretariátu Ministerstva vnútra v Bratislave z 5. 10. 1944.

⁶⁰⁴ Pozri napr. ŠIMONČIČ, J.: Oslobodenie trnavského okresu. In: ŽVACH, L. – PÁČKA, L. (zost.): *Protifašistický odboj v okrese Trnava*, s. 203, Ako prišla sloboda do nášho mesta. In: MAREK, J.: *Sprievodca po stopách odboja v okrese Trnava*. Trnava 1989, s. 39 a iné.

⁶⁰⁵ Trnava bola dobytá 1. apríla 1945. Pozri napr. Chronologický prehľad udalostí protifašistického odboja v okrese Trnava v rokoch 1938 – 1945. In: MAREK, J.: *Sprievodca po stopách odboja v okrese Trnava*, s. 33.

⁶⁰⁶ SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945, s. 339 – 341.

⁶⁰⁷ JABLONICKÝ, J.: *Z práce a bojov trnavského Kovosmaltu*.

režim naviazaných spolkov či korporácií.⁶⁰⁸ V rámci povojnového zákonodarstva sa tiež nastupujúca politická moc zamerala na dobovým slovníkom „zradcov a kolaborantov“, snažila sa o dôslednú očistu verejného života od exponentov bývalého režimu a uplatňovanie retribučných zákonov. Trnava ako významné mesto v rámci znovuobnovenej Československej republiky nemohla zostať bokom od snáh štátu o upevnenie moci na úkor predchádzajúceho politického zriadenia. Po roku 1945 sa, vzhľadom na prítomnosť relatívne početnej maďarskej a nemeckej menšiny, ako aj prorežimných aktivistov z obdobia 1. SR, otvoril široký priestor a možnosti pre snahy o „očistu“ verejného života. O to väčšmi, že v meste pred rokom 1938 žila početná skupina židovských spoluobčanov, ktorých majetky v rámci procesu arizácie získali v predchádzajúcom období viacerí Trnavčania. V „nových pomeroch“ sa stali tieto majetky predmetom záujmu rozličných skupín. V agende národných výborov v Trnave možno nájsť veľký počet dokladov o dočasnej správe uvedených majetkov,⁶⁰⁹ ktorá sa stala lukratívnym spôsobom, na ktorom v novom politickom zriadení dokázali ľudia, ktorí stáli na „správnej strane“, prísť k slušnému zisku.⁶¹⁰ Aplikácia nariadení či zákonov sa však, samozrejme, mohla región od regiónu líšiť a aj v Trnave, v období 1. Slovenskej republiky druhom najväčšom slovenskom meste, mala preto aj pre uvedené špecifiká svojský priebeh.

Po tom, ako bola obnovená štátna moc Československej republiky, moc v meste prevzali do rúk národné výbory, resp. Miestny národný výbor (MNV) a Okresný národný výbor (ONV), ktoré prakticky suplovali funkciu dovedty fungujúceho Mestského a Okresného úradu. Na území ovládanom Slovenskou národnou radou sa výbory zakladali už v roku 1944. Na miestnej a okresnej úrovni sa stali prakticky jediným zdrojom moci a paralyzovali činnosť notárskych úradov a obecných zastupiteľstiev.⁶¹¹ Už tu sa však pri ich konštituovaní prejavovali viaceré aspekty, ktoré zohrávali úlohu po apríli 1945 a v neposlednom rade znamenali zmenu pomerov aj v trnavskom kontexte. Ako poukázal historik Róbert Letz, osoby, ktoré preberali v tomto období moc, boli často samozvané, neschopné vykonávať im zverené úlohy, často doslova „rozvrátené a asociálne individuá, ktoré zneužívali svoju moc“.⁶¹² Dôležitejšie pre neskorší vývoj však bolo, že ich prostredníctvom si upevňovala Komunistická strana Slovenska svoje postavenie na úkor Demokratickej strany a výbory sa stali v prevažnej väčšine akoby straníckymi ko-

⁶⁰⁸ LETZ, R.: *Slovensko v rokoch 1945 – 1958. Na ceste ku komunistickej totalite*. Bratislava 1994, s. 13.

⁶⁰⁹ Pozri napr. Štátny archív v Trnave, f. Okresný národný výbor (ONV) Trnava, šk. 170, 4921/1945 adm., 5644/1945 adm. a mnohé iné.

⁶¹⁰ Majetok v dočasnej správe sa dal po čase odkúpiť do osobného vlastníctva, poprípade mohol byť dočasnému správcovi odobraný a mohol prepadnúť v prospech štátu, v ojedinelých prípadoch sa oň hlásili predchádzajúci majitelia...

⁶¹¹ LETZ, R.: *Slovensko v rokoch 1945 – 1948...*, s. 14.

⁶¹² Tamže.

munistickými organizáciami. Gustáv Husák vo februári 1945 doslova povedal, že „*Národné výbory ani Okresné národné výbory nemali byť a ani neboli skladané paritne s DS ale istou voľnou hrou lokálnych síl. Nedá sa povedať, že boli volené... Boli aj prehmaty, boli aj neporiadky. Vcelku sa dá povedať, že v národných výboroch a okresných národných výboroch bola väčšina komunistická, v niektorých okresoch s drvivou prevahou.*“⁶¹³ Tieto slová povereníka SNR možno aplikovať aj na nasledujúce obdobie. Aj v Trnave, ako to bude vidno z nasledujúcich príkladov, komunistická strana napriek reálnemu rozloženiu síl na politickom spektre hrala rozhodujúcu úlohu. Už v tomto období si tak svojou aktivitou a, parafrázujúc slová Gustáva Husáka, aj častými porušeniami pravidiel, pripravovala pôdu na neskoršie prevzatie moci v roku 1948.

Je preto možné súhlasiť s myšlienkou Klementa Gottwalda, ktorý tvrdil, že „*Podobne ako v hospodárstve, znárodnenie vtláča pečať nášmu novému režimu, tak na poli politickej verejnej správy sú to národné výbory, ktoré robia republiku skutočne ľudovodemokratickou.*“⁶¹⁴ Práve výbory sa stali na lokálnej úrovni spoločne s miestnymi organizáciami komunistickej strany najagilnejším nástrojom v snahách o deklarovajúcu očistu verejného života. Hoci aj Demokratická strana (DS) sa hlásila k uvedeným snahám, predsa len nedokázala využiť svoj voličský potenciál a komunistická strana aj napriek menšej podpore občanov svojou radikálnejšou rétorikou, no najmä zvýšenou akcieschopnosťou bola schopná aj na regionálnej úrovni ovládnuť miestne a okresné zastupiteľstvá.⁶¹⁵ O to väčšmi, že ruka v ruke so situáciou na politickom poli, kde v roku 1946 uzavrela DS dohodu s katolíckymi voličmi, Demokratická strana vzhľadom na svoju voličskú základňu musela voliť miernejšiu rétoriku a tým aj jej snahy o vyrovnanie sa s predchádzajúcim politickým zriadením postupne dostávali trhliny, ktoré v politickom boji komunisti obratne využívali.⁶¹⁶

Práve národné výbory, v ktorých komunisti získali takmer na celom území Slovenska prevahu, zohrávali na regionálnej úrovni v snahách o vyrovnanie sa s bývalým režimom rozhodujúcu úlohu. Základnou súčasťou nového aparátu v meste sa stal Miestny národný výbor mesta Trnavy. Krátko po obnovení Československej republiky však nebol volený priamo nadriadeným orgánom, ale jeho členstvo vzišlo z kandidátok, ktoré boli schvaľované na ľudovom zhromaždení. Z podnetu SNR bolo zvolané už 14. 4. 1945, teda len dva týždne od vstupu sovietskych vojsk

⁶¹³ Tamže.

⁶¹⁴ Citované podľa HORVÁTH, P.: *Vznik a činnosť národných výborov v okrese Trnava v rokoch 1945 – 1948*. Diplomová práca. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, s. 1.

⁶¹⁵ K problematike Demokratickej strany pozri viac SYRŇÝ, M.: *Demokratická strana 45 – 48*. Banská Bystrica 2010.

⁶¹⁶ SOKOLOVIČ, P.: Úloha slovenskej tlače v politickom boji na pozadí procesu s Jozefom Tisom. In: *Pamäť národa*, roč. 7, 2011, č. 3, s. 4 – 21.

do mesta, zhromaždenie ľudu, kde približne 2000 ľudí odhlasovalo kandidátku nového trnavského MNV.⁶¹⁷ Ako skonštatoval pisateľ *Dejín Trnavy* ešte v roku 1989, „*aktívny záujem obyvateľstva podnietili plagáty a letáky, v ktorých sa hovorilo o význame Slovenského národného povstania, o očiste verejného života od fašistických elementov a o spolupráci KSS a Demokratickej strany.*“⁶¹⁸ V kultúrnom dome Coburgových závodov, ktoré boli známe ako podnik so širokou komunistickou základňou medzi robotníkmi,⁶¹⁹ bola za účasti zástupcu Červenej armády, miestneho vojenského veliteľa majora Jeršova a povereníka SNR Dr. Ladislava Šimoviča,⁶²⁰ zvolená spoločná kandidátka. Ustanovujúci sa MNV mal nahradiť dovedty fungujúci dočasný Revolučný národný výbor. Podľa smerníc SNR mali byť za členov miestnych národných výborov prijatí „*primeraným spôsobom*“ členovia robotníckeho hnutia, komunisti a zástupcovia demokraticky zmýšľajúcich ľudí. Dokladom doby je, že za KSS bola vo výbore nadpolovičná väčšina (26 zo 42 členov).⁶²¹ Dokonca aj predseda František Matuška (bývalý predseda dočasného revolučného národného výboru), ktorého v priebehu leta nahradil Ján Kleštinský, bol predstaviteľom KSS. Treba však poukázať na to, že neskôr sa voľby MNV menili a jednotliví kandidáti už neboli volení ľudovým zhromaždením.⁶²² Napriek tomu si však KSS aj neskôr po viacerých zmenách v členstve výborov udržiavala väčšinové postavenie.⁶²³

Podobne ako Miestny národný výbor začal už krátko po odchode nemeckej armády z mesta fungovať v Trnave Revolučný okresný národný výbor. Jeho prvé zasadnutie sa konalo už 8. 4. 1945. Podobne ako v prípade MNV bolo jeho smerovanie jasné už z jeho zloženia. Z 15 členov bola nadpolovičná väčšina za KSS. Aj v neskoršom riadne zvolenom Okresnom národnom výbore mali komunisti väčšinu. Z 36 členov bolo až 22 za KSS, dokonca aj predseda Anton Peterka bol komunista. Uvedené zloženie, ktoré neodrážalo skutočný stav slovenského voličstva, je dokladom, že Komunistická strana Slovenska sa aj prostredníctvom národných výborov snažila napriek zjavnej prevahe Demokratickej strany o ovládnutie štátneho aparátu aj na lokálnej, v našom

⁶¹⁷ Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 6181/1945 adm. Zápisnica z ľudového volebného zhromaždenia občanov mesta Trnava a volieb miestneho Národného výboru. MNV mal byť zvolený podľa smerníc SNR do 16. 4. 1945.

⁶¹⁸ HORVÁTH, P.: Trnava v rokoch národnej a demokratickej revolúcie.

⁶¹⁹ Viac pozri JABLONICKÝ, J.: *Z práce a bojov trnavského Kovosmaltu.*

⁶²⁰ K osobe L. Šimoviča a jeho činnosti v sledovanom období pozri viac napr. ČERNÁK, T.: Rozhovor s Ladislavom Šimovičom o študentskom hnutí, ilegálnej činnosti a Gustávovi Husákovi. In: *Pamäť národa*, roč. 8, 2012, č. 2.

⁶²¹ Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 6181/1945 adm. Zápisnica z ľudového volebného zhromaždenia občanov mesta Trnava a volieb miestneho Národného výboru.

⁶²² Tamže, 24595/1946 adm.

⁶²³ HORVÁTH, P.: *Vznik a činnosť národných výborov v okrese Trnava v rokoch 1945 – 1948*, s. 25 – 26.

prípade trnavskej úrovni.⁶²⁴ Hoci mala v praxi spočiatku platiť zásada parity, aj v nasledujúcom období, napriek viacerým zmenám v členstve, zostali trnavské výbory baštou komunistickej strany. Ako poukázal historik Peter Horváth, „*Dá sa konštatovať, že počas celého roku 1945 neprichádza v zložení národných výborov až k takým zmenám, aby pozície komunistov boli ohrozené*“.⁶²⁵ S určitou dávkou nadsádzky aj preto možno povedať, že Národné výbory, ktoré vznikli a fungovali ešte v „demokratickej“ Československej republike, sa stali predvojom s podporovateľom snáh komunistickej strany o ovládnutie pozícií na politickom poli, ktoré vyvrcholilo začiatkom roka 1948 prevzatím moci v Československu. Situácia sa čiastočne zmenila až po voľbách v roku 1946, ktoré znamenali čiastočnú zmenu na politickej scéne aj v Trnave. Boli však tiež dôkazom o vypätej spoločensko-politickej klíme v meste. Ako napísal pisateľ mestskej *Pamätnej knihy*, „*Dňa 26. mája konaly sa voľby do Ústavodarného národného zhromaždenia. Posledný týždeň pred voľbami bol v znamení vyvrcholenia volebnej agitácie politických strán, ktoré plakátmi a verejnými politickými zhromaždeniami snažily sa získať čo najviac voličov... V noci sa strhly medzi horkokrvnými agitátormi politických strán menšie potyčky. Konečne prišla nedeľa, 26. máj, volebný deň, významný nielen pre Trnavu, ale pre celý národ, lebo toho dňa mal ľud prejavíť svoju vôľu, podľa ktorej sa bude ubierať politický vývoj. Voľby trvaly od 8. do 16. hodiny. Prevádzaly sa na rôznych miestach v 16-ich volebných miestnostiach. Previedly sa bez rušivých momentov a incidentov všade pokojne. Kandidovali 4 strany, a to: 1. Strana práce, 2. Demokratická strana, 3. Komunistická strana Slovenska, 4. Strana slobody. Celkový počet oprávnených voličov mesta Trnavy bol 15.209, z čoho bolo odovzdaných 15.040 hlasov. Jednotlivé strany obdržaly tento počet hlasov: 1. Strana práce 1.886, 2. Demokratická strana 9.153, 3. Komunistická strana Slovenska 4.157 a 4. Strana slobody 249. Okrem toho bolo 128 hlasovacích lístkov prázdnych a 167 bolo neplatných*“.⁶²⁶

V roku 1945, krátko po obnovení Československa, však ešte situácia vo výboroch jasne nahrávala komunistom. Tí sa prakticky hneď snažili o prvé „čistky“. Ustanovený MNV začal prakticky hneď so snahou o vyrovnanie sa s predchádzajúcim režimom a jeho zvyškami v meste. Prvoradou úlohou bola podľa dobového slovníka očista verejného života, ku ktorej trnavský národný výbor prikořčil skutočne iniciatívne. Už v prvých aprílových dňoch roka 1945

⁶²⁴ Do volieb v roku 1946 vstupovala komunistická strana najmä s cieľom získať široké menej majetné vrstvy obyvateľstva, na ktoré zamerala svoju agitáciu. Tá slávila úspech najmä v Čechách, kde s jasnou prevahou 40,17 % zvíťazila komunistická strana na čele s Klementom Gottwaldom. Na Slovensku bola jej odnož – KSS (30,37 %) porazená Demokratickou stranou s 62 % počtom odovzdaných hlasov. Porážka KSS bola vedením Komunistickej strany Československa interpretovaná ako nevedomelosť slovenského voliča.

⁶²⁵ HORVÁTH, P.: *Vznik a činnosť národných výborov v okrese Trnava v rokoch 1945 – 1948*, s. 25 – 26.

⁶²⁶ SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov...*, s. 127 – 128.

boli na čelo najväčších závodov postavení dočasní riaditelia.⁶²⁷ Pri národnom výbore boli zriadené viaceré komisie, ktorých náplňou bolo okrem iného preverovať osoby, ich rozličné hospodárske oprávnenia či možnosti nakladania s majetkom. Pri MNV vznikli napríklad bytová komisia, sociálna, finančná, zdravotná či kultúrna komisia, neskôr i právnická, finančná, sociálno-zdravotná, hospodárska, zásobovacia, preverovacia, plánovacia, podniková...⁶²⁸ V tomto období MNV suploval funkciu zaniknutého Mestského úradu. Nemožno teda tvrdiť, že by sa v komisiách venoval výlučne snahám o vyrovnanie sa s predchádzajúcim režimom, napriek tomu však tvorili významnú časť jeho činnosti. V rade MNV, resp. v jednotlivých komisiách sa revidovali napríklad živnostenské oprávnenia, ktoré sa ich majiteľom odoberali na základe podobných kritérií, ako pri rozhodovaní o ponechaní štátneho občianstva (kritériom pre odobratie bolo napr. to, že sa živnostník za 1. SR hlásil k maďarskej či nemeckej národnosti, arizoval...)⁶²⁹ MNV bol tiež zo strany Okresného národného výboru poverený revidovať koncesie, jeho členovia však v komisiách rozhodovali tiež o rozviazaní pracovného pomeru, pridelovaní skonfiškovaných domov po Nemcoch či Maďaroch, resp. opustených bytov po bývalých židovských vlastníkoch... Nemalé majetky, ktoré boli predmetom záujmu viacerých skupín, sa stali v meste jablkom sváru. Členstvo v komisiách (napr. bytová či preverovacia), resp. v rozhodujúcich funkciách vo výboroch bolo preto lákavé pre mnohých Trnavčanov, resp. bolo trňom v oku ich neprajníkov. Na základe sťažnosti pplk. R. Singhofera mal dokonca samotný predseda MNV F. Matuška vymáhať spolu so spolupracovníkmi práva pre „svojich“ priamo slovami „*my máme na to právo*“.⁶³⁰ Na toto „právo“ si však okrem neho nárokovali viaceré skupiny, ktoré sa snažili popri „spravidlivom potrestaní“ predstaviteľov bývalého režimu aj o „spravidlivé“ pre rozdelenie moci a majetku.

Jednou z najdôležitejších súčastí nového systému regionálnych zastupiteľstiev bola z hľadiska vyrovnania sa s predchádzajúcim režimom preverovacia komisia, v rámci ktorej sa rozhodovalo o významných zmenách, resp. o návrhoch na zmeny vo viacerých funkciách. V tejto práci sa Miestny národný výbor dopĺňal s ONV ako nadriadenou inštanciou. Členovia NV mohli dokonca rozhodovať o pozbavení štátneho občianstva, resp. rozhodovali v rámci agendy o jeho zachovaní. Aj to bol jeden z dôvodov, na základe ktorého si predstavitelia odbojových zložiek nárokovali na členstvo v jednotlivých komisiách. Práve problematika odbojových zložiek, resp. bývalých partizánov a ich snáh o uznanie a podiel na moci po roku 1945 je zaujímavým fenoménom, ktorému historiografia doteraz nevenovala na regionálnej úrovni väčšiu

⁶²⁷ Štátny archív v Trnave, f. ONV Trnava, šk. 153, 382/1945 prez. Porovnaj HORVÁTH, P.: Trnava v rokoch národnej a demokratickej revolúcie, s. 197.

⁶²⁸ Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 9654/1947 adm.

⁶²⁹ Tamže, 19378/1947 adm.

⁶³⁰ Štátny archív v Trnave, f. ONV Trnava, šk. 154 prez., bez čísla.

pozornosť.⁶³¹ Pritom aj v Trnave boli tieto snahy badateľné nielen v otázkach uznania svojich práv, ale aj nátlakovými a svojvoľnými, často násilnými akciami.

Podľa Povereníctva vnútra mali okresné a miestne národné výbory prijímať do každej z komisií členov početných odbojových zložiek, ktoré mali zasiať výborom zoznam navrhovaných členov za svoju zložku.⁶³² Členovia odbojových zložiek žiadali o svoje „uznanie“ už pri konštituovaní výborov, resp. v prvých mesiacoch po obnovení ČSR. Len podľa funkcionárov Okresnej odbočky Sväzu partizánov na Slovensku malo byť do trnavského MNV už v júni 1945 menovaných 5 ich členov – partizánov. Ako poukázali, „*Nie len právom sa dožadujeme účasti MNV ale je tiež našou povinnosťou, aby sme pracovali na udržaní diela, za ktoré sme bojovali.*“⁶³³

Snahy odbojových organizácií o získanie vplyvu v spoločnosti po roku 1945 kolorovali takmer celé sledované obdobie. Aktivitou sa v tomto čase prezentovali rozličné partizánske inštitúcie, ktorých členovia sa na základe svojho prínosu v povstaní snažili získať čo najväčší vplyv a často robili rozličné „revolučné“ zásahy. V meste napríklad strhli sochu Štefana Mikuša, ktorý položil svoj život za Andreja Hlinku, keď sa ho začiatkom 20. rokov snažil v Trnave chrániť vlastným telom na ľudáckej manifestácii.⁶³⁴ V tomto prípade dokonca obišli aj trnavský národný výbor, ktorého sa nepýtali na jeho mienku, len mu oznámili strhnutie sochy pomocou traktora. Ako vo svojom liste z 20. 10. 1945 informovala Okresná odbočka Sväzu partizánov na Slovensku Okresný národný výbor v Trnave, „*V rámci očisty verejných miest v našom regióne, uskutočnili sme dňa 17. t. m. odstránenie sochy bývalého rodoobrancia, gardistu, ktorý v prvých rokoch účinkovania tejto organizácie padol v boji proti našemu dnešku. Socha sedláka Štefana Mikuša bola pomocou traktora strhnutá a za účinkovania bývalých členov HG odstránená z námestia. Týmto činom dokumentovali sme náš záujem na verejnom poriadku a očiste regiónu Trnava.*“⁶³⁵ Tento prípad nebol zďaleka

⁶³¹ Prínosné k štúdiu problematiky sú najmä práce M. Lacka a R. Letza, ktoré však popisujú primárne politické, resp. celoslovenské súvislosti. LACKO, M.: Najhorlivejší pomocníci komunistov (Sväz slovenských partizánov a udalosti na Slovensku v rokoch 1945 – 1948). In: PODOLEC, O. (zost.): *Február 1948 a Slovensko*. Bratislava 2008, s. 519 – 555. LETZ, R.: Partizáni ako politický a mocenský činiteľ na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. In: Kol.: *Dies ater – nešťastný deň 29. august 1944*. Bratislava 1994, s. 47 – 58.

⁶³² V uvedenom období ešte nebola zjednotená organizácia partizánskych, resp. odbojových zložiek. Popri sebe figurovalo viacero partizánskych organizácií, z ktorých viaceré si nárokovali na „uznanie“ a členstvo v komisiách. K problematike zlučovania organizácií pozri KÁRPÁTY, V.: *Zväz slovenských partizánov na východnom Slovensku v prvom roku svojej existencie (1945)*. In: *Pamäť národa*, roč. 8, 2012, č. 2.

⁶³³ Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 9765/1945 adm.

⁶³⁴ Štefan Mikuš mal v Trnave dokonca po ňom pomenovanú aj ulicu. Pozri Štátny archív v Trnave, f. MsÚ Trnava, šk. 7, 20706/1939 adm. Výmer vládneho komisára mesta Trnava zo 17. 9. 1939.

⁶³⁵ Štátny archív v Trnave, f. ONV Trnava, šk. 156, 2218/1945 prez.

jediným. Na to, aby mohli dôslednejšie presadzovať očistu, žiadali bývalí partizáni od MNV dokonca zoznamy členov Deutsche Partei, maďarskej strany a domov či podnikov, ktoré sa mali dať pod národnú správu. Ako uviedla vo svojom liste ONV v Trnave Okresná odbočka Sväzu partizánov na Slovensku, „*Taktiež žiadame o zaslanie ďalšieho tajného materiálu, ktorý by nám slúžil ako pomôcka na presadzovanie očisty všetkých zložiek života okresu trnavského.*“⁶³⁶ Hoci im ONV v žiadosti nevyhovel, odporučil ich žiadať si zoznamy od miestnej organizácie komunistickej strany.⁶³⁷ Tým de facto potvrdil, že KSS v Trnave si viedla zoznamy „nepriateľov nového zriadenia“, na základe ktorých iniciatívne udávala na ONV či MNV konkrétne nepohodlné osoby.

O to, aby odbojové skupiny získali väčší vplyv, sa svojimi nariadeniami pričínala aj samotná SNR, resp. povereníctvo vnútra. Potvrdením vplyvu odbojových skupín bolo napríklad neskoršie nariadenie z januára 1947, na základe ktorého mali byť ich členovia poňatí do všetkých komisií pri MNV a ONV. Niektorým členom sa však postup trnavských zastupiteľstiev zdal príliš zdĺhavý a už onedlho sa snažili svoje práva vymôcť dokonca nátlakovými akciami na členov NV. V polovici roka 1947 žiadali parašutisti paradasantnej skupiny „V tyl vraha“ mesto o uznanie ich zásluh priamo slovami, v ktorých „*čakajú svoje ocenenie*“.⁶³⁸ Na základe „žiadosti“ vydal trnavský výbor 8. 7. 1947 uznesenie, v ktorom skonštatoval, že v mene občanov vyslovil paradasantnej skupine „V tyl vraha“ uznanie za to, že zachránila život a majetky občanov mesta.

Citlivou otázkou nielen pre členov odbojových zložiek, ale i pre širokú verejnosť, bola problematika štátneho občianstva a politickej a národnej spoľahlivosti. V agende trnavského archívu, resp. národných výborov možno nájsť veľký počet žiadostí o vydanie potvrdenia o zachovaní štátneho občianstva, pri ktorých sa možno dočítať, aké prekážky chápal NV pri jeho pozbanení. MNV sa z vlastnej iniciatívy alebo priamo na pokyn ONV vyjadroval, či exponentom 1. SR bude či nebude ponechané. Množstvo negatívnych odpovedí na žiadosti bolo najmä z titulu: V roku 1938 vstúpil do DP, veľbil Hitlera, bol arizátor, hlásil sa k nemeckej/maďarskej národnosti, bol horlivým Hlinkovcom, členom HG, Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy, stúpenec bývalého režimu...⁶³⁹ Je pochopiteľné, že aktivita trnavských výborov mala svoje korene priamo v pokynoch Slovenskej národnej rady. Na ich základe, resp. na základe dekrétov prezidenta republiky si podávali žiadosti o ponechanie štátneho občianstva, resp. žiadosti o potvrdenie politickej a národnej spoľahlivosti stovky obyvateľov mesta. Uvedená agenda v rámci trnavského Okresného a Miestneho národného výboru bola v sledovanom období jednou z najrozsiahlejších akcií v meste, na ktorej okrem MNV a ONV spolupracovali

⁶³⁶ Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 9765/1945 adm.

⁶³⁷ Tamže.

⁶³⁸ Tamže, 14274/1947 adm.

⁶³⁹ Pozri napr. tamže, 3264/1946 adm. a iné.

aj zložky bezpečnostného aparátu, ktoré v jednotlivých prípadoch na požiadanie MNV či ONV vykonávali šetrenie, na základe ktorého sa neskôr členovia komisie rozhodli, či občianstvo ponechajú alebo nie. O vydanie osvedčení žiadali ako Trnavčania, ktorí sa v rokoch 1938 – 1945 hlásili k nemeckej alebo maďarskej národnosti, ale aj predstavitelia a riaditelia živností, firiem či prevádzok, ktorí chceli osvedčenie pre svojich zamestnancov či funkcionárov,⁶⁴⁰ ale aj radoví Trnavčania, ktorí v predchádzajúcom politickom zriadení boli členmi režimných organizácií, štátne inštitúcie... V mnohých prípadoch sa s podnetmi na ONV či MNV obracali priamo občania, ktorí často udávali im nepohodlných susedov či známych, resp. tých, ktorí im prekážali z ideologických či iných príčin. Aktivitou v tomto smere sa prejavovala najmä miestna organizácia KSS, ale aj rozličné odbojové organizácie.⁶⁴¹ V tomto smere je zaujímavé konštatovanie jedného zo spoluautorov *Dejín Trnavy* z roku 1989, ktorý skonštatoval, že MNV najdôležitejšie úlohy v oblasti politickej a kádrovej práce riešil v koordinácii s mestským výborom KSS.⁶⁴² Ako bolo vidno vo viacerých prípadoch, komunistická strana aktívne zasahovala do personálnych otázok a dávala Národnému výboru podnety na vyšetrenie národnej a politickej spoľahlivosti.

V agende uloženej v trnavskom archíve možno nájsť veľký počet odvolaní dotknutých osôb, ktorým nebolo vydané potvrdenie o štátnom občianstve, resp. národnej a politickej spoľahlivosti. Očista verejného života sa však nemala týkať len radových Trnavčanov. Už v prvých aprílových týždňoch roka 1945 sa nová politická moc snažila o obmedzenie činnosti zamestnancov mesta späťých s predchádzajúcim režimom. Ako vo svojom liste postihnutým zamestnancom uviedol predseda ONV Anton Peterka, „*ONV uzniesol sa, že Vaše služby predbežne nereflektuje, v dôsledku čoho ráčte sa zdržovať akéhokoľvek vykonávania dosavadnej Vašej služby*“.⁶⁴³ Podobne ako zamestnanci mesta, boli v počiatočnom období preverovaní po stránke politickej spoľahlivosti aj čelníci. Na základe nariadenia SNR z 18. 2. 1945 mohli byť bývalí príslušníci žandárstva ponechaní v službe na „oslobodenom území“, ak proti ich ponechaniu neboli námietky relevantných inštitúcií.⁶⁴⁴ V Trnave však s aplikovaním uvedeného nariadenia nemali komplikácie, nakoľko väčšina členov žandárstva sa zúčastnila povstania.⁶⁴⁵ Na základe nariadení SNR mali verejní zamestnanci, teda zamestnanci mesta požiadať o potvrdenie po-

⁶⁴⁰ Pozri napr. Štátny archív v Trnave, f. ONV Trnava, šk. 156, 2459/1945 prez.

⁶⁴¹ Tamže, šk. 159, 705/1946 prez. V agende uloženej v trnavskej pobočke ŠA Bratislava je možné nájsť veľký počet odvolaní dotknutých osôb, ktorým nebolo vydané potvrdenie o štátnom občianstve, resp. národnej a politickej spoľahlivosti.

⁶⁴² HORVÁTH, P.: Trnava v rokoch národnej a demokratickej revolúcie, s. 198.

⁶⁴³ Štátny archív v Trnave, f. ONV Trnava, šk. 153, 11/1945 prez.

⁶⁴⁴ Tamže, 50/1945 prez. List Obvodného žandárskeho veliteľstva v Trnave z 10. 4. 1945.

⁶⁴⁵ V Trnave sa až na výnimky žandári zúčastnili povstania. Aj z tohto dôvodu sa ONV rozhodol vo funkcii veliteľa ponechať predchádzajúceho veliteľa npor. Imricha Cvičelu. Tamže, 15/1945 prez.

litickej spoľahlivosti. Miestny národný výbor mal v súvislosti s tým preveriť všetkých zamestnancov mesta a navrhnúť ich ponechanie v službe, resp. prepustenie. ONV rozposielal prostredníctvom MNV dotazníky pre štátnych zamestnancov, kde bolo uvedené, či vyvíjal od 6. 10. 1938 politickú činnosť, bol od 1. 10. 1938 politicky angažovaný, či sa zúčastnil ilegálnej práce, bol zatvorený, arizoval on alebo jeho príbuzný, evakuoval s Nemcami, aké mal postavenie za „Tisovho režimu“...⁶⁴⁶ Aj novoprijatí zamestnanci skladali do rúk predsedu MNV sľub vernosti Československej republike.⁶⁴⁷

Preverovali sa nielen štátni zamestnanci, ale aj lekári,⁶⁴⁸ zamestnanci verejnej správy... Podobne každý zamestnanec mesta, resp. štátny zamestnanec musel podľa nariadenia Predsedníctva SNR pre Západné Slovensko č. 3 z 16. 4. 1945 požiadať MNV o ponechanie v službe, resp. vyplniť dotazník.⁶⁴⁹ Kto sa neprihlásil do 20. apríla, mal byť podľa nariadenia považovaný za prepusteného.⁶⁵⁰ Na základe previerok navrhol MNV preverovacej komisii pri ONV bez akýchkoľvek platových kompenzácií prepustiť 16 ľudí, celkovo spolu s nútenými penzionovaniami, čiastočným vyplatením... prepustili zo služieb mesta 58 ľudí s podobnými udaniami, ako v prípade žiadateľov o potvrdenie štátneho občianstva. Medzi prepustenými zamestnancami figurovali viacerí známi exponenti predchádzajúceho režimu ako Ferdinand Čimo, ktorý bol právnym zástupcom mesta, Fr. Adamčík, Ján Čierny či Štefan Gažo.⁶⁵¹ Ferdinand Čimo, ktorý bol v rokoch 1. Slovenskej republiky právnym zástupcom mesta, bol zbavený funkcie na základe uznesenia NV mesta Trnava z 18. 5. 1945. Hoci o ponechanie v službe požiadal už 19. 4. 1945, NV aj tak jeho poverenie zrušil.⁶⁵² Zaisťoval aj fakt, že F. Čimo bol prvým oblastným veliteľom HG trnavskej oblasti a pod jeho vedením navštívila deputácia mesta Trnava 11. augusta 1942 ministra Alexandra Macha, ktorého žiadala, aby „boli z Trnavy vysťahovaní všetci Židia, teda aj tí, ktorí na základe rôznych intervencií boli ešte v meste.“⁶⁵³ Zo služieb mesta boli na základe rozhodnutia splnomocneného predsedníctva SNR pre Západné Slovensko z 12. 4. 1945 prepustení aj všetci zamestnanci mestských podnikov nemeckej a maďarskej národnosti.⁶⁵⁴

Ďalšou zo súčastí očisty boli snahy o trestnoprávne vyrovnanie sa s exponentmi Slovenskej republiky. Jej zánikom odišlo z Trnavy viacero režimis-

⁶⁴⁶ Tamže, 67/1945 prez.

⁶⁴⁷ SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov...*

⁶⁴⁸ Z Trnavy bol napríklad do zaisťovacieho tábora v Seredi prevezený primár MUDr. Jozef Scheffer. Tamže, šk. 159, 730/1946 prez. Funkciu okresného lekára v Trnave prevzal MUDr. Anton Hrubeš po tom, čo bol predchádzajúci lekár odvolaný. Tamže, 3/1945 prez.

⁶⁴⁹ Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 5709/1945 adm.

⁶⁵⁰ Štátny archív v Trnave, f. ONV Trnava, šk. 153, 277/1945 prez.

⁶⁵¹ Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 13386/1945 adm.

⁶⁵² Tamže, 5709/1945 adm.

⁶⁵³ SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: *Trnava v rokoch 1938 – 1945*, s. 338.

⁶⁵⁴ Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 8248/1945 adm.

tov, najmä z radov Hlinkovej gardy, sčasti aj HSĽS, ale i nemeckej menšiny. Tí, ktorí tu zostali, sa v mnohých prípadoch stali objektmi retribučného zákonodarstva. Je zaujímavé sledovať osudy viacerých bývalých členov HG a POHG, „arizátorov“ či predstaviteľov režimu, ktorí boli na základe nariadenia Slovenskej národnej rady č. 33 z 15. mája 1945⁶⁵⁵ po skončení druhej svetovej vojny súdení retribučným súdnictvom. Mnohým z nich bola vina dokázaná, viacerí sa však zaslúženému trestu (z rozličných príčin) vyhli. Je ale pravdou, že nad viacerými odsúdenými bol vynesený rozsudok neprávom, resp. na základe vykonštruovaných dôkazov a svedeckých výpovedí. Po zániku Slovenskej republiky a opätovnom kreovaní Československa sa otvoril priestor na vyrovnávanie si účtov. Treba však dodať, že mnohí dostali svoje tresty právom. Generalizovať v prípade retribučného súdnictva nielen v trnavskom kontexte by tak bolo zjednodušením reálneho stavu, pretože každý prípad mohol mať svoje pozadie a špecifiká.

Pôsobnosť ľudového (retribučného) súdnictva je obmedzená rokmi krátko po druhej svetovej vojne, keď sa nový režim vyrovnával s exponentmi predchádzajúceho zriadenia. Na základe nariadenia sa ľudové súdnictvo delilo na Národný súd, okresné ľudové sudy a miestne ľudové sudy. V Trnave bol ako v okresnom meste zriadený Okresný ľudový súd. Predsedom senátu sa stal Viktor Ondrejčíka, obžalobcom Jozef Burza, ktorého po preložení do Hlohovca nahradil Jozef Kováč. Menoslov funkcionárov súdu sa však často z rozličných príčin (zanepoždnenie...) menil.⁶⁵⁶ V úzkej súčinnosti s OLS v Trnave spolupracovala aj novovytvorená konfiškačná komisia pri národnom výbore. Prerokovali sa v nej na základe navrhnutých zoznamov konfiškácie majetku viacerých Trnavčanov, ktorí mali byť najznámejšími exponentmi predchádzajúceho zriadenia.⁶⁵⁷ Je však zaujímavé, že popri spomenutej komisii o konfiškácii majetku niektorých osôb na zozname MNV rozhodol aj trnavský OLS. Ten zasadal prvýkrát od 24. februára do 4. marca. Ako obžalovaní pred ním stáli František Valent, František Schmidt, Ľudovít Szabó a Jozef Slezák, aby sa podľa *Pamätnej knihy „zodpovedali zo svojej činnosti, ktorú konali v nemeckých SS-áckych vražedných oddieloch, a v koncentračných táboroch v Dachau, v Kirschhofe a v Salgau“*.⁶⁵⁸

V prípade retribučného súdnictva sa, bohužiaľ, otvoril priestor nielen na spravodlivé potrestanie vinníkov, ale aj na osobné vybavovanie si účtov. Viacerí exponenti bývalého režimu boli verejne ponížení.⁶⁵⁹ Pred súd boli postavení viacerí známi Trnavčania, prorežimní aktivisti, „arizátori“ či členovia

⁶⁵⁵ *Sbierka nariadení Slovenskej národnej rady*, 1945. Nariadenie č. 33 zo dňa 15. mája 1945 o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva.

⁶⁵⁶ Štátny archív v Trnave, f. ONV Trnava, šk. 163, 653/1947 prez.

⁶⁵⁷ Tamže, šk. 180, 26991/1946 adm.

⁶⁵⁸ SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov...*

⁶⁵⁹ Štátny archív v Bratislave, f. LS v bratislavskom kraji, OLS Trnava, 14/1945 Pavel Dvořák.

HG, POHG či Hlinkovej mládeže.⁶⁶⁰ Treba však podotknúť, že viacerí členovia HG či POHG boli súdení len pre svoje členstvo v týchto organizáciách, aj keď, ako je známe, najmä v prípade POHG boli často prinútení k účasti zvolávacími lístkami,⁶⁶¹ resp. sa pre nich rady pohotovostných oddielov stali útočiskom pred narukovaním do armády... Inak to nebolo ani v Trnave,⁶⁶² kde viacerí Trnavčania museli nastúpiť do POHG, pretože dostali povolávací listok od Ministerstva národnej obrany k nastúpeniu do POHG a vyhnúť sa nástupu, resp. zbehnúť v čase brannej pohotovosti štátu mohlo znamenať trest najvyšší.⁶⁶³ To je však už iná téma, ktorá by presahovala rámec tohto príspevku a bola rozobratá detailnejšie v predchádzajúcej kapitole a v predošlých prácach.⁶⁶⁴ Na druhej strane mnohí Trnavčania boli retribučným súdnictvom iste odsúdení právom.

Kým mnohí Trnavčania sa za svoje činy trestnoprávne zodpovedali, viacerí sa postaveniu pred súd vyhli, najmä útekem do zahraničia a boli súdení v neprítomnosti. Zo známejších možno spomenúť napr. trnavského primára Jozefa Bányai-Útratu,⁶⁶⁵ ale aj známeho protizidovského aktivistu Jozefa Bílika-Záhorského⁶⁶⁶ a mnohých iných, ktorí ustúpili spolu s nemeckým vojskom na západ. Nakoniec však Jozef Bílik dopadol podobne ako ďalší jemu podobní exponenti predošlého režimu. Spoločne s ustupujúcimi gardistami odišiel pred Červenou armádou do Rakúska a na Slovensku zanechal rodinu i nadobudnutý majetok. Ním zarizovaná tehelňa bola v novom režime spolu s ďalšími tromi trnavskými tehelňami začlenená do štruktúry národných podnikov.⁶⁶⁷ Okresný ľudový súd v Trnave ho za neprítomnosti odsúdil na konfiškáciu polovice majetku, trest odňatia slobody na jeden rok a päťročnú stratu občianskych práv.⁶⁶⁸ Jozef Bílik je pritom jednou z najzaujímavejších postáv pohnutého obdobia rokov 1938 – 1945. Ani po roku 1945 si nežil podľa zlomkovitých správ tak zle, aby musel radikálne znižovať svoj životný štandard. Svojej povahe zostal verný a po emigrácii do rakúskeho Stockerau založil protizidovskú stranu a istý čas vydával aj vlastný časopis.⁶⁶⁹ Pre československé

⁶⁶⁰ Medzi nimi aj veliteľ POHG v Trnave Ambróz Jankovič a ďalší... ŠA v Bratislave, f. LS v bratislavskom kraji, OLS Bratislava, 299/1947 Ambróz Jankovič.

⁶⁶¹ SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm IIa – 920, výpoveď z 31. 5. 1946.

⁶⁶² Pozri napr. Štátny archív v Bratislave, f. LS v bratislavskom kraji, OLS Trnava, 85/45 Július Dvorecký.

⁶⁶³ VHA Bratislava, zbierka Slovensko, šk. 29, 1252. Rozkaz HVHG č. 71 z 5. 12. 1944.

⁶⁶⁴ Viac k uvedenej problematike pozri SOKOLOVIČ, P.: *Hlinkova garda 1938 – 1945*.

⁶⁶⁵ Štátny archív Bratislava, f. Ludové sudy v bratislavskom kraji, OLS Trnava, 348/46 Jozef Bányai. Viac o J. Bányaiovi pozri SOKOLOVIČ, P.: Jozef Bányai – lekár funkcionárom Hlinkovej gardy. In: *Pamäť národa*, roč. 5, 2009, č. 2, s. 4 – 16.

⁶⁶⁶ O Jozefovi Bílikovi-Záhorskom pozri viac SOKOLOVIČ, P.: „Kariéra“ protizidovského radikála z Trnavy. In: *Pamäť národa*, roč. 4, 2008, č. 3, s. 33 – 46.

⁶⁶⁷ URMINSKÝ, J.: Tehliarska produkcia v Trnave a Hlohovci v stredoveku a novoveku, s. 11.

⁶⁶⁸ Štátny archív Bratislava, f. LS v bratislavskom kraji, OLS Bratislava, 312/47 Jozef Bílik-Záhorský, rozsudok nad Jozefom Bílikom-Záhorským z 22. 7. 1947.

⁶⁶⁹ Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (AÚPN), f. I. správa ZNB, mikrofiš 41768/O22. Správa I. správy ZNB, IV. odbor Krajskej správy MV, II. odbor z 15. 11. 1960.

orgány však zostal zaujímavý aj po vojne a v roku 1957 ho v Rakúsku na požiadanie Ministerstva vnútra navštívila manželka, ktorá ho mala získať pre spoluprácu s československou tajnou službou. Hoci sa jej to nepodarilo, Jozef Bílik jej mesačne domov posielal 700 šilingov. To i napriek tomu, že pracoval na relatívne nie veľmi výnosnom poste vrátnika v továrni na sklenú vatú.⁶⁷⁰ O dôvodoch jeho finančného zabezpečenia môžeme len uvažovať... V emigrácii získal dokonca kontakty na rôznych bývalých exponentov nacistického režimu. Podľa správy I. správy ZNB bol spolupracovníkom dôstojníka SS Winterherbsta z Mníchova.⁶⁷¹ Ako vidieť, u Bílika nebola ako u mnohých iných protizidovských exponentov z obdobia rokov 1. Slovenskej republiky otázka vzťahu k Židom jednorazovou záležitosťou prameniaca len zo snahy ľahko nadobudnúť arizovaný majetok. Svojmu presvedčeniu zostal verný aj po tom, ako to preň už neprinášalo hmatateľné výhody. Jeho „súputník“ Jozef Bányai-Útrata sa po strastiplnom ústupe z Trnavy, v ktorej musel zanechať aj luxusnú vilu taktiež vydal sa na západ. Žil v Rakúsku a Nemecku (Bavorsku), kde istý čas pôsobil ako lekár v tábore francúzskej armády a podľa agentov Štátnej bezpečnosti (ŠtB) mal byť jednou z popredných osobností tzv. Sidorovej špiónskej skupiny.⁶⁷² Ako veľká časť slovenských emigrantov po 2. svetovej vojne sa dostal až do USA, kde v štáte Ohio pokračoval v lekárskej praxi. Podľa slov jeho priateľov sa na jeho novom pôsobisku prejavila jeho veľká vôľa a snaha uplatniť sa v súkromnom, tak i pracovnom živote.⁶⁷³ Keďže bol v kruhoch slovenských emigrantov známou osobou s určitým vplyvom, začala sa o neho zaujímať aj Krajská správa MV Bratislava, ktorá na neho začiatkom marca 1966 pod heslom „Krchár“ založila pozorovací zväzok. ŠtB sa zaujímal najmä o jeho čulé kontakty s československými lekármi, ktorí uskutočnili služobné alebo súkromné cesty do USA, ako aj o informácie, podľa ktorých okrem sanatória vlastnil v USA chatu, kde „*sa majú konať schôdzky čs. emigrantov*“.⁶⁷⁴ Jozef Bányai v skutočnosti vlastnil v USA lekársku prax, v ktorej ordinoval podľa známych niekedy prakticky zadarmo.⁶⁷⁵ Podľa ŠtB, resp. na základe poznatkov z „vyťaženia“ MUDr. Antona Wachsmanna, jedného z československých lekárov, ktorí ho na ceste do USA navštívili, sa slovenskí lekári – emigranti stretávali ako na konferenciách, tak i v súkromí, v „*poslednom čase*“ s nimi však Jozef Bányai pre ich „*smiešnu politickú koncepciu*“ prestal stretávať.⁶⁷⁶

⁶⁷⁰ Tamže.

⁶⁷¹ Tamže.

⁶⁷² Rozhovor s MUDr. Vencelom. Osobný archív autora. Porovnaj AÚPN, mikrofiš č. 12 193. Správa z 21. 9. 1949.

⁶⁷³ Rozhovor s MUDr. Vencelom. Osobný archív autora.

⁶⁷⁴ AÚPN, zväzok č. 89 999.

⁶⁷⁵ Rozhovor s MUDr. Vencelom. Osobný archív autora.

⁶⁷⁶ AÚPN, zväzok č. 89999. Ako príklad „pomýlenosti“ použil MUDr. Wachsmann slová Bányai a o bývalom ministrovi obdobia 1. Slovenskej republiky Haššíkovi, „*ktorý si na každé výročie vyhlásenia tzv. slov. štátu oblečie generálsku uniformu a vyznamenáva svojich ľudí emigrantov. Haššík tu však žije podradným životom, nakoľko neovláda anglicky. Zarába si tým, že umýva nádoby v reštauráciách*“.

Nestiahol sa však do úzadia a snažil sa získať čo najviac informácií o Československu. O dianie v bývalej vlasti nestratil záujem a počas svojich ciest na lekárske konferencie, ktoré sa konali v štátoch západnej Európy sa vždy kontaktoval so slovenskými lekármi, ba aj rodinou, od ktorých získaval informácie o aktuálnej spoločensko-politickej situácii. Hoci žil podľa Wachsmanna „na vysokej nohe“, predsa „by rád došiel na návštevu do ČSSR“. ⁶⁷⁷ Snaha o vrátenie sa na Slovensko bola pre neho korunovaná až po roku 1989. Ešte aj v 90. rokoch minulého storočia napriek úctyhodnému veku navštevoval Slovensko najmenej dvakrát ročne. ⁶⁷⁸ Hoci to už prakticky nepotreboval, predsa len sa rozhodol očistiť svoje meno a podal podnet na prešetrenie rozhodnutia ľudového súdu, ktorý ho v roku 1948 odsúdil na 5 rokov trestu odňatia slobody (z toho 2 roky vo väzení a 3 roky v pracovnom útvare), 10 rokov straty občianskych práv a konfiškáciu celého majetku. ⁶⁷⁹ Obvodný súd Bratislava I ho 17. novembra 1992 spod obžaloby skutočne oslobodil s tým, že jeho aktivita pri koncipovaní článkov uverejnených v *Trnavských novinách*, ktoré sa v roku 1948 stali hlavným dôkazom o jeho vine, nebola preukázaná. ⁶⁸⁰ O tom, či schvaľoval aj neskoršie represie Židov vyúsťiace do ich deportácií už pre útlm jeho politickej angažovanosti v posalzburskom období nemáme informácie. Jeho činnosť sa koncentrovala najmä na roky 1938 – 1940, kedy ako oblastný (župný) veliteľ HG viedol organizáciu, ktorá dodnes nedostala v historiografii jednoznačné vyjadrenie.

Ďalšou z aktivít národného výboru bola snaha o potieranie vonkajších prejavov spätosti s bývalým režimom. Na základe rozsiahlej agendy, resp. obežníkov, sa dá jasne naznačiť trend snáh o akékoľvek odstránenie spomienok na roky 1938 – 1945, samozrejme s výnimkou organizácie odboja a povstania. Či už to boli školy, ktoré mali zákaz používať všetky pomôcky, knihy, pečate či znaky späté s predchádzajúcim obdobím, ⁶⁸¹ ako aj úrady a ďalšie inštitúcie. Úsmevne znie vyjadrenie Poštového a telegrafného úradu, ktorý na prípis MNV odpovedal, že nariadenie Povereníctva vnútra o zákaze používania znakov I. Slovenskej republiky previedol už v júli 1947, teda viac ako dva roky po obnovení Československej republiky. ⁶⁸² Osobitne sa sledovali knižnice, z ktorých mali byť odstránené diela, ktoré boli písané „vo fašistickom duchu“. ⁶⁸³ Podobne mali byť zhabané z domov po evakuovaných Nemcoch a Maďaroch knižnice a spísaný zoznam kníh. ⁶⁸⁴

⁶⁷⁷ Tamže.

⁶⁷⁸ VENCEL, P. – ŽÍŠKA, K. – MORAVEC, R.: Docent MUDr. Jozef Bányai-Útrata, jeden z nestorov slovenskej medicíny. In: PAVLÍKOVÁ, L. – BENIAK, M. (zost.): *História medicíny, farmácie a veterinárnej medicíny v kontexte vývoja európskej vedy 20. storočia*. Bratislava 2000, s. 89.

⁶⁷⁹ Štátny archív Bratislava, f. LS v bratislavskom kraji 1945 – 1948, OLS Trnava, 348/46 Jozef Bányai. Rozsudok nad Jozefom Bányaiom.

⁶⁸⁰ Tamže. Oslobodenie spod obžaloby zo 17. 11. 1992.

⁶⁸¹ Tamže, 20920/1947 adm.

⁶⁸² Tamže.

⁶⁸³ Tamže, 224/1947 adm.

⁶⁸⁴ Tamže.

Aj samotná mestská správa sa mala postarať o to, aby bola prevedená revízia názvov ulíc či objektov v meste. Pri novom pomenovaní ulíc malo byť podľa obežníka Povereníctva vnútra napríklad dbané na to, aby „*bolo pamätané na dôležité a slávne dni nášho povstania*“, resp. na významných dejateľov (Ulica 29. augusta, národného povstania, Jesenského...).⁶⁸⁵ Miestne národné výbory nemali zabudnúť ani na ocenenie miestnych regionálnych dejateľov, ktorí sa svojou činnosťou v rokoch 1938 – 1945 pričínili o pád predchádzajúceho zriadenia. Trnavský výbor v jednom zo svojich uznesení doslova uviedol, že viaceré ulice, ktoré v meste pomenovali boli pomenované „*Z verejného záujmu... podľa ľudí, zaslúžilých o Československú republiku*“.⁶⁸⁶ V meste tak vznikla napríklad Kubánova ulica, ale aj ulica Vladimíra Roya, Barčovského a iné.⁶⁸⁷ To samozrejme nie je nič neobvyklé, pretože podobná zmena sa udiala aj po roku 1938, resp. 1989 (po roku 1938 bolo v meste Hitlerovo námestie, ulica Andreja Hlinku, Štefana Mikuša..., po roku 1989 sa menili mnohé názvy ulíc, ktoré boli späté s predchádzajúcim politickým zriadením). Nastupujúci režim sa aj týmto spôsobom snaží v rámci mestskej správy poukázať na nové pomery a skoncovať so zvyškami starého zriadenia.

„Riešenie“ nemeckej a maďarskej otázky v svetle agendy trnavských národných výborov

Problematika vyrovnania sa s nemeckou a maďarskou menšinou po roku 1945 je na celoslovenskej úrovni už relatívne spracovaná, aj keď, ako poukázali autori súboru dokumentov o povojnovom postavení nemeckej a maďarskej menšiny na Slovensku, ešte stále nie dostatočne a zároveň, ako dodali, „*historiografie susedných štátov – najmä česká a maďarská – urobili v tejto oblasti významný krok dopredu*“.⁶⁸⁸ Najmä analýza zákonných podkladov, nariadení Slovenskej národnej rady a jej povereníctiev, resp. problematika Benešových dekrétov⁶⁸⁹ či vzťahov Slovenska a Maďarska⁶⁹⁰ na pozadí vzájomných dohôd o výmene obyvateľstva...⁶⁹¹ však už boli v doterajšej slovenskej historiografii reflektované a bližšie sa im na tomto mieste nebudem venovať. Aj z tohto dôvodu bude predmetom štúdie v prvom rade bližšia analýza problematiky na základe vybraného trnavského regiónu. Tejtó zaujíma-

⁶⁸⁵ Tamže, 2931/1946 adm.

⁶⁸⁶ Tamže, 10242/1947 adm.

⁶⁸⁷ Tamže.

⁶⁸⁸ GABDZILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š. (zost.): *Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945 – 1953 v dokumentoch*. Prešov 2005, s. 5.

⁶⁸⁹ Pozri napr. BEŇA, J.: *Slovensko a Benešove dekréty*. Bratislava 2002, ŠUTAJ, Š. – MOSNÝ, P. – OLEJNÍK, M.: *Prezidentské dekréty E. Beneša a povojnové Slovensko*. Bratislava 2002 a iné.

⁶⁹⁰ Viac pozri BOBÁK, J.: *Maďarská otázka v Česko-Slovensku (1944 – 1948)*. Martin 1996. Pozri aj ČIERNA-LANTAYOVÁ, D.: *Podoby česko-slovensko-maďarského vzťahu 1938 – 1949*. Bratislava 1992 a iné.

⁶⁹¹ Porovnaj napr. BOBÁK, J.: *Maďarská otázka v Česko-Slovensku (1944 – 1948)*, s. 74 – 102.

vej problematike „riešenia“ nemeckej a maďarskej otázky v období rokov 1945 – 1948 v trnavskom regióne bol však doteraz venovaný relatívne malý priestor.⁶⁹²

Pri štúdiu problematiky zákonných podkladov a ich aplikácie v procese „riešenia“ nemeckej a maďarskej otázky po roku 1945 treba mať na zreteli, že snahy o vyrovnanie sa s predchádzajúcim režimom vychádzali po roku 1945 najmä z nariadení Slovenskej národnej rady, resp. jej povereníctiev a z ďalších právnych noriem – Benešových dekrétov, poprípade nariadení vydávaných rozličnými inými inštitúciami.⁶⁹³ Táto rovina by však bez aplikovania v konkrétnom regióne bola len súborom právnych noriem, ktorý síce môže poukazovať na vzťah politických elít nového štátneho útvaru k uvedeným menšinám, nereflektuje však v plnom rozsahu rozmanitosť a špecifiká slovenského, resp. československého vývoja po roku 1945. Spoločenský dosah nadobudli dekréty, zákony, nariadenia či obežníky až využitím v praxi. Ich aplikácia sa mohla región od regiónu vzhľadom na početnosť nemeckej či maďarskej menšiny, medzištátne dohody, ochotu miestnych štruktúr pri udeľovaní rozličných výnimiek, aktivitu zodpovedných predstaviteľov či horlivosť obyvateľstva v „pomoci“ pri riešení národnostných otázok značne odlišovať. Uvedené právne normy boli aplikované a uplatňované najmä novou mocenskou zložkou – národnými výbormi, ktoré mali v mnohých prípadoch pri ich uvádzaní do praxe rozhodujúce slovo.⁶⁹⁴

Už v prvých dňoch po obnovení Československej republiky bola – podľa dobového slovníka – prvoradou úlohou (nielen) v Trnave očista verejného života, ku ktorej trnavské národné výbory – ako bolo vidieť v predošlom texte – prišli skutočne iniciatívne. Súčasťou uvedenej očisty bola aj snaha o zbavenie sa mesta od miestnych Nemcov a Maďarov. Tieto snaženia mali viaceré roviny založené na konkrétnej snahe štátneho aparátu o riešenie uvedenej problematiky aplikované na miestne pomery. Či už to bola otázka štátneho občianstva, majetkovo-právnych vzťahov súvisiacich s konfiškáciou hmotného a nehmotného či poľnohospodárskeho majetku alebo snahy o trestnoprávne postihy v rámci ľudového súdництва, všetky uvedené aspekty sa objavili aj v regionálnej trnavskej oblasti. V neposlednom rade treba mať na pamäti aj legislatívne úpravy súvisiace s výmenou obyvateľstva, resp. s deportáciami, pracovno-právne zmeny a zásah do spolkového či kultúrneho života nemeckých či maďarských obyvateľov Československa, ktorý sa premietol do rušenia nielen spolkových organizácií, ale aj vzdelávacích ustanovizní...

⁶⁹² V *Dejinách Trnavy* z roku 1988 je uvedenej problematike venovaných len pár riadkov. HORVÁTH, P.: Trnava v rokoch národnej a demokratickej revolúcie. In: ŠIMONČIČ, J. – WATZKA, J. (zost.): *Dejiny Trnavy*, s. 201.

⁶⁹³ Ide napríklad o právne normy vydávané Dočasným národným zhromaždením, Ústavodarným národným zhromaždením... Pozri viac GABDZILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAĽ, Š. (zost.): *Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945 – 1953 v dokumentoch*, s. 6.

⁶⁹⁴ O trnavskom NV pozri napr. HORVÁTH, P.: *Vznik a činnosť národných výborov v okrese Trnava v rokoch 1945 – 1948*.

Trnava ako významné mesto v rámci znovuobnovennej Československej republiky samozrejme nezostala bokom od snáh štátu o upevnenie moci na úkor predchádzajúceho politického zriadenia, resp. od deklarovanej a uskutočňovanej akcie smerujúcej k upevňovaniu ľudovodemokratického štátu bez prítomnosti „skompromitovanej“ nemeckej a maďarskej menšiny. Po roku 1945 sa, vzhľadom na jej relatívne veľkú početnosť, ako aj nezanedbateľné percento prorežimných aktivistov z obdobia 1. SR, otvoril v meste široký priestor a možnosti pre snahy o „očistu“ verejného života. V prípade exponentov predošlého zriadenia boli snahy o ich odstránenie z vplyvných funkcií, či – podľa dobového slovníka „spravodlivé potrestanie“ – pochopiteľné a ideologicky prezentované ako snaha o nastolenie nového spoločenského poriadku bez ich účasti na chode štátu. V otázke postavenia nemeckej a maďarskej menšiny boli pohnútky podobné, aj keď postavené na odlišnom základe. Nemci a Maďari sa stali objektom záujmu štátu najmä pre aktívnu účasť na udalostiach, ktoré sa odohrali v roku 1938, resp. 1939. Aktivita nemeckej menšiny vedúca k Mnichovskej dohode (či, vtedajšími vyjadreniami, k rozbitiu Československa) a snahy maďarských predstaviteľov podporované maďarskými obyvateľmi na južnom Slovensku o revíziu trianonských hraníc, vyúsťiace do Viedenskej arbitráže, priniesli po obnovení Československej republiky snahy o ich potrestanie, postavené v mnohých prípadoch nie na reflexii konkrétnych činov, ale prisúdení kolektívnej viny. V prípade maďarskej menšiny na Slovensku zohrávala úlohu zaiste aj povojnová protimaďarská propaganda živená snahami o opätovné pričlenenie južného Slovenska k Maďarsku a šťastí politika československej politickej garnitúry snažiaca sa o vyhrotenie protimenšinových nálad.⁶⁹⁵ Aj keď sa v povojnovom zákonodarstve pri uvedenej problematike pamätalo aj na ich aktívnu účasť na protifašistickom odboji, poprípade mal byť na zreteli ich protinacistický postoj..., ako je to badateľné aj v trnavskom prípade, nariadenia v uvedenej oblasti neboli vždy akceptované. Situácia v Trnave po roku 1945 tak bola nevelmi odlišná od zvyšku Slovenska, bola však zaujímavá tým, že v meste zohrávala nemecká a maďarská menšina v období predchádzajúceho politického zriadenia dôležitú úlohu. Najmä trnavskí Nemci sa v rokoch 1938 – 1945 značne aktivizovali a hromadne oslavovali nemecké politické sviatky, viedli spolkový život,⁶⁹⁶ už v novembri 1938 začala fungovať miestna odbočka Deutsche Partei,⁶⁹⁷ založila sa tu dokonca Slovensko-nemecká spoločnosť⁶⁹⁸ a fungovala tu aj základná škola pre nemecky hovoriace deti.⁶⁹⁹ Nezanedbateľná však bola tiež maďarská menšina, ktorej prítomnosť v meste mala svoje historické

⁶⁹⁵ Viac pozri BOBÁK, J.: *Maďarská otázka v Česko-Slovensku (1944 – 1948)*, s. 31, 71.

⁶⁹⁶ SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945, s. 333 – 334.

⁶⁹⁷ Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 392, 35022/1938 adm.

⁶⁹⁸ SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945, s. 334.

⁶⁹⁹ O nemeckej škole v Trnave pozri napr. Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 834/1945 adm.

korene.⁷⁰⁰ Trnava bola nadôvažok regiónom, ktorý priamo susedil s arbitrážnym územím, čo zaiste tiež nezostalo v meste bez odozvy.⁷⁰¹ Trnavský okres bol po arbitrážnom rozhodnutí určený ako tzv. umiestňovací okres, do ktorého bol premiestnený nielen štátny aparát (okresný úrad...) z Dunajskej Stredy, ale aj veľká časť úradníctva, ako aj obyvateľstva postihnutých okresov.⁷⁰² Tým, ako aj ďalšími skutočnosťami, je Trnava vhodným príkladom pre vykreslenie snáh štátneho aparátu o vysporiadanie sa s nemeckou a maďarskou menšinou v rokoch 1945 – 1948 aplikovanou na regionálne podmienky významného politického centra 1. Slovenskej republiky.

Jednou z prvých oblastí, ktoré začal štátny aparát v otázke postavenia maďarskej a nemeckej menšiny riešiť, bola problematika štátneho občianstva (a v nadväznosti na ňu aj otázka štátnej a politickej spoľahlivosti) trnavských Nemcov a Maďarov. Práve na jej základe v ďalšom slede nasledovali otázky zbavovania majetku, poprípade účasť na výmene obyvateľstva či deportáciách. Ak chcel štátny aparát vyriešiť viaceré okruhy právneho postavenia Nemcov a Maďarov na Slovensku, určenie kritérií na ich rozlišovanie sa javilo ako najdôležitejšia a prvoradá úloha. Ako poukázal historik Štefan Šutaj, práve strata československého štátneho občianstva mala „rozhodujúcu úlohu v postavení obyvateľstva maďarskej a nemeckej národnosti“.⁷⁰³ O to viac, že na území obnoveného Československa, teda aj Trnavy, bolo množstvo osôb, ktoré sa z rozličných príčin pri sčítaniach obyvateľstva v roku 1938, resp. 1940 prihlásili k jednej či druhej národnosti.

Pre odobratie československého štátneho občianstva občanom nemeckej či maďarskej národnosti bol v uvedenom období smerodajný najmä dekrét prezidenta republiky č. 33/1945. V ňom sa doslovne písalo, že „českoslovenstí státní občané národnosti německé nebo maďarské, kteří podle předpisů cizí okupační moci nabyli státní příslušnosti německé nebo maďarské, pozbyli dnem nabytí takové státní příslušnosti československého státního občianství“.⁷⁰⁴ Uvedeným dekrétom sa neskôr riadili aj okresné národné výbory (resp. okresné správne komisie), ktoré podľa §3 mali byť inštanciami, na ktoré sa mohli Nemci či Maďari, ktorí prišli o československé štátne občianstvo, obracať so žiadosťami o ich navrátenie.⁷⁰⁵ Hoci dekrét prezidenta č. 33 určoval presné podmienky pre stratu občianstva, ponechával relatívne široké

⁷⁰⁰ KOHÚTOVÁ, M.: Trnava – slovenský Rím. In: ŠUTAJ, Š. – SZARKA, L. (zost.): *Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18. – 20. storočia*. Prešov 2007, s. 32 – 40 a iné.

⁷⁰¹ Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, šk. 104, inv. č. 370, 2074/1938 prez.

⁷⁰² SOKOLOVIČ, P.: Evakuácia úradov z územia odstúpeného Maďarsku na príklade Trnavského umiestňovacieho okresu, s. 149 – 161.

⁷⁰³ GABDZILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š. (zost.): *Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945 – 1953 v dokumentoch*, s. 8

⁷⁰⁴ *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Ročník 1945. Čiastka 17. vydaná 10. augusta 1945, s. 57 – 58.

⁷⁰⁵ Tamže.

pole pôsobnosti aj miestnym trnavským úradníkom a politickým predstaviteľom. Na základe 3. odseku §1 dekrétu sa napríklad osoby, ktoré sa prihlásili za Nemcov a Maďarov pod nátlakom, resp. pod „*okolnosťmi zvláštného zreteľa hodnými*“, nemali posudzovať za Nemcov či Maďarov, čím by boli vyňatí spod pôsobnosti dekrétu a štátne občianstvo by im bolo ponechané. V trnavskom kontexte mal o uvedených okolnostiach rozhodovať Okresný národný výbor v Trnave, ktorý mal pre nich vydávať osvedčenia o národnej spoľahlivosti. Pri trnavskom ONV si zároveň podávali Nemci a Maďari žiadosti podľa §2 dekrétu. Na jeho základe trnavský výbor mohol vydať osvedčenie o dočasnom zachovaní československého štátneho občianstva osobám, ktoré „*prokázajú, že zůstaly věrny československé republice, nikdy se neprovinili proti národům českému a slovenskému a buď se zúčastnily boje za její osvobození, nebo trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem*“.⁷⁰⁶ Podľa dekrétu mohli podať žiadosť o zistenie, či sa ich štátne občianstvo zachováva do šiestich mesiacov odo dňa účinnosti citovaného dekrétu. V agende trnavských národných výborov je uložených množstvo žiadostí o československé štátne občianstvo, ktoré bolo Nemcom či Maďarom odňaté na základe spomínaných nariadení, mnohí trnavskí obyvatelia nemeckej a maďarskej národnosti sa ho však snažili získať späť. Je to pochopiteľné, nakoľko práve príslušnosť Trnavčanov k nemeckej či maďarskej menšine mohla v nasledujúcich krokoch znamenať stratu nielen občianstva, ale aj majetku a ďalšie postihy v majetkovej či pracovno-právnej oblasti. Pri určovaní štátneho občianstva však ako v Trnave, tak prakticky po celom Slovensku prichádzalo k rozličným pochybeniam zo strany okresných, resp. miestnych národných výborov. Poverenie SNR pre veci vnútorné preto muselo začiatkom novembra 1945 vydať obežník, v ktorom skonštatovalo, že „*pri určovaní príslušnosti určitej národnosti je rozhodujúci najmä jazyk užívaný v rodinnom styku alebo príslušnosť k politickej strane alebo priznanie národnosti pri poslednom sčítaní ľudu. Okrem tu vypočítaných objektívnych znakov budú však ešte aj iné možné okolnosti, ktoré budú rozhodujúcimi pre posúdenie národnosti. Takými to budú napríklad: materinský jazyk, školské vzdelanie, členstvo v politických stranách, spolkoch, útvaroch a organizáciách, v ktorých sú združované osoby určitej národnosti, členstvo v národných cirkvách a pod., ďalej hlásenie sa k určitej národnosti pri policajnom hlásení...*“.⁷⁰⁷ Všetky uvedené skutočnosti sa však mali podľa obežníka „*oceňovať navzájom*“. Trnavský ONV bol preto v priebehu roka 1945, avšak aj v nasledujúcom období, enormne zaťažený agendou štátneho občianstva Nemcov či Maďarov, resp. vydávaním osvedčení o štátnej a politickej spoľahlivosti. Agendu jednotlivých žiadostí spravidla vybavoval Miestny národný výbor v Trnave, ktorý prostredníctvom miestnej stanice Národnej bezpečnosti (NB) či zamestnávateľských organizácií a združení zisťoval skutkovú podstatu

⁷⁰⁶ Tamže, s. 57.

⁷⁰⁷ Štátny archív v Trnave, f. ONV Trnava, šk. 173, 26529/1945 adm.

a navrhoval ponechanie, resp. zbavenie štátneho občianstva. Túto agendu už v ďalšom slede zabezpečoval opäť trnavský ONV. Uvedená agenda v rámci Okresného a Miestneho národného výboru bola (popri snahách o „očistu“ od exponentov predchádzajúceho zriadenia) v sledovanom období jednou z najrozsiahlejších akcií v meste, na ktorej okrem MNV a ONV spolupracovali aj zložky bezpečnostného aparátu. Tie v jednotlivých prípadoch na požiadanie MNV či priamo ONV vykonávali šetrenie, na základe ktorého sa neskôr členovia výborových komisií rozhodli, či občianstvo ponechajú alebo nie. Vo vyjadreniach trnavského MNV adresovaných ONV môžeme nájsť množstvo zaujímavých skutočností, pre ktoré Miestny národný výbor nenavrhol obyvateľom Trnavy zachovanie československého štátneho občianstva. Okrem hlásenia sa k nemeckej/maďarskej národnosti po roku 1938 sa v spisoch často objavuje členstvo v Deutsche Partei, velebenie Hitlera, manželstvo s Maďarom či Nemcom, ale aj výzdoba domu či výkladu nacistickými symbolmi, nosenie hákového kríža na kabáte a podobne.

Popri osvedčení o štátnom občianstve bolo pre trnavských Nemcov a Maďarov dôležitým dokumentom aj potvrdenie o štátnej a politickej spoľahlivosti vydávané trnavským národným výborom. V sledovanom období sa tak trnavskí Nemci a Maďari v snahe o zachovanie si svojich majetkových práv, poprípade zamestnania... snažili nielen o získanie československého občianstva, ale aj potvrdenia o štátnej a politickej spoľahlivosti. To bolo vydávané nielen predstaviteľom menšín, ale aj radovým Trnavčanom, ktorí z titulu svojich pracovných funkcií, poprípade na základe nariadení žiadali o jeho vydanie. Keďže snahy štátneho aparátu v otázke vyradovania Nemcov a Maďarov zo života v obnovenej Československej republike sa dotýkali nielen majetkovej, ale aj pracovnej oblasti, o vydanie osvedčení žiadali nielen Trnavčania, ktorí sa v rokoch 1938 – 1945 hlásili k nemeckej alebo maďarskej národnosti, ale aj predstavitelia a riaditelia živností, firiem či prevádzok, ktorí chceli osvedčenia pre svojich zamestnancov či funkcionárov,⁷⁰⁸ ale aj radoví Trnavčania, ktorí v predchádzajúcom politickom zriadení boli členmi režimistických organizácií, štátne inštitúcie... Aj z tohto dôvodu boli nielen trnavské výbory, ale aj bezpečnostné orgány v uvedenom období zaťažené enormnou agendou, čím mohlo prichádzať k viacerým pochybeniam. O tom, že to nebola taká jednoznačná záležitosť, ako by sa mohla na základe nariadení zdať, svedčí množstvo odvolaní. Prichádzalo k desiatkam prípadov, kedy trnavskí obyvatelia nemeckej či maďarskej národnosti cestou MNV, resp. ONV získali osvedčenia o štátnom občianstve, poprípade štátnej a politickej spoľahlivosti, pritom im však bol napriek tomu v neskoršom období znárodnený majetok... Hoci Ústavný dekrét prezidenta republiky č. 33 jasne definoval, že „*tyto osoby jest až do vyřízení žádosti považovati za československé státní občany*“, predsa však úradníci výborov (poprípade šetriace orgány NB) v mnohých prípadoch postupovali na základe voľného výkladu nariadení.

⁷⁰⁸ Pozri napr. tamže, šk. 156, 2459/1945 prez.

Odvolaní na postup trnavských výborov pri ponechaní, resp. odňatí štátneho občianstva možno v agende trnavského MNV, resp. ONV nájsť veľký počet. Uvedená problematika bola veľmi aktuálnou najmä v procese konfiškácie tzv. nepriateľského majetku, pre ktorý bolo v nadväznosti na ďalšie právne úpravy zbavujúce Nemcov a Maďarov majetkových práv najdôležitejším znakom práve štátne občianstvo. Trnavskí Nemci, poprípade Maďari sa v odvolaniach sťažovali najmä na to, že hoci mali dočasné potvrdenie o štátnom občianstve, poprípade že získali od národného výboru potvrdenie o štátnej a politickej spoľahlivosti, predsa im bol v rozpore s výkladom právnych predpisov skonfiškovaný majetok.⁷⁰⁹ V neskoršom období sa problematika štátneho občianstva ešte skomplikovala udeľovaním občianstva slovenským Maďarom v procese tzv. reslovakizácie. Aj týmto reslovakizantom však boli v niektorých prípadoch konfiškované majetky. Za všetky aspoň jeden príklad. Trnavská obyvateľka, vtedy 84-ročná Barbora Rothová, sa po dozvedení, že jej má byť konfiškovaný dom na trnavskom námestí obrátila so sťažnosťou na MNV v Trnave s tým, že dostala i dočasné osvedčenie o štátnom občianstve, ktorým mala byť považovaná za československú štátnu občianku. Rada MNV sa sťažnosťou B. Rothovej zaoberala, napriek tomu ju však zamietla s odôvodnením, že nie je vlastníčkou nehnuteľnosti, lebo uvedená otázka bola už vyriešená v konfiškačnom konaní. Rozhodol tak napriek tomu, že už v roku 1946 jej reslovakizačná komisia potvrdila prihlásenie sa k slovenskej národnosti.⁷¹⁰ Trnavský výbor jej však napriek tomu odpísal, že nebol kompetentný o uvedenej skutočnosti rozhodnúť a odkázal ju na Poverenieťvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy.⁷¹¹ Aj množstvo rozlišovacích znakov, ktorými mohol byť trnavský občan považovaný za príslušníka nemeckej či maďarskej národnosti bolo, ako je to vidieť z obežníka SNR z novembra 1945, viacero. Pre relatívne široké chápanie osôb, ktoré spadali medzi tých, ktorým mohlo byť odňaté štátne občianstvo, ako aj pre časté zmeny v legislatíve, pre ktoré prichádzalo k častým pochybeniam, poprípade paušalizovaniu, sa otvoril priestor aj na vybavovanie si účtov, poprípade prinajmenšom sporné rozhodnutia, nakoľko jednotlivé kritériá pre určenie štátneho občianstva nemuseli na základe doplňujúcich nariadení SNR vychádzať len zo sčítania obyvateľstva, ale aj ďalších skutočností. Aj z tohto dôvodu, nakoľko v mnohých prípadoch mohli byť nariadenia SNR vykladané rozličným spôsobom, prichádzalo k udalostiam, pri ktorých sa stávalo, že síce MNV dal osobe potvrdenie o zachovaní štátneho občianstva, poprípade aj o štátnej a politickej spoľahlivosti, pritom však preverovaná osoba spĺňala znaky uvedené v nariadeniach SNR. O tom, že rozhodovanie národných výborov mohlo byť ovplyvnené aj osobnou stránkou členov preverovacích komisií, poprípade úradníkov národného výboru v Trnave, netreba pochybovať. Stali sa dokonca

⁷⁰⁹ Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 85/1947 adm.

⁷¹⁰ Tamže.

⁷¹¹ Tamže, 21894/1947 adm.

aj prípady, kedy sa aj vo významných funkciách v národných výboroch mohli objaviť ľudia, ktorí mohli byť na základe nariadení SNR pri určitom ich výklade zbavení štátneho občianstva, poprípade im nemuselo byť vydané osvedčenie o štátnej a politickej spoľahlivosti. Bývalý tajomník Miestneho národného výboru v neďalekých Piešťanoch mal byť v rokoch 1. Slovenskej republiky dokonca členom Maďarskej strany, čo však popieral a z Piešťan požadovali od trnavského ONV prešetrenie jeho činnosti v rokoch predchádzajúceho režimu.⁷¹² Podobné obvinenia neboli ojedinelé ani v Trnave. Jednotliví členovia MNV, resp. ONV v Trnave, ale aj úradníci či zamestnanci mesta boli na základe anonymov udaní zo strany trnavskej organizácie Komunistickej strany Slovenska, ktorá si vytvárala zoznamy „nepriateľov nového zriadenia“, poprípade partizánskych organizácií... obviňovaní nielen z aktivít v období 1. SR, ale aj z príslušnosti k nemeckej či maďarskej menšine, poprípade z jej podpory v uvedenom období. Ako už bolo spomenuté, aj v tomto prípade mohla vo viacerých prípadoch zohrávať úlohu osobná stránka a snahy o očiernenie politického či súkromného protivníka.

V uvedenom kontexte je významným znakom, že v snahe o očistu sa trnavským výborom snažili byť „nápomocné“ rozličné organizácie, ktoré sa po roku 1945 snažili dosiahnuť uznanie svojich zásluh o znovuoobnovenie Československej republiky. Práve tie videli (popri exponentoch predchádzajúceho režimu) svoje pole pôsobnosti aj v menšinovej otázke. Na to, aby mohli dôslednejšie presadzovať očistu, žiadali napríklad bývalí partizáni od trnavského výboru dokonca zoznamy členov Deutsche Partei, maďarskej strany a domov či podnikov, ktoré sa mali dať pod národnú správu. Ako uviedla vo svojom liste ONV v Trnave Okresná odbočka Sväzu partizánov na Slovensku, „...žiadame o zaslanie ďalšieho tajného materiálu, ktorý by nám slúžil ako pomôcka na presadzovanie očisty všetkých zložiek života okresu trnavského.“⁷¹³ Hoci im ONV v žiadosti nevyhovel, odporučil ich žiadať si zoznamy od miestnej organizácie komunistickej strany.⁷¹⁴ Tým de facto potvrdil, že KSS v Trnave si viedla zoznamy „nepriateľov nového zriadenia“, na základe ktorých iniciatívne udávala na ONV či MNV konkrétne nepohodlné osoby, medzi nimi aj domnelých Nemcov či Maďarov. V mnohých prípadoch sa s podnetmi na ONV či MNV obracali priamo občania, ktorí často udávali im nepohodlných susedov či známych, resp. tých, ktorí im prekážali z ideologických či iných príčin. Ako bude zrejmé z nasledujúcich riadkov, príčinou ich konania neboli často ideologické, lež majetkové pohnútky, pretože konfiškovaný majetok trnavských Nemcov a Maďarov sa po roku 1945 stal (popri židovskom majetku) významným zdrojom príjmov, ale i napätia v trnavskej spoločnosti. Ako už bolo spomenuté, aktivitou v tomto smere sa prejavovala

⁷¹² Tamže, šk. 1, 1 – 3/1945 prez.

⁷¹³ Tamže, 9765/1945 adm.

⁷¹⁴ Tamže.

najmä miestna organizácia KSS, ale aj rozličné odbojové organizácie.⁷¹⁵ Zaujímavé je pritom konštatovanie jedného zo spoluautorov *Dejín Trnavy* z roku 1988, ktorý uviedol, že Miestny národný výbor v Trnave najdôležitejšie úlohy v oblasti politickej a kádrovej práce, medzi ktoré nepochybne patrila aj otázka vyrovnania sa s nemeckou a maďarskou menšinou, riešil v koordinácii s mestským výborom KSS.⁷¹⁶ Ako bolo vidno vo viacerých prípadoch, komunistická strana aktívne zasahovala do personálnych otázok a dávala trnavskému národnému výboru podnety na vyšetrovanie štátneho občianstva, resp. štátnej a politickej spoľahlivosti.

Problematika štátneho občianstva obyvateľov nemeckej a maďarskej národnosti však nebola len ideologickou akciou, ale tiež začiatkom systematickejšieho zbavovania nielen občianskych, ale aj majetkových práv. Pre samotný štát mali okrem ideologických pohnútok význam v neposlednom rade aj pohnútky majetkové. Samozrejme, v tomto smere boli snahy o riešenie maďarskej a nemeckej problematiky len jednou z mnohých súčastí snáh o tzv. „očistu“. V meste napríklad žila pred rokom 1938 početná skupina židovských spoluobčanov, ktorých majetky v rámci procesu arizácie získali v predchádzajúcom období viacerí Trnavčania.⁷¹⁷ V „nových pomeroch“ sa stali tieto majetky predmetom záujmu rozličných skupín. V agende národných výborov v Trnave možno nájsť veľký počet dokladov o dočasnej správe uvedených majetkov,⁷¹⁸ ktorá sa stala lukratívnym spôsobom, na ktorom v novom politickom zriadení dokázali ľudia, ktorí stáli na „správnej strane“ prísť k slušnému zisku. Majetok v národnej (dočasnej) správe sa dal po čase odkúpiť do osobného vlastníctva, poprípade mohol byť dočasnému správcovi odobraný a mohol prepadnúť v prospech štátu, v ojedinelých prípadoch sa oň hlásili predchádzajúci majitelia... Inak tomu nebolo ani v prípade nemeckých a maďarských obyvateľov. Na nehnuteľný majetok bola uvalená tzv. národná správa, o ktorej rozhodovali poväčšine práve národné výbory. Národný správca mal voči štátu viaceré povinnosti. Musel zložiť sľub, v ktorom sa zaviazal k vernosti k Československej republike, ale aj k zodpovednosti za škodu spôsobenú neplnením povinností...⁷¹⁹ Ak by uvedený sľub nezložil, správcovstvo mu mohlo byť odňaté. Pri výbere národných správcov zohrávali úlohu viaceré skutočnosti. Hoci sa nedá paušalizovať, predsa sa však dostalo k majetkom po trnavských Nemcoch, poprípade Maďaroch viacero „zaslúžilých“ Trnavčanov. Na podopretie svojich žiadostí využívali často dobrovzdania od partizánskych organizácií (ktoré ich dávali často svojim členom), od ko-

⁷¹⁵ Tamže, šk. 159, 705/1946 prez.

⁷¹⁶ HORVÁTH, P.: Trnava v rokoch národnej a demokratickej revolúcie, s. 198.

⁷¹⁷ Pozri napr. SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945, s. 334 – 339. SLNEKOVÁ, V.: Arizácia židovského hnutelného majetku ako súčasť „riešenia“ židovskej otázky v hospodárskej oblasti – modelové mesto Trnava v rokoch 1939 – 1945 a iné.

⁷¹⁸ Pozri napr. Štátny archív v Trnave, f. ONV Trnava, šk. 170, 4921/1945 adm., 5644/1945 adm. a mnohé iné.

⁷¹⁹ Tamže, šk. 173, 26758/1945 adm.

munistickej strany... Niekedy sa ale stávalo, že partizánske organizácie dávali „dobrovzdania“ aj Nemcom či Maďarom, ktorým mal byť konfiškovaný majetok. Napríklad v prípade Huberta Tittla poslali trnavskému výboru osvedčenie žilinskí partizáni, v ktorom uviedli, že bol síce Nemec, ale že ich počas vojny podporoval.⁷²⁰ Výrazne viac dobrovzdani však možno v agende trnavských národných výborov nájsť v súvislosti s podporou budúceho národného správcu. Vo viacerých prípadoch žiadali (často s podporným stanoviskom partizánskych... organizácií) o zahájenie vyvlastnenia po nemeckých, poprípade maďarských spoluobčanoch sami iniciatívni Trnavčania, ktorí sa takýmto spôsobom prostredníctvom inštitútu národného správcu snažili získať lukratívny majetok.⁷²¹ O osude mnohých trnavských Nemcov či Maďarov sa rozhodovalo najmä v rade MNV, resp. v jednotlivých komisiách, kde sa revidovali napríklad živnostenské oprávnenia, ktoré sa ich majiteľom odoberali na základe podobných kritérií, ako pri rozhodovaní o ponechaní štátneho občianstva (kritériom pre odobratie bolo napr. to, že sa živnostník za 1. SR hlásil k nemeckej či maďarskej národnosti...).⁷²² MNV bol tiež zo strany Okresného národného výboru poverený revidovať koncesie, jeho členovia však v komisiách rozhodovali tiež o rozviazaní pracovného pomeru, pridelení skonfiškovaných domov po Nemcoch či Maďaroch, resp. opustených bytov po bývalých židovských vlastníkoch...⁷²³

Práve konfiškácia relatívne rozsiahlych majetkov po Nemcoch a Maďaroch⁷²⁴ bola jednou z príčin, pre ktoré chceli mať rozličné organizácie pomocou členstva v komisiách MNV a ONV prístup k rozhodovaniu o ich správe.⁷²⁵ Nešlo pritom o malé majetky. Už v priebehu roka 1945 si dal ONV prostredníctvom Miestneho národného výboru v Trnave vypracovať súpis všetkých domov patriacich obyvateľom nemeckej a maďarskej národnosti.⁷²⁶ Podobných súpisov domov, bytov, ale aj ďalšieho majetku (v niektorých prípadoch samozrejme na základe dožiadania vrchnostenských úradov a štátnych inštitúcií) si v uvedenom období MNV, resp. ONV vypracovali viaceri. Mestská polícia v Trnave robila súpis majetku trnavských Nemcov, nemeckých obchodov, skladov, bytov a ich zariadenia... už 14. apríla 1945, teda len dva týždne od príchodu sovietskej armády do mesta.⁷²⁷ O prerozdelenie nemeckého a maďarského majetku malo záujem aj mesto Trnava, ktoré sa v nasledujúcom období v súvislosti so zmenami v slovensko-maďarských

⁷²⁰ Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 13274/1947 adm.

⁷²¹ Pozri napr. Štátny archív v Trnave, f. ONV Trnava, šk. 180, 26863/1946 adm.

⁷²² Tamže, 19378/1947 adm.

⁷²³ Porovnaj SOKOLOVIČ, P.: Snahy o vyrovnanie sa s predchádzajúcim režimom v rokoch 1945 – 1948 na príklade Trnavy, s. 151.

⁷²⁴ Pozri napr. rozsiahly fascikel v Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 85/1947 adm. a iné.

⁷²⁵ Pozri napr. tamže, 25039/1946 adm.

⁷²⁶ Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 20154/45 adm. Podľa správy bolo v meste 68 nemeckých a maďarských domov.

⁷²⁷ Pozri napr. tamže, šk. 9, bez č. „Súpis N majetku“.

vzťahoch potrebovalo väčší počet nehnuteľností. V neskoršom období to bola najmä problematika reemigrantov, ktorí mali byť uprednostňovaní pri žiadostiach o národnú správu uvedených majetkov. V súvislosti s dohodami s maďarskou stranou o výmene obyvateľstva, resp. s navrátením časti Slovákov na slovenské územie sa otvorila aj otázka nedostatku bytov. Okresný úrad práce v Trnave preto požiadal ONV v Trnave, aby, vzhľadom na to, že sa pripravovala československo-maďarská dohoda o výmene obyvateľstva zaslal ONV úradu zoznam Nemcov a Maďarov, ktorí mali byť odsunutí, „a súčasne aby ONV zaistil byty po nich pre reemigrantov z Maďarska, ktorých prípadne na tunajší okres cca 100 rodín“. ⁷²⁸ V tejto súvislosti však nebolo dôležité len nájsť reemigrantom vhodné ubytovanie, ale sa aj postarať o ich pracovné zaradenie, k čomu mohli tiež slúžiť miesta uprázdnené po odsunutých Nemcoch a Maďaroch. Aj z tohto dôvodu mal Miestny národný výbor v Trnave na žiadosť Okresného úradu ochrany práce v Trnave zistiť všetky pracovné miesta, ktoré sa mali v rámci odsunu Nemcov a Maďarov, resp. v rámci repatriácie uvoľniť. ⁷²⁹ Podľa správy MNV šlo o 210 ľudí. Na ich miesta mali byť podľa inštrukcií nadriadených orgánov dosádzaní „predovšetkým naši vracajúci sa Slováci“. ⁷³⁰ Nie vždy to však bolo možné. Miestny národný výbor v Trnave sa v roku 1947 napríklad vyjadril, že pre nedostatok voľných miest nemohol zamestnať žiadnych prisťahovalcov z Maďarska. ⁷³¹ Podobne to bolo aj s ubytovaním, kde MNV podobne hlásil, že pre „katastrofálnu bytovú situáciu“ v Trnave nemohol zabezpečiť ubytovanie presídlencom v meste. ⁷³² Podobná situácia s pridelovaním voľných bytov bola prakticky už od roku 1945. Ako napríklad skonštatovala vo svojom uznesení z januára 1946 Rada ONV, „Okresný národný výbor v Trnave... nariaďuje MNV v Trnave previesť súpis obývaných /bytov/ Maďarmi a Nemcami. Toto opatrenie sa robí z dôvodu nedostatku bytov osobám, ktoré sú svojim povolaním nútno bývať v Trnave a tieto byty sa budú pridelať, ktoré sú obývané osobami maďarskej alebo nemeckej národnosti“. ⁷³³ Podobná situácia s pridelovaním voľných bytov a pracovným zaradením bola v Trnave aj v roku 1938, kedy bola Trnava po Viedenskej arbitráži tzv. umiestňovacím okresom pre úradníctvo a úrady... zo zrušeného okresu Dunajská Streda. ⁷³⁴

Po roku 1945 v otázke nedostatku ubytovacích kapacít v meste bola reflektovaná aj problematika nedostatku budov v meste slúžiacich na „verejné účely“. Mesto v tomto čase skutočne výhodne konfiškovalo majetky po trnav-

⁷²⁸ Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 19416/1946 adm.

⁷²⁸ Tamže, 6714/1946 adm.

⁷³⁰ Tamže.

⁷³¹ Tamže, 2053/1947 adm.

⁷³² Tamže, 2561/1947 adm.

⁷³³ Tamže, 1635/1946 adm.

⁷³⁴ SOKOLOVIČ, P.: Evakuácia úradov z územia odstúpeného Maďarsku na príklade Trnavského umiestňovacieho okresu, s. 149 – 161.

ských Nemcoch pre vlastné potreby.⁷³⁵ Podobne malo záujem napríklad o budovy po rozpustenej maďarskej strane v Trnave,⁷³⁶ ale aj iné nehnuteľnosti. O pridelenie bytov, resp. budov po Nemcoch či Maďaroch však žiadali aj ďalšie inštitúcie, napríklad trnavská odbočka Sväzu partizánov, pod ktorej správu sa dostal napríklad majetok trnavského Nemca Jána Wallnera,⁷³⁷ ale aj trnavská organizácia KSS... Je samozrejmé, že pri tak rozsiahlej akcii ako bola konfiškácia majetku po Nemcoch a Maďaroch prichádzalo k mnohým pochybeniam, či už z prílišnej horlivosti alebo zo snahy o obohatenie sa, poprípade len z neznalosti právnych predpisov... Štátny aparát sa aj z tohto dôvodu snažil o revíziu národných správ, ktorá prvýkrát prebehla už v roku 1945. Poverenie SNR pre priemysel a obchod nariadilo v trnavskom okrese vykonať revíziu do 30. 9. 1945 s tým, aby sa odstránili chyby, ktoré sa do tohto dátumu pri národnom správcovstve odohrali.⁷³⁸ Nešlo však len o nemecké či maďarské majetky, veľkú časť zaberali národné správy majetkov po odsunutých, resp. deportovaných trnavských Židoch.⁷³⁹ V tomto smere nám zaujímavé údaje poskytuje sčítanie obyvateľstva z decembra roka 1940, podľa ktorého mala Trnava 25 813 obyvateľov, z ktorých bolo 726 Nemcov, 460 Maďarov a 2 475 Židov.⁷⁴⁰ Z toho je zrejmé, že najmä židovský majetok⁷⁴¹ sa stal lukratívnym zdrojom možného zárobku pre niektoré skupiny obyvateľstva, ktoré sa vedeli orientovať v nových pomeroch.⁷⁴² Ani majetok Nemcov a Maďarov však nebol zanedbateľným, o to viac, že pri ňom nešlo len o nehnuteľnosti, ale aj menšie či väčšie prevádzky, podniky a v neposlednom rade poľnohospodársky majetok. Trnavský Okresný národný výbor si tiež v súčinnosti s MNV vedol viaceré evidencie nielen o počte obyvateľov, ale aj živnostenských podnikov, poľnohospodárskych majetkov..., ktoré patrili obyvateľom nemeckej a maďarskej národnosti. Už v júni 1945 na žiadosť SNR žiadal ONV v liste Živnostenské spoločenstvo a Obchodné grémium v Trnave o vypracovanie zoznamu hostinských a živnostenských podnikov. Ako v liste uviedol, *„Účelom tohto zistenia stavu v našich obchodných a živnostenských podnikoch je mať prehľad o istých skutočnostiach, ktoré pri riešení rôznych otázok vyplývajúcich z vojny, z otázky národnosti nemeckej a maďarskej a z podnikov arizovaných budú mať rozhodujúci význam“*.⁷⁴³ Podobné zoznamy si nechávali

⁷³⁵ Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 6695/1947 adm.

⁷³⁶ Tamže, 26066/1945 adm.

⁷³⁷ Štátny archív v Trnave, f. ONV Trnava, šk. 179, 22281/1946 adm.

⁷³⁸ Tamže, šk. 173, 25826/1945 adm.

⁷³⁹ Tamže.

⁷⁴⁰ Pozri napr. SNA, zbierka SNP, šk. 18, spis č. 21 a fascikel 1. Kronika národného povstania v Trnave.

⁷⁴¹ O dočasných správach bývalého židovského majetku pozri hrubý spis v Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 47/1945 adm.

⁷⁴² Podľa výkazu bytov v národnej správe v meste Trnava vhodných pre nájomné bývanie bolo napríklad začiatkom roka 1946 v Trnave z 226 takýchto bytov až 197 po židovských vlastníkoch. Pozri tamže, 12181/1946 adm.

⁷⁴³ Štátny archív v Trnave, f. ONV Trnava, šk. 169, 8259/1945 adm.

národné výbory vypracovávať aj v ďalších prípadoch buď z vlastnej iniciatívy alebo na požiadanie nadriadených inštitúcií či spoločnstiev.

Samostatnou kapitolou v rámci konfiškovania nemeckého a maďarského majetku bolo konfiškovanie poľnohospodárskej pôdy, resp. poľnohospodárskeho majetku. Bolo súčasťou rozsiahlejšej problematiky pozemkovej reformy. V jej rámci sa (najmä v 1. etape) prerozdeľoval aj majetok Nemcov a Maďarov. Upravovali ho najmä nariadenia SNR č. 4/1945 a 104/1945. Je zaujímavé, že pri majetku do 50 ha mali štátne orgány dbať na aktívnu účasť v protifašistickom odboji, kým na majetok nad 50 ha mohli siahnuť aj takýmto osobám.⁷⁴⁴ Nariadenie, ako aj jeho novelizácia č. 104/1945, sú zaujímavým svedectvom doby dopĺňajúcim mozaiku snáh štátneho aparátu o zmenu majetkových pomerov na úkor nemeckej a maďarskej menšiny v Československu po 2. svetovej vojne. Uvedenú problematiku na celoslovenskej úrovni rozobrali vo svojich prácach už iní autori.⁷⁴⁵ V trnavskom kontexte je zaujímavá najmä úloha národných výborov pri celej akcii. Národné výbory boli praktickou realizáciou nariadenia č. 4/1945 splnomocnené vyhláškou Povereníctva SNR pre pôdohospodárstvo a pozemkovú reformu z 10. 3. 1945. Podľa uvedeného nariadenia „*miestne národné výbory bezodkladne navrhnú osoby, ktorých majetok podlieha konfiškácii...*“ Prípravu konfiškačných rozhodnutí mali na starosti konfiškačné komisie. Tie rozhodovali aj o tom, ktoré osoby je potrebné považovať za osoby „*nemeckej či maďarskej národnosti alebo zradcov alebo nepriateľov slovenského a českého národa a Československej republiky*“.⁷⁴⁶ Na základe nariadenia č. 4 bolo presne určené, koho bolo treba považovať za Nemca či Maďara, podobne ako pri určovaní štátneho občianstva či štátnej a politickej spoľahlivosti však mali národné výbory relatívne voľnú ruku pri vypracovaní zoznamov, z ktorých mohli vylúčiť napríklad osoby činné v protifašistickom odboji... Dôležitou bola tiež poznámka, na základe ktorej sa manžel a manželka považovali za jednu osobu. V praxi tak v Trnave prichádzalo k zaujímavým prípadom zmiešaných manželstiev, ktorým boli odnímané majetky, aj keď bol jeden z manželov československého štátneho občianstva, resp. slovenskej národnosti. Hoci na základe novelizovaného nariadenia bolo priznané obyvateľom maďarskej národnosti právo žiadať oslobodenie od konfiškácie v prípade, ak bol manžel alebo deti slovenskej národnosti, prax v Trnave zostala poväčšine tá, že Miestny národný výbor sa uchýľoval k paušalizovaniu na základe príslušnosti k maďarskej, poprípade nemeckej národnosti. Ako poukázal Š. Šutaj, „*prevládala tendencia pristupovať k návrhom paušálne a konfiškovať len na základe etnickej príslušnosti*“.⁷⁴⁷ Trnava teda nebola v rámci Slovenska zďaleka výnim-

⁷⁴⁴ Porovnaj dokumenty v GABDZILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š. (zost.): *Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945 – 1953 v dokumentoch*, s. 149 – 152, 163 – 168.

⁷⁴⁵ Tamže, s. 29 – 33.

⁷⁴⁶ Tamže s. 32.

⁷⁴⁷ Tamže, s. 31.

kou... O tom, že pri tejto akcii šlo aj v Trnave o relatívne lukratívne majetky, svedčí materiál trnavského MNV vypracovaný do pripravovanej publikácie o národných výboroch, v ktorom jeho pisateľ doslova skonštatoval, že „*trnavský výbor, súc volený zástupcami ľudu, nezabúda ani na záujmy a potreby tohto ľudu. Dôsledne previedol v jeho prospech pozemkovú reformu skonfiškovaného nepriateľského majetku a prideliť do úžitku 726 katastrálnych jutár pôdy 189 prídelcom*“.⁷⁴⁸

Dôležitou súčasťou „riešenia“ nemeckej a maďarskej otázky po roku 1945 boli nariadenia v pracovnoprávnej oblasti. Uvedené zákonné normy mali dve roviny – prvá sa mala týkať prehodnotenia pracovného zaradenia Nemcov a Maďarov v rôznych oblastiach od štátnej správy cez samosprávne organizácie až po súkromné podniky. Druhou oblasťou boli deportácie Maďarov zo Slovenska do Čiech v nadväznosti na dekrét prezidenta republiky č. 88/1945 o všeobecnej pracovnej povinnosti. Hoci sa trnavský okres do uvedenej akcie priamo nezapojoval, v agende trnavských národných výborov sa k nej nachádza veľký počet obežníkov a nariadení.⁷⁴⁹ Táto akcia vzbudila vo verejnosti značnú pozornosť a súvisí s procesom tzv. vnútornej kolonizácie Československa, v rámci ktorej mali slovenskí Maďari osídľovať územie Čiech.⁷⁵⁰ Ako poukázal Š. Šutaj, „*najrozsiahlejšie deportácie obyvateľstva maďarskej národnosti do Čiech sa uskutočnili na konci roku 1946 a na začiatku roka 1947*“.⁷⁵¹ Podobne ako aj na zvyšku Slovenska po odsunutých Maďaroch zostali nielen domy, ale aj pozemky, ktoré národné výbory prerozdeleni správcom, resp. dôverníkom. Problém s majetkovými vzťahmi nastal vo chvíli, keď sa začali maďarskí osadníci vracaf späť na slovenské územie a nárokoval si odobraté majetky. To spôsobovalo komplikácie nielen vo vzťahu k Nemcom či Maďarom, ale aj vo vzťahu k novým vlastníkom. Z tohto dôvodu sa 13. 6. 1947 zišiel Zbor povereníkov, ktorý rokovoal o „*fazkostiach spôsobených vracaním sa osôb nemeckej a maďarskej národnosti do svojich pôvodných dedín z doterajších pracovísk*“.⁷⁵² Na základe rozhodnutia nesmeli národné výbory, resp. podriadené orgány vracaf bez príkazu ústredného úradu majetok osobám nemeckej alebo maďarskej národnosti, resp. tento majetok odnímať osobám slovenskej národnosti. Ako sa v obežníku ďalej píše, národné výbory, resp. bezpečnostné orgány sa mali postarať o to, aby „*osoby nemeckej a maďarskej národnosti, ktoré bez úradného súhlasu opustili svoje doterajšie pra-*

⁷⁴⁸ Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 20929/1947 adm.

⁷⁴⁹ Tabuľku s celkovým počtom náboristov odsunutých do Česka pozri napr. v citovanej práci J. Bobáka na s. 132 a 133. Okres Trnava sa v zozname nenachádza.

⁷⁵⁰ Viac pozri ŠUTAJ, Š.: *Násilné presídľovanie Maďarov zo Slovenska do Čiech. (Deportácie obyvateľstva maďarskej národnosti zo Slovenska do Čiech po druhej svetovej vojne)*. Prešov 2005, tenže: Akcia Juh – odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech. In: *Sešity Ústavu pro soudobé dějiny*, roč. 1993, Svazek 8. Praha 1993.

⁷⁵¹ GABDZILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š. (zost.): *Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945 – 1953 v dokumentoch*, s. 36.

⁷⁵² Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 25732/1947 adm.

covisko, boli bezodkladne vrátené na svoje pôvodné pracovisko“. ⁷⁵³ Tým sa však problémy s navrátiťmi sa Nemcami či Maďarmi do pôvodných miest či dedín nekončili. Niektoré ONV vydávali totiž Nemcom a Maďarom osvedčenia, podľa ktorých neboli voči ich vráteniu námietky. Aj z tohto dôvodu vydalo 3. 9. 1947 Povereníctvo vnútra obežník, v ktorom okresným národným výborom zakázalo vydávať podobné osvedčenia poukazovaním na fakt, že sa zo zahraničia na Slovensko vracali aj osoby, ktoré boli zo štátnobezpečnostného hľadiska nebezpečné. ¹⁵⁴ Niet sa však čomu diviť, že výbory postupovali tak, ako im to Povereníctvo vyčítalo, nakoľko v uvedenom období vládla nejednoznačnosť v právnych normách venujúcej sa „riešeniu“ nemeckej a maďarskej otázky. V uvedenej oblasti sa problematika konfiškácie majetku Nemcov a Maďarov miešala so snahami o zbavenie sa prevažne maďarských obyvateľov Slovenska buď vnútornou kolonizáciou, poprípade výmenou obyvateľstva s Maďarskom, ale neskôr aj tzv. reslovakizáciou... ⁷⁵⁵ Majetkové spory sa aj z tohto dôvodu preklenuli aj do obdobia po roku 1948 a možno povedať, že dodnes vyvolávajú v časti spoločnosti protichodné reakcie. V prípade Trnavy a trnavského okresu však ako výmena obyvateľstva s Maďarskom, tak ani repatriácia nenadobudli veľký význam. Napríklad výmena obyvateľstva s Maďarskom sa trnavského okresu prakticky nedotkla. ⁷⁵⁶ Pre štátny aparát bol trnavský okres z hľadiska objemu Maďarov určených na uvedenú akciu menej významným. Napriek tomu však do Trnavy smerovali kroky niekoľkých stoviek Slovákov z územia povojnového Maďarska. Napríklad podľa údajov bývalo v meste už v roku 1945 viac ako 200 reemigrantov z Maďarska. ⁷⁵⁷ Je tiež zaujímavé, že v materiáloch, ktoré vo svojej monografii zverejnil historik J. Bobák, sa v tabuľke zameranej na počet osôb prihlásených na reslovakizáciu nenachádza trnavský okres, hoci z agendy trnavských výborov sa dá vyčítať, že jednotlivci si žiadosti o reslovakizáciu podávali. Vysvetlíť sa to dá tým, že v Trnave, resp. v trnavskom okrese (aj vzhľadom na oveľa menšie percento Maďarov ako na južnom Slovensku) bola táto akcia skôr okrajovým fenoménom.

Nariadenia o odsune maďarských obyvateľov na práce do Čiech boli spoločne s problematikou reslovakizácie jednou zo súčasťmi nového štátneho aparátu v snahe o zbavenie sa obyvateľov nemeckej a maďarskej menšiny. V trnavskom okrese však problematika výmeny obyvateľstva, ale ani reslovakizácie nenadobudli významnejšie rozmery. Rozsiahlejšou akciou v uvedenej oblasti však bolo napríklad presídľovanie Nemcov za hranice Československa, ktoré sa nevyhlo ani Trnave. Hoci veľká časť miestnych

⁷⁵³ Tamže.

⁷⁵⁴ Tamže, 26775/1947 adm.

⁷⁵⁵ Viac pozri BOBÁK, J.: *Maďarská otázka v Česko-Slovensku (1944 – 1948)*, s. 103 – 123.

⁷⁵⁶ Viac pozri tamže, s. 76, 87. V zozname Maďarov určených na výmenu obyvateľstva podľa V. článku dohody o výmene obyvateľstva sa okres Trnava nespomína.

⁷⁵⁷ Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 13414/1945 adm.

Nemcov evakuovala v na sklonku zimy a začiatkom jari mimo územia Slovenska, po obnovení Československej republiky ešte zostalo v Trnave niekoľko desiatok nemeckých obyvateľov. Podobne zostali v meste aj po obnovení Československej republiky stovky Maďarov. Podľa Súpisu Nemcov a Maďarov, ktorý na žiadosť ONV v Trnave vypracoval trnavský MNV, bolo v apríli 1946 v Trnave zapísaných 280 maďarských rodín (442 osôb) a 81 nemeckých rodín (101 osôb).⁷⁵⁸ V trnavskom Štátnom archíve sa vo fonde ONV 1946 – 1960 nachádza rozsiahly fascikel venovaný odsunu Nemcov zo Slovenska. Pravidlá pre ich odsun z územia Československa vychádzali už zo záverov Postupimskej konferencie. Československá strana pristúpila k presídľovaniu v roku 1946. Zmocnenec pre odsun Nemcov zo Slovenska vydal smernice o odsune už 21. 3. 1946. Na ich základe nariadilo Povereníctvo vnútra aj odsun Nemcov z trnavského okresu.⁷⁵⁹ Trnava bola zhromažďovacím miestom pre Nemcov z celého okresu. Na základe obežníka Okresného národného výboru z 4. 6. 1946 sa mal odsun konať podľa obvodov staníc Národnej bezpečnosti. Ako v ňom bolo poukázané, *„po uplynutí určenej lehoty sústrediť treba tieto osoby do sídiel stanice Národnej bezpečnosti tak, aby dňa 11. júna 1946 večer všetky osoby boli už na shromaždišti. Dňa 12. júna 1946 ráno do 9. hodiny donesiete tieto osoby dľa možnosti automobilmí aj s batožinou do Trnavy na dvor budovy Okresného národného výboru, kde budú vybavené predpísané formality a prevedené odsun do sústreďovacieho tábora“*.⁷⁶⁰ Týmto sústreďovacím táborom bola pre trnavský okres určená Petržalka. Okresné veliteľstvo Národnej bezpečnosti malo ustanoviť *„osoby, ktoré budú prevádzať podrobnú prehliadku zavazadiel odsunovaných osôb a ich prehliadku osobnú... Transport sa odovzdá sústreďovaciemu táboru v Petržalke Kopčany“*.⁷⁶¹ Pre odsun Nemcov z Trnavy bolo určených viacero termínov. Podľa správy trnavskej stanice NB pre ONV sa napríklad v transporte z 12. júna 1946 nachádzalo 31 osôb.⁷⁶² V neskoršom období sa počty menili (napríklad 8. augusta 1946 z Trnavy vypravili „len“ 5 Nemcov⁷⁶³). Po 15. septembri 1946 však už neboli trnavskí Nemci sústreďovaní v Petržalke ale v Novákoch.⁷⁶⁴ V súvislosti s presídlením Nemcov zo slovenského územia vzrastala aj agenda národných výborov. Okrem obligátnych súpisov nemeckých (a maďarských) obyvateľov si trnavský ONV predvolával osoby, ktoré mali byť odsunuté. Posielal im tzv. upovedomenie, v ktorom konštatoval, že *„v smysle nariadenia Povereníctva vnútra v Bratislave o odsune osôb nemeckej národnosti upovedomujem Vás, že okresný*

⁷⁵⁸ Spolu teda šlo o 361 rodín a 543 osôb. Štátny archív v Trnave, f. ONV Trnava, šk. 176, 12041/1946 adm.

⁷⁵⁹ Tamže, 12041/1946 adm.

⁷⁶⁰ Tamže.

⁷⁶¹ Tamže.

⁷⁶² Tamže.

⁷⁶³ Tamže.

⁷⁶⁴ Tamže, šk. 180, 24696/1946 adm.

*národný výbor v Trnave určil Váš odsun aj s členmi Vašej rodiny...*⁷⁶⁵ V upovedomení špecifikoval aj množstvo batožiny, ktorú si mohli odsunutí Nemci so sebou zobrať: „*Každá tu uvedená odsunovaná osoba môže si vziať so sebou 70 kg batožiny vrátane potravín nepodliehajúcich skaze 7 dní.*“⁷⁶⁶ Mierne úľavy boli priznané kňazom nemeckej národnosti, ktorí si so sebou mohli zobrať 100 kg batožiny, kňazský odev, breviár či misál..., aj to za predpokladu, že neboli z drahých kovov.⁷⁶⁷ Odsunutí trnavskí Nemci si však so sebou nemohli zobrať hotové peniaze v korunách ani v inej mene. Povoľené boli len ríšske marky, aj to len 1000 mariek na osobu. Ďalej si so sebou nemohli zobrať vkladné knižky, cenné hodiny, fotoaparáty, písacie stroje, poprípade cenné koberce či kožušiny. Každý presídlenec mal byť oblečený, obutý a mal byť vybavený prikrývkou, miskou na jedlo, príborom a dokladmi. Byty mali nechať zamknuté, pričom mali prelepiť kľúčové otvory páskou so svojím menom.⁷⁶⁸ Nie všetkým Trnavčanom však bol osud spoluobčanov nemeckej národnosti ľahostajný. Pri jednotlivých osobách sa napríklad v agende ONV nachádzajú dožiadania viacerých obyvateľov, ktorí sa snažili trnavský Okresný národný výbor presvedčiť, aby nemeckých spoluobčanov zo slovenského územia neodsunul.

Aj v prípade odsunu Trnavčanov nemeckej národnosti zohrával pre štátny aparát dôležitú úlohu tiež ich majetok. Aby mal Okresný národný výbor prehľad o majetku odsunutých Nemcov, dal si vypracovať inventár opustených nemeckých bytov v Trnave.⁷⁶⁹ Oveľa väčšou položkou ako byty a inventár po odvelečných Nemcoch však boli podniky, ktoré v Trnave zostali po odsunutých Nemcoch. Nešlo pritom len o menšie prevádzky, ktoré sa dostali poväčšinou pod národnú správu, ale aj „hospodársky dôležité podniky“. Podľa obežníka Osídľovacieho úradu pre Slovensko v Bratislave boli takými podnikmi v Trnave napríklad Cukrovary Karola Stummera, Prvá trnavská sladovnía Hugo Höfer, ale aj známy podnik Figaro.⁷⁷⁰ Pri odsune Nemcov zo Slovenska, resp. pri ich presídľovaní malo byť dbané najmä na to, aby odsunom nevznikla pre nový štát hospodárska ujma: „*Tak pri odsune Nemcov, ako aj pri výmene Maďarov bude treba bedlive dbať toho, aby odsunom, resp. výmenou nebol ohrozený chod takých výrobných alebo prevádzkových podnikov, ktoré sú pre hospodársky život mimoriadne dôležité.*“⁷⁷¹ Okresné národné výbory mali dbať aj na to, aby neboli odsunutí tí Nemci (poprípade aby neboli vymenení tí Maďari), ktorí boli pre štát z hľadiska ich práce v uvedených podnikoch dôležití. Národný výbor z tohto dôvodu vypracoval zoznam Nemcov a Maďarov v Trnave dôležitých pre hospodársky život.

⁷⁶⁵ Tamže, šk. 176, 12041/1946 adm.

⁷⁶⁶ Tamže.

⁷⁶⁷ Tamže, šk. 180, 24697/1946 adm.

⁷⁶⁸ Tamže, šk. 176, 12041/1946 adm.

⁷⁶⁹ Tamže, šk. 180, 23324/1946 adm.

⁷⁷⁰ Tamže, šk. 179, 22740/1946 adm.

⁷⁷¹ Tamže.

V rámci pracovno-právnych vzťahov je namieste poukázať tiež na úpravu pracovného pomeru obyvateľov nemeckej a maďarskej národnosti, ktorá mala v meste s početnou nemeckou a maďarskou menšinou taktiež veľký význam. Pri úprave služobného pomeru štátnych a verejných zamestnancov boli prijaté viaceré nariadenia, ktoré upravovali pracovný pomer uvedených zamestnancov. Prvým dokumentom tohto druhu relevantným pre rozhodovanie trnavských národných výborov bolo Rozhodnutie splnomocneného predsedu SNR pre Západné Slovensko č. 1 z 12. 4. 1945, na základe ktorého bolo rozhodnuté, že „zamestnanci štátnych a verejných úradov a podnikov, ktorí sú nemeckej alebo maďarskej národnosti, prepúšťajú sa s okamžitým účinkom z týchto služieb a to bez akýchkoľvek nárokov penzijných a iných“.⁷⁷² Pre určenie národnosti mal byť smerodajný pôvod, materinská reč alebo skutočnosť, k akej národnosti sa hlásil po 6. 10. 1938. Uvedená právna úprava, resp. snahy o vysporiadanie sa so zamestnancami nemeckej a maďarskej národnosti sa prelínali s nariadeniami o štátnej a politickej spoľahlivosti, o ktoré potvrdenie si žiadali popri žiadostiach o československé štátne občianstvo paralelne nemeckí či maďarskí zamestnanci.

Uvedené nariadenie bolo bližšie špecifikované a rozšírené nariadením Slovenskej národnej rady č. 44/1945. Na základe tohto nariadenia mali byť zo služieb prepustení všetci štátni a verejní zamestnanci maďarskej a nemeckej národnosti „bez akýchkoľvek nárokov vyplývajúcich zo služobného pomeru“.⁷⁷³ V súvislosti s uvedeným nariadením na jeseň 1945 písal Národný výbor mesta Trnavy ONV v Trnave, že „nemeckí a maďarskí zamestnanci národného výboru mesta Trnavy a mestských podnikov boli zo služby prepustení, pretože neboli preverení“.⁷⁷⁴ Práve toto preverovanie však bolo pre úradníkov mesta značnou záťažou. Pre trnavské národné výbory znamenali časté zmeny a upresnenia, resp. rozličné výklady v nariadeniach nutnosť viacnásobného vypracúvania zoznamov a širokú agendu s vypisovaním dotazníkov a súpisných hárkov. Pre mesto napríklad nariadenie č. 44/1945 znamenalo, že výbory museli nechať preveriť všetkých zamestnancov mesta. Na jeho základe mesto prepustilo 58 zamestnancov.⁷⁷⁵ Medzi nimi boli viacerí, ktorí boli prepustení preto, že boli nemeckej či maďarskej národnosti, resp. mali inú „nevhodnú“ charakteristiku. Jedným z nich bol napríklad Jozef Adámik, ktorý bol podľa MNV „presvedčený Maďar a politicky nespoľahlivý“, ale aj viacerí zamestnanci mestských podnikov. Ako už bolo spomenuté, v Trnave však neboli prepúšťaní len zamestnanci nemeckej či maďarskej národnosti. Na základe nariadení SNR mali verejní zamestnanci, teda zamestnanci mesta, požiadať o potvrdenie štátnej a politickej spoľahli-

⁷⁷² Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 8248/1945 adm.

⁷⁷³ Sbiierka nariadení SNR, roč. 1945, čiastka 9 vydaná 2. júna 1945, s. 55. Nariadenie SNR zo dňa 25. mája 1945 o úprave služobného pomeru štátnych a verejných zamestnancov.

⁷⁷⁴ Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 8248/1945 adm.

⁷⁷⁵ Tamže, 13386/1945 adm.

vosti. Miestny národný výbor mal v súvislosti s tým preveriť všetkých zamestnancov mesta a navrhnúť ich ponechanie v službe, resp. prepustenie.⁷⁷⁶ Preverovali sa nielen štátni zamestnanci, ale aj lekári,⁷⁷⁷ zamestnanci verejnej správy...⁷⁷⁸

Tým však preverovania mestských zamestnancov neskončili. Podľa listu MNV Trnava adresovanom ONV boli zamestnanci mesta a mestských podnikov preverení ešte niekoľkokrát, najmä po prijatí nariadenia SNR z 23. 8. 1945 o úprave služobného pomeru štátnych a verejných zamestnancov. To v paragrafe 3 určovalo, že sa „zamestnanci nemeckej a maďarskej národnosti prepúšťajú zo služieb bez akýchkoľvek nárokov, vyplývajúcich zo služobného pomeru“.⁷⁷⁹ Mestskí zamestnanci boli na prelome septembra a októbra preverení až trikrát. Preverenie sa malo týkať aj mestských podnikov, v ktorých mali byť preverení všetci zamestnanci. Závodný výbor mestských podnikov v Trnave mal na základe požiadavky MNV preveriť svojich zamestnancov a navrhnúť výboru ich ponechanie, resp. prepustenie zo služby. Pri jednom prípade strojmajstra Augustína Holloviča sa dozvedáme, že hoci bol Slovák a trnavský rodák, predsa „hlásil sa do maďarskej strany a často chodil aj do Maďarska, kde má vydatú sestru. Maďarskú reč používal s obľubou aj v službe. Podľa vedomia Závodného výboru bol i člen výboru maďarskej strany. Závodný výbor neodporúča ponechanie menovaného v službách mestských parných kúpeľov z horeuvedených príčin“.⁷⁸⁰ Ako je zrejmé zo zoznamu prepustených zamestnancov mesta, svoje zamestnanie na základe tohto hodnotenia skutočne, podobne ako ďalší „člen maďarskej strany“, ktorý „držal s Nemcami, cestoval často do Maďarska, nadával na ČSR a o Čechoch sa špatne vyjadroval“, ako i ďalší, prišiel.

Ďalšou a nemenej významnou aktivitou národného výboru v Trnave bola snaha o potieranie vonkajších prejavov spätosti s bývalým režimom a spomienkou na „nemeckú okupáciu“. Na základe rozsiahlej agendy sa dá jasne naznačiť trend snáh o akékoľvek odstránenie spomienok na roky 1938 – 1945, samozrejme s výnimkou organizácie odboja a povstania. Osobitne sa sledovali knižnice, z ktorých mali byť odstránené diela ktoré boli písané „vo

⁷⁷⁶ ONV rozposielal prostredníctvom MNV dotazníky pre štátnych zamestnancov, kde bolo uvedené, či vyvíjal od 6. 10. 1938 politickú činnosť, bol od 1. 10. 1938 politicky angažovaný, či sa zúčastnil ilegálnej práce, bol zatvorený, arizoval on alebo jeho príbuzný, evakuoval s Nemcami, aké mal postavenie za „Tisovho režimu“... Tamže, 67/1945 prez.

⁷⁷⁷ Z Trnavy bol napríklad do zaisfovacího tábora v Seredi prevezený primár MUDr. Jozef Scheffer. Pozri pozn. 644.

⁷⁷⁸ Podobne každý zamestnanec mesta, resp. štátny zamestnanec musel podľa nariadenia Predsedníctva SNR pre Západné Slovensko č. 3 z 16. 4. 1945 požiadať MNV o ponechanie v službe, resp. vyplniť dotazník. Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 5709/1945 adm, Štátny archív v Trnave, f. ONV Trnava, šk. 153, 277/1945 prez.

⁷⁷⁹ *Sbierka nariadení SNR*, roč. 1945, čiastka 17 vydaná 7. septembra 1945, s. 144.

⁷⁸⁰ Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 13386/1945 adm.

fašistickom duchu".⁷⁸¹ Podobne mali byť zhabané z domov po evakuovaných Nemcoch a Maďaroch knižnice a spísaný zoznam kníh.⁷⁸² Pri revízií trnavskej obecnej knižnice bol tiež spísaný zoznam vyradených kníh, medzi ktorými sa nachádzali aj viaceré nemecké knihy.⁷⁸³ Aj samotná mestská správa sa mala postarať o to, aby bola prevedená revízia názvov ulíc či objektov v meste.⁷⁸⁴ Okrem ocenení miestnych regionálnych dejateľov, ktorí sa svojou činnosťou v rokoch 1938 – 1945 pričínili o pád predchádzajúceho zriadenia či odboja, sa mali úradníci postarať o odstránenie akýchkoľvek spomienok na miestnych Nemcov. Menili sa aj viaceré názvy, ktoré sice neboli späté s rokmi 1938 – 1945, ale pripomínali nemeckých či maďarských dejateľov.⁷⁸⁵ Neboli to teda len miestne názvy pomenované po Adolfovi Hitlerovi, ale aj M. Ujgyörgyi, P. Nagyovi...⁷⁸⁶ Nastupujúci režim sa aj týmto spôsobom snažil v rámci mestskej správy poukázať na nové pomery a skoncovať so zvyškami starého zriadenia. Snahy o očistu sa dotkli aj nemeckých a maďarských kultúrnych a školských ustanovizní. Zrušená bola nemecká základná škola,⁷⁸⁷ v nadväznosti na celoštátne zákony však boli zrušené aj kultúrne a politické ustanovizne. V Trnave okrem obligátnych politických organizácií Deutsche Partei, maďarskej strany, resp. Slovensko-nemeckej spoločnosti pôsobil aj nemecký spolok „Orstgruppe des Deutschen Kulturverbandes“, ktorý bol taktiež zrušený už v roku 1945.⁷⁸⁸ Majetok nemeckých inštitúcií mal byť podľa obežníka Povereníctva SNR pre sociálnu starostlivosť využitý napríklad na sociálne účely,⁷⁸⁹ ako však už bolo spomenuté, mali oň záujem aj mesto a iné inštitúcie.

Jedným zo sprievodných znakov obdobia rokov 1945 – 1948 súvisiacich so stratou menšinovej identity bola aj snaha nemeckých, popri prípade maďarských obyvateľov mesta Trnava s nemecky či maďarsky znejúcimi menami o zmenu priezviska. Z archívnych prameňov možno vybadať túto zaujímavú skutočnosť už od roku 1945. Zmena priezviska z Ehrenstein na Páleník,⁷⁹⁰ Lövy na Luža⁷⁹¹ či Braun na Bodnár⁷⁹² sú len jednými z mnohých snáh o „zapadnutie“ do nových pomerov v obnovenom Československu, ktoré však boli skôr kozmetickou úpravou a pre rozhodovanie o príslušnosti k nemeckej či

⁷⁸¹ Tamže, 224/1947 adm.

⁷⁸² Tamže.

⁷⁸³ Tamže, 17999/1946 adm.

⁷⁸⁴ Tamže, 2931/1946 adm.

⁷⁸⁵ SOKOLOVIČ, P.: Zmena názvov trnavských ulíc po roku 1945. In: *Nové historické rozhľady. New historical perspectives*, roč. 3, č. 2.

⁷⁸⁶ Tamže.

⁷⁸⁷ Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 834/1945 adm.

⁷⁸⁸ Tamže, 19384/1945 adm.

⁷⁸⁹ Tamže 25386/1945 adm.

⁷⁹⁰ Štátny archív v Trnave, f. ONV Trnava, šk. 171, 15373/1945 adm.

⁷⁹¹ Tamže, 8613/1945 adm.

⁷⁹² Tamže, šk. 176, 11118/1946 adm.

maďarskej národnosti nemali väčší význam. Sú však zaujímavým dobovým svedectvom o snahe menšinového obyvateľstva (poprípade obyvateľstva slovenskej národnosti či židovských spoluobčanov s priezviskom evokujúcim nemecký či maďarský pôvod) o začlenenie sa do spoločnosti, ktorá v období po 2. svetovej vojne a známom zástoji nemeckého a maďarského obyvateľstva, resp. politických elít, citlivo vnímala problematiku „riešenia“ nemeckej a maďarskej otázky.

Dôležitou súčasťou očisty boli snahy o trestnoprávne vyrovnanie sa s exponentmi Slovenskej republiky, resp. Maďarmi a Nemcami, ktorí spadali pod pôsobnosť systému tzv. ľudového súdництва. Zánikom Slovenskej republiky odišlo z Trnavy viacero členov nemeckej, v menšej miere i maďarskej menšiny. Tí, ktorí tu zostali, sa v mnohých prípadoch stali objektmi retribučného zákonodarstva. Na základe nariadenia Slovenskej národnej rady č. 33 z 15. mája 1945⁷⁹³ boli po skončení druhej svetovej vojny súdení retribučným súdницtvom aj miestni Nemci a Maďari. V úzkej súčinnosti s OLS v Trnave spolupracovala aj novovytvorená konfiškačná komisia pri národnom výbore. Prerokovali sa v nej na základe navrhnutých zoznamov konfiškácie majetku viacerých Trnavčanov, ktorí mali byť najznámejšími exponentmi predchádzajúceho zriadenia.⁷⁹⁴ Podobne sa nakladalo aj s majetkom Nemcov a Maďarov, ktorí stanuli pred trnavský OLS. Je však zaujímavé, že o konfiškácii majetku niektorých osôb na zozname MNV rozhodol aj trnavský OLS. Trnavskí Nemci a Maďari však mali oproti Slovákovi postaveným pred OLS v Trnave viaceré nevýhody, najmä čo sa týka majetkových práv. Majetok občanov slovenskej národnosti mohol byť až do konfiškačného rozhodnutia ľudového súdu ponechaný v držbe rodiny, kým majetok Nemca či Maďara súdeného pred OLS (pokiaľ príbuzní neboli slovenskej národnosti) mohol byť uvalený pod národnú správu.⁷⁹⁵ Aj táto právna úprava však bola len jednou z mnohých, ktoré dotvárajú mozaiku osudov trnavských Nemcov a Maďarov.

Predohra a priebeh februárových udalostí v Trnave

Rok 1948 patrí ako v slovenských, tak aj v regionálnych trnavských dejinách k významným medzníkom. Položili sa v ňom základy nedemokratickeho režimu, ktorý na našom území vládol viac ako štyridsať rokov. Charakter a priebeh februárových udalostí sa však kryštalizovali už skôr – v rokoch 1945 – 1948, v období, kedy Komunistická strana Slovenska započala svoju cestu k „Víťaznému februáru“, korunovanú ovládnutím monopolu moci na viac ako štyri desaťročia. Februárové udalosti možno skúmať z viacerých

⁷⁹³ *Sbierka nariadení Slovenskej národnej rady*, 1945. Nariadenie č. 33 zo dňa 15. mája 1945 o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdництва.

⁷⁹⁴ Štátny archív v Trnave, f. ONV Trnava, šk. 180, 26991/1946 adm.

⁷⁹⁵ Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 18547/1945 adm.

uhlov pohľadu. Zaiste mali svoje zahraničnopolitické pozadie, ktoré v povojnovej Európe výrazne vplývalo na radikalizáciu jednotlivých politických zoskupení, mali však aj svoje vnútropolitické príčiny tvorené snahou o získanie politického vplyvu a vyrovnanie sa s minulosťou a politickými protivníkmi. Všetky uvedené aspekty, akokoľvek boli dôležité a vplývali na charakter politického zriadenia a jeho následnú zmenu, sa však mohli región od regiónu odlišovať, a to nielen aktérmi udalostí, ale aj priebehom a sčasti aj výsledkami. Aj z tohto dôvodu je dôležité aplikovať „veľké dejiny“ na jednotlivé slovenské regióny a takto pochopiť ich priebeh a vplyv na život jednotlivcov a tým aj celého spoločenstva.

Aktivity Komunistickej strany Slovenska v snahách o ovládnutie politického spektra boli badateľné už od prvých mesiacov po obnovení Československej republiky. Jej hlavnou devízou bol fakt, že jej vedúci funkcionári, popri prípade členská základňa a sympatizanti, boli v mnohých prípadoch v období 1. Slovenskej republiky v rámci vtedajšieho režimu politicky neaktívni, popri prípade s ním boli v priamom rozpore, čomu nebolo inak ani v Trnave. Aj strana ako taká bola zakázaná už v roku 1938 a svoju činnosť vykonávala v ilegality.⁷⁹⁶ Po obnovení Československej republiky, keď sa nastupujúci režim snažil vysporiadať s predchádzajúcim politickým zriadením, jeho štruktúrami či exponentmi, sa otvorili relatívne široké možnosti na uplatnenie práve takýchto ľudí. Nový štát, resp. jeho slovenská časť, sa konštituoval na deklarovanej opozícii voči 1. Slovenskej republike. Z tohto hľadiska sa v novom zriadení otvoril aj v Trnave relatívne široký priestor pre „nových ľudí“ nezafažených aktívnou účasťou na riadení štátu a nižších regionálnych zložiek v rokoch 1938 – 1945. Pozície nielen na najvyššej úrovni, ale aj v regiónoch v tomto období zastávali v mnohých prípadoch ľudia, ktorí sa v predchádzajúcom období na chode štátu politicky neangažovali, resp. nemohli byť spojení s režimom 1. Slovenskej republiky, no najmä tí, ktorí sa viac či menej zúčastnili odboja a rozličným spôsobom vyjadrili svoj postoj ešte počas predchádzajúceho zriadenia.⁷⁹⁷

⁷⁹⁶ SYRNÝ, M.: K problematike represii voči slovenským komunistom v rokoch 1939 – 1943. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Slovenská republika očami mladých historikov VII.* Bratislava 2008, strana (s.) 55 – 79. ROGULOVÁ, L.: Likvidácia Slovenskej národnej strany. In: CSÉFALVAY, F. – PŮČIK, M. (zost.): *Slovensko a druhá svetová vojna.* Bratislava 2000, s. 96 – 104 a iné.

⁷⁹⁷ V Trnave však, na rozdiel od východnejších oblastí štátu, neprerástol odpor voči režimu v rokoch 1938 – 1945 do väčších rozmerov, resp. do otvorenejšieho vystúpenia, azda okrem samotného odchodu trnavskej posádky do povstania. Kontinuálne si v meste udržala moc politická reprezentácia 1. SR a na rozdiel od oblastí ovládaných Slovenskou národnou radou zostali fungovať staršie formy zastupiteľstva ako Mestský, resp. Okresný úrad. Aj Komunistická strana Slovenska, ktorá pôsobila až do roku 1945 v ilegality, v období 1. SR nevyvíjala rozsiahlejšiu a významnejšiu odbojovú činnosť. Ako už v roku 1962 skonštatoval historik Jozef Jablonický, až do roku 1944 „pozostávala ilegálna činnosť komunistickej strany Trnavy fakticky iba z písania rôznych nápisov, hesiel, podpory prenasledovaných rodín a pod.“ Pozri viac SOKOLOVIČ, P.: Snahy o vyrovnanie sa s predchádzajúcim režimom v rokoch 1945 – 1948 na príklade Trnavy. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Trnava v rokoch 1939 – 1989*, s. 146. JABLONICKÝ, J.: *Z práce a bojov trnavského Kovosmaltu.*

Postupný vzrast komunistickej strany na úkor DS – ako vidieť z predošlých príkladov – úzko súvisí s obdobím rokov 1945 – 1948, ktoré však už bolo na trnavskej úrovni rozpracované v predchádzajúcich prácach, z ktorých vychádza aj tento stručný úvod do problematiky.⁷⁹⁸ Februárové udalosti síce neboli nimi priamo ovplyvnené, na druhej strane komunistická strana v tomto čase získala na úkor DS prevahu, ktorú zužitkovala počas februárových dní. Skutočne priamou predohrou Februára boli udalosti z konca roka 1947, ktoré sa stali prípravou na neskorší štátny prevrat. Slovenskí komunisti ovládajúci kľúčové bezpečnostné posty v štáte sa v roku 1947 cítili natoľko silní, že mohli zosnovať širšiu akciu zameranú na vyrovnanie sa s politickými protivníkmi. Do karát im zahral aj fakt, že na základe neúrody v roku 1947 mohli zintenzívniť svoju agitáciu namierenú prostredníctvom demokratických predstaviteľov vo vedení agrozozorťov na najvýznamnejšieho politického protivníka.⁷⁹⁹ Uvedomujúc si podporu Demokratickej strany, najmä medzi roľníkmi, sa aj z tohto dôvodu rozhodli zaútočiť. Hoci bola politická kríza vyvolaná a živená najmä komunistami, podľa staršej regionálnej historiografie to boli práve trnavskí komunisti, „ktorí najmä prostredníctvom ONV v Trnave podali viacero sťažností a intervenciu Povereníctvu výživy v záujme zlepšenia celkovej situácie v meste. Odpoveďou však boli iba prísľuby. Naopak, predstavitelia Demokratickej strany v Trnave propagovali ideu, že ceny poľnohospodárskych výrobkov majú byť pre neúrodu vyššie“.⁸⁰⁰ Trnavu, ktorej obyvateľstvo bolo v rámci okresu vzhľadom na geografickú polohu silne naviazané na poľnohospodárstvo, postihla neúroda v roku 1947 o to viac, nakoľko sa netýkala len cien poľnohospodárskych produktov, ale z úrody boli závislí mnohí menší poľnohospodári. Slovenské politické strany sa zo vzniknutej situácie snažili vyťažiť čo najviac. Jesenná kríza tak vskutku znamenala aj na regionálnej trnavskej úrovni ešte hlbší rozkol medzi komunistickým a demokratickým blokom. Situácia neúrody a následnej politickej nestability nahrávala do karát obom stranám v úsilí o diskreditáciu politického protivníka. O to viac, že komunisti po prehratých voľbách museli nájsť také spôsoby, ako povolebnú dominanciu DS eliminovať. Darilo sa im to nielen vďaka snahám na poli poľnohospodárskej agendy, ale aj politickými metódami. Po „odhalení“ „protištátneho sprisahania“ zosnovaného komunistami aj v Trnave žiadali komunistami ovplyvňované vrstvy obyvateľstva „očistu verejného života“ od „kompromitovaných osôb“ a vyriešenie situácie v zásobovaní. V podobnom duchu sa niesla aj demonštrácia, ktorá sa konala

⁷⁹⁸ Tamže. Porovnaj SOKOLOVIČ, P.: „Riešenie“ nemeckej a maďarskej otázky vo svetle agendy trnavských národných výborov v rokoch 1945 – 1948, s. 85 – 108.

⁷⁹⁹ O kríze pozri napr. LETZ, R.: *Slovensko v rokoch 1945 – 1948...*, s. 53 – 65. Porovnaj SYRNÝ, M.: Jesenná politická kríza na Slovensku v roku 1947. In: PODOLEC, O. (zost.): *Február 1948 a Slovensko*, s. 127 – 178 a iné.

⁸⁰⁰ HORVÁTH, P.: Na ceste k februáru. In: ŠIMONČIČ, J. – WATZKA, J. a kol.: *Dejiny Trnavy*, s. 205.

14. 10. 1947 na hlavnom námestí a ktorej sa zúčastnilo údajne okolo 10-tisíc osôb.⁸⁰¹ Ako sa píše v trnavskej *Pamätnej knihe*, „V utorok 14. októbra o 10. hod. vyšli do ulíc zamestnanci trnavských podnikov, tovární a úradov, aby manifestovali za očistu verejného života a bezpečnosť Republiky, ako i za riadne zásobovanie. Manifestáciu organizovali odborové a odbojové složky. Manifestácia bola na Benešovom námestí, kde ju otvoril predseda Okresnej odborovej rady *Ludovít Gerec*, ktorý objasnil príčiny, pre ktoré bola manifestácia svolaná. Povereník dopravy *Kazimír Bezek* sa vo svojom prejave zaoberal neutešenými zjavmi v zásobovaní. Zdôraznil skutočnosť, že v zásobovaní sú na tom najhoršie ťažko pracujúci, ktorí si nemôžu dovoliť kúpiť potravné články načierno a vysoké ceny, keďže tieto nemôžu dostať riadnou cestou pre zlý zásobovací systém, z ktorého vinil povereníka výživy a zásobovania *Ing. Jozefa Fillu*... Po povereníkovi *Bezeka* prehovoril ešte *Dezider Benau* za Odborovú radu a *Bankoš* za partizánov. Obidvaja prehlásili, že tieto složky pôjdu ruka v ruke s pracujúcimi za nápravu chýb vo verejnom zásobovaní a že nekompromisne budú postupovať proti vnútorným nepriateľom Republiky, sabotérom a čiernym obchodníkom, pričom budú žiadať pre takýchto ľudí najprisnejšie tresty. Na manifestáciu prišla i delegácia partizánov bojujúcich proti benderovcom. Za týchto prehovoril *Ujlaky*, ktorí tlmočil odkaz všetkých partizánov, že budú bojovať dotiaľ, kým Republiku neočistia od všetkých rušivých živlov.“⁸⁰²

Aktivita komunistickej strany začala narastať. Komunisti podporení čiastkovými úspechmi sa začali aktivizovať aj v trnavských závodoch, kde dokonca hrozili štrajkom, resp. sabotovaním výroby, napr. vypnutím prúdu..., ak nebudú splnené ich požiadavky na zmenu, resp. odstúpenie Zboru povereníkov. V napätej situácii bol za známych okolností vymenovaný nový Zbor povereníkov,⁸⁰³ v ktorom napriek jasnému víťazstvu vo voľbách v roku 1946 stratila DS väčšinu, avšak sústredený tlak komunistov načas ustála. Čo sa im nepodarilo na jeseň im už vyšlo v prvých mesiacoch roka 1948.

Práve rok 1948 sa významným písmom zapísal do novodobých trnavských dejín. Regionálne noviny *Trnavský týždeň* si v novoročnom prihovore s príznačným názvom „Do nového roka“ želali, aby bol rok 1948 rokom pokojným, rokom stability a nádeje na lepší živor Trnavčanov: „*Myslíme, že túžbou všetkých ľudí dobrej vôle je, aby bol predovšetkým rok pokojný, rok istoty a nádeje, že nám nehrozí nová vojnová pohroma... konečne bolo by si želať, aby v novom roku vymyzli z nášho verejného života neplodné politické škriepky a zbytočné hašterenie, ktoré nás hatia v našej povojnovej konsolidácii a odoberajú chuť k čínorodej práci. Kiežby nastávajúci rok bol i v tomto smere iný – lepší*“.⁸⁰⁴ Nasledujúce mesiace ukázali, ako veľmi sa redaktori

⁸⁰¹ Tamže, s. 206. Porovnaj *Pravda*, 16. 10. 1947.

⁸⁰² SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov*...

⁸⁰³ SYRNÝ, M.: *Jesená politická kríza na Slovensku v roku 1947*, s. 168 – 170.

⁸⁰⁴ *Trnavský týždeň*, 1. 1. 1948, s. 1.

mýlili. Situácia v meste sa totiž vyostrovala už začiatkom roka 1948, eskalovala však najmä v nadväznosti na celoštátne udalosti. Trnavskí komunisti v tomto čase prechádzali do otvorenej protiofenzívy. V napätjej a vybičovanej atmosfére blížiaceho sa rozuzlenia situácie zorganizovali 8. februára Okresnú konferenciu KSS v Trnave za účasti člena Ústredného výboru KSS Karola Bacilka, na ktorej sa delegáti zaoberali vzniknutou situáciou a možnými riešeniami.⁸⁰⁵ Bolo zjavné, že strana sa pripravovala na prevzatie moci, ktoré prišlo o niekoľko dní na to v nadväznosti na celoštátnu krízu, kedy podalo demisiu 12 vládnych ministrov. V tomto čase, ako to vyjadril historik Peter Horváth, „celková situácia a politické pomery v okrese Trnava boli už pod kontrolou OV KSS v Trnave“.⁸⁰⁶ Najmä akcieschopnosť komunistov a zradikalizovanie širokých mas sa stalo pre uvedené obdobie príznačným javom. Komunisti v závodoch sa aktivizovali oveľa viac ako sympatizanti Demokratickej strany, a to i napriek tomu, že ich podpora bola, s prihliadnutím na výsledky volieb v roku 1946, v meste oveľa menšia. Hoci už od volieb prešiel viac ako rok, predsa len sa nedá predpokladať, že by sa väčšina voličov DS rozhodla podporovať komunistov, aj keď udalosti z roka 1947, najmä demagogická kampaň voči DS v súvislosti s neúrodou a odhalením „protištátneho sprisahania“, poprípade skoršie odsúdenie a poprava prezidenta 1. Slovenskej republiky Jozefa Tisu, znamenali pre voličov DS istý zásah.⁸⁰⁷ Aj v Trnave tak v roku 1948 prevzali komunisti iniciatívu najmä vďaka väčšej angažovanosti zradikalizovaných straníkov a sympatizantov, ktorí boli ochotní stranu podporiť v úsilí o prechod moci do vlastných rúk. Jediným povšimnutiahodným vystúpením demokraticky zmýšľajúcich Trnavčanov mal byť pokus dôstojníka armády, „ktorý chcel urážlivými výrokmí vyprovokovať konflikt“,⁸⁰⁸ jeho údajná snaha o eskaláciu napätia však nebola úspešná.

Aj vzhľadom na celospoločenskú klímu, praktickú rezignáciu demokratických síl na vývoj v meste, ako aj aktivizáciu novotvoriacich sa zložiek ľudových milícií (LM) a bývalých partizánov však bolo utópiou uvažovať nad väčším odporom voči snahám komunistov o ovládnutie moci. Práve ľudové milície mali byť dôležitou silou pri presadzovaní komunistických požiadaviek. Na mimoriadnej schôdzi Okresného výboru (OV) KSS vydali trnavskí komunisti „pokyny na formovanie závodných milícií z radov najuvedomelejších robotníkov“.⁸⁰⁹ Hoci na priebeh februárových udalostí milície ešte nestihli mať

⁸⁰⁵ HORVÁTH, P.: Na ceste k februáru, s. 206.

⁸⁰⁶ Tamže, s. 207.

⁸⁰⁷ Pozri napr. SOKOLOVIČ, P.: Úloha slovenskej tlače v politickom boji na pozadí procesu s Jozefom Tisom. In: *Pamäť národa*, roč. 7, 2011, č. 3, s. 4 – 21, SOKOLOVIČ, P.: Listy Edvardovi Benešovi v súvislosti s rozsudkom nad Jozefom Tisom. In: *Pamäť národa*, roč. 7, 2011, č. 1, BARNOVSKÝ, M.: Politické súvislosti súdneho procesu s Dr. J. Tisom a spol. In: *Historický časopis*, roč. 40, 1992, č. 4 a iné.

⁸⁰⁸ HORVÁTH, P.: Na ceste k februáru, s. 207.

⁸⁰⁹ Tamže.

významnejší vplyv a znamenali najmä psychologickú hrozbu pre prípadných odporcov nastolenia moci jednej strany, predsa len na dianie v meste istým spôsobom dozerali. Ozbrojení milicionári prišli podľa pamätníkov napríklad aj do domu predsedu MNV I. Ikrényiho, ktorého navštívili a pýtali sa ho na to, ako predstaviteľ Demokratickej strany vidí svoje postavenie pri prevzatí moci komunistami.⁸¹⁰ Jeho postoj bol založený na demokratických zásadách nutnosti dodržania základných demokratických hodnôt, ak to aj bolo v napätej situácii možné. Tento jeho postoj k prebiehajúcim udalostiam rozhodujúcim o ďalšom smerovaní štátu odrážalo aj rokovanie Rady MNV 24. 2. 1948, na ktorom súhlasil s návrhom na odoslanie telegramov prezidentovi, predsedovi vlády a predsedovi Zboru povereníkov so stanoviskom predstavenstva mesta, trval však na tom, aby boli vypracované „*v duchu ľudovej demokracie a parlamentarizmu*“.⁸¹¹ V tomto čase však už situáciu v meste ovládala KSS, resp. partizánske organizácie a milicionári. Podľa Petra Horvátha milície „*so zbraňou v ruke zosobňovali výdobytky robotníckej triedy... (a) vstúpili do histórie ako dôležitá revolučná sila chrániaca výdobytky ľudovej demokracie*“⁸¹² Prvé „jednotky“ milícií vznikali v trnavských závodoch, najmä v Coburgových závodoch, ktoré boli známe ako „bašta komunistickej strany“. Vo februárových dňoch zasiahli do diania v meste napríklad aj tým, že obsadili sekretariát Demokratickej strany, kde mali bez odporu zabezpečiť písomný materiál.⁸¹³

Dôležité pre neskorší vývoj a celkové vyústenie krízy boli udalosti na politickom kolbišti. V napätej situácii februárových dní zohrávali rozhodujúcu úlohu aktivity komunistickej strany na poli zriaďovania nových orgánov moci – akčných výborov (AV). Ich vytvorenie inicioval svojim prejavom na Staromestskom námestí v Prahe už 21. 2. 1948 samotný Klement Gottwald. Podľa jeho slov mali byť vytvárané „*v obciach, okresoch a krajoch akčné výbory Národného frontu z demokratických a pokrokových predstaviteľov všetkých strán a celonárodných organizácií*“.⁸¹⁴ Jeho výzvy sa chopili aj trnavskí komunisti, ktorí na mimoriadnej schôdzi OV KSS rozhodli o nutnosti utvorenia akčných výborov národného frontu (NF). S ich konštituovaním sa strana poponáhľala. Trnavský okresný AV NF mal ustanovujúcu schôdzku hneď na druhý deň po prevrate, 26. 2. 1948. Za jeho predsedu bol na tomto stretnutí zvolený Mikuláš Gašparík. Je zaujímavé, že (podľa zápisnice zo zasadnutia)

⁸¹⁰ Osobný archív autora, rozhovor s M. Kollárom. Trnava, 20. 8. 2014. Porovnaj KÁNIKOVÁ, M.: Prvý predseda Národného výboru v Trnave po voľbách v roku 1946 a jeho spolupracovníci. Ru-kopis, s. 7.

⁸¹¹ HORVÁTH, P.: Na ceste k februáru, s. 207. Porovnaj KÁNIKOVÁ, M.: Prvý predseda Národného výboru v Trnave..., s. 7.

⁸¹² HORVÁTH, P.: Na ceste k februáru, s. 207.

⁸¹³ Tamže.

⁸¹⁴ BARNOVSKÝ, M.: Akčné výbory – nástroj nastolenia mocenského monopolu a pofebruárovej očisty. In: PODOLEC, O. (zost.): *Február 1948 a Slovensko*, s. 438.

za podpredsedu bol – ešte za DS – zvolený Ján Válek.⁸¹⁵ Už ďalší deň však na 1. riadnom zasadnutí OAV NF v Trnave prišlo k prvým rozporom. Vedenie OAV prijalo návrh, aby každý z členov OAV priniesol písomné prehlásenie, „že je za jednotnú ľudovodemokratickú novú ČSR, za Gottwaldov plán a za čo najtesnejšiu spoluprácu s SSSR“.⁸¹⁶ Prišlo tiež k prvým nezhodám v názoroch na personálne obsadenie výborov, v ktorých sa členovia výboru nestotožnili s menami niektorých navrhovaných osôb. Nesúhlasili napríklad s niektorými nomináciami na členov AV za Stranu slobody.⁸¹⁷ Jednou z najdôležitejších úloh, pred ktorou členovia akčného výboru stáli, bolo pretransformovanie dovtedajších mocenských centier v Trnave na stranou ovládané inštitúcie. Hneď na svojom prvom stretnutí preto prikrčili k reorganizovaniu doterajšieho ONV. Pre komunistickú stranu bolo dôležité v čo najkratšom čase ovládnuť regionálne politické orgány dosadením svojich, resp. komunistom lojálnych ľudí. Aj z tohto dôvodu sa rozhodli tam, kde to považovali za nutné, pretransformovať dovtedajšie národné výbory na novozriadené, resp. obrozené Dočasné správne komisie (DSK). Tie mali byť „v zhode s vôľou pracujúceho ľudu a v súlade s politikou vlády očistené od ľudí, ktorí nemajú dôveru pracujúceho ľudu, ktorí sú prekážkou uskutočňovania vládnej politiky a ktorí nemajú kladný pomer k ľudovodemokratickému zriadeniu ČSR“.⁸¹⁸ Ak bola aspoň polovica členov národných výborov takáto, mali byť tieto výbory na základe nariadení pozmenené na dočasné miestne, resp. okresné správne komisie.⁸¹⁹ Na prevedenie tejto úlohy boli povolané práve stranou zriadené Akčné výbory, čím sa malo zaručiť úspešné prevedenie celej akcie.⁸²⁰ Dočasná správna komisia v Trnave započala svoju činnosť už 24. februára, kedy podľa staršej spisby „prišli do budovy MNV v Trnave predstavitelia OVKSS, aby zabezpečili prevzatie úradnej a politickej moci v meste“ do jej rúk.⁸²¹ Oficiálne boli – ako okresná, tak aj miestna – DSK ustanovené až začiatkom marca, fakticky však pôsobili už po „návšteve“ trnavských komunistov na MNV.

Nakoľko boli v Trnave správne komisie zriadené, ľudí, ktorí si nezískali dôveru nových predstaviteľov spoločenského poriadku, bolo iste dosť. Funkcionári správnych komisií, ako aj akčných výborov, museli vyhovovať určitým požiadavkám, ktoré na nich kládla komunistická strana. Pri ich výbere sa malo dbať na to, „aby sa do týchto orgánov dostali ľudia po každej stránke

⁸¹⁵ Štátny archív v Trnave, f. Okresný akčný výbor Slovenského národného frontu (OAV SNF) Trnava, šk. 2, s. 21. Porovnaj tamže, šk. 1, s. 491 – 494.

⁸¹⁶ Tamže, šk. 2, s. 51.

⁸¹⁷ Tamže.

⁸¹⁸ Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 1948 adm., bez č. fasc., obežník OSK v Trnave z 5. 3. 1948.

⁸¹⁹ Tamže.

⁸²⁰ BARNOVSKÝ, M.: Akčné výbory – nástroj nastolenia mocenského monopolu a pofebruárovej očisty, s. 452.

⁸²¹ HORVÁTH, P.: Na ceste k februáru, s. 207.

zachovalí.⁸²² Mali to byť v preklade ľudia oddaní komunistickým myšlienkam a ochotní spolupracovať na odstránení „nepriateľov nového zriadenia“. V novotvoriacich sa komisiách už – postupom času – nebolo miesto pre zástupcov DS. Ako sa píše v zápisnici z 1. zasadnutia OAV v Trnave, „*Bolo jednohlasne konštatované, že ONV v takom zložení v akom bol nemôže za účasti tých – ktorých zástupcov strany demokratickej rozhodovať v novom duchu*“.⁸²³ Zapisovateľ zápisnice zo zasadnutia akčného výboru v nej hneď aj pri jednotlivých „preverovaných osobách“ z radov predošlých národných výborov uviedol dôvody, ktoré boli pri reorganizácii rozhodujúce. Predseda bývalého ONV Ján Hlavatý údajne špinil ZSSR, „*poukazoval na nebezpečie, ktoré nám od SSSR hrozí*“, podpredseda ONV Ján Fabók údajne, napriek tomu, že sa zúčastnil povstania, „*nikdy nechránil účastníkov Slov. národného povstania ale záujmy špekulantov, veľkostatkárov a kapitalistov. Nenašiel kladného postoja k novej ľudovodemokratickej ČSR...*“. Podobne aj ďalší členovia a funkcionári bývalého ONV nemali dôveru AV, nakoľko „*svojím postojom pri riešení otázok, ktoré sa dotýkajú jak jednotlivcov nekompromisne stojacich za novú ľudovodemokratickú republiku, tak i pri riešení otázok dotýkajúcich sa otázok širokej verejnosti, dokázali, že ich záujmy sú v rozpore so záujmami pracujúceho ľudu*“.⁸²⁴ Podobné vágne formulácie bolo pritom možné použiť prakticky na všetkých členov ONV, poprípade MNV. OAV sa preto jednohlasne uzniesol na ich zosadení a nahradení takých ľudí, ktorí by z ONV vytvorili „*taký orgán, ktorý by hájil záujmy širokej verejnosti*“.⁸²⁵ Týmito ľuďmi boli samozrejme strane oddaní Trnavčania. Predsedom OSK v Trnave sa stal František Tupík za KSS a tajomníkom Vojtech Kolár.⁸²⁷ Podpredsedami sa stali Pavol Kelco a Vincent Kútik.⁸²⁶ Hoci boli členovia OSK schválení už na zasadnutí akčného výboru 27. februára, DOSK v Trnave vznikla oficiálne až 1. marca 1948 po tom, ako Povereníctvo vnútra svojim výmerom rozpustilo starý ONV a nahradilo ho dočasnou OSK. Všetci členovia, podobne ako tomu bolo pri členstve v AV, museli najprv písomne prehlásiť, že „*sú za ľudovodemokratickú republiku, za program vlády Klementa Gottwalda a za čo najtesnejšiu spoluprácu so ZSSR*“.⁸²⁸ Zriadením OSK a na základe „*potreby*“ boli samozrejme v nadväznosti na personálne čistky v spoločnosti zmenené aj staršie komisie pri ONV. Ako skonštatoval *Trnavský týždeň*, „*následkom zmeny politických pomerov bolo potrebné previesť*

⁸²² Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 1948 adm., bez č. fasc., obežník OSK v Trnave z 5. 3. 1948.

⁸²³ Štátny archív v Trnave, f. OAV SNF Trnava, šk. 2, s. 21.

⁸²⁴ Tamže.

⁸²⁵ Tamže.

⁸²⁶ Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 1948 adm., bez č. fasc., obežník OSK v Trnave z 5. 3. 1948.

⁸²⁷ *Trnavský týždeň*, 27. 3. 1948, s. 3.

⁸²⁸ Štátny archív v Trnave, f. OAV SNF Trnava, šk. 2, s. 53 – 54.

reorganizáciu komisií pri DOSK“,⁸²⁹ do ktorých sa dostali ľudia lojálni novej vládnej moci. V predchádzajúcom období to boli práve komisie zriadené pri ONV, resp. MNV, ktoré sa stali dôležitými miestami, v ktorých sa rozhodovalo často o závažných majetkových... otázkach.⁸³⁰ Ich reorganizáciou sa malo zabezpečiť, že prechod moci do rúk komunistickej strany bude v Trnave, ako aj v celom trnavskom okrese, hladký a prebehne bez zbytočných ťažkostí. Podobný postup bol zvolený aj pri menovaní Dočasnej miestnej správnej komisie, ktorej predsedom sa stal Ján Kleštinský.

Jednou z priorít strany bolo prostredníctvom novovzniknutých regionálnych mocenských centier vysporiadanie sa s politickými oponentami a ľuďmi, ktorí nezdieľali komunistické myšlienky. Ako bude vidieť z nasledujúcich riadkov, trnavskí komunisti združení v dočasných správnych komisiách, poprípade v novovznikajúcich akčných výboroch národného frontu, boli vo svojich snahách o čistky veľmi aktívni. Podľa obežníka Okresnej správnej komisie v Trnave malo byť úlohou akčných výborov NF najmä „*organizovať jednotu pracujúceho ľudu miest a dedín, byť iniciátormi očisty politického, hospodárskeho a kultúrneho, verejného života vôbec, byť garantmi verejného pokoja a poriadku a iniciátormi budovateľskej práce pri uskutočňovaní dvojročného programu*“.⁸³¹ Skutočnou úlohou však bola najmä v prvých mesiacoch po februárových udalostiach rozsiahla „očistná akcia“ zameraná na rozličných „nepriateľov ľudovodemokratického zriadenia“. Očista sa uskutočňovala v troch základných oblastiach: vo všetkých orgánoch štátnej moci a správy, v závodoch, úradoch a kultúrnych inštitúciách a v neposlednom rade v nekomunistických stranách, celonárodných organizáciách a spolkoch.⁸³² V Trnave tak pod uvedený pojem spadali stovky ľudí, ktorých bolo nutné preveriť, poprípade „vyakčniť“. Neboli to pritom „len“ demokraticky zmýšľajúci Trnavčania, terčom trnavských komunistov sa stali viaceré skupiny obyvateľstva, ktoré mali byť podrobené preverovaniu ich politickej spoľahlivosti. Už na prvom zasadnutí OAV sa jeho členovia zaoberali napríklad aj otázkou dočasného občianstva, ktoré bolo vydávané Nemcom a Maďarom v rokoch 1945 – 1948. „*V čo najkratšej dobe*“ mali byť preskúmané všetky takéto dokumenty vydané ONV v predošlom období, nakoľko mali byť údajne vydávané „*benevolentne a na základe pochybných tvrdení o ich odbojovej – ilegálnej činnosti za býv. Slov. štátu*“.⁸³³

Prechod moci do rúk komunistickej strany v Trnave tak priniesol so sebou nutnosť personálnych zmien. Ako sa vyjadril pisateľ *Dejín Trnavy*

⁸²⁹ Tamže.

⁸³⁰ SOKOLOVIČ, P.: Snahy o vyrovnanie sa s predchádzajúcim režimom v rokoch 1945 – 1948 na príklade Trnavy.

⁸³¹ Štátny archív v Trnave, f. ONV Trnava, šk. 166, č. 313/1948 prez.

⁸³² BARNOVSKÝ, M.: Akčné výbory – nástroj nastolenia mocenského monopolu a pofebruárovej očisty, s. 452.

⁸³³ Štátny archív v Trnave, f. OAV SNF Trnava, šk. 2, s. 53 – 54. Porovnaj SOKOLOVIČ, P.: „Riešenie“ nemeckej a maďarskej otázky vo svetle agendy trnavských národných výborov v rokoch 1945 – 1948.

z roka 1988, „*Priebeh februárových udalostí vydal svedectvo o skutočnom pomere síl v okrese i v meste. Tí, ktorí stáli v ceste pokroku, museli odísť...*“.⁸³⁴ Takýchto ľudí bolo v Trnave vskutku dostatok. V prípade ich preverovania a následného zbavenia práce, poprípade preradenia či penzionovania zohrávali popri správnych komisiách dôležitú úlohu práve novozriadené akčné výbory Národného frontu. Boli ustanovené akčné výbory národného frontu zamestnancov na všetkých úrovniach štátnej správy. Ich členovia žiadali okrem iného právomoci rozhodovať o prepustení nespoľahlivých zamestnancov zo služieb mesta. Očistu mali vykonať rýchlo a dôsledne. Podľa smerníc mohli trnavskí členovia AV rozhodnúť o prepustení, poprípade potrestaní politických protivníkov na základe voľných kritérií skutočne takmer svojvoľne. Hoci v prvej kategórii vylúčených z verejného života boli najmä osoby na „trestnoprávnom“ základe, druhá kategória zahŕňala viaceré osoby, ktoré mohli členovia výboru vylúčiť na základe veľmi nejednoznačných kritérií, ako bolo napr. hanobenie republiky, branie úplatku, úsilie o hospodársky rozvrat, absencia kladného vzťahu k ľudovodemokratickému zriadeniu či zlomyseľné vykladanie pomoci Sovietskeho zväzu...⁸³⁵ Na tomto základe postupoval aj trnavský AV NF zamestnancov mesta, ktorý bol ustanovený 1. 3. 1948. Predsedom výboru sa na základe neskoršieho schválenie OAV NF stal Dr. Jaromír Klír, podpredsedom Štefan Sivák a tajomníkom Viliam Kročka. Členmi výboru boli Anton Kudláč, František Rogovský, Ján Stacho a Arpád Jelínek.⁸³⁶ V zápisnici zo svojho prvého zasadnutia sa trnavský akčný výbor prostredníctvom svojich členov osvedčil, že „*svoje funkcie preberá súc si vedomý svojich funkcií a preukazuje svojim podpisom jednotlivých členov, že súhlasí s programom vlády Klementa Gottwalda a chce sa zapojiť plne za všetky požiadavky pracujúceho ľudu...*“.⁸³⁷

Hneď po svojom ustanovení začal s „prácou“ v prospech upevnenia moci strany. V službách mesta tak poväčšine zostali poväčšine komunisti a im lojálni ľudia. Zo svojich pozícií mali byť odstránení takí ľudia, ktorí „*nemajú dôveru pracujúceho ľudu, ktorí sú prekážkou uskutočňovania vládnej politiky a ktorí nemajú kladný pomer k ľudovodemokratickému zriadeniu.*“⁸³⁸ Za svoje hlavné úlohy si AV NF určil „*odstrániť všetky rozvratné a reakčné živly z úradov, hospodárskych a kultúrnych podnikov, politických strán a celého verejného života*“,⁸³⁹ k čomu jeho členovia pristúpili skutočne iniciatívne. Akčný výbor zamestnancov MSK v Trnave vo svojom liste Povereníctvu vnútra v Bratislave oznamoval, že sa „*jednohlasne*“ a „*s okamžitou platnos-*

⁸³⁴ HORVÁTH, P.: Na ceste k februáru, s. 208.

⁸³⁵ BARNOVSKÝ, M.: Akčné výbory – nástroj nastolenia mocenského monopolu a pofebruárovej očisty, s. 453.

⁸³⁶ Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 1948 adm., bez č. fasc., obežník OSK v Trnave z 5. 3. 1948.

⁸³⁷ Tamže, č. 8023/1948 adm.

⁸³⁸ Štátny archív v Trnave, f. ONV Trnava, šk. 166, č. 313/1948 prez.

⁸³⁹ Tamže.

ťou“ rozhodol zo služieb mesta prepustiť viacerých zamestnancov – napr. Štefana Belicu, ktorý mal byť podľa členov výboru „*exponentom najreakčnejšieho krídla DS v Trnave*“, Jána Krivosudského, ktorého postoj bol údajne vždy protiludovodemokratický, či Jozefa Mihoka, ktorý mal podľa členov výboru zosmiešňovať ZSSR a ubezpečovať ľudí, že táto situácia dlho nevydrží a „*že dostaneme pomoc z Ameriky tiež pomaranče (myslel tým bomby)*“.⁸⁴⁰ Ako sa uvádza v zápisnici, dôvody prepustenia uvedených zamestnancov boli „*verejne známe z jejich postoja proti ľudovodemokratickej ČSR a jejich chovania proti vymoženostiam vlády Klementa Gottwalda*“.⁸⁴¹ Rozmenené na drobné, zamestnancami mesta mohli byť len komunisti, resp. ľudia lojálni novej vládnucej moci. V ďalších dňoch boli na základe uznesení AV NF zamestnancov mesta prepustení zo služieb mesta ďalší exponenti DS, resp. ľudia, ktorí nesympatizovali s komunistickou stranou, poprípade neboli jej členmi. Už ďalší deň výbor opätovne zasadal a prepustil zo služieb mesta napríklad niekoľkých policajných strážnikov, ktorí mali byť nostalgickí za predošlým obdobím 1. SR, poprípade v známej jesennej zaisťovacej akcii proti tzv. sprisahancom boli „*v podozrení*“.⁸⁴² Čistky v radoch zamestnancov mesta pokračovali aj naďalej. Pri príležitosti zasadnutia AV zamestnancov MSK z 15. 3. 1948 sa môžeme dočítať ďalšie mená „nespoľahlivých“ zamestnancov mesta, ktorým bolo vyčítané okrem iného členstvo v Hlinkovej garde, Hlinkovej slovenskej ľudovej strane, opilosť na pracovisku, protičeské zmýšľanie, členstvo v Slovensko-nemeckej spoločnosti, poprípade Hlinkovej mládeži... Medzi takýchto ľudí patrili napríklad známi Trnavčania – bývalý veliteľ mestskej polície Alexander Nicoliny, Štefan Gažo, Fridrich Režucha, Ján Lalík, František Dúbravec či Jozef Adámik.⁸⁴³ Ako sa vyjadril pisateľ zápisnice z rokovania výboru, „*všetky tieto osoby sú... absolútne nespoľahlivé, lebo neprejavili dostatočné pochopenie pre nové ľudovodemokratické usporiadanie štátu, pre jeho záväzky voči slovenským⁸⁴⁴ štátom, svojim postojom brzdili snahu o rozvoj ľudovodemokratického usporiadania týchto záväzkov a ako ľudia, ktorí sa vydávali za maržirov nového nášeho režimu, prejavovali myšlienky priečiace sa týmto snahám, podryvali vo svojom okolí pracovnú morálku a takýmto spôsobom negovali všetky kladné vymoženosti nášeho nového zriadenia.*“⁸⁴⁵ Členovia výboru ďalej navrhovali ich nepreverenie a zaradenie do „*pracovného programu*“.⁸⁴⁶

⁸⁴⁰ Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, č. 8023/1948 adm.

⁸⁴¹ Tamže.

⁸⁴² Tamže.

⁸⁴³ Tamže, 1948 adm. Fascikel bez čísla. Zápisnice zo zasadnutí AV zamestnancov MNV v Trnave.

⁸⁴⁴ Pravdepodobne chyba – správne slovenským.

⁸⁴⁵ Štátny archív v Trnave, f. MNV v Trnave, 1948 adm. Fascikel bez čísla. Zápisnice zo zasadnutí AV zamestnancov MNV v Trnave.

⁸⁴⁶ Tamže. Autor myslel zaradenie do pracovných táborov, resp. Táborov nútej práce – TNP. Pozri najmä SIVOS, J.: *Bez rozsudku! Pracovné tábory, sústredovacie tábory a tábory nútej práce na Slovensku 1945 – 1953*. Bratislava 2011.

Trestom pre „nespoľahlivé osoby“ však nemuselo byť len prepustenie zo zamestnania. Povaha trestov sa mohla odlišovať na základe rozličných kritérií. Jednotlivé osoby mohli byť okrem prepustenia či penzionovania preložené na iné miesto, mohli mať tiež zakázaný postup na tri roky, mohli byť však tiež zbavení funkcie či preradení do iného sektora.⁸⁴⁷ Okrem prepustených tak boli viacerí Trnavčania na základe rozhodnutia akčných výborov premiestnení, poprípade degradovaní na nižšie funkcie, nakoľko vo svojich funkciách boli podľa mienky AV spoľahliví. Podobne navrhol Akčný výbor pozastaviť právne zastupovanie mesta dr. Imrovi a dr. Schwendtovi,⁸⁴⁸ vykonával však aj ďalšie zásahy v pracovno-právnej oblasti. Všetky zásahy AV zamestnancov mesta boli „odobrené“ krajskou odborovou radou v Bratislave, ktorá vo svojom liste zo začiatku mája súhlasila s opatreniami AV v rámci očisty.⁸⁴⁹ Podobne ako v prípade zamestnancov podliehajúcich očiste platili prísne pravidlá aj pre novoprijímaných zamestnancov na pozície uvoľnené po „vyakčnených“ kolegoch. Hoci pri prijímaní do zamestnania zohrávali úlohu viaceré faktory, medzi ktorými na najvyšších priečkach bol „*vzťah k ľudovodemokratickému zriadeniu*“, resp. komunistickej strane, na rozličné miesta boli prijímaní ľudia až na základe prešetrenia stanicou Národnej bezpečnosti a následným osvedčením, resp. dosvedčením stanice NB o národnej, mravnej, štátnoobčianskej a politickej spoľahlivosti.⁸⁵⁰ Podobne sa preverovala spoľahlivosť aj pri udeľovaní licencií, napríklad na malopredaj tabaku,⁸⁵¹ ako aj pri ďalších príležitostiach.

Február 1948 však neznamenal len zásahy štátneho aparátu do pracovnoprávnej oblasti. K udalostiam februára 1948 patria aj ďalšie reálie, ktoré súvisia so vzrastom moci komunistickej strany. Po februárových udalostiach okrem prepúšťania zamestnancov v meste rezonovali otázky platov zamestnancov štátu, ale aj podnikov a fabrik, ktorí mali byť platení na základe tzv. štátneho katalógu. Ešte v roku 1948 tak prichádzalo k značnej nespokojnosti medzi robotníctvom mnohých trnavských závodov, ktoré boli v neskoršej komunistickej spisbe vnímané ako vzor komunistickej morálky – napríklad v Kovosmalte (bývalé Coburgove závody) robotníci dokonca zastavili prevádzku niektorých častí závodu na znak nespokojnosti s úpravou platov.⁸⁵² Takéto a im podobné prejavy nespokojnosti trnavských zamestnancov s vtedajšou situáciou neboli pritom vôbec výnimočné. Podľa správ staníc Zboru národnej bezpečnosti (ZNB) sa prejavovali napríklad aj v Cukrovare,

⁸⁴⁷ BARNOVSKÝ, M.: Akčné výbory – nástroj nastolenia mocenského monopolu a pofebruárovej očisty, s. 453.

⁸⁴⁸ Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, č. 8023/1948 adm. Porovnaj poverenie Dr. Schwendta v: *Trnavský týždeň*, 22. 3. 1947, s. 1.

⁸⁴⁹ Štátny archív v Trnave, f. MNV v Trnave, 1948 adm. Fascikel bez čísla. List Krajskej odborovej rady v Bratislave pre AVNF zamestnancov MSK z 3. 5. 1948.

⁸⁵⁰ Štátny archív v Trnave, f. ONV Trnava, šk. 166, č. 338/1948 prez., 430/1948 prez.

⁸⁵¹ Tamže, č. 323/1948 prez.

⁸⁵² Tamže, šk. 168, č. 1546/1948 prez.

kde boli robotníci podľa vlastných slov poškodení nielen na mzde, ale aj na prídeloch cukru, ako aj v niektorých ďalších podnikoch. Nespokojnosť bola o to väčšia, že medzi robotníctvom sa šírili informácie o tom, že „v Čechách a na Morave robotníci ešte v dnešných časoch zarábajú omnoho viac než tu-najší robotníci“. ⁸⁵³ V tomto kontexte je zaujímavé, že v niektorých podnikoch, napríklad v spomenutom Coburgu, boli zriadené dočasné stanice ZNB. Obavy boli aj z poštátnenia podnikov či prevádzok. Niektorí majitelia sa už koncom februára snažili skryť hodnotnejšie stroje a materiál u súkromných osôb, za čo boli vyšetrovaní políciou a niektorí aj obvinení. ⁸⁵⁴ Podobne sa po februári 1948 témou stala aj problematika pracovných táborov. Ilustráciou môže byť číslo, na základe ktorého je vidieť, že novonastúpená moc sa snažila s „reakciou“ vyrovnať tvrdo už od začiatku. Podľa správy národnej bezpečnosti z marca 1948 už krátko po februárových udalostiach bolo len z mesta navrhnutých na zaradenie do pracovných táborov 54 osôb. ⁸⁵⁵ V správe sa ako dôvody zaradenia uvádzalo napríklad „*svojimi činmi ohrozuje výstavbu nášho štátu*“, poprípade ďalšie klasifikácie ako podvody, čierny obchod..., ⁸⁵⁶ za ktoré sa dalo taktiež veľmi ľahko skryť záujem o odstránenie „štátu nespoľahlivých“ „elementov“. Podobných príkladov, o ktorých by sa dalo na tomto mieste písať, je iste viacero.

K februárovým a následným udalostiam patrí aj unifikácia života a spoločnosti. V meste napríklad zanikla mestská polícia, ktorej kompetencie prevzal ZNB, ⁸⁵⁷ postupne boli poštátnené zvyšky doteraz nepoštátnených trnavských podnikov a prevádzok a na obzore bol hrubý zásah do vlastníckych práv – kolektivizácia – ktorá aj v Trnave znamenala výrazný medzník a zničila životy stovkám trnavských rodín. ⁸⁵⁸ V neposlednom rade pri februárových udalostiach treba spomenúť aj unifikáciu, resp. podriadenie si kultúrneho a spoločenského života. Trnava bola mestom, v ktorom už veľa rokov pôsobili desiatky kultúrnych a spoločenských spolkov a ustanovizní. Za všetkých môžeme spomenúť napríklad Spolok svätého Vojtecha, ktorý po roku 1948 taktiež pripadol pod štátnu správu. ⁸⁵⁹ Jeho správcom sa stal prof. Alexander Horák, ktorý sa mal podľa Povereníctva vnútra postarať o to, „*aby správa a činnosť tohto spolku bola prispôsobená terajším štátne-politickým pomerom*“. ⁸⁶⁰ Pod tzv. národnú správu sa už v prvých pofebruárových mesiacoch dostala aj väčšina trnavských podnikov. Okrem spomenutého Spolku sv. Vojtecha, resp. jeho knihtlačiarne boli medzi prvými napríklad

⁸⁵³ Tamže.

⁸⁵⁴ Tamže, šk. 166, 321/1948 prez.

⁸⁵⁵ Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 1948 adm. Fascikel bez čísla. Súpis stanice Národnej bezpečnosti v Trnave z 22. 4. 1948.

⁸⁵⁶ Tamže.

⁸⁵⁷ Tamže, 20015/1948 adm.

⁸⁵⁸ V Štátnom archíve v Trnave, sa k uvedenej problematike nachádza samostatný fond.

⁸⁵⁹ Štátny archív v Trnave, f. ONV Trnava, šk. 200, č. 7155/1948 adm.

⁸⁶⁰ Tamže.

Figaro, znárodnené už v prvej polovici marca či známa Treumannova sladovnía. Vo viacerých trnavských podnikoch sa robotníctvo – podobne ako v prípade zavedenia „štátneho katalógu“, začalo obávať odoberania rozličných výhod a zhoršenia situácie v podnikoch, ktoré malo podľa neho nastať po znárodnení.⁸⁶¹ Začali sa v nich tiež aktivizovať závodné výbory komunistickej strany, resp. ROH, ktoré mali na pracoviskách významné postavenie.

Nové politické usporiadanie sa prejavovalo vo všetkých oblastiach verejného a spoločenského života. Komunistická strana, vedomá si dôležitosti ideologického vplyvu na spoločnosť, začala organizovať napríklad kurzy politickej výchovy pre verejných zamestnancov, na ktorých sa mali učiť správnej interpretácii dejinných udalostí, ako aj nevyhnutnosti pomoci pri budovaní nového spoločenského poriadku. Už v polovici mája 1948 sa v Trnave uskutočnil takýto kurz pre učiteľov, na ktorom sa 600 školských pracovníkov mohlo viac dozvedieť o význame povstania, ktoré si začala komunistická strana čoraz viac prisvojovať, dôležitosti vstupu do KSS, ako aj o postoji vychovávateľa k nedávnej minulosti a prítomnosti či o ceste k socializmu...⁸⁶² Ako to výstižne vyjadril školský inšpektor Ľudovít Hrnčár, „*učiteľ musí pochopiť cestu k socializmu... toto nové prirodzené hnutie nemôže nikto zastaviť...*“.⁸⁶³ Samozrejme, roky 1945 – 1948 a samotný „víťazný február“ mali oveľa viac aspektov. Tie by sa mali do budúcnosti stať predmetom rozsiahlejšieho výskumu, aby sa aj týmto spôsobom zaplnilo ďalšie z bielych miest slovenskej regionálnej historiografie. Viac ako štvrtstoročie od obnovenia slobodného vedeckého bádania je na to najvyšší čas.

⁸⁶¹ Tamže, šk. 168, 1542/1948 prez.

⁸⁶² *Trnavský týždeň*, 22. 5. 1948, s. 1

⁸⁶³ Tamže.

DOKUMENTY

DOKUMENT č. 1

PAMÄTNÁ KNIHA MESTA TRNAVY

OD roku 1938, 1. januára DO
Obsahuje 500 strán⁸⁶⁴

Všeobecný popis⁸⁶⁵

Poloha

Na úrodnej rovine, pod južným svahom Malých Karpát, niže k juhu, asi na osem hodín chôdze od Bratislavy, hlavného mesta Slovenska, na necelých 50 km k východu, leží starodávne mesto Trnava. Hraničí so Zvončínom, Suchou nad Parnou, Selpicami, Bohdanovcami, Špačincami, Malženicami, Bučanmi, Veľkými Brestovanmi, Hornými a dolnými Lovčicami, Zavarom, Modrankou, Zelenčom, Hrnčiarovcami, Bielym Kostolom a Rožindolom.⁸⁶⁶

Vznik Trnavy

Kedy vznikla Trnava, o tom niet presných dát, ba ani približne nemožno označiť dobu, kedy sa na tomto mieste začali usadzovať zakladatelia mesta. Pôvod mesta stráca sa v hmle prvého tisícročia. Niektorí kronikári udávajú, že už v VI. storočí sa tu nachádzala osada a v VII. storočí je spomínané mesto Tirna – Tirana, patriace k západnej Moesii,⁸⁶⁷ neskôr k nitrianskemu biskupstvu.⁸⁶⁸ V rokoch 1140 a 1211 potvrdzujú jej jestvovanie i úradné diplomy.⁸⁶⁹

⁸⁶⁴ Poslednou ručne popísanou stranou je strana 169.

⁸⁶⁵ Podčiarknuté v origináli.

⁸⁶⁶ Dnes Ružindol.

⁸⁶⁷ Moesia – neskororímska provincia rozprestierajúca sa prevažne na území Balkánu.

⁸⁶⁸ Najnovšie *Dejiny Trnavy* uvádzajú, že Trnava vznikla najneskôr koncom 9. storočia ako nevelká osada. ROHÁČ, J.: Stredoveká Trnava. In: ŠIMONČIČ, J. a kol.: *Dejiny Trnavy. Zväzok prvý*, s. 83.

⁸⁶⁹ Porovnaj tamže, s. 85.

Pôvod mena

O vzniku jej mena rozpráva povest. Syn zvončinského kapitána chodieval pre drevo, k remeslu potrebné, do hája, rozprestierajúceho sa na tom mieste, kde je teraz Trnava. Háj, pre trnie a bodľáče v ňom hojne rastúce, volal sa Trninou. Po vyklčovaní kusu hája osadil sa kolárov syn na rúbanisku a jeho príklad nasledovali iní. Tak povstala osada Trninou, Trnavou zvaná. Podľa iných dostala vraj Trnava svoje meno od potoka, ňou pretekajúceho, ktorý sa mestom delí na dve ramená, jedno rameno dotýka sa mesta na západe, druhé preteká stredom mesta.

Nemci sa pridriavajú výkladu, že Trnava je pôvodom nemecké mesto. Odvodzujú zo tým, že slovo „Dürnau“ časovým užívaním bolo zmenené na Tyrnau.

Maďari zvali Trnavu Szombathelyom, Szombatom. Len neskôr pre pohodlie a na rozdiel od iných obcí premenovali ju na Nagyszombat. Dôvody však presne neurčujú prečo. Azda preto, že kráľ Bela IV. preložil dni trhov v Trnave z nediel na soboty.⁸⁷⁰ Keďže je mesto svojou polohou ako stvorené pre väčšie trhy – jarmoky, ostalo mu pomenovanie Szombathely, neskôr Nagyszombat.

Bulharské, latinské i grécke odvodzovanie mena nachádza síce súvis s významom slov, ale podstatný dôvod nemožno presne určiť.

Slovenský pôvod Trnavy sa nemôže poprieť ani prípadným privandrovaním alebo kolonizáciou Nemcov. Trnava bola a je slovenská. Jej trojjazyčný charakter na jej pôvode nič nemení, ale dokazuje jej životaschopnosť od prvých začiatkov až dodnes.

Verejnoprávne postavenie

Bela IV. roku 1238 výsadnou listinou, opatrenou zlatou pečatou, prehlásil Trnavu za slobodné kráľovské mesto. Táto výsadná listina bola vraj počas tatárskeho plienenia⁸⁷¹ zničená, prečo bola Belom IV.-ým roku 1267 obnovená. Obidve listiny sa však opatrujú v mestskom archíve, ale pôvodná listina už bez zlatej pečate. Neskoršími kráľmi boly Trnave udelené iné výsady, takže jej právomoc bola rozšírená. Podľa tohto verejnoprávneho postavenia a jeho ďalšieho vývoja bolo mesto vylúčené z teritoriálnej právomoci župy a bolo podriadené priamo panovníkom, poťažne ich taverníkom,⁸⁷² pričom užívalo všetky výsady z tohto verejnoprávneho stavu plynúce: municipiálna právomoc, prísazné súdnictvo, právo meča, mýtna, mlynské, právo pivovarnícke atď. V tejto dobe bola právomoc mesta rozšírená aj na susedné obce: Hrnčia-

⁸⁷⁰ Spoluautor najnovších *Dejín Trnavy* s odvolaním sa na Branislava Varsika tvrdí, že „pôvodný slovenský názov trhovej osady na ľavej strane Trnávky bol pravdepodobne Trnava. Keď sa zvýšil význam miestneho trhu, osada sa začala nazývať podľa trhového dňa – Sobota“. Tamže, s. 84.

⁸⁷¹ Tatárske plienenie zasiahlo Trnavu a okolie v roku 1241.

⁸⁷² Taverník – vysoký uhorský krajinský hodnostár.

rovce, Modranku, Brestovany a Rožindol. Tieto obce sa časom osamostatnily, historickou pamiatkou tejto právomoci je i dnes platné patronátne právo v týchto obciach, okrem Modranky. Patronátne právo v Špačinciach plynie zo spravovania majetku základiny Márie Ujgyörgyi.

Z vyšeuvedených výsad mesta sú teraz platné už len tieto:

1. Právo na vyberanie dlažobného, ktoré sa zakladá na pravidlách o vyberaní dlažobného, schváleného podľa výnosu Ministerstva vnútra zo dňa 14. novembra 1930, čís. 73.766/1930 usnesením vlády Československej republiky zo dňa 7. novembra 1930.
2. Patronátne právo v obciach: Hrnčiarovce, Brestovany a Rožindol. Okrem toho prináleží mestu patronátne právo v Špačinciach na základe majetku, zdedeného po nebohej Márii Ujgyörgyi, podľa základinnej listiny zo dňa 10. decembra 1902. Obec Modranka sa z patronátneho práva vykúpila.
3. Právo na každoročných 10 výročitých jarmokov.
4. Právo na týždenné trhy, ktoré bývajú každý týždeň dva razy, a to v utorok a piatok. Tieto sa odbývajú už vyše 200 rokov.

Ako historická pamiatka, týkajúca sa verejnoprávneho postavenia mesta, sa poznáva, že pri zriadení žúp v roku 1854 bolo mesto sídlom Hornonitrianskej župy.⁸⁷³

Zákonný článok XX. z roku 1876 s platnosťou od 1. januára 1877 zrušil municipiálne právo mesta a začlenil ho do Bratislavskej župy ako mesto so zriadeným magistrátom, s názvom slobodného kráľovského mesta. V otázkach obecného hospodárenia a správy majetku bolo mesto podriadené priamo Ministerstvu vnútra.⁸⁷⁴

Trnava, ako mesto so zriadeným magistrátom, bola nariadením vlády Československej republiky zo dňa 21. októbra 1922 č. 275/1922 Sb. z. a nar.⁸⁷⁵ vyhlásená za veľkú obec a pridelená k Trnavskému okresu s platnosťou od 1. januára 1923.⁸⁷⁶

Mestský erb

Erb mesta Trnavy pozostáva z dvoch, jedno do druhého vložených kolies, s ponechaním prázdneho pásma medzi kolesami. V prázdnom pásme medzi kolesami je 6 stĺpčekov, rovnako od seba vzdialených, ktoré ako špičky spo-

⁸⁷³ Trnava bola sídlom župy do roku 1960. Pozri DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1848 – 1938. In: ŠIMONČIČ, J. a kol.: *Dejiny Trnavy. Zväzok prvý*, s. 246.

⁸⁷⁴ V meste však naďalej sídlil slúžbovský okres a vzťahoval sa naň právny pojem obce s viacerými právami. Tamže, s. 247.

⁸⁷⁵ Sbierka zákonov a nariadení.

⁸⁷⁶ Viac o mestskej správe v medzivojnovom období pozri LAŠÁN, L.: *Mesto Trnava a jeho samospráva 1918 – 1938*.

jujú tieto kolesá. Stĺpky sú na dvoch koncoch doširoka vypracované a v prostriedku oválne vyduté. Na vonkajšom, väčšom kolese je nápis: „S. civium de Zumbothel cum rota fortunae“. (Pečať (sigillum) občanov zo Zumbothelu s kolesom šťastia). Na menšom kolese je nápis: „Et Deus in rota“. (A Boh v kolese). Na prázdnom pásme medzi obidvomi kolesami, ktoré pásmo je špičkami rozdelené na 6 jednakých častok sú znaky a písmená. V prvej čiasťke napravo je grécke písmeno omega, v druhej hviezda s ôsmimi vetvami, v prvej čiasťke vľavo je polmesiac a v nasledujúcej grécke písmeno alfa. V jednej spodnej časti je písmeno Л, v druhej C. V kole, vytvorenom menším kolesom, je mužská hlava, ktorá podľa znenia „Et Deus in rota“ mala by znamenať hlavu Kristovu. Podľa inej verzie má to byť hlava sv. Jána Krstiteľa. Farby na odznaku (erbe) a tým i farby mesta sú žltá a modrá.⁸⁷⁷

Obyvateľstvo

I keď povest' o pôvode Trnavy uvádza syna chudobného kolára zo Zvončína, prví obyvatelia Trnavy mohli byť bezpochyby len Slováci z blízkeho okolia. Je však pravdou, že tu boli aj obyvatelia iných národností, keď sa mesto dostávalo do obchodného a priemyselného rozmachu. Najmä Nemci prispeli k značnému rozmachu obchodu a priemyslu. Toto dokazujú aj mestské knihy účtovné a pokladničné, ktoré sú od XIV. až do konca XV. storočia vedené iba nemecky. Mestskí úradníci – vážnejší obchodníci a remeselníci – sú v tom čase tiež väčšinou z nemeckých obyvateľov. Ale toto nemôže poprieť okolnosť, že Slováci v Trnave neboli. Inváziou Turkov v Uhorsku a stálymi vojnami ohrozovaní dolnozemskí Maďari boli nútení sťahovať sa na dnešné južné Slovensko.⁸⁷⁸ Tak sa potom v Trnave v obecnom hospodárení, v kultúrnom a verejnom živote prejavuje i maďarský vplyv.

Kolonizácia iných národov mala v Trnave veľmi dobré výhľady, preto niet divu, že obyvateľstvo bolo oddávna trojjazyčné.

Zamestnanie

Obyvateľstvo okrem rozšíreného obchodu zaoberalo sa rôznymi remeslami, dôkazom čoho sú tu utvorené cechy. Pekne tu prekvitalo remeslo obuvnícke, krajčírské, súkenícke, tkáčske, koželužské, kamenárske atď. Najrozšírenejším zamestnaním bolo však roľníctvo. Niekedy každý dom mal

⁸⁷⁷ Najpravdepodobnejšie je, že ide o hlavu Krista, k čomu sa prikláňa aj významný bádateľ trnavských dejín prof. Šimončíč. Viac pozri ŠIMONČIČ, J.: Symboly mesta Trnava. In: ŠIMONČIČ, J. a kol.: *Dejiny Trnavy. Zväzok prvý*, s. 19 – 20.

⁸⁷⁸ Myslí sa tým najmä obdobie po bitke pri Moháči z roku 1526, kedy Turci obsadili značnú časť Uhorska a Trnava sa po obsadení Budína (1541) a vytvorení Budínskeho pašalíku, resp. obsadení dôležitých politických a cirkevných centier stala dokonca na dlhší čas sídlom ostrihomského arcibiskupa. V tom istom čase sa Bratislava stala korunovačným mestom. Na územie dnešného Slovenska a tým pádom aj do Trnavy prišla značná časť maďarského obyvateľstva, ako aj aristokracie a cirkevných hodnostárov.

svoje pole a vinohrad. Vinohradníctvo sa v Trnave už nepestuje, ale začína sa aspoň obnovovať v záhradách nových štvrtí.⁸⁷⁹

Miestne názvy

Napriek značnému maďarizačnému náporu a prevažnému nemčeniu Trnavy, ostaly pomenovania jednotlivých častok chotára slovenské. Je pravdou, že je medzi nimi i dosť nemeckých pomenovaní, ale ľudové názvy boli aj v úradných knihách ponechané a užívané. Tak napríklad v katastrálnom pomenovaní stretáme sa s označením „Rybník“ aj dnes, i pred rokom 1918 bola mestská lúka aj maďarským obyvateľstvom len „Rybníkom“ nazývaná. Najlepšie role pri komasácii⁸⁸⁰ boli na „Kravských pasienkoch“, smerom ku „Štrkom“. „Pažitný mlyn“ bol od nepamäti takto označovaný, lebo kedysi bola v jeho okolí pažiť.

„Kráľová“ je medzi suchovskou a rožindolskou hradskou. Tu boli kedysi vinohrady trnavských občanov, ale časom, či už následkom chorôb vinných rév alebo inými živelnými pohromami, musely byť vyklčované a dnes sú vinohrady najbliž v Suchej a vo Zvončine. „Farský“, „Uvenský“ a „Kamenný mlyn“ svedčia o tom, že v potoku Parna musel byť vždy dostatok vody, aby mohol hnať až tri mlyny v trnavskom chotári. „Spiegelsaal“ je štvrť, dnes už väčšinou zastavená modernejšími domkami, ale pomenovanie dostala od domčeka, ktorý aj dnes stojí v záhrade dedičov Krausových na Hospodárskej ceste. V okolí tohto domku bola vraj krásna záhrada, v ktorej bola zrkadlová sieň. Ale tento domček nenasvedčuje tomuto podaniu, lebo i keby sa v spomínanej záhrade, patriacej k „Spiegelsaalu“, odbavovali zábavy, nemohly byť tieto zadržané v domku, dnes „Spiegelsaalom“ nazvanom.⁸⁸¹ Pre pomenovanie tohto nesie aj celá časť od parku až po Kamennomlynskú cestu označenie „Spiegelsaal“.

„Pri Linčianskej ceste“, „Pri Hrnčiarovskej ceste“, „Za Zavarskou hradskou“ sú pomenovania prastaré. Neznámeho pôvodu je pomenovanie majera „Bolmút“. To isté nám podáva i časť „Veislov“. Označenia „Syslova“, „Nad Fabrikou“ sú už ľudové. I dnes sa stáva, že za Seredskou cestou, kde sa rozprestiera nová časť pri štátnej Vozovke, sú častými hosťami úrody sysly na nemalú radosť rošnikov. Iste z toho sa odvodzuje aj pomenovanie. Časť „Nad Fabrikou“ je za majermi v Hlbokej ceste, keďže prvý cukrovar bol postavený v Trnave na pozemkoch dnešných domov na Hlbokej ceste čís. 2 – 3. „Dolina“, „Zlatá Dolina“ je plne slovenského pôvodu, ale zlatá je pre dobrú úrodu

⁸⁷⁹ Jozef Šimončič uvádza viaceré príčiny poklesu vinohradníctva v Trnave v 18. a 19. storočí. Poslednou pohromou bola epidémia fyloxéry, ktorá dala bodku za dejinami vinohradníctva v meste. ŠIMONČIČ, J.: K dejinám trnavského vinohradníctva. In: ŠIMONČIČ, J.: *Mojej Trnave*. Trnava 1998, s. 105.

⁸⁸⁰ Komasácia – sceľovanie pozemkov spravidla spojené s preusporiadaním vlastníckych vzťahov v určitom územnom obvode.

⁸⁸¹ Porovnaj ŠIMONČIČ, J.: Pavilón Spiegelsaal. In: ŠIMONČIČ, J.: *Mojej Trnave*, s. 315.

zboživa, nie však, že by sa tam našlo čo i len kúsok zlata. „Nad Zátvorom“ je čiastka od Bučianskej cesty k severu, lebo na Bučianskej ceste postavený hájnický dom aj dnes sa menuje „zátvor“ preto, lebo v dávnych časoch mestskí hájníci zatvárali tam husi a dobytok, ktorý zajali v poli a držali ho dotiaľ, kým ho majiteľ nevymenil pokutou, vymeranou mestským richtárom. „Kopánka“ je názov, ktorý bol používaný aj v maďarčine, ale plne nasvedčuje slovenskému pôvodu, preto asi bola pomenovaná tak, ako ju menoval ľud.

Vodstvo

Cez trnavský chotár pretekajú dva potoky. Jeden od bohdanovského chotára ženie vodu na „Pažitný mlyn“, niže ktorého sa rozdeľuje na dve ramená. Jedno rameno slúžilo ako mlynský náhon pre bývalý mestský mlyn v Hornopotočnej ulici. Dnes slúži ako kanál pre sbieranie odpadovej vody z mesta. Od Rybníka až po Paulinskú ulicu je tento potok krytý. Od Paulinského kostola až po mestskú plynáreň tečie v otvorenom ramene. Šíri veľmi nepríjemný zápach, najmä v letných mesiacoch. Mesto sa však už viac rokov chystá, že potok zakryje. Avšak najnovšie, podľa všeobecných plánov a veľkého kanalizačného projektu, má byť toto rameno použité za hlavný sberač odpadových vôd.

Druhé rameno Trnávky tečie západným smerom k cukrovaru, okolo kalvárie do promenády. V priestore Štefánikovho námestia je potok krytý a nad touto čiastkou je zriadený najkrajší park mesta. Trnávka slúžila v dávnejších časoch za opevňovací prostriedok a svojou vodou chránila mesto pred vpádom nepriateľov. Mesto samé, ako je známe, bolo obohané vysokými baštami. Okolo bášť stála voda Trnávky, vo vode boli nastavané koly, aby nepriateľské vojská nemali ľahký priechod k baštám. Aj mestská lúka Rybník slúžila kedysi za vodojem, ale bola vysušená a odvodnená. Príčinu jeho odvodnenia vystihla najviac cisárovná Mária Terézia, lebo Rybník považovala za zdroj plodonosných choleryových a iných bacilov.⁸⁸² Trnávka vo svojom hornom rameni nad Pažitným mlynom počínajúc až ku takzvanému Katscherovmu myjeru bola v roku 1935 regulovaná a pri bývalom „Malom stave“ postavený jaz slúži k zvýšeniu hladiny potoka, ktorého sa v letnej dobe používa na kúpanie v prírode. Prvé rameno Trnávky (mlynského náhonu) zasobuje dodnes vodou Mestskú plaváreň, ktorá bola zriadená v rokoch 1870 – 1880 a v r. 1882 bola modernizovaná. Na úhradu stavebného nákladu Mestskej plavárne vypísalo mesto pôžičku. Občianstvo vďačne upísalo po 10 korunách a mesto pôžičku v desiatich rokoch vrátilo. O reguláciu ďalšej čiastky Trnávky sa práve vyjednáva.

⁸⁸² Trnavčania už v predchádzajúcom období dokonca hádzali do rybníka zdochliny napriek tomu, že v meste existovala asanačná služba. Vysušenie rybníka bolo nariadené z hygienických dôvodov už koncom 17. storočia, uskutočnilo sa však až neskôr. Pozri KAZIMÍR, Š.: Trnava v rokoch 1526 – 1848. In: ŠIMONČIČ, J. a kol.: *Dejiny Trnavy. Zväzok prvý*, s. 208.

Druhý potok Parná, ktorého stok je v hornoorešianskych horách a pôvodne tečie pod menom Orešianka, už na chotári mesta sa rozdeľuje na dve ramená. Ľavé rameno stále zásobuje vodou pôvodný potok Parnu a dodáva vodu mlynom: uvenskému, váczovskému a kamenomlynskému v trnavskom chotári a tak i v iných chotároch. Pravé rameno pod menom „Starý potok“ odbočuje na mestskú štrkovnicu okolo bielokostolského chotára. Trnavským chotárom preteká svojim dosť širokým, ale viac suchým korytom do chotára hrnčiarovského, kde slúži za zdroj vody k polievaniu kapustníc.

V týchto dvoch potokoch až do nedávna bolo hojnosť rakov a bielic. Keďže však vody Trnávky a Parny sú znečisťované výkalmi chemických tovární v Bolerázi a v Hor. Orešanoch, boly týmto zničené aj posledné ostatky rakov a rýb, takže dnes, okrem svojich vodných síl pre pohon mlynov a polievania kapustníc, iného osohu nedávajú.

Rok 1938⁸⁸³

700. výročie povýšenia Trnavy na mesto

Do významného jubilea roku 1938, v ktorom sme si mali pripomínať a oslavovať 20. výročie vzniku samostatného československého štátu, vstupovala mestská rada a zastupiteľský sbor s vážnymi starosťami: pripraviť dôstojné oslavy 700. výročia povýšenia Trnavy na mesto. Rýchly spád rušných udalostí, ktoré čoskoro nastaly v zahraničí i v našej republike, tieto starosti nijako nezmenšoval. Napriek tomu všetci, ktorým bol tento úkol sverený, čestne ho splnili.⁸⁸⁴

Vyberanie obec. prirážok

Dňom 1. januára 1938 začalo si mesto samo vyberať obecné prirážky ku všetkým priamym daniam. Povolenie k tomu udelil Krajský výbor v Bratislave usnesením číslo 19.549/1937 zo dňa 22. novembra 1937.

Újazdný obvod meštian. škôl

Zastupiteľský sbor na svojej schôdzke dňa 15. januára vzal na vedomie zprávu okresného školského inšpektora o zriadení Újazdného obvodu meštianskych škôl v Trnave a do Újazdnej školskej rady vyslal týchto členov: Hudec (komunista), Hrebíček (soc. dem.), Hušť (ľud.), Grüner (kresť. soc.), Gross (žid.), Válek (čsl. lidák), za náhradníkov: Ondruš (ľud.), Surgošová (komun.), Bachratý (soc. dem.).

⁸⁸³ Podčiarknuté v origináli.

⁸⁸⁴ Viac pozri HALADOVÁ, S.: Jubilejné oslavy 700. výročia udelenia mestského privilégia pre Trnavu z roku 1938, s. 65 – 74.

Voľba farára do Veľ. Brestovian

V tejže schôdzke vymenoval zastupiteľský sbor za farára do Veľkých Brestovian Karola Dúbravského, doterajšieho farára v Lakšárskej Novej Vsi.

Oslavy 60. narodenín Dr. M. Hodžu

Dňa 30. januára usporiadaly Okresný výbor okresu trnavského, Rada mesta Trnavy, Posádkové veliteľstvo a kultúrne organizácie v Mestskom divadle slávnostnú akadémiu pri príležitosti 60. narodenín Dr. Milana Hodžu. Slávnostný prejav mal prof. Imrich Kotvan, spoluúčinkoval Spevokol Sokola, hudba peš. pluku 23 „Amerických Slovákov“ a početné krojované skupiny zo západného Slovenska.

Úmrtie Štefana Marnuseka

Dňa 19. februára umrel v Trnave Štefan Marnusek, čestný starosta Živnostenského spoločenstva, ktorý stál viac ako 30 rokov na čele tejto inštitúcie. Dožil sa požehnaného veku 82 rokov. V Dobrovoľnom hasičskom a záchrannom sbore dlhé roky zastával miesto veliteľa čaty a v rokoch 1923 – 1927 bol miestostarostom Trnavy.

Regulácia Trnávky

V riadnej schôdzke zastupiteľského sboru 12. marca, na ktorej bol prítomný aj zástupca Krajinského úradu, bolo schválené, aby sa prikróčilo k druhej etape regulácie potoka Trnávky a aby prevedenie tejto úpravy bolo podľa návrhu Ministerstva zemedelstva zadané firme Pittel a Brausewetter za 992.524.56 Kčs.⁸⁸⁵ Na úhradu regulácie vyzdvihne sa u Mestskej sporiteľne v Bratislave pôžička v sume 1,250.000 .- Kčs, ktorá bude splatená z krajinskej a štátnej subvencie.⁸⁸⁶

Výbudovanie def. studne

Ďalej bolo usnesené, aby mesto prikróčilo k vybudovaniu definitívnej studne, pretože sondovacie čerpacie pokusy sa podarili a bolo pri nich získané dostatočné množstvo dobrej vody.

Súťaž na obec. kanalizáciu

Bolo vzaté na vedomie, že Krajinský úrad vypísal verejnú súťaž na I. stavebnú etapu obecnej kanalizácie, ktorá bude nákladom 4,300.000 .-

⁸⁸⁵ Korún československých.

⁸⁸⁶ Výstavba kanalizácie a vodovodu v Trnave a regulácie Trnávky znamenala aj v neskoršom období 1. Slovenskej republiky pre mesto dosť veľkú položku. Mesto dokonca muselo z dôvodu nutnosti peňažných prostriedkov zafažiť vlastný majetok hypotékou. SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945, s. 351.

Kčs prevedená v ulici Emmerovej, Poľnej, Masarykovej, Štefánikovej a Rybníkovej.

Pozemok na stavbu gymnázia

Ministerstvu školstva bol zadarmo ponúknutý stavebný pozemok na stavbu budovy štát. reál. gymnázia, ktorému v roku 1940 vyprší doterajšia nájomná zmluva. Nová budova je projektovaná v predmestí Za hradbami v Hodžovej ulici naproti Obchodnej škole a mesto si už k tomu účelu zakúpilo pozemky od Jakuba Hercoga a spol.

Divadelné predstavenie

Dňa 26. marca zahrali členovia činohry Slovenského národného divadla z Bratislavy v Mestskom divadle Čapkovu hru „Matka“. Hra mala pekný úspech.

Branný sbor čsl. motoristov

Koncom marca bol v Trnave založený Branný sbor čsl. motoristov, ktorý si vzal za úlohu propagáciu všeobecnej motorizácie civilného obyvateľstva. Náčelníkom bol zvolený komisár politickej správy Dr. J. Rusňák. BSČM⁸⁸⁷ vyzval občianstvo, aby pristupovalo za členov, ktorí budú školenými vojenskými silami zadarmo vyučení v riadení motorových vozidiel, a vo všetkom, čo potrebuje riadič k úspešnému složeniu skúšky.

Manifestácia za brannosť štátu

Dňa 10. apríla usporiadal Branný sbor čsl. motoristov v Trnave mohutnú manifestáciu za brannosť štátu. Manifestácia, ktorá sa konala na Wilsonovom námestí⁸⁸⁸ pod heslom „Motorizáciou k zaisteniu budúcnosti štátu“ zúčastnili sa miestne telovýchovné spolky, športovci, hasiči, asanačný sbor, CPO,⁸⁸⁹ Národná garda, legionári, Sedliacka jazda a vojenski vyslúžilci. Slávnosť otvoril najstarší miestny motorista J. Duda. Prejav mal posádkový veliteľ Frant. Vondráček a verejný notár Dr. Juraj Janoška. Manifestácia sa konala pod vplyvom sbehnúvších sa udalostí v Rakúsku, ktoré bolo 13. marca prítelené k Nemecku⁸⁹⁰ a vyznela v pevnú vôľu a odhodlanie všetkých Slovákov a Čechov, že v tejto vážnej dobe budú svorne brániť a hájiť svoj štát – Československú republiku.

⁸⁸⁷ Branný sbor československých motoristov.

⁸⁸⁸ Dnešné Trojičné námestie. Názov námestia sa viackrát menil podľa toho, kto bol v uvedenom období pri moci. O premenovaní trnavských ulíc pozri napr. SOKOLOVIČ, P.: Zmena názvov trnavských ulíc po roku 1945 a iné.

⁸⁸⁹ Civilná protiletická obrana.

⁸⁹⁰ 13. marca 1938 nacistické Nemecko bez boja obsadilo Rakúsko. Udalosť známa ako anšlus Rakúska fakticky znamenala vtelenie Rakúska do Veľkonemeckej ríše.

Mierová manifestácia

Manifestáciu za svetový mier usporiadal v sobotu 17. apríla – pred veľkonočnými sviatkami – Čsl. Červ. kríž. Slávnostný prejav za Čsl. Červ. kríž predviedol Jozef Kudla, za mesto starosta Juraj Vyskočil, za dobrovoľné sestry pi. Filipová, za CPO C. Bažina a za dorast ČSČK⁸⁹¹ C. Matulay.

Májová manifestácia

Solidarita a statočné odhodlanie pracujúcich vrstiev hájiť Republiku do najkrajnejších možností boli kladným výsledkom aj mohutnej a jedinečnej oslavy 1. mája, ktorá prvý raz od prevratu nebola usporiadaná politickými stranami, ale podľa výzvy Národnej rady československej mestkou radu⁸⁹² v duchu všenárodnej prísahy májovej z roku 1918 v Prahe. Jediným rečníkom bol starosta mesta Juraj Vyskočil, ktorý spomenul vážnosť doby a zdôraznil, že jedine vtedy si udržíme svoju samostatnosť, ak budeme jednotní, svorní a silní.

Verejné cvičenie

V dňoch 14. a 15. mája konal III. okrskok župy Bratislavskej – Masarykovej v Trnave verejné cvičenie, pri ktorom miestna jednota položila na svojom pozemku základný kameň k stavbe obecnej sokolovne.

Obecné voľby

1. K obecným voľbám, ktoré sa konaly 22. mája,⁸⁹³ bolo podaných 16 kandidačných listín, a to:

2. Volebná skupina nezamestnaných a neorganizovaných robotníkov (M. Kupčík).

3. Strana židovská (R. Magram.)

4. Čsl. strana národ. socialistická (A. Kubál.)

5. Komunistická strana československá (A. Zuščík.)

6. Slovanská jednota v ČSR (J. Bílik.)⁸⁹⁴

7. Čsl. strana ľudová (Dr. Pavol Žiška.)

8. Národné sjednotenie (Teodor Režucha.)

9. Republikánska strana (Dr. D. Drgoň.)

⁸⁹¹ Československý Červený kríž.

⁸⁹² Preklep. Správne mestskou radou.

⁸⁹³ Podľa historika Valeriána Bystrického to boli posledné slobodné voľby v Československu. BYSTRICKÝ, V.: Politické rozvrstvenie spoločnosti na Slovensku vo svetle obecných volieb v roku 1938, s. 439.

⁸⁹⁴ Jozef Bílik-Záhorský bol výraznou postavou medzivojnového obdobia v Trnave. Vyznačoval sa vypätým antisemitizmom a v roku 1938 dokonca v náklade 10-tisíc kusov vydal komentované *Protokoly sionských mudrcov*. Viac o ňom pozri SOKOLOVIČ, P.: „Kariéra“ protizidovského radikála z Trnavy.

10. Živnostensko-obchodnícka strana stredostavovská (Juraj Vyskočil.)
11. Národná obec fašistická (Rudolf Kupček.)
12. Čsl. soc. dem. strana (J. Bachratý.)
13. Kresťanskí socialisti (Dr. Ján Wallner.)
14. Hlinkova slovenská ľudová strana (msgr. Ján Pöstényi.)
15. Volebná skupina národných pracovníkov (Dr. Jur. Janoška.)
16. Majitelia domov a domkov (Dr. Anton Palkovič.)
17. Skupina Júliusa Grünfelda (Július Grünfeld.)

Na tieto kandidačné listiny bolo odovzdané dovedna 12.075 hlasov. Jednotlivé strany a skupiny obdržaly tento počet hlasov: Čsl. sociál. demokrati: 2.185. Komunisti: 1.531. Nezamestnaní robotníci: 231. Skupina J. Grünfelda: 132. Národní socialisti: 483. Národné sjednotenie: 197. Majitelia domov a domkov: 133. Živnostenská strana: 824. Fašisti: 116. Kresťan. socialisti: 932. Republikáni: 439. Hlinkova slovenská ľudová strana: 3.277. Slovenskí národní pracovníci: 160. Židovská strana: 697. Slovanská jednota: 342. Čsl. strana ľudová: 366. – Podľa volebného čísla (281) boli pri prvom a druhom skrutíniu rozdelené mandáty takto: sociál. demokrati 8 (dosiaľ 7), komunisti 5 (doteraz 9), nezamestnaní robotníci 1, Grünfeldova skupina žiaden mandát, národní socialisti 2 (predtým 1), majitelia domov žiaden mandát, Národné sjednotenie 1 (predtým 1), živnostníci 3 (dosiaľ 2), fašisti žiaden mandát, kresť. soc. 3 (dosiaľ 4), republikáni 2 (dosiaľ 1), Hlinkova slov. ľudová strana 12 (dosiaľ 8), slov. národní pracovníci žiaden mandát, židia 3 (dosiaľ 3), Slovanská jednota 1, Čsl. strana ľudová 1 (dosiaľ 1). Do zastupiteľského sboru boli zvolení: za sociál. demokratov Jozef Bachratý, Ignác Šajmír, A. Bébar, M. Hřebíček, A. Jesenská, N. Vykoukal, J. Mlčoch a J. Kreisel, za komunistov Aug. Luščík, Anna Surgošová, A. Nedvěd, M. Hudec a J. Kleštinec, za nezamest. robotníkov M. Kupčík, za nár. socialistov A. Kubál a P. Štefík, za Národ. sjednotenie T. Režucha, za živnostníkov J. Vyskočil, Št. Rožnák a J. Forisch, za kresť. soc. Dr. Ján Wallner, A. Sukop a Dr. A. Borovánszky, za republikánov Dr. Dominik Drgoň a Ján Vacula, za Hlinkovu slov. ľudovú stranu msgr. Ján Pöstényi, Dr. Frant. Orlický, Lud. Palček, Frant. Ondruš, E. Remenár, Št. Hušt, M. Brukker, Št. Schultz, M. Országh, R. Jáger, Dr. D. Plechlo a A. Mlčoch, za Židov R. Magram, Šalamún Gross a Dr. J. Grossmann, za Slovanskú jednotu J. Bílik a čl. stranu ľudovú Dr. Pavol Žiška.

Oslava prezidentových narodenín

V dňoch 27. a 28. mája konaly sa na území celého štátu oslavy 54. narodenín prezidenta Dr. Eduarda Beneša, ktoré v tejto vážnej dobe vyznely ako mohutná manifestácia za Republiku. Taká oslava konala sa 28. mája i v Trnave a hneď na druhý deň vydal starosta mesta Juraj Vyskočil plakáty tohto znenia:

Občania!

Vláda Československej republiky urobila všetko, čo bolo a je v jej moci, aby zabezpečila kľud a mier vo vnútri i na hraniciach Republiky.

Opatrenia sú tak dokonalé, že nemusíme mať žiadnych obáv o bezpečnosť svoju a bezpečnosť našej Republiky a môžeme sa s kľudom venovať pravidelnému dennému životu a svojej práci. Je len potrebné, aby sme plnením príkazov daných nám platnými zákonmi, vládu v jej akciách podporovali a mali stále na mysli opätne výzvy k zachovaniu kľudu, poriadku a vzájomnej snášanlivosti.

Obyvateľstvo mesta Trnavy podporovalo svojim vzorným chovaním ťažké a zodpovedné jednanie vlády, majúc na zreteli jediný cieľ, spočívajúci v zachovaní mieru a udržaní a zabezpečení ťažko vydobytej samostatnosti a slobody.

Ako starosta mesta ďakujem všetkým občanom za dosavadne príkladné chovanie a prosím, aby sme aj činmi prejavili svoju lásku k milovanej vlasti.

Prispějme každý podľa svojich síl a možností na obranu štátu!

V dobe svetovej vojny priniesli sme na oltár vlastnej slobody všetky obete. Dokážme i teraz v dejinných chvíľach, v ktorých sa hrozive vznášajú nebezpečné mrákavy nad našim národom, že vieme priniesť aj obeť ďalšie, aby sme svoju slobodu aj udržali.

Dva razy dáva, kto rýchlo dáva! Volám všetkých roduverných občanov, školy, kultúrne i národné spolky, peňažné ústavy, obchodníkov, živnostníkov a priemyselníkov, aby ihneď a bez váhania priniesli obeť na obranu štátu. Odovzdajte svoj dar v Mestskej sporiteľni v Trnave s heslom „Na obranu vlasti“ do soboty dňa 4. júna, kedy odošleme celkový príspevok mesta Trnavy Ministerstvu národnej obrany v Prahe.

Občania! Verím vo vašu obetavosť, verím, že naše mesto po tejto stránke pôjde pekným príkladom celému okoliu. Dokážme, že sme preniknutí vreloú láskou k vlasti tým vrúcim nacionalizmom, ktorý je odhodlaný obetovať všetko za budúcnosť nášho národa a štátu!

Akcia na obranu štátu

Treba zaznačiť, že táto akcia stretla sa s pekným úspechom. Do 10. júna venovalo 1.005 jednotlivcov a podnikov na obranu štátu a vložilo v Mestskej sporiteľni dovedna 150.578.70 Kčs. Okrem toho boli i niektoré úrady a podniky, ktoré previedly sbierku samy a vybrané príspevky odvedly priamo Ministerstvu národnej obrany.

Štefánikova cena M. Sch. Trnavskému

Do Trnavy prišla dňa 28. mája zpráva, že Krajinský výbor udelil hudobnému skladateľovi Mikulášovi Schneiderovi Trnavskému za jeho životné dielo Štefánikovu cenu 5.000.- Kčs.

Oslava peš. pluku 23

V dňoch 18. a 19. júna konala sa v Trnave prvá časť jubilejných osláv peš. pluku 23 „Amerických Slovákov“ – dvadsiate výročie založenia pluku – ku ktorým prišla 29-členná delegácia Slovenskej telocvičnej jednoty Sokol z Ameriky, aby menom amerických Slovákov pozdravila pluk, ktorý nesie ich meno. Delegáciu uvítal za pluk posádkový veliteľ plk. Fr. Vondrášek,⁸⁹⁵ za mesto člen mestskej Rady A. Bébar a za telocvičnú jednotu Sokol Ing. A. Sedláček. Večer v sobotu 18. júna usporiadaná bola v Matici slovenskej priateľská zábava k pocte hostí, na druhý deň predpoludním konala sa na námestí prehliadka pluku, po ktorej odovzdal starosta Sväzu slov. Sokolstva z Ameriky Ján Zeman pešiemu pluku 23 stuhu na historickú zástavu s nápisom „Zdatní v mieri – víťazní v boji“. Popoludní konala sa na ihrisku Š. K. Trnava ľudová slávnosť za účasti krojovaných družín zo Suchej, študentov štát. učiteľského ústavu v Modre a žiakov miestneho reálneho gymnázia.

Voľba starostu, miestostarostov a členov mestskej rady

Dňa 9. júna mal prvú schôdzku novozvolený zastupiteľský sbor mesta Trnavy za predsedníctva radcu pol. správy J. Vaněčka. Prítomní boli všetci 42 členovia zastupiteľského sboru. Po ustavení volebnej komisie, ktorej predsedal najstarší člen zastupiteľstva Adolf Mlčoch, prišlo sa k voľbám, a to najprv k voľbe I. miestostarostu, na ktorého si uplatnila nárok Hlinkova slovenská ľudová strana (12 členov), sdružená s jedným členom strany ľudovej (čsl.) a s jedným členom skupiny Slovenskej jednoty. To sdruženie zvolilo si za I. miestostarostu mesta Dr. Františka Orlického, člena Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Ostatné strany a volebné skupiny previedly voľbu starostu a II. námestníka. Starostom bol opäť zvolený kom. radca a senátor Juraj Vyskočil, člen živnostenskej strany, II. miestostarostom Jozef Bachratý, člen soc. dem. strany.

Pre voľby do mestskej Rady sdružily sa: Hlinkova slovenská ľudová strana, čsl. strana ľudová a Slovanská jednota, do druhej skupiny: republikáni a národ. sjednotenie a konečne do tretej skupiny: soc. demokrati, komunisti, nár. socialisti a skupina nezamestnaných robotníkov. V dôsledku tohto sdruženia boli zvolení do mestskej Rady za prvú skupinu: Lud. Paľček, Frant. Ondruš, Ernest Remenár, Ján Válek a I. nám. starostu Dr. František Orlický, za druhú skupinu Dr. Dominik Drgoň, za tretiu skupinu Ant. Bébar, Ignác Šajmír, Anna Surgošová, Anton Nedvěd a II. nám. starostu Jozef Bachratý, za stranu Živnostenskú Juraj Vyskočil, za stranu židovskú Richard Magram a za kresť. socialistov Dr. Ján Wallner.

⁸⁹⁵ V dokumentoch sa často objavuje ako Vondráček. Významnú úlohu zohral počas tzv. Homolovho puču v predvečer vzniku Slovenského štátu. Viac pozri SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945, s. 329 – 331.

Zadanie stavby I. etapy odvodnenia mesta

Na prvej riadnej schôdzke nového mestského zastupiteľstva, konanej 13. júla, prijatý bol návrh mestskej Rady a finančnej komisie, aby na základe rozhodnutia Ministerstva zemedelstva – výnos č. 50.178/1938 – III. zo dňa 13. júna 1938 – zadaná bola stavba I. etapy odvodnenia mesta Trnavy firme Ing. O. Nikl, úradne autor. inž. v Brne, za celkovú čiastku 2,579.411.83 Kčs. Firma sa zaväzuje platiť robotníctvo podľa kolektívnej zmluvy a budovať stoky z dusaného betónu s kameninovým segmentom na dne a kameninovými obkladačkami nad segmentom. K úhrade nákladu má mesto zabezpečenú pôžičku v sume 2 mil. Kčs u Všeobecného penzijného ústavu a ostatok v čiastke asi 700.000.- Kčs z Pôžičky práce.⁸⁹⁶

Úmrtie A. Hlinku

V utorok 16. augusta v noci o 23.05 hod. umrel na rím. kat. fare v Ružomberku vo veku 74 rokov Andrej Hlinka, neúnavný bojovník za národné práva slovenského národa, ktorý tomuto národu zasvätil celý svoj život. Z Trnavy odišla na pohreb 21. augusta početná delegácia miestneho občianstva.⁸⁹⁷

Dar mesta na jubilejný fond

Mestská rada v Trnave usniesla sa prispieť na Jubilejný fond pre obranu štátu sumou 60.000.- Kčs.

Väzenie bez väzňov

V dňoch 13., 14. a 15. augusta bola vyvesená na budove Okresného súdu biela zástava na znamenie, že vo väznici niet ani jedného väzňa. Tento zjav vzbudil v Trnave zaslúženú pozornosť.

Oslavy 700. výročia povýšenia Trnavy na mesto

V dňoch 10. a 11. septembra oslávila Trnava 700. výročie svojho povýšenia na slobodné kráľovské mesto. Jubilárny výbor konal temer celý rok starostlivé prípravy k oslave tejto 700-ročnej histórie mesta a postaral sa so schválením mestskej rady a zastupiteľského sboru o vydanie veľkého kniž-

⁸⁹⁶ Viac o výstavbe pozri Štátny archív v Trnave, f. MsÚ Trnava, šk. 1, 588/1940 adm.

⁸⁹⁷ Porovnaj článok „Pri Hlinkovom hrobe“ v *Trnavských novinách*, 20. 8. 1939, s. 4. Hlinka bol s Trnavou spojený oveľa viac, akoby to bolo na prvý pohľad zjavné. Roku 1921 bol počas jeho návštevy v Trnave zavraždený roľník Štefan Mikuš z Ratkoviec, ktorý sa ho rozhodol chrániť vlastným telom, za čo zaplatil životom. Dokonca aj prvá organizácia Hlinkovej gardy pomenovanej po „otcovi národa“ vznikla práve v Trnave. Pozri SOKOLOVIČ, P.: *Hlinkova garda 1938 – 1945*, s. 42 – 54, resp. MIKUŠ, L.: *Nenápadní hrdinovia z rodu Mikuš*. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Trnava v rokoch 1939 – 1989*. Bratislava 2012, s. 292 – 293.

ného diela, ktoré podáva vzorný prehľad o bohatej minulosti mesta Trnavy, ako aj o vzraste a vývine, akého dosiahla Trnava v dobe poprevratovej.⁸⁹⁸ K významnému jubileu vydalo mesto i pamätné mince a v mesiaci auguste a v prvých dňoch septembrových boli vysielané bratislavským rozhlasom prednášky msgra. Jána Pöstényiho, bibliotekára Antona Aug. Banika, riaditeľa V. Pilousa, senátora Dr. Pavla Žišku a starostu mesta Juraja Vyskočila, ktoré soznamovali širokú verejnosť s bohatou históriou Trnavy.⁸⁹⁹

V čase osláv oblieklo sa naše starobylé mesto do slávnostného rúcha. Západoslovenské elektrárne ožiarili všetky pamätné budovy reflektormi, mestský hospodár Galko upravil pred radnicou dva krásne záhony záhradné s kvetinovým štátnym a mestským znakom, na vyzdobených stožiaroch v hlavných uliciach a so všetkých verejných i súkromných budov vylaly mestské i národné zástavy a štátne vlajky.

K oficiálnemu započatiu osláv došlo v sobotu 10. septembra o 10. hod. predpoludním na Wilsonovom námestí, kde sa dostavili početní hostia na čele s okresným náčelníkom Jánom Beňovským, ktorý zastupoval ochorelého protektora osláv, krajinského prezidenta Dr. Jozefa Országha. Trnavský slovenský spevokol pod vedením sbormajstra Rudolfa Ferenca zaspieval Bellov sbor „To deň, ktorýž učinil Pán“, načo sa ujal slova starosta Juraj Vyskočil, ktorý spomenul, že jubilejné slávnosti konáme v 20-tom roku našej samostatnosti a preto sa mesto rozhodlo, aby boli započaté početnými výstavami, ktoré majú ukázať národný a hospodársky význam Trnavy, náš kultúrny a sociálny život dneška, vzťah mesta k umeniu a jeho technický rozvoj za posledných 20 rokov našej slobody. Je to hlavne výstava národných škôl trnavského inšpektorátu, ďalej životného diela našich prezidentov, výstava kultúrna, historická, výstava starej slovenskej keramiky, výstava regionálna a výstava obilnársko – ovocinárska. Po prejave poslanca Teplanského zahrala vojenská hudba štátnu hymnu, načo si hostia prezreli výstavu národných škôl trnavského inšpektorátu. Od 11. do 12. hod. konal sa na námestí koncert hudby peš. pluku 23 „Amerických Slovákov“, ktorý bol vysielaný rozhlasom. Popoludní začaly na ihrisku Š. K. Rapid vylučovacie futbalové zápasy (Trenčín – Topoľčany 5:0, Rapid : Fiľakovo 3:0), o 8. hod. prednášal do rozhlasu starosta Juraj Vyskočil na tému „20 rokov Trnavy v slobodnom štáte“ a v kine Tatra konal sa symfonický koncert orchestra Slov. národ. divadla z Bratislavy. Na programe koncertu boli skladby J. L. Bellu, F. Mendelsohna – Bartholdyho, M. Schneidra – Trnavského, Alex. Moyzesa, Eugena Suchoňa a Lad. Holubka. Koncert sa tešil veľkému záujmu obecnstva. Dirigoval ho kapelník SND⁹⁰⁰ Ladislav Holubek, ako sólisti účinkovali: husľový

⁸⁹⁸ Knihu zostavil J. Pöstényi. Išlo o vcelku rozsiahle a zaujímavé dielo, ktoré na 488 stranách pri spolupráci 30 spoluautorov mapovalo dejiny mesta od najstarších čias do doby vydania.

⁸⁹⁹ Porovnaj HALADOVÁ, S.: Jubilejné oslavy 700. výročia udelenia mestského privilégia pre Trnavu z roku 1938, s. 67.

⁹⁰⁰ Slovenské národné divadlo.

virtuóz Norbert Kubát, prof. Hudob. a dramatickej akadémie z Bratislavy a sl. Lída Komancová, členka opery SND z Bratislavy. Po koncerte bol prvý deň osláv zakončený fanfárami M. Schneidra – Trnavského, ktoré z mestskej veže zahral hudobný krúžok Sokola pod vedením A. Mühlbacha.

V nedeľu o pol 9. hod. ráno prednášal do rozhlasu senátor Dr. Pavol Žiška o Zlatej bule kráľa Belu IV. z roku 1238, ktorú vydal v treťom roku svojho panovania Trnave. O 9. hod. boli vo všetkých chrámoch slávnostné bohoslužby, z nich slávnostná omša od M. Schneidra – Trnavského z kostola sv. Mikuláša bola vysielaná rozhlasom. Kázeň mal páp. prelát msgr. Ján Pöstényi.

Voľba prez. Dr. E. Beneša za čestného občana mesta

O 10. hod. išlo sa na Mestskom dome mestské zastupiteľstvo na slávnostné zasadnutie, aby z príležitosti jubilejných osláv zvolilo prezidenta Republiky Dr. Eduarda Beneša za prvého čestného občana mesta Trnavy. Boli tu prítomní početní hostia na čele so zástupcom krajinského prezidenta, okres. náčelníkom Jánom Beňovským, zástupcovia armády gen. Mánek, gen. Žák, posádkový veliteľ plk. Fr. Vondrášek, miestopredseda poslaneckej snemovne Dr. Ivan Markovič, poslanci: Pavol Teplánsky a Ing. Ján Líška, senátori: Kornel Stodola a Dr. Pavol Žiška, bratislavský starosta Dr. Vladimír Krno, člen mestskej rady z Košíc P. Magáth, členovia okresného výboru, zástupcovia miestnych štátnych a cirkevných úradov, korporácií a spolkov, ako aj početní novinári. Starosta Juraj Vyskočil vo svojej reči ocenil zásluhy prezidenta Republiky Dr. Eduarda Beneša o naše oslobodenie a predniesol návrh mestskej rady, aby prezident Republiky bol menovaný prvým čestným občanom mesta Trnavy. Návrh bol jednomyseľne schválený. Po štátnej hymne ktorú zaspieval spevokol Bradlan, bolo slávnostné zasadnutie zastupiteľského sboru zakončené.⁹⁰¹

Odhalenie pamätnej tabule

Zo zasadacej siene odišli všetci hostia pred budovu Radnice, kde bola odhalená pamätná tabuľa, dielo mladého akademického sochára Jána Hučku, ktorá má pripomínať občanstvu, že Trnava v jubilejnom roku trvania Republiky oslávila zároveň aj 700-té výročie povýšenia na mesto a že na pamäť týchto jubilej zasadiť zastupiteľský sbor mesta Trnavy 11. septembra 1938 na budove Radnice pamätnú tabuľu. Pri jej odhalení mal starosta J. Vyskočil prejav, v ktorom medzi iným zmienil sa o tom, že Trnava bola v minulosti hlavným kultúrnym strediskom starého Slovenska a tešila sa veľkej priazni aj u korunovaných hláv. Pri spomienke na časy slovenskej poroby vždy s lás-

⁹⁰¹ Pre obdobie je príznačné, že neskoršie mestské zastupiteľstvo v období 1. Slovenskej republiky zrušilo menovanie Beneša za čestného občana mesta. Napriek tomu po zániku Slovenskej republiky v roku 1945 bolo Benešovi novým národným výborom čestné občianstvo obnovené.

kou a vďačnosťou treba spomínať na tých, ktorí sa zaslúžili o naše vyslobodenie spod cudzieho jarma. Pamätná tabuľa, zasadená pevne do múrov radničnej budovy, má byť symbolom nám i budúcim, aby každý i v pohnutých časoch pevne stál na svojom mieste. Staré kultúrne pamiatky mesta majú a budú mať vždy toľko sily, aby roznieťili plamene nového vývinu slovenskej kultúry a slovenského blahobytu. Slávnosť odhalenia pamätnej tabule bola zakončená piesňou „Kto za pravdu horí“, ktorú zaspieval spevokol Sokola.

Manifestačné shromaždenie

O 11. hod. bolo na Wilsonovom námestí manifestačné shromaždenie, ktorého sa okrem oficiálnych osobností a veľmi početného obecnstva zúčastnili: trnavská posádka, školy, telovýchovné spolky, kultúrne organizácie, hasiči, vojenský vyslúžilci, početné pestré skupiny ľudových krojoch z Trnavy a okolia. Na shromaždení mal slávnostnú reč prelát msgr. Ján Pöstényi, ktorý podrobne prehovoril o bohatej histórii mesta Trnavy a o jej všestrannom vzraste v dobe poprevratovej.

Sprievod

O pol 12. hod. prešiel mestom historický sprievod alegorických skupín, znázorňujúci významné epochy a osobnosti z bohatej histórie Trnavy. Sprievod, ku ktorému požíčalo historické kroje Slov. národné divadlo z Bratislavy, bol organizovaný riaditeľom Obchodnej školy V. Pilousom a mal 10 skupín: 1. Doba kráľovnej Konštancie z r. 1238, 2. Matúš Čák Trančiansky a Václav II. z r. 1302, 3. Ludovít Veľký 1342 – 1382, 4. Kráľ Matej Korvín 1458 – 1490, 5. Družina mestského kapitána Pavla Hollého z konca 15. storočia, 6. Mestské cechy, 7. Univerzita v Trnave 1637 – 1777, 8. Učené tovarišstvo a doba Antona Bernoláka, 9. Voľby v trnavskom kraji pred prevratom a 10. Prevrat v r. 1918. Sprievod pôsobil mohutným dojmom a najmä posledné dve skupiny boli prizeraúcim obecnstvom odmenené živým potleskom. Pred oficiálnymi hosťami defilovala potom trnavská posádka, za ňou kráčali legionári, Sokoli, Orli, členstvo R. T. J.,⁹⁰² krojované skupiny a občianstvo.⁹⁰³

Slávnostný obed

V Panónii⁹⁰⁴ dávala o 1. hod. mestská rada na počesť hostí slávnostný obed. Bol na ňom prednesený rad prípitkov, pri ktorých spomenuli rečníci i dnešné ťažké chvíle.

⁹⁰² Robotnícka telocvičná jednota.

⁹⁰³ Viac o oslavách pozri Štátny archív v Trnave, f. MsÚ Trnava, šk. 1, A. Korešpondencia z osláv 700. výročia, 1938.

⁹⁰⁴ Panónia – spoločenská miestnosť v budove Divadla J. Palárika.

Národopisné slávnosti

Jubilejné oslavy boli popoludní ukončené národopisnými slávnosťami na ihrisku Š. K.⁹⁰⁵ Trnavy, na ktoré sa dostavilo niekoľko tisíc ľudí z Trnavy a okolia. Početné krojované skupiny ukázali na nich nielen krásu slovenského ľudového kroja, ale aj charakteristické zvyky, tance a piesne nášho vidieckeho ľudu. Na ihrisku Š. K. Rapid konalo sa súčasne finále futbalového zápasu o pohár mesta Trnavy, ktorý skončil víťazstvom Š. K. Rapidu proti Trenčínu (2:0).

Výstavy

Už spomenuté výstavy boli otvorené po celý týždeň a podaly krásny obraz práce, akú naši povolani činitelia vykonali v poprevratovej dobe na poli národnom, hospodárskom a školskom. Treba len ľutovať, že pre vážnu vnútornú politickú a zahraničnú situáciu neprejavila naša verejnosť o výstavy taký záujem, aký si zaslúžily.

Politická situácia

Naša vnútorná a zahraničná politická situácia bola už v čase trnavských osláv veľmi neutešená a udalosti, ktoré v posledných dňoch septembra a v posledných mesiacoch roku nasledovali, mali rýchly spád. Nemci v sudetskú území neuspokojili sa s ďalekosiahlou autonómiou, ktorú im ponúkla Hodžova vláda, dňa 18. septembra oznámili Prahe, že každé ďalšie jednanie prerušujú.⁹⁰⁶ Hodžova vláda odstúpila. Dňa 21. septembra menoval prezident Republiky novú vládu, ktorej predsedom sa stal generál J. Syrový. Za Slovákov bol v novej vláde Dr. Vladimír Fajnor a so súhlasom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany vstúpili do vlády 24. septembra prof. Matúš Černák a prof. Dr. Imrich Karvaš. V piatok 23. septembra bola nariadená mobilizácia čsl. brannej moci k obrane mieru. Obyvateľstvo prijalo oznámenie o mobilizácii s kľudom, bez rozrušenia a ako samozrejmosť a na početných miestach s prejavmi veľkého nadšenia. Rukujúci muži z Trnavy a z celého okresu išli do zbrane s oduševnením, mnohí s národnými zástavami a všetci so spevom a privolávaním na slávu Československej republiky a generálovi Syrovému. Tiež odvod koní a motorových vozidiel v Trnave bol prevedený vo vzornom poriadku.

⁹⁰⁵ Športový klub.

⁹⁰⁶ Dôvodom bola Hitlerova agresívna politika voči Československu, ktorá sa realizovala na základe vopred vypracovaného plánu známeho ako „Fall grün“. V pláne počítal s likvidáciou Československa, resp. vodcovi nemeckej skupiny v Československu Konradovi Henleinovi prikázal stupňovať svoje požiadavky až dotedy, dokiaľ ich Československo nebude ochotné splniť, čím de facto vyvolá zásah voči ČSR.

Rozhodnutie v Mníchove

Dňa 29. septembra sišli sa v Mníchove štyria ministerskí premiéri: taliansky (Mussolini), anglický (Chamberlain), francúzsky (Daladier) a nemecký (Hitler). Výsledok tejto schôdzka bol pre nás sklamaním. Odstúpili sme sudetské územie Nemecku, priniesli sme najväčšiu obeť, akú nenájdeme v dejinách národa a štátu. Bez vojny bol nám nadiktovaný mier. Našou veľkou obeťou mal byť zachránený a vykúpený mier sveta.⁹⁰⁷

Autonómia Slovenska

Hneď po tomto krutom rozhodnutí v Mníchove oznámil minister Matúš Černák predsedovi vlády a prezidentovi Republiky požiadavku, aby Slovensko dostalo autonómiu. Prezident Republiky Dr. E. Beneš menoval 5. októbra ministrom pre správu Slovenska Dr. Jozefa Tisu a ešte toho istého dňa vzdal sa prezidentského úradu. Dňa 6. októbra sišli sa v Žiline zástupcovia Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, republikánskej a národnej strany, kde uzavreli dohodu o autonómii Slovenska a predložili jej znenie 7. októbra predsedovi vlády gen. J. Syrovému v Prahe.⁹⁰⁸ Predseda vlády vzal usnesenie účastníkov žilinskej dohody na vedomie a vyslovil úprimnú radosť nad konečným vyriešením slovenskej otázky. Zároveň vymenoval ďalších štyroch slovenských ministrov: prof. Matúša Černáka, Pavla Teplánskeho, Dr. Ferdinanda Ďurčanského a Jána Lichnera, ktorí prevzali moc nad Slovenskom.⁹⁰⁹

Manifestačné shromaždenie

Táto historická udalosť našla radostnú ozvenu na celom Slovensku a prirodzene i v Trnave, kde sa konalo v piatok 7. októbra manifestačné shromaždenie pred mestským domom. K početne shromaždenému občianstvu prehovorili: msgr. Ján Pöstényi, taj. J. Pašek, red. C. Radványi a miestostarosta Dr. František Orlický. Všetci rečníci ocenili historický význam dňa a vzdali hold nedávno zosnulému A. Hlinkovi, ktorý bol prvým bojovníkom za autonómiu Slovenska.⁹¹⁰ Po manifestácii boli v Trnave prvé protižidovské

⁹⁰⁷ Československo stratilo Mníchovskou dohodou rozsiahle územia v českom pohraničí. Nároky na slovenské územie si robili aj Maďari, ktorí sa však mali so Slovákmi dohodnúť. Ak by do troch mesiacov neprišli ku konsenzu, malo prísť opätovne k arbitrážnemu rozhodnutiu. Keďže komárňanské rokovania stroskotali, nároky Maďarska boli uspokojené až Viedenskou arbitrážou z 2. novembra 1938. Je zaujímavé, že o tejto pre Slovákov a Trnavčanov významnej udalosti Pamätná kniha mlčí.

⁹⁰⁸ Pozri napr. pamätnicu k výročiu podpísania Žilinskej dohody: LACKO, M. – IVÁNEK, P. (zost.): *Autonómia Slovenska. 75 rokov.*

⁹⁰⁹ ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938.*

⁹¹⁰ Historická udalosť vzniku autonómneho Slovenska našla odozvu i v Trnave, kde sa v piatok 7. októbra vo večerných hodinách konalo manifestačné zhromaždenie pred mestským domom zorganizované miestnou organizáciou Hlinkovej slovenskej ľudovej strany na oslavu ustanovenia

demonštrácie, pri ktorých nezodpovedné živly vybili v bytoch židovských obchodníkov obloky a výklady v židovských obchodoch.⁹¹¹

Slov. národný výbor

K udržovaniu poriadku boli na celom Slovensku v mestách i dedinách zriadené Slovenské národné výbory.⁹¹² V Trnave bol utvorený Národný výbor dňa 12. októbra. Do užšieho Národného výboru boli zvolení: František Ondruš ako predseda, Dr. D. Plechlo, Dr. F. Orlický, R. Lettler, Dr. Ferd. Čimo, Št. Hušt, Alex. Nicolini, J. Palček, Fraňo Svoboda, K. Vejmelka, Dr. Vendel Šuran, J. Čierny a J. Baxa. Za podpredsedov boli zvolení: Št. Schultz a Jozef Honza.⁹¹³ Súčasne bola v Trnave zriadená Hlinkova garda, ktorej oblastným veliteľom bol Dr. Ferdinand Čimo, miestnym veliteľom Dr. Vendel Šuran.⁹¹⁴

Vládny komisár

Dňa 20. októbra bolo výnosom krajiniského prezidenta rozpustené obecné zastupiteľstvo v Trnave.⁹¹⁵ Vládnym komisárom bol menovaný doterajší miestostarosta Dr. František Orlický, jeho zástupcom Frant. Ondruš. Do poradnej komisie boli povolaní: Jozef Honza, Dr. Dezider Plechlo, Lud. Palček, Štefan

prvej slovenskej vlády. Radostnú náladu vyjadrilo okolo 2000 ľudí, zväčša študentov a mládeže zapálením množstva fakieľ a lampiónov. Štátny archív v Trnave, Katalóg RH a KSČ. Inventárne číslo 1868, číslo spisu 2083/ 1938 prez.

⁹¹¹ Množstvo prevažne mladých Slovákov v uvedený večer skandovalo heslá ako „*Slovensko Slovákom, Palestína Židákom, Židia von, Česi von*“. V Trnave za obeť padlo 898 okenných tabúľ, 2 výklady a niekoľko okenných rámov v celkovej hodnote asi 20 000 korún. Najväčší podiel viny na plienení nesú osoby, ktoré sa neuspokojili s výsledkom manifestácie a po jej ukončení okolo 23. hodiny vnikli do Kapitulskej ulice, v ktorej sa sústreďovalo najviac židovských rodín a vybíjali okná až do príchodu četníkov a mestskej polície. Tamže. Na udalosti v meste reagoval aj Jozef Tiso, ktorý vo svojej reči z balkóna Národného divadla prenášanej rozhlasom napomínal najmä k udržaniu poriadku a spravodlivosti najmä apelovaním na nemožnosť „*zneuctenia a znesvätenia skvelého ovocia autonómie nijakými známkami anarchie a rozkladu*“. ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938*, s. 215.

⁹¹² Existuje len malé množstvo prác, ktoré sa venujú organizácii či fungovaniu štátnej správy v autonómnom Slovensku, resp. v rokoch 1938 – 1945 a popri tom venujú zmienku práve spomínaným výborom z roka 1938. Pozri napr. TIŠLIAR, P.: K otázke organizácie a fungovania štátnej správy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945, s. 57 – 58.

⁹¹³ O trnavskom národnom výbore pozri viac: SOKOLOVIČ, P.: Národný výbor v Trnave a jeho vzťahy k Hlinkovej garde v roku 1938, s. 157 – 174.

⁹¹⁴ Išlo o formálne zriadenie, nakoľko Hlinkova garda v Trnave fungovala už oveľa skôr. O Hlinkovej garde pozri viac SOKOLOVIČ, P.: *Hlinkova garda 1938 – 1945*.

⁹¹⁵ Podľa nariadenia krajiniského prezidenta z 19. októbra 1938 sa mali okamžite rozpustiť obecné zastupiteľstvá najmä tam, kde „*pri prechode do nových hospodárskych a politických pomerov na Slovensku*“ neposkytujú „*dostatočnú záruku rýchleho konsolidovania pomerov, alebo kde na čele obce je starosta, za dnešných časov sa nehodiaci*“. PODOLEK, O.: Postavenie obecnej samosprávy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In: *Historický časopis*, roč. 51, 2003, č. 4, s. 651.

Rožňák, Štefan Schultz, Karol Vejmelka, Dr. Anton Borovánszky, Michal Országh a Ernest Remenár.⁹¹⁶

Nedeľný pokoj

Od novembra bol v nedeľu zavedený nedeľný pokoj. Zasadil sa o to národný výbor. Tento súčasne založil vydavateľské družstvo „Národná pravda“, ktoré začalo vydávať miestna časopis.

*Nové Slovensko*⁹¹⁷

Doterajší trnavský týždenník „Nové Slovensko“ prestal dňom 29. októbra vychádzať.

*Vlád. kom. ONP*⁹¹⁸

Dňa 8. novembra bol menovaný úradník Zemskej úradovne v Bratislave Ivan Slotík vládnym komisárom Okresnej nemocenskej poisťovne v Trnave. Doterajší riaditeľ A. Pakosta obdržal dovolenku, neskôr bol daný k dispozícii pražskej vláde.

Noví verejní notári

Dňa 10. novembra boli rozhodnutím ministra spravodlivosti menovaní za verejných notárov do Trnavy Dr. Viktor Ravasz a Dr. Ján Ďurčanský. Doterajší verejný notár Dr. Hugo Matzner bol preložený do Dunajskej Stredy,⁹¹⁹ druhý verejný notár Dr. Jur Janoška do Lipt. Sv. Mikuláša.⁹²⁰

Premenovanie námestia

Dňa 12. novembra objavily sa na nárožiach trnavských ulíc a výkladných tabuliach vahlášky, ktorými vládný komisár Dr. František Orlický oznamoval trnavskej verejnosti, že doterajšie hlavné námestie Wilsonovo bolo pomenované námestím Andreja Hlinku.⁹²¹

⁹¹⁶ Bývalý starosta J. Vyskočil bol z funkcie odvolaný k 20. 10. 1938. Neskôr bol v súvislosti s nariadením o politických zbohatlíkoch z apríla 1939 perzekvovaný. Štátny archív v Trnave, f. MsÚ Trnava, šk. 1, 115/39 prez.

⁹¹⁷ Dopísané ceruzkou.

⁹¹⁸ Okresná nemocenská poisťovňa.

⁹¹⁹ Je zaujímavé, že Dunajská Streda patrila v tomto čase už Maďarsku. Pozri napr. SOKOLOVIČ, P.: Evakuácia úradov z územia odstúpeného Maďarsku na príklade Trnavského umiestňovacieho okresu.

⁹²⁰ Viac o zmenách v trnavskej samospráve pozri SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945, s. 325.

⁹²¹ Napriek tomu mnohí Trnavčania kritizovali aj v neskoršom období rýchlosť premenovávania ulíc a verejných priestranstiev. Podľa nich bola Trnava „posledná, ktorá zmenila bývalé česko-slovenské pomenovanie ulíc“. SNA, f. 604, 604 – 58- 3. Porovnaj SOKOLOVIČ, P.: Stažnosť trnavských radikálov Alexandrovi Machovi, hlavnému veliteľovi Hlinkovej gardy, s. 53 – 56.

Manifestácia

Dňa 20. novembra konala sa na námestí manifestácia za sjednotenie Slovákov. Po reči trnavského kaplána Alexeja Izakoviča zaspieval Trnavský spevokol pieseň. Za Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu prehovoril vládny komisár mesta Dr. František Orlický. Po ňom predniesol prejav za bývalú republikánsku stranu Dr. Dominik Drgoň, za stranu živnostenskú Jozef Forisch a zástupca strany národných socialistov. Rečníci poukázali na chyby minulosti, na roztrieštenosť politických strán a zdôraznili potrebu sjednotenia všetkých Slovákov.⁹²²

Snemovanie legionárov

V ten istý deň snemovali aj slovenskí legionári z Trnavy a okolia a usniesli sa splynúť v jednotnej organizácii: v Sdružení slovenských legionárov. Na schôdzke sa konštatovalo, že slovenskí legionári sa nikdy neprevinili svojmu národu a terajšom stave vidia splnenie tých ideálov, pre ktoré vstúpili do čsl. légii v zahraničí. Za predsedu miestnej jednoty bol zvolený Jozef Honza, podpredsa miestneho národného výboru.

Voľba prezidenta Republiky

Dňa 30. novembra bol v pražskom parlamente zvolený za tretieho prezidenta Republiky Dr. Emil Hácha, doterajší prezident Najvyššieho správneho súdu. Dňa 1. decembra bola vymenovaná nová vláda. Ministerským predsedom sa stal Rudolf Beran, jeho zástupcom štát. minister Karol Sidor, hlavný veliteľ Hlinkovej gardy na Slovensku.

Trnavské noviny

Dňa 2. decembra vyšlo v Trnave prvé číslo časopisu „Trnavské noviny“. Hlavným redaktorom sa stal Alexej Izakovič, zodpovedným redaktorom Štefan Schultz.

Nástup HG

Vo štvrtok 8. decembra bol v Trnave slávnostný nástup Hlinkovej gardy z Trnavy a okolia. Viac ako 5.000 gardistov složilo prisahu do rúk hlavného

⁹²² Hlinkova slovenská ľudová strana postupne „zjednocovala“ celé politické spektrum na Slovensku. Už 9. októbra ľudová strana pozastavila činnosť komunistickej strany, ktorej sa vytýkalo (nielen) nedostatočné vyzdvihnutie slovenskej národnej otázky. O týždeň na to, 16. októbra bola zastavená činnosť sociálno-demokratickej strany, ktorú HSLS nepustila na žilinské rokovania. Ostatné strany, s výnimkou Slovenskej národnej strany, ktorej bola napriek podobnému programu s ľudovou stranou zastavená činnosť 24. novembra, vydali spoločný manifest 8. novembra 1938, ktorým sa zlúčili s HSLS. Pozri napr. SYRNÝ, M.: K problematike represii voči slovenským komunistom v rokoch 1939 – 1943. Pozri aj ROGULOVÁ, L.: Likvidácia Slovenskej národnej strany a iné.

veliteľa a štátneho ministra Karola Sidora.⁹²³ Na manifestácii prehovorili o súčasnej situácii a o voľbách do slovenského snemu ministri Karol Sidor a Pavol Teplánsky a redaktor Karol Murgaš. Priebeh manifestácie bol kľudný.

Podpálenie židovských synagóg

V dňoch 8. a 9. decembra boli neznámymi páchatelmi podpálené obidve židovské synagogy a boli znovu vytlčené niektoré židovské obchody.⁹²⁴ Proti výtržníkom prehovorili v rozhlase minister Pavol Teplánsky a šéf propagandy Alexander Mach, ako i miestni verejní činitelia. Vládny komisár Dr. Frant. Orlický, predseda Národného výboru Frant. Ondruš a veliteľ HG Dr. Vendelín Šuran vydali v meste plakáty, v ktorých oznamovali, že proti výtržníkom bude prisne zakročené, lebo vybijaním oblokov, krádežou tovaru a podpaľačstvom židovská otázka sa nevyrieši, ale ničí sa národný majetok a poškodzuje sa i prestíž nového Slovenska.⁹²⁵

Voľby do slov. snemu

V nedeľu 18. decembra konaly sa na celom Slovensku voľby do slovenského snemu. Skončily víťazstvom vládnej kandidátky, na ktorú hlasovalo 98% voličov.⁹²⁶ V Trnave len 252 voličov sa vyslovilo proti kandidátke, pre kandidátku bolo odovzdaných 13.362 hlasov.

Nový riaditeľ gymnázia

Správu trnavského štát. reál. gymnázia prevzal nový riaditeľ, ktorým sa stal Eduard Filo, doterajší riaditeľ gymnázia v Rožňave.

⁹²³ Podobné manifestácie boli v uvedenom období časté. 11. decembra sa za účasti približne 5000 gardistov uskutočnil podobný manifestačný nástup Hlinkovej gardy trenčianskej oblasti, na ktorom rečníci Karol Murgaš a ďalší agitovali za naliehavosť riešenia českej a židovskej otázky. Ako poznamenal vo svojej správe Laurenz Karbus, podobne ako na väčšine západného Slovenska v tomto období obyvateľstvo podľa jeho slov nesúhlasilo s činnosťou vlády a v kruhu Hlinkovej gardy a Rodobrany sa prejavovala zjavná nespokojnosť s praktickou politikou strany, resp. vlády. SCHVARC, M. – HOLÁK, M. – SCHRIFFL, D. (zost.): *Tretia ríša a vznik Slovenského štátu Dokumenty I. Das Dritte Reich und die Entstehung des Slowakisches Staates Dokumente I.*, dokument č. 147, s. 497.

⁹²⁴ Do neskorých večerných hodín sa v meste zdržalo množstvo „nepovolaných živlov z okolitých dedín“, ktorí „v podnapilom stave chodili po meste a vykrikovali rôzne protizidovské heslá“. Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 392 – 1938, 38 472, 330/ adm.

⁹²⁵ Charakteristickým pre atmosféru týchto dní je článok v miestnych novinách, v ktorom autor z pozícií dobovej propagandy síce odsúdil výtržnosti ako trestný čin, tvrdil však, že „nemôžeme nepoukázať, že oni (Židia – pozn. P. S.) vlastne žnú čo siali sami, alebo aspoň ich ľudia“. *Trnavské noviny*, 18. 12. 1938, s. 1.

⁹²⁶ Niektorí autori spochybňujú demokratickosť volieb. Gardisti na mnohých miestach strážili volebné miestnosti a často do nich vpúšťali len vybraných ľudí, čím prispeli sčasti k ich nedemokratickému priebehu Pozri napr. NIŽŇANSKÝ, E.: Voľby do snemu Slovenskej krajiny v roku 1938. In: NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Studia historica Nitrensis VII*. Nitra 1998, s. 163 – 204.

Rozpustenie telovýchovných spolkov

Dňa 15. decembra boli rozpustené na Slovensku všetky telovýchovné spolky a ich majetok mala prevziať Hlinkova garda.⁹²⁷ Dňa 18. decembra odovzdala Telocvičná jednota Sokol v Trnave majetok v hodnote 340.000 Kčs. Súčasne prevzala Hlinkova garda i majetok Robotníckej telocvičnej jednoty, Orla a Telocvičnej jednoty Makkabi.⁹²⁸

Rozpustenie Národných výborov

Dňa 24. decembra boli rozpustené Národné výbory.⁹²⁹ Boly pomocným orgánom vlády a štátnych úradov. Slovenský národ končil rok 1938 v presvedčení, že budúci rok bude kľudnejší a nie taký rušný ako bol rok 1938.

Vianočná nádielka

Miestne veliteľstvo Hlinkovej gardy usporiadalo vianočnú nádielku, pri ktorej bolo viac ako 400 trnavských gardistických rodín obdarované. Slávnostný ráz Štedrého večera povzniesol Trnavský slovenský spevokol, ktorý usporiadal koncert vianočných piesní.

Sčítanie ľudu

Dňa 31. decembra bolo na Slov. sčítanie ľudu.

Matrika

Do matriky mesta bolo za rok 1938 zapísaných 525 narodených a 561 zomrelých.

⁹²⁷ Monopolizácia moci v rukách gardy začala už skôr. Už 28. októbra bola úloha HG v spoločnosti výrazne posilnená vládnym nariadením č. 15 o rozpustení všetkých polovojenských organizácií a uznaní Hlinkovej gardy za jedinú brannú organizáciu na území Slovenskej krajiny. *Úradné noviny*, roč. 1938, vl. nar. č. 15 z 28. 10. 1938. SNA, f. 604, 604 – 51 – 3, Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944. 392 – 1938, 33885, 330/ adm.

⁹²⁸ Majetok rozpustených spolkov bol síce pod správou Hlinkovej gardy len dočasne, resp. sa dostal pod jej správu, ale HG sa ho neskôr nemienila vzdať. Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371 – 1939, 117, 107/ prez., SNA, f. 604, 604 – 102 – 6. Rozkaz Hlavného veliteľstva HG pre Župných inšpektorov, okresných veliteľov HG a miestnych veliteľov HG z 22. 7. 1943.

⁹²⁹ Trnavský Národný výbor svoju činnosť ukončil začiatkom roka 1939. *Trnavské noviny*, 8. 1. 1939, s. 1.

Rok 1939⁹³⁰

Do nového roku

Pohýňame sa do nového roku a musíme účtovať s minulým rokom, ktorý mal byť rokom jubilejných osláv 20. výročia ČSR, ale osud chcel ináč. Prišli ťažké dni, týždne, mesiace a nikomu sa nechcelo oslavovať. Prišlo viedenské rozhodnutie, okyptenie územia, odtrhli nám slovenských bratov.⁹³¹ Bol to pre nás bolestný rok.

Počet obyvateľov

Mesto Trnava tohto roku podľa decembrového sčítania má 2.560 domov, v ktorých je 6.340 bytových jednotiek a počíta 23.481 duší. Z tohto 19.722 Slovákov, 1.614 Čechov, 525 Nemcov, 415 Maďarov, 1.119 Židov, 85 iných a 1 Cigán. Podľa náboženstva: 19.328 rím. kat., 2.467 židov, 1.154 ev. a. vyz., 180 bez vyznania, 163 čl. v. vyznania, 47 pravoslavných, 43 gréc. kat., 41 ev. ref., 32 českých bratov, 12 baptistov, 2 adventisti, 7 iných, z toho 1 mohamedán.

Majetok mesta

Trnava má v mejetku okrem Radnice tieto budovy: Panónia a Mestské divadlo, Tabulárny dom, Albertínium, kde je Štát. mešt. škola chlapč., 3 budovy ľudových škôl, obchodnú školu, hospodársku školu, mestský obytný dom, mestský majer, a 22 menších budov. Mimo mesta vlastní tieto pozemky: statok Medziháj 1.159 uhorských honov a 68 siah, Mníšske 736 uhorských honov a 1095 siah, Kočišské s Hrnčiarovskou roľou 718 uhor. honov a 393 siah, Starý Zeleneč 351 honov a 140 siah, Ujgyörgyi v Špačinciaciach 384 uhor. honov a 711 siah, pozemky Kráľová 202 uhor. honov.

Kostoly

V Trnave sú nateraz tiet kostoly: Farský kostol, čiže dóm, kde je farárom prelát Alojz Zelliger, Invalidský pod správou františkánov, Paulinský pod správou saleziánov, Lazaret, Špitálok, jezuitský, františkánsky a uršulinský,

⁹³⁰ Pravdepodobne zmena matrikára, mení sa rukopis.

⁹³¹ Podobne ako pri ďalších významných medzníkoch je Viedenskej arbitráži venované nezvykle málo miesta, napriek tomu, že výrazne zasiahla do slovenských a trnavských dejín. Trnava bola nadávažok regiónom, ktorý priamo susedil s arbitrážnym územím, čo tiež nezostalo v meste bez odozvy. Trnavský okres bol po arbitrážnom rozhodnutí určený ako tzv. umiestňovací okres, do ktorého bol premiestnený nielen štátny aparát (okresný úrad...) z Dunajskej Stredy, ale aj veľká časť úradníctva, ako aj obyvateľstva postihnutých okresov. SOKOLOVIČ, P.: Evakuácia úradov z územia odstúpeného Maďarsku na príklade Trnavského umiestňovacieho okresu, s. 149 – 161. Podobne sa Pamätná kniha nezmiňuje o ďalších významných medzníkoch.

na Tulipáne sa stavia nový kostol,⁹³² ďalej je tu neprístupný kostol klarisiek, potom evanjelický kostol pod správou farára Arpáda Janovička a dve židovské modlitebne.

Rády

Z rádov sú tu: františkáni, jezuiti, saleziáni, uršulínky a menšie mníšske rády, ktoré sa starajú o výchovu mládeže v sirotinci a opatrovaním chorých v krajinskej nemocnici a v starobinci.

Vzdelávacie ústavy

V Trnave sú toho času tieto vzdelávacie ústavy: 2 štát. ľudové školy, 1 rím. kat. ľudová škola chlapčenská, 1 ev. a. v. ľud. škola, 2 židovské ľudové školy, 1 rím. kat. ľudová škola dievčenská u uršulínok, štát. mešt. škola chlapčenská, štát. mešt. škola dievčenská, rím. kat. mešt. škola dievč. u uršulínok, štát. reálne gymnázium J. Hollého, rím. kat. biskupské gymnázium chlapčenské, rím. kat. gymn. dievč. u uršulínok, obchodná škola, novozriadená obchodná akadémia, dievč. učiteľský ústav u uršulínok, hospodárska škola, učňovská škola a škola pre ženské povolania. Z miestnych kultúrnych spolkov: Spolok sv. Vojtecha, Miestny odbor Matice slovenskej, Slovenská liga a iné. – Športy všetkých druhov pestuje Trnavský športový spolok.⁹³³

Priemyselné podniky

Z priemyselných podnikov hodno spomenúť Trnavský cukrovar, Banské a hutné závody Coburg, továreň na cukrovinky Figaro, štátne dielne na opravu železničných vagónov, 3 sladovne a 2 parné mlyny.

Stavby

Mesto prevádza v tomto roku tieto stavby: kanalizáciu, vodovod, upravuje sa potok Trnávka, opravuje dlažba, mestské divadlo a Panónia, starobinec a mestská veža.⁹³⁴ Svojím nákladom opravujú vežu aj františkáni a dve veže na dóme rím. kat. cirkevná obec.

Správa mesta

Správu mesta vedie 55-členný úradnícky sbor, na čele ktorého je Štefan Predmerský, vedúci notár a Ľudovít Kukura, zástupca ved. notára.

⁹³² KARABA, R.: Zriadenie nových farností na Kopánke a Tulipáne v roku 1942, s. 48 – 64.

⁹³³ K činnosti TŠS pozri napr. HAZUCHA, M.: *100 rokov atletiky v Trnave 1910 – 2010*. Trnava 2010.

⁹³⁴ Okolo opravy mestskej veže bolo v roku 1939 na stránkach novín a v trnavskej spoločnosti veľmi rušno. Plánovalo sa totiž s úplným oškrabaním omietky a jej nahradením novou, od čoho odhovril vedenie mesta až poradca konzervácie Ján Koniarek. *Trnavské noviny*, 18. 6. 1939, s. 1. Viac pozri SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945, s. 352.

Kultúrna činnosť

Kultúrna činnosť začína sa hneď na prahu nového roku sľubne rozvíjať. Do Trnavy zavítala divadelná spoločnosť z Nitry, ktorá svoje hosťovanie začala slovenskou operetou „Keď rozkvitne nový máj“ od Gejzu Dusíka.

Rozpustenie národných výborov

10. januára boli na celom Slovensku rozpustené národné výbory. Prestáva účinkovať aj trnavský národný výbor. Jeho pôsobnosť prechádza na výbor Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.⁹³⁵

Slovenský snem

18. januára bol v Bratislave otvorený Slovenský snem, kde sa zúčastnili i trnavskí občania.⁹³⁶

Odchod Dr. Juraja Janošku

19. januára bol v Panónii rozlúčkový večierok s verejným notárom Dr. Jurajom Janoškom, ktorý bol známy svojou kultúrnou prácou najmä v Matici slovenskej. Vynikal ako dobrý rečník. Na večierku sa s ním srdečne rozlúčili trnavskí verejní činitelia a na novom pôsobisku mu želali veľa úspechov.

Roľnícky deň

31. januára svolali hospodárski pracovníci trnavského okresu roľnícku poradu – roľnícky deň, ktorý otvoril a viedol okresný náčelník Ján Beňovský. Slávnostný prejav mal poslanec Vojtech Plechlo, ktorý vyzdvihol záslužnú prácu roľníkov pre národ.

Schôdzka Živeny

9. februára usporiadal Miestny odbor Živeny kultúrno-pracovnú schôdzku s prednáškou na tému „Moderné prúdy v poézii“. Na schôdzke boli predčítané ukážky od Zuzky Zgurišky.

⁹³⁵ Z vlastných slov ľudákov národný výbor bojoval za „práva Slovákov a slovenčiny“ a mal zásluhu na tom, že „na miesta uprázdnené po zamestnancoch, ktorí... Slovensku škodili, nastúpili naši ľudia, Slováci... Mnohí zadivením pozerali na jeho radikalizmus, ale doba revolučná je doba radikalizmu, doba nekompromisnosti, v ktorej nemožno brať ohľady, v ktorej nemožno pracovať v rukavičkách, v ktorej tvrdo ale čestne treba ísť za cieľom. A náš Národný výbor šiel... Každá práca podlieha kritike... Tí, čo to vytýkali, zabúdali, že Národný výbor predsa nebol nejakým výkonným orgánom, ale len poradným slovenským zborom našej vlády“. *Trnavské noviny*, 8. 1. 1939, s. 1.

⁹³⁶ Zasadnutia sa zúčastnili viacerí trnavskí gardisti spoločne s členmi FS. Podľa správ nemeckých účastníkov slávnosti najmä prítomnosť príslušníkov FS vyvolala medzi zástupcami ústrednej vlády nemilé prekvapenie, v prípade ministra národnej obrany Jana Syrového až znepokojenie. NÁČR, f. 136, šk. 29, 442375 – 442379. List Nemeckého konzulátu v Bratislave Zahraničnému úradu v Berlíne z 26. 1. 1939.

Rozšírenie Rím. kat. ľud. školy

Dňa 13. februára zasadal na Radnici poradný sbor, ustanovený pri vládnom komisárovi mesta, aby rozriešil otázku rozšírenia Rím. kat. ľudovej školy chlapčenskej stavbou novej budovy na Tulipáne. Tu vládny komisár vo svojej pôsobnosti rozhodol, že mesto nebude stavať školu na Tulipáne, ale pobočkami rozšíri Rím. kat. ľud. školu pri mestskej veži. Súčasne bola prejednaná i vec pomenovania ulíc v Trnave, na čo sa zvolila osobitná komisia.

Komisie

Dňa 27. februára zasadal Poradný sbor vládneho komisára, ktorý prejednal otázky na menovanie jednotlivých komisií. Boly tieto komisie: kultúrna, propagačná a komisia pre cudzinecký ruch, ktorej predsedom sa stal msgr. Ján Pöstényi. Tejto komisii bola pridelená aj práca letopiseckej komisie, ktorej predsedom bol z úradu vlád. komisár Dr. František Orlický. Predsedom 5-člennej hospodárskej komisie sa stal Ernest Remenár. Predsedom 7-člennej finančnej a podnikovej sa stal Dr. Dezider Plechlo, sociálnej Ľudovít Palček a právnickej Dr. Štefan Schiffer. Poradný sbor sa usniesol požiadať kompetentné úradné miesta o pridelenie liehovaru.⁹³⁷

Manifestácia

V deň vyhlásenia Slovenského štátu – 14. marca bola pred Mestským domom manifestácia, na ktorej prehovoril Dr. František Orlický, dekan Vojtech Plechlo, Dr. Čimo a Ľ. Čunderlík.⁹³⁸

Okresný výbor

Dňa 23. marca zasadal pod predsedníctvom okresného náčelníka Jána Beňovského výbor trnavského okresu, na ktorom bolo usnesené upísať na pôžičku obrody 400.000,- korún.

Stavba obec. kanalizácie

Dňa 3. apríla firma Ing. Oldřich Nikel započala s prácou I. etapy obecnej kanalizácie. Začalo sa s výkopom Špitálskej ulice. Práca obsahuje odvodnenie prietahu štátnej cesty Považskej, a to ulicu Poľnú, Emmerovu, Pribinovu (býv. Masarykovu), Štefánikovu, Rybníkovu cestu a Paulinskú cestu.

⁹³⁷ O komisiách pozri napr. ĎUROVKOVÁ, D.: *Spoločensko-politický vývoj v Trnave v rokoch 1939 – 1945*, s. 38, resp. Štátny archív v Trnave, f. MsÚ Trnava, šk. 7, 811/39 adm.

⁹³⁸ O významnom dni slovenských dejín 20. storočia je v Pamätnej knihe – opätovne ako pri ďalších významných medzníkoch v dejinách mesta – venované nezvykle málo miesta. Pritom v Trnave boli udalosti okolo vzniku Slovenského štátu, resp. Homolovho puču, ktorý mu predchádzal, veľmi zaujímavé a mali vplyv na ďalšie udalosti. Pozri SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: *Trnava v rokoch 1938 – 1945*, s. 330 – 331.

Mierová slávnosť

Spolok Slovenského Červeného kríža usporiadal na Bielu sobotu 8. apríla mierovú slávnosť, ktorú otvoril predseda SČK⁹³⁹ František Kudla. Prejav mal J. Mihálik. Predsedníčka odboru Dobrovoľných sestár, Netoušková, prehovorila o činnosti odboru Dobrovoľných sestár. V rámci oslavy bolo zachované dvojminútové ticho na pamiatku padlých vo svetovej vojne.

Spolok študentov

Spolok študentov v Trnave mal 11. apríla v miestnostiach hotelu Baxa valné zhromaždenie. Referát o činnosti spolku podal predseda František Bednár. Účelom spolku je sdružiť študentov k sústavnej práci kultúrnej, školskej, sociálnej a telovýchovnej a hájiť študentské záujmy.

Stromková slávnosť

Dňa 16. apríla bola usporiadaná stromková slávnosť. O význame dňa prehovoril školský inšpektor Michal Kopčan, ktorý nabádal mládež, aby sa učila poznávať a milovať prírodu, lebo z nej načerpá životnú silu. Po reči prečítal odkaz krajinského prezidenta. Slávnostné sadenie stromkov bolo prevedené v promenáde, ktorú mesto upravuje. Slávnosť bola spestrená sborovými piesňami Trnavského slovenského spevokolu.

Snemovanie lekárov

V sobotu 22. apríla snemovalo v trnavskej nemocnici 48 lekárov západného Slovenska. Na programe boli vedecké prednášky z oboru lekárstva a debaty. Druhá časť schôdzky bola vyplnená poradami o riešení stavovských otázok.⁹⁴⁰

Vystúpenie kozákov

V nedeľu 30. apríla bolo na ihrisku Š. K. Trnava vystúpenie kaukazských kozákov pod vedením kozáckeho atamana Nikolaja Cakojeva. Na programe boli ukážky života, vojnové hry, jazdecké výkony, ktoré kozáci previedli s obdivuhodnou obratnosťou, smelosťou a istotou, za čo boli odmenení hlučným potleskom prítomného obecnstva.

⁹³⁹ Slovenský Červený kríž.

⁹⁴⁰ Trnavská nemocnica bola v rokoch 1. Slovenskej republiky (od 1940) štátnou nemocnicou. O jej význame svedčí aj fakt, zjavný aj zo stránok Pamätnej knihy, že sa na jej pôde konalo v uvedenom období viacero významných sympózií a prednášok. V tomto čase mala kapacitu okolo 620 postelí, 12 lekárov, z čoho bolo sedem žien, a 63 sestier. Pozri napr. kol.: *Z histórie trnavského zdravotníctva*. Trnava 1974, s. 69 – 70, resp. článok „Z trnavskej nemocnice“ v *Trnavských novinách*, 12. 11. 1939, s. 2.

Vysielanie miestnych zpráw

Dňa 2. mája začalo vysielanie miestnych zpráw z rádiobochodu Rudolfa Vaculíka. Miestny rozhlas, ktorý bol vysielaný týždenne tri razy, a to v utorok, štvrtok a sobotu, vysielal hlavne zprávy športové. Vysielanie viedol Jozef Kmeť, profesor gymnázia.

Spomienka na Štefánika

Dňa 4. mája bola spomienková oslava na M. R. Štefánika. Po dvadsiaty ráz Trnavčania smutne stáli pri pomníku uctievaného, kde sľubovali vernosť Štefánikovým ideálom a kráčať v jeho intenciách. K počte Štefánikovej usporiadal Miestny odbor Matice slovenskej 7. mája manifestačnú púť na Bradlo, kde sa prítomní poklonili nehynúcej pamiatke veľkého slovenského bohatiera.

Oslava Jána Hollého

Dňa 11. mája miestna odbor Matice slovenskej usporiadal z príležitosti 90. výročia smrti Jána Hollého prednášku na tému „Ján Hollý a jeho význam“. Prednášal Dr. Andrej Mráz, profesor Filozofickej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave. Hostia privítal okresný náčelník Ján Beňovský, načo nasledoval program, ktorý bol spestrený vystúpením spevokolu Bradlan a ukážkami z básní Jána Hollého. Na akadémií sišlo sa mnoho občanov, ktorí týmto dokázali záujem o literárnu históriu a kultúru svojho národa – 14. mája usporiadal miestny odbor Matice slovenskej zájazd na Dobrú Vodu k pomníku Jána Hollého, ktorého 90. výročie smrti pripadlo na 14. apríla t. r. Účastníci zájazdu položili veniec na pomník Jána Hollého.

Deň matiek

V nedeľu 21. mája Okresná starostlivosť o mládež spolu s miestnymi spolikami a za spoluúčasti škôl usporiadala slávnosť Dňa matiek. Večer usporiadal spevokol Bradlan v Mestskom divadle spevácky koncert za spoluúčinkovania Cíferského spevokolu. Prítomní boli všetci poprední činitelia Trnavy a mnoho občanov. O význame sborového spevu pre slovenský národ prehovoril prof. Cíger, tajomník Sväzu slovenských speváckych sborov z Turč. Sv. Martina. Po koncerte bol malý večierok, usporiadaný na počesť Cíferského spevokolu.

Zasadnutie okresného výboru

V pondelok 22. mája zasadal výbor trnavského okresu pod predsedníctvom okresného náčelníka Jána Beňovského. Výbor sa usniesol podať žiadosť na patričné ministerstvo o zriadenie vyššej hospodárskej školy v Trnave. Súčasne odhlasoval mestu 500.000,- Ks⁹⁴¹ na kanalizáciu a reguláciu.

⁹⁴¹ Korún slovenských.

Vodoprávne pojednávanie

Dňa 1. júna bolo vodoprávne pojednávanie vo veci povolenia vodovodu pre Trnavu. Rokovania sa zúčastnili zástupcovia úradu a za Štátny geologický ústav Dr. Dimitrij Andrusov. Podľa výsledku poradného jednanja sa očakáva, že mesto v najbližšom čase obdrží povoľujúcu listinu pre odber vody pre mestský vodovod a bude vodoprávne schválený vodovodný projekt mesta.

Požiar v Coburgu

V noci z 10. na 11. júna okolo 23. hod. vypukol z neznámej príčiny požiar v Coburgových závodoch, v skladišti na jemné pletivo, suroviny a horľavé tekutiny. Požiar trval 10 a pol hodiny. Trnavskí hasiči spolu s civilným obyvateľstvom po celý čas požiaru s nadľudským úsilím konali svoju povinnosť a len ich obetavosti možno ďakovať, že sa oheň nerozšíril na ďalšie objekty. Škoda je asi 6 miliónov korún, je krytá poistením.⁹⁴²

Večierok na počesť Šoltésovej

Vo štvrtok 15. júna usporiadaly miestne odbory Živeny, Matice slovenskej a Slovenskej ligy pietny večierok na počesť spisovateľky Eleny Maróthy – Šoltésovej. Po piesni Zmráka sa, ktorú zaspieval Trnavský spevokol, o živote a literárnom diele spisovateľky prehovorila učiteľka T. Takáčová. Úryvky z diel E. M. – Šoltésovej prečítala učiteľka Sekelová. Po zaspievaní piesne Kto za pravdu horí večierok zakončil prof. Kmeť, ktorý sa poďakoval prednášateľom i prítomným a vyslovil polutovanie, že podobné podniky trnavské obecnstvo tak slabo navštevuje.

Večierok zahraničných Slovákov

Mesto Trnava a všetky kultúrne spolky usporiadaly 4. júla v záhrade kaviarne Thalmeiner⁹⁴³ večierok zahraničných Slovákov. V prednáške sa prihovril msgr. Ján Pöstényi o zahraničných Slovákoch. V prednáške sa rozhovoril o národnom živote všetkých Slovákov v zahraničí a o ich práci za národ. Väčšiu časť svojej reči venoval americkým Slovákom, ktorých je najviac a ktorých národný život pozná z vlastnej skúsenosti. Konštatoval, že Slováci za hranicami Slovenska, ba aj za morom sa veľmi málo odnárodňujú. Prednášku prítomní vypočuli s pozornosťou a záujmom.

⁹⁴² O požiaroch, resp. hasičoch v Trnave pozri: HALADOVÁ, S.: *Dobrovoľný hasičský a záchranný zbor v Trnave 1938 – 1950*. Trnava 2016.

⁹⁴³ Dnešná budova kaviarne Thalmeiner je umiestnená na inom mieste a s pôvodnou kaviarňou má spoločný len názov. Budovu pôvodnej kaviarne poznajú Trnavčania z neskoršieho obdobia ako Krym.

Zrušenie štátneho gymnázia

Na nariadenie Ministerstva školstva z 20. júna 1939 bolo v Trnave 7. júla zrušené Štátne reálne gymnázium.⁹⁴⁴ Apoštolská administratúra v Trnave prevzala tohto dňa budovy, v ktorej pre postupné rušenie tried budú ešte hosťovať vyššie ročníky Štát. reál. gymnázia, lebo Apoštolská administratúra otvorila iba 4 nižšie triedy Rím. kat. biskupského gymnázia.

Valné shromaždenie SSV⁹⁴⁵

Dňa 6. augusta bolo v Trnave valné shromaždenie Spolku sv. Vojtecha, ktorého sa zúčastnilo veľa významných osobností. Po zahájení vyslanec Karol Sidor⁹⁴⁶ tlmočil pozdrav sv. Otca a Ján Pöstényi referoval o vydavateľskej činnosti Spolku. Za predsedu bol zvolený Dr. Jozef Buday.

Dožinkové slávnosti

Dňa 13. augusta zažila Trnava a celý trnavský kraj veľkolepý deň. Odbavovali sa tu dožinkové slávnosti za veľkého počtu účastníkov a významných predstaviteľov politického a verejného života. Zpred Panónie pohlol sa veľkolepý sprievod krojovaných skupín na Rybník, kde bola slávnostná manifestácia, na ktorej prehovoril Dr. Jozef Tiso,⁹⁴⁷ Dr. Gejza Medrický, poslanec Danihel a iní. Rečníci ocenili prácu roľníka pre národ a štát. Pri príležitosti dožinkových slávností svolal bývalý novozámocký kaplán Alexej Izakovič schôdzku z Maďarska vyhnaných slovenských roľníkov a robotníkov, aby bol daný základ organizácii utečencov, ktorí si musia chrániť svoje záujmy na odstúpenom území. Veľký počet účastníkov svedčil o živom záujme, ktorý prejavili Slováci z odstúpeného slovenského územia.⁹⁴⁸

⁹⁴⁴ Česko-slovenské štátne reálne gymnázium Jána Hollého v Trnave bolo v tomto čase premenované na Štátne slovenské reálne gymnázium Jána Hollého v Trnave s perspektívou splynutia s biskupským gymnáziom. Štátne gymnázium s biskupským definitívne splynulo 30. 6. 1942. ŠIMONČIČ, J.: Gymnázium v Trnave. In: ŠIMONČIČ, J.: *Mojej Trnave*, s. 294

⁹⁴⁵ Spolok svätého Vojtecha.

⁹⁴⁶ Karol Sidor už v tomto čase bol vyslancom vo Vatikáne. KÁZMEROVÁ, L. – KATUNINEC, M.: *Dilemy Karola Sidora*. Bratislava 2006, s. 97.

⁹⁴⁷ Ján Beňovský J. Tisa privítal rozsiahlym príhovorom, ktorý bol uverejnený v *Trnavských novinách*. Pozri *Trnavské noviny*, 13. 8. 1939, s. 1.

⁹⁴⁸ Trnava sa stala cieľovou stanicou evakuantov z územia bývalého okresného úradu Dunajská Streda. Problematické však bolo najmä nájdenie vhodného ubytovania, nakoľko nešlo o malý počet ľudí, ale o stovky osôb. V Trnave bol v tomto čase nedostatok voľných bytov, preto mnohých evakuantov museli ubytúvať ľudia v už obývaných domoch s voľnými izbami. Podobná situácia bola na celom území okresu, mnohí evakuovaní úradníci aj z tohto dôvodu bývali na mestskom či obecnom majetku, napríklad na majeroch, družstvách a podobne. Pozri SNA, f. KÚ, šk. 305, 321/1939 prez., Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, šk. 104, inv. č. 370, 2074/1938 prez. Obežník PKÚ z 25. 10. 1938, resp. SOKOLOVIČ, P.: Evakuácia úradov z územia odstúpeného Maďarsku na príklade Trnavského umiestňovacieho okresu. Pozri aj článok Kolonisti utečenci v trnavskom okrese a čo s nimi súvisí v *Trnavských novinách*, 30. 4. 1939, s. 2.

Stavba kostola na Tulipáne

20. augusta štvrt Trnavy – Tulipán prežil radostný deň. V tento deň pri-kročili obyvatelia Tulipánu k stavbe kostola. K posviacke základného kameňa nového kostola sišla sa veľká časť trnavských katolíkov, duchovné i svetské predstavenstvo mesta.⁹⁴⁹

Založenie SKM⁹⁵⁰

Dňa 8. októbra bolo v miestnostiach bývalého Orla zakladajúce valné shromáždenie Sdruženia katolíckej mládeže. Prítomní boli duchovní a svetskí vedúci mesta a hostia z bratislavského ústredia. Všetci schvaľovali myšlienku založenia SKM a potešili sa skutočnosti, že mládež sa činne zapojuje do ná-boženskej a kultúrnej práce.

Schôdzka charity

V pondelok 23. októbra bola v Panónii ustanovujúca schôdzka Charity, ktorá si vzala za úlohu starostlivosť o mnohohodné rodiny. Prítomní prijali stanovy a rozhodli, aby na čele Charity bol ako svetský predseda okresný náčelník Ján Beňovský.

Sbierka Ligy proti tuberkulóze

Liga proti tuberkulóze ako každoročne, i tohto roku usporiadala 1. no-vembra pouličnú sbierku pre zdravotné ciele. Občania boli pri sbierke štedrí a podporili ustanovizeň, ktorá sa stará najmä o našu mládež.

Výstava obrazov

Od 25. novembra do 2. decembra bola v miestnostiach Matice slovenskej výstava obrazov akademického maliara Ľudovíta Križana. Výstava bola ume-leckou udalosťou a umeniamilovné obecenstvo ju navštívilo v hojnom počte.

Vianočný strom Republiky

V piatok 8. decembra bol odovzdaný verejnosti vianočný strom Republiky. Slávnosť otvoril František Ondruš, ktorý apeloval na cit našich spoluobčanov k vzájomnej pomoci biednym. Slávnostnými rečníkmi boli: predseda Okres-nej starostlivosti o mládež Dr. Pavol Bagin a školský inšpektor Michal Kop-čan. Rečníci zdôraznili význam vianočného stromu Republiky a nabádali prítomných, aby nezabúdali na biednych a na sociálnu pomoc odkázaných

⁹⁴⁹ Podľa Rastislava Karabu sa posviacka základného kameňa kostola konala 15. 8. 1939. KA-RABA, R.: Zriadenie nových farností na Kopánke a Tulipáne v roku 1942, s. 54.

⁹⁵⁰ Sdruženie katolíckej mládeže.

spoluobčanov. Slávnosť, ktorej sa zúčastnilo vo veľkom počte žiactvo a občianstvo, bola zakončená štátnou hymnou.

Prednášky univerzitných profesorov

V dňoch 8., 13. a 20. decembra boli usporiadané v miestnosti Matice slovenskej prednášky univerzitných profesorov z Bratislavy: Dr. Peter Briška prednášal na tému „O slovenskom hospodárskom výhľade do budúcnosti“, Dr. Ferdinand Ďurčanský na tému „Vznik štátu vzhľadom k národnostnému princípu“ a Dr. Alojz Chura na tému „Vymrie Slovensko?“

Výstava slov. kat. tlače

Pri príležitosti týždňa slovenskej katolíckej tlače miestna skupina SKM v Trnave otvorila v nedeľu 10. decembra v bývalej Orlovni výstavu slovenskej katolíckej tlače. Pri otváraní výstavy prehovoril Dr. Alexej Izakovič o tlači v službách robotníctva a redaktor Celo Radványi o katolíckej tlači a jej poslaní.

Valné shromaždenie Roľníckeho družstva

Na 29. decembra svolali trnavskí hospodári valné shromaždenie Roľníckeho družstva. Za ústredie Sväzu hospodárskych družstiev cennú a odbornú prednášku povedal poslanec Teodor Turček. Poukázal na prítomnosť a gazdom povedal: „Budúcnosť je vo vašich rukách, závisí od vašej spolkovej a družstevnej práce“. Po rozprave a objasnení otázok bolo zvolené predsedníctvo, v ktorom sú aj dvaja poslanci, a to: Teplanský a Plechlo.

Záznam v matrike

V roku 1939 bolo do štátnej matriky zapísaných 568 narodených a 511 zomrelých, takže prírastok činí 57 obyvateľov.

Rok 1940⁹⁵¹

Požiar

Dňa 3. januára vo večerných hodinách vypukol požiar v krajčírskych dielni bratov Elbertovcov. Požiarom spôsobená škoda obnášala 17.000,- Ks.

Akadémia

Miestna kultúrna komisia usporiadala 5. januára v Mestskom divadle akadémiu v prospech stravovacej a zimnej pomoci. Akadémia bola otvorená

⁹⁵¹ Podčiarknuté v origináli.

sborm J. L. Bellu Sviatok Slovenska. Prejav povedal správca Spolku sv. Vojtecha Ján Pöstényi, ktorý apeloval na prítomných, aby preukázali pomoc spolublíznym a nemajetným občanom, pričom konštatoval, že snahu usporiadateľstva – pomôcť ubiedeným, znemožnila neprítomnosť miestnej inteligencie, ktorá sa tohto kultúrneho podniku nezúčastnila. Po prejave nasledovali slovenské ľudové piesne, recitácie, sborové piesne a sonata Gmoll od M. Schneidra – Trnavského. Akadémia bola zakončená štátnou hymnou.

Divadelné predstavenie

Rodičovské združenie pri Rím. kat. biskupskom gymnáziu usporiadalo 6. januára predstavenie drámy Krby hasnú. Prívet povedal predseda Rodičovského združenia Štefan Schultz.

Voľba rím. kat. cirkev. zastupiteľstva

V nedeľu 14. januára sišli sa trnavskí katolícki voličia do úradovne katolíckej cirkevnej obce, aby určili, kto má byť v cirkevnom zastupiteľstve, ktoré začína činnosť na podklade nových stanov. Priebeh voľby bol hladký a jednotne bola prijatá úradná kandidátka. Účasť na voľbách v porovnaní s inými rokmi bola omnoho väčšia. Obyvateľstvo si začína uvedomovať svoj výrazný postoj k cirkvi aj v plnení všetkých povinností.

Učiteľská schôdzka

18. januára sišlo sa do auly Saleziánskeho ústavu vyše 200 učiteľov trnavského školského obvodu, aby obnovili činnosť v Pedagogickom seminári. Účelom týchto učiteľských schôdzok je: poskytnúť učiteľskej práci jednotný rámec, a to nielen v škole, ale i mimo nej. Pedagogický seminár otvoril riaditeľ Štát. mešt. školy dievčenskej Ernest Miklovič a vhodný úvod povedal školský inšpektor Michal Kopčan. Prednášali: msgr. Ján Pöstényi a poslanec Pavol Čarnogurský, ktorý medzi iným povedal: „Konáme prácu, o ktorej úsudok, kritiku povie budúcnosť. Boly a sú chyby, ale spoločnou prácou ich môžeme vyrovnáť, aby budúcnosť videla našu dobu ako celok v dobrom svetle“.

Prednášky

Dňa 25. januára zavítal do Trnavy šéf činohry Národného divadla z Bratislavy Janko Borodáč, aby v rámci prednášok, ktoré usporadúva miestny odbor Matice slovenskej, prehovoril o slovenskom divadelníctve. V prednáške osvetlil vývoj divadelníctva na Slovensku, ktoré sa dnes už mohutne rozvíja a hrá dôležitú úlohu v duševnom rozvoji človeka. Preto nám musí záležať na jeho ďalšom zveľaďovaní. Prednáška bola hojne navštevovaná. – 31. januára prednášal v Panónii univerzitný profesor Dr. Ľudovít Knappek na tému „Cirkev a štát“. Prednášateľ osvetlil vo svojej prednáške pomer katolíckej cirkvi

a štátu v minulosti, pomer protestantských cirkví a štátu v minulosti, rôzne systémy v pomere cirkvi a štátu, postavenie cirkvi v bývalej ČSR a pomer cirkvi k Slovenskej republike.⁹⁵² Pre rečníka bola najväčším zadostučinením veľká účasť poslucháčov. Po prednáške prednášateľ o nich povedal: „Tolkých poslucháčov, ktorí sledovali poldruháhodinovú prednášku s takou napätou pozornosťou, tuším som ešte nemal“. Aspoň raz dobré vysvedčenie o Trnavčanoch. – 15. februára v rámci prednášok, usporiadaných v dohode s extenciou Slovenskej univerzity miestnym odborom Matice slovenskej, prednášal Dr. Kizlink na tému: „Právo, náboženstvo, filozofia“. V prednáške osvetlil vznik a vývoj práva z náboženských a filozofických práv a poukázal na súvis týchto troch vetví ľudského umu. Prednášky sa zúčastnila trnavská inteligencia, najmä právnická, vo veľkom počte. – V sobotu 24. februára zavítal do Trnavy jeden z najlepších slovenských chirurgov Dr. Konštantín Čársky. Prednášal na tému „Operácia srdca“. Na prednášku prišlo mnoho, najmä mladých. Prednášateľ po krátkom úvode a poďakovaní miestnym činiteľom prednášal o témate úchvatne, dostupne a názorne, takže prednáške každý dobre porozumel. Rozprával o rôznych chybách srdca, ktoré sa dajú operatívne vyliečiť, čo dokazoval i príkladmi z vlastnej praxe.

Divadelné predstavenie

V nedeľu 25. februára zahrlo Všeodborové združenie slovenských kresťanských robotníkov v Mestskom divadle divadelnú hru Ferdo šéfom.

25. výročie kňazstva msgr. J. Pöstényiho

Kultúrny svet Trnavy oslávil 28. februára 25. výročie kňazstva kultúrneho pracovníka msgr. Jána Pöstényiho, správcu SSV. Okrem popredných činiteľov mesta jubilantovi gratulovali vyslanec Karol Sidor, ministri Jozef Sivák a Július Stano a Dr. Aladár Kočiš. Vládny komisár mesta Dr. František Orlický odovzdal J. Pöstényimu dar mesta a vyslovil mu veľkú vďaku za podporovanie a prácu, ktorú vykonal na rozkvet mesta. Za prejavy poďakoval jubilant výzvou k bratskej spolupráci.

Prednášky

64. sbor Slovenskej ligy usporiadal v sobotu 2. marca v miestnosti Matice slovenskej prednášku poslanca a spisovateľa Konštantína Čulena o jeho

⁹⁵² Cirkev zohrávala v slovenskom živote významnú úlohu. Podľa štatistiky z roku 1930 sa na Slovensku ku katolíkom hlásilo 71, 6 percent obyvateľov a 16, 5 percent vyznávalo protestantizmus augsburského vyznania. Pozri HOENSCH, J. K.: Die Grundlagen des Programms der Slowakischen Volkspartei vor 1938. In: HOENSCH, J. K.: *Studia Slovaca. Studien zur Geschichte der Slowaken und der Slowakei*. Mnichov 2000, s. 156. O vplyve katolíckej cirkvi na slovenskú politickú scénu pozri napr. BARTLOVÁ, A.: Česko-slovenský štát – katolícka cirkev – HSLS. In: LETZ, R. – MULÍK, P. – BARTLOVÁ, A. (zost.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*. Martin 2006, s. 126 – 151.

ceste do Ameriky a o práci medzi americkými Slovákami. Poslucháčov oboznámil o živote amerických Slovákov. – 4. marca prednášal Dr. Alojz J. Chura z Bratislavy na tému: „Rodina z lekárskeho stanoviska“. Hosta privítal Dr. Alojz Pecháň. Prednášateľ osvetlil význam rodiny a populácie z hľadiska štátneho a zdôraznil veľký vplyv eubiotiky na mravný i hospodársky rozvoj rodiny a národa. Prednášku zakončil apelom, aby sa rodina stala stredom nášho verejného snaženia. Rodine musíme nájsť miesto v našej práci a všetko podnikať tak, ako to žiadajú záujmy rodiny. Prednášku navštívilo neočakávane mnoho návštevníkov.

Návšteva ministra

V utorok 5. marca prišiel do Trnavy minister Dr. Ferdinand Ďurčanský, aby si prezrel najchudobnejšiu časť Trnavy – Kopánku. Minister si prezrel byty najbiednejších občanov a presvedčil sa o neutešených bytových a zdravotných pomeroch obyvateľov, bývajúcich v búdach zo železničných vagónov, pri čom prisľúbil zjednať v tejto veci nápravu.⁹⁵³ Na Mestskom dome nechal si vysvetliť otázku kanalizácie a vodovodu, ktorého potrebu uznal. Prezrel si i nemocnicu, kde mu podal odborný výklad riaditeľ Dr. Alojz Pecháň.

Prednáška Dr. Rudolfa Brtáňa

Vo štvrtok 7. marca prednášal v preplnenej Panónii profesor tunajšieho gymnázia Dr. Rudolf Brtáň, ktorý sa trnavskému obecenstvu predstavil ako prvotriedny rečník. Prednášal o básnickej škole Štúrovej. Zmienil sa o pomeroch a podmienkach, z ktorých vyrástli štúrovci a poukázal na problémy, ktoré si títo museli vyriešiť. Prednášku spestril ukážkami z poézie Sama Chalupku, Janka Kráľa a Jána Bottu. Títo traja štúrovci ostávajú aj pre dnešok veľmi aktuálnymi, najmä budením lásky a viery v slobodnú a slávnú budúcnosť.⁹⁵⁴

Divadelné predstavenie

10. marca usporiadalo Sdruženie katolíckej mládeže divadelné predstavenie „Svalený kríž“. Príležitostnú reč o pápežovi Piovi XII. povedal univerzitný asistent Dr. Vojtech Bucko.

⁹⁵³ F. Ďurčanský si za svoju návštevu v Trnave vyslúžil uznanie. Ako skonštatovali *Trnavské noviny*, „Sme ozaj zvedaví, kde na svete ešte majú prezidenta, ktorý by vyslal svojho ministra, aby išiel pozerat predmestie a kedy sme sa stretli s ministrom, ktorý vedel s tolkou srdečnosťou hovoriť o biednych izbičkách ako dr. Ďurčanský?“ *Trnavské noviny*, 9. 3. 1940, s. 1.

⁹⁵⁴ M. Schneider-Trnavský bol jednou z najvýraznejších postáv sledovaného obdobia v Trnave, ktorého osobnosť sa stala známou aj za hranicami mesta, ba aj Slovenska. O tejto významnej osobnosti (nielen) trnavskej histórie a jeho prínose pre dejiny hudby v Trnave pozri napr. BUKALOVÁ, E.: *Hudobná Trnava a Mikuláš Schneider-Trnavský*. Trnava 2012.

Štátna cena M. Sch. – Trnavskému

Začiatkom marca udelilo Ministerstvo školstva a národnej osvety štátnu cenu 15.000.- Ks hudobnému skladateľovi Mikulášovi Schneidrovi – Trnavskému. Táto skutočnosť potešila každého Trnavčana, lebo tým sa dostalo veľkého uznania trnavskému rodákovi za hudobno-umeleckú tvorbu. M. Schneider Trnavský je hudobným skladateľom, ktorého skladby sa stávajú stále obľúbenými.

Divadel. predstavenie

Živnostenský dorast zahral dňa 31. marca v Mestskom divadle divadelnú hru od Ferka Urbánka „Bludár“. Tento krok sme úprimne privítali, lebo to bola skutočnosť, že živnostenský dorast sa zapojuje do kultúrnej práce. Po predstavení bol v Panónii priateľský sblížovací večierok, ktorého cieľom bolo dosiahnutie užšej a jednotnejšej spolupráce všetkých remeselníkov a obchodníkov trnavského okresu.

Propagácia slov. kroja

Miestny odbor Matice slovenskej priniesol pre svoje členstvo a pre slovenskú trnavskú verejnosť 6. apríla matičnú zábavu, ktorej ráz bol svojrázne slovenský. Zábava bola vlastne propagáciou slovenského kroja a slovenských výšiviek. Tancovala sa i slovenská beseda a odzemok. Slovenské zvyky z okolia Trnavy predviedla krojovaná skupina z Cífera.

Kurz pre roľníkov

Roľnícka osveta usporiadala po celom Slovensku kurzy pre roľníkov. Taký kurz bol i v Trnave 7. apríla. Otvoril ho tajomník Viliam Žák. Za mesto sedliackych hostí pozdravil Dr. František Orlický, za okres okresný náčelník Ján Beňovský. Na kurze prednášali: Dr. Jozef Kirschbaum, Dr. Pavol Opluštíl, Štefan Danihel, Vojtech Plechlo, Ing. Štefan Hajler a Dr. Štefan Ňukovič.

Preteky v behu

S veľkým záujmom boli očakávané prvé majstrovstvá v cezpoľnom behu. Tieto sa uskutočnili zásluhou a obetavou prácou funkcionárov TŠS⁹⁵⁵ 21. apríla. Preteky otvoril na štadiu TŠS Dr. Vendelín Šuran,⁹⁵⁶ ktorý privítal prí-

⁹⁵⁵ Trnavský športový spolok.

⁹⁵⁶ V. Šuran bol v tomto období veliteľom trnavskej Hlinkovej gardy, ktorá mala okrem politickej práce aj telovýchovné a branné úlohy. Patril k umiernenému krídlu trnavských gardistov, na základe čoho bol radikálnejšími gardistami neskôr perzekvovaný. SOKOLOVIČ, P.: Salzburské rokovania a perzekúcie veliteľov Hlinkovej gardy (na príklade Trnavy). In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Od Salzburgu do vypuknutia Povstania. Slovenská republika očami mladých historikov VIII.* Bratislava 2009, s. 383 – 397.

tomných a poďakoval pretekárom za účasť a porozumenie. Priebeh pretekov bol vysielaný miestnym rozhlasom. Putovné ceny darovali Coburgove závody, Cukrovary Karola Stummera a HG. Na pretekoch sa zúčastnilo 120 pretekárov.

Literárny večierok

Vajanského samovzdelávací krúžok pri Štátnom slovenskom gymnáziu usporiadal dňa 27. apríla v Panónii literárny večierok. Hlavným bodom bola prednáška literárneho kritika Dr. Jána E. Bora na tému „Symbolizmus v našej poézii“, v ktorej okrem hlavných literárnych druhov novodobej poézie dôkladnejšie prebral funkciu symbolizmu v poézii, jeho pestovateľov u nás a osvetlil funkciu symbolov v poézii. Rečníka privítal predseda krúžku Hečko, ktorý predniesol niekoľko svojich vlastných básní. Vynikol i spevokol detského sboru prof. Strečanského. Účasť bola pekná. Treba však konštatovať, že tu boli zasa väčšinou len študenti.

Table-tenisové majstrovstvá

V dňoch 1. a 2. mája usporiadal saleziánsky table-tenisový odbor stolno-tenisové majstrovstvá Trnavy pod protektorátom vládneho komisára Dr. Orlického, ktorý venoval pre víťazné mužstvo putovný pohár. Majstrovstiev sa zúčastnilo 8 družstiev, z ktorých ako víťaz vyšlo družstvo TTO⁹⁵⁷ Oratorium a získalo tým putovný pohár na rok 1940.

Štefánikove oslavy

Smysel Štefánikových dní dlho bude nevyriešený, lebo niektorí nevedia, či sú to oslavy, tryzna alebo národná manifestácia. Preto aj priebeh dní býva veľmi pestrý. V Trnave udreli na dosť správnu strunu, či ona zvučala z básne, ktorú predniesol gymnazista Hečko, alebo z piesne, ktorú spievaly spojené trnavské spevokoly, alebo z reči, ktorú povedal prof. Štefan Schultz. Jednako treba uvažovať o smysle celého podniku, aby sme sa neodchýlili aj my, ako to badáme inde. Obecenstvo prichádza, v Trnave prišlo a vydržalo aj v nepohodlnom čase.

Divadelné predstavenie

Vajanského samovzdelávací krúžok pri Štátnom gymnáziu usporiadal v dňoch 4. a 5. mája divadelné predstavenie, operetu „Novoveskí študenti“.

Akadémia

V sobotu 18. mája usporiadalo Rodičovské sdruženie pri Rím. kat. biskupskom gymnáziu umeleckú akadémiu na oslavu 25-ročného kňazského

⁹⁵⁷ Table-tenisový oddiel.

jubilea msgr. Augustína Rašku,⁹⁵⁸ redaktora časopisu „Tatranský orol“: Program akadémie bol okrem prívetov vyplnený malými spevákmi sboru prof. Strečanského a hudobnými číslami.

Deň sloven. rodiny

Dňa 26. mája bola usporiadaná oslava „Dňa slovenskej rodiny“. Oslava, spojená so sprievodom malých detí s bábikami, kolobežkami a vyzdobenými kočikmi, nebola taká pútavá ako v minulých rokoch pre minimálny počet účastníkov, ktorý bol zapríčinený zlou organizáciou. No i prítom vyznela oslava radostne.

10-ročné jubileum Bradlanu⁹⁵⁹

Slovenský robotnícky spevokol Bradlan pri príležitosti svojho 10-ročného jubilea usporiadal 1. júna večer o 20. hod. v kine Tatra spevácky koncert, ktorého sa zúčastnil Trnavský slovenský spevokol, spevácky sbor Tatran z Bratislavy a miešaný sbor z Cífera. Koncert bol na vysokej úrovni. Na programe boli skladby našich popredných skladateľov: Mikuláša Schneidra – Trnavského, Štefana Moyzesa a iných a účinkovali na ňom najlepšie západoslovenské spevácke sbory.

Spomienka na Jozefa Gregora – Tajovského

Miestny odbor Matice slovenskej usporiadal 4. júna večer o 20. hod. v miestnosti Matice slovenskej posmrtnú spomienku na spisovateľa Jozefa Gregora – Tajovského. Reč, ktorú povedal prof. Rudolf Brtáň, bola ozaj rečou zo srdca. Rozhovoril sa o nebohom s toľkou srdečnosťou, že napokon sa nevedel premôcť, nachvíľu utíchol a tíško zaplakal nad stratou tohto slovenského literáta. Túto zo srdca plynúcu prednášku jemne dopĺňovali dobré výbery ukážok z literárnych diel nebohého spisovateľa, ktoré predniesli študenti.

Návšteva župana Dr. H. Obrciana

Vo štvrtok 6. júna shromaždili sa pred Mestským domom zástupci úradov, spolkov, škôl, z vidieku notári, starostovia, komisári, učitelia a kňazi, aby privítali bratislavského župana Dr. Jána Obrciana, ktorý prišiel do Trnavy na prvú úradnú návštevu.⁹⁶⁰ Na hranici mesta čakal hosťa okresný náčelník

⁹⁵⁸ Augustín Raška, rodák z Čiech, bol významný pedagóg, redaktor, publicista a kňaz, riaditeľ Učiteľského ústavu a gymnázia v Trnave, člen mestského zastupiteľstva, člen výboru Spolku sv. Vojtecha a jeho dočasný správca, ktorý po nezákonnom odsúdení umrel roku 1953 vo väzení. V Trnave jeho pamiatku pripomína pamätná tabuľa na budove gymnázia.

⁹⁵⁹ Bradlan založili robotníci pracujúci väčšinou v trnavskej Vozovke, ktorí sa zišli 30. mája 1930 vo večerných hodinách na starej Strelnici v Trnave. V tomto období však ešte neniesol dnešný názov. Stanovy a názov spevokolu prijali členovia o rok neskôr.

⁹⁶⁰ V tomto čase patrila Trnava do Bratislavskej župy. Napriek tomu na stránkach novín bola otázka Trnavy ako sídla vlastnej župy niekoľkokrát dávaná do popredia.

Ján Beňovský. Pred Mestským domom ho za mesto pozdravil poslanec Dr. F. Orlický a za okres poslanec Plechlo. V prijímacej miestnosti Mestského domu čakali ho zástupci úradov a spolkov, ktorí sa županovi predstavili. Ďalší program bol na Okresnom úrade, kde bola schôdzka notárov, starostov a komissárov obcí, v mene ktorého sboru pozdravy povedali: okresný predseda notárov Štefan Predmerský z Trnavy a Ľudovít Sabó, starosta zo Šúroviec. Potom odišiel župan na obed do hotela, kde ho čakalo prekvapenie v podobe malých speváčkov prof. Strečanského,⁹⁶¹ ktorí mu predniesli niekoľko piesní. Po obede si prezrel župan Spolok sv. Vojtecha a vykonal súkromnú návštevu na biskupskom úrade a v saleziánskom ústave, po čom odišiel do Bratislavy.

Požiar vo Vozovke

V piatok 14. júna večer o 21.30 hod. vypukol vo Vozovke požiar. Nielen hasiči, ale i vojsko malo poplach. Major Strapák navrhol vyslať k ohňu celú posádku, lebo nebezpečenstvo bolo ozaj veľké. Všetci pomáhali zachrániť, čo sa dalo, ale neoceniteľné služby preukázali prví účastníci hasenia, ktorým sa podarilo odsunúť od blízkosti ohňa asi 600 sudov benzínu alebo iných horľavín. Oheň vznikol v skladišti, ale nebezpečne ohrozoval celú továreň. K väčším úrazom neprišlo. Menšie popáleniny mali tí, ktorí odstraňovali horúce sudy horľavín. Po prvom hasení, ktoré obstarali obetaví ľudia, keď prišlo vojsko a hasiči, podarilo sa oheň lokalizovať. Celková škoda, spôsobená ohňom, činila milión korún.⁹⁶²

Akadémia na počesť biskupa Dr. P. Jantauscha

Vo štvrtok 27. júna oslávil trnavský biskup Dr. Pavol Jantausch svoje 70. narodeniny. Na jeho počesť bola usporiadaná v stredu 3. júna v Mestskom divadle akadémia. Ako hostia povedali prejavy: Dr. František Galan a Alojz Macek. Okrem týchto povedali prejavy zástupcovia všetkých kultúrnych a národných spolkov z mesta. Ostatný program akadémie vyplnili spevy všetkých trnavských spevokolov.

Výstava obrazov

Dňa 20. júla skončila celotýždenná výstava mladého nádejného maliara z Trnavy Júlia Balogha. Vystavených bolo 42 obrazov zátišia, krajinky a partie z našej starej Trnavy.

⁹⁶¹ Prof. Strečanský bol významným kultúrno-cirkevným pracovníkom pôsobiacim v Trnave, čo je zjavné aj zo stránok Pamätnej knihy. O významnej osobnosti kňaza a pedagóga don Strečanského pozri napr. SLÁDKOVIČOVÁ, O. – SLÁDKOVIČ, R.: *Kňaz s harmonikou*. Bratislava 2005, poprípade KÁNIKOVÁ, M. – DROBNÁ, E.: *Jozef Strečanský – verný syn dona Bosca*. Bratislava 2010.

⁹⁶² Požiar Coburgových závodov bol jednou z najväčších akcií Dobrovoľného hasičského zboru v roku 1939. Podrobný záznam o ňom je doložený v Hasičských listoch a zmieňuje sa o ňom aj S. Haladová v citovanej publikácii. Požiar sa podarilo zlikvidovať až po 10 hodinách. HALADOVÁ, S.: *Dobrovoľný hasičský a záchranný zbor v Trnave 1938 – 1950*, s. 54.

Odchod židov do pracovných táborov

24. júla narukovalo v smysle ustanovenia a nariadenia s mocou zákona zo dňa 28. V. 1940, čís. 130 Sl. z.⁹⁶³ z Trnavy vyše 200 židov do pracovných táborov.⁹⁶⁴

Odhalenie pamätnej tabule M. Kollárovi

V nedeľu 25. augusta bola v blízkom Nádaši okázalá slávnosť, ktorú usporiadal trnavský Spolok sv. Vojtecha. Odhalil pamätnú tabuľu svojmu predprevratovému predsedovi a oduševnenému bojovníkovi Martinovi Kollárovi.⁹⁶⁵ Na slávnosti sa zúčastnili: minister školstva Jozef Sivák, biskupi Dr. Jantausch a Buzalka, predseda Štátnej rady Dr. Viktor Ravasz a zástupcovia všetkých kultúrnych ustanovizní a škôl.

Výstava pšenice

V dňoch 1. – 8. septembra bola usporiadaná v Orolskej záhrade celoštátna akostná výstava pšenice.

Asfaltovanie ulíc

V prvej polovici septembra prikrčila štátna správa k asfaltovaniu úseku Považskej hradskej, ktorá ide cez Trnavu. Tým sme sa dožili vyasfaltovania Mikušovej a Emmerovej ulice až po železničný podjazd. Sama Emmerova ulica bola rozšírená a plot nemocnice bol posunutý o 2 – 3 metre do nemocničnej záhrady.

Valné shromaždenie SSV

Spolok sv. Vojtecha oslavoval 15. septembra svoje sedemdesiatiny, keďže pred 70-imi rokmi 14. septembra 1870 bolo v Trnave prvé zasadajúce valné shromaždenie.⁹⁶⁶ Dnešná Trnava spomína teraz na Trnavu pred sedemdesiatimi rokmi, keď starobylá trnavská mestská veža videla, ako sa schádzajú slovenskí katolícki rodofubi spolu so slovenským ľudom, aby položili základný kameň dnes tak mohutného kultúrneho ústavu katolíckych Slovákov. Slávnosti boli usporiadané vo veľkolepom rámci. V predvečer valného

⁹⁶³ Slovenský zákonník.

⁹⁶⁴ Pamätná kniha sa napriek významu udalosti o tragédii židovského obyvateľstva zmieňuje veľmi málo.

⁹⁶⁵ M. Kollárovi vzdala hold aj Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave usporiadaním konferencie a vydaním zborníka ČECHOVÁ, F. (zost.): *Martin Kollár 1853 – 1919*. Trnava 2005.

⁹⁶⁶ Spolok sv. Vojtecha založil v roku 1870 katolícky kňaz a jazykovedec Andrej Radlinský s cieľom šíriť vzdelanosť, prehľbovať náboženský život a oživovať myšlienku národného povedomia Slovákov. Spolok bol a doteraz je jednou z najvýznamnejších kultúrnych ustanovizní v Trnave. Pozri viac KATUNINEC, M.: *Dejiny spolku sv. Vojtecha*. Trnava 2004.

shromaždenia bolo výborové zasadnutie, po ktorom odišli účastníci ku hrobom spolkových pracovníkov Osvalda, Tamaškoviča, Matzenauera, Veselovského a Kubinu, aby sa poklonili ich pamiatke. V nedeľu 15. septembra nebol práve najpeknejší čas, ale oslavy sa predsa pekne vydarili. V sobotu večer boli tu prítomní biskupi Dr. Kmeťko, Dr. Buzalka, Dr. Škrábik a v nedeľu pribudla vláda. V sprievode ministra Stanu prišiel prezident Dr. Jozef Tiso a diplomatický zástupca sv. Stolice Dr. Jozef Burzio. Okrem týchto boli aj ďalší členovia vlády a iné významné osobnosti verejného i cirkevného života. Slávnostnú reč povedal Dr. Jozef Tiso. Po ňom sa ujal slova diplomatický zástupca sv. Stolice msgr. Dr. J. Burzio, ktorý predniesol svoj prejav po slovensky. Vyslovil hlbokú radosť a uspokojenie nad oddaným prejavom úprimnosti sv. Otcovi, v mene ktorého sa poďakoval. V krátkosti zhodnotil veľkolepé výsledky práce SSV. Pri jeho 70-ročnom jubileu, povedal, treba sa zastaviť a vrátiť, zrevidovať pekonanú cestu, či bola správna, pozrieť sa na úspech, poklesky a nabrať síl do novej úspešnej práce. Tak aj tu, s vrchola 70 rokov môžeme sa pozrieť na prácu SSV, ktorá preložená do čísel, hovorí: 120.000 členov, 2.000 miestnych odborov a milióny kníh. Napokon msgr. Burzio želal SSV mnoho úspechov do budúcnosti a tľmočil požehnanie sv. Otca. Ďalší prejav mal minister školstva Jozef Sivák, ktorý zhodnotil význam SSV pre národ v minulosti, teraz a v budúcnosti. Po prívetoch zástupcov kultúrnych inštitúcií, prečítaním pozdravných telegramov a zmenou stanov, bolo valné shromaždenie zakončené. Po spoločnom obede bolo zakladajúce valné shromaždenie Katolíckej akadémie, najvyššej vedeckej ustanovizne katolíckych Slovákov. V mene vlády prehovoril Dr. Vojtech Tuka. Po ňom prehovoril vládny komisár mesta Bratislavy Dr. B. Kováč a slávnostný prejav povedal Dr. Karol Krčméry. Po prečítaní dôvodovej zprávy, zadelení členov do jednotlivých sekcií a po voľbe výboru sa skončilo ustanovujúce valné shromaždenie o 18. hod. zaspievaním štátnej hymny.

Porada robotníkov

V nedeľu 22. septembra bola v trnavskej Strelnici pracovná porada slovenských kresťanských robotníkov, ktorej cieľom bolo zistiť stav robotníckej otázky v našom kraji a oboznámiť robotníkov s priekopníckou prácou, ktorá sa organizuje v robotníckom ústredí v Bratislave. Na porade bolo 112 zástupcov z jednotlivých okresov.⁹⁶⁷

400 rokov SJ

27. septembra mala Spoločnosť Ježišova nielen v Trnave, ale na celom Slovensku, ba na celom svete jubilejné slávnosti svojho 400-ročného

⁹⁶⁷ Viac o kresťanských odboroch pozri KATUNINEC, M.: *Dejiny slovenského kresťanského odborového hnutia*. Trnava 2001.

trvania.⁹⁶⁸ Slávnostné bohoslužby celebroid v tento deň v Trnave biskup Dr. Pavol Jantausch.

Kultúrne podujatia

Po sparnom lete prichádza zimnejší čas, ktorému vďačíme za mnohé kultúrne podujatia. Po letnej prestávke hlásia sa k slovu kultúrne podniky aj v Trnave, medzi ktoré v časovom poradí na prvé miesto si stala Matica slovenská s hereckým súborom. Miestny odbor Matice usporiadal 28. septembra v Mestskom divadle divadelné predstavenie „Strážcovia spravodlivosti“. O predstavení by bolo lepšie vôbec sa nezmieňovať, lebo divadlo bolo temer prázdne. Nuž, to je hanba na inteligentnú vrstvu trnavského obyvateľstva preto, že nenašla dostatočné porozumenie pre kultúrne veci. Smutnejšie ešte, že nebola prítomná nielen inteligencia, ale ani úradná lóža nebola zaplnená. Je to smutný zjav, ktorý nemôže nadchnúť kultúrnych pracovníkov k ďalšej práci.

Výstava

Odbor klubu slovenských turistov v Trnave usporiadal od nedele 29. septembra do štvrtka 3. októbra v Panónii výstavu turistických fotografií zo Slovenska. Bohatý obrazový materiál zo všetkých krajov Slovenska pekne dokumentoval prírodné krásy našej vlasti.

Stavba obytných domov

Kto ide Bratislavskou cestou, môže vidieť, že niže trhoviska sa robia prípravy k stavbe domov pre chudobné rodiny. O tejto otázke sa hovorilo už niekoľko ráz. Mesto dalo 300.000.- Ks bezúročnú pôžičku, ktorá umožní stavbu štyroch obytných domov, v ktorých dostane prístrešie 16 rodín. Stavba, ktorá si vyžiada od mesta ďalších 600.000.- Ks, je už v prúde. Stavať začali dva domy s bytmi pre 8 rodín.⁹⁶⁹

⁹⁶⁸ V Trnave sa jezuiti nakrátko usadili už v roku 1561. Pozri ŠIMONČIČ, J.: Jezuiti v Trnave. In: ŠIMONČIČ, J.: *Mojej Trnave*, s. 41.

⁹⁶⁹ Často spomínaná kanalizácia, vodovod či úprava Trnávky neboli jedinými investičnými akciami mesta. Veľkú časť rozpočtu stiahla tiež výstavba radových domov pre Trnavčanov, ale aj opravy ciest či mestskej veže. Cesty v meste boli v tomto období na mnohých miestach v dezo-látnom stave a na viacerých dokonca chýbal nielen chodník, ale aj verejné osvetlenie. Týkalo sa to najmä okrajových častí mesta, napríklad tzv. Linčianskej cesty, ktorej obyvatelia sa na uvedený problém sťažovali aj mestskému úradu. Postupom času, počnúc začiatkom 40. rokov však aj v tomto smere pristúpilo mesto k väčším investíciám a vypočulo hlasy obyvateľov volajúce po skvalitnení mestských komunikácií. Vzhľadom na stavebný rozmach mesta sa však rozhodnutie týkalo najmä frekventovaných trás a okrajové časti si v mnohých prípadoch museli na vyasfaltovanie chodníkov počkať dlhšie. Napriek tomu možno skonštatovať, že obdobie rokov 1938 – 1945 bolo z hľadiska stavebného rozvoja mesta prihladnuc na vojnové pomery relatívne na slušnej úrovni. SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945, s. 351.

Stavba mostu

Mesto začne i so stavbou mostu, ktorý spojí Hospodársku a Tukovu ulicu s mestom cez Františkánsku bránu. Vedľa doterajšieho prechodu sa postaví vozový park prechod a prechod pre peších. Toto bolo už dávnejšie projektované, takže sa so stavbou započne v najbližšom čase.

Lahkoatletické preteky

V sobotu 5. októbra usporiadal TŠS na ihrisku lahkoatletické preteky o medailu zdatnosti, ktorú získal mladý atlét Veneni. Priebeh pretekov mal rýchly spád a bolo by si želať, aby podobné preteky boli častejšie.

Výstava obrazov

Dňa 6. októbra otvoril v Panónii vládny komisár Dr. Fr. Orlický výstavu obrazov akademického maliara Miloša Bazovského. Umenie musí vychádzať z ľudu a pre ľud – hovoril Dr. Orlický. Je ono dôležitým činiteľom pri hodnotení kultúrnej vyspelosti celého národa. Za ústredie Matice slovenskej prehovoril Jozef Cincík, ktorý v krásnej a obsažnej prednáške prešiel dejinami umenia a poukázal na všetky prvky, ktorých si musí tvorca pri tvorení a kritik pri hodnotení diela všímať. Len škoda, že účasť bola malá.

Jubileum práce

Dňa 8. októbra mestský zamestnanec Ján Wojtaschek oslávil 40-ročné jubileum svojho vstupu do zamestnania mesta, k čomu mu gratulovali spoluzamestnanci a trnavská verejnosť, ktorej pomáhal radami.

Stavba sociál. domova a kostola na Kopánke

Po dôležitých technických prípravách 12. októbra započalo sa so stavbou sociálneho domova a kostola na Kopánke, o čom sa už dlho hovorilo a sbieľaly sa podporné milodary. Prácu prevzala bratislavská firma Kreibich a Kyselá. Toho roku sa začne stavať z plánovaného objektu len jedna čiastka. V ďalšej práci sa bude pokračovať neskôr.

Spomienka na Martina Rázusa

Zásluhou miestneho odboru Matice slovenskej spomenula Trnava tohto roku na nebohého Martina Rázusa. Stalo sa tak 18. októbra rečou inšpektora Karola Rapoša z Bratislavy, osobného priateľa nebohého básnika, spisovateľa, politika a evanjelického farára. Vo výročný deň jeho narodenin spomínali sme predčasnú smrť a tie roky, ktoré strávil v práci za svoj rod a svojich veriacich, na básnika, ktorý svojím perom najživšie reagoval na víťazstvo alebo pokles pochodu slovenskej pochodne. V reči Karola Rapoša, po

otváracích slovách Tajomníka MOMS⁹⁷⁰ Jána Trančíka a po recitácii Rátusovej básne, počuli sme ukážky z Rázusovej literárnej tvorby, z ktorej sála radosť, keď sa radoval národ a vanie chmúra, keď bolo s nami zle. Prednáška bola prvotriednym literárnym zhodnotením Rázusovej tvorby. Poslednú Rázusovu báseň recitoval Ján Trančík a ukážky z Rázusovej tvorby prečítala učiteľka Franková.

Započatie stavby sociál. domu na Kopánke

24. októbra popoludní shromaždila sa školská a remeselnícka mládež na dvore Biskupského gymnázia, odkiaľ odišla na Kopánku k slávnostnému započatiu stavby sociálneho domu a kostola.⁹⁷¹ Dr. Jozef Janda posvätil pozemok, na ktorom sa začaly kopať základy. Vo svojej reči povzbudil mládež i rodičov ku kresťanskej výchove a obetavosti. Čestný výkop do základov vykonal v zastúpení vládneho komisára mesta František Ondruš. Vo svojom prívete poukázal a ocenil podnikavosť v práci na tvrdej pôde sociálneho diela, ktoré je tak potrebné v našom meste. Za učňovské školy prehovoril odborný učiteľ Fero Kánik. Slávnosť zakončil riaditeľ saleziánskeho ústavu Dr. František Sersén, ktorý spomenul lepšiu budúcnosť obyvateľov tejto štvrti. Poďakoval mestu, okresu, župe i vláde za hmotnú a mravnú pomoc a za živý záujem o toto saleziánske dielo.⁹⁷²

Nový okresný náčelník

V pondelok 28. októbra sišlo sa v Panónii vyše 50 starostov a vládnych komisárov, veliteľia žandárskych staníc, personál okresného úradu, aby sa prvý raz stretli s novým okresným náčelníkom Andrejom Kutlíkom. Okresný náčelník sa predstavil programovou večerou, v ktorej medzi iným povedal: My musíme spolupracovať s ľudom, lebo náš ľud vytrpel mnoho a lásky užil málo. V konkrétnych možnostiach práce vyzdvihol konsolidáciu obcí a žiadal venovať pozornosť bytovej otázke.

Výbor pre postavenie športového strediska

V stredu 30. októbra bola na Radnici ustanovujúca schôdzka „Prípravného výboru pre postavenie športového strediska v Trnave“. Na tejto schôdzke bol ustanovený výbor pre postavenie tohto strediska a ostatné komisie. Športové stredisko má byť na Rybníku.

⁹⁷⁰ Miestny odbor Matice slovenskej.

⁹⁷¹ Sociálny dom bol otvorený 8. 12. 1941 pri výročí stého výročia postavenia saleziánskeho oratória don Boscom. KARABA, R.: Zriadenie nových farností na Kopánke a Tulipáne v roku 1942, s. 55.

⁹⁷² Na výstavbu prispel napríklad aj Jozef Tiso a mnohí iní.

Divadelné predstavenie

V nedeľu 3. novembra zahráli trnavskí typografi divadelnú hru „Drotár“, s ktorou boli spokojní všetci návštevníci, lebo herci podali prvotriedny výkon.

Prednášky

Miestny odbor Matice slovenskej usporiadal 7. novembra prednášku Dr. Jozefa Scheffera na tému „Detská obrna, jej príčiny i následky a ochrana proti nej“. – 14. novembra prednášal Dr. František Hrušovský na tému „Cez stáročia slovenských dejín k slovenskej samostatnosti“, v ktorej odôvodnil boj Slovákov za slobodu. Predviedol dejiny najstarších slovanských kmeňov na dnešnom území Slovenska, ich scelenie, rozbitie a úpadok pod nadvládou maďarských kmeňov, oslobodenie svetovou vojnou v rámci ČSR a konečne osamostatnenie sa v národný a štátny celok v roku 1939.⁹⁷³ – Obidve prednášky boli hojne navštívené.

Výstava obrazov a sôch

Miestny odbor Matice slovenskej usporiadal od 1. do 9. decembra výstavu obrazov akademického maliara Teodora Moussona a výstavu sôch akademického sochára Jána Hučku. Pri otvorení výstavy o umení prehovoril Pavol Lukachich. Účinkoval Trnavský slovenský spevokol a Robotnícky spevokol Bradlan. Návštevníci výstavy boli spokojní jak námetmi, tak i kompozíciou farieb a detailným vypracovaním sôch, z ktorých upútala svojou výraznosťou socha Žobráka a umeleckým prevedením Speváčka. Obe sochy boli z dreva.

Záznam v matrike

V roku 1940 bolo do štátnej matriky zapísaných 646 narodených, 524 zomrelých a 278 párov zosobášených.

Rok 1941

Funkcia Trnavy v živote národa

Posledným sčítaním ľudu stala sa Trnava po Bratislave najväčším mestom na Slovensku, lebo mala 25.183 obyvateľov.⁹⁷⁴ Tento jej vzrast pripomí-

⁹⁷³ František Hrušovský bol slovenský historik, prvý syntetik slovenských dejín, verejný činiteľ, významný predstaviteľ slovenského exilu. (Nielen) v období 1. Slovenskej republiky vydal viacero publikácií o slovenských dejinách. V Trnave na pozvanie miestneho odboru Matice slovenskej prednášal niekoľkokrát.

⁹⁷⁴ Je pravdepodobné, že počet obyvateľov mesta sa po poslednom sčítaní v roku 1938 radikálne zvýšil aj prílevom utečencov z Maďarska.

name nielen pre túto okolnosť, ale aj preto, že má svoje osobitné poslanie medzi ostatnými mestami Slovenska. Trnava je nielen obilnou komorou, ale aj zásobárňou kultúrnych hodnôt a tradície slovenského života. Toto svoje vznešené poslanie vykonávala od roku 1559 založením gymnázia Mikulášom Oláhom. Funkciu kultúrneho života prevzala neskôr v Trnave založená univerzita,⁹⁷⁵ po zrušení ktorej preberá kultúrnu stránku slovenského života Učené tovarišstvo, založené Antonom Bernolákom,⁹⁷⁶ po ňom preberá túto kultúrnu funkciu Spolok sv. Vojtecha, ktorý vykonáva túto prácu od roku 1870 dosiaľ. Tento spolok, ktorý po zrušení Matice slovenskej bol jediným celonárodným spolkom, slávi tohoto roku 71-ročné jestvovanie. K tomu sa však ešte vrátíme, lebo našim poslaním je písať a zaznamenávať udalosti chronologicky.

Oslavy štátneho sviatku

Oslavy štátneho sviatku⁹⁷⁷ začaly akadémiou miestnej posádky, ktorú otvoril major Rudolf Noskovič. Pekný program vyplnil spevokol pod vedením aspiranta Červenku, cvičením vojakov s puškami a prostrnými cvikmi. Aspirant Kovačič predniesol príležitostnú báseň. Predposledné číslo bol Jurigov pochod, ktorý nacvičil aspirant Strýček. Pochod mal veľký úspech, museli ho opakovať. Záverom vystúpilo vojsko so živým symbolickým obrazom. Okrem tejto vojenskej akadémie prispela k oslavám štátneho sviatku aj miestna organizácia HSLS.⁹⁷⁸ Slávnosť bola otvorená piesňou „Bože, čos ráčil“, po čom slávnostnú reč povedal poslanec a vládny komisár mesta Dr. František Orlický. Slávnosť bola spestrená príležitostnými básňami, sólovými a sborovými spevmi.

Koncert

Miestna organizácia HSLS usporiadala v sobotu 22. marca v Mestskom divadle koncert klasickej polyfónie a slovenskej vokálnej hudby. Prejav povedal poslanec Konštantín Čulen. Sborové spevy a slovenské piesne zaspievali saleziánski chlapci pod vedením profesora Strečanského. Koncert bol ukončený štátnou hymnou.

Oslava 1. mája

Sviatok práce bol oslávený veľkolepe a primerane dňa 1. mája. Slávnostní rečníci hovorili o význame práce pre jednotlivca i pre celý národ.

⁹⁷⁵ Trnavská univerzita bola založená v roku 1635 kardinálom Petrom Pázmaňom. Mala 4 fakulty: filozofickú, teologickú, právnickú a lekársku. V roku 1777 bola presídlená do Budína.

⁹⁷⁶ Slovenské učené tovarišstvo bolo založené v Trnave Antonom Bernolákom v roku 1792.

⁹⁷⁷ Myslí sa tu oslava vyhlásenia Slovenského štátu 14. marca.

⁹⁷⁸ Hlinkova slovenská ľudová strana.

Štefánikova oslava

3. mája večer sišli sa Trnavčania pri pomníku M. R. Štefánika, aby si uctili nesmrteľnú pamiatku veľkého slovenského bohatiera, ktorý za slobodu svojho slovenského rodu položil i svoj mladý život. Program bol vyplnený prejavom, recitáciami a sborovými spevmi. Študenti a kultúrne ustanovizne položili k Štefánikovmu pomníku vence. Oslava bola zakončená hymnickou piesňou „Kto za pravdu horí“.

Sviatok slovenskej rodiny

21. mája oslávili trnavské deti sviatok svojich matiek, pomenovaný „Sviatkom slovenskej rodiny“. Po prejave o význame matky v rodine a o význame rodiny v štáte bol usporiadaný cez mesto veľmi milý sprievod matiek so svojimi deťmi, ktorým žiarili očká radosťou, tak isto, ako matkám, že sa môžu vzájomne so sebou pochváliť pred svetom.

Akadémie

Trnavské robotníctvo usporiadalo 22. mája slávnostnú akadémiu na pamiatku 50. výročia vydania sociálnej encykliky pápeža Leva XIII. „Rerum novarum“.⁹⁷⁹ Slávnostná akadémia bola v Mestskom divadle, ktoré bolo robotníctvom zaplnené do posledného miesta. Po úvodnom preslove robotnícky spevokol Bradlan zaspieval slovenské národné piesne. Potom bola recitácia básne Grebáča-Orlova „Svetlo s neba“. Slávnostný prejav mal poslanec Ján Mora, ktorý vyzdvihol dôležitosť vydania pápežskej encykliky a jej význam v sociálnych otázkach pre slovenské kresťanské robotníctvo. Slávnosť bola zakončená spevom saleziánskych chlapcov.

Posviacka základného kameňa kostola a sociál. domu na Kopánke

V nedeľu 24. mája bol posvätený základný kameň pre saleziánsky kostol a sociálny dom mládeže na Kopánke. Obrady posviacky vykonal biskup Dr. Pavol Jantausch. Vládu zastupoval predseda Štátnej rady Dr. Viktor Rasz, ktorý želal pri čestnom poklepe sociálnemu dielu saleziánov hodne zdraru a požehnanja. Vyslovil vďaku vláde za hmotnú a mravnú podporu, poskytnutú tomuto dňu. Mesto a úrady zastupoval vládny komisár Dr. František Orlický, vojsko major Strapák a školy inšpektor Eduard Oravský. Obyvateľstvo Trnavy a okolia zúčastnilo sa na tejto slávnosti vo veľkom množstve. Slávnostné prejavy a poklepy základného kameňa vyzneli v úprimné želanie, aby toto sociálne dielo pomáhalo vláde v starostlivosti

⁹⁷⁹ Išlo o encykliku s podtitulom „O robotníckej otázke“ vydanú 15. mája 1891, v ktorej cirkev zaujala oficiálne stanovisko k sociálnym veciam. Podporila práva pracujúcich vytváraf odborové zväzy, odmietla komunizmus a neobmedzený kapitalizmus a zároveň potvrdila právo na súkromné vlastníctvo.

o najnižšie vrstvy nášho ľudu. Slávnosť bola zakončená štátnou a pápežskou hymnou.

Šesťdesiatiny M. Sch. – Trnavského

24. mája oslávil hudobný skladateľ Mikuláš Schneider Trnavský svoje šesťdesiatiny. V tento deň mu pripravila Trnava slávnostnú akadémiu, na ktorej sa síšlo veľmi početné, hudbumilovné obecnstvo, ktoré počulo piesne skladateľa. Na akadémií povedal otvárací prívet vládny komisár mesta Dr. František Orlický, po čom nasledovala pieseň „Bože, čos ráčil“, ktorú zaspieval Trnavský slovenský spevokol. Slávnostnú reč povedal Štefan Schultz, ktorý oboznámil prítomných so životom a dielom Mikuláša Schneidra – Trnavského, veľkého pestovateľa slovenskej ľudovej piesne a najvýznačnejšieho predstaviteľa slovenskej národnej a vokálnej hudby, za ktorú oslávenec dostal štátnu cenu. Po prejavoch hostí, zástupcov úradov, spolkov a korporácií nasledovali ukážky z jeho skladieb ľudových piesní, ktoré boli spievané sólove i sborove trnavskými i bratislavskými spevákmí. Prednesená bola i sborová skladba z jeho operety „Bellarosa“, ktorá bola v tom čase predvedená na scéne Národného divadla v Bratislave. Sólový spev tejto ukážky predniesol Ján Skukálek. Slávnostná akadémia vyznela veľkolepe, čo je dôkazom, že Trnavčania si vedia uctíť muža, ktorý vyšiel z ich radov a ktorý meno Trnavy i slovenskej hudby urobil zvučným nielen po celom Slovensku, ale otvoril dvere slovenskej hudbe do širého sveta. Trnava môže byť hrdá, že má takého muža. Kiež by sme ich mali čím viacej.

Oslavy memoranda

Celý slovenský národ dôstojne oslávil 80. výročie Memoranda slovenského národa.⁹⁸⁰ Do týchto osláv sa zapojila i Trnava. Slávnosť bola usporiadaná za účasti kultúrnych spolkov a organizácií. Po štátnej hymne odznela slávnostná reč o význame Memoranda – tohto dôležitého medzníka v kultúrnom i národnom živote Slovákov, na ktorý sa odvážili roduverní Slováci pod vedením Štefana Marka Daxnera. Ostatný program bol vyplnený spevom a recitáciami. Slávnosť bola zakončená hymnickou piesňou „Kto za pravdu horí“.

Oplotenie pri štát. nemocnici

Dňa 28. mája vypísalo Ministerstvo dopravy a verejných prác verejnú súťaž ma práce staviteľské a remeselnícke, spojené s adaptáciou admini-

⁹⁸⁰ Memorandum národa slovenského prijalo Slovenské národné zhromaždenie 6. až 7. júna 1861 v Turčianskom Svätom Martine.

stratívnej budovy a stavbu oplotenia o dĺžke 300 metrov pre štátnu nemocnicu.

Vojna proti SSSR ⁹⁸¹

Keď slovenská vláda vyhlásila 24. júna vojnu bratskému Rusku,⁹⁸² museli i trnavskí chlapi nastúpiť do boja proti našim slovanským bratom. Väčšina z nich nastupovala s veľkou nevoľou, lebo málokto mal vôľu bojovať za cudzie záujmy.⁹⁸³ Nástup vojakov zapadol práve v čase žatvy. Najcennejšie pracovné sily musely odísť na front. Preto sa doma musely začleniť do pracovného procesu všetky práceschopné sily, aby sa žatva mohla úspešne previesť a aby bolo pre všetkých dosť chleba. Veľmi cenným príspevkom bolo prepustenie 3.000 záložných vojakov z frontu, z ktorých veľká časť pripadla na Trnavu a okolie. Toto rozhodnutie vojenskej správy našlo vo verejnosti radostnú ozvenu. V tom čase nariadila vláda pracovnú povinnosť v podnikoch pre poľnohospodársku výrobu, v mliekárňach, na pílach, v skladoch dreva, v podnikoch na ťažbu dreva, na výrobu debien, v tehelniach, vo vodárňach, plynárňach a elektrárňach, v podnikoch pre dopravu nákladu alebo osôb, v lekárnach, v liečebných ústavoch, v karanténnych dezinfekčných, čistiacich a spaľovacích staniaciach. Ďalej bola vyhlásená pracovná povinnosť v podnikoch na ťažbu prirodzených minerálnych vôd a solí, v mydlárňach a vo sviečkárňach, v rozhlase a v tračiarňach. Pracovná povinnosť sa týkala všetkých zamestnancov, pracujúcich v týchto podnikoch a oboroch bez ohľadu na vek a pohlavie. S popisom a s potrebnými krokmi k rýchlejšiemu uplatneniu a vykonaniu tohto nariadenia započalo sa hneď po vyhlásení.

Slávnosť posviacky obnovenia sochy P. Márie

15. augusta odbavovala sa slávnosť posviacky obnovenia sochy Panny Márie na Mestskej veži. Pontifikálnu sv. omšu na námestí pri soche sv. Troje celebroidal biskup Dr. Pavol Jantausch. Po omši bola prevedená posviacka sochy, po čom sa katolícki občania zúčastnili procesie, po ktorej bola záverečná pobožnosť v jezuitskom kostole, kde účastníci zaspievali pápežskú

⁹⁸¹ Sväz sovietskych socialistických republík.

⁹⁸² Slovenská republika vojnu Rusku nikdy nevyhlásila. Pod zaužívaným pojmom Rusko sa myslí Sovietsky zväz. Slovensko do vojny vstúpilo už dva dni predtým, 22. júna, 24. júna 1941 boli prekročené slovenskou armádou hranice Sovietskeho zväzu.

⁹⁸³ Jedným z nemeckých spojencov v ťažení bola aj Slovenská republika. Z iniciatívy jej predsedu vlády a ministra zahraničných vecí Vojtecha Tuku sa pripojila už 22. júna 1941. Vstup do vojny sa udial neústavným spôsobom – obídením zákonodarného zboru – Snemu SR. Bez ohľadu na to už dva dni nato, 24. júna 1941, prekročila dvojtisícová Rýchla skupina (od 8. júla premenovaná na Rýchlu brigádu) ako prvá slovenská formácia hranice ZSSR. Za ňou postupoval armádny zbor s 50-tisíc mužmi. Viacerí z nich sa domov nikdy nevrátili. Historik Martin Lacko vypracoval zoznam padlých príslušníkov slovenskej armády, medzi ktorými sú aj desiatky z okolia Trnavy. <http://www.upn.gov.sk/sk/padli-zomreli-a-zabiti-sl-vojaci/>

a národnú hymnu. – Oprava Mestskej veže bola prevedená nákladom 125.000.- Ks, previedla ju firma Pittel a Brausewetter. Socha P. Márie bola sňatá 13. júla Karolom Kohúciikom, pokryváčom z Trnavy a pozlátená nákladom 4.500.- Ks 23 a pol karátovým zlatom v dielni známeho odborníka – pozlátnika Petra Michaletza, ktorý toho času pozlátil i guľu na veži františkánskeho kostola. Socha bola na pôvodné miesto umiestená tesárskym majstrom Júliusom Kazimírom a pokryváčom Karolom Kohúciikom.⁹⁸⁴

Turnaj stredoškolákov

Vo štvrtok 4. októbra bol otvorený futbalový turnaj trnavských stredoškolákov za účasti Obchodnej akadémie, Štátneho gymnázia, Biskupského gymnázia a Obchodnej školy. K nastúpeným mužstvám prehovoril vládny komisár Dr. F. Orlický, ktorý za mesto daroval pre tento turnaj pekný pohár. Na zápasoch bolo asi 500 nadšených divákov, ktorí boli so športovými výkonmi stredoškolákov spokojní.

Trnavskí pästiar

Zo športového stanoviska treba sa ešte zmieniť o trnavských pästiaroch, o ktorých už dávno nebolo nič počuť. Teraz znova dávajú o sebe vedieť, lebo sa síšli na členskej schôdzke a pod predsedníctvom Dr. J. Adamčíka sa rozhodli oživiť pästiarstvo, ktoré malo nedávno nielen doma, ale i za hranicami dobré meno.⁹⁸⁵ Trnava má dosť mladých talentov a materiálu, z ktorého sa v najkratšom čase vycvičí mužstvo, hodné svojej povesti a dobrého mena trnavského pästiarstva. S tréningom sa započne v najbližších dňoch, a to pravdepodobne v telocvični Štátneho reálneho gymnázia.

Votívny sviatok Trnavy

Ako každoročne, i tohto roku sa pripravila Trnava na dôstojné oslávenie 21. novembra. Je to votívny sviatok Trnavy, ktorý obyvatelia mesta svätia už vyše dvoch storočí, pri čom obnovujú sľub, ktorí dali naši predkovia vtedy, keď bola Trnava najviac sužovaná cholerou.⁹⁸⁶ Pôvodná listina tohto sľubu nachádza sa v archíve rím. kat. farského úradu, písaná po latinsky. Sľub je v preklade ta-

⁹⁸⁴ Je zaujímavé, že v novinách sa objavujú správy o výmene sochy už v roku 1939. 13. júla bola za účelom pozlátenia zložená socha panny Márie, pri ktorej snímaní odhalili robotníci zaujímavý nález. V guľi pod ňou našli cínovú trubicu, v ktorej objavili rozličné historické listiny objasňujúce históriu veže a sochy. Už 22. augusta 1939 sa pozlátená a posvätená socha opätovne dostala na staré miesto, avšak už s novým obsahom. Okrem starších listín boli do nej vložené výtlačky *Trnavských novín*, ako aj *Slováka* či zoznam predstaviteľov mesta. *Trnavské noviny*, 27. 8. 1939, s. 1.

⁹⁸⁵ V 30. rokoch bol trnavský box na vrchole najmä zásluhou Karola Baranoviča, ktorý sa niekoľkokrát stal aj majstrom Slovenska. Pozri viac LIESKOVSKÝ, J.: Bard trnavského boxu. In: *Novinky z radnice*, august/september 2013.

⁹⁸⁶ Trnavčania slávia tento sviatok, dnes známy ako Trnavská novéna, do dnešných dní.

kého znenia: „Za tú milosť sme sa usniesli a zaviazali nás i našich potomkov obojeho pohlavia, všetkých spolu i jednotlivcov i budúcich obyvateľov tohto mesta, nech sú akéhokoľvek náboženstva alebo vierovyznania, k väčšej sláve božej a ku cti samej Preblahoslavenej Panny Márie, že jej sviatok Obetovania, ktorý každoročne pripadá na deň 21. novembra, zasvätíme navždy slávnostným spôsobom ako ostatné sviatky. Tak sa usnášame a sľubom zaväzujeme“.⁹⁸⁷

Na konci roku

December bol vyplnený divadelnými a kabaretnými večierkami, aby aspoň takto obyvateľstvo zabudlo na hrôzy vojny, zúriacej okolo nás, od ktorej sme boli dosiaľ ešte uchránení, za čo, ako i za celý šťastne prežitý rok ďakujeme Bohu.

Záznam v matrike

Za rok 1941 bolo do štátnej matriky zapísaných 658 narodených, 512 zomrelých a 297 párov zosobášených.

Rok 1942

Premiéra operety

Robotnícky spevokol Bradlan predviedol 17. a 18. januára v Mestskom divadle premiéru ľudovej operety v 3. dejstvách „Vy krásne Tatry malebné“.

Chorvátska mládež v Trnave

V druhej polovici januára zavítala do Trnavy výprava chorvátskej mládeže. Výpravu, pozostávajúcu z 20 členov, privítal pred Radnicou vládny komisár mesta Dr. František Orlický. Potom si výprava prezrela zaujímavosti a historické i umelecké pamiatky mesta.

Schôdzka osvetovej komisie

Okresná osvetová komisia v Trnave mala vo štvrtok 29. januára schôdzku, ktorú otvoril škôldozorca Eduard Oravský. Po vybavení organizačných vecí komisie o slovenskom hospodárskom združení prednášal prednosta osvetového oddelenia ústredia správy Sdruženia Dr. Jozef Magala.

Valné shromáždenie Bradlanu

4. februára konalo sa 12. valné shromáždenie Robotníckeho spevokolu Bradlan, ktorý má už za sebou kus peknej práce v prospech povznesenia

⁹⁸⁷ Celé znenie je uverejnené v *Trnavských novinách*, 19. 11. 1939, s. 3.

slovenskej piesne a sborového spevu počas svojho trvania. Práca tohto sboru a jej výsledky sú tým cennejšie, že ide o spevokol, ktorého členovia sa regrutujú poväčšine z ťažkopracujúcich.

Kabaretný večierok

Dňa 4. februára zavítal do Trnavy kultúrny a zábavný krúžok Pracovného sboru Ministerstva národnej obrany, aby tu pod heslom „Pracovníci – vojakom“ predviedol fašiangový kabaretný večierok v Mestskom divadle.⁹⁸⁸ Večierok sa veľmi pekne vydaril. Príslušníci Pracovného sboru týmto vystúpením sa priblížil k srdciam slovenskej verejnosti, ktorá pochopila, že Pracovný sbor vedie svojich príslušníkov po správnej ceste po stránke kultúrnej a výchovnej.

Divadelné predstavenie

V dňoch 14. a 15. februára usporiadala m Mestskom divadle HG divadelné predstavenia predvedením veselohry v 3. dejstvách „Tri dvojčatá“.

Voľba mestského výboru

Dňa 6. marca bola prevedená voľba do mestského výboru. Voľba sa prevažovala v miestnostiach saleziánskeho ústavu systémom verejnej voľby vopred pripravených kandidátnych listín, a to akklamáciou. Zvolení boli: Kornel Šarmír, Vincent Krajčovič, Jozef Šimončíč, Eugen Rott, Rudolf Jáger a Dr. Pavol Bagin ako mešťanosta.

Oslavy št. sviatku

14. marca boli oslavy štátneho sviatku.⁹⁸⁹ V predvečer tohto dňa bola v Mestskom divadle akadémia a v deň sviatku oslava na námestí.

Štátna cena sochárovi J. Koniarkovi

Pri príležitosti štátneho sviatku dostal trnavský sochár Ján Koniarek štátnu cenu za výtvarné umenie. Koniarek vytvoril rad pomníkov a sôch. Jeho dielom je trnavský pomník M. R. Štefánika, pomník padlých vojakov vo svetovej vojne a Bernolákov pomník v parku. Vláda uznala vynikajúce umelecké vlastnosti Koniarkove, za ktoré mu priznala štátnu odmenu a slovenská verejnosť, najmä trnavská, prijala s uznaním toto rozhodnutie.

⁹⁸⁸ V Trnave fungoval Pracovný zbor Ministerstva národnej obrany od začiatku roka 1941 do roku 1944. Viac pozri BALCOVÁ, M.: Činnosť pracovného zboru národnej obrany v Trnave v rokoch 1941 – 1944. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Trnava v rokoch 1939 – 1989*, s. 65 – 87.

⁹⁸⁹ Myslí sa oslava sviatku vyhlásenia Slovenského štátu 14. 3. 1939.

Prednáška

V týchto dňoch prednášal na Štátnom reálnom gymnáziu literárny kritik J. E. Bor na tému „Slovenské aktuality“. Zmienil sa o význame národnej literatúry, rozoberal vzťah náboženstva a národnosti a dotkol sa generačnej otázky. Po prednáške odpovedal na dotazy a námietky. Prednáška mala živú ozvenu.

Úmrtie mestského r. k. farára

V piatok 27. marca ráno o 8. hod. umrel v Štátnej nemocnici trnavský mestský farár, prelát msgr. Alojz Zelliger vo veku 79 rokov. V Trnave bol farárom od roku 1916. Zelligera budú s vďačnosťou spomínať mnohí sociálne slabšie situovaní občania, ktorým pomohol svojou dobročinnosťou.⁹⁹⁰

Časopis „Trnavský kraj“

19. apríla vyšlo prvé číslo časopisu „Trnavský kraj“, slúžiaci potrebám celého trnavského okresu, nahradzujúc zaniknutý časopis „Trnavské noviny“. Časopis vydáva okresná organizácia HSLS Trnava – mesto. Redaktorom časopisu je škôldozorca Eduard Oravský.

Sbierka Slovenského Červ. kríža

V nedeľu 10. mája otvoril notársky riaditeľ Štefan Predmerský bleskovú pouličnú sbierku Slovenského Červeného kríža. Predpoludním bol pri sbierke koncert. Sbierka vyniesla od rána do 15. hod. vyše 10.000.- Ks. Pokračovalo sa v nej do polnoci v kaviarňach.

Oslavy biskupskej konsekrácie

Oslava 25. výročia biskupskej konsekrácie Pia XII. konala sa 17. mája v Mestskom divadle. Slávnosť otvoril biskup Dr. Pavol Jantausch. Slávnostnú reč povedal Dr. Ludovít Knappek, ktorý osvetlil osudy Cirkvi, ktorá preplávala všetkými búrkami svetových dejín víťazne. Túto Cirkev vedie v dnešných dňoch pápež Pius XII., ktorý, chcúc liečiť základné choroby ľudstva, neprestáva prízvukovať otázku sociálnu, ozdravenie rodinného života a potrebu spravodlivého pokoja.⁹⁹¹ Akadémia bola doplnená hodnotnými hudobnými a spevnými číslami. Na akadémii prehovoril i zástupca Sv. Stolice Dr. Jozef Burzio, ktorý po slovensky povedal tento prejav: „Vaša slávnosť, ktorej som bol teraz svedkom, prekonalala moje očakávanie. Trnava, tento

⁹⁹⁰ Zelliger bol už v roku 1917 vymenovaný za titulárneho opáta a 1931 za pápežského preláta a prepošta. KARABA, R.: Zriadenie nových farností na Kopánke a Tulipáne v roku 1942, s. 51.

⁹⁹¹ Pius XII. dostal pre svoju činnosť skutočne prívlastok „pápež pokoja“. Pozri WALTER, O.: *Pius XII. Pápež pokoja*. Bratislava 1940.

malý slovenský Rím, nechce zaostať za veľkým a večným Rímom v preukazovaní a dokazovaní horúcej lásky a nezlomnej oddanosti k spoločnému Otcovi, k slávne panujúcemu Piovi XII. Vaša manifestácia je dôkazom toho, že vďačne ste otvorili svoje srdcia želaniu sv. Otca, lebo v deň jeho jubilea, ktorým celý katolícky svet oslavuje dvadsiatepiate výročie jeho biskupskej konsekrácie, složili ste k jeho nohám krásnu duchovnú kyticu zbožných modlitieb, dobrých skutkov a rozličných obetí, na jeho svätý úmysel vykonaných. A jeho úmysel je: morálne obrodenie a ozdravenie sveta v duchu svätého Evanjelia. Preto vašu vzácnu spoločnosť nemôžem opustiť dotiaľ, kým vám všetkým i v mene sv. Otca srdečne nepoďakujem. Konám túto ozaj milú povinnosť vďačne a viem, že sv. Otec, ktorý sa určite dozvie o vašich prejavoch lásky a oddanosti, o vašich modlitbách, dobrých skutkoch a obeťiach, otcovsky bude žehnať vám všetkým i vašim milým. Vytrvajte v tomto svätom zapálení lásky a oddanosti k svätému otcovi, čím budujete na viac ako tisíc a storočnej tradícii a zabezpečujete najkrajšiu budúcnosť svojho a všetkým nám milého slovenského národa. Pán Boh vám zaplať a prebohato vás požehnaj!“ – Akadémia bola zakončená živým obrazom „Hold Slovenska sv. Otcovi“ od J. Koniarka, ktorý znázornili členovia Sdruženia katolíckej mládeže.

Prednáška

V nedeľu 24. mája sišla sa živnostenská mládež a živnostníci v Panónii, kde bola o 11. hod. manifestácia živnostenskej mládeže. Hlavným rečníkom bol V. H. Kurtha, riaditeľ sociálne-zdravotných spolkov, ktorý prehovoril na tému „Živnostenská mládež a jej úlohy v budovateľskom programe Slovenska“. Peknou rečou oduševnil živnostenskú mládež k súdržnosti.

Oslavy u saleziánov

Dňa 31. mája boli oslavy u saleziánov, ktorých činorodá práca sociálna a kultúrna je všeobecne známa. Na oslavách za zúčastnil i zástupca sv. Stolice Dr. Jozef Burzio, ktorý prijal predstaviteľov úradov a verejného života, s ktorými zostal v dlhšom rozhovore. Z príležitosti týchto osláv chovanci ústavu zahrli operetu „Rybári“ od prof. Strečanského.

Preteky v recitovaní, speve, hudbe

Spojené krúžky trnavských stredných škôl usporiadaly 3. júna preteky, na ktorých sa závodilo v recitovaní, v speve a v hudbe. Na preteky bol pozvaný prednášať redaktor časopisu „Rozvoj“ prof. Dr. Ján Sedlák, ktorý prehovoril o študentskej práci, o literárnej činnosti najmladších o generačných problémoch v slovenskej literatúre a o význame časopisu „Rozvoj“ pre dotváranie umeleckých študentských talentov.

Návšteva poslucháčov práv

Dňa 11. júna podnikli poslucháči práv Slovenskej univerzity pod vedením Dr. Ludovíta Knappeka exkurziu do Trnavy. Tu si prehliadli biskupské sídlo, kostoly, Radnicu, kde ich v mene mesta privítal zástupca vládneho komisára, ktorý im udelil pekné dary. V Spolku sv. Vojtecha si prezreli modernú tlačiareň a múzeum. Všade boli prehliadky sprevádzané odborným výkladom znalcov.

Návštevy predsedu SČK

V nedeľu 21. júna pri príležitosti skladania prisahy veľkého počtu samaritánov a samaritániek Slovenského Červeného kríža navštívil Trnavu predseda SČK Dr. Martin Sokol, ktorého na hranici mesta privítali zástupcovia mesta a SČK. Skladanie prisahy bolo na námestí.

Zlatá omša

Na sviatok Petra a Pavla slúžil svoju zlatú omšu prelát – kanonik Dr. Jozef Janda, ktorý pred 50-imi rokmi odslúžil svoju prvú omšu. Dr. Jozef Janda vyvíjal okrem svojej dušpastierskej činnosti i činnosť publicistickú a politickú. Vydal rad nábožensko-kultúrnych publikácií a učebníc, keď účinkoval na teológii v Trnave.⁹⁹²

Deputácia Dr. Čimu

11. augusta deputácia mesta Trnavy na čele s Dr. Čimom navštívila ministra vnútra A. Macha a požiadala ho, aby boli z Trnavy vysťahovaní všetci židia, teda aj tí, ktorí na základe rôznych intervencií boli tu ešte ponechaní.⁹⁹³

Stavba rodinných domov

V druhej polovici augusta bola dokončená v rámci akcie „Tisíc rodinných domkov“ stavba 36 domov na Nitrianskej ceste, a to: 12 jednoizbových a 24 dvojizbových. Domy boli hneď predané záujemcom: dvojizbový za 75.000.-

⁹⁹² ThDr. Jozef Napoleon Janda bol od roku 1929 rektorom seminára v Trnave a od roku 1932 generálny vizitátor. Autor náboženských a osvetových príručiek, redaktor časopisu *Kresťan*, od roku 1897 funkcionár Spolku sv. Vojtecha, neskôr HSLŠ. Zomrel v Trnave 30. 5. 1945.

⁹⁹³ Ferdinand Čimo, ktorý bol v rokoch 1. Slovenskej republiky právnym zástupcom mesta, bol ako vedúci deputácie po roku 1945, aj vzhľadom na svoju gardistickú minulosť, po vojne perzekvovaný. Bol zbavený funkcie na základe uznesenia NV mesta Trnava z 18. 5. 1945. Hoci o ponechanie v službe požiadal už 19. 4. 1945, NV aj tak zrušil jeho poverenie. Zaiste zavázil aj fakt, že F. Čimo bol prvým oblastným veliteľom HG trnavskej oblasti a pod jeho vedením navštívila deputácia mesta Trnava 11. augusta 1942 ministra Alexandra Macha, ktorého žiadala, aby „*boli z Trnavy vysťahovaní všetci Židia, teda aj tí, ktorí na základe rôznych intervencií boli ešte v meste*“. Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 5709/1945 adm. Medzi ďalšími prepustenými zamestnancami figurovali viacerí známi exponenti predchádzajúceho režimu ako Fr. Adamčík, Ján Čierny či Štefan Gažo. Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 13386/1945 adm.

Ks, z ktorej sumy záujemca musel hneď zaplatiť 15.000.- Ks a ostatné spolu so štátom na polovicu za dobu 25 rokov. Takisto to bolo i u jednoizbových domoch, ktoré stály 57.000.- Ks a nový majiteľ musel hneď zaplatiť 11.400.- Ks.

Stavba domov vo Weislovej doline

V tom istom čase pri ďalšej etape regulácie potoka Trnávky musely byť odstránené na Weislovej doline niektoré núdzové domky, namiesto ktorých mesto spoločne s HSLŠ postavilo nové 4 domy, ale obďaleč potoka, aby neboly poškodzované vodou. Každý dom sa skladal zo štyroch jednoizbových bytov, takže týmto sociálnym činom bolo bytovo zaopatrené 16 najnúdznejších rodín Trnavy.

Posviacka kostola

Na Kopánke bol v nedeľu 13. septembra vysvätený saleziánska kostol a sociálny ústav. Z projektovaného objektu bol už vybudovaný ústav, ktorý je veľmi účelne zariadený, aby mohol plniť svoje kultúrno-náboženské a sociálno-charitatívne poslanie. Tento ústav, ktorý sa bude postupne dobudovávať, bol postavený nákladom vyše dvoch miliónov korún.⁹⁹⁴ – Kopánka má vyše 5.000 obyvateľov, zväčša robotníkov, ktorí týmto sociálnym dielom saleziánov získavajú dôstojný stánok pre výchovu svojej mládeže. Na slávnosti posviacky saleziánskeho kostola a ústavu zúčastnilo sa veľa veriacich. Boli tu zástupcovia armády, úradov a duchovenstva. Posviacku vykonal pápežský protonotár Dr. Ambróz Lazík.⁹⁹⁵ V predvečer tejto cirkevnej slávnosti otvorili vo veľkej aule saleziánskeho ústavu katechickú a misionársku výstavu, na ktorej bola aj informatívna expozícia o diele a činnosti saleziánov medzi mládežou.

Stavba stadia

Dňa 2. októbra započaly sa prípravné práce na stavbe športového stadia, o ktorom sa už veľa hovorilo. Teraz sa konečne pristúpilo k realizovaniu tejto myšlienky. Finančný náklad stavby stadia je zaistený subvenciou mesta a sbierkou medzi občanstvom, ktoré pochopilo svoju povinnosť.⁹⁹⁶

⁹⁹⁴ Celý projekt sa financoval najmä z darov a subvencií. KARABA, R.: Zriadenie nových farností na Kopánke a Tulipáne v roku 1942, s. 55. Zakladateľmi mali byť tí, ktorí obetovali najmenej 1000 korún, do zlatej knihy boli zapísaní tí, ktorí venovali aspoň 500 korún. *Trnavské noviny*, 24. 2. 1940, s. 1.

⁹⁹⁵ Pôvodne mal na žiadosť saleziánov vysvätiť kostol P. Jantausch, ktorý však navrhol nového farára a dekana A. Lazíka. Duchovným správcom sa stal salezián Ján Magula. Tamže.

⁹⁹⁶ Štadión bol otvorený pretekmi 19. 9. 1943. HAZUCHA, M.: *100 rokov atletiky v Trnave*, s. 36.

Prví pilóti bezmotorového lietania

V nedeľu 15. novembra bola v Panónii slávnosť vyradenia prvých pilótov bezmotorového lietania.⁹⁹⁷ Na slávnosti bol prítomný inšpektor leteckého sboru Jozef Murgaš, vládny zástupca Slovenského leteckého sboru, komisár mesta Trnavy Dr. František Orlický, zástupcovia úradov, spolkov a korporácií. Slávnosť sa začala prejavom inšpektora Jozefa Murgaša, ktorý zhodnotil veľký branný význam bezmotorového lietania. Zástupca Slovenského leteckého sboru pripomenul hrdinské činy slovenských letcov na čele s generálom Štefánikom. Vládny komisár Dr. Fr. Orlický obdaril pilotov medailami a povzbudil nových pilotov k ďalšej práci na poli bezmotorového lietania.

Inštalácia Dr. A. Lazíka

V nedeľu 6. decembra bol v biskupskom hlavnom chráme inštalovaný nový dekan – farár msgr. Dr. Ambróz Lazík. Inštaláciu vykonal biskup Dr. Pavol Jantausch.

Baletný večierok

Miestny odbor Matice slovenskej usporiadal 12. decembra v Mestskom divadle baletný večierok, na ktorom vystúpila primabalerína Slovenského národného divadla Mimi Vasilová.

Slávnosť odovzdania vianočného stromu

V nedeľu 13. decembra usporiadala okresná organizácia HSLS slávnosť odovzdania vianočného stromu. Slávnosť bola na námestí. Slávnostnú reč povedal vládny komisár Dr. František Orlický, ktorý apeloval na obyvateľstvo mesta, aby štedrými darmi zmiernilo biedu svojich spoluobčanov.

Divadel. predstavenie

Pred Vianocami zahráli žiaci II. rím. kat. ľudovej školy v Mestskom divadle detskú vianočnú divadelnú hru „Radosť Štedrého večera“ od nádejného dramatika Eleazára Jakubíka. Vďaka riaditeľstvu školy a členom učiteľského sboru, divadlo malo veľký morálny úspech. Čistý zisk bol venovaný na ošatenie chudobných žiakov školy.

Záznam v matrike

Za rok 1942 bolo do matriky mesta Trnavy zapísaných 731 narodených, 276 sobášených a 514 zomrelých.

⁹⁹⁷ K jedným z najznámejších propagátorov bezmotorového lietania v Trnave patrili Ján Koniarek, ktorý pôsobil v tomto období ako veliteľ Hlinkovej leteckej gardy v Trnave.

Rok 1943

Kurz slovenčiny

Okresná osvetová rada usporiadala v rámci osvetovej práce 12. januára v Panónii kurz peknej slovenčiny a pravopisu. Na kurze prednášali miestni učitelia a profesori. Kurz bol spestrený spevnými a koncertnými číslami, ktoré predniesol spevokol Bradlan a kvarteto miestnych učiteľov.

Cyklus prednášok

V pondelok 25. januára otvorili v miestnostiach Matice slovenskej cyklus osvetových prednášok, ktorý začal prednáškou Dr. J. Nemca, primára štátnej nemocnice na tému „Krása ženy“. Ostatné prednášky boli v rámci cyklu každú nedeľu až do 8. marca, na ktorých prednášali odborníci z rôznych odborov.

Porada cukrovárskych robotníkov

28. januára bola celoštátna porada cukrovárskych robotníkov, na ktorej boli prítomní zástupcovia všetkých slovenských cukrovarov.

Akadémia

V sobotu 13. marca usporiadala miestna organizácia HSLŠ za spoluúčasti vojska slávnostnú akadémiu s bohatým programom. V nedeľu 14. marca začaly slávnosti službami božimi v miestnych kostoloch. Potom boli na námestí prednesené reči o význame tohto dňa pre Slovákov, po ktorých bola prehliadka vojska a defilé.⁹⁹⁸

Nový župan

30. marca vláda vymenovala za župana Bratislavskej župy Dr. Štefana Schurmana, lebo doterajší župan Dr. Obrcian odišiel do výslužby. Novým županom dostalo i mesto nového predstaviteľa vo vnútornej správe.

⁹⁹⁸ V počiatočnom období boli oslavy hojne navštevované nielen gardistami, ale väčšou spoločnosťou obyvateľov mesta. V neskoršom období ich postupne navštevovalo čoraz menej občanov a ich obecnosť tvorili zväčša HM-isti a prizerajúci sa gardisti. V jednom z početných nemeckých hlásení z jesene 1942 sa objavila správa, ktorá presne vystihovala krízu organizácie a režimu. Týka sa síce Bratislavy, dá sa však aplikovať aj na trnavské pomery: „Na 14. marec, slovenský národný sviatok, nastupovalo v rokoch 1939 – 1941 priemerne 4 – 5 tisíc mužov HG z Bratislavy. V roku 1942 nastúpilo len 180 gardistov. Na deň národnej práce 1. mája 1942 bolo prítomných na prehliadke nie viac ako 70 uniformovaných gardistov.“ SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofílm C – 971. Správa SD (výťah z Nageleroého listu) z 20. 5. 1942.

Kabaretná revue

Akcia „Radosť z práce“ pri SPŽP⁹⁹⁹ v Trnave usporiadala 27. apríla v Mestskom divadle premiéru kabaretnej revue, v ktorej účinkovali členovia Národného divadla. Večierok mal taký neobyčajný úspech, že bol zopakovaný 28. apríla.

Oslavy 1. mája

Dňa 2. mája bola usporiadaná veľkolepá oslava Sviatku práce. Po slávnostnej poľnej omši pripochodovaly na námestie uniformované formácie a dlhé šiky pracujúcej pospolitosti trnavského kraja. Oslavy sa začaly štátnou hymnou. Po úvodných slovách vládneho komisára Dr. Pavla Bagina prehovoril minister Alexander Mach. Vo svojom prejave zaoberal sa súčasnými pomermi a politickými otázkami dneška.¹⁰⁰⁰

Spomienka na M. R. Štefánika

Pri príležitosti piétnej spomienky na gen. M. R. Štefánika, usporiadala miestna organizácia HSLŠ spomienkovú slávnosť, na ktorej prehovoril šéf Úradu propagandy T. J. Gašpar.

Prednáška

Okrašľovací spolok mesta Trnavy usporiadal 6. mája v Panónii prednášku na tému „Ochrana prírody“.

Deň sloven. rodiny

V dňoch 29. a 30. mája boli usporiadané oslavy sviatku slovenskej rodiny. 29. mája večer bola akadémia v Mestskom divadle a 30. mája verejná oslava na námestí, kde si deti vypočuly prejavy o význame matky v rodine a štáte, ako i o význame rodiny pre národ a štát. Bola to manifestácia najmenších, ktorí manifestovali za svoju lásku k rodičom a rodičov k deťom.

Koncert spevokolu Bradlan

Slovenský robotnícky spevokol Bradlan usporiadal koncom mája koncert pod protektorátom vlád. komisára Dr. Pavla Bagina a hudobného skladateľa M. Sch. – Trnavského, za spoluúčinkovania Eleny Škarohlídovej a Antona Cígra, správcu hudobnej komory z Bratislavy. Po zaspievaní „Bože, čos ráčil“ so sprievodom orchestra, ktorý dirigoval Mikuláš Schneider Trnavský,

⁹⁹⁹ Pravdepodobne Sdruženie príslušníkov priemyslu, živností a peňažníctva.

¹⁰⁰⁰ Alexander Mach bol v Trnave niekoľkokrát a rád na ňu spomínal. Vo svojich pamätiach ju charakterizuje ako „starú, stále rozkopanú, zaprášenú, ale takú milú“. MACH, A.: *Z ďalekých ciest*. Martin 2009, s. 20.

Anton Cíger ocenil v kratšom prívete prácu a činnosť Bradlanu, ktorý pod vedením predsedu Fridricha Kuchára a dirigenta Miroslava Jauru úspešne pracuje na poli pestovania slovenskej ľudovej piesne, ktorej je verným interpretátorom. Okrem ľudových piesní boli na programe i skladby umelé.

Návšteva prof. Dr. Lubomíra Vladikina

Dňa 1. júna navštívil Trnavu predseda Bulharsko-slovenskej spoločnosti v Sofii prof. Dr. Lubomír Vladikin. Hosťa privítal vládny komisár mesta Dr. Pavol Bagin, na čo si v sprievode správcu msgr. Jána Pöstényiho prezrel Spolok sv. Vojtecha, budovu starej univerzity, kostoly a pamätihodnosti mesta.

Branná výchova

Dňa 1. júna bol uvedený zákon o brannej výchove pre mužov od 6. do 50. roku a pre ženy od 6. do 30. roku. Branná výchova bola prevádzaná systematicky prednáškami a prácou na verejných objektoch. Brannej výchove podliehajúci schádzali sa týždenne raz na 2 hodiny.¹⁰⁰¹

Oslavy spisovnej slovenčiny

Oslavy storočnice dnešnej spisovnej slovenčiny boli usporiadané 10. júna za účasti miestnej osvetovej komisie a všetkých kultúrnych organizácií. Slávnostnú reč povedal správca SSV msgr. Ján Pöstényi, ktorý prehovoril o úsilí bernolákovcov a zakladateľovi dnešného spisovného jazyka Ľudovítovi Štúrovi. Akadémia bola spestrená spevnými a hudobnými číslami. V predchádzajúcich dňoch navštívili žiaci všetkých trnavských škôl pomník A. Bernoláka, kde žiactvu prehovorili o vzniku spisovnej slovenčiny riaditeľa škôl.

Podniková slávnosť v cukrovári

Vo štvrtok 24. júna usporiadali v trnavskom cukrovári domácu – podnikovú slávnosť, v rámci ktorej bola zhodnotená práca 85 dlhoročných zamestnancov. Na slávnosti sa zúčastnili viacerí významní verejní činitelia. Na slávnosti prehovoril generálny riaditeľ cukrováru Ing. Ján Procházka a potom boli jubilantom odovzdané diplomy a medaile.¹⁰⁰²

¹⁰⁰¹ Branná výchova v období 1. Slovenskej republiky bola špecifickým problémom. Prevádzala ju ako Hlinkova garda, tak aj armáda. Pozri napr. BAKA, I.: Branná výchova v réžii Ministerstva národnej obrany v rokoch 1943 – 1944. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Život v Slovenskej republike*. Bratislava 2010, s. 161, resp. SOKOLOVIČ, P.: *Hlinkova garda 1938 – 1945*, s. 232 – 236, 315 – 317.

¹⁰⁰² K trnavskému cukrováru pozri publikáciu FRANKO, M.: *165 rokov „trnafského“ cukru*. Trnava 2015.

Výstava

V miestnostiach Matice slovenskej vystavovala od 4. do 18. júna známa slovenská umelkyňa Zuzana Valášková pod protektorátom miestneho odboru Matice slovenskej svoje najcennejšie práce. Okrem prác známeho umelca Ladislava Kostelníčka, u ktorého autorka pracovala 3 roky, možno povedať, že tieto práce sú veľmi cenné a v mnohých prípadoch autorka nielen že dosahuje, ale aj prevyšuje svojho majstra. Na výstave boli vystavované cenné ornamentálne obrazy, vázy, knihy, servisy, fotoalbumy, všetko zdobené slovenskou (keramikou)¹⁰⁰³ ornamentikou.

Hudobné pásmo

Miestna skupina Sdruženia štátnych a verejných zamestnancov usporiadala v nedeľu 19. júla v Mestskom divadle zábavno-hudobné pásmo pre vojakov, spojené s vysielaním pozdravov na front pod názvom „Vlasť frontu“, ktoré vysielal aj slovenský rozhlas. Účinkoval spevokol Bradlan, Mikuláš Schneider Trnavský, Boris Jevtušenko, Belo Turba a iní. Prejav povedal hlavný tajomník SŠVZ¹⁰⁰⁴ Ing. Lednár, ktorý poďakoval všetkým účinkujúcim za spoluprácu a vládnemu komisárovi mesta Dr. Pavlovi Baginovi za podporovanie činnosti miestnej skupiny Sdruženia.

Divadel. predstavenie

V nedeľu 8. augusta členovia Národného divadla z Bratislavy zahrli v Mestskom divadle veselohru „Ženský zákon“.

Vzbúra vojakov

Dňa 1. septembra popoludní medzi trefou a štvrtou hodinou došlo k vzbúre slovenských vojakov proti veliteľom v kasarňách pri stanici. Dôvodom vzbúra bola okolnosť, že slovenskí vojaci mali byť oblečení do nemeckých uniforiem a mali byť poslaní do Nemecka na zaradenie do nemeckej protiletadlovej obrany. Pri vzbúre došlo k výstrelom a niekoľkí vojaci boli zranení. Vzbúrení vojaci, v snahe ujsť, zvalili niekoľko metrov kasárenských múrov, ale boli zadržaní vojskom, privolaným na zdolanie vzbúry.¹⁰⁰⁵

¹⁰⁰³ Prečiarknuté v origináli.

¹⁰⁰⁴ Sdruženie štátnych a verejných zamestnancov.

¹⁰⁰⁵ Hlásenie žandárskej stanice v Trnave popisuje udalosť takto: „Asi 400 mužov z celkového počtu 700 vojakov PZNO, určených pre OPL v Nemecku, ubytovaných v barakoch pri železničnej stanici sa vzbúrilo proti svojmu zadeleniu. Asi tridsať vzbúrencov sa po prekonaní ohrady pokúsilo vniknúť do mesta, čomu zabránila ozbrojená stráž. Strelba v kasárni podnietila zhromaždenie asi 200 civilných osôb“. Citované podľa BALCOVÁ, M.: Činnosť pracovného zboru Národnej obrany v Trnave v rokoch 1941 – 1944, s. 75.

Valné shromaždenie SSV

19. septembra mal Spolok sv. Vojtecha 73. valné shromaždenie, ktoré viedol predseda, prešovský biskup Jozef Čársky, ktorý vo svojom otváracom prejave prízvukoval potrebu svornosti a nabádal ku konaniu v duchu tradície národnej a náboženskej. Za mesto pozdravil snemovanie vládny komisár Dr. Pavol Bagin. Na valnom shromaždení prehovoril i známy slovenský národný bojovník Dr. Ferdiš Juriga, ktorý sa dožadoval, na ceste, určenej cyrilometodejským duchom kráčať SSV i naďalej, čo jedine posilní slovenský národ.

Cyklistické preteky

Cyklistický klub Marathon v rámci svoje 10-ročnej existencie usporiadal v nedeľu 19. septembra za veľkej účasti pretekárov verejné cyklistické preteky. Víťazom hlavného preteku sa stal Karol Müllner z OAP.¹⁰⁰⁶ Preteky sa dobre vydarili a značný bol aj záujem obecnstva.

Zlatá omša Dr. P. Jantauscha

V nedeľu 26. septembra mali trnavskí katolíci slávny deň. Titulárny biskup priemenský a apoštolský administrátor trnavskej diecézy Dr. Pavol Jantausch slúžil svoju zlatú omšu v trnavskom chráme sv. Mikuláša. V sobotu večer pri príležitosti tohto vzácneho jubilea zvony všetkých farských kostolov na území celej trnavskej diecézy zvonily 15 minút na oslavu veľpastiera.

Slávnosť otvorenia kultúrneho domu v Coburgu

V sobotu 16. októbra otvorily Coburgove závody kultúrny dom, ihriská a k nim patriace budovy. Slávnosť otvorenia kultúrneho domu odbavovala sa za prítomnosti univerzitného profesora Dr. Knappka, župana Dr. Štefana Schurmannu, poslanca Jána Moru, prezidenta Coburgových závodov Dr. Schiketanza, ako i verejných činiteľov mesta. V rámci slávnosti prehovoril Dr. Knappek. Zmienil sa o sociálnych otázkach v podniku, ktorý sa vynasnažuje povzniesť robotníctvo a urobiť mu prácu čo možno najradostnejšou. Pádne boly aj slová Dr. Štefana Schurmannu, ktorý prejavil radosť nad tým, že Trnava odbavuje slávnosť statočnej práce. Poslanec Ján Mora vo svojej reči medzi iným povedal: „Všetky tieto podniky sú prostredím pre robotníctvo, kde sa majú vyvíjať kultúrne a zdravotne. Ale to nie je všetko. Tieto skvelé prostriedky túto úroveň nezvýšia, keď sa o to nepričiní samé robotníctvo a tieto podniky nevyužije pre kultúru a svoje zdravie. Preto využívajte tieto podniky!“ Za robotníkov poďakoval predseda závodného výboru Žiačík, po čom si hostia prezreli novopostavené podniky.

¹⁰⁰⁶ Oddiel armádnych pretekárov.

Presťahovanie rodín z Ústia nad Oravou

26. októbra privítala Trnava nových obyvateľov, asi 30 rodín, ktorí boli sem presťahovaní z Ústia nad Oravou, keďže v ich pôvodnom bydlisku sa buduje veľká údolná priehrada.¹⁰⁰⁷ Vláda sa postarala o ich nový domov. Kolko poľa zanechali na Orave, tolko dostali v Trnave. Presídlovací úrad dopravil im všetko, čo mali, do nového domova. Presídlením Oravcov vzniká v Trnave nová ulica – Ústianska.¹⁰⁰⁸ Na Orave museli zanechať svoje domy, role a majetky.¹⁰⁰⁹ V ich chotári sa buduje priehrada tam, kde sa spája Biela Orava s Čiernou, na veľkú vodnú nádrž. V nádrži bude zachytené miliónov kubických metrov vody, ktorá posluží pre viaceré hydrocentrály k výrobe elektriny. Jazero bude veľké štvorcových kilometrov. Keďže niekoľko dedín i s chotármí bude zatopené vodou, museli sa tamojší obyvatelia vysťahovať do rôznych kútov Slovenska.

Akcia Zimnej pomoci

V nedeľu 7. novembra predpoludním bola otvorená akcia Zimnej pomoci. Na slávnosti otvorenia povedal prejav poslanec Pavol Čarnogurský, ktorý vysvetlil význam akcia a poukázal na podnikania, ktoré sa prevádzajú v prospech pozdvižnutia sociálnej úrovne slovenskej pracujúcej pospolitosti.¹⁰¹⁰

Divadelné predstavenia

Divadelný krúžok Ferka Urbánka zahral 6. a 7. novembra za veľkej účasti obecnstva divadelnú hru od J. Junosza „Vládca sveta“. Protektorát nad podnikom prevzal biskup Dr. Pavol Jantausch. Predstavenie si boli pozrieť viacerí funkcionári verejného, cirkevného a kultúrneho života. – Sdruženie štátnych a verejných zamestnancov usporiadalo 11. novembra zájazd členov Národného divadla do Trnavy, kde predviedli veselohru A. Benedettiho „Nepoznám vás“.

Výstavka obilnín

V nedeľu 21. novembra usporiadalo Pôdohospodárske sdruženie výstavku obilnín a kukurice za účasti popredných činiteľov nášho verejného a hospo-

¹⁰⁰⁷ Proces vysídlenia – nielen do Trnavy – sa týkal okolo 900 rodín. Trval od roku 1941 až do roku 1953. GAREK, M.: Vystaľovalci z územia Oravskej priehrady v Trnave. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Trnava v rokoch 1939 – 1989*, s. 90.

¹⁰⁰⁸ Podľa M. Gareka šlo celkovo o 26 rodín, resp. 141 osôb. Prví Oravci mali prísť 30. 9. 1943 a poslední 18. 10. 1943. Všetky rodiny pochádzali z Ústia nad Oravou. Tamže, s. 93. Ďalšie rodiny prichádzali prevažne až po r. 1945, napr. na územie dnešného Oravného.

¹⁰⁰⁹ Samozrejme, za svoje majetky mali dostať protihodnotu v Trnave, napriek tomu sa však rodiny z Oravy dlho nechceli vysťahovať. Proces trval od roku 1941 až do roku 1943. Tamže, s. 93.

¹⁰¹⁰ *Trnavské noviny* písali, že akcie sa zúčastnil v mene vlády minister Jozef Sivák. *Trnavské noviny*, 12. 11. 1939, s. 1, 2.

dárskeho života. Otvárajúci prívet povedal poslanec Teodor Turček. Hovoril, že táto výstavka je dôkazom pohotovosti a vyspelosti roľníctva trnavského kraja, ktoré patrí medzi prvé v roľníctve Slovenska a ktoré má slúžiť za vzor pri pestovaní kvalitných produktov. Potom boli prisúdené odmeny vystavovateľom za vyložené vzorky.

Votívny sviatok

V nedeľu 21. novembra oslávili Trnavčania votívny sviatok osobitnými bohoslužbami v kostole sv. Mikuláša.

*Oslava 80. výročia založenia M. S.*¹⁰¹¹

Dňa 21. novembra usporiadal miestna odbor Matice slovenskej slávnosť z príležitosti 80. výročia založenia Matice slovenskej a 90. narodenín nášho najstaršieho národného buditeľa baťka Dr. Jozefa Škultétyho.¹⁰¹²

Divadel. predstavenia

Dňa 22. novembra predviedol divadelný odbor Matice slovenskej hru Petra Zvona „Tanec nad plačom“ a 1. decembra hru Júlia Barč – Ivana „Matka“.

Národopisná výstava

Ženský odbor HSLŠ, chcúc propagovať slovenský svojráz, usporiadal 4. a 5. decembra národopisnú výstavu, na ktorej boli vystavované cenné a dosiaľ málo známe kroje z celého Slovenska. O dejinnom vývoji slovenských ľudových krojov prehovorila profesorka Štefánia Poláková. Prednášku spojila s ukázkami 40 ľudových krojov z rôznych svojráznych krojových oblastí našej vlasti. Z tejto prehliadky vanul duch stáročnej tradície nášho jednoduchého ľud, duch vysokej umeleckej vyspelosti a citovosti jednoduchých slovenských žien, ktorých vkus, odzrkadľujúci sa v krojoch, musí obdivovať celý svet.

Výstava kníh

V dňoch 12. až 19. decembra usporiadal miestny odbor Matice slovenskej výstavu matičných kníh v Panónii.

Záznam v matrike

Za rok 1943 bolo do matriky mesta Trnavy zapísaných 750 narodených, 238 párov sobášených a 525 zomrelých.

¹⁰¹¹ Matica slovenská.

¹⁰¹² Jozef Škultéty sa narodil 25. novembra 1853.

Rok 1944

Valné shromaždenie Ligy proti t.b.c.

Dňa 18. februára odbavovalo sa v Panónii valné shromaždenie Ligy proti tuberkulóze. Na shromaždení referovali funkcionári o vykonanej práci v minulom roku a určili si ďalší program práce, ktorý má byť ešte viacej rozšírený a má pracovať na zdoľávaní tejto zákernej choroby už v zárodku. Súčasne boli zvolení noví funkcionári.

Cyklus prednášok

V dňoch 27. – 31. marca bol usporiadaný v saleziánskom ústave cyklus prednášok pod heslom „Človek vo víre dneška“. Prednášateľmi boli univerzitní profesori, ktorí vo svojich prednáškach oboznámili poslucháčov s technickými, hospodárskymi a sociálnymi otázkami slovenského života a zhodnotili ich význam pre celý národ. Dr. Kolakovič prednášal o rodine a jej základnom postavení a ocenení v národe z hľadiska kresťanského a filozofického. Cyklus prednášok sa pekne vydaril, účasť bola dobrá.

Divadel. predstavenie

Dňa 3. apríla členovia činohra Národného divadla z Bratislavy vystúpili s činoherným predstavením Goldiniho „Mirandolína“. – Na veľkonočný pondelok Sdruženie katolíckej mládeže zahrало dve veselohry, a to: „Tak je to na tom svete“ a „Oklamání klamáři“.

Pouličná sbierka

Liga proti tuberkulóze usporiadala v nedeľu 16. apríla celoštátnu sbierku na svoje ciele. V Trnave začala sbierka ráno o ôsmej hodine a skončila o 14. hodine. Sbíerka sa dobre vydarila. Občania pochopili svoju mravnú povinnosť a sbieráciu akciu ochotne podporili. Nasbíerali sa okolo 7.000.- korún.

Hudobný večierok

Pod protektorátom Mikuláša Schneidra – Trnavského usporiadala Mestská hudobná škola v Mestskom divadle večierok komornej hudby. Účinkovali trnavskí hudobníci z mladšej i staršej generácie. Na programe boli skladby domácich i cudzích hudobných skladateľov.

Výstava

V čase od 29. apríla do 7. mája bola usporiadaná v Coburgovej kolónii výstava sochárskych, maliarskych a ručných prác zamestnancov Coburgových

tovární pod heslom „Čo robíš po práci“. Zaujímavosťou výstavy boli práce mladých, ktorí sa vo voľnom čase venujú výtvarnému umeniu. Nebolo možno obdivovať umelecky veľmi cenné výtvary, s povďakom však musíme kvitovať snahu mladých talentovaných robotníkov. Usporiadateľom patrí tiež vďaka za prípravu tejto výstavy.

Oslava 1. mája

Na oslave Sviatku práce zúčastnili sa robotnícke organizácie, korporácie a úrady. Po sprievode mestom bola na námestí slávnostná manifestácia, na ktorej slávnostný prejav povedal poslanec František Hrušovský, ktorý zhodnotil význam tohto dňa. Zdôraznil, že lepšiu životnú úroveň si môžeme zaistiť iba statočnou prácou.

Operetné predstavenie

Dňa 2. – 3. mája zamestnanci Coburgu zopakovali na všeobecnú radosť operetu „Na krásnej vyhládke“ od mladého trnavského skladateľa Doda Kopačku. Úspech bol veľký, o čom svedčí žiadosť na opakovanie a veľká náštevba obecnstva.

Štefánikova oslava

Miestny odbor Matice slovenskej usporiadal v stredu 3. mája večer o pol 21. hod. piätnu oslavu na 25. výročie smrti gen. M. R. Štefánika pri jeho pomníku. Pred slávnosťou bol štafetový beh zo Štefánikovho námestia k Radnici. Na slávnosti, ktorej sa zúčastnili všetky korporácie a mnoho obecnstva, účinkovala dychová hudba trnavského cukrovaru a trnavský spevokol. Po zahranií štátnej hymny a recitáciách, slávnostnú reč povedal prof. Jozef Vávrovič, ktorý spomenul Štefánikovu neúnavnú prácu pre slobodu svojho rodu. Rečník povzbudil prítomných, aby pracovali v duchu Štefánikovom. Po slávnostnom prejave, po zahranií piesne na počesť bohatiera a po položení venca bola slávnosť zakončená hymnickou piesňou „Kto za pravdu horí“.

Cezpoľný beh

V nedeľu 8. mája predpoludním bol usporiadaný cezpoľný beh o majstrovstvo Slovenska pre rok 1944. Na majstrovstvá sa prihlásilo 24 seniorov a 32 juniorov. Trať pre seniorov merala 3.725 metrov a pre juniorov 1.378 metrov. Samotný pretek priniesol veľmi zaujímavý boj o prvé miesto medzi Sekerom z KSTL¹⁰¹³ Trenčín a Alkusom z ŠK Bratislava. Obaja bežci vybojovali medzi sebou tvrdý boj a až lepší finiš Sekerov zabezpečil mu prvé miesto. Tým sa

¹⁰¹³ Klub slovenských turistov a lyžiarov.

stal Sekera majstrom Slovenska pre rok 1944 vo vytrvalostnom behu. Pretekom prizeralo asi 4.000 divákov.¹⁰¹⁴

Divadel. predstavenie

Dňa 8. mája zahralo pohostinne divadlo vysokoškôľákov z Bratislavy s veľkým úspechom Begovičovu drámu „Bez tretieho“.

Sviatok slovenskej rodiny

Dňa 13. mája večer bola v Mestskom divadle oslava „Sviatku slovenskej rodiny“. Slávnostnú reč na tému „Kresťanská rodina základom slovenskej budúcnosti“ povedal hlavný jednatel Spolku sv. Vojtecha Štefan Schultz, ktorý rozobral význam rodiny pre národ z kresťanského hľadiska. Po slávnostnej reči žiačky Odbornej školy pre ženské povolania zaspievaly sborové piesne slovenským matkám a žiačky Učiteľskej akadémie predniesli dramatickú báseň od Martina Rázusa „Matka“. Nasledoval sólový spev piesne „Letí havran, leť“ od M. Schneidra – Trnavského, prednesený Lujzou Pankiewiczovou. Oslava bola zakončená živým obrazom „Kto za pravdu horí“, pri ktorom obecenstvo spievalo túto pieseň. – V tento deň bola prevedená i pouličná zbierka v prospech chudobných rodín. Zbierka sa pekne vydarila.

Inštalácia mešťanostu Dr. P. Bagina

Dňa 16. mája bola prevedená zmena v mestskej správe. V tento deň bola slávnostná inštalácia mešťanostu mesta Trnavy Dr. Pavla Bagina, zástupcov mešťanostu Kornela Šarmíra a Vincenta Krajčoviča a poradného výboru. Slávnosti sa začaly bohoslužbami, ktoré celebroidal mestský farár Dr. Ambróz Lazík. Po bohoslužbách sa účastníci pobrali do vyzdobenej zasadacej siene Radnice. Po podpisoch do pamätnej knihy mesta začala inštalácia slávnosť, ktorej sa zúčastnili významné úradné osobnosti z Bratislavy. Po zaspievaní štátnej hymny inštaláciu otvoril okresný náčelník Andrej Kutlík, ktorý privítal prítomných a oboznámil ich so zákonmi, podľa ktorých sa mení správa mesta a namiesto doterajšieho vládneho komisára bude úradovať mešťanosta.¹⁰¹⁵ Potom prečítal mená všetkých riadnych i náhradných členov mestského výboru a vyzval ich k zloženiu prisahy. Po inštalácii nasledovali prejavy. Za Trnavský okres prehovoril okresný náčelník Andrej Kutlík. Vyzdvihol prácu v znamení spravodlivosti a spoluúčasti celej trnavskej verejnosti. K tejto spravodlivosti vyzýval nielen mešťanostu a mestský výbor vo

¹⁰¹⁴ Publikácia *100 rokov atletiky v Trnave* udáva ako dátum behu 7. máj. V období 1. Slovenskej republiky sa v Trnave konali viaceré atletické majstrovstvá. Celkovo sa tu konalo osem šampiónátov. Viac pozri HAZUCHA, M.: *100 rokov atletiky v Trnave*, s. 36.

¹⁰¹⁵ O fungovaní a zmenách v samospráve v období 1. Slovenskej republiky pozri PODOLEC, O.: *Postavenie obecnej samosprávy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945*.

vykonávaní svojich povinností v úrade a vo vybavovaní žiadostí spoluobčanov. Za bratislavskú župu prehovoril župan Dr. Schurmann. Hovoril o starej správe obecného zriadenia v minulosti, o jej chybách a o novej správe, ktorá vyžaduje omnoho viacej starostí a práce. Potom blahoželal mešťanostovi k jeho zvoleniu za mešťanostu. Ďalej prehovoril poslanec Pavol Čarnogurský a Štefan Hušť st. – Za úradníctvo mesta prehovoril Dr. Adamčík, ktorý nového mešťanostu uistil, že všetci zamestnanci mesta budú ho v práci napomáhať. Nakoniec prehovoril notársky riaditeľ Štefan Predmerský. – Na všetky privety mešťanosta Dr. Pavol Bagin poďakoval sa úprimnými slovami. Vie, aká práca ho čaká, aká zodpovednosť je uložená na jeho pleciah, ale nebojí sa a podujíma sa na prácu s pevnou vôľou uviesť záujmy mesta do najlepšieho stavu. V práci a rozhodovaní bude ho viesť objektívna spravodlivosť a bude sa starať o zveladenie svereného majetku mesta, v čom, dúfa, bude mať pomoc božiu, pomoc a spoluprácu úradníctva mesta i všetkých trnavských obyvateľov. – Slávnosť ukončil okresný náčelník Kutlík, ktorý poďakoval všetkým prítomným za účasť. – Dňa 17. mája sišlo sa všetko úradníctvo mesta do miestnosti mešťanostu, kde Dr. Adamčík v mene zamestnancov ešte raz blahoželal mešťanostovi k zvoleniu. Na blahoželanie odpovedal mešťanosta apelom na úradníctvo, aby v práci, ktorá je naňho sverená v týchto ťažkých vojnových časoch, bolo mu čo najviac nápomocné, aby sa mesto mohlo preniesť cez všetky úskalí, ktoré prináša so sebou doba, bez úrazu a šťastne zakotvilo v blaženom prístave povojnových čias a zvládlo problémy, ktoré je potrebné vyriešiť.

Otvorenie ihriska

Dňa 28. mája zúčastnila v hojnom počte trnavská športová verejnosť na otvorení ihriska na športovom štadiu, ktorý bol tohto roku ukončený vo výstavbe. Pri tejto príležitosti boli ľahkoatletické preteky dorastencov z ŠK Bratislavy s miestnym TŠS. Preteky skončili tesným víťazstvom TŠS. Bolo dosiahnuté 10 nových slovenských dorasteneckých rekordov, čo svedčí o dobrej úrovni slovenského športu. Po ľahkoatletických pretekoch bol ligový zápas s ŠK Bratislavou, ktorý s TŠS prehral v pomere 4:2. Na druhý deň 29. mája porazil domáci TŠS Austrii Viedeň v pomere 3:2. Otváranie štadia bolo pekné, návšteva tiež pekná, len výsledky neboly také, aké si športovci želali.

Divadel. predstavenia

Dňa 31. mája zahráli žiaci Biskupského gymnázia v Mestskom divadle divadelnú hru „Svätopluk“ od Ivana Stodolu. Predstavenie malo veľký úspech. – V čase od 13. do 21. júna pohostinsky vystupoval v Mestskom divadle súbor Ľudového divadla z Nitry. Herci predviedli niekoľko najnovších kusov činohier.

Výstava

V dňoch 17. a 18. júna usporiadaly žiačky Odbornej školy pre ženské povolania výstavu prác zo šitia, vyšívania a kreslenia strihov. Výstava bola hojne navštívená obecnstvom, zaujímavujúcim sa o tieto práce. Morálny a finančný úspech výstavy bol pekný.

Letecký nálet

Dňa 26. júna zažila Trnava strachu. Priletely anglo-americké lietadlá, azda s úmyslom bombardovať mesto. K tomu však nedošlo. Nemecké lietadlá vynútily si vzdušný letecký boj, trvajúci asi pol hodiny. Výsledkom bolo niekoľko zostrelených lietadiel a v núdzi spustené bomby ťažkého kalibru, ktoré padly do poľa na šťastie nenarobily škôd. Celý letecký poplach a letecký nálet trval predpoludním plné dve hodiny, a to od 9. do 11. hod.¹⁰¹⁶

Divadel. predstavenia

Miestna osvetová komisia usporiadala dňa 28. júna divadelné predstavenie Ibsenovej drámy „Nora“. Divadlo zahrli herci Národného divadla z Bratislavy s veľkým úspechom. – Od 29. júna do 2. júla hosťoval v Trnave operetný súbor Slovenského ľudového divadla z Nitry, ktorý predviedol niekoľko pekných novších operiet, s ktorými bolo obecnstvo uspokojené.

Športové podniky

V dňoch 1. a 2. júla bol usporiadaný veľkolepý športový podnik, a to mezinárodné stretnutie v ťažkej atletike. Tohto podniku sa zúčastnilo Nemecko, Nórsko, Chorvátsko a Slovensko. Absolutným víťazom sa stalo družstvo Nemecka. Na druhom mieste sa umiestnilo Slovensko, o tretie a štvrté miesto sa rozdelili Chorváti a Nóri, ktorí boli oslabení o dvoch borcov. – V nedeľu 30. júla boli usporiadané preteky v behu, ktoré boli hojne zastúpené mladými pretekármi. – Trnavský športový spolok usporiadal 12. augusta ľahkoatletické preteky v cezpoľnom behu na 10 km. Preteky sa veľmi dobre vydarili pre peknú účasť pretekárov.

Divadel. predstavenia

Pomaly sa začína divadelná sezóna, čo je vidieť i vo zvýšenej činnosti Ľudového divadla z Nitry, ktoré na dlhší čas zavítalo k nám. Zdržuje sa tu celý súbor od 12. augusta a, čo je veľmi chvályhodné, dávajú najnovšie kusy operetné a činoherné, čím pre divadelných návštevníkov vyhovujú po každej stránke.

¹⁰¹⁶ Porovnaj s tzv. povstaleckou kronikou.

Utečenci z Ukrajiny a Poľska

V posledných dňoch približovania frontu prichádzajú na Slovensko utečenci z Ukrajiny a z Poľska.¹⁰¹⁷ V našom meste je ich dosiaľ umiestnených 200. Provizorne sú ubytovaní v miestnostiach Orolskej záhrady a Strelnice a stravovaní v spoločnej kuchyni vojskom dotiaľ, kým si všetci nenájdu aspoň aké – také primerané zamestnanie a bývanie.¹⁰¹⁸

Sloven. národné povstanie

Od 29. augusta prežíva Trnava i celé Slovensko rušné chvíle. Partizáni, posadzovaní so spojeneckých lietadiel na celé územie Slovenska a k nim sa pripojujúci slovenskí vojaci a ľud, obsadzovali východné a stredné časti Slovenska, čím prekážali Nemcom v ústupe pred Sovietskou armádou a sami ich tlačili od tyla. Nemecké veliteľstvo, vidiac toto nebezpečenstvo, ktoré hrozilo jeho bojujúcim vojskám pri Karpatoch, vyslalo divízie na pomoc ohrozeným armádam. Nemecké vojsko v sile dvoch divízií vpochodovalo na územie Slovenska cez Petržalku do Bratislavy. Proti tomuto postupu sa však postavily niektoré vojenské posádky, medzi nimi i trnavská posádka, hodlajúce zadržať postup Nemcov a pomôcť bojujúcim jednotkám partizánov.¹⁰¹⁹ Bol to začiatok Slovenského národného povstania, ktoré sa rozšírilo na celé Slovensko. Rozkazy miestneho veliteľa, ktorý prevzal i velenie v meste, lietaly rozhlasom každú chvíľu. Boly pozatvárané všetky obchody a občania sa museli zdržiavať v bytoch. Prvým činom vojenského veliteľa bolo zadržanie všetkých trnavských Nemcov a mnohých gardistov, ktorí by mohli pri prípadných vojenských akciách prekážať, čo sa stalo už v noci z 28. na 29. augusta.¹⁰²⁰ Predpoludním 29. augusta bola vyhlásená v miestnom rozhlase mobilizácia vojakov i nevojakov od 18. roku. Občania hrnuli sa do kasáreň, ale nebolo už toľko času, aby mohli byť všetci ozbrojení a vystrojení, lebo o 14. hodine bol hliadkami hlásený príchod nemeckej pancierovej jednotky. Trnavská posádka v počte okolo 4.000 mužov¹⁰²¹ opustila v plnej výzbroji mesto a odtiahla smerom na Nitru a Topoľčany, aby sa jej vojsko spojilo s vojskom na strednom Slovensku, kde bola lepšia možnosť obrany proti Nemcom. Po odchode posádky z mesta prišlo nemecké vojsko od Bratislavy, ktorého veliteľ dal

¹⁰¹⁷ Na Slovensko prišlo okolo 18-tisíc ľudí. Väčšinou šlo o utečencov ukrajinskej, poľskej a ruskej národnosti pochádzajúcich z oblastí západnej Ukrajiny a juhovýchodného Poľska. Viac pozri ŠMIGEL, M. – MIČKO, P.: *Evakuácia v znamení úteku. (Utečenci z Ukrajiny a Poľska na Slovensku v roku 1944)*. Banská Bystrica 2006.

¹⁰¹⁸ Viac ako 60 percent tvorili ženy, deti a starci. Tamže.

¹⁰¹⁹ O povstaní pozri viac napr. LACKO, M.: *Slovenské národné povstanie 1944*. Bratislava 2008.

¹⁰²⁰ Viac o zapojení trnavskej posádky do povstania pozri v druhom dokumente – tzv. povstaleckej kronike, resp. v práci SOKOLOVIČ, P.: *Odchod trnavskej posádky do povstania*.

¹⁰²¹ Údaj 4000 ľudí, ako aj údaj z pamätnej tabule na bývalých kasárňach, podľa ktorého na povstalecké územie odišlo viac ako 3500 vojakov, len fažko môže zodpovedať reálnemu stavu. Tamže. Pozri aj poznámky v druhom dokumente – tzv. povstaleckej kronike.

v miestnom rozhlase vyhlásil, že preberá velenie nad mestom.¹⁰²² Okolo pol 18. hod. prišla i ďalšia skupina nemeckých vojakov, z ktorých boli zriadené hliadky, majúce dozerať na pokoj v meste. O 19. hodine prenášal miestny rozhlas rozhlasovú reč prezidenta Dr. Jozefa Tisu z Bratislavy, v ktorej napomínal ľud k poslušnosti a vyzýval napomáhať nemeckých vojakov v boji proti partizánom a povstaleckým jednotkám. Súčasne apeloval na vojsko, ktoré sa pridalo k partizánom, aby sa navrátilo k svojim útvarom bez obáv pred akýmikoľvek trestnými následkami.¹⁰²³ – 30. augusta pokračoval život v Trnave ako predtým. Nemecké vojsko prepustilo všetkých predtým zaistených Nemcov a gardistov, ktorých trnavská posádka neodviedla so sebou. Prepustení gardisti a Nemci boli ihneď ozbrojení a zaradení do poriadkovej služby. Prišlo k zatýkaniu od gardistov a zatýkané boli i nevinné osoby. Záverečná hodina bola určená na 20. hodinu. Občania záverečnú hodinu dodržiavali. Stalo sa niekoľko prípadov, že hliadky po záverečnej hodine na civilných obyvateľov bez výzvy strieľali. 31. augusta vydal veliteľ nemeckého vojska a mesta rozkaz, v ktorom sa poďakoval občanom za slušné privítanie nemeckých jednotiek (staly sa prípady, že obyvatelia hostili nemeckých vojakov). Súčasne vyzval všetkých, ktorí majú zbrane, aby ich do 18. hodiny odovzdali na Mestskom dome. Kto zbraň do určenej hodiny neodovzdá a bude uňho nájdená, má byť potrestaný v smysle štatariálneho zákona zastrelením. V rozkaze uviedol i všetky ostatné body trestu smrti podľa štatariálneho zákona, vydaného slovenskou vládou. – Nemecké veliteľstvo mesta rozhodlo sa 6. septembra odviezť na práce do Nemecka všetkých utečencov z Ukrajiny, Ruska a Poľska. Táto akcia sa začala hneď z rána v určený deň a do večera bolo odtransportovaných 360 utečencov, ktorí sem prišli behom dvoch týždňov. Výnimky z odchodu neboli povolené.

Divadel. predstavenie

V nedeľu 17. septembra Spolok vysokoškolákov v Trnave previedol opäť s veľkým úspechom Begovičovu drámu „Bez tretieho“. Mladí ochotníci, ktorí chcú preporodiť trnavské obecnstvo v kultúrnom živote, ktorý u nás pokuľháva, usilujú sa o to húževnate a zdá sa, že sa im to podarí.

¹⁰²² Trnavu obsadzovali vojská SS Schill. Do mesta dorazili okolo 14.30 po ceste zo Senice na nákladných autách a niekoľkých tankoch. Väčšina cez mesto len prešla, zostala len časť. Pozri viac KLÜBERT, T.: *Smrť sa volala Schill*, s. 21.

¹⁰²³ Otázka, ktorý z veliteľov s Tisom telefonoval, je – podobne ako celý priebeh odchodu posádky do povstania – nesmierne zaujímavá a rozporuplná. Neskôr si obaja velitelia – ako A. Benka-Rybár, tak aj K. Fraňo, robili zásluhy na organizovaní povstania v Trnave. Viac pozri SOKOLOVIČ, P.: Karol Fraňo, veliteľ trnavskej posádky v čase odchodu do povstania, s. 81. V jednom z letákov rozhadzovaných na Slovensku sa doslova písalo: „Vodca a prezident republiky Dr. Jozef Tiso sľúbil amnestiu všetkým vojakom a zbehom, čo sa vráti k svojej práci. Nemajte nijaké obavy: ani nemecké vojsko, ani slovenské úrady vám nič neurobia“. Citované z: LACKO, M.: *Slovenské národné povstanie 1944*, s. 111.

Zaistenie demokraticky smýšľajúcich občanov

V piatok 27. októbra bolo Hlinkovou gardou zaistené 25 trnavských demokraticky smýšľajúcich občanov, ktorí boli do druhého rána držaní vo väzení Mestského domu a 28. októbra odtransportovaní do Zaisťovacieho tábora v Ilave, odkiaľ boli poprepúšťaní pred Vianocami.¹⁰²⁴ Po prepustení domov boli všetci pod policajným dozorom, nesmeli navštevovať kiná, divadlá a verejné miestnosti a nesmeli sa bez povolenia vzdialiť z Trnavy.

Votívny sviatok

Ako v iné roky, bol i toho roku 21. novembra veľkolepým spôsobom oslávený trnavský votívny sviatok, zasvätený na pamiatku odvrátenia ťažkého navštívenia mesta, ktoré bolo postihnuté skazonosným morom.

Divadel. predstavenie

Spolok akademikov z Bratislavy zavítal do Trnavy na otvorenie divadelnej sezóny. S veľkým úspechom pohostinne predviedol 26. novembra Begovičovú tragikomédiu „Dobrodruh pred bránou“.

Koncert

Nasledujúceho dňa v pondelok 27. novembra bol v kine Radio usporiadaný koncert veselej hudby, ktorý bol hojne navštívený hudbumilovním obcenstvom.

Výstava

Od 12. do 19. decembra usporiadaly Západoslovenské elektrárne v rámci služby pre odberateľov výstavu všetkých technických vymožeností, poháňaných elektrinou, pri čom zároveň poukázaly na úsporné hospodárske výhody takýchto strojov. Výstava bola zaujímavá a poučná.¹⁰²⁵

Kabaret

V utorok 19. decembra usporiadali trnavskí vysokoškoláci v kine Radio kabaret s veselým programom, na ktorom okrem niekoľko známych komikov

¹⁰²⁴ Išlo o skupinu okolo Rudolfa Jirmanu. Prepustení boli aj na intervenciu trnavských ľudákov. PAVLÍK, A.: Dejiny robotníckeho hnutia a Komunistickej strany Československa v Trnave. In: ŠIMONČÍČ, J. – WATZKA, J. (zost.): *Dejiny Trnavy*, s. 189.

¹⁰²⁵ V období 1. Slovenskej republiky sa výrobe a distribúcií elektriny venovala veľká pozornosť. Slovenské elektrárne boli dokonca jedným z prvých elektrifikačných celoštátnych podnikov na svete. Pozri HALLON, L. – SABOL, M.: Zlaté roky hospodárskeho vývoja Slovenskej republiky 1940 – 1943. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Od Salzburgu do vypuknutia povstania*. Bratislava 2009, s. 403 – 404.

z ich radov pohostinne vystúpili aj členovia Národného divadla z Bratislavy. Zdá sa, že kabaret je v Trnave obľúbenejší ako divadlo a iné kultúrne podniky, čo však nie je divné, keď uvážime postoj Trnavčanov ku kultúrnym podnikom v minulosti.

Záznam v matrike

Za rok 1944 bolo do matriky mesta Trnavy zapísaných 856 narodených, 249 párov sobášených a 453 zomrelých.

Rok 1945.

Prehliadka na Kopánke nemeč. vojskom

Dňa 5. januára predpoludním bola nemeckým vojskom obsadená časť Kopánka, lebo podľa udania zdržiavali sa tam schovaní židia. Od včasných ranných hodín nemecké vojsko prehľadávalo ulice a domy. Výsledok tejto brutálnej prehliadky bolo zadržanie asi 45 osôb, ktoré však boli pre nedostatok dôkazov prepustené. Takto nás nemecké vojsko znepokojovalo náhlými raziami.¹⁰²⁶

Kabaret. večierky

6. a 7. januára v Mestskom divadle boli usporiadané kabaretné večierky. Prvý usporiadali trnavskí vysokoškoláci a druhý vojsko.

Trestné sankcie nemeč. veliteľstva

Dňa 8. januára prežila Trnava neisté časy. V noci zo 7. na 8. januára boli v parku nájdené mŕtvoly dvoch nemeckých poddôstojníkov. Podľa ústneho podania je známe, že to spravili Nemci a vinu zvalili na civilné obyvateľstvo. Tieto sankcie chceli ešte podľa vyhlášky Okresného úradu zprísniť, ak sa vraj nenájdu páchatelia, čo však bude veľmi ťažko, lebo Nemci ťažko nachádzajú vrahov vo vlastných radoch. Tými opatreniami obyvatelia boli značne znepokojení.¹⁰²⁷

¹⁰²⁶ Razia z 5. januára nebola jediná. Po nájdení mŕtvol dvoch nemeckých vojakov uskutočnili Nemci 13. januára ďalšiu raziu a zatýkanie, ktoré sa dotklo aj komunistickej strany. Zatkнутý bol totiž vedúci III. ilegálneho okresného vedenia KSS v Trnave Augustín Kubán, ktorý bol po väznení v Bratislave prevezený do Mauthausenu, kde zahynul. Porovnaj PAVLÍK, A.: Dejiny robotníckeho hnutia a Komunistickej strany Československa v Trnave, s. 189.

¹⁰²⁷ Je prirodzené, že v meste prevládali správy stiesnené nálady a obavy z budúcnosti. Obyvatelia v neistote nakupovali väčšie zásoby trvanlivých potravín a predmetov dennej potreby. Výrazom obavy z rekvirácií bolo zvýšenie počtu domácich porážok dobytka a ošipaných. Objavoval sa už aj nedostatok niektorých tvarov, ako masť či múka, ale aj palivového dreva a rozličných iných komodít. Viac pozri SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945, s. 347.

Mobilizácia

Dňa 16. januára bola na nátlak Nemcov vyhlásená čiastočná mobilizácia, a to desať ročníkov: 1935 až 1944, medzi nimi i tých, ktorí boli odvedení pri dodatočných odvodoch v auguste 1944. Branci museli nastúpiť do 24 hodín od vyvesenia vyhlášky. Záložníci nastupovali veľmi neochotne a nemecké vojsko použilo násilia, chytalo po uliciach mužov od 18 do 35 rokov, a to i takých, ktorí neboli vojaci. Títo boli potom odtransportovaní na nútené práce do Nemecka.¹⁰²⁸

Hudobný večierok

V dňoch 20. a 21. januára vystúpili v Mestskom divadle členovia Kyjevskej operety a hudobnými, spevnými a baletnými číslami. Medzi spevnými číslami boli okrem ukrajinských piesní i vložky slovenských piesní. Baletný súbor previedol niekoľko dokonale nacvičených čísel a najmä „hadí tanec“ upútal svojou zvláštnosťou a dokonalosťou. Milovníci operetnej hudby a baletného umenia boli nadšení, o čom svedčí veľká návšteva obecnstva. – Program bol od 4. do 7. feb. zopakovaný.

Divadel. predstavenie

V dňoch 27. a 28. januára krúžok mladých trnavských vysokoškolákov predviedol s veľkým úspechom v Mestskom divadle Begovičovu drámu „Boží človek“.

Stolno-tenisové majstrovstvá

Dňa 3. a 4. februára boli v Panónii usporiadané stolno-tenisové majstrovstvá o titul majstra trnavského okresu za veľkej účasti pretekárov zo všetkých klubov Slovenska a za značnej účasti obecnstva. Podnik sa vydaril po stránke hmotnej i morálnej. – V nedeľu 4. marca boli zasa stolno-tenisové majstrovstvá o titul majstra Trnavy. Tohto podniku sa zúčastnili i vidiecke športové kluby, a to Cífer a Kerestúr. Finálové boje skončili pre trnavských účastníkov s fiaskom, lebo Trnavčania obsadili prvé miesto len v pánskej štvorhre. Absolútnym víťazom a tým majstrom mesta Trnavy pre rok 1945 sa stal Kosnáč z Cífera. Pohár Trnavy, o ktorý bojovalo mužstvo Trnavy a Cífera, stal sa korisťou Cíferčanov bez boja, nakoľko mužstvo Trnavy sa ukázalo nedisciplinovaným a pre osobné roztržky, rozvadeným, preto bolo zo zápasu diskvalifikované.

¹⁰²⁸ Mobilizácia bola vyhlásená MNO pod tlakom Nemcov už 12. januára. Každý, kto nenastúpil, mal byť považovaný za zbeha a ako taký deportovaný za hranice štátu. Toto opatrenie, ako poukázal historik Martin Lacko, malo za cieľ legalizovať „odchyt“ mužov pre potreby Nemecka. LACKO, M.: *Slovenská republika 1939 – 1945*. Bratislava 2008, s. 180 – 181.

Divadel. predstavenia

Dňa 17. a 18. februára Akademické divadlo predviedlo s veľkým úspechom veselohru „Ženba“ od Gogoľa. – V nedeľu 25. februára bola veselohra na všeobecnú žiadosť obecnstva zopakovaná.

Porada o „záchrane“ Slovenska

V piatok 2. marca popoludní mali sme v Trnave návštevu, o ktorej vedelo iba málo ľudí, lebo návšteva bola zatajovaná. Boli tu: Dr. Jozef Tiso, Dr. Štefan Tiso, Haššík, T. J. Gašpar, generál okupantského nemeckého vojska na Slovensku Höffle a iní. Radili sa o tom, ako vraj „zachrániť“ Slovensko.

Koncert

V sobotu 3. marca usporiadali členovia orchestra Kyjevskej operety v Mestskom divadle koncert klasickej hudby z diel Mozarta, Beethovena, Chopina so spevným sprievodom členov spomenutého divadla. Koncert sa veľmi pekne vydaril. Súbor orchestra, ktorého každý člen dokonale ovládal svoj nástroj, bezchybne predviedol všetky čísla programu, takže milovníci klasickej hudby boli uspokojení. – V dňoch 4. až 8. marca vystúpil tento súbor predvedením niekoľkých operiet, a 8. a 9. marca zasa s veselým kabaretným programom. Táto zimná sezóna bola hojne obohatená na kultúrne podniky práve vystupovaním zmienenej divadelnej súboru.

Divadel. predstavenie

V dňoch 10. a 11. marca zahrli trnavskí vysokoškooláci v Mestskom divadle činohru „Marína Havranová“ od Ivana Stodolu. Divadelný kus, na hranie dosť ťažký, zahrli veľmi pekne. 14. marca bol tento kus zopakovaný.

Prednáška

V nedeľu 11. marca usporiadal miestny odbor Sdruženia štátnych a verejných zamestnancov v kine Radio prednášku o ovocinárstve. Prednášateľ hovoril o nutnosti sadenia a pestovania ovocných stromov, o ich zúšľachťovaní a úžitku. Prednáška bola hojne navštvienená.

Oslavy štátnosti

Oslavy 6-ročného trvania tzv. slovenskej štátnosti vyzneli tohto roku pod dojmom blížiacieho sa frontu z východu. Neboľy to oslavy radosti a nadšenia, lebo každému bolo zrejmé, že táto štátnosť je na labilných základoch a o trvaní Slovenského štátu možno hovoriť iba niekoľko dní, lebo veľká časť Slovenska bola Sovietskou armádou už oslobodená. Podobne vyznelo i shromaždenie, usporiadané 23. marca HSLŠ pred Radnicou proti „ruskému nebezpečenstvu“, na ktorom prehovoril Alexander

Mach a Konštantín Čulen. Ich reči však poslucháčov nijako nenadchly a nepresvedčili.

Bombardovanie Trnavy

V sobotu 24. marca večer okolo ôsmej hodiny priletelo nad Trnavu niekoľko ruských lietadiel, ktoré po osvetlení shodily bomby na mesto. Po bombardovaní boli poškodené domy na Kapitulskej ulici a na Hlbokej ceste, pričom prišiel o život jeden človek. Toto bolo prvé bombardovanie mesta. Od tejto noci bombardovali ruské lietadlá pravidelne každú noc mesto. Pri týchto nočných leteckých náletoch bolo poškodené viac budov a zranené niekoľko osôb.¹⁰²⁹ Toto už bola predzvesť, že čoskoro začne boj o Trnavu.

Divadel. predstavenie

V sobotu 24. a v nedeľu 25. marca odbor akademického divadla predviedol v Mestskom divadle hru od Jeana Sarmenta „Oči zo všetkých najkrajšie“. V sobotu bolo predstavenie prerušené bombardovaním, ale v nedeľu s veľkým úspechom bola predvedená hra až do konca.

Odtransportovanie demokraticky smýšľajúcich občanov do nemeckých táborov smrti

V sobotu 31. marca bolo odtransportované Hlinkovou gardou a Gestapom do nemeckých koncentračných táborov niekoľko trnavských demokraticky smýšľajúcich občanov, ktorí tam zahynuli. Boli medzi nimi: Augustín Kubán, František Šušuk, Ludovít Horváth a iní.¹⁰³⁰ Nemci a ich pomáhači prejavili týmto činom svoju zvrhlosť.

Oslobodenie Trnavy

V sobotu 31. marca od včasných ranných hodín lietal ruské lietadlá nad Trnavou, ktoré bombardovali a ostreľovali kolóny nemeckého vojska, ustupujúceho z Galanty. Prvé väčšie bombardovanie a ostreľovanie bolo o 10. hod. predpoludním, pričom boli poškodené domy, ležiace v čiare bombardovania, ďalej Vozovka, tehelná, sladovňa a stanica. V nedeľu 1. apríla bolo nové bombardovanie od 10. hodiny predpoludním až do 2. hodiny popoludní. Nastal boj o Trnavu. Nemecké vojská bezhlavo ustupujúce, ustupovali

¹⁰²⁹ Celkovo v Trnave podľa dokumentov zahynulo 13 ľudí, 3 boli ranení a 14 zostalo nezvestných. Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 24655/1945 adm.

¹⁰³⁰ Uvedení Trnavčania boli na sklonku vojny odtransportovaní do Mauthausenu. Pozri ZAJACOVÁ, Z.: *Slováci v Mauthausene*. Bratislava 1970. Augustín Kubán v posledných dňoch vojny zahynul údajne otrávený čiernou kávou. V transporte sa nachádzal napr. aj bývalý hlavný veliteľ Hlinkovej gardy František Galan, ktorý však pravdepodobne zahynul pri bombardovaní transportu ešte pred príchodom do tábora. Pozri napr. SOKOLOVIČ, P.: Dilemy Františka Galana. In: SYRNÝ, M. a kol.: *Kolaborácia a odboj*. Banská Bystrica 2009, s. 371 – 381.

z mesta. Iba tankové skupiny sa ešte ako-tak držali v poriadku, ale nie dlho. Ruská jazda, ktorá prenasledovala Nemcov, útokom napadla všetky ustupujúce kolóna a po krátkom, ale rozhodujúcom boji bola Trnava oslobodená od Nemcov, ktorí teraz už neustupovali, ale bezhlavo utekali. Víťazná Sovietska armáda ich však nenechala na odpočinku, ale hnala ďalej, aby čím skôr bolo oslobodené nielen celé Slovensko, ale i celá Československá republika. Obyvateľstvo mesta nadšene a radostne privítalo osloboditeľské vojská, ktoré pod vedením maršala Malinovského vkročili do mesta popoludní o 14-ej hodine. Po Nemcoch ostaly už len ničivé stopy v Treumannovej sladovni a na železničnej stanici, ktoré pred ústupom z mesta zapálili.¹⁰³¹ V nasledujúcich dňoch po oslobodení Trnavy veliteľstvo Sovietskej brannej moci vydalo vyhlásenia, podľa ktorých Trnava sa stala časťou oslobodenej Československej republiky a má sa v nej začať normálny život, o čo a o poriadok v meste má sa postarať provizorne ustanovený Národný výbor, pozostávajúci z niekoľko členov.¹⁰³² Títo sa postarali o poriadkovú službu v meste, spolu s príslušníkmi československých a ruských vojsk.

Ustavenie Národného výboru

Dňa 14. apríla konala sa v oslobodenej Trnave po šiestich rokoch prvá slobodná manifestácia oslobodeného ľudu. V slávnostnej nálade sišlo sa v Kultúrnom dome Coburgu vyše 2.000 robotníkov, živnostníkov, roľníkov a pracujúcej inteligencie,¹⁰³³ aby si zvolili miestny Národný výbor.¹⁰³⁴ Slávnostné shromaždenie, ktoré poctil svojou účasťou i veliteľ mesta Trnavy major Jeršov, začalo sa dvoma sborovými piesňami, ktoré zaspieval robotnícky spevokol Bradlan. Potom prehovoril predseda dočasného Národného výboru František Matuška, ktorý po uvítacom prejave a pietnej spomienke na hrdinov Sovietskej armády, ktorí za oslobodenie nášho mesta položili svoje životy, v krátkosti oboznámil prítomných s ťažkou a zodpovednou prácou dočasného Národného výboru odo dňa oslobodenia mesta. Po ňom prehovoril

¹⁰³¹ Viac pozri v tzv. povstaleckej kronike. Porovnaj ŠIMONČIČ, J.: Oslobodenie trnavského okresu, s. 206, resp. Ako prišla sloboda do nášho mesta. In: MAREK, J.: *Sprievodca po stopách odboja v okrese Trnava*, s. 39 a iné.

¹⁰³² Mali ho tvoriť najmä členovia komunistickej strany, ktorí sa zišli v bývalej kaviarni Astória neďaleko radnice už 1. apríla. Nakoľko však v týchto dňoch v Trnave vznikla aj miestna organizácia Demokratickej strany, otázka dočasného riadenia bola komplikovaná. Podľa historika Petra Horvátha to bolo najmä z dôvodu, že demokrati „odmietali spolupracovať pri tvorbe nového štátneho aparátu“. Pozri HORVÁTH, P.: Trnava v rokoch národnej a demokratickej revolúcie, s. 196 – 197.

¹⁰³³ Ako skonštatoval pisateľ *Dejín Trnavy* ešte v roku 1989, „aktívny záujem obyvateľstva podnietili plagáty a letáky, v ktorých sa hovorilo o význame Slovenského národného povstania, o očiste verejného života od fašistických elementov a o spolupráci KSS a Demokratickej strany“. Tamže.

¹⁰³⁴ Porovnaj Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 6181/1945 adm. Zápisnica z ľudového volebného zhromaždenia občanov mesta Trnava a volieb miestneho Národného výboru. MNV mal byť zvolený podľa smerníc SNR do 16. 4. 1945.

zástupca Povereníctva vnútra Dr. Šimovič. Na začiatku svojho prejavu poukázal na veľkú zmenu, ktorá sa stala v Trnave za posledné tri týždne. „Pred Veľkou nocou“, povedal, „ešte slovenskí hitlerčici Čulen a Mach rečnili pred nakomandovaným občianstvom Trnavy proti boľševizmu, o „samostatnosti“ Slovenského štátu, o svojej vodcovskej nepostrádateľnosti. A teraz – kde sú títo? Ušli s tými, čo im z celej svojej duše slúžili.“¹⁰³⁵ „Opustený“ národ za nimi nebanuje. Vie sa zaoberať bez ich „vedenia“ a vďaka SA¹⁰³⁶ – osloboditeľke a jej geniálnemu vodcovi maršalovi Stalinovi demokratické občianstvo Trnavy ujíma sa teraz vedenia všetkých svojich vecí prostredníctvom svojho Národného výboru a ide s chuťou do budovateľskej práce vo svojom, temer úplne vojnou neporušenom meste“. V ďalšej časti svojho prejavu hovoril Dr. Šimovič o ilegálnej práci protifašistických bojovníkov, o Slovenskej národnej rade, vrcholnej a jedinej predstaviteľke vôle slovenského ľudu a organizátorke Slovenského národného povstania. Po prvý raz sme mali možnosť vypočúť ozajstné zhodnotenie povstania, ktoré nám naši doterajší fašistickí vládcovia predstavovali ako nesmyselný výčin „hrstky zradných dôstojníkov a židov – čechobolševikov.“¹⁰³⁷ Teraz jej jasné, že práve tomuto celonárodnému povstaniu vďačíme za to, že sa s naším národom nenakladá a nebude nakladať tak, ako s porazeným národom nemeckým a maďarským, ale že zaujal miesto medzi slobodnými národmi sveta. Povstaniu a doterajšej práci Slovenskej národnej rady vďačíme tiež za to, že sa definitívne ujasnil a vyriešil pomer Slovákov a Čechov ako dvoch rovnoprávných národov, žijúcich v jednotnej Československej republike. Napokon objasnil Dr. Šimovič otázku ľudovej demokracie a vysvetlil význam a právomoc Národných výborov. Pred voľbou upozornil Dr. Šimovič shromaždených občanov, aby si do NV zvolili len ľudí s čistou politickou minulosťou, opravdivých demokratov, ktorí sa osvedčili svojím protifašistickým bojom a ktorých charakter dostatočne zaručuje, že budú chrániť záujem najširších vrstiev národa aj v budúcnosti. Vyzval všetkých, aby sa postavili proti zvoleniu takého kandidáta, ktorý by takýmto požiadavkám nevyhovoval. Búrlivý potlesk prítomných pri zvolení jednotlivých členov Národného výboru bol najjasnejším dôkazom, že do Národného výboru sa dostali ľudia, majúci dôveru ľudu.¹⁰³⁸ Národný výbor sa

¹⁰³⁵ Obaja evakovali na západ a boli zaistení spojeneckým vojskom. Po vojne boli súdení ľudovým súdnictvom (Čulen v neprítomnosti). A. Mach dostal trest 30 rokov väzenia, K. Čulen sa taktiež 30-ročnému väzeniu vyhol emigráciou.

¹⁰³⁶ Sovietska armáda.

¹⁰³⁷ Doslova hovorili o „*medzinárodnej čvarge Židov, Rusov, Francúzov, Slovincov a Čechov*“. VHA, zb. Slovensko, šk. 28, 1210. Rozkaz HVHG č. 26 z 12. 10. 1944.

¹⁰³⁸ Podľa smerníc Slovenskej národnej rady mali byť za členov miestnych národných výborov prijatí „*primeraným spôsobom*“ členovia robotníckeho hnutia, komunisti a zástupcovia demokraticky zmýšľajúcich ľudí. Dokladom doby je, že za Komunistickej stranu Slovenska bola vo výbore nadpolovičná väčšina (26 zo 42 členov). Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 6181/1945 adm. Zápisnica z ľudového volebného zhromaždenia občanov mesta Trnava a volieb miestneho Národného výboru.

hneď po svojom ustavení ujal svojej moci, aby zabezpečil poriadok a pokoj v meste. V utorok 17. apríla bolo v zasadacej sieni Radnice ustavujúce shromaždenie Národného výboru, pri ktorom bola prevedená voľba predsedníctva, tajomníka a užšieho výboru.¹⁰³⁹ Za predsedu bol zvolený František Matuška, za podpredsedu Dr. Dominik Drgoň a za tajomníka Vojtech Belička. Do užšieho výboru bolo zvolených 12 členov.¹⁰⁴⁰

Kultúrna činnosť

V sobotu 14. a v nedeľu 15. apríla usporiadal súbor Sovietskej armády v Mestskom divadle hudobný koncert, ktorý sa veľmi dobre vydaril a bol hojne navštvienený. Na programe boli ruské frontové a ľudové piesne, klasická hudba, artistické výkony a jazová hudba. – V nedeľu bol tiež prevádzaný v kine Tatra ruský film „Ivan Hrozný“. – Kultúrny život sa v nových pomeroch dostáva už do normálnych kolají, o čom svedčí kultúrno-zábavný kabaret, usporiadaný 21. a 22. apríla v Mestskom divadle súborom Akademického divadla za účinnej výpomoci Kyjevského operetného divadla a súboru Sovietskej armády. Na programe boli veselé operetné a vojenské piesne, ako i symfonické skladby a kuplety. Podobný kabaretný večierok usporiadaný i v kine Radio 23. apríla s programom slovenských a ruských ľudových piesní. Dňa 24. apríla bol koncert v Mestskom divadle. Účinkoval hudobný súbor Sovietskej armády s veselým programom operetných a vojenských piesní. Úspech bol veľký, o čom svedčí opakovanie programu dňa 25. apríla. – V kine Tatra bola prednáška majora Sovietskej armády Orlova na tému: „O nerozlučiteľnom priateľstve národov Sovietskeho sväzu“. Prednášku v preplnenej miestnosti kina otvoril predseda Národného výboru František Matuška. Prednášateľ oboznámil poslucháčov so životom a pomermi v Sovietskom sväze. Vyvrátil nepravdy Nemecka, ktorého propaganda nám klamne vylíčila pomery v Rusku a ktorého vodcovia na mýlnom podklade rozkladu národov Sovietskeho zväzu chceli poraziť túto veľrišu. Ich úsilie však stroskotalo na nerozbornej jednote národov Sväzu. Zmienil sa i o cárskom režime, prirovnal k terajším pomerom, ktoré v každom smere dosiahly pozoruhodných výsledkov. Prednáške mohol každý dobre rozumieť, lebo bola tlmočníkom hneď prekladaná do slovenčiny. – v dňoch 28. a 29. apríla uspo-

¹⁰³⁹ Podobne ako Miestny národný výbor začal už krátko po odchode nemeckej armády z mesta fungovať v Trnave Revolučný okresný národný výbor. Jeho prvé zasadnutie sa konalo už 8. 4. 1945. Podobne ako v prípade MNV bolo jasné jeho smerovanie už z jeho zloženia. Z 15 členov bola nadpolovičná väčšina za KSS. Aj v neskoršom riadne zvolenom Okresnom národnom výbore mali komunisti väčšinu. Z 36 členov bolo až 22 za KSS, dokonca aj predseda Anton Peterka bol komunista. SOKOLOVIČ, P.: Snahy o vyrovnanie sa s predchádzajúcim režimom v rokoch 1945 – 1948 na príklade Trnavy, s. 150.

¹⁰⁴⁰ Aj predseda František Matuška (bývalý predseda dočasného revolučného národného výboru), ktorého v priebehu leta nahradil Ján Kleštinský, bol predstaviteľom KSS. Treba však poukázať na to, že neskôr sa voľby MNV menili a jednotliví kandidáti už neboli volení ľudovým zhromaždením. Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 24595/1946 adm.

riadali divadelní ochotníci v Kultúrnom dome Coburgu kabaretnú revue, ktorá sa pekne vydarila.

Oslavy 1. mája

Veľkolepé oslavy 1. mája začaly už 30. apríla nástupom mládeže o 10. hod. predpoludním. Mládež sa odobrala k hrobu padlých hrdinov Sovietskej armády, kde boly položené vence. Večer bola slávnostná akadémia v Kultúrnom dome Coburgu. 1. mája o 9. hodine pohl sa sprievod účastníkov osláv z Paulinskej ulice cez ulicu Masarykovu, Štefánikovu, Rybníkovú, Jeruzalemskú, Kapitulskú, Halenársku a Hviezdoslavovu na Benešovo námestie, kde bola veľká manifestácia, ktorú po zahranií československej a sovietskej hymny otvoril predseda Okresného národného výboru František Peterka. Po ňom shromaždenie viedol predseda tejto oslavy Dr. Dominik Drgoň. Nasledovaly prejavy. Za mládež prehovorila Vesna Jesenská, za roľníkov Ján Vacula, za robotníkov Jozef Vicenik, za pracujúcu inteligenciu prof. Ján Kostih, za vojsko kapitán Fraňo, za Komunistickú stranu Slovenska František Tupík a za Demokratickú stranu Imrich Ikrényi. Za Slovenskú národnú radu prehovoril Dr. Fedor Hodža z Bratislavy. Slávnostný prejav povedal člen SNR Lietavec. Všetci rečníci zhodnotili význam Sviatku práce a veľké osloboditeľské úsilie našich spojencov, nabádajúc prítomných k práci v prospech zveľadenia našej vlasti. Nakoniec bol prečítaný slávnostný manifest, ktorý bol nadšene manifestujúcimi schválený. Zo slávnostného zhromaždenia boly zaslané pozdravné telegramy, a to: maršalovi Stalinovi, prezidentovi Dr. Eduardovi Benešovi, maršalovi Malinovskému a Slovenskej národnej rade.¹⁰⁴¹

Mobilizácia

Súčasne 1. mája popoludní bola vyvesená mobilizačná vyhláška prezidenta Republiky, podľa ktorej sa musia hlásiť k prezentácii všetky odvedené osoby ročníkov, narodených v rokoch 1910 až 1926. Vyhláška bola prijatá pokojne, lebo každý, koho sa týkala, bol si vedomý, že sa zapojuje do konečného víťazného pochodu proti Nemcom.

Štefánikova oslava

Dňa 3. mája, v predvečer 26. výročia tragickej smrti gen. M. R. Štefánika usporiadal miestny odbor Matice slovenskej pod protektorátom Národného výboru pietnu oslavu pred Štefánikovým pomníkom. Po zahranií československej a sovietskej hymny oslavu vhodným prívetom otvoril tajomník MOMS Ján Trančík. Robotnícky spevokol Bradlan zaspieval pieseň od Mikuláša

¹⁰⁴¹ Slovamí pisateľa *Dejín Trnavy* z roku 1988: „Prvé slobodné oslavy 1. mája 1945 vyzneli v Trnave slávnostne. Mesto bolo zaliate slnkom, správy z frontu veštíli skoré skončenie vojnových operácií. Obyvatelia mesta sa spontánne zoradili do prúdov a prechádzali ulicami mesta....“ HORVÁTH, P.: Trnava v rokoch národnej a demokratickej revolúcie, s. 198.

Schneidra – Trnavského „Na Bradle zádumčivom“, po čom Viera Rožková recitovala báseň od Ruda Brtáňa „Hrdinovi“. Slávnostnú reč povedal Ján Brezina, ktorý zhodnotil Štefánikovu prácu za naše národné oslobodenie. Potom predniesol Bohuslav Valášek Rázusovu báseň „Smútočný odkaz do Paríža“. Slávnosť bola zakončená hymnickou piesňou „Kto za pravdu horí“.

Koniec vojny

Po prechode frontu sa stále s napätím očakával koniec boja proti Nemecku. Konečne prišiel tento radostný deň. Nádej celého sveta stala sa skutkom v stredu 9. mája o 2. hodine v noci, kedy po podpísaní bezpodmienečnej kapitulácie Nemecka bol svetu ohlásený mier a koniec vojny.¹⁰⁴² Táto zvest bola vyhlásená hneď po jej vyhlásení na celom svete búrlivým jasotom vojka i občianstva. I u nás od druhej hodiny ozývaly sa výstrely vojska a zvonily všetky zvony na zvestovanie radostnej zprávy. Táto radosť pokračovala i vo dne. Už od skorých ranných hodín pochodovalo vojsko Sovietskej armády s hudbou po meste ktorému obyvateľstvo pripravilo slávnostné ovácie a zaspávalo ho kvetmi. Takisto pochodovali i robotníci a občianstvo pod slobodnými zástavami. V našom meste bola usporiadaná manifestačná oslava pokoja, ktorá začala o 12. hodine na námestí. Po kratších prejavoch Františka Tupíka za Komunistickú stranu Slovenska a Jána Kostíhu za Demokratickú stranu prehovoril poslanec Ján Vallo, ktorý po piatich rokoch exilu v cudzine prišiel do vlasti. Vo svojej reči sa zmienil o boji všetkých slobodumilovných národov sveta proti nemeckému imperializmu, ktorý bol práve dnešného dňa víťazne dokončený. V závere slávnostného prejavu nabádal k bratskej svornosti Čechov a Slovákov, ktorí musia spoločne kráčať po novej ceste v duchu demokratických zásad Masaryka, Štefánika a Beneša. Po československej a sovietskej hymne skončilo sa shromaždenie slávnostným defilé jednotiek československej armády. Popoludní sa v oslave pokračovalo ľudovou veselnicou na ulici pod Panóniou.

Oslava prezidentových narodenín

Sväz slovenskej mládeže usporiadal 27. mája v Mestskom divadle slávnostnú akadémiu na počesť 61. narodením prezidenta Dr. Eduarda Beneša. Na akadémii účinkoval spevokol Bradlan. Prívet za mládež povedal J. Černý, recitáciu predniesol Bohuslav Valášek, hudobné čísla predniesli: Milan Wölfel a J. Križan. Slávnostnú reč povedal Ján Brezina, ktorý zhodnotil život a dielo prezidenta – Budovateľa. Ocenil ho ako muža, ktorý za pravdu horel,

¹⁰⁴² Vo všeobecnosti sa za koniec 2. svetovej vojny považuje dátum 8. máj, krajiny sovietskeho bloku, resp. dnešné Rusko si ako dátum pripomínajú 9. máj. V *Dejinách Trnavy* sa tiež píše: „O niekoľko dní neskôr, v stredu 9. mája, obyvatelia Trnavy zažili skutočnú radosť a uvoľnenie... Sovietski vojaci z kasární i poddôstojníci a dôstojníci ubytovaní u obyvateľov bežali na svoje veliteľstvo s výkrikmi „Pobeda!“ „Germáni kaput!“ a strieľali do poveria“. Tamže, s. 199.

za ľudstva práva život svoj posväcoval a pred ohnivým drakom vlast svoju zacláňal. Predstavil ho ako štátnika nielen európskeho, ale svetového formátu, ktorého meno je zaradené medzi najvýznačnejších demokratických dejateľov svetovej histórie. Slávnostná akadémia bola zakončená piesňou „Kto za pravdu horí“.

Manifestácia

Dňa 22. júna boli štyri roky, čo Nemecko napadlo SSSR. V tento deň bola na námestí manifestačná slávnosť, ktorú otvoril predseda ONV¹⁰⁴³ František Peterka. Slávnostný prejav mal riaditeľ gymnázia Mikuláš Gašparik, ktorý zhodnotil význam dňa, kedy pri napadnutí Sovietskeho svazu išlo o bytie a nebytie všetkých slovanských národov. Dnes, štyri roky od tohto nemeckého kroku, je Nemecko porazené. Ruská armáda vztýčila prápor slobody nielen na svojom území, ale i na územiach všetkých slovanských národov. Preto musíme byť vďační tým hrdinským vojakom Sovietskej armády, ktorí padli v boji za lepší život národov. Po ňom mal prejav kpt. František Fišera a veliteľ mesta podplukovník SA Jeršov, ktorý v krátkosti objasnil deň 22. júna 1941. nakoniec za Demokratickú stranu prehovoril Ján Brezina, ktorý však svoju reč pre hustý lejak nemohol dokončiť.

Manifestačné shromaždenie

Dňa 24. júna bolo na námestí veľké manifestačné shromaždenie, ktorého sa zúčastnil minister ochrany práce a sociálnej starostlivosti Dr. Jozef Šoltész. Manifestáciu otvoril podpredseda ONV Dr. F. Palkovič. Po prejave Anny Surgošovej prehovoril minister Dr. J. Šoltész o politickej a zásobovacej situácii. Zmienil sa i o práci, ktorá nás čaká. Apeloval na pracujúce vrstvy, aby sa zapojily do budovateľskej práce a tým zvýšly životnú úroveň.

Čestné občianstvo Petrovi Jilemnickému

Dňa 15. júla usporiadala MOKSS¹⁰⁴⁴ pod protektorátom MNV pietnú akadémiiu za zomrelým českým sociálnym básnikom Jozefom Horom.¹⁰⁴⁵ Slávnostnú reč povedal spisovateľ Peter Jilemnický, ktorý sa vrátil z nemeckého koncentračného tábora, a ktorému mesto Trnava udelilo čestné občianstvo. Slávnostný akt udelenia čestného občianstva bol na Radnici s týmto odôvodnením: Spisovateľ Peter Jilemnický je jednou z výrazných postáv sloven-

¹⁰⁴³ Okresný národný výbor.

¹⁰⁴⁴ Miestna organizácia Komunistickej strany Slovenska.

¹⁰⁴⁵ Počas vojny vyvíjal Peter Jilemnický aktívnu činnosť ako ilegálna spojka Ústredného výboru Komunistickej strany Československa, po odhalení bol však zatknutý a väznený v pracovných táboroch v Griebu v Anhaltsku a Dessau, odkiaľ sa však pri likvidácii tábora dostal na slobodu. MICHALIČKA, V.: Učiteľské pôsobenie a pedagogické náhľady Petra Jilemnického. Stiahnuté z: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Pedag_1979_1_02_Ucite%C4%BEske_11_20-%20(1).pdf

skej povojnovej literatúry. Svojím srdcom prirástol k drobnému slovenskému ľudu. Jeho dielo „Kus cukru“ je kusom srdca Petra Jilemnického, ktorý tak vrele miloval trnavského robotníka a roľníka. – Po skončení tohto aktu bola v Mestskom divadle pietná akadémia, ktorá sa započala zaspievaním štátnej hymny. Po recitácii básne od J. Seiferta „Na paměť básníka Josefa Hory“, ktorú predniesol Dr. Chudík, nasledovalo hudobné číslo a potom prehovoril spisovateľ Peter Jilemnický. Zmienil sa o proletárskej poézii, ktorej význačným predstaviteľom bol zomrelý básnik Jozef Hora. Prebral a vysvetlil jednu jeho zbierku za druhou a ukázkami z jeho poézie dokumentoval prichylnosť básnika k proletariátu, ktorá prevláda temer vo všetkých jeho zbierkach. Po prednesení sboru „Zmráka sa“ bola akadémia zakončená hymnickou piesňou „Kto za pravdu horí“.

Odstránenie protitankových prekážok

V rámci akcie výstavby Slovenska dali sa robotníci drevárskeho priemyslu do odstraňovania betónových protitankových prekážok, ktoré pred frontom postavili Nemci v Štefánikovom parku. Robotníci vykonali svoju prácu temer v rekordnom čase, odstraňiac 24 betónových stĺpov za 4 dni, od 22. do 25. augusta. Stĺpy odstránili tak, že pri každom vykopali jamu, do ktorej ich „pochovali“. Pri pohľade na túto prácu prišlo sa zamyslieť, že takto sa zrútily i nádeje nemeckého imperializmu.

Oslava 1. výročia Sloven. národ. povstania

Slávnostný rámec osláv 1. výročia Slovenského národného povstania začal v nedeľu 26. augusta v Mestskom divadle predvedením Čapkovej drámy „Matka“, ktorú zahralo Umelecké studio. Oficiálne započatie osláv začalo v utorok 28. augusta popoludní štafetovým cezpoľným behom na 7 km, ktorého sa zúčastnili príslušníci čsl. armády, partizánov a účastníkov zahraničného odboja. Víťazi boli odmenení plaketou mesta Trnavy a veliteľstvá jednotlivých vojsk dostali na pamiatku knihu mesta Trnavy „1238 – 1938“. Po skončení cezpoľného behu bol futbalový zápas medzi príslušníkmi Čs. a SA. Tento deň osláv bol zakončený fakľovým sprievodom cez mesto, položením vencov na katafalk a pietnou spomienkou na padlých hrdinov, ktorí položili svoj život za lepšiu budúcnosť národa. Dňa 29. augusta bola po sprievode mestom na Benešovom námestí slávnostná manifestácia. Po zahrnutí štátnej hymny veliteľ trnavskej posádky mjr. Mikuláš Čordáš prečítal vojsku armádny rozkaz. Za ONV prehovoril predseda František Peterka, za MNV Ján Válek. Okrem týchto povedali prejavy: Jozef Vicenik za Komunistickú stranu Slovenska, Ján Brezina za Demokratickú stranu, Helena Bachratá za Sväz slovenských žien, J. Klačan za mládež, npor. Martinko za partizánov a štkp. František Fišera za vojakov Slovenského národného povstania. Slávnostnú reč povedal mjr. Mikuláš Čordáš, ktorý prehovoril o význame dňa a podrobne vyličil účasť trnavskej posádky na povstaní od jeho

začiatku až do ukončenia. Manifestácia bola zakončená hymnou a slávnostným defilé vojska. – popoludní bola v mestskej Promenáde ľudová veselica, na ktorej predviedli ľudové tance zástupcovia Sväzu českej mládeže z Čiech a Moravy, ktorí dostali ma pamiatku knihu mesta Trnavy „1.238 – 1.938“ a členovia Sväzu slovenskej mládeže.

Akcia „30.000 pracovných hodín“

V rámci hospodárskej znovuvýstavby štátu Komunistická strana Slovenska v Trnave darovala štátu 30.000 pracovných hodín, z ktorých odpracovalo zamestnanectvo miestneho Národného výboru 2.000 hodín. Práce boli prevedené 29. a 30. septembra, 6. a 7. októbra zakopávaním protitankových zákopov pri Modranke. Akcia bola prevedená po úradných hodinách.¹⁰⁴⁶ 30. septembra po prvej vykonanej etape práce pochodom s lopatami na pleciach uberali sa všetci pracujúci pred Radnicu, kde sa im prihovoril predseda MNV Ján Kleštinský, ktorý zhodnotil ich prácu pre štát, poukázuc i na tých, ktorí sa nevedia upraviť do nových pomerov. Vyzval všetkých, aby vytrvali i v druhej etape práce o týždeň, kedy sa táto akcia zakončila. Dňa 7. októbra nastúpilo všetko robotníctvo v počte niekoľko tisíc, aby verejne manifestovalo proti tým, ktorí sa od tejto mravnej povinnosti odťahovali. Miestni funkcionári poďakovali účastníkom akcie za prácu, ktorá sa zhodnotila v prospech štátu v sume 1 – milión korún.

Manifestácia o poštátnení priemyslu

Dňa 11. októbra nastúpilo robotníctvo a zamestnanci všetkých trnavských podnikov a úradov k verejnej manifestácii za poštátnenie kľúčového priemyslu a peňažníctva.¹⁰⁴⁷ O otázke poštátnenia priemyslu a peňažníctva prehovoril za Všeodborový sväz zamestnaneckých organizácií Opavský. Po ňom prehovorili o tomto temate zástupcovia odborov a strán, po čom bola prečítaná rezolúcia, v ktorej sa vyslovila požiadavka, aby sa toto poštátnenie s urýchlením previedlo. – 25. októbra, deň podpísania dekrétov,¹⁰⁴⁸ ktorými československý ľud sa po dosiahnutí politickej slobody ujíma vlády i v oblasti hospodárskeho života, bude v dejinách ČSR jedným z najvýznamnejších. Podpis prezidenta Republiky na 5-ich listinách dňa 24. októbra, ktorým bola právne započatá nová epocha v hospodárskom živote štátu, prijal ľud s nádejami a s nadšením. Na námestí sišlo sa toho dňa asi 6.000 robotníkov

¹⁰⁴⁶ „Vzorní brigádnic“ dostali ako odmenu bezplatný vstup na predstavenie Čapkovej hry Matka. HORVÁTH, P.: Trnava v rokoch národnej a demokratickej revolúcie, s. 201.

¹⁰⁴⁷ Viac pozri LETZ, R.: *Slovensko v rokoch 1945 – 1958. Na ceste ku komunistickej totalite.* Bratislava 1994.

¹⁰⁴⁸ Dekrétmi „vládol“ prezident Beneš v prechodnom období do utvorenia Dočasného národného zhromaždenia. Celkovo šlo o 45 dekrétov, z ktorých 11 bolo ústavných. BEŇA, J.: Dekréty prezidenta republiky a nariadenia SNR – denacifikácia ČSR a ustanovenie demokratického Slovenska. In: *Pamäť národa*, 2008, č. 2, s. 10 – 11.

a úradníkov, aby manifestovali pri príležitosti podpísania dekrétov o poštátneí priemyslu a peňažníctva. Tu prehovoril predseda MNV Ján Kleštinský a predseda ONV František Peterka. Za odborové organizácie mal prejav Daniš. Rečníci vyzdvihli význam poštátneenia pre pracujúcu pospolitosť. Z manifestácie boli zaslané pozdravné telegramy prezidentovi Dr. E. Benešovi a predsedníctvu vlády.

Sľub vernosti zamestnancov MNV

Toho istého dňa popoludní preverení i novoprijatí zamestnanci MNV skladali do rúk predsedu MNV Jána Kleštinského sľub vernosti Československej republike v zasadacej sieni Radnice za prítomnosti členov Národného výboru.¹⁰⁴⁹ Pri tejto príležitosti predseda Ján Kleštinský v prejave poukázal na to, že sľub vernosti štátu skladajú zamestnanci práve vtedy, keď celé úsilie vlády smeruje k tomu, aby výstavba priemyslu a peňažníctva, ako aj úprava nášho celoštátneho života vychádzala z ľudovo-demokratických princípov. Po prívete zamestnanci skladali sľub vernosti, po čom obdržali z rúk predsedu dekrét o preverení a složení sľubu. Potom účtovný riaditeľ Štefan Belica poďakoval predsedovi Kleštinskému, tajomníkovi Eduardovi Nižnanskému a členom Národného výboru za podporu a pochopenie pri preverovaní zamestnancov, pričom ich uistil, že mestskí zamestnanci sa budú zo všetkých síl usilovať, aby svoj sľub dodržali.¹⁰⁵⁰

Oslava štátneho sviatku – Dňa slobody

Trnava dôstojným spôsobom oslávila 27. výročie utvorenia Československej republiky. V predvečer štátneho sviatku bola v Mestskom divadle slávnostná akadémia. Po zaspievaní štátnej hymny slávnostnú reč povedal riaditeľ školy Ján Lauko, ktorý ocenil význam 28. októbra po 7-ročnom utrpení. zdôraznil, že nesmieme dopustiť opakovanie sa roku 1938 a 1939. každý statočný príslušník národa musí mať na zreteli šťastlivú budúcnosť národa a štátu. Akadémia bola spestrená recitáciami básní, sborovými spevmi, ktoré zaspieval spevokol Bradlan. Zakončená bola živým obrazom, znázorňujúcim vojakov bojujúcich po boku s partizánmi za dnešnú slobodu a doma pracujúci ľud, čakajúci a prijímajúci prinášanú slobodu. Dňa 28. októbra predpoludním bola na Benešovom námestí slávnostná vojenská pre-

¹⁰⁴⁹ Okrem sľubov vernosti ČSR bolo v uvedenom období aktuálne aj preverovanie zamestnancov. Miestny národný výbor mal v súvislosti s tým preveriť všetkých zamestnancov mesta a navrhnúť ich ponechanie v službe, resp. prepustenie. ONV rozposielal prostredníctvom MNV dotazníky pre štátnych zamestnancov, kde bolo uvedené, či vyvíjal od 6. 10. 1938 politickú činnosť, bol od 1. 10. 1938 politicky angažovaný, či sa zúčastnil ilegálnej práce, bol zatvorený, arizoval on alebo jeho príbuzný, evakuoval s Nemcami, aké mal postavenie za „Tisovho režimu“... Štátny archív v Trnave, f. ONV Trnava, šk. 153, 67/1945 prez.

¹⁰⁵⁰ Viac pozri SOKOLOVIČ, P.: Snahy o vyrovnanie sa s predchádzajúcim režimom v rokoch 1945 – 1948 na príklade Trnavy.

hliadka za prítomnosti zástupcov ONV, MNV, miestnej posádky, úradov, korporácií, politických strán a veľa obecnstva. Po zahraničí československej a sovietskej hymny prečítal pplk. Strelka armádny rozkaz najvyššieho veliteľa čsl. armády, prezidenta Republiky Dr. Eduarda Beneša, po čom mal prejav k vojsku. Zdôraznil veľké zásluhy prezidenta Dr. E. Beneša a jeho spolupracovníkov v zahraničnom odboji za znovuvytvorenie ČSR a význam Slovenského národného povstania, ktorým bola odčinená hanba, zapríčinená minulým režimom. Apeloval na česť vojakov, aby boli hodní odkazu svojich padlých bratov, aby nikdy nedopustili opakovanie sa histórie poroby, ale aby – keď by bolo treba – so zbraňou v ruke uhájili drahé dedičstvo otcov. – Po ňom prehovoril predseda MNV Ján Kleštinský a predseda ONV František Peterka, ktorí zhodnotili význam 28. októbra, pri čom spomenuli i dôležitý akt nedávno podpísaného dekrétu o poštátnení kľúčového priemyslu, čo je prvým krokom k našej lepšej budúcnosti. Po týchto prejavoch nasledoval akt slávnostnej prisahy vojakov, po čom bol major Mikuláš Čordáš vyznamenaný medailou I. triedy radu Slovenského národného povstania.¹⁰⁵¹ Po zaspievaní Sboru „Sviatok Slovenska“ spevokolom Bradlan bolo defilé vojska, čím sa oslava zakončila.

Výmena peňazí

Dňa 29. októbra bolo od ranných hodín vidieť skupiny ľudí pri peňažných ústavoch. Od tohto dňa sa zamieňali doterajšie bankovky za nové, pri čom boli staré peniaze blokované na viazaný vklad a z nových obdržala pri tejto transakcii každá osoba 500.- Kčs.¹⁰⁵² Týmto opatrením bolo obyvateľstvo do istej miery rozrušené a v záujme upevnenia meny bol tento zásah nutný.¹⁰⁵³

Oslava trvania SSSR

Pri príležitosti 28. výročia trvania SSSR bola dňa 6. novembra v kultúrnom dome Coburgu slávnostná akadémia, na ktorej prehovoril Dr. Július Bránik. 7. novembra bola na Benešovom námestí slávnostná manifestácia, ktorú otvoril predseda ONV František Peterka. Po ňom prehovoril kpt. Sovietskej armády Šurupov. Slávnostným rečníkom bol poverenik Dr. Gustáv

¹⁰⁵¹ Je zaujímavé, že F. Čordáš bol navrhnutý na vyznamenanie aj za zásluhy v bojoch slovenskej armády proti sovietom na východnom fronte. Pozri poznámku v tzv. povstaleckej kronike.

¹⁰⁵² Menová reforma, po viacerých prípravných opatreniach, bola spustená dekrétom prezidenta ČSR E. Beneša č. 91 zo dňa 19. 10. 1945. Tento dekrét zaviedol od 1. 11. 1945 jednotnú menu Kčs na celom území ČSR. Zákonným platidlom sa stali bankovky vydané v Londýne, jednokorunové poukážky z roku 1944 a v platnosti ostali mince zo slovenského štátu a z protektorátu. Všetky ostatné papierové platidlá prestali platiť. Pozri napr. článok J. Ryníka <http://banky.sk/statky-zmatky-okolo-mien-kupnej-sily-a-vymeny/?pg=2>

¹⁰⁵³ Podľa dobovej spisby „Toto rozhodnutie neprijali všetci občania rovnako, našlo sa aj veľa takých, ktorí si tieto opatrenia vlády vykladali nesprávne“. HORVÁTH, P.: Trnava v rokoch národnej a demokratickej revolúcie, s. 201.

Husák, ktorý objasnil vznik a podstatu Veľkej októbrovej revolúcie a výdobytky, ktoré doniesla SSSR. Revolúcia to bola, hovoril, ktorá sjednotila všetky národy Ruska v jednoliaty celok, ktorá im dodávala sily a oduševnenia do boja proti nemeckým okupantským vojskám. Duch revolúcie to bol, ktorým nadchnutí hrdinskí vojaci Sovietskej armády ukázali celému svetu čin, v dejinách sa neopakujúci, že vtedy, keď už mnohí klesali na mysli a trátili nádeje, víťazne započali ofenzívu a dokončili ju úplnou porážkou nepriateľov Slovanov. Zásluhou SSSR majú všetky slovanské národy možnosť samostatného rozhodovania o vlastnom osude. Manifestáciu zakončil predseda ONV František Peterka prevolaním na slávu generalissimovi Stalinovi.

Záznam v matrike

Za rok 1945 bolo do matriky mesta Trnavy zapísaných 753 narodených, 309 párov sobášených a 719 zomrelých.

Rok 1946.

Prezident Dr. E. Beneš čestným občanom Trnavy

Miestny národný výbor na zasadnutí dňa 26. januára schválil a uviedol v právoplatnosť zvolenie prezidenta Republiky Dr. Eduarda Beneša za čestného občana mesta Trnavy. Toto zvolenie bolo odhlasované bývalou mestskou radou ešte 11. septembra 1938, ale pre nepriaznivý vývoj politických udalostí nemohlo byť prevedené do dôsledkov, nakoľko po vyhlásení autonómie Slovenska a po vzniku Slovenského štátu bolo predmetné usnesenie napadnuté a vládny komisárom mesta zrušené rozhodnutím zo dňa 8. marca 1939. Preto dnes, keď znova môžeme slobodne rozhodovať o svojich veciach a právna kontinuita Československej republiky ani okupáciou nebola prerušená, prvou vecou MNV bolo, aby dal do poriadku pre naše mesto taký význačný čin a schválil právoplatnosť pôvodného usnesenia mestského zastupiteľského sboru týmto usnesením: Plénum Národného výboru mesta Trnavy na svojom zasadnutí dňa 26. januára 1946 sa jednomyselne usnieslo s konečnou platnosťou zrušiť rozhodnutie vládneho komisára mesta Trnavy číslo 21.830/1938 zo dňa 8. marca 1939 a obnovuje v plnej platnosti pôvodné uzavretie zastupiteľského sboru mesta Trnavy číslo 6.888/1938, čím uvádza v právoplatnosť zvolenie pána prezidenta Dr. Eduarda Beneša za čestného a tým prvého občana nášho mesta. Týmto i plénum Národného výboru mesta Trnavy prejavuje pánu prezidentovi úctu a povďačnosť za jeho veľké oslobodzovacie dielo, ktoré vykonal pre našu republiku. – Toto usnesenie, ako i pôvodné usnesenie a zrušenie dal MNV vytlačiť na plagáty, aby obyvateľstvo bolo o tejto veci informované. Dekrét o zvolení prezidenta Dr. E. Beneša za čestného občana Trnavy bol daný na vypracovanie prof. Pavlovi Lukachichovi. Súčasne Národný výbor rozhodol, aby pri príležitosti odovzda-

nia dekrétu o čestnom občianstve bol odovzdaný umelecky vyšíty obrus pi. Hane Benešovej. Vyšívanie obrusu s bohatým vzorom ľudového umenia trnavského kraja i s pôvodným erbom kráľovského mesta Trnavy sa zadalo ženskému spolku Živena.

Noví podpredsedovia MNV

Keďže obidvaja podpredsedovia MNV – Dr. Dominik Drgoň¹⁰⁵⁴ a Rudolf Jirman – sa zriekli svojich funkcií, boli na návrh Demokratickej strany na zasadnutí pléna MNV dňa 26. januára 1946 zvolení noví podpredsedovia a to Ján Válek za I. podpredsedu a Ján Brezina za II. podpredsedu. Obidvaja sa ujali úradovania 1. februára 1946.

Prednáška povereníka Dr. J. Púlla

V pondelok 4. februára usporiadala Miestna osvetová rada (MOR) prednášku povereníka priemyslu a obchodu Dr. Jána Púlla na tému „SSSR dnes“. Prednášateľ bol najprv uvítaný predsedom MNV na Radnici, kde sa zapísal do pamätnej knihy mesta. Potom odišiel do Panónie, kde ho privítal predseda MOR Ján Brezina. Povereník Dr. Ján Púll, ktorý sa v tieto dni vrátil z návštevy v SSSR, prednášal o hospodárskych, sociálnych, kultúrnych pomeroch v najväčšom slovanskom štáte, pričom sa zmienil i o veľkom budoateľskom úsilí SSSR, ktorý za 2. svetovej vojny najviac utrpel. Prednáška bola hojne navštvienená.

Oslava založenia Sovietskej armády

V sobotu 23. februára bola oslava 28. výročia založenia Sovietskej armády. Oslavu usporiadal Miestny a Okresný národný výbor v Mestskom divadle. Na oslave mal ako slávnostný rečník prehovoriť povereník školstva a osvety Ladislav Novomeský, ktorý však pre zaujatosť v Bratislave nemohol do Trnavy prísť, preto slávnostnú reč povedal riaditeľ gymnázia Mikuláš Gašparík, ktorý sa zmienil o vzniku Sovietskej armády, pričom osvetlil príčiny a pohnútky jej sily a oduševnenia v boji proti nemeckým okupantom. Povedal: „Sovietska armáda si jasne uvedomila, aké nebezpečenstvo čaká Európou a najmä všetky slovenské národy v prípade Nemcov. Preto bojovala s vlastneckým oduševnením nielen pre záchranu svojho národa a štátu, ale i pre záchranu všetkých Slovanov, vedená socialistickými myšlienkami predchádzajúcich vodcov. Boli to krasnoarmejsi, ktorí vylievali svoju krv za vlast a ktorí zďaleka prišli umrieť na územie našej republiky, aby rozdrvili nemeckú vojnovú mašineriu a perverznu kultúru Nemcov, javiacu sa v koncentračných táborech mučením, spaľovaním a vraždením ľudí a obzvlášť Slovanov“. Reč zakončil prevolaním na slávu živým členom Sovietskej ar-

¹⁰⁵⁴ D. Drgoň sa stal za Trnavu poslancom Dočasného národného zhromaždenia.

mády a uctením padlých hrdinov minútovým tichom všetkých prítomných. Okrem slávnostnej reči bolo ešte niekoľko čísel recitačných, hudobných a spevných, ako i niekoľko národných tancov. Oslava bola zakončená zahraním slovenských i ruských národných piesní tamburášmi.

Prednáška

V nedeľu 24. februára Sväz slovenských žien usporiadal v Panónii pre svoje členky prednášku učiteľky Eleny Kompišovej na tému: „Národný umelec Janko Jesenský“. Prednášateľka zhodnotila literárnu tvorbu nebohého Janka Jesenského. Ukážky z literárnej tvorby spisovateľa predniesly žiačky Štátnej učiteľskej akadémie.

Akadémia

Toho istého dňa usporiadaly deti z východného Slovenska pod vedením Sväzu slovenských žien akadémiu spevu a tanca. Deti boli v tunajšom kraji na rekreácii a na akadémii predviedli najrázovitejšie piesne východu s piesňami zo západu. Podnik sa pekne vydaril, deti boli dobre nacvičené.

Ludový súd

V čase od 24. februára do 4. marca zasadal prvýkrát Okresný ľudový súd,¹⁰⁵⁵ pred ktorým stáli ako obžalovaní: František Valent, František Schmidt, Ľudovít Szabó a Jozef Slezák, všetci obyvatelia Trnavy, aby sa zodpovedali zo svojej činnosti, ktorú konali v nemeckých SS-áckych vražedných oddieloch, a v koncentračných táborech v Dachau, v Kirschhofe a v Salgau. Všetci obžalovaní boli potrestaní stratou na slobode. Ľudovít Szabó, ktorý ešte i pred Ľudovým súdom vystupoval arogantne a cynicky, bol odsúdený na 30 rokov väzenia. Podľa jeho mienky a nacistického presvedčenia neprevinil sa vraj ničím, keď ako dozorca politických väzňov v koncentračnom tábore v Dachau týchto trýznil, usmrcoval a nechal spaľovať. František Valent, ktorý bol oznámený v londýnskom rozhlase, odkiaľ naňho upozorňovali ako na udavača a SS-mana z povolania, bol odsúdený na 5 rokov straty na slobode, z čoho odpýká 1 rok v trestnici a 4 roky v pracovnom útvare. František Schmidt ako dozorca v koncentračnom tábore v Dachau a Salgau zúčastňo-

¹⁰⁵⁵ Pôsobnosť ľudového (retribučného) súdnicтва je obmedzená rokmi krátko po druhej svetovej vojne, keď sa nový režim vyrovnával s exponentmi predchádzajúceho zriadenia. Na základe nariadenia sa ľudové súdnictvo delilo na Národný súd, okresné ľudové súdy a miestne ľudové súdy. Pozri: *Sbierka nariadení Slovenskej národnej rady*, 1945. Nariadenie č. 33 zo dňa 15. mája 1945 o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnicтва. V Trnave bol ako v okresnom meste zriadený okresný ľudový súd. Predsedom senátu sa stal Viktor Ondrejčíčka, obžalobcom Jozef Burza, ktorého po preložení do Hlohovca nahradil Jozef Kováč. Menoslov funkcionárov súdu sa však často z rozličných príčin (zanepriáznenie...) menil. Štátny archív v Trnave, f. ONV Trnava, šk. 163, 653/1947 prez.

val sa pri týraní politických väzňov, čo mu však nebolo svedkami dokázané. Preto mu bol vymeraný trest vo výške 7 rokov, z čoho si 2 roky odpyká v trestnici a 5 rokov v pracovnom útvare. Okrem toho bola mu vyslovená strata občianskych práv na 20 rokov. Napokon Jozef Slezák, ktorý dobrovoľne vstúpil do nemeckej strany a na základe toho bol povolaný k zbraniam SS, bol odsúdený na 3 roky, z čoho si 1 rok odpyká v trestnici a 2 roky v pracovnom útvare. Mierny trest mu bol vymeraný preto, že v roku 1944 utiekol od svojej SS jednotky a skrýval sa až do príchodu Sovietskej armády, čo bolo sprísahanými svedkami dokázané.

Oslava 96. narodenín T. G. Masaryka

V stredu 6. marca usporiadal Miestny národný výbor v Mestskom divadle spomienkový večierok na T. G. Masaryka pri príležitosti jeho 96. narodenín. Slávnostnú reč povedal odb. uč. Ján Trančík, ktorý sa zmienil o ťažkej dobe českého a slovenského národa pred prvou svetovou vojnou, pričom zhodnotil osobnosť T. G. Masaryka a jeho prácu pri budovaní prvej Republiky, jeho srdečné vzťahy k Slovensku a ním hlásané ideály, ktoré sú nám vodidlom i v obnovenej Republike. Prejav zakončil týmito slovami: „Budúcnosť väčšmi ocení veľkosť osobnosti Masarykovej. V národe opäť vzkriesenom, zdravom a mohutnom budú velebíť jeho meno a s pýchou i šťastím budú sa hlásiť k tomu, že kolíska jeho stála v našom národe“. Potom zaspieval spevokol Bradlan Smetanov sbor „Sláva tobě“ a študent Klimeš zo Štátneho gymnázia recitoval báseň „Keď“. Okrem toho bolo ešte niekoľko sborových spevov a recitácií, ako i sólových piesní od M. Schneidra – Trnavského, ktoré zaspievala Emília Václavíková. Orchester Mestskej hudobnej školy prispel hudobnými číslami. Oslava bola zakončená hymnickou piesňou „Kto za pravdu horí“.

Výstava

Dňa 10. marca bola v Panónii otvorená výstava kresieb Štefana Cpina, ktorá trvala do 17. marca.

Odchod Bradlanu do Maďarska

V sobotu 16. marca spevokol Bradlan, odchádzajúci do Maďarska zapojiť sa do práce Osídlovacieho úradu získať Slovákov zo zahraničia, rozlúčil sa s Miestnym národným výborom v zasadacej sieni Radnice popoludní o 15. hodine. Pri tejto príležitosti zapísali sa členovia spevokolu do pamätnej knihy mesta. Spevokol zaspieval sbory M. Schneidra – Trnavského: „Povstaň, Slovač“ a „Slobody deň“. Predseda MNV Ján Kleštiny¹⁰⁵⁶ želel spevokolu v jeho práci v Maďarsku veľa úspechu a zdaru. Predseda Bradlanu Fridrich Kuchár zdôraznil, že spevokol svoju úlohu k najväčšej spokojnosti. Záverom zaspieval

¹⁰⁵⁶ Preklep. Správne Kleštinský.

spevokol piesne: „Sviatok Slovenska“ a „Práci česk“. Celý akt krátkej, ale milej rozlúčky bol vysielaný miestnym rozhlasom.

Oslavy oslobodenia mesta

Oslavy prvého výročia oslobodenia mesta Sovietskou armádou usporiadal ONV, MNV a miestna posádka v dňoch 30. a 31. marca. Oslavy boli otvorené v sobotu 30. marca o 16. hodine štafetovým behom vojska a príslušníkov Sväzu brannosti, ako i iných telovýchovných inštitúcií o putovný pohár MNV a vojska. Pretekárov privítal, povzbudil k boju a víťazom ceny rozdelil mjr. posádky Mikuláš Čordáš. Večer bola v Mestskom divadle slávnostná akadémia, na ktorej prehovoril ako slávnostný rečník Alfonz Pochylý, riaditeľ učiteľskej akadémie, ktorý v krátkosti prešiel dejinami Slovákov, zúčastnivších sa odboja v prvej i druhej svetovej vojne. Zhodnotil boje partizánov slovenských, ruských i iných, ktorí obeťovali svoje zdravie a životy za lepšiu budúcnosť nielen Slovákov, ale všetkých národov. Obzvlášť zhodnotil boj vojaka – krasnoarmejsca, ktorý v tomto boji obetoval všetko pre slobodu svojich mladších a slabších bratov, aby ich oslobodil zpod nemeckej nadvlády. Akadémia bola doplnená hudobnými číslami Mikuláša Schneidra – Trnavského, spevnými vložkami ľudových piesní a slovenskou besedou. – V nedeľu 31. marca od ranných hodín panovala v meste slávnostná nálada. Ráno o 9. hodine bolo slávnostné zasadnutie Miestneho národného výboru, na ktorom bol za čestného občana mesta Trnavy zvolený maršal Malinovský, ktorého vojská oslobodily Trnavu. Potom bolo pred Radnicou za prítomnosti miestnych a okresných činiteľov, ako i čestnej roty vojska privítanie vzácných hostí, ktorí prišli na oslavu, a to podpredsedu vlády Jána Ursínyho a generálneho konzula SSSR Demjanova. Po prehliadke čestnej roty podpredsedom vlády odišiel sprievod na tribúnu pred Panóniu, pred ktorou sa zhromaždili veľké masy obyvateľstva. Manifestáciu otvoril predseda MNV Ján Kleštinský, po ktorom mali kratšie prejavy: veliteľ miestnej posádky, zástupca partizánov, Demokratickej strany, Komunistickej strany Slovenska a zástupkyňa Sväzu slovenských žien. Slávnostnú reč povedal podpredseda vlády Ján Ursíny, ktorý vyzdvihol význam daru, ktorý nám dala Sovietska armáda a povzbudil k tomu, aby sme si tento dar uchovali a boli zaň vďační bratskému Sovietskemu sväzu. „Nesmieme sa škriepiť“, hovoril, „aby sa neopakoval rok 1939 a aby sme nestratili tú slobodu, ktorá bola vykúpená drahou krvou mnohých životov ruských a československých hrdinských vojakov“. Po ňom mal ešte krátky prejav generálny konzul Demjanov a slávnosť bola zakončená. – Popoludní bola na Benešovom námestí ľudová veselica a večer v Mestskom divadle predviedli členovia Umeleckého studia Goľovu hru „Ženba“.

Delegácia Slovákov z Maďarska

V sobotu 6. apríla zavítala do Trnavy 90-členná delegácia Slovákov z Maďarska, ktorá v rámci presídľovania prišla si pozrieť na Slovensko životné a hospodárske pomery.¹⁰⁵⁷ Delegáciu sprevádzal podpredseda SNR Ladislav Holdoš, povereník výživy a zásobovania Rudolf Fraštacký a povereník školstva a osvety Ladislav Novomeský. V mene mesta privítal delegáciu s balkónu Radnice predseda MNV Ján Kleštinský. Potom prehovoril Ladislav Holdoš, ktorý poukázal na politické a národné postavenie Slovákov v ČSR a Slovákov v Maďarsku, ktorých sa snažíme získať zpäť do vlasti, čo je nielen záležitosťou politickou, ale i záležitosťou slovenského srdca, lebo my nechceme, aby naši bratia v Maďarsku národnostne zahynuli v mori cudzoty. Medzi iným povedal: „Nikdy viac sa nebude a nesmie opakovať rok 1938 – 1939, nikdy viac nebudú Slováci utláčaní Maďarmi“.¹⁰⁵⁸ Vyzval delegátov, aby hovorili s našimi ľuďmi o našich a o svojich problémoch. „Kto chce zveľaďiť a zušľachtiť Slovensko, nech príde a svoj um i mozole nech pripojí k umu a k mozolom našich Slovákov!“ Potom prehovoril povereník Rudolf Fraštacký, ktorý zdôraznil skutočnosť, že ani stáročia maďarskej cudzoty nepodlomily našich Slovákov v Maďarsku a delegáciu uistil, že my urobíme všetko, čo je v našich silách, aby presídlení bratia z Maďarska mali zabezpečené slušné životné podmienky. Menom delegácie sa za privítanie poďakoval František Flekáč, Ján Nemelčian, Andrej Korbel a Matej Mátej. Všetci nás vo svojich prejavoch uistili, že ich slovenské srdcia nezanikli, že celá akcia presídľovania stretáva sa v Maďarsku s veľkým úspechom a tých, ktorí sa obávajú, budú prehovárať k návrhu k nám a tlmočiť im všetky pozorovania a vrelé pozdravy od nás. Potom si delegácia prezrela Coburgove závody a na druhý deň pokračovala v ďalšej ceste po Slovensku. – V sobotu 13. apríla prišla druhá delegácia Slovákov z Maďarska. Delegáciu v mene mesta privítal člen MNV Imrich Ikrényi, ktorý vo svojom prejave uistil hostí, že sa všetci snažíme dostať Slovákov z Maďarska k nám a že všetci tí, ktorí sem prídu, môžu mať u nás taký život, aký máme my – život slobodný. Za Slovákov v Maďarsku prehovoril Dr. Emanuel Böhm,¹⁰⁵⁹ ktorý tlmočil želanie, aby sme prijali našich bratov z Maďarska s takou láskou, s akou oni k nám chcú prísť. Za delegáciu prehovoril Ján Sekerka a Štefan Hirka. Obidvaja sa obrátili na nás s prosbou, aby sme im pomáhali kráčať po ceste, ktorou idú, aby sa mohli dostať k nám a žiť tu s nami spoločne pod jednou národnou strechou. Potom si delegácia prezrela

¹⁰⁵⁷ O presídľovaní pozri viac napr. ŠUTAJ, Š.: Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom – migrácie a Slovensko – výskum a výsledky. In: SÁPOSOVÁ, Z. – ŠUTAJ, Š.: *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov 2010.

¹⁰⁵⁸ L. Holdoš mal na mysli okupovanie južných oblastí Slovenska po Viedenskej arbitráži z 2. novembra 1938. Územia boli súčasťou Maďarska až do skončenia 2. svetovej vojny a obnovenia Československa.

¹⁰⁵⁹ E. Böhm bol v období okupácie južných častí Slovenska Maďarskom vedúcou osobnosťou Slovákov v Maďarsku a predsedom Strany slovenskej národnej jednoty.

priemyselné podniky, aby sa presvedčila o zárobkových a životných pomeroch nášho robotníctva a mohla o tomto informovať našich bratov v Maďarsku.

Mierová slávnosť

Miestna odbočka Čsl. Červeného kríža uctila na Bielu sobotu 20. apríla pamiatku padlých hrdinov vojny pietnou slávnosťou pod heslom „Dôverou k mieru“. Prejav o budovaní a význame mieru povedal Dr. Mikuláš Nádaši, počom – o 11:58 hod. – bolo oznámené dvojminútové ticho na počtu padlých. Potom sa korporácie odobraly k pomníku padlých vojakov, kde za zvukov piesne „Kto za pravdu horí“ položily vence.

Delegácia švajčiarskych novinárov

Dňa 26. apríla navštívila mesto delegácia švajčiarskych novinárov, ktorí si v sprievode predsedu MNV Jána Kleštinského prezreli pamätihodnosti mesta. Pozornosť venovali i živému obchodnému ruchu mesta a hospodárskym podnikom, z ktorých si prezreli zariadenia NUPOD-u¹⁰⁶⁰ a k nemu pripojených hospodárskych objektov.

Koncert Vášu Príhodu

V pondelok 29. apríla koncertoval v Mestskom divadle husľový virtuoz Váša Príhoda. Na programe boli klasické skladby Dvořáka, Francka, Bacha, Paganiniho a Čajkovského. Husľový koncert sa veľmi pekne vydaril po stránke umeleckej i morálnej.

Oslavy 1. mája

Tohoročné oslavy Sviatku práce usporiadala Komunistická strana Slovenska.¹⁰⁶¹ 30. apríla bola v kultúrnom dome Coburgu slávnostná akadémia, na ktorej prehovoril Dezider Benau. 1. mája veľký sprievod s množstvom zástav, a alegorických vozov pochodoval na Benešove námestie. Po zahranií čsl. a sovietskej hymny manifestáciu otvoril predseda okresnej organizácie KSS Ing. Nvota. Slávnostnú povedal povereník školstva a osvetu Ladislav Novomeský, ktorý vo svojej reči poukázal na rozdiel medzi tohoročnými a vlnajšími oslavami. Zaoberajúc sa výtvarkami našej národnej revolúcie spomenul i blížiac sa voľby, v ktorých pôjde o rozšírenie našej demokracie do hĺbky, šírky a opravdivosti. Po prejave Kudlovej, Jindřišku a Hrehuša prečítal odb. učiteľ Pavol Repčík prvomájovú prísahu. Po zahranií Internacionály manifestácia sa skončila. Popoludní bola ľudová veselica v mestskom parku.

¹⁰⁶⁰ Nákupné ústredie potravných družstiev.

¹⁰⁶¹ Oslavy boli poznačené predvolebným bojom s Demokratickou stranou. Boli tiež údajne „veľkolepou agitáciou KSS“. HORVÁTH, P.: Trnava v rokoch národnej a demokratickej revolúcie, s. 203.

25. výročie smrti M. R. Štefánika

25. výročie smrti M. R. Štefánika oslávila Trnava pietnou spomienkou večer 3. mája pri jeho pomníku. Pred slávnosťou prisahali branci trnavskej posádky na námestí, odkiaľ po prisaha odpochodovali k Štefánikovej soche, kde vypočuli prejav mjr. Mikuláša Čordáša, ktorý zhodnotil generála Štefánika po stránke vojenskej. Slávnostnú reč povedal riaditeľ školy Ján Lauko. Zmienil sa o Štefánikovej práci za lepšiu budúcnosť slovenského národa. Študent Válek recitoval báseň R. Brtáňa „Hrdinovi“ a spevokol Bradlan zapieval pieseň „Na Bradle zádumčivom“. Pietná spomienka bola zakončená zahráním štátnej hymny.

Divadel. predstavenie

V dňoch 4. a 5. mája zahralo Umelecké studio v Mestskom divadle divadelnú hru Bohumila Polácha „Vrah som ja“.

Oslava dňa víťazstva

V dňoch 8. a 9. mája oslávila Trnava prvé výročie Dňa víťazstva. Oslavy začaly 8. mája popoludní štafetovým behom vojska a večer pokračovaly akadémiou, na ktorej slávnostnú reč povedal Imrich Ikrényi, ktorý zhodnotil význam dňa. Okrem iného povedal: „Obyvatelia československého štátu neuznali žiadnu zmenu Republiky. Po jej rozpadnutí sme verili, že príde čas, kedy bude opäť vzkriesená. Tak sa i stalo. Dnes slávime víťazstvo nad tými, ktorí nám v roku 1938 a 1939 Republiku rozbili“. Potom sa zaoberal vnútropolitickými otázkami a prejav zakončil prehlásením, že „sme našim spojencom zaviazaní vďakou za obnovenie slobody“. Okrem slávnostnej reči bola akadémia vyplnená hudobnými a spevnými číslami. Akadémia bola zakončená živým obrazom, znázorňujúcim porážku Nemecka a víťazstvo našich vojsk a partizánov so spojeneckými vojskami. 9. mája boli verejné oslavy na Benešovom námestí, kde bola prehliadka vojska, prečítanie armádneho rozkazu a prejav majora Mikuláša Čordáša o význame dňa. Oslavy prívetom otvoril podpredseda MNV Ján Brezina, po ktorom slávnostnú reč povedal člen SNR Ján Ušiak, ktorý zdôraznil potrebu práce a kultúrneho napredovania všetkých složíek národa, lebo „len tak budeme môcť ideologicky zničiť zbytky fašizmu a nacizmu, porazeného vojensky. Posledná vojna bola vojnou dvoch svetov – germánskeho a slovanského – a z nej vyšlo víťazne Slovanstvo, súc spojené súdržnosťou všetkých slovanských národov. Aby sme na tento deň mohli radostne a slávnostne spomínať, nesmieme dovoliť, aby medzi nás vrazil nepriateľ klin nesvornosti a musíme vždy cítiť slovansky“. Po ňom prehovoril ako hosť Cyprián Slimák, Slovák z Kanady, vyslaný k pozorovaniu pomerov na Slovensku. Tlmočil iskrenný pozdrav našich bratov z Ameriky, ktorí sa úprimne tešia našej práci a čakajú na deň, kedy sa budú môcť vrátiť z ďalekého sveta do svojej rodnej domoviny. Oslava bola zakončená defilé

vojska, partizánov, vojakov zahraničného odboja a Sväzu brannosti. Popoludní bola v Bernolákovom parku ľudová veselica a večer v tomto parku veľký ohňostroj.

Kultúrno-zábavný večierok

Toho istého dňa usporiadala v Mestskom divadle Skupina umelcov z Bratislavy kultúrno-zábavný večierok, na ktorom povedal prívet básnik Dr. Ján Poničan. Na večierku účinkovali členovia Národného divadla a 45-členný bratislavský robotnícky spevokol. Na programe boli slovenské a ruské piesne a tance.

Deň matiek

V nedeľu 19. mája usporiadala Okresná starostlivosť o mládež oslavu Sviatku matiek. Oslava sa začala bohoslužbami, po ktorých sprievod detí s kolobežkami, bicyklami, kočiarkami uberal sa ulicami mesta k pomníku padlých, kde boli položené vence a odtiaľ sa pohol sprievod na Benešovo námestie, kde slávnosť otvoril predseda OSM msgr. Dr. Ambróz Lazík. Slávnostnú reč povedal podpredseda MNV Ján Brezina, ktorý zhodnotil význam matky a jej výchovy na deti, pričom zdôraznil, aby deti boli vychovávané k láske a svornosti a vedené v duchu bratstva pre mier všetkých ľudí. Prejav za SSŽ¹⁰⁶² povedala Anna Surgošová. Slávnosť bola spestrená spevmi a recitáciami. Popoludní bola ešte v Mestskom divadle akadémia, na ktorej o význame matky z hľadiska kresťanského prehovoril msgr. Dr. Ambróz Lazík. Akadémia bola vyplnená spevnými, recitačnými a tanečnými číslami detí národných škôl.

Prednášky

V pondelok 20. mája prednášal v Panónii Dr. Július Bránik o národohospodárskych povojnových problémoch na tému „Slovensko a svetové povojnové hospodárstvo“. Prednášku usporiadala miestna organizácia KSS. – Táto organizácia usporiadala 23. mája i prednášku zástupcu poverenika priemyslu a obchodu Ing. Samuela Takáča, ktorý prehovoril na tému „Spriemyslenie a zmena hospodárskej štruktúry Slovenska“.

Voľby do ÚNS¹⁰⁶³

Dňa 26. mája konaly sa voľby do Ústavodarného národného shromaždenia. Posledný týždeň pred voľbami bol v znamení vyvrcholenia volebnej agitácie politických strán, ktoré plakátmi a verejnými politickými

¹⁰⁶² Spolok slovenských žien.

¹⁰⁶³ Ústavodarnénárodné shromaždenie.

shromaždeniami snažily sa získať čo najviac voličov.¹⁰⁶⁴ Demokratická strana mala politickú schôdzku 18. mája v Panónii, na ktorej prehovoril povereník Rudolf Frašťacký a Dr. Ján Ševčík. 19. mája mala v kine Radio predvolebné shromaždenie Strana slobody a 21. mája Komunistická strana Slovenska usporiadala v Panónii verejný prejav, na ktorom prehovoril k vojakom pplk. justičnej služby Dr. Anton Rašla. Deň pred voľbami, 25. mája, usporiadala KSS na Benešovom námestí verejnú volebnú shromaždenie, na ktorom prehovorili: podpredseda SNR Dr. Ivan Horváth, katolícky kňaz Dr. Straka, podplukovník Branislav Manica, npor. Július Mazanec a miestni činitelia strany. Ostatné strany využili tohto dňa k roznášaniu agitačných plakátov. V noci sa strhly medzi horkokrvnými agitátormi politických strán menšie potyčky. Konečne prišla nedeľa, 26. máj, volebný deň, významný nielen pre Trnavu, ale pre celý národ, lebo toho dňa mal ľud prejaviť svoju vôľu, podľa ktorej sa bude ubierať politický vývoj. Voľby trvaly od 8. do 16. hodiny. Prevádzaly sa na rôznych miestach v 16-ich volebných miestnostiach. Previedly sa bez rušivých momentov a incidentov všade pokojne. Kandidovali 4 strany, a to: 1. Strana práce, 2. Demokratická strana, 3. Komunistická strana Slovenska, 4. Strana slobody. Celkový počet oprávnených voličov mesta Trnavy bol 15.209, z čoho bolo odovzdaných 15.040 hlasov. Jednotlivé strany obdržaly tento počet hlasov: 1. Strana práce 1.886, 2. Demokratická strana 9.153, 3. Komunistická strana Slovenska 4.157 a 4. Strana slobody 249. Okrem toho bolo 128 hlasovacích lístkov prázdnych a 167 bolo neplatných.¹⁰⁶⁵

Hajdócyho hry

V dňoch 30. mája a 2. júna boli usporiadané Hajdócyho hry, preteky vysokoškolákov. Hier sa okrem trnavských stredných škôl zúčastnilo ešte 15 stredných škôl zo Slovenska. Pretekalo sa v ľahkej atletike, plávaní, volejbale, basketbale, šachu a v cezpoľnom behu. Absolútnym víťazom prvého ročníka hier sa stalo Štátne gymnázium Trnava a získalo putovný pohár J. Hajdócyho, bývalého dlhoročného profesora telocviku na tunajšom gymnáziu.¹⁰⁶⁶ V rámci týchto hier zahrlo Umelecké studio divadelnú hru „Nová škola“ od Rogersa.

¹⁰⁶⁴ „Polodemokratické“ voľby boli „ochudobnené“ o osoby nemeckej či maďarskej národnosti, ako aj tzv. politicky nespoľahlivé osoby. Aj v Trnave sa tak volieb nemohli zúčastniť stovky (v inom prípade poväčšine právoplatných) voličov.

¹⁰⁶⁵ Voľby v roku 1946 znamenali významný medzník v povojnovom Československu, ako aj v Trnave, kde prišlo k významným zmenám v zložení MNV a ONV. Napriek tomu sa však Komunistická strana Slovenska snažila čoraz viac o negovanie výsledkov volieb, čo sa jej sčasti aj darilo. Pozri napr. SOKOLOVIČ, P.: Predohra a priebeh februárových udalostí v Trnave, s. 652 – 674.

¹⁰⁶⁶ J. Hajdócy (často nesprávne písaný ako Hajdóczy) bol významným propagátorom atletiky v Trnave. Dnes je po ňom pomenovaná v Trnave aj ulica. Zomrel v roku 1950 v Bratislave. Viac o ňom pozri: HAZUCHA, M.: *100 rokov atletiky v Trnave*, s. 10 – 11.

Kabaret. večierok

V pondelok 3. júna pohostinsky vystúpila na kabaretnom večierku v Coburgu Viera Ferbasová s Krištofom Veselým a s inými komikmi a spevákmi našich divadiel.

Premiestenie vojenskej posádky

V dňoch 7. a 8. júna prišlo k výmene vojenských posádok. Trnavská posádka bola premiestená do Znojma na Moravu a znojemská posádka do Trnavy. Oficiálne privítanie posádky a soznámenie veliteľov s verejnými predstaviteľmi mesta bolo v Panónii 18. júna.

Spevácky koncert

Spevokol Bradlan usporiadal 15. júna v kultúrnom dome Coburgu spevácky koncert pri príležitosti 65. narodenín Mikuláša Schneidra – Trnavského. Na koncerte spoluúčinkovali: Akademické spevácke združenie, hudobný a spevácky spolok Devín, evanjelický spevokol, spevokol Tatran a Zora z Bratislavy. Prívet na večierku za MNV povedal podpredseda Ján Brezina. Na programe večierka boli skladby oslávenca a iných význačných českých a slovenských skladateľov.

Voľba prezidenta Republiky

V stredu 19. júna bola prevedená voľba prezidenta Republiky. Na prezidentský stolec kandidoval jedine doterajší prezident Dr. Eduard Beneš, ktorý bol jednohlasne celým Dočasným národným zhromaždením zvolený.

Koncert

Mestská hudobná škola usporiadala 21. júna v Mestskom divadle orchestrálny a sborový koncert. Na programe boli skladby našich i cudzích skladateľov.

Baletný večierok

Dňa 23. júna predstavila sa opäť po dlhšej prestávke baletná škola Kataríny Alfieri. Baletný večierok bol v Mestskom divadle a veľmi pekne sa vydaril.

Návšteva anglického veľvyslanca

V nedeľu 30. júna popoludní o 13. hod. privítala Trnava pred Radnicou vzácneho hosťa. Neočakávane a bez programu ohlásil svoj príchod anglický veľvyslanec Nichols so svojou suitou. Veľvyslanca pred Radnicou privítal predseda ONV Dr. Ladislav Lenorák. Milý bol pohľad na obecnstvo, ktoré

búrlivým potleskom privítalo veľvyslanca, ktorý potom odišiel na Radnicu, kde ho privítal predseda MNV Ján Kleštinský a zástupcovia verejných korporácií. Po privítaní veľvyslanec prehovoril k obecenstvu balkóna Radnice, pričom spomenul spoločné ideály Masaryka a Beneša s predstaviteľmi Veľkej Británie. Vyslancov prejav do slovenčiny prekladal evanj. farár Samuel Holčík.

Oslava bitky pri Zborove

2. júla usporiadala miestna posádka za súčinnosti ONV, MNV a odbojových organizácií oslavu 29. výročia bitky pri Zborove. Pred započatím oslavy položily korporácie vence pri pomníku padlých vojakov. Slávnosť bola otvorená na Benešovom námestí prehliadkou nastúpených formácií. Po prehliadke prehovorili o význame dňa, kedy československé légie skvele zvíťazily na nemeckými a rakúskymi hordami, veliteľ miestnej vojenskej posádky, Ján Fabok a kpt. Kovačič. Pri týchto oslavách došlo i k splynutiu odbojových organizácií I. a II. zahraničného odboja. Po prejavoch bolo defilé zúčastnených formácií. Popoludní boli na Rybníku usporiadané zborovské preteky vojakov o ceny.

Dožinkové slávnosti

V nedeľu 11. augusta usporiadal jednotný sväz slovenských roľníkov (JSSR) v Trnave dožinkové slávnosti. Po bohoslužbách bol sprievod hlavnými ulicami mesta na priestranstvo Rybníka, kde po zahrani štátnej hymny slávnosti otvoril predseda JSSR František Kvetan, ktorý privítal hostí a odovzdal slovo ministrovi pôdohospodárstva Júliusovi Ďurišovi. Po ňom prehovoril povereník výživy a zásobovania Rudolf Fraštacký, ktorý vo svojom prejave medzi iným povedal, že treba sa učiť pracovnej morálke od slovenských roľníkov, ktorí v najťažších chvíľach dali sa so zvýšeným úsilím do práce, aby dali svojim bližným na stôl potrebný kus chleba. Nadväzujúc na reč ministra Ďuriša, povereník Fraštacký vyhlásil, že nám nepomôže ani najväčšia mechanizácia, ak náš sedliak ráno o 4. hodine nevyvezie ten stroj na pole a ak ho večer o 9. hodine neodvezie z poľa, ak neobrobí pôdu tak, ako sa patrí. V závere svojho prejavu tlmočil poďakovanie slovenským roľníkom za vykonanú prácu pre blaho celej Republiky a prial im veľa úspechu v ich ďalšej robote. – Popoludní dožinkové slávnosti pokračovali národopisnou výstavou na ihrisku TŠS Trnava, v rámci ktorej previedly krojované skupiny ukážky rázovitých slovenských tancov.

Štafeta z Košíc do Prahy

V sobotu 17. augusta o 14. hodine prišla do Trnavy vytrvalostná vojenská pešia hliadka, ktorá koná cestu z Košíc do Prahy, aby položila veniec na hrob Neznámeho vojaka. Hliadku pri Rybníku očakávali zástupcovia vojska a úradov, ktorú ju tam privítali a na veniec, ktorý hliadka niesla, pripli stuhy

v štátnych a mestských farbách. Po krátkom občerstvení vybrala sa hliadka na ďalšiu cestu do Bratislavy.

Oslavy 2. výročia slov. národ. povstania

Oslavy 2. výročia Slovenského národného povstania usporiadal Svojopov¹⁰⁶⁷ 28. a 29. augusta. Popoludní 28. augusta bol futbalový zápas medzi Parašutom Banská Bystrica a Svojopov Trnava. Večer bola akadémia, na ktorej prehovoril riaditeľ Ján Lauko. Hudobné čísla akadémie vyplnil M. Schneider Trnavský so 45-členným orchestrom, spevné čísla spevokol Bradlan a spevokol miestnej posádky. Dňa 29. augusta bola na Benešovom námestí veľká manifestácia. Pred oslavami zasadal MNV, ktorý zvolil štkpt. Andreja Benku-Rybára za čestného občana mesta Trnavy za zásluhy, ktoré vyvinul v roku 1944 pri organizovaní povstania.¹⁰⁶⁸ Štkpt. A. Benka-Rybár potom prehovoril ako hlavný rečník na verejných oslavách, oboznámiac prítomných s priebehom povstania v Trnave. Po ňom prehovoril Šimon Struhárik z Povereníctva školstva, ktorý zhodnotil význam Slovenského národného povstania nielen pre Slovákov, ale i pre Československú republiku. – Oslavy boli zakončené vyznamenaním dôstojníkov a vojakov Slovenského národného povstania, po čom bolo defilé vojenských a odbojových zložiek.

Výmena posádok

Dňa 16. septembra došlo k výmene posádok. Trnavská posádka vrátila sa zo Znojma domov a znojemská odišla do Znojma. Privítanie jednej a rozlúčky s druhou posádkou sa zúčastnili zástupcovia MNV, ONV, ako i žiactvo a občianstvo mesta. Trnavskú posádku s balkóna Panónie privítal predseda MNV Ján Kleštinský, ktorý jej poďakoval za dobré meno, ktoré urobila nášmu mestu na Morave. Za posádku sa poďakoval veliteľ major Mikuláš Čordáš. – o 11. hodine v mene MNV a ONV rozlúčil sa s odchádzajúcou posádkou podpredseda MNV Ján Brezina, ktorý apeloval na odchádzajúcich, aby na to, čo u nás za niekoľko týždňov pobytu spoznali, nikdy nezabudli a aby nás mali v takej láske, v akej ich máme a budeme mať aj my. Za odchádzajúcu posádku poďakoval jej veliteľ, ktorý tlmočil vďaku všetkých vojakov za bratské spolunažívanie obyvateľstva s vojskom.

Odovzdanie diplomu a čest. občianstva prezidentovi Dr. E. Benešovi

V utorok 17. septembra bola pozvaná delegácia MNV na audienciu k prezidentovi Republiky Dr. E. Benešovi do Topoľčianok, kde mu bol odovzdaný

¹⁰⁶⁷ Sväz vojakov povstania.

¹⁰⁶⁸ Celkové pôsobenie A. Benku-Rybára v povstaní je zaujímavé. O velenie nad posádkou sa totiž aj v neskoršom období sporil s K. Fraňom. O zástoji A. Benku-Rybára v povstaní pozri napr. SOKOLOVIČ, P.: Odchod trnavskej posádky do povstania, resp. SOKOLOVIČ, P.: Karol Fraňo, veliteľ trnavskej posádky v čase odchodu do povstania...

dekrét o čestnom občianstve mesta Trnavy. V delegácii boli: Ján Kleštinský, Ján Brezina, Ján Válek, Imrich Ikrényi, Jozef Karol Chudík, František Hrehuš, Dr. Dominik Drgoň, Karol Rožko, Rudolf Jirman, Jozef Bachratý, Štefan Predmerský, Ignác Šajmír, Anna Surgošová, Anna Mališáková a Justína Takáčová. Pri príležitosti odovzdania diplomu čestného občianstva prezidentovi Dr. E. Benešovi odovzdaly zástupkyne žien pani prezidentovej Hane Benešovej trnavskými vzorkami umelecky vyšívaný obrus, ktorý na náklad mesta vyhotovili členky spolu slovenských žien „Živena“ v Trnave. V mene delegácie pozdravil prezidenta predseda MNV Ján Kleštinský, ktorý sa zmienil o histórii mesta Trnavy a poprosil prezidenta, aby „tento dekrét, prejav to úcty a vďačnosti trnavských obyvateľov za jeho osloboditeľské dielo, ktoré vykonal pre Československú republiku v prvom a druhom zahraničnom odboji“ prijal s láskou. Prezident poďakoval za poctu, ktorú mu Trnava preukázala a s delegáciou sotrval v dlhšom srdečnom rozhovore, v ktorom sa informoval o hospodárskych a kultúrnych otázkach mesta.

Letecké dni

V dňoch 28. a 29. septembra usporiadala miestna odbočka Slovenského národného aeroklubu veľké letecké dni pri príležitosti krstu nového motorového letiska v Trnave. Dňa 28. septembra boli vyhliadkové lety obecnstva nad Trnavou. Hlavný program bol v nedeľu 29. septembra o 14. hodine, kedy na letisku pri maľenickej ceste sišli sa slávnostní hostia, medzi ktorými bol plukovník Lisický v zastúpení gen. Ambruša a plukovník Kristín, zástupcovia miestnej posádky, ONV, MNV, politických a kultúrnych organizácií a mnoho obecnstva. O 14.15 otvorili akt krstu letiska, ktoré bolo pomenované menom „Čkalov“. Krstný akt previedol čestný predseda odbočky SNA¹⁰⁶⁹ Dr. Ing. Václav Zajíc. Po ňom prehovorili oficiálni zástupci, ktorých preslovy vyzneli v znamení pobádania do práce na výchove leteckého dorastu, ktorý sa stane zárukou bezpečnosti hraníc našej republiky. Potom predviedli plachtári miestnej odbočky SNA svoje umenie na bezmotorových lietadlách. Motoroví letci ukázali vojnové umenie vo forme napodobneného súboja vo vzduchu, piešťanskí letci predviedli prepád letiska a hneď aj odleteli. Pekným číslom programu bola ukážka vysokej leteckej akrobacie a hromadný soskok parašutistov, pričom letci ukázali nielen leteckú vyspelosť nášho letectva, ale i veľkú odvahu a silné nervy.

Divadel. predstavenie

Dňa 28. septembra predviedla Nová scéna Národného divadla z Bratislavy Gogolovu komédiu „Ženba“. – Títo herci zahrali 12. októbra hru „Kvadratura kruhu“ a 13. októbra hru „Uzol“.

¹⁰⁶⁹ Slovenský národný aeroklub.

Exhumácia amerických vojakov

Dňa 3. októbra o 12.30 hod. za prítomnosti americkej a československej armády, ako aj zástupcov ONV, MNV, úradov a školskej mládeže prevedená bola na Novom cintoríne exhumácia amerických vojakov,¹⁰⁷⁰ ktorí v roku 1944 padli v leteckých bojoch pri Trnave a ktorých mŕtvoly boli prevezené do materskej zeme. Pri rozlúčkovom akte za vojsko prehovoril mjr. Mikuláš Čordáš, ktorý tlmočil našu vďaku týmto mŕtvym hrdinom, ktorí padli za našu slobodu. V podobnom smysle prehovoril i Ján Fabok za ONV a Ján Kleštinský za MNV. Za americkú misiu prehovoril dôstojník americkej armády, ktorý tlmočil vďaku amerického ľudu za posledné počty, poukázané padlým hrdinom, ako i za túto pietnú rozlúčku. Po preslovoch boli prenesené truhly s mŕtvymi vojakmi na auto, ktoré čestná rota trnavskej posádky a všetci prítomní odprevadili k hraniciam mesta – k Nádašskému mýtu.

Návšteva anglickej redaktorky

25. októbra navštívila naše mesto pani John Frosdich, šéfredaktorka londýnskeho rozhlasu. Prezrela si Coburgove závody, kde sa zaujímala o postup výroby a o sociálne postavenie robotníctva. Okrem Coburgových závodov navštívila i iné priemyselné podniky a štvrť Kopánku, kde sa presvedčila o neutešených bytových pomeroch tamojšieho obyvateľstva. Potom navštívila Radnicu. Tu sa zaujímala o programovanej výstavbe a plánoch mesta. Zúčastnila sa i zasadnutia pléna MNV, kde ju privítal predseda Ján Kleštinský, ktorý sa zmienil o priateľských vzťahoch Anglicka Československa, pričom požiadal redaktorku, aby doma tlmočila náš srdečný pozdrav anglickému ľudu. Šéfredaktorka poďakovala za srdečné prijatie a uistila nás, že Angličania cítia s nami teraz práve tak, ako cítili, keď sme boli spútaní spoločným bojom proti spoločnému nepriateľovi. MNV jej na pamiatku venoval plaketu mesta.

Oslavy dňa slobody

Dňa 27. a 28. októbra usporiadal MNV, ONV a vojenská posádka oslavy Dňa slobody. Oslavy začaly 27. októbra o 11. hodine koncertom vojenskej hudby na Benešovom námestí. Večer bola v Mestskom divadle akadémia, na ktorej účinkovalo I. štátne gymnázium. Slávnostný prejav povedal riaditeľ gymnázia Mikuláš Gašparik. Zdôraznil ideovú náplň, na podklade ktorej vznikol 28. október 1918 a osudovosť, ktorou sú dva slovanské národy – Česi a Slováci – úzko pripútaní k sebe, čo dokazuje história oboch národov v minulosti i v prítomnosti, čoho markantným dôkazom je i prítomná oslava 28. októbra, daného nám Masarykom, Štefánikom a Benešom v roku 1.918 a ob-

¹⁰⁷⁰ Viac o amerických letcoch, ktorí zomreli na území dnešného Slovenska pozri práce Trnavčana Petra Kaššáka, napr.: KAŠŠÁK, P. – HRODEGH, M.: *Konečná zastávka: Slovensko*. Bratislava 2015...

nového Slovenským národným povstaním v roku 1944 a májovou revolúciou Čechov v roku 1945. – Verejné oslavy boli 28. októbra na Benešovom námestí. Oslavy začaly prehliadkou vojska a slávnostnou prísahou nováčkov, po čom bolo vyznamenanie za hrdinskosť v povstaní. Po zahrani štátnej hymny oslavy otvoril major Mikuláš Čordáš, ktorý apeloval na vojakov, aby vyznamenaní za hrdinstvo slúžili za vzor a aby plnili prísahu nielen obetovaním životov v čase nebezpečenstva pre vlasť, ale i obetavou prácou po stránke budovateľského vládneho programu dvojročnice. – Ako slávnostný rečník prehovoril riaditeľ Štát. obchodnej akadémie Pavol Kelco. Vo svojej reči spomenul význam 28. októbra, ktorý – vďaka našim spojencom – slávime opäť ako slobodní občania. 28. október, povedal, má nám byť nielen pripomienkou znovunadobudnutej slobody, ale i hybnou silou k práci na hospodárskej obrode štátu, lebo len prácou a budovaním si tento sviatok uchránime čistým v našich myšliach a vybudujeme z neho mohutný pilier pre naše budúce pokolenia. Po ňom prehovoril Ján Fabok, podpredseda ONV, ktorý zdôraznil, že odbojári prvej i druhej svetovej vojny sú vždy pripravení položiť i svoje životy za vydobytú slobodu. Po prečítaní slávnostného sľubu, ktorým ľud sľuboval prácou premeniť dvojročný budovateľský plán v čin, boli oslavy ukončené slávnostným defilé vojska.

Pietná spomienka na slov. rodofubov

V piatok 1. novembra usporiadal 64. sbor Slovenskej ligy a Slovenský národný spolok Martina Kollára pietnú spomienku na slovenských rodofubov Mikuláša Dohnányho, Martina Branislava Tamaškoviča a Dr. Franka Veselovského, pôsobiacich v Trnave a tuná i pochovaných. O význame a zásluhách týchto prehovoril pri ich hrobch podpredseda 64. sboru Slovenskej ligy Ján Gál – Poddumbiersky.

Reorganizácia MNV

Doterajší Miestny národný výbor, zvolený v r. 1945, hneď po oslobodení, zasadal v tomto zložení poslednýkrát 2. novembra. Na tomto zasadnutí prehovoril predseda Ján Kleštinský a členovia Dr. Dominik Drgoň a Ján Válek, ktorý shrnuli prácu MNV a úradu MNV od oslobodenia až dosiaľ. Dňa 5. novembra popoludní bola prevedená reorganizácia MNV na základe výsledku parlamentných volieb z 26. mája 1946. V slávnostne vyzdobenej sále Radnice sišli sa všetci členovia nového MNV, aby zo svojich radov vyvolili predsedu, podpredsedov a členov rady MNV. Jednotlivé politické strany mali takýto počet členov v MNV: demokratická strana 26, Komunistická strana Slovenska 12. Sociál. demokratická strana 3 a strana slobody 1. Za predsedu bol zvolený Imrich Ikrényi (za DS),¹⁰⁷¹ za prvého podpredsedu Ján Kleštinský

¹⁰⁷¹ KÁNIKOVÁ, M.: Prvý predseda Národného výboru v Trnave po voľbách v roku 1946 a jeho spolupracovníci. Rukopis, archív autora.

(za KSS) a za druhého podpredsedu Dr. Viktor Ondrejčka (za DS¹⁰⁷²). Za členov rady boli zvolení: za Demokratickú stranu: Ján Válek, Ľudovít Tibenský, Karol Rožko, Gustáv Martinkovič, Rudolf Jirman, Ján Brezina a Cyril Mazúr; za Komunistickú stranu Slovenska: Štefan Slimák, František Hrehuš a Viliam Blažko; za Sociálnu demokraciu Jozef Bachratý. Po voľbe ujal sa novo zvolený predseda Imrich Ikrényi vedenia zasadnutia a v kratšom prejave poďakoval za preukázanú mu dôveru. Povedal, že Národný front bude spolupracovať tak svorne ako dosiaľ na výstavbe mesta po stránke kultúrnej, sociálnej a hospodárskej a vynasnaží sa, aby výdobytok Slovenského národného povstania bol stály a dvojročný budovateľský plán bude v Trnave prevedený k všeobecnému uspokojeniu obyvateľstva. Za Komunistickú stranu Slovenska prehovoril Ján Kleštinský, ktorý tiež zdôraznil potrebu spolupráce všetkých členov bez ohľadu na stranícku príslušnosť. Za Sociálnu demokraciu prehovoril Jozef Bachratý. Zdôraznil, že mesto musí zlepšiť hospodársku úroveň svojho obyvateľstva, čo sa dosiahne verejnými prácami a zveľadovaním mesta bez ohľadu na jeho zadĺženie.¹⁰⁷³ – Potom predseda Ikrényi slávnostné zasadnutie zakončil.

Spomienka na P. O. Hviezdoslava

Dňa 7. novembra miestny odbor Matice slovenskej spomenul 25. výročie smrti veľkého slovenského národného pevcu Pavla Országha – Hviezdoslava. O význame Hviezdoslava ako národného buditeľa prehovoril prof. František Jakubec, ktorý zhodnotil silu a vzlet básnického ducha Hviezdoslavovho a mohutnosť jeho viery v krajsiu budúcnosť slovenského národa. Na tejto pietnej akadémii účinkoval spevokol Bradlan, žiaci Štátnej obchodnej akadémie a členovia Umeleckého studia.

Výstava

V nedeľu 10. novembra bola v Panónii otvorená výstav pod názvom „Stará a nová Trnava“, usporiadaná miestnym Slovakotourom. Výstavu otvoril predseda Slovakotouru Ján Beňovský. Na otvorení boli prítomní zástupcovia spolkov a úradov. O starej Trnave prehovoril Mikuláš Schneider Trnavský, ktorý prítomných oboznámil s Trnavou pred 60 rokmi a tlmočil želanie všetkých Trnavčanov, aby Trnava i po stránke kultúrneho, hospodárskeho a sociálneho výzoru zaujala svoje čestné miesto. O umelecký program pri otváraní

¹⁰⁷² Demokratická strana.

¹⁰⁷³ Zadĺženie mesta bolo alarmujúce. V roku 1946 napríklad vynaložilo 2,3 milióna korún na opravu vojnou zničených objektov. Podobne tomu bolo aj s úrovňou života Trnavčanov. Ako skonštatoval P. Horváth: „Nepodarilo sa uspokojivo riešiť sociálne otázky ani otázky zásobovania, čo vyvolávalo oprávnenú nespokojnosť obyvateľov“. V roku 1947 bol napríklad rozpočet mesta 28,8 milióna korún, mimoriadny rozpočet si však vyžadoval takmer 45 miliónov. HORVÁTH, P.: Trnava v rokoch národnej a demokratickej revolúcie, s. 204 – 205.

sa postarali členovia Umeleckého studia prevedením hudobných čísel na klavíri a husliach. Na výstave, ktorá bola otvorená do 17. novembra, vystavoval prof. Karol Lukachich svoje obrazy z Trnavy, spolok Živena umelecké výšivky trnavských vyšivačiek a ľudovej umelkyne Krchňákovej, ako i starý trnavský kroj. Miestny národný výbor vystavoval plány prestavby mesta, regulácie, kanalizácia a plány postaviť sa majúceho sociálneho a kultúrneho domu, čo je prvoradou otázkou dvojročného budovateľského programu.¹⁰⁷⁴

Oslava Veľkej októbrovej revolúcie

Toho istého dňa večer bola v Mestskom divadle akadémia z príležitosti 29. výročia ruskej revolúcie. O význame 7. novembra 1917 prehovoril spisovateľ a čestný občan mesta Trnavy Peter Jilemnický, ktorý zhodnotil význam Veľkej októbrovej revolúcie na nové ruské pokolenie odchované ideami Lenina a Stalina. Rečník okrem iného povedal: „Toto pokolenie, vychované za hospodárskej blokády Ruska ostatnými štátmi, vedelo svojou láskou k vlasti, húževnatosťou a rozhodnosťou, vyhnat Nemcov z Ruska a úplne poraziť fašistické Nemecko. Vedelo vo svojej slovanskej láske oslobodiť všetky fašistickým Nemeckom porobené a znásilnené slovanské štáty a vedelo im vykúpiť slobodu vyliatím svojej krvi a obetovaním svojich životov“. Akadémia bola spestrená prednesom básní a hudobnými vložkami vojenskej hudby.

Prihlášky o majetkovom stave

V čase od 1. do 29. novembra prevádzalo sa na celom území štátu prihlasovanie majetku, získaného od 1. januára 1939 do 30. septembra 1946. Aby občania prihlášky správne vyplnili, usporiadala Demokratická strana v kine Radio prednášku poslanca Dr. Michala Zibrína, ktorý prítomných poučil, ako majú prihlášky vyplniť.

Výstava

V nedeľu 15. decembra boli otvorené dve výstavy, a to výstava učňovských prác v Panónii a výstava slovenskej povojnovej spisby, usporiadaná Okresnou osvetovou radou v Štátnej učiteľskej akadémii.

Vianočný strom Republiky

Toho istého dňa o 11. hod. bol na námestí odovzdaný verejnosti Vianočný strom Republiky. Po štátnej hymne slávnosť otvoril predseda MNV Imrich

¹⁰⁷⁴ Regulačný plán mesta bol jednou z najdôležitejších akcií národných výborov v Trnave. Výsledná podoba mala byť dokončená roku 1948 a mala obsiahnuť prognózu vývoja a výstavby Trnavy do roku 1960. Začala asanácia prvých objektov, pokračovali však aj regulácia Trnavky a úprava promenády. Zasadnutie MNV z 15. novembra 1947 sa zaoberalo aj výstavbou kanalizácie a vodovodu či stavbou novej vodárenskej veže. Tamže.

Ikrényi. Preslov o vianočných sviatkoch z hľadiska výpomoci núdzným občanom povedal podpredseda ČSČK Rudolf Jirman.

Záznam v matrike

Za rok 1946 bolo do matriky mesta zapísaných 874 narodených, 257 párov sobášených a 710 zomrelých.

Rok 1947

Prednášky

Vo štvrtok 9. januára prednášala v Panónii Dr. Viera Mouralová na tému „Žena a dvojročnica“. Prednášku usporiadala miestna odbočka Sväzu slovenských žien a Živena. – V nedeľu 12. januára usporiadala Okresná osvetová rada spolu s MNV a ONV v Panónii prednášku na tému „Dvojročný plán“. Prednášal Ing. Anton Raško. – 19. januára usporiadal odbor KSTL v Panónii prednášku prof. M. Karlička z Moravskej Ostravy na tému „Naše hory v zime“. Prednášateľ za peknej účasti, predovšetkým mládeže, poukázal na krásu Malej Fatry, Veľkej Fatry, Nízkych Tatier, Liptovských hôľ a Vysokých Tatier. Prednášku spestril farebnými diapozitívmi, a vlastnými spomienkami, nahradiac nám aspoň takto nedostatky lyžiarskych možností tejto pre lyžiarov málo štedrej zimy.

Spomienka na S. H. Vajanského

V utorok 21. januára usporiadala Miestna a Okresná osvetová rada v Panónii spomienkový večierok na sté výročie narodenia Svetozára Hurbana Vajanského. Slávnostnú prednášku mal osvetový inšpektor Dr. Dominik Jarábek, ktorý prítomných oboznámil so životom Vajanského a s pomermi, v ktorých sa vytváral jeho duch a národné povedomie. Blížšie osvetlil jeho pomer k slovanským národom, najmä k Rusku, od ktorého očakával spásu pre všetkých Slovanov a pomer k západnej Európe a jej kultúre, ku ktorej sa staval odmietavo. Prednášku zakončil poukazom na odkaz Vajanského, aktuálny i pre terajšiu generáciu, ktorý spočíva v láske k slovenskému rodu, v duchovných hodnotách, mravnosti a kultúre národa. Okrem prednášky boli na programe i recitácie z Vajanského tvorby. Večierok bol ukončený piesňou Kto za pravdu horí.

„Trnavský týždeň.“

Dňa 8. februára vyšlo 1. číslo nepolitického časopisu pre trnavský kraj pod názvom „Trnavský týždeň“. Časopis začalo vydávať Konzorcium Trnavského týždňa. Zodpovedným redaktorom bol riaditeľ gymnázia Mikuláš Gaš-

parík, výkonným redaktorom Ján Brezina. Časopis bol tlačенý v Urbánkovej kníhtlačiarňi.¹⁰⁷⁵

Divadel. predstavenie

V dňoch 8. a 9. februára hosťovali v Trnave pražskí filmoví umelci, ktorí v Mestskom divadle zahrli veselohru „Štvorylka“.

Koncert SSSU

Okresná a Miestna osvetová rada v spolupráci s kultúrnymi spolkami pripravily na 12. februára zájazd Speváckeho sboru slovenských učiteľov, ktorý pri príležitosti svojho 25-ročného trvania usporiadal v kine Tatra jubilejný koncert. 70-členný súbor, ktorý dirigoval prof. Strelec, uvítal školský inšpektor Andrej Švoňava, ktorý ocenil význam práce SSSU¹⁰⁷⁶ na poli pestovania a propagovania slovenskej ľudovej i umeleckej piesne. Spomenul ťažkosti, s ktorými sa musel SSSU borit a ktoré za 25 rokov prekonal, aby sa stal dnes najlepším spevokolom na Slovensku. K jeho kultúrnej práci v propagovaní slovenskej piesne želan mu rečník veľa úspechov nielen doma, ale i za hranicami, najmä medzi americkými Slováckmi, kde sa v dohľadnom čase spevokol ubiera. Koncert bol dobrou ukázkou toho, čo dokáže obetavosť jednotlivcov. Na programe skladby M. Schneidra – Trnavského, M. Moyzesa, E. Suchoňa, B. Bartóka a i.

Divadel. predstavenie

24. a 25. februára pohostinsky vystúpili v Mestskom divadle pražskí filmoví umelci, ktorí zahrli americkú veselohru „Popelka Patsy“ od A. Connersa. Hlavnú úlohu vytvoril Teodor Pištek.

Akadémia

Dňa 6. marca usporiadala Miestna osvetová rada v Mestskom divadle na počesť 97. narodenín T. G. Masaryka akadémiu s koncertom. O živote a diele T. G. Masaryka prehovoril riaditeľ školy Ján Brezina a za ženy Helena Bachratá. Hudobný program vyplnila vojenská kapela za dirigovania nadporučíka A. Geržu. Spoluúčinkoval cirkevný spevokol M. Schneidra – Trnavského. Slávnosť vyznela dôstojne ako prejav úcty zvečnelému prezidentovi.

Akcia „Pomáhajme navráteným Slovákom!“

Slováci, ktorí v rámci presídľovacej akcie presídlili z Maďarska do vlasti, potrebujú našej pomoci v rozvíjaní a pretváraní svojho duchovného života pomo-

¹⁰⁷⁵ Časopis bol zaujímavý nielen opisom diania v meste, ale najmä častou kritikou pomerov, ktoré Trnavu trápili na poli kultúry, ale aj spoločensko-politického diania.

¹⁰⁷⁶ Spevácky sbor slovenských učiteľov.

cou slovenskej knihy a zriaďovaním knižníc. Na túto pomoc sa podujala Matica slovenská celonárodnou svojpomocnou akciou „Pomáhajme navráteným Slovákom!“ V Trnave začala táto akcia 8. marca umeleckou akadémiou v Mestskom divadle, pozostávajúcou zo spevov, recitácií a slovenských tancov. Akadémiu usporiadalo Štátne gymnázium dievčenské. Čistý zisk z akadémie bol zaslaný ústrediu Matice slovenskej. V akcii sa pokračovalo 9. marca verejnou pouličnou sbierkou, usporiadanou miestnym odborom Matice slovenskej za pomoci MNV, ktorá vyniesla 7.899.- Kčs a podomovou sbierkou do 31. marca. Výsledok sbierky 48.118.10 Kčs bol zaslaný Matici slovenskej do Turč. Sv. Martina.

Akadémia

Popoludní 9. marca usporiadal miestny odbor Sväzu slovenských žien v rámci Medzinárodného dňa žien slávnostnú akadémiu. Prejav mala učiteľka Elena Kompišová. Program akadémie bol vyplnený recitáciami a príležitostnými piesňami.

Majstrovstvá v pästiarstve

V dňoch 15. a 16. marca boli v kine Tatra celoslovenské majstrovstvá v pästiarstve. Klubovým majstrom Slovenska stal sa usporiadajúci TŠS. Víťazi jednotlivých váh dostali pekné upomienkové dary, ktoré darovali priaznivci trnavského športu.

Akadémia

Popoludní 16. marca v Saleziánskom ústave pripomenula si katolícka verejnosť Trnavy korunováciu pápeža Pia XII. a vzdala najvyššej hlave cirkvi hold akadémiou, na ktorej o živote a diele teraz panujúceho pápeža prehovoril Dr. Ignác Kšiňan. Akadémia bola vyplnená hodnotnými cirkevnými sborovými spevmi a orchestrálnymi hudobnými skladbami, ktoré predviedol orchester a miešaný sbor Mikuláša Schneidra – Trnavského.

Večierok „Noc na Havaji.“

Pod názvom „Noc na Havaji“ mali Trnavčania 18. marca v kultúrnom dome Coburg možnosť počuť originálne domorodé piesne a vidieť tance z južných morí v reprodukcii Havajanov. Na večierku, ktorý usporiadalo Sdruženie pre kultúrne styky s USA za spolupráce Slovakotouru, privítal havajskú družinu predseda MNV Imrich Ikrényi. Účinkoval 21-členný havajský orchester s americkými filmovými tanečnicami a speváčkami.

Divadel. predstavenia

22. a 23. marec bol bohatý na kultúrne podniky. V týchto dňoch boli tri divadelné predstavenia, a to: „Škola základ života“, ktoré predviedli študenti

Štát. obchodnej akadémie. „Keď služobníctvo stávkuje“ zahral ochotnícky divadelný krúžok Coburgu a „Posledné jablčko“ predviedli chovanca Saleziánskeho ústavu. Okrem toho 23. marca od 11. do 12. hodiny koncertovala na Benešovom námestí vojenská hudba, pričom bola prevedená zbierka v prospech postihnutých povodňami, ktorá vynesla 6.500.- Kčs. Popoludní usporiadala Mestská hudobná škola so svojimi žiakmi baletný večierok za vedenia učiteľky tanca Z. Grimmovej.

Návšteva holandského spisovateľa

29. marca navštívil Trnavu holandský spisovateľ Anthony Coolen, ktorý si prezrel pamätihodnosti mesta a Spolok sv. Vojtecha. Bol i hosťom predsedníctva MNV.

Oslavy 2. výročia oslobodenia Trnavy

V rámci osláv 2. výročia oslobodenia mesta Sovietskou armádou usporiadal spevokol Bradlan 29. marca v Panónii spevácky koncert, ktorý bol bodovaný zvláštnou komisiou z Bratislavy v rámci celoštátnej súťaže. Na koncerte pozdravil a zhodnotil prácu Bradlana ústredný tajomník Matice slovenskej Ján Štefánik, ktorý bol s Bradlanom v Maďarsku v rámci presídľovacej akcie a preto prácu Bradlana dobre pozná. – 30. marca boli usporiadané Miestnym národným výborom verejné oslavy oslobodenia mesta. Tieto začali aktom položenia vencov k pomníku padlých vojakov. Po príchode účastníkov na Benešovo námestie otvoril verejné shromaždenie predseda MNV Imrich Ikrényi krátkym prívetom a privítaním generálneho konzula SSSR Demjanova, ktorý hneď na to tiež pozdravil shromaždenie. Slávnostným rečníkom bol Mikuláš Gašparík, riaditeľ gymnázia, ktorý sa v reči zaoberal pomerom slovanských národov a najmä nášho národa k SSSR a zdôraznil prácu všetkých jeho príslušníkov a drobných ľudí, ktorí sa pričínili o víťazstvo. Za vojsko prehovoril pplk. Strelka a za odbojové organizácie Ján Fabok. K programu osláv prispel spevokol Bradlan dvomi piesňami. Po zahranií hymnickej piesne „Kto za pravdu horí,“, ktorou oslavy skončili, koncertovala na námestí do 12. hod. vojenská hudba.

Mierová slávnosť

Pod heslom „Spolupracou k mieru“ usporiadal miestny odbor Čsl. Červeného kríža na Bielu sobotu 5. apríla mierovú slávnosť, na ktorej s balkóna Panónie prehovoril Dr. Ambróz Lazík, predseda miestneho ČsČK, o budovaní mieru láskou a dobrodením všetkých ľudí dobrej vôle. Dve minuty pred 12. hod. rozozvučaly sa sirény a zvony a v tomto okamihu utíchol všetok ruch v Trnave, aby tichom bol vzdaný hold pamiatke padlých v posledných dvoch vojnách. Po 12. hod. odišli všetci účastníci k pomníku padlých vojakov, kde sestry ČsČK položily vence.

Návšteva sovietskej delegácie

9. apríla navštívila Coburgove závody, cukrovar a železničné dielne sovietska odborárska delegácia, vedená leningradským odborárom Kozmom. Delegáciu privítali naši robotníci a vyslovili želanie prehĺbiť styky medzi československými a sovietskymi odborármi.

Koncerty

Z príležitosti 120. výročia smrti nesmrteľného hudobného skladateľa L. v. Beethovena usporiadala Mestská hudobná škola 12. apríla v Panónii koncert z Beethovenových skladieb. Účinkovali učitelia MHS.¹⁰⁷⁷ Výkon účinkujúcich bol dobrý. – Druhý koncert z tejto príležitosti usporiadali chovanci Saleziánskeho ústavu 13. apríla pod záštitou M. Schneidra – Trnavského. Čistý zisk sa venoval na sociálne ciele.

Návšteva francúzskeho generála

14. apríla navštívil Trnavu francúzsky brigádny generál J. Flipo, ktorého na ceste po Slovensku sprevádzal generál Marko. Vzácny hosť, ktorý chodí po Slovensku po stopách bojovej činnosti francúzskych partizánov, navštívil i Radnicu, kde sa zapísal do pamätnej knihy mesta.

Zaistenie 12 osôb

V noci zo 14. na 15. apríla boli zaistení dvanásť občanov mesta, podozriví z protištátnej činnosti proti Republike. Zaistenie previedlo policajno-trestné oddelenie ONV.

Oslavy 1. mája

Tohoročné oslavy 1. mája – sviatku práce usporiadaly samostatne Soc. dem. strana a Komunistická strana Slovenska. Prvý manifestačný prejav mala Soc. dem. strana a po nej počtom prítomných mohutnejšiu manifestáciu mala Komunistická strana Slovenska. Manifestačný prejav povedal spisovateľ Ivan Horváth. V sprievode sa zúčastnili zamestnanci podnikov s alegorickými vozmi, z ktorých niektoré upútal pozornosť.

Jubileum Urbánkovej kníhtlačiarny

1. mája oslávila kníhtlačiareň a nakladateľstvo Urbánek a spol. svoje 25-ročné trvanie. Kníhtlačiareň je známa i mimo hraníc Slovenska.

¹⁰⁷⁷ Mestská hudobná škola.

Hudobný večierok

2. mája usporiadala Mestská hudobná škola v Panónii I. večierok hudby a spevu ako verejné vystúpenie žiactva vyšších tried. Na programe boli skladby M. Schneidra – Trnavského, Chopina, V. Nováka, Mozarta, Beethovena, Drdla a Diabelliho. Pokračovanie tohto večierka bolo v nedeľu 4. mája ako II. večierok hudby a spevu v tých istých miestnostiach.

Spomienka na M. R. Štefánika

V predvečer tragickej smrti M. R. Štefánika, 3. mája, usporiadal miestny odbor Matice slovenskej pri Štefánikovom pomníku pietnú oslavu. Po hymne zaspieval spevokol Bradlan sbor M. Sch. – Trnavského „Na Bradle zádumčivom“. Slávnostnú reč povedal školský inšpektor Andrej Švoňava, ktorý zhodnotil veľké dielo Štefánikovo, ktorému vďačíme za najväčšie dary: slobodu a demokraciu. Prejav za vojsko povedal štktpt. Horečný. Oslava bola zakončená piesňou „Kto za pravdu horí“.

Štafeta

8. mája medzi 8. a 9. hodinou ráno bola na Benešovom námestí privítaná štafeta, prinášajúca prsť od Dukelského priesmyku do Prahy. Trojčlennú štafetu privítaly školy, Sväz brannosti a úrady. Prejav povedal učiteľ Viliam Schronk, ktorý vyzdvihol význam tohto rozostavného štafetového behu ako praktický prínos k úplnému bratskému spolunažívaniu Slovákov a Čechov. Potom boli pripäté na štafetový veniec stuhý a štafeta odštartovala smerom na Bratislavu.

Oslava Dňa víťazstva

9. mája usporiadal Národný front politických strán oslavu Dňa víťazstva. Manifestáciu na Benešovom námestí otvoril Ján Fabok, podpredseda ONV. Po prejave veliteľa posádky slávnostnú reč povedal Pavol Kelco, riaditeľ Obchodnej akadémie, ktorý zhodnotil význam dňa a ocenil veľké úsilie demokratických mocností o ukončenie druhej svetovej vojny a zabezpečenie mieru medzi národmi. Slávnosti sa zúčastnila i školská mládež. Z tejto príležitosti koncertovala večer na námestí vojenská hudba.

Vysádzanie stromkov

MNV v snahe skrášliť mesto vysádzal v týchto dňoch hlavné ulice mesta okrasnými stromkami. Vysádzanie stromkov hojne prispeje k okrase mesta a záleží len na obyvateľstve, ako ocení tento čin.

Deň matiek

Na nedeľu 11. mája pripadol Deň matiek, z ktorej príležitosti usporiadala Okresná starostlivosť o mládež oslavu tohto sviatku. Malebný sprievod naj-

menších prišiel na Benešovo námestie, kde prehovoril Dr. Dominik Jarábek, ktorý zhodnotil prácu, úsilie a význam matky pre národ a štát. Slávnosť bola spestrená recitáciami a spevmi detí a veľmi pekne sa vydarila.

Divadelné preteky

Zásluhou Okresnej osvetovej rady v Trnave boli v dňoch 17. a 18. mája usporiadané I. okresné divadelné preteky v štyroch skupinách. Z mestských krúžkov získalo prvé miesto Cirkevné sdruženie evanj. mládeže s montážou hry „Na konci cesty“ od J. Barča – Ivana. Z dedinských krúžkov ako najlepší sa umiestnil Divadelný krúžok pri MOR¹⁰⁷⁸ v Dolnej Krupej s II. dejstvom hry „Scapinove šibalstvá“ od Moliéra. Víťazné krúžky boli odmenené pohármi a diplomami. Za individuálne dobré výkony boli odmenení dvanásť jednotlivci zo všetkých krúžkov.

Premiéra filmu „Varuj!“

V piatok 23. mája bolo v kine Rádio slávnostné predstavenie prvého slovenského celovečerného povojnového filmu „Varuj!“ Z iniciatívy miestneho odboru Maticy slovenskej zúčastnili sa na predstavení zástupcovia kultúrneho a verejného života mesta, ako i zástupcovia úradov, spolkov a škôl. Pred predstavením krátky prejav povedal Ján Trančík, ktorý slovami „je to naše slovenské a teda najlepšie“ dokonale zhodnotil film po stránke národnej.

Oslava prezidentových narodenín

V utorok 27. mája usporiadala Miestna osvetová rada slávnostnú akadémiu na počesť narodenín prezidenta Dr. Eduarda Beneša. Na akadémii účinkoval Bradlan so spevnými číslami, vojenská hudba a Mestská hudobná škola. Slávnostný prejav mal riaditeľ Ján Lauko, ktorý zhodnotil veľké úsilie a prácu prezidenta Dr. Beneša za naše národné a štátne jestvovanie.¹⁰⁷⁹ Z oslavy bol zaslaný prezidentovi blahoprajný telegram v mene trnavského občianstva.

Stredoškolské hry

Od 27. mája do 1. júna bola Trnava dejiskom stredoškolských hier o pohár prof. Hajdócyho, ktorých sa zúčastnilo 18 ústavov zo Slovenska. Závodilo sa v týchto odboroch: ľahká atletika, volejbal, basketbal, hádzaná, plávanie,

¹⁰⁷⁸ Miestna osvetová rada.

¹⁰⁷⁹ V tomto období sa prezident Beneš netešil veľkej priazni veľkej časti Slovákov, ktorí mu nemohli odpustiť najmä postoje v otázke udelenia milosti prezidentovi I. SR Jozefovi Tisovi, ktorý bol popravený 18. apríla 1947, teda len niečo viac ako mesiac pred akadémiou a zaslaním blahoprajného telegramu. SOKOLOVIČ, P: Listy Edvardovi Benešovi v súvislosti s rozsudkom nad Jozefom Tisom.

stolný tenis, šach, recitácie. Absolútnym víťazom hier sa stalo Štátne gymnázium v Trnave, ktoré získalo pohár ľahkej atletiky, basketbalu a hádzanej a tím aj pohár prof. Hajdócyho.

Stiahnutie mincí z obehu

Dňom 1. júna boli stiahnuté z obehu jedno a päťkorunové mince niklové a mediniklové, vydané za prvej Československej republiky a za Slovenského štátu. Súčasne boli vydané nové mince v hodnote 2.- Kčs.

Exkurzia

3. júna navštívili Trnavu žiaci zimnej roľníckej školy z Klimkovic v Sliezsku. Pri exkurzii si prezreli družstevné a roľnícke podniky: Roľnícke družstvo, Nupod a sladovňu Treumann. Z historických pamiatok mesta si prezreli Spolok sv. Vojtecha s tlačiarňou, Osvaldovo múzeum, mestské hradby, kostol sv. Mikuláša a iné pamätihodnosti.

Akadémia

5. júna usporiadala Štátna obchodná akadémia v kultúrnom dome Coburgu akadémiu pri príležitosti návštevy žiakov Obchodnej akadémie z Uherského Hradišťa. Akadémia pozostávala z recitácií, hudby, tancov a spevu.

Divadel. predstavenie

13. júna zavítal do Trnavy súbor ruských divadelných umelcov, ktorý v kultúrnom dome Coburgu predviedol v pôvodine Gogoľovu hru „Ženba“. Súbor privítal predseda ONV Ján Hlavatý, ktorý vo svojom prívete, povedanom rusky i slovensky, vyslovil radosť nad utužovaním kultúrnych stykov slovensko – ruských. Súbor bol privítaný i divadelným krúžkom Coburgu a MOKSS, od ktorých dostal hodnotné upomienkové dary.

Výstava

V nedeľu 15. júna bola v hasičskom dome otvorená výstava pod názvom „Čo vyrába Trnava“, ktorú usporiadal miestny Slovakotour. Výstavu otvoril predseda miestneho Slovakotouru riaditeľ František Thomka. O význame cestovného ruchu so stránky hospodárskej a finančnej prehovoril riaditeľ Podolay z Bratislavy. Na výstave sa svojimi exponátmi zúčastnili tieto firmy: Figaro, Cukrovary Karola Stummera, košíkárstvo Fr. Palkoviča, kožušníctvo Jozefa Konečného, Aromat, cukrovinkár Jozef Marko, sladovňa Treumann, Jurkovičova tehelňa, Slovenské závody na smaltový a železný tovar a Likérka. Výstava trvala do 22. júna. – 16. júna bola otvorená druhá výstava v budove I. štátnej ľudovej školy, a to výstava žiackych prác trnavských ľudových a meštianskych škôl, ktorá dokumentovala zručnosť a usilovnosť žiakov národných škôl. Výstava trvala tiež do 22. júna.

Návšteva Viliama Rittera

16. júna navštívil Trnavu švajčiarsko – francúzsky spisovateľ, publicista a estét, veľký priateľ Slovákov, Viliam Ritter, ktorý cestoval po Slovensku. Za návštevy si prezrel Spolok sv. Vojtecha, Osvaldovo múzeum a pamätihodnosti mesta. Na Radnici, kde sa zapísal do pamätnej knihy mesta, bol privítaný predsedníctvom a členmi výboru. MNV mu pri tejto príležitosti venoval knihu o histórii mesta.

Návšteva juhoslovanského veľvyslanca

19. júna navštívil Trnavu veľvyslanec Juhoslávie Dr. Darko Černej. Po privítaní a návšteve na ONV prezrel si Coburgove závody.

Baletný večierok

Baletné oddelenie pri Mestskej hudobnej škole usporiadalo baletný večierok za vedenia učiteľky Z. Grimmovej.

Opereta

23. júna zahral divadelný krúžok Coburgu operetu „Na krásnej vyhladke“.

25-ročné kňazské jubileum Dr. A. Lazíka

29. júna slávil trnavský farár Dr. Ambróz Lazík 25-ročné jubileum svojej vysviacky za kňaza. Z tejto príležitosti usporiadala cirkevná obec na jeho počesť akadémiu v aule Saleziánskeho ústavu v predvečer jubilea. Na akadémii pozdravné zdravice jubilantovi povedali: Karol Jarábek za duchovenstvo, Dr. Teofil Vadovič za cirkevnú obec, Ján Hlavatý za ONV, Imrich Ikrényi za MNV. Na akadémii účinkoval orchester Mikuláša Schneidra – Trnavského. V deň jubilea vysviacky slúžil jubilant vo farskom kostole sv. Mikuláša striebornú omšu, po ktorej prítomným udelil požehnanie.

Výstava

29. júna usporiadal akademický maliar Jozef Satin v Panónii výstavu svojich obrazov. Výstavu otvoril za Miestny odbor Matice slovenskej Ján Trančík. Prívet povedal prof. Pavol Lukachich, ktorý prítomných oboznámil s dejinami maliarstva so zvláštnym zreteľom k vystavujúcemu majstrovi, ako sa uňho na jednotlivých dielach javí vplyv istých maliarskych smerov, cez ktoré musel prejsť k vytvoreniu vlastného maliarskeho štýlu. Na výstave, ktorá trvala do 13. júla, bolo vystavené 60 obrazov.

Úmrtie Dr. P. Jantauscha

Toho istého dňa zasialhol Trnavu smútok. Popoludní sa rozšírila zpráva, že o 16. hodine umrel v trnavskej nemocnici trnavský apoštolský admini-

strátor, biskup Dr. Pavol Jantausch, práve v deň svojich menín. Hneď po rozšírení zprávy, obyvatelia mesta, ktorí mali radi svojho biskupa a stratili v ňom duchovného otca, vyvesili na domy čierne zástavy. – 2. júla dostala Trnava od včasných ranných hodín nevšedný ráz. Ľudia, oblečení do smútočných šiat, sa pripravovali, aby odprevadili na poslednú cestu nebohého biskupa. Na mnohých miestach prerušili prácu, obchodníci pozatvárali pred 10. hod. svoje obchody a i ostatní obyvatelia mesta sa ponáhľali na námestie pred biskupský úrad, aby sa rozlúčili s nebohým rodofubom. Na domoch vialy čierne zástavy a na očiach tých, ktorí prišli k poslednej rozlúčke, značil sa smútok a žiaľ. Smútočné obrady začaly o 10.15 hod. pred sídlom biskupstva, kde sa zhromaždily zástupy ľudu, v ktorých vynikala najmä účasť duchovenstva, členov rehól a duchovného dorastu. Pred započatím obradov prišiel predseda Slovenskej národnej rady Dr. Jozef Lettrich, podpredseda Sboru povereníkov Rudolf Fraštacký a povereník pôšt prof. Jozef Lukačovič. Z kruhov vysokého duchovenstva bol prítomný arcibiskup Dr. Karol Kmeťko, zástupca nuncia a Svätej stolice Rafaeli Forni, zo slovenských biskupov Dr. Buzalka, Jozef Čársky, Škrábik a svätiaci biskup Nécsey, ďalej vikár – biskup Dr. Zela, prepošt – prelát Dr. Karlík z Olomouca, zástupca Apoštolátu sv. Cyrila a Metoda Dr. Jemelka, gen. Vikár Dr. Ambróz Lazík. Okrem cirkevných hodnostárov boli prítomní zástupcovia všetkých popredných slovenských kultúrnych ustanovizní, zástupcovia povereníctiev a úradov. Armádu zastupoval gen. Danielovič. – Telesné pozostatky nebohého biskupa boli uložené v cinovej rakvi pred biskupským úradom. Smútočné obrady vykonal arcibiskup Dr. Karol Kmeťko s biskupom Buzalkom. Po skončení obradov odobral sa smútočný sprievod do chrámu sv. Mikuláša, kde boli cirkevné obrady. Po omši povedal dojímavú kázeň biskup Jozef Čársky, ktorý ocenil život, dielo a prácu nebohého biskupa, ktorá sa niesla v duchu ním vytvoreného hesla „Z lásky za pravdu“. V zosnulom stráca, povedal biskup Čársky, slovenský katolicizmus veľkého arcipastiera, diecéza horlivého biskupa, slovenský národ verného syna a štát oddaného činiteľa. Pri smútočných obradoch účinkoval spevokol M. Schneidra – Trnavského, ktorý dirigoval sám majster. Po skončení smútočných obradov pohol sa sprievod ku chrámovej krypte, kde po vysvätení telesných pozostatkov nebohého arcibiskupom Kmeťkom, rozlúčil sa s nebohým v mene vlády a Slovenskej národnej rady Dr. Jozef Lettrich. Za trnavský okres povedal rozlúčkovú reč predseda ONV Ján Hlavatý, za mesto predseda MNV Imrich Ikrényi a za cirkevnú náboženskú obec Dr. Teofil Vadovič. Po rozlúčkových prejavoch, ktoré boli vysielané i miestnym rozhlasom, lebo početné zástupy sa na malé chrámové nádvorie nevmetily, preniesli kňazi trnavskej diecézy rakev do krypty, čím sa smútočné obrady skončili.¹⁰⁸⁰

¹⁰⁸⁰ P. Jantausch bol síce pochovaný v Trnave, jeho pozostatky sa tu však už dnes nenachádzajú. O rok neskôr boli prevezené do rodiska – Vrbového. Uložené sú v kaplnke kláštora sestier premonštrátok.

Divadel. predstavenia

29. júna zahrála v kultúrnom dome Coburgu Nová scéna Národného divadla z Bratislavy divadelnú detektívku „Desať malých černochov“ od Agathy Christie. – 2. júla Skupina mladých slovenských umelcov pod záštitou Sväzu brannosti predviedla v kine Rádio kabaretnú revue „Haló Bratislava“.

Štafeta

30. júna zastavila sa v Trnave štafeta rozostavného behu z Prahy do Zborova pri príležitosti 30. výročia bitky pri Zborove.¹⁰⁸¹ Štafeta, ktorá prišla do Trnavy o 19.45 hod., bola privítaná s balkóna Panónie zástupcom vojska, ONV, MNV, po čom predseda MNV Imrich Ikrényi pripol na štafetový veniec stuhu v štátnych a mestských farbách.

Šatenky

Dňom 1. júla boli zavedené takzvané „šatenky“, t. j. lístky na textilný tovar.¹⁰⁸²

Dr. A. Lazík apoštolským administrátorom

Dňa 6. júla bol z príkazu sv. Stolice cestou pápežského internuncia dočasne vymenovaný miesto zosnulého biskupa Dr. Pavla Jantauscha za apoštolského administrátora trnavskej diecézy gen. vikár, trnavský farár Dr. Ambróz Lazík.

Módna prehliadka

15. júla v kultúrnom dome Coburgu bola usporiadaná reprezentačná módna prehliadka. Ukážky najmodernejších modelov ženských šiat predviedli vedúci salónov z Prahy a z Bratislavy. Pri prehliadke mali možnosť ukázať svoje umenie i trnavské krajčírky a Štátna odborná škola pre ženské povolania. Výstava sa tešila veľkému záujmu trnavských žien.

¹⁰⁸¹ Bitka pri Zborove sa odohrala 1. až 2. júla 1917. Predstavovala prvé významné vystúpenie Česko-slovenských légii na východnom fronte prvej svetovej vojny.

¹⁰⁸² Šatenky oprávňovali majiteľa kupovať za stanovené úradne ceny textilný tovar. Obraz nám ponúka úryvok z kroniky obce Oravská Polhora: „*Pri zakúpení vreckovky, predavač zo šatenky odstrihol jeden bod, pri zakúpení páru ponošíek 4 body, 1 meter kanafasu (na perinové oblečky) pohltil už 7 bodov, za jeden meter látky na oblek (štofovej) 16 bodov sa odstrihlo, ak niekto mal šťastie dostať takú látku, lebo v obchodoch sa nepovažovala. Skorej sa našla na čiernom trhu, ale za cenu štvornásobne vyššiu. Keď jeden meter tejto lepšej látky, podľa úradných smerníc stál Kčs 330,- a na čierno ju bolo možno dostať až za Kčs 1.300,-. Pre deti boli vydané zvláštne šatenky.*“

http://www.oravskapolhora.sk/images/DOKUMENTY/13_Kronika_obce/ROK%201947.pdf

Cyklistické preteky

V nedeľu 20. júla usporiadal cyklistický klub Maratón preteky na trati Trnava – Sereď¹⁰⁸³ – Nitra – Hlohovec – Trnava. Na 92 km dlhej trati závodilo 26 pretekárov, z ktorých sa niektorí pre cesty vzdali pretekov. Víťazom pretekov a tým i majstrom Slovenska sa stal Sosík z Olomouca.

Návšteva Viktora Smoleja

14. augusta navštívil Trnavu Viktor Smolej, lektor slovenčiny na univerzity v Ljubljani. Za návštevy si prezrel kultúrne a historické pamätihodnosti mesta. Pri privítaní a pohostení na Radnici dostal pamätnú knihu mesta Trnavy.

Zástupcovia Trnavy v Bzenci

15. augusta zúčastnili sa zástupcovia MNV vinárskych slávností v Bzenci na Morave, usporiadanej v dňoch bzeneckej púti. Účastníci z Trnavy boli hosťami tamojšieho MNV.

Strelecké preteky

V nedeľu 17. augusta usporiadal Poľovnícky ochranný spolok v Trnave strelecké preteky na novovybudovanej strelnici v Štrkoch. Závodilo sa v strelbe na hlinené holuby a sklenené gule malorážou a vzduchovkou. Víťazom závodov darovali trnavské podniky hodnotné ceny.

Návšteva francúzskeho novinára

26. augusta navštívil Trnavu francúzsky publicista a novinár Georges Pilement s manželkou, ktorí boli hosťami správy SSV a MNV. Na Radnici privítal hosťa predseda Imrich Ikrényi, ktorý zdôraznil, že je potrebné utužovanie priateľských stykov Francúzov a Slovákov, spečatených spoločnou krvou partizánov, zúčastnených v Slovenskom národnom povstaní. Popoludní boli hostia odvezení do Smoleníc, kde si prezreli zámok a krápnikové¹⁰⁸⁴ jaskyne Driny.

Koncert francúzskych železničiarov

V stredu 27. augusta usporiadal spevokol Bradlan v Panónii spevácky koncert francúzskych železničiarov. Spevákov privítal predseda MNV Imrich Ikrényi, ktorý spomenul, že s francúzskym národom nás viažu spoločné osudy za poslednej vojny. Hlavný inšpektor ČSD,¹⁰⁸⁵ Oldrich Benda z Bratis-

¹⁰⁸³ Dnes Sereď.

¹⁰⁸⁴ Krápnikové (z češtiny), t. j. kvapľové.

¹⁰⁸⁵ Československé státní dráhy.

lavy, zhodnotil zásluhy partizánov, ktorí hrdinsky bojovali v Slovenskom národnom povstaní, najmä pri Strečne, kde mnohí položili svoje životy. Za privítanie sa poďakoval vedúci železničiarov, počom speváci zaspievali francúzske sbory a slovenské piesne.

Pozdravná adresa SSSR

28. augusta konalo sa slávnostné zasadnutie pléna MNV, na ktorom bola podpísaná pozdravná adresa SSSR pri príležitosti 30. výročia jeho trvania. Pozdravnú adresu podpísali okrem členov MNV zástupcovia miestnych kultúrnych, politických, odbojových a odborových spolkov a organizácií. Pozdravná adresa, umelecky vypracovaná prof. Pavlom Lukachichom, bola tohto znenia: Národný výbor mesta Trnavy pri príležitosti 30. výročia trvania SSSR a Veľkej októbrovej revolúcie úprimne pozdravuje sovietsky ľud a vyslovuje mu, ako i jeho hrdinskej armáde, ktorá oslobodila naše mesto, svoje uznanie a vďaku. Blahoželáme sovietskemu ľudu a jeho vláde k 30 rokom víťaznej práce a boja za nový sociálny poriadok, za slobodu ľudstva a bratský pomer medzi národmi. Nech žije a prekvitá slávny a mohutný Sväz sovietskych socialistických republík! Nech žije večné priateľstvo sovietskeho a československého ľudu! Nech žije generalissimus Stalin!

Oslava III. výročia Slov. národ. povstania

III. výročie Slovenského národného povstania bolo oslávené dôstojne a primerane k historickému významu dňa. V predvečer osláv bola 28. augusta slávnostná akadémia v kultúrnom dome Coburgu, na ktorej ako slávnostný rečník prehovoril povereník školstva a osvety Ladislav Novomeský, ktorý okrem iného povedal: „Niet významnejšieho dáta v našej histórii, ktoré by si väčšmi zasluhovalo spomienku, ako Slovenské národné povstanie, ktoré vyviedlo slovenský národ z područia nemeckého nacizmu. Cieľom povstania bolo vyhnať Nemcov a zabezpečiť Slovákom slobodu národnú, politickú a kultúrnu, aby sa slovenský národ mohol slobodne vyvíjať a napredovať v každom smere“. – Po slávnostnej reči nasledovali spevy a recitácie. Akadémia bola ukončená živým obrazom z partizánskeho prostredia. – Verejné oslavy boli 29. augusta na Benešovom námestí. Zúčastnil sa ich minister Július Ďuriš a zástupcovia MNV z Bzenca, ktorí odplatili návštevu MNV z Trnavy. Oslavy otvoril po zahranií hymny československej, ruskej, anglickej, americkej a francúzskej predseda MNV Imrich Ikrényi. Slávnostný rečník Ján Lopár z Bratislavy zhodnotil význam Slovenského národného povstania, v ktorom sa ukázal Slovák byť statočným, nebojácnym a bojovným. Minister Július Ďuriš v svojej reči zaoberal sa výdobytkami Povstania, uvádzanými v praktickom živote Republiky – vládou ľudu v prospech ľudu. Za vojsko prehovoril major Mikuláš Čordáš, ktorý spomenul tých, čo obetovali svoje životy za lepšiu zajtrajšok nás všetkých. Apeloval na vojsko a partizánov, aby štit,

ktorý niesli do boja, udržali čistý. „Prosím vás“, povedal, „uvedomte si, že pohnútky, ktoré viedly našich statočných vojakov do boja, nevymizly zo srdca bojovníkov. Tieto pohnútky nás musia viesť k plneniu povinností k národu a štátu“. Potom veliteľ miestnej posádky udelil vyznamenania za uznanie bojových zásluh. Ku koncu boli zaspievané Bradlanom a Trnavským slovenským spevokolom piesne „Hoj, vlasť moja“ a „Slobody deň“. Oslavy zakončil predseda MNV Imrich Ikrényi prevolaním: „Nech v našom štáte žijú tie idey, z ktorých vzišlo Slovenské národné povstanie!“ – Do osláv Povstania zapojili sa i trnavskí železničiar, ktorí 30. augusta usporiadali vo Vozovke akadémii, spojenú s odovzdaním motorového vlaku, pozostávajúceho z rušňa a dvoch vozov, povereníkovi dopravy Kazimírovi Bezekovi. Vlakovú súpravu opravili železničiar, ktorí zdarma v cezčasových hodinách. Program akadémie vyplnil spevokol Bradlan. Po akadémii bola vo Vozovke otvorená výstava umenia železničiar, ktorá trvala do 1. septembra.

Divadel. predstavenie

1. septembra zahral umelecký súbor pre sbratanie Čechov a Slovákov z Prahy v kultúrnom dome Coburgu hru švajčiarskeho dramatika B. Hochväldera „Uprchlík“. Čistý zisk z predstavenia bol venovaný na vybudovanie vojou zničenej obce Baláže na Slovensku.¹⁰⁸⁶

Výstava

Spolok chovateľov úžitkových a okrasných holubov usporiadal od 6. do 8. septembra veľkú propagačnú výstavu holubov a drobného domáceho zvieratstva. Na výstave, ktorá bola v záhrade G. Miklošoviča, bolo vystavovaných niekoľko sto výstavných exemplárov, ktoré dokázaly pestiteľskú vyspelosť trnavského kraja.

Uctenie pamiatky T. G. Masaryka

13. septembra Trnava dôstojne uctila pamiatku prezidenta Osloboditeľa T. G. Masaryka pri príležitosti 10. výročia jeho smrti. Pri katafalku na Benešovom námestí stála čestná stráž príslušníkov I. a II. zahraničného odboja. Po štátnej hymne zaspieval spevokol „Bradlan“ „Československý chorál“. Prof. Jakubec zhodnotil v spomienkovej reči životné dielo, boj a víťazstvo veľkého syna so zdôraznením zachovať jeho dedičstvo teraz i do budúcnosti, čo sa stane tým, že Masaryka nebudeme len čítať, spomínať a velebiť, ale keď budeme žiť podľa jeho zásady „Ježiš, nie

¹⁰⁸⁶ Baláže boli jednou z najviac postihnutých obcí počas represálií nemeckého vojska. 20. 3. 1945 bola obec vypálená a vydrancovaná. Niekoľko ľudí, vrátane detí, bolo upálených za živa, resp. zastrelených. Viac pozri: PAŽUR, Š. (zost.): *Fašistické represálie na Slovensku*. Bratislava 1982, s. 49.

Cézar“, čo znamená: Boha sa nespúšťať, pravdy sa nebáť a ľudí milovať. – Za vojsko prehovoril major Čordáš, ktorý vystihol postoj Masaryka k vojsku, demokracii a k trvalému mieru. Spevokol Bradlan zaspieval Smetanov sbor Sláva tebe. Pietná spomienka bola zakončená hymnickou piesňou Kto za pravdu horí.

Letecký deň

14. septembra usporiadala miestna odbočka Slovenského aeroklubu letecký deň pri príležitosti vyradenia 14 pilotných žiakov. Program vyplnili športoví letci.

„Dar Republiky matkám“

V rámci akcie „Dar Republiky matkám“ bol odovzdaný 19. septembra na slávnostnej schôdzke na Radnici peňažný dar 151 trnavským matkám, majúcim 5 a viac detí, v sume od 1.500.- Kčs vyššie.

Týždeň bezpečnosti

V dňoch 21. septembra až 5. októbra bol v rámci celoštátnej akcie usporiadaný „Týždeň bezpečnosti a poriadku“ a „Týždeň čistoty“.

Cyklistické preteky

28. septembra usporiadal cyklistický klub Maraton preteky na plochej dráhe Masarykovej ulice. Pretekalo sa v kategórii organizovaných i neorganizovaných. Účasť pretekárov bola veľká. Víťazi boli odmenení peknými cenami.

Večierok na počesť Timravy

Miestny odbor Živeny usporiadal 1. októbra v Panónii oslavný večierok na počesť 80. narodenín spisovateľky Timravy. Život a dielo jubilantky, ktorá svoje námety čerpala z ľudového prostredia slovenskej dediny, zhodnotila učiteľka Edita Siegllová. Po prednáške zaspievaly žiačky Štátnej odbornej školy pre ženské povolania niekoľko piesní a prečítaly úryvky z diel spisovateľky. Z večierku bol spisovateľke zaslaný pozdravný telegram.

Diplom čestného občianstva maršalovi Malinovskému

Dňa 13. októbra odovzdala trojčlenná delegácia MNV na generálnom konzuláte SSSR v Bratislave umelecky vypracovaný diplom o čestnom občianstve mesta Trnavy pre maršála SSSR Malinovského, ktorý bol pred rokom zvolený za čestného občana Trnavy za zásluhy o oslobodenie mesta. Delegáciu, v ktorej bol Imrich Ikrényi, Ján Kleštinský a Štefan Slimák, prijal zástupca konzula Zorič.

Manifestácia za očistu verej. života

V utorok 14. októbra o 10. hod. vyšli do ulíc zamestnanci trnavských podnikov, tovární a úradov, aby manifestovali za očistu verejného života a bezpečnosť Republiky, ako i za riadne zásobovanie. Manifestáciu organizovali odborové a odbojové složky.¹⁰⁸⁷ Manifestácia bola na Benešovom námestí, kde ju otvoril predseda Okresnej odborovej rady Ľudovít Gerec, ktorý objasnil príčiny, pre ktoré bola manifestácia svolaná.¹⁰⁸⁸ Povereník dopravy Kazimír Bezek sa vo svojom prejave zaoberal neutešenými zjavmi v zásobovaní. Zdôraznil skutočnosť, že v zásobovaní sú na tom najhoršie ťažko pracujúci, ktorí si nemôžu dovoliť kúpiť potravné články „načierno“ za vysoké ceny, keďže tieto nemôžu dostať riadnou cestou pre zlý zásobovací systém, z ktorého vinil povereníka výživy a zásobovania Ing. Jozefa Fillu.¹⁰⁸⁹ Prízvukoval nutnosť odstránenia týchto chýb a potrestania „čiernych obchodníkov“, lebo inak pracujúci nebudú môcť vydať takú prácu, aká sa od nich žiada pri plnení dvojročného budovateľského programu vlády. Po povereníkovi Bezekovi prehovoril ešte Dezider Benau za Odborovú radu a Bankoš za partizánov. Obidvaja prehlásili, že tieto složky pôjdu ruka v ruku s pracujúcimi za nápravu chýb vo verejnom zásobovaní a že nekompromisne budú postupovať proti vnútorným nepriateľom Republiky, sabotérom a čiernym obchodníkom, pričom budú žiadať pre takýchto ľudí najprísnejšie tresty. Na manifestáciu prišla i delegácia partizánov bojujúcich proti benderovcom. Za týchto prehovoril Ujlaky, ktorí tlmočil odkaz všetkých partizánov, že budú bojovať dotiaľ, kým Republiku neočistia od všetkých rušivých živlov.¹⁰⁹⁰ Nakoniec bola prečítaná rezolúcia, počom sa pracujúci odobrali na svoje miesta do práce.

¹⁰⁸⁷ Manifestácie sa údajne zúčastnilo až 10-tisíc ľudí. *Pravda*, 16. 10. 1947. Pozri aj HORVÁTH, P.: Trnava v rokoch národnej a demokratickej revolúcie, s. 206.

¹⁰⁸⁸ Komunisti na základe neúrody v roku 1947 mohli zintenzívniť svoju agitáciu namierenú prostredníctvom demokratických predstaviteľov vo vedení agrozozortov na najvýznamnejšieho politického protivníka. Uvedomujúc si podporu Demokratickej strany, najmä medzi roľníkmi, sa aj z tohto dôvodu rozhodli zaútočiť. Trnavu, ktorej obyvateľstvo bolo v rámci okresu vzhľadom na geografickú polohu silne naviazané na poľnohospodárstvo, postihla neúroda v roku 1947 o to viac, nakoľko sa netýkala len cien poľnohospodárskych produktov ale z úrody boli závislí mnohí menší poľnohospodári. Príčinou krízy však boli aj politické dôvody. Po „odhalení“ „protištátneho sprisahania“ zosnovaného komunistami aj v Trnave žiadali komunistami ovplyvňované vrstvy obyvateľstva „očistu verejného života“ od „kompromitovaných osôb“ a vyriešenie situácie v zásobovaní. V podobnom duchu sa niesla aj opisovaná demonštrácia. Porovnaj SO-KOLOVIČ, P.: Predohra a priebeh februárových udalostí v Trnave, s. 660 – 661. Viac o jesennej kríze pozri napr. LETZ, R.: *Slovensko v rokoch 1945 – 1958. Na ceste ku komunistickej totalite*, s. 53 – 65. Porovnaj SYRNÝ, M.: Jesenná politická kríza na Slovensku v roku 1947 a iné.

¹⁰⁸⁹ Povereník sa nevolal Jozef, ale Kornel Fillo. SYRNÝ, M.: *Demokratická strana* 45 48, s. 335.

¹⁰⁹⁰ Partizáni v rokoch 1945 – 1948 znamenali výraznú pomoc komunistickej strane v snahách o elimináciu politických protivníkov. LACKO, M.: Najhorlivejší pomocníci komunistov (Sväz slovenských partizánov a udalostí na Slovensku v rokoch 1945 – 1948), LETZ, R.: Partizáni ako

Výstava

V sobotu 18. októbra bola v Panónii otvorená výstava protiúrazových plakátov, ktorú usporiadala Okresná sociálna poisťovňa v Trnave za spoluúčasti trnavských závodov a MNV. Na otvorení výstavy boli prítomní zástupcovia úradov, škôl a podnikov. Výstavu za OSP¹⁰⁹¹ otvoril František Kudla. Potom mal prejav Július Komárek o ochrane proti úrazom, zdôrazniac, že úrazmi trpí nielen postihnutý a jeho rodina, aleje to i veľká národohospodárska škoda. Prehovoril a zástupca MNV a odborových organizácií väčších priemyselných podnikov, ktorí privítali myšlienku tejto výstavy ako prvý praktický krok k zábrane úrazov a vyslovili želanie, aby výstavu navštívili najmä pracujúce vrstvy a poučili sa z nej. Po prejavoch si prítomní prezreli vystavené plakáty, znázorňujúce následky neopatrnosti pri práci. Výstava bola otvorená do 21. októbra a bola hojne navštvívená zamestnancami trnavských podnikov a žiactvom škôl.

Návrat bojovníkov z boja proti benderovcom

Toho istého dňa vrátila sa časť bojovníkov z radov partizánov, nasadených do bojových akcií proti benderovcom.¹⁰⁹² Vrátiivších sa účastníkov na stanici privítali zástupcovia ONV, MNV, odbojových složíek a početné obecenstvo, odkiaľ za sprievodu hudby železničiarov Vozovky všetci odišli na Benešovo námestie, kde v krátkosti poďakovali bojovníkom za ich statočnosť Anton Janček, Ján Fabok a Jozef Chudík.

Akadémia

V rámci osláv Dňa slobody usporiadali v Panónii 25. októbra českí študenti štátnych gymnázií z Prahy, Pardubic a Havlíčkovho Brodu, ktorí boli hosťami tunajšieho Štátneho gymnázia, umeleckú akadémiu. Akadémia, po-

politický a mocenský činiteľ na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. Nebolo tomu inak ani v Trnave, kde sa aktivitou prezentovali rozličné partizánske inštitúcie, ktorých členovia sa na základe svojho prínosu v povstaní snažili získať čo najväčší vplyv a často robili rozličné „revolučné“ zásahy vrátane násilných akcií. Štátny archív v Trnave, f. ONV Trnava, šk. 156, 2218/1945 prez. Potvrdením vplyvu odbojových skupín bolo napríklad neskoršie nariadenie z januára 1947, na základe ktorého mali byť ich členovia poňatí do všetkých do komisií pri MNV a ONV. Niektorým členom sa však postup trnavských zastupiteľstiev zdal príliš zdĺhavý a už onedlho sa snažili svoje práva vymôcť dokonca nátlakovými akciami na členov NV. Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 14274/1947 adm.

¹⁰⁹¹ Okresná sociálna poisťovňa.

¹⁰⁹² Banderovci v rokoch 1945 – 1947 prenikli na územie severovýchodného Slovenska, kde v časti obyvateľstva vyvolávali dojem ohrozenia a strachu. Najznámejšie vraždy sa týkali najmä Židov a komunistov. O banderovcoch, resp. o boji proti ich skupinám na Slovensku pozri viac napr. ŠMIGEL, M.: *Banderovci na slovensku (1945 – 1947)*. Banská Bystrica 2007.

zostávajúca zo sborových spevov, recitácií, telovýchovných ukážok a českej besedy, mala pekný úspech.

Oslavy Dňa slobody

Oslavy Dňa slobody boli usporiadané vo veľkolepom rámci. 27. októbra bola v kultúrnom dome Coburgu slávnostná akadémia, na ktorej opäť vystúpili českí študenti. Slávnostnú reč povedal osvetový inšpektor Ľudovít Žvach. V prejave zhodnotil význam dňa, vydobytého dvakrát krvou našich najlepších synov v dvoch posledných vojnách. Zdôraznil skutočnosť, že musíme byť zviazaní vďakou tomu národu, ktorý nám najviac dopomohol k slobodným oslavám tohto dňa, národu SSSR. Sami však musíme byť pracovití, slušní, statoční, jednotní a svorní, aby sme si tento náš výdobytok zachovali i pre budúcnosť. Na akadémii okrem spomenutých študentov účinkoval Trnavský slovenský spevokol a telocvičná jednota Sokol. – 28. októbra boli verejné oslavy na Benešovom námestí. Po zahranií hymny prečítal veliteľ posádky armády rozkaz, za čítania ktorého prišla vojenská štafeta zo Znojma, prinášajúca pozdrav od tamojšej posádky. Potom sa ujal slova slávnostný rečník, školský inšpektor Andrej Švoňava, ktorý sa zaoberal postavením Slovákov a Čechov pred prvou svetovou vojnou, po nej a za druhej svetovej vojny, ktorá priniesla opäť oslobodenie po porážke nášho najúhlavnejšieho nepriateľa – Nemecka. Keď si však chceme zachovať to, za čo naši hrdinovia bojovali v prvej i druhej svetovej vojne, musíme si sľúbiť, ba prisahať, že naše vnútorné škriepky politické, náboženské a nacionálne nikdy nenadobudnú takých foriem, z ktorých by mohli mať osoh naši nepriatelia. Svoju reč zakončil slovami: „Naša sloboda zrodila sa v záplave ohňa a krvi, v mori slz a vzdychov. Pre túto slobodu chceme žiť, jej slúžiť každým dychom a úderom svojich slovanských srdc. A verím, že našim najvrúcnejším želaním je, aby naša sloboda bola ratolesťou vždy zelenejšou a prinášala ovocie vždy krajšie a lepšie“. – Po ňom prehovoril prof. Skřeček z Prahy, ktorý vyjadril túžbu obidvoch národov žiť v jednej, nedeliteľnej Československej republike, prejavenej u Slovákov Slovenským národným povstaním a u Čechov májovou revolúciou a pražskými barikádami. K splneniu tejto túžby je treba, aby sme naše bratstvo vytvárali na vzájomnom porozumení a na praktickom poznávaní, aby sme politickú demokraciu doplnili demokraciou hospodárskou a kultúrnou. – za odbojové složky prehlásil Ján Fabok, podpredseda ONV, že tieto budú vždy so zbraňou v ruke hájiť vydobytú slobodu. Po rečiach zaspieval Trnavský slovenský spevokol spolu so spevokolom Štátnej učiteľskej akadémie sbor „Slovenčina moja“ a „Aká si mi krásna“. Slávnosť bola ukončená prečítaním deklarácie a zahraniím hymnickej piesne „Kto za pravdu horí“.

Prednáška P. Jilemnického

6. novembra prednášal v Panónii spisovateľ Peter Jilemnický na tému: „Slovanstvo – stráž mieru“. Spisovateľ sa v prednáške zaoberal hospodárskymi a so-

ciálnymi problémami slovanskej vetvy, primknutej k SSSR a západných štátov, sospupených okolo Spojených štátov severoamerických. poukázal na rozdiely v chápaní individuálnej slobody v obidvoch týchto táborov. Rozdiel je ten, že slovanský tábor hlása úplnú slobodu jedinca v každom sektore života a západný tábor hlása slobodu, podmienenú dolárovou menou. Preto my – ako Slovania, musíme sa primknúť k tej vetvy, ktorá chce zabezpečiť nielen trvalú slobodu jedinca a národov, ale ktorá hlásaním slobody chce ľudstvu zabezpečiť trvalý mier. Spisovateľovi za prednášku poďakoval osvetový inšpektor Ľudovít Žvach.

Oslavy 30. výročia vzniku SSSR

V dňoch 8. a 9. novembra usporiadal MNV a ONV oslavy vzniku SSSR. 8. novembra bola v kultúrnom dome Coburgu slávnostná akadémia, na ktorej účinkoval divadelný krúžok Coburgu a spevokol Bradlan. Význam Veľkej októbrovej revolúcie zhodnotil Pavol Kelco. Zdôraznil, že Sovietskemu sväzu musíme byť vďační za našu slobodu a politický rozvoj i štátnu svrchovanosť, ktorú SSSR plne rešpektuje. Musíme byť vďační SSSR, jeho armáde a mnohým neznámym hrdinom, ktorí za našu slobodu položili svoje životy. V nedeľu 9. novembra po sprievode mestom na Benešovom námestí slávnostná manifestácia, na ktorej o význame tohto dňa prehovoril poslanec Štefan Baššovanský a šéfredaktor „Hlasu práce“ Dr. Ján Čaplovič. Na manifestácii účinkoval i spevokol Bradlan.

Odhalenie pamätníka umučeným občanom židov. vierovyznania

9. novembra zavítal do Trnavy minister národnej obrany arm. generál Ľudovít Svoboda, ktorý bol protektorom a slávnostným rečníkom pri odhalení pamätníka umučeným občanom židovského vierovyznania z Trnavy, ktorí zahynuli v koncentračných táboroch.¹⁰⁹³ Pred Radnicou privítal ministra

¹⁰⁹³ V roku 1938 bolo v Trnave 2467 osôb židovského vierovyznania, z ktorých v Trnave zostala po vojne, resp. sa vrátila len časť. V Trnave boli vyvrcholením protizidovského zákonodarstva deportácie Židov do koncentračných táborov, ktoré na Slovensku začali 25. marca 1942. Už pár dní po tomto smutne známom dátume doľahli prvé deportačné nariadenia aj na Trnavu. Na základe nariadenia Ministerstva vnútra bol 6. 4. 1942 doručený okresnému náčelníkovi v Trnave Antonom Vašekom podpísaný list, podľa ktorého sa mala akcia „*sústredovania a prepravy Židov z obvodu trnavského okresu*“ začať už 7. marca. Trnavskí Židia boli už súčasťou transportu č. 3, v ktorom bolo 28. marca odtransportovaných 256 Židov. Z Trnavy odišiel ďalší veľký transport pod číslom 9 už 11. apríla 1942. Bolo v ňom 596 trnavských Židov. V tomto transporte boli do táborov vyvázané už celé rodiny vrátane detí a starých ľudí. Ďalší takýto „rodinný transport“ z Trnavy je zaznamenaný 19. 4. 1942. MARTAUZOVÁ, J.: Riešenie tzv. židovskej otázky v Trnave, s. 304. Mnohí Trnavčania však Židom pomáhali ukrývať sa a zachránili ich tak pred osudom, ktorý stihol desaťtisíce iných nevinných obetí. SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945, s. 338. O Židoch v Trnave pozri aj SLNEKOVÁ, V.: Arizácia židovského hnutieľného majetku ako súčasť „riešenia“ židovskej otázky v hospodárskej oblasti – modelové mesto Trnava v rokoch 1939 – 1945, SLNEKOVÁ, V.: Židovská otázka na úrovni mesta – Trnava v období autonómie Slovenska. In: NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Acta historica Nitriensia* V. Nitra 1996, SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945...

predseda ONV Ján Hlavatý, zástupcovia mesta, odbojových složíek, škôl a kultúrnych ustanovizní. Po tomto privítaní odišiel minister na Radnicu, kde za prítomnosti členov rady MNV privítal ho predseda Imrich Ikrényi, ktorý mu tlmočil prosbu MNV a trnavských občanov, aby trnavská posádka, ktorá bola nedávno z Trnavy odvolaná, bola opäť pridelená do Trnavy. Minister poďakoval za vrelé privítanie a prisľúbil urobiť v prospech mesta všetko, čo bude možné. Predseda Ikrényi odovzdal ministrovi pamätnú knihu mesta. Z Radnice odišiel minister v sprievode prítomných na verejné oslavy 30. výročia vzniku SSSR, po ktorých sa odobral do židovskej synagogy na Halenárskej ulici k odhaleniu pamätníka umučeným. Túto pietnú slávnosť po zahranií štátnej hymny otvoril člen ND Martin Gregor.¹⁰⁹⁴ Pozvaných a prítomných privítal za židovskú náboženskú obec Dr. Neuman, ktorý požiadal ministra o slávnostný prejav. Minister Svoboda vo svojej reči zaoberal sa surovými výčinnmi fašistického Nemecka, namierenými proti Židom a neskôr proti príslušníkom slovanských národov. Zmienil sa i o odhalenom protištátnom sprisahaní na Slovensku, ktoré, ako povedal, musia si vyriešiť Slováci sami, aby sa nikdy viac neopakoval rok 1938 a 1939. Sami sa musíme pričiniť, aby sme zlepšili podmienky nášho spolužitia a aby sme podmienili lepší zajtrajšok, čo dosiahneme úplnou politickou jednotou, odstránením prebujnelého stranníctva a zvýšením pracovnej morálky. Prejav zakončil slovami: „Budujme ČSR, chráňme ju tak, aby sme boli hodní tých obetí, ktoré za ňu položily svoje životy. Nech je umučeným zachovaná češ a pamiatka!“ – Potom nasledovali prejavy zástupcov úradov a korporácií. Za ONV Ján Hlavatý zdôraznil, že na Nemcoch za tieto zverstvá zostane vždy večný hriech a Kainovo znamenie. Ing. Fišer z Prahy, predseda Rady židovských náboženských obcí, vzdal hold martýrom, ktorí padli za náš lepší zajtrajšok. Poukázal na pamätník, ktorý prikazuje ostať vernými ideálom humanity a demokracie. Nech je symbolom sbratania všetkých občanov nášho mesta a celej ČSR. V tomto smysle hovoril i Dr. Rezek z Prahy a Dr. Winterstein, ktorý prečítal pozdravné telegramy, došlé k tejto pietnej slávnosti. – Po skončení slávnosti v synagoge odobrali sa účastníci na nádvorie, kde po recitácii básne „Mŕtvi sa nevrátia“, ktorú predniesol člen ND¹⁰⁹⁵ Martin Gregor, odovzdal predseda Židovskej náboženskej obce Ján Wollitzer pamätník do ochrany mesta. Pamätník prevzal za MNV predseda Imrich Ikrényi. Slávnosť bola zakončená židovskou hymnou.

¹⁰⁹⁴ M. Gregor (Guttman) bol taktiež trnavský Žid (nar. 1906 v Trnave), ktorý bol počas 1. Slovenskej republiky pre svoj pôvod prepustený zo Slovenského národného divadla. Po povstaní sa spolu s manželkou dostal do koncentračných táborov, odkiaľ sa vrátili až v roku 1945.

¹⁰⁹⁵ Národné divadlo.

Hasičský kurz

V dňoch 19. – 21. novembra usporiadala Okresná hasičská jednota v Trnave kurz pre hasičov. Kurz sa niesol v znamení bratstva a konsolidačnej práce pre náš kraj a našu vlasť – Československú republiku.¹⁰⁹⁶

Založenie čl. spoločnosti

V nedeľu 23. novembra bolo v kine Tatra zakladajúce valné zhromaždenie Československej spoločnosti. Pri tejto príležitosti navštívil Trnavu predseda ÚNS Jozef David, predseda SNR Dr. Jozef Lettrich, povereníci Ladislav Novomeský a Ing. Pavol Blaho, predseda Najvyššieho kontrolného dvora Dr. Fedor Thurzo a iní. Hostia boli privítaní pred Panóniou zástupcami Čsl. obce legionárskej. Potom sa odobrali do Panónie, kde boli oficiálne privítaní zástupcami mesta. Za MNV privítal hostí predseda Imrich Ikrényi, ktorý tlmočil vďaka celého občianstva mesta za prácu, ktorú hostia vykonávajú v prospech Republiky a vyslovil želanie, aby i mestu Trnave boli nápomocní v jej vývoji, keď toho bude treba. Za privítanie sa poďakoval Jozef David, ktorý milo spomínal na Trnavu, keďže cez ňu odišiel do zahraničia za čias okupácie. Vyslovil nádej, že odstránime všetky prekážky medzi sebou a vybudujeme si šťastnú Republiku, keď pôjdu oba národy – Česi a Slováci – spoločnou cestou ruka v ruke. Trnave a Slovensku želaná veľa rozkvetu. K jeho prejavu pripojil sa i Dr. Jozef Lettrich, ktorý vyslovil radosť, že i v Trnave sa zakladá odbočka Čsl. spoločnosti, ktorej v jej činnosti prial veľa úspechov. Po prejavoch sa hostia zapísali do pamätnej knihy mesta Trnavy a sotrvali v kratšom priateľskom rozhovore. – o 10. hod. odobrali sa všetci z Panónie do kina Tatra, ktoré už bolo preplnené návštevníkmi, k vlastnému aktu založenia odbočky Čsl. spoločnosti. Po zaspievaní čl. štátnej hymny a Čsl. chorálu spevokolom Bradlan zhromaždenie otvoril a viedol riaditeľ Viliam Šimko. Predseda ÚNS Jozef David vo svojom prejave vyjadril túžbu nás všetkých – Čechov a Slovákov – vybudovať si pevnú Republiku a v nej šťastne žiť. Musíme bojovať proti každému, povedal, kto akokoľvek poškodzuje záujmy štátu, a to nielen na Slovensku, ale i v Čechách. Ústavodarné národné zhromaždenie musí definitívne vyriešiť pomer Čechov a Slovákov. Musí ho vyriešiť prajne, aby sme sa mohli venovať ďalšej spokojnej práci a budovaniu Republiky. Treba, aby sme si odpustili všetky chyby z minulosti a išli spoločnou cestou, ktorá vedie k silnej a šťastnej Československej republike. K tomuto iste prispeje i Čsl. spoločnosť. Predseda David skončil svoj prejav prevolaním na slávu Republiky a jej predstaviteľom. – Druhý prejav mal predseda SNR

¹¹⁰⁹⁶ Kurz sa niesol v znamení snáh trnavských hasičov o rozšírenie členskej základne. V novembri sa totiž v celom trnavskom okrese konala náborová akcia členstva s cieľom povzbudiť mladších Trnavčanov k vstupu do zboru. HALADOVÁ, S.: *Dobrovoľný hasičský a záchranný zbor v Trnave 1938 – 1950*, s. 144.

Dr. Jozef Lettrich. V prejave sa zaoberal úlohami Čsl. spoločnosti, ktoré spočívajú v tom, že sa vzájomne budeme učiť poznávať minulosť i prítomnosť, reč, hospodárske i kultúrne zdroje oboch našich národov. Slovenský a český vývoj musí ísť sústredivým smerom, lebo len tak dospejeme k tomu cieľu, za ktorý pracovali naši národní buditeľia. A práve Čsl. spoločnosť, ako i jej novo-založená spoločnosť v Trnave, má pridať k tejto práci svoju pomocnú ruku. – povereník školstva Ladislav Novomeský vo svojom prejave rozobral tiež úlohy Čsl. spoločnosti a medzi iným povedal: „Obnovená Republika riešila pomer slovensko-český tak ideálne, ako len ľudia môžu čo ideálne riešiť, tým, keď povedala, že Slováci si majú svoj národný vývoj budovať vlastnými silami, svojím umom, podľa vlastných predstáv.¹⁰⁹⁷ Medzi Slovákami a Čechmi nestojí ani jeden z tých problémov, ktoré stály pred 10 – 20 rokmi. Otázka národnej svojbytnosti, ak je predmetom diskúsie, tak iba na nerozhodujúcej periférii českého života. Slovenskú ako i československú bezpečnosť môžeme dobre zaistiť v jednote a spolupráci slovanskej. K tomuto cieľu je otvorená Čsl. spoločnosť. Apoštolský administrátor Dr. Ambróz Lazík pozdravil valné zhromaždenie a priatelia Čsl. spoločnosti, aby ona bola spojivom dokonalosti cestou lásky. Shromaždenie pozdravil ešte povereník Ing. Pavol Blaho a za čsl. obec legionársku Ján Fabok. – Po prejavoch sa pristúpilo k prečítaniu stanov a voľbe funkcionárov. Za predsedu bol zvolený riaditeľ Viliam Šimko, za podpredsedov: Ing. Dr. Václav Zajíc a František Hrehuš a 18-členný výbor. Zakladajúce valné zhromaždenie bolo ukončené zaspievaním hymnickej piesne „Kto za pravdu horí“.

Požiar

24. novembra vyhorel na Masarykovej ulici Mokošov obchod s hračkami. Oheň nastal v popoludňajších hodinách. Príčinou ohňa bola pyrotechnická hračka – prskavá žabka. Oheň sa podarilo lokalizovať, takže zhorel len obchod a materiál v ňom sa nachádzajúci.

Výstava

Od 25. do 30. novembra bola otvorená v miestnostiach Panónie výstava obrazov výtvarníka Jozefa Bačáková.

Koncert Rádiochóru z Belehradu

V utorok 25. novembra zavítal do Trnavy 60-členný miešaný spevácky sbor Rádiochóru z Belehradu, ktorý usporiadal celovečerný spevácky koncert v kultúrnom dome Coburgu. Hostí privítal plukovník Dr. Anton Rašla,

¹⁰⁹⁷ Vzťah Čechov a Slovákov mal byť podľa Košického vládneho programu postavený na báze „rovný s rovným“, avšak tromi pražskými dohodami (1945 – 1946) sa výrazne modifikoval v slovenský neprospech, zjavne teda nie „podľa vlastných predstáv“ Slovákov.

ktorý povedal, že Trnava je prvá na Slovensku, kde tento sbor účinkuje v rámci osláv juhoslovanského štátneho sviatku. Za milé a bratské privítanie, ktorého sa spevokolu dostalo, poďakoval sa vedúci výpravy. Vo svojom prejave povedal: „Nech naša pieseň je srdečným pozdravom nášho národa vášmu národu. Nech táto manifestácia upevní bratstvo obidvoch našich slovenských národov“. Po zaspievaní čsl. a juhoslovanskej štátnej hymny predniesli hostia za dirigovania Svetolika Pašfana juhoslovanské ľudové a partizánske piesne, ktoré obecenstvo odmeňovalo búrlivým potleskom. Za umelecký prednes boli hostia odmenení vavrínovým vencom a kyticami kvetov. Pred ukončením koncertu poďakoval sa za vystúpenie v mene MNV a občianstva Ján Brezina, ktorý požiadal hostí, aby tlmočili doma svojim krajanom náš iskrený pozdrav a obdiv za ich hrdinské boje za právo, slobodu a demokraciu. Za robotníctvo vyslovil spevákom vďaku Ľudovít Gerec. Po zaspievaní Titovej piesne speváci zakončili koncert privolaním na slávu občianstva Trnavy.

Akadémia z príležitosti 150. výročia narodenín Štefana Moyses

29. novembra usporiadal miestny odbor Matice slovenskej vo veľkej sále u saleziánov slávnostnú akadémiu z príležitosti 150. výročia narodenín biskupa Dr. Štefana Moyses, prvého predsedu Matice slovenskej. Slávnostnú reč povedal apoštolský administrátor Dr. Ambróz Lazík. Vo svojom prejave zaoberal sa životom Štefana Moyses, jeho prácou za národné práva Chorvátov a za národné práva Slovákov ako bansko-bystrický biskup. Výsledkom jeho práce bolo založenie Matice slovenskej, ktorej sa stal prvým predsedom. Vyslovil želanie, aby sme nezanedbali jeho odkaz, ktorý nám dal – Maticu, ale aby sme podporovali jej národnú prácu prácou všetkých nás na národnej roli dedičnej. Na akadémii účinkoval spevokol Bradlan, Trnavský slovenský spevokol, žiaci Mestskej hudobnej školy a chovanci saleziánov. Akadémia bola ukončená položením venca k pamätnej tabuli Štefana Moyses na budove Seminára a zaspievaním piesne „Kto za pravdu horí“.

Divadel. predstavenie

V dňoch 29. a 30. novembra zahral Divadelný krúžok Coburgu v kultúrnom dome Coburgu hru zo života ľudu „Rozmajrín“ od Ferka Urbánka.

Výstava

V nedeľu 7. decembra bola otvorená v II. štátnej ľudovej škole výstava domáceho zvieractva, ktorú veľmi vzorne usporiadal Spolok chovateľov čistokrvného domáceho zvieractva s 312 exponátmi rôzneho druhu. Výstava trvala do 9. decembra a bola s pekne vypestovanými kusmi vzácnou ukázkou pestovateľskej vyspelosti a prínosom k hospodárskemu povzneseniu nášho kraja.

Výstava kníh

V tú istú nedeľu bola otvorená i výstava katolíckej knihy v miestnostiach rím. kat. cirkevnej obce na Masarykovej ulici. Výstavu otvoril apoštolský administrátor Dr. Ambróz Lazík, ktorý vo svojom prejave zdôraznil potrebu takejto výstavy, a to nielen k napomáhaniu rozšírenia kultúrneho obrazu občanov, ale i k upevňovaniu viery a náboženského citenia. Výstava trvala do 14. decembra.

Výstava obrazov

10. decembra bola v miestnostiach Matice slovenskej otvorená výstava obrazov akademického maliara Júliusa Bukovinského. Výstavu otvoril osvetový inšpektor Ľudovít Žvach. O umeleckej tvorbe vystavujúceho majstra prehovoril prof. Pavol Lukachich, ktorý objasnil smer tejto tvorby, ubierajúci sa maliarskym realizmom a impresionizmom k dokonalému zvládnutiu farieb, čo vidno najmä na folkloristických a figurálnych skupinách. Výstava pozostávajúca z 31 obrazov, bola otvorená do 21. decembra.

Vianočný strom Republiky

Okresná starostlivosť o mládež usporiadala v nedeľu 14. decembra slávnosť odovzdania vianočného stromu Republiky na Benešovom námestí. Slávnosť otvoril o 11. hod. apoštolský administrátor Dr. Ambróz Lazík, ktorý zdôraznil, že Kristus prišiel na svet, aby odstraňoval biedu hmotnú a mravnú. Za MNV prehovoril predseda Imrich Ikrényi. Slávnostnú reč povedal osvetový inšpektor Ľudovít Žvach. V tom spočíva účel slávnosti, povedal, aby sa všetci snažili pomôcť našim najchudobnejším a najmladším spolubližným – opusteným deťom – aspoň malými darčekom v čase vianočného týždňa. Na slávnosti účinkoval ženský sbor Štát. učiteľskej akadémie a Štát. meštianskej školy dievčenskej. Slávnosť zakončil Dr. Ambróz Lazík poďakovaním všetkým, ktorí prispeli k zmierneniu biedy sociálne slabých a podporili akciu vianočnej pomoci.

Vianočná nádielka

V sobotu 20. decembra bola v kine Radio prevedená vianočná nádielka pre chudobných občanov mesta, ktorú spoločne previedly tieto ustanovizne: Miestny národný výbor, odbočka Čsl. Červ. kríža a Sväz slovenských žien. Všetci obdarovaní sišli sa o 9. hod. v kine Radio, kde k nim prehovoril predseda MNV Imrich Ikrényi, ktorý v krátkom prejave objasnil pohnútky, pre ktoré byly tieto ustanovizne vedené k vianočnej nádielke. Je to snaha, aby aj tí najchudobnejší mali k najkrajším sviatkom v roku viacej svetla a radosti, ako za celý tvrdý rok. Žiadal všetkých obdarovaných, aby tieto dary prijali s takou láskou, s akou láskou a spravodlivosťou sú rozdeľované. – Za Čsl. Červ. kríž želal obdarovaným veselé Vianoce jeho predseda Dr. Mikuláš Ná-

daši a za Sväz slovenských žien predsedníčka Anna Surgošová. Odbarovných bolo 530 rodín. Darčeky obsahovali články dennej potreby, šatstvo a obuv. Na nádielku prispel Národný výbor mesta Trnavy sumou 121.000.- Kčs, odbočka Čsl. Červ. kríža 250.000.- Kčs a Sväz slovenských žien 26.000.- Kčs. Okrem tejto nádielky boli usporiadané ešte ďalšie odbojovými a odborovými organizáciami v ich vlastnom rozsahu pôsobnosti.

Záznam v matrike

Štátna matrika zaznačila za rok 832 narodených, 866 mŕtvych a 269 sobášených párov. Z neprimerane veľkého počtu mŕtvych je 432 trnavských obyvateľov, ktorí boli umučení v nemeckých koncentračných táboroch a boli dodatočne zavedení do matriky zomrelých.¹⁰⁹⁸

Záverečná klauzula.

Táto pamätná kniha mesta Trnavy, vedená od 1. januára 1938, sa dnešným dňom, t. j. 10. I. 1950, ukončuje, nakoľko na podklade prípisu Okresnej osvetovej rady, knižničný inšpektorát v Trnave, č. 11/1950 zo dňa 5. I. 1950 sa majú podľa príkazu Krajského národného výboru v Bratislave odovzdať obecné pamätné knihy k uloženiu na príslušné Okresné národné výbory ako historický doklad doby.

Táto pamätná kniha sa súčasne týmto dňom odovzdáva na Okresný národný výbor, referát pre školstvo, osvetu a telovýchovu, knižničné oddelenie (predtým Okresná osvetová rada, knižničný inšpektorát) v Trnave.

V Trnave dňa 10. januára 1950

Okrúhla pečiatka „Miestny národný výbor v Trnave okres Trnava“

kronikár.

predseda MNV.

¹⁰⁹⁸ Rok 1948 sa významným písmom zapísal do novodobých trnavských dejín. Regionálne noviny *Trnavský týždeň* si v novoročnom príhovore s príznačným názvom „Do nového roka“ želali, aby bol rok 1948 rokom pokojným, rokom stability a nádeje na lepší život Trnavčanov: „*Myslíme, že túžbou všetkých ľudí dobrej vôle je, aby bol predovšetkým rok pokojný, rok istoty a nádeje, že nám nehrozí nová vojnová pohroma ... konečne bolo by si želať, aby v novom roku vymyzli z nášho verejného života neplodné politické škriepky a zbytočné hašterenie, ktoré nás hatia v našej povojnovej konsolidácii a odoberajú chuť k činorodej práci. Kiežby nastávajúci rok bol i v tomto smere iný – lepší*“. *Trnavský týždeň*, 1. 1. 1948, s. 1. Nasledujúce mesiace ukázali, ako veľmi sa redaktori mýlili. Situácia v meste sa totiž vyostrovala už začiatkom roka 1948, eskalovala však najmä v nadväznosti na celoštátne udalosti. Bohužiaľ, *Pamätná kniha mesta Trnavy* sa o tom už nezmiňuje...

DOKUMENT č. 2

Miestny národný výbor v Trnave
Číslo: 14.158/1945
Predmet: Material pre dejiny povstania.
Odpoveď k číslu: 286/1945.

Správa Národného Muzea

v Turčianskom Sv. Martine¹⁰⁹⁹

V prílohe zasielame Vám „Kroniku národného povstania v Trnave“, v ktorej je zahrnutá väčšina, vo Vašom obežníku spomínaného materialu. Pripomíname, že pre krátkosť času nebolo nám možné podať Vám ten material v takom usporiadaní, ako ste to označili vo Vašom obežníku a nebolo nám možné zaopatriť a Vám zaslať žiadané fotografie. Pripomíname však, že na predmetnej veci sa ešte stále tu pracuje, a preto ak by vaši s prácou poverení činitelia mali na tom záujem, vtedy ďalší material mohol by Vám aj priamo dodať na doplnení „Kroniky národného povstania“ pracujúci Ján Gál, tunajší zamestnanec.

V Trnave, dňa 17. augusta 1945

Nečitateľný podpis

Okrúhla pečiatka

podpis Kleštinský¹¹⁰⁰

tajomník MNV¹¹⁰¹

Národný výbor Mesta Trnavy

predseda

MNV

Prevzala Jeršová
22. VIII. 45

¹⁰⁹⁹ Podčiarknuté v origináli.

¹¹⁰⁰ Ján Kleštinský nahradil vo funkcii predsedu Miestneho národného výboru v Trnave Františka Matušku v lete 1945. V rokoch 1. Slovenskej republiky patril k ilegálnemu trnavskému vedeniu Komunistickej strany Slovenska. O národných výboroch v Trnave pozri napr. SOKOLOVIČ, P.: Snahy o vyrovnanie sa s predchádzajúcim režimom v rokoch 1945 – 1948 na príklade Trnavy, HORVÁTH, P.: *Vznik a činnosť národných výborov v okrese Trnava v rokoch 1945 – 1948* a iné.

¹¹⁰¹ Miestny národný výbor.

Pečiatka Muzeálnej slovenskej spoločnosti

Číslo: 656/45.

Prílohy: 1

Došlo: 21. VII. 45.

Úvod¹¹⁰²

Roku 1938 oslavovala Trnava 700 ročné jubileum svojho povýšenia na slobodné mesto. Bol to rok boľastne pamätný pre celý náš národ s jeho žilinským rozhodnutím za autonómiu Slovenska.¹¹⁰³ Hneď, ako doletel do Trnavy chýr o udalostiach v Žiline, v Trnave ľudácki činitelia svolali tiež zhromaždenie, na ktorom rečník Ján Pöstényi prejavil svoju radosť nad dosiahnutím autonómie.¹¹⁰⁴ Shromaždenie bolo akoby predzvesťou ťažkých časov, blížiacich sa na národy republiky Československej, lebo po shromaždení rozchádzajúci sa rozvášnený ľud začal rozbíjať výklady na obchodoch a obloky na židovských domoch, ba staly sa aj krádeže.¹¹⁰⁵ Pri týchto zločinoch nebol dolapený ani jeden pachateľ, no predsa ako pachatelia boli obviňovaní komunisti.¹¹⁰⁶

Popis ľudu v Trnave prevádzal sa v decembri 1940 a bolo zistené, že Trnava má 25.813 obyvateľov.¹¹⁰⁷ Z tohto úhrnného počtu bolo: Slovákov: 21.522, Nemcov: 726, Maďarov: 460, Čechov: 354, Židov: 2.475, Rusov: 26, Chorvátov: 10, Ukrajincov: 71, Poliakov: 15, Talian: 1, Srb: 1, Rumuni: 3, Ci-gáni: 5, Francúzi: 2, Bulharov: 41, Turek: 1.

Z uvedeného počtu obyvateľstva v Trnave je najviac robotníkov v rôznych zamestnaniach, od tých v menšom počte nachodia sa tu samostatní remeselníci, živnostníci, podnikatelia a obchodníci so svojim odborne vycvičeným personálom, ďalšiu skupinu tvoria poľnohospodári, dorábajúci asi na 5.000 hektároch pôdy plody matičky zeme na výživu obyvateľstva. Počet obyvateľov v Trnave doplňuje asi najmenšia skupina úradníkov, učiteľov, kňazov a rehoľníc.

¹¹⁰² Podčiarknuté v origináli.

¹¹⁰³ Autor má na mysli vyhlásenie žilinského manifestu z 6. 10. 1938, ktorým bol deklarovaný vznik autonómnej Slovenskej krajiny, zatiaľ ešte stále v spoločnom štátnom útvare s Čechmi. Viac pozri napr. ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938*.

¹¹⁰⁴ Pozri pozn. v Pamätnej knihe.

¹¹⁰⁵ Štátny archív v Trnave, Katalóg RH a KSČ, inventárne číslo 1868, číslo spisu 2083/ 1938 prez.

¹¹⁰⁶ Tamže.

¹¹⁰⁷ Porovnaj Pamätnú knihu mesta Trnavy.

I.

Podzemné hnutie na odstránenie fašistického režimu a za obnovenie ČSR /od 6. okt. 1938 do povstania/.¹¹⁰⁸

Počiatok hnutia za odstránenie fašistického režimu možno v Trnave určiť na deň 21. dec. 1938, keď v čísle 1504 amerických, v Pittsburghu vychodiacich Národných novín vyšiel článok „Terajšie voľby na Slovensku a Slovenská národná strana“.¹¹⁰⁹ Ako autor článku označený je „Ustarostený národovec“, čo bol pseudonym trnavského notára Jána Gála. Po uverejnení toho článku nasledovali od nemenovaného autora ešte ďalšie články, počtom asi 40, podpísaných rôznymi značkami, ale najviac pod menom Martin Utrápený a Ustarostený. Na pomýlenie čitateľov zapredaneckej bratislavskej vlády články boli dátované v Piešťanoch a na poštu od poslov dávané za hranicami Slovenska. Článkami bola bičovaná zrada na národe, bolo poukazované na ožobračovanie Slovenska a pred zahraničím boli odhaľované klamstvá a ukrutnosti, páchané na ľuďoch, verných Československej republike. Články mali na čitateľstvo presvedčivý účinok, lebo keď bratislavskou vládou do Ameriky na šírenie pre ňu pochvalnej propagandy vyslaný Konštantín Čulen vychvaľoval na shromaždeniach neblahé pomery v starom kraji, ľud ho usvedčoval z klamstva a ostro mu protirečil. Na takýchto shromaždeniach Čulen počal sa cítiť ako nahý v trnине a v listoch, písaných do Bratislavy, ponosoval sa na odmietavý postoj amerických Slovákov oproti jeho chválam samostatnosti Slovenska. Príčinu svojich nezdarov Čulen privlastňoval článkom majúcim jobovské tituly: „Ubolené Slovensko“, „Besné časy na Slovensku“, „Malomocenstvo Slovenska“, „Slovensko ešte vždy choré“, „Babylonské zajatie Slovenska“ atď. Hoci redaktori neprezradili Čulenovi meno pôvodcu článkov, predsa z ich pôvodcovstva upodozrieval len Jána Gála. To malo za následok, že Gála 28. júla 1939 navštívili najprv v úrade a potom na jeho byte. Tam mu zhabali preklep listu písaného do Ameriky Andrejovi Slabejovi, dvoch pre bratislavskú vládu a pre Čulena bezvýznamných článkov a vari ešte 3 čísla pittsburghských Národných novín. Ale za čím sledili, to predsa nenašli, lebo jedna časť toho bola dobre ukrytá v Trnave a druhá až v Banskej Bystrici u Drahotíny Kardošovej. Po prehlíadke bytu stačil Ján Gál napísať ešte článok: „Pohon proti dopisovateľovi novín“ a vynechajúc v ňom prázdne miesto v očakávaní, že ho zatvorí, odovzdal ho Jánovi Valáškovovi s pripomenutím, aby, keď sa to stane, vpísal do toho prázdneho miesta čas jeho zatvorenia a aby dal článok, určený pre americké noviny, datovaný v Selenči,¹¹¹⁰ na poštu v Juhoslávii. Článkom mal byť

¹¹⁰⁸ Podčiarknuté v origináli.

¹¹⁰⁹ V tomto čase už bola Slovenskej národnej strane zastavená (od 24. novembra) činnosť. Pozri ROGULOVÁ, L.: Likvidácia Slovenskej národnej strany, s. 96 – 104.

¹¹¹⁰ Pravdepodobne v Zelenči – obci neďaleko Trnavy.

pomýlený Čulen a jeho bratislavskí priatelia, aby si mysleli, že v Gálovi zatvorili nepravú osobu. Takéto opatrenie ich síce pomýlilo, avšak Ján Gál sedel vo väzení v koncentračnom tábore v Ilave od 5. augusta až do 26. novembra 1939.¹¹¹¹ Ani amnestia udelená z príležitosti vyvolenia dr. Tisu za prezidenta Slovenska¹¹¹² sa na neho nevzťahovala.

V nasledujúcom roku pozatvárali do koncentračného tábora v Ilave trnavských komunistov, obviňujúc ich z podvratnej činnosti oproti tisovskej samostatnosti Slovenska.

Pod zámienkou, že hanobil Tisu a Hitlera v júni 1941 zatvorili do koncentračného tábora ctihodného starca z Trnavy Františka Dobeša. Odsedel si tam štyri mesiace vrátiac sa domov znivočený od tvrdej práce.

Zatvárali aj na obyčajné udavačstvo za naivné výpovede. Tak stolár Jozef Kopřiva bol sa pri pohárik v hostinci vyslovil, že za prvej Československej republiky bolo lepšie ako počas samostatnosti Slovenska a že Hitler vojnu nevyhrá.¹¹¹³ Posedel si Kopřiva vo vyšetrovacom väzení vari tri mesiace a potom ho prepustili bez vynesenia súdneho výroku, lebo aj sudcovia boli toho presvedčenia, že za prvej Českoslov. republiky bolo nám lepšie a že Hitler túto vojnu nevyhrá.

A keď sa koncentračný tábor vyprázdňoval, aby stráž tam držiaci žandári mali koho strážiť, v nedostatku iných previnilcov zatvárali aj komunistov len za ich činnosť v prospech komunistickej strany.¹¹¹⁴ Za takúto činnosť z Trnavy bol zatvorený senátor komunistickej strany Jozef Fidlík, Anna Surgošová s dcérou, Ján Kodrík a ešte niekoľkí.

Ludovíta Szekeresa zatvorili za to, že ho upodozrievali z príslušnosti k maďarskému národu. Dokázal však, že pri podpise ľudu r. 1940 hlásil sa za Slováka, preto ho prepustili na slobodu.

¹¹¹¹ Zaisťovací tábor bol zriadený v Ilave a mohli doň byť sústredené dokonca aj osoby bez právoplatného odsúdenia. Za šírenie protištátnych správ mohla byť nariadená predbežná väzba. Tá mohla byť uložená ako prevencia štátneho aparátu voči potenciálnym či skutočným odporcom režimu na základe vládneho nariadenia č. 32 z 23. marca 1939 o „zaisťovacom uväznení nepriateľov Slovenského štátu“. Pozri *Slovenský zákonník*, roč. 1939, vládne nariadenie č. 32 z 23. 3. 1939, porovnaj BAKA, I.: Bezpečnostné orgány ako prostriedok zosťrených perzekúcií potencionálnych a skutočných odporcov režimu v roku 1939, s. 34. Pozri tiež VICEN, J.: K problematike zaisťovacieho tábora Ilava v rokoch 1939 – 1945. In: ŠMIGEL, M. – MIČKO, P. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov IV*. Banská Bystrica 2005, s. 135 – 143.

¹¹¹² J. Tiso bol za prezidenta zvolený 26. 10. 1939.

¹¹¹³ Šlo o prejav tzv. šepkanej propagandy, proti ktorej sa rozhodol štátny aparát rezolútne zasiahnuť. O šepkanej propagande pozri napr. SOKOLOVIČ, P.: *Hlinkova garda 1938 – 1945*, s. 200. Porovnaj napr. JANAS, K.: *Trenčianska župa (1940 – 1945). K niektorým otázkam vzniku, existencie a fungovania verejnej správy na Trenčiansku*. Trenčín 2007, s. 99, JANAS, K.: *Hlinkova garda v trenčianskom regióne v rokoch 1939 – 1940*, s. 321, BAKA, I.: *Bezpečnostné orgány ako prostriedok zosťrených perzekúcií potencionálnych a skutočných odporcov režimu v roku 1939*, s. 41 – 42.

¹¹¹⁴ Nová štátna moc pozastavila činnosť komunistickej strany 9. októbra 1938. O prechode komunistickej strany do ilegality a perzekúciách štátneho aparátu voči jej členom pozri SYRŇÝ, M.: *K problematike represii voči slovenským komunistom v rokoch 1939 – 1943*, s. 55 – 79.

Ráno 13. marca 1939 bolo na porade Hlinkovej slov. ľudovej strany v Bratislave rozhodnuté, že dr. Jozef Tiso na poludnie odcestuje do Berlína k Hitlerovi.¹¹¹⁵ Šiel cez Rakúsko a vo Viedni sa k nemu pripojil dr. Ferdinand Ďurčanský. Keď sa ešte v ten deň vrátili z Berlína do Bratislavy, boli zavolaní na žiaľno-pamätný deň 14. marca poslanci do Bratislavy. Tí došli a na dôvernom zasadnutí, za zatvorenými dverami odznelo to hanebné rozhodnutie, že Slovensko sa odlučuje od Česko-Slovenskej republiky.¹¹¹⁶ Keď sa toto dialo v Bratislave, vtedy plukovník Vondráček ako veliteľ česko-slovenskej posádky v Trnave odovzdával svoje veliteľstvo kapitánovi Kolenerovi,¹¹¹⁷ čo sa konalo pri účasti ozbrojenej pohotovosti Hlinkovej gardy.¹¹¹⁸

„Že či záznamy kníh súhlasia s počtom predmetov výzbroja a výstroja v skladištiach, to sa môžete presvedčiť kontrolovaním“ pripomenul odstupujúci veliteľ Vondráček kapitánovi Kolenerovi.

„My sme rákali, že sa nám postavíte na odpor“ prejavil svoje prekvapenie tam prítomný veliteľ Hlinkovej gardy.¹¹¹⁹

„Ako rakúski vojaci na fronte nestrieľali sme na Rusov a ako Slovania nepostavili sme sa na odpor ani proti vám, lebo aj po trpkých skúsenostiach ešte vždy vás máme za bratov“ bola hrdá odpoveď povedomého Slovana plukovníka Vondráčka.

Pokojné odovzdanie veliteľstva Čechom Vondráčkom v Trnave Slovákovi Kolenerovi najviac prekvapilo Nemcov, čakajúcich, že z toho všetkého budú v Trnave výtržnosti a vzbura. A keď sa nič takého neprihodilo, nuž bolo to treba vyvolať. Preto 17. marca ešte v rannom čase, keď sa počalo rozvidnievať, bolo počuť dva výbuchy mín. Jeden vo dvore nemeckého vyzvedača, majora býv. českoslov. armády Minkusa a druhý pri moste v parku neďaleko františkánskej brány, kde mína bola hodená za akýmsi ordnerom. Ale ani tento incident nezapríčinil nijakú paniku v obyvateľstve mesta Trnavy, hoci sa o ňom poroznášaly zveličené chýry po okolí. Zámienka k zakročeniu a zatváraníu nevznikla a tak na druhý deň po výbuchu 18. marca začali zatvárať ľudí len na vymyslené upodozrievanie. Zatvorili 15 Židov, osem Čechov, /dr. Hák súdny radca, dr. Dagmar Vrbková sudkyňa, Pekárek, dr. Fr. Drbohlav advokát, Jozef Pleml, ing. Ratajiček, Lang a jeden major, ktorého meno zos-

¹¹¹⁵ J. Tiso skutočne letel za Hitlerom až po tom, ako si nechal svoju cestu „odobriť“ predsedníctvom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.

¹¹¹⁶ Autor má na mysli vznik Slovenského štátu, ktorý bol slovenským snemom vyhlásený akklamáciou 14. 3. 1939 krátko po 12. hodine.

¹¹¹⁷ Kolener bol jedným zo 40 aktívnych československých dôstojníkov – Slovákov, ktorí boli do konca decembra pridelení na Hlavnom veliteľstve Hlinkovej gardy a všetky oblastné veliteľstvá HG v súvislosti s prizvaním Hlinkovej gardy k brannej výchove. VHA, f. Krajinské vojenské veliteľství, dôv. 1939. Pridelený generál do 15. 3. 1939, šk. 3, číslo jednacie 4040, materiál 3-21-3. Hlásenie HVHG Bratislava Krajinskému vojenskému veliteľstvu Bratislava s menoslovom aktívnych dôstojníkov – Slovákov pridelených Hlinkovej garde.

¹¹¹⁸ *Trnavské noviny*, 30. 3. 1940, s. 2, tamže, 6. 4. 1940, s. 2.

¹¹¹⁹ Viac k udalostiam okolo vzniku Slovenského štátu pozri SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945, s. 329 – 331.

talo neznáme/ a na ukážku bol zatvorený aj jeden Slováč Ignác Šajmír, úradník nemocenskej poisťovne.¹¹²⁰

Za buričov označení inteligenti boli pozatváraní na „Strelnici“. Je to dom, ktorý si robotníctvo pred viac rokmi kúpilo pre ciele spolkové a ktorý mu bol zrekvírovaný pre Hlinkovu gardu, keď ľudácka vláda robotnícky spolok rozpustila.¹¹²¹ Nešťastní väzni boli prinútení spať v nekúrenej izbe na holej slame, natrúsenej na dlážke. Koho sem priviedli gardisti, každému odobrali cennosti, ktoré mal u seba. Pozatváraným sa chcelo fajčiť a nemali čo. Ktosi vyhútal, aby zámožný Žid Natan Vajda poslal domov jedného z gardistov pre cigarety a slivovicu na zohriatie. Nuž napísal, aby mu poslali škatuľu cigariet a 2 litry slivovice. Fürstovci zas písali domov pre 5 litrov vína. Rátalo sa, že polovicu z toho dajú gardistom za donesenie a že druhá polovica bude dosť pre uväznených. Ale márne čakali. Gardisti nevinne uväznených podliacky ošmekli.

„Dajte nám tú slivovicu, aby sme si mohli navariť čaju k zohriatiu“ hlásili sa väzni o svoj majetok.

„Vyschla i slivovica i víno“ bola posmešná odpoveď gardistov.

Na druhý deň, bola premena služby stráže. Do služby nastupujúcej skupine bolo zjavné, že gardisti, od ktorých prejmali službu boli ožratí. Službu nastupujúci veliteľ pozrel do denného zápisníka o peniazoch odobratých väzňom a zistil, že tam pozapisované sumy sú zmenené. Prišlo k spočítaniu peňazí. Chybelo z nich. Službu odovzdávajúci gardisti nevedeli však dať správne vysvetlenie, kam sa peniaze podely.

„Bude vačková prehliadka“ rozhodol službu nastupujúci veliteľ.

Valentovič, službu odovzdávajúci veliteľ, hoci nerád, pristal na to, rátajúc, že on ako veliteľ nebude prehliadnutý. No, nemálo sa zadivil, keď musel aj on vyvrátiť vačky, z ktorých vypadlo 1800 korún. A našlo sa aj u ďalších gardistov. Že si nedali pozor a že lúpež lepšie neukryli, nasledoval trest vylúčenia z gardy.¹¹²²

Lúpeženie gardistom darilo sa najmä pri vypovedaní Čechov zo zamestnania a vyhánania zo Slovenska.¹¹²³ Úradne bolo určené, že si môžu so sebou

¹¹²⁰ Podľa tlače zatvorili 8 Čechov a 16 – 18 Židov. *Trnavské noviny*, 26. 3. 1939, s. 3.

¹¹²¹ 28. októbra bola úloha HG v spoločnosti výrazne posilnená vládny nariadením č. 15 o rozpustení všetkých polovojenských organizácií a uznaní Hlinkovej gardy za jediné brannú organizáciu na území Slovenskej krajiny. *Úradné noviny*, roč. 1938, vl. nar. č. 15 z 28. 10. 1938. Boli ním s okamžitou platnosťou rozpustené všetky polovojenské a branné organizácie pôsobiace na území Slovenskej krajiny: Národné gardy, Sväzy stráže slobody, Národné strelecké jednoty, Sedliacka jazda, Strelecké jednoty, Dunajská stráž a im podobné organizácie. Okrem toho boli rozpustené ozbrojené formácie telocvičných jednôt Sokol, Robotníckych telocvičných jednôt, Jednôt československého Orla. Viac pozri SNA, f. 604, 604 – 51 – 3, Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944. 392 – 1938, 33885, 330/ adm.

¹¹²² V tomto období sa podobné excesy členov HG množili. Uvažovalo sa dokonca o reorganizácii gardy. O nutnosti zbavenia sa podobných „elementov“ pozri napr. *Gardista*, 24. 6. 1939, s. 4.

¹¹²³ BYSTRICKÝ, V.: Vysťahovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938 – 1939.

vziať len do 500 korún a čo bolo vyše toho, to museli nechať na hraniciach, počítajúc do toho aj vkladné knižky a klenoty.¹¹²⁴ Že sa pri tom gardistom mohlo prilepiť mnoho na prsty, môžeme byť istí.

Marcové vyhlásenie samostatnosti Slovenska bolo len huncútstvom nemeckého klamstva. A keď to vyhlásenie brali ľudáci vážne, prívržencom iných politických smerov to bolo predmetom satiry.

Tak istého marcového rána r. 1939 zjavily sa v Trnave /aj v Bratislave/ na stenách viacerých stavieb karikatúry, kde ako pastier vyobrazený Hitler veľikánskym bičom poháňa tri postavy označené menami: Tiso, Mach a Tuka. Polícii sa hneď dostala úloha kresby soškrabať zo stien a vypátrať pachateľov.¹¹²⁵ Ale sa pachateľov nepodarilo vypátrať. Podobným spôsobom bol Tiso častejšie urážaný. Pripomenieme však len prípad z augusta 1941, keď nad bočným vchodom do prezidentského paláca v Bratislave isté ráno zjavil sa nápis: „Podnik pod dočasnou správou!“

V bojoch oproti Rusom vyznačivší sa Čatlošovsko-Tisovskí vojaci si len v ružových farbách predstavovali príchod na Slovensko, kde ich budú vítať slávobránami a sypaním ruží na cestu. Propaganda vyhlasovala ich prednostné právo pri prijímaní do štátnych a verejných služieb, doživotnú rentu za hrdinstvo i prídeľ domov a pozemkov odobratých Židom.

V auguste 1943 do Trnavy prišiel generál Čatloš, aby tu rozdal vyznamenania z frontu vrátivším sa bojovníkom. Po prevedenej paráde na priestranstvách námestia nasledovala štedrá večera, ktorej sa mohli zúčastniť i civili.

Vyznamenaní boli však veľmi prekvapení, keď im po slávnosti odobrali zbrane a zatvoriac ich do barákov, povedali im, že pôjdu do Nemecka na roboty.¹¹²⁶ Z počiatku pokladali to za žart, keď ich však nepúšťali nielen na do-

¹¹²⁴ Tamže. Porovnaj SNA, f. 604, 604 – 52 – 2. Oblastný rozkaz oblastného veliteľstva HG Piešťany z 27. 3. 1939 citujúci rozkaz HVHG z 25. 3. 1939. Ešte v máji poslal evakuačný komisár ministerstva vnútra v Prahe mjr. Jaroslav Jindra Prezídium ministerstva vnútra list obsahujúci zoznam „vecí a hodnôt zabavených HG zamestnancom českej národnosti“. Hlinkova garda (resp. okresné úrady, ktorým mala vydať zhabané peniaze a cennosti) si osobovala právo vrátiť ich len po predložení potvrdenky, na základe čoho dochádzalo k mnohým ťažkostiam. Viacerí gardisti totiž veľakrát potvrdenku evakuantom nevydali a cennosti si ponechali pre seba, čo potvrdzujú dožiadania mnohých poškodených, ktoré nemohli byť pre problémy s potvrdenkami o zhabaní vybavené kladne. SNA, f. 209, 209 – 837 – 2 z 18. 5, List OÚ Prešov Ústrednej štátnej bezpečnosti z 22. 8. 1940.

¹¹²⁵ Dokonca aj Jozef Jablonický si v roku 1962 dovolil napísať, že „v rokoch 1942 – 1943 pozostávala ilegálna činnosť komunistickej strany v okolí Trnavy fakticky iba z písania rôznych nápisov, hesiel, podpory prenasledovaných rodín a pod.“. JABLONICKÝ, J.: *Protifašistický odboj v trnavskom okrese 1938 – 1945*, s. 61.

¹¹²⁶ Hlásenie zandárskej stanice v Trnave popisuje udalosť takto: „Asi 400 mužov z celkového počtu 700 vojakov PZNO, určených pre OPL v Nemecku, ubytovaných v barakoch pri železničnej stanici sa vzbúrilo proti svojmu zadeleniu. Asi tridsať vzbúrencov sa po prekonaní ohrady pokúsilo vniknúť do mesta, čomu zabránila ozbrojená stráž. Strelba v kasárni podnietila zhromaždenie asi 200 civilných osôb“. Citované podľa BALCOVÁ, M.: *Činnosť pracovného zboru Národnej obrany v Trnave v rokoch 1941 – 1944*, s. 75.

volenú, ale ani len do mesta na prechádzku, začali nadávať. „Čo, či sme v zati? Dajte nám jesť!“ A keď nedostali uspokojivú odpoveď, oborili sa na bránu. Tá sa pod ich tlakom naklonila, ale nezvalila.

Jeden zo vzbúrencov vytrhol stráž držiacemu vojakovi pušku, keď videl ponáhľať sa k nim poručíka. Zistil však, že puška nie je nabitá, vo vačku mal odložený ostrý náboj, ktorým ju nabil a keď pribehnuvší poručík začal z revolvera strieľať oproti vzbúrencom, strelil aj vzbúrenecký vojak oproti poručíkovi, trafený však nebol nikto. Dobešla celá pohotovosť stráže a vystrelila do vzduchu.

„Hanba, že Slováci strieľajú do Slovákov“ kričali na stráž vzbúrenci ustupujúci k západnej ohrade. Tam sa opreli o murovanú ohradu, tá sa zvalila na cestu a takto získaným otvorom viacerí vzbúrenci ušli do poľa.

Do bratovražednej vojny proti veľkému národu Ruskému bol hnaný aj malý Slovenský národ.¹¹²⁷ V roku 1942 tvorila trnavská posádka čiastku 101 pešieho pluku záložnej divízie slovenskej armády na Bielej Rusi. Dôstojníci uvedeného pluku už v máji 1942 dali sa do spojenia s partizánskymi oddielmi gen. majora Kolpaka.¹¹²⁸ Kapitán Ján Nálepka, hrdina Jacko-Lisák padnuvší tiež v boji a poručík Michal Petrov, tragicky zahynuvší v nemeckom koncentračnom tábore, prešli menšími vojenskými jednotkami na stranu Červenej armády. Štáb. kap. Karol Fraňo dostal rozkaz od náčelníka štábu skupiny gen. maj. Kolpaka, podpluk. Michajlova, aby sa vrátil na Slovensko a organizáciu odboja prevádzal.¹¹²⁹ Podobných organizátorov bolo viacej, ktoré o sebe navzájom nevedeli. Nielen vojenské osoby, ale aj civilné obyvateľstvo zapojovalo sa a pripravovalo sa na spoločné úsilie k zúčtovaniu nemecko-fašistickým barbarstvom.

Utvorené boli tajné národné výbory. Príprava k utvoreniu v Trnave bola utvorená už v roku 1942 a k definitívnemu ustáleniu došlo na jar 1943. V Trnave bol utvorený Okresný i Miestny národný výbor.¹¹³⁰ V okresnom i miestnom národnom výbore boli: Štefan Belica, Ján Mitana, František Šušuk, Ján Fabok, Štefan Žigardy, Michal Šmak, Ján Lauko, Pavel Štefík, Augustín Kubán, Stanislav Šuster, František Chudý, Ján Novák a mnohí

¹⁰²⁷ Slovenská armáda vstúpila do vojny proti Sovietskemu zväzu 22. 6. 1941, kedy vďaka výraznej Tukovej aktivite Slovenská republika vo večerných hodinách prerušila diplomatické styky so ZSSR. Porovnaj poznámku v Pamätnej knihe mesta Trnavy.

¹¹²⁸ Plk. Korpaka mal po porážke Červenej armády pri Kyjeve organizovať odboj na okupovanej Ukrajine.

¹¹²⁹ O spolupráci K. Fraňa so skupinou Korpaka pozri rozhovor autora tohto materiálu s K. Fraňom: SOKOLOVIČ, P.: Karol Fraňo, veliteľ trnavskej posádky v čase odchodu do povstania, s. 79 – 80.

¹¹³⁰ Národné výbory sa mali v Trnave a okolí (podobne ako inde) zakladať z iniciatívy V. Šrobára. Ich konštituovanie malo byť na základe dohôd koordinované zo strany známeho antifašistu. Pre Trnavu a okolie dostal poverenie známy protirežimistický aktivista, správca Ecksteinovej súšiarne v Trnave Karol Folta. JABLONICKÝ, J.: *Z ilegality do povstania (kapitoly z občianskeho odboja)*, s. 272.

ďalší. Z týchto mnohí, ako dobrovoľníci odišli s trnavskou posádkou do boja. Vedľa tu spomenutých bolo ešte mnoho ďalších ilegálnych pracovníkov, ktorých mená Viliama Jelínka¹¹³¹ a Rudolfa Jirmana¹¹³² nesmú zostať bez povšimnutia. Schôdzky výboru sa pravidelne odbavovali v byte Františka Šušuka a Štefana Žigárdyho.

Už teraz pripomínam, že z členov ilegálneho nár. výboru František Šušuk a Augustín Kubán¹¹³³ boli Nemcami asi vo februári 1945 zaistení, odvečení do Bratislavy na ÚŠB¹¹³⁴ a odtiaľ odvečení bezprostredne pred frontom do Nemecka. Dosiaľ sa nevrátili a o ich osude sa nič nevie.¹¹³⁵

Augustové povstanie v Trnave.¹¹³⁶

Vojenské organizovanie proti nemeckej činnosti v Trnave začalo už v auguste roku 1943, ako som už spomenul.¹¹³⁷ Dňa 15. júna 1943 prevzal velenie posádky a velenie náhradného práporu v Trnave vtedy stot. pech. Andrej Benka Rybár.¹¹³⁸ V auguste 1943 stretol sa so starým, dobrým priateľom, bývalým tajomníkom agrárnej strany, Karolom Foltom,¹¹³⁹ ktorý mal už vtedy spojenie s Londýnom a podzemným hnutím na Slovensku. Po dôkladnej porade úkolom posádkového veliteľa bolo: 1. Získať pre odboj úzky štáb spolupracovníkov z radu vojska a prostredníctvom tohto získať pre náš cieľ aspoň väčšiu časť mužstva, keď sa nepodarí získať všetko mužstvo, 2. Dodáť podľa možnosti pre civilných podzemných pracovníkov zbrane, hlavne pištole.

¹¹³¹ V. Jelínek bol majiteľom trnavskej drogerie. Na jeho byte býval napr. B. Chrastina a iní. Viac pozri SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945, s. 343.

¹¹³² Členskú základňu skupiny Rudolfa Jirmana tvorili najmä bývalí legionári a živnostníci. Poskytovala úkryt utečencom z protektorátu, pomáhala im pri prechode hraníc do Maďarska a počas povstania podporovala rodiny povstalcov, ktoré zostali v Trnave po odchode ich živiteľov. Podrobný prehľad ponúka ŽVACH, L.: Chronologický prehľad udalostí protifašistického odboja v okrese Trnava v rokoch 1938 – 1945. In: ŽVACH, L. – PÁČKA, L. (zost.): *Protifašistický odboj v okrese Trnava*. Bratislava 1979, s. 192.

¹¹³³ Augustín Kubán, vedúci okresného vedenia KSS a zamestnanec okresnej nemocenskej poisťovne bol jedným z najagilnejších trnavských „odbojárův“. Pre krytie svojich ciest po okrese mohol využívať svoju funkciu kontroly chorých v súkromných bytoch. SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945, s. 341

¹¹³⁴ Ústredňa štátnej bezpečnosti.

¹¹³⁵ MNV po vojne v liste ONV spomínal, že nezvestných bolo 14 Trnavčanov. Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 24655/1945 adm. Pozri poznámku o A. Kubánovi v Pamätnej knihe.

¹¹³⁶ Podčiarknuté v origináli. Je zaujímavé, že v celom dokumente nie je ani raz spomenutý neskoršie prijímaný názov Slovenské národné povstanie.

¹¹³⁷ Autor má na mysli spomínanú vzburu vojakov posádky proti odveleniu do Nemecka.

¹¹³⁸ O A. Benka-Rybárovi pozri napr. SOKOLOVIČ, P.: Odchod trnavskej posádky do Povstania, s. 273 – 300. Jeho spomienky sa nachádzajú vo VHA, f. Špeciálne zbierky. Spomienky A. Benku-Rybára.

¹¹³⁹ K. Folta bol ako jeden z popredných organizátorov odboja v rámci skupiny Flóra aj jednou zo styčných osôb, ktorá mala spolupracovať s výsadvkovou skupinou Manganese poverenou Londýnskym MNO prípravami povstania. JABLONICKÝ, J.: *Z ilegality do povstania (kapitoly z občianskeho odboja)*, s. 272.

Obidva úkoly boli splnené. Pozdejšie nutnosť ukázala, že je potrebné bližšie sa soznámiť a spojiť s pracovníkmi podzemného hnutia v Trnave, pretože celá váha odboja bude spočívať pravdepodobne na armáde a aby tak nenastal rozpor v práci medzi armádou a podzemným hnutím. Pomocou pani Stoupenčovej a Karola Foltu soznámil sa posádkový veliteľ s pánom Jirmanom a pani Kodajovou.¹¹⁴⁰

Aby medzi posádkou a civilnými podzemnými pracovníkmi bol nepretržitý kontakt, bol povolaný do činnnej vojenskej služby v Trnave Viliam Jelínek,¹¹⁴¹ ktorého úkolom bolo nenápadne a opatrne udržiavať medzi oboma stále spojenie. Všetky svoje úkoly prevádzal bezvadne.

Vo februári 1944 bolo nám známe, že hlavný protinemecký odpor vznikne na východnom Slovensku v Karpatoch, a to tak, že slovenské MNO¹¹⁴² spolu s veliteľstvom pozemného vojska nechalo povolať do zbrane asi dve divízie vojska zo záložníkov najmladších ročníkov, ktoré mali vybudovať obranu v Karpatoch a v pravý čas udrieť nepriateľovi do chrbta.¹¹⁴³ V dôsledku toho bolo toto mužstvo dobre vyzbrojené, doplnené najlepšimi zbraňami.

Z Trnavy bol odoslaný jeden pluk. Mužstvo bolo bezvadne spracované pre náš cieľ, čoho dôkazom bolo, že pri odchode pluku z Trnavy transporty prevoľávaly slávu maršalovi Stalinovi a smrť Hitlerovi. Pri skutočnom povstaní sa však ukázalo, že len nerozhodnosťou a nešikovnosťou dôstojníckeho sboru boli tieto najlepšie naše jednotky skoro bez boja odzbrojené a tak boli pre odboj stratené hlavne a nenahraditeľné sily.¹¹⁴⁴

Sila partizánskych jednotiek, hlavne na východe štátu, sa rozmáhala. Nemci hrozili obsadením Slovenska. Bolo potrebné zvýšiť prípravu. Do Trnavy prichádza vo funkcii pobočníka vtedajšiemu posád. veliteľovi stot. pech. Andrejovi Benkovi-Rybárovi skúsený dlhodobý pracovník podzemného hnutia, vtedy npor. pech. Karol Fraňo,¹¹⁴⁵ ktorý prináša od hlavného veliteľa odboja, vtedy náčelníka štábu V. P. V.¹¹⁴⁶ plukovníka Goliana, presné rozkazy a smernice. Pre naše ciele bol získaný aj druhý pobočník veliteľa npor. v zál. Nosko, rodák z Brezovej na Záhorí. Takto posádkovému veliteľovi pribudli k pomoci dvaja vytrvalí a neohrození pracovníci. Všetkými tromi spoločne bol vypracovaný spoločný plán odboja v posádke. Plán bol schválený hlavným veliteľom odboja plpk. Golianom. Preto musel byť pobočník npor. Fraňo ešte niekoľkokrát poslaný do Banskej Bystrice za účelom vyjasnenia niektorých otázok.

¹¹⁴⁰ Viac pozri SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945, s. 339 – 344.

¹¹⁴¹ Tamže, s. 343.

¹¹⁴² Ministerstvo národnej obrany.

¹¹⁴³ Išlo o dve východoslovenské divízie, ktoré sa povstania nakoniec nezúčastnili. LACKO, M.: *Slovenské národné povstanie 1944*, s. 89 – 94.

¹¹⁴⁴ Vojaci z divízií mali po zaistení neľahký osud. Podľa nemeckých zdrojov bolo Nemcami internovaných 22-tisíc vojakov a 2000 utieklo na stredné Slovensko. Zvyšných približne 15 000 mužov sa rozutekalo. Tamže.

¹¹⁴⁵ K. Fraňo prišiel do Trnavy v apríli 1944 vo funkcii mobilizačného dôstojníka.

¹¹⁴⁶ Vojenské posádkové veliteľstvo.

V auguste 1944 prostredníctvom pána Rudolfa Jirmanu, nechal si pozvať posádkový veliteľ Štefana Belicu, predsedu okresného národného výboru, ktorý dostal rozkaz pripraviť s národným výborom obsadenie dôležitých úradov, ktoré by sa uskutočnilo v tom prípade, keby sa boj v Trnave neuskutočnil. Mimo toho bolo treba dať pokyny, aby rodiny podzemných pracovníkov v Trnave, ktoré by boli v prípade boja o Trnavu ohrozené, boli z Trnavy nenápadne a tajne pod rúskom evakuácie vystahované. Týmto nastal medzi civilným obyvateľstvom neobyčajný rozruch a bola obava, že celá vec bude vyzradená.

15. augusta bol Jirmanom dovedený zástupca z Londýna mjr. Chrastina¹¹⁴⁷ s plnou mocou a rozkazom od plk. Goliana organizovať partizánske jednotky v Malých Karpatoch a na záp. Slovensku so strediskom a výzbrojovou stanicou v Trnave. K tomuto účelu muselo byť vybrané a tajne povolané mužstvo. Prvá rota bola postavená v Brezovej pod Bradlom.

Aby mohlo byť toto mužstvo vystrojené a vyzbrojené, musel byť do veci zasvätený vtedy stot. Mikuláš Čordáš,¹¹⁴⁸ prostredníctvom ktorého bola v noci odvezená výstroj a zbrane do Brezovej. Transporty zbraní a výstroja sprevádzal npor. v zál. Nosko, ktorý tento kraj dokonale poznal. Do začiatku povstania boli postavené na Záhorí dve roty partizánov.

Spoločne vypracované plány o ničení mostov, komunikácií a činnosti partizánov boli prenesené a uschované v byte Viliama Jelínka, kde bolo zriadené veliteľstvo mjr. Chrastina a hlavný stan pre tieto úkoly.

Medzitým boli transportovaní cez Trnavu francúzski partizáni z Maďarska, ktorí mali byť sústredení v Turčianskom Sv. Martine.¹¹⁴⁹ Prostredníctvom Viliama Jelínka, manželky posádkového veliteľa Benkovej a sl. Zajícovej bola odosielaná aj výstroj pre francúzskych partizánov z Trnavy do Turč. Sv. Martina.

¹¹⁴⁷ Mjr. Chrastina mal pôvodne zoskočiť v Čechách. Pri zoskoku v priestore Kramolín na Morave sa však svojej skupine stratil a na vlastnú päsť prešiel na Slovensko. Po preverení sa dostal až ku Golianovi, ktorý mu dal odporúčací listok pre trnavskú posádku. Svojou aktivitou si pravdepodobne chcel napraviť pošramotenú povesť, ktorú „získal“ nesplnením pôvodnej úlohy. SO-KOLOVIČ, P.: *Odchod trnavskej posádky do povstania*, s. 280.

¹¹⁴⁸ Je zaujímavé, že Mikuláš Čordáš tiež získal počas pobytu na východnom fronte vyznamenanie Za hrdinstvo 2. stupňa za úspešné prevedenie protipartizánskej akcie, po ktorej bolo nájdených 12 mŕtvych protivníkov. VHA, f. 53, 53/43-10/5, návrhy na vyznamenania.

¹¹⁴⁹ Príchod francúzskych partizánov – utečencov z nemeckého zajateckého tábora do mesta v lete 1942 je pozoruhodnou kapitolou v histórii Trnavy. Michel Bourel de la Roncière a de Lanurien síce nemierili do Trnavy ale do Turecka, boli však zaistení žandarmi, ktorí po vyšetrení postúpili prípad Okresnému úradu. Ten ich za ilegálne prekročenie hraníc odsúdil na 7 dní väzenia, ani po odpykaní trestu však neboli výraznejšie prenasledovaní. Mohli dokonca zostať v meste a nadviazať spoločenské styky s „demokraticky orientovanými rodinami v Trnave, najmä s rodinou riaditeľa trnavského cukrovaru Ing. Zajíc“. Z vlastnej vôle sa však napriek dobrým podmienkam rozhodli pokračovať v ceste do Turecka a koncom novembra z Trnavy ušli. JABLONICKÝ, J.: *Z ilegality do povstania (kapitoly z občianskeho odboja)*, s. 371

25. augusta 1944 mal posádkový veliteľ stot. pech. Andrej Benka-Rybár k dispozícii jeden pohotovostný bojový prápor s veliteľom npor. v zál. Dr. Jánom Benkom, dve náhradné roty s veliteľom stot. Mikulášom Čordášom a 40 záložných, ešte nezaradených dôstojníkov. Zmobilizovaných 250 civilných koní, určených pre východné divízie, ale zadržané stot. Benkom-Rybárom pre kritickú situáciu v Trnave.

V sobotu ráno 26. augusta doletel od hora do Trnavy chýr, že železničný tunel medzi Žilinou a Vrútkami bol vyhodený do vzduchu.¹¹⁵⁰ Výbuch sa stal v strede tunela, keď tam došiel nákladný vlak. Bolo to nastrojené vlastne na nemecký vojenský vlak, ktorý sa však zdržal v Žiline, preto i vyhol nastrojnému nešťastiu a vbehol doň iný. Ale ešte pred touto príhodou pri Vrútkach pristavili partizáni rýchlik a pobrali do zajatia na ňom sa vezúcich nemeckých vojakov a dôstojníkov.¹¹⁵¹

Predpoludním 26. augusta zasa doletel chýr do Bratislavy, že pre šarapatenie partizánov idú Nemci obsadiť Slovensko a že majú na to v Petržalke a v ďalších zadunajských obciach pohotovosť vojska dvoch divízií. Keď sa už v Bratislave chystali Nemci obsadiť poštu, telegraf a ministerstvo financií, prezident Dr. Tiso dal si zavolať Karmazína¹¹⁵² a vyslanca Hansa Elard Ludina, žiadajúc ich o prehovorenie berlínskej vlády, aby bolo od toho upustené, lebo že on, Dr. Tiso, ručí za udržanie poriadku na Slovensku. A aby zákrok Karmazína a Elard Ludina nevyznel v Berlíne na prázdno, odletel vraj do Berlína aj Šaňo Mach,¹¹⁵³ aby tam preprosil neobsadenie Slovenska nemeckým vojskom.

29. augusta po reči tehďajšieho ministra N. O.¹¹⁵⁴ gen. Čatloša¹¹⁵⁵ o 21. hodine dostala posádka v Trnave rozkaz od plk. Goliana k mobilizácii a postaveniu sa na odpor Nemcom.¹¹⁵⁶

Po predbežnej porade posádkového veliteľa stot. Andreja Benku-Rybára a pobočníka npor. Karola Fraňu nechal zvolať posádkový veliteľ celý dôstojnícky a rotmajsterský sbor v Trnave do Invalidovne,¹¹⁵⁷ kde po vyložení situácie boli dôstojníci i rotmajstri posádkovým veliteľom vyzvaní, či sa chcú

¹¹⁵⁰ Podobných akcií partizánov bol koncom augusta niekoľko. 24. 8. 1944 zatarasili tunel na trati Horná Štubňa – Handlová a o deň nato na susednej trati Horná Štubňa – Kremnica. Viac pozri LACKO, M.: *Slovenské národné povstanie 1944*, s. 69.

¹¹⁵¹ Vo Vrútkach v tomto čase prepadli aj hotel Slávia, v ktorom postrieli štyroch žandárov. Piateho iba zranili a dorazili v nemocnici. Tamže.

¹¹⁵² Autor mal na mysli Franza Karmasina, vodcu nemeckej skupiny na Slovensku.

¹¹⁵³ Alexander Mach bol v uvedenom čase ministrom vnútra a hlavným veliteľom Hlinkovej gardy.

¹¹⁵⁴ F. Čatloš bol ministrom národnej obrany od vzniku Slovenského štátu do 2. 9. 1944, kedy ho po úteku prezident J. Tiso pozbavil úradu.

¹¹⁵⁵ Viac o F. Čatlošovi pozri v LACKO, M.: *Slovenský štátnik a národovec. Ferdinand Čatloš (1895 – 1972)*. In: JAŠEK, P. – KINČOK, B. – LACKO, M.: *Slovenskí generáli 1939 – 1945*. Praha 2013, s. 52 – 125.

¹¹⁵⁶ Dohodnutý signál znel: „Heslo Začnite s vysťahovaním platí od 20. hodiny dnešného dňa“.

¹¹⁵⁷ Budovy bývalej trnavskej univerzity, dnes súčasť areálu kostola sv. Jána Krstiteľa.

pripojiť k odboju alebo nie. Dôstojníci i rotmajstri odpovedali: „Boli sme Ti ako posádkovému veliteľovi vždy poslušní a rešpektovali sme Tvoje rozkazy a budeme aj naďalej. Urobíme všetko, čo rozkážeš“. ¹¹⁵⁸ Na to boli vyzvaní ešte raz, aby vystúpili tí, ktorí nesúhlasia, ale nevystúpil nikto. ¹¹⁵⁹ Nasledovala prisaha vernosti, složená do rúk posádkového veliteľa. Potom boli rozdelené úlohy pre každého a vydané rozkazy podľa už vopred vypracovaného plánu. ¹¹⁶⁰

Pohotovostný prápor npor. v zál. Dr. Jána Benku obsadil vonkajší okruh mesta s úkolom nevypustiť nikoho z mesta a zadržať prvý nápor Nemcov v prípade ich postupu na Trnavu.

Prápor stot. Mikuláša Čordáša previedol obsadenie vnútra mesta, úradov, podnikov, pošty, rozhlasu a ostatných dôležitých objektov, mimo toho postavil stráže a hliadky s veliteľmi dôstojníkmi, rotmajstromi a poddôstojníkmi z povolania, ktoré mali zhabať motorové vozidlá, zaistiť nespoľahlivé osoby a prevádzať kontrolu vlakov. Behom jednej hodiny boli tieto úkoly splnené. Hneď na to bola vyhlásená mobilizácia v Trnave a okolí, ¹¹⁶¹ obyvateľstvo bolo vyzvané ku kludu a muži s vojenským výcvikom k nástupu do kasáreň cieľom vystrojenia. Na posádkové veliteľstvo bol pozvaný predseda národného výboru, ktorý vyslal svojho zástupcu Pavla Štefika. Tento dostal rozkaz k mobilizovaniu spoľahlivých mužov a kontrolu do kasáreň prichádzajúcich osôb, aby sa nedostali do kasáreň osoby nespoľahlivé a sabotéri. Pavel Štefik a Ján Lauko overovali dochádzajúce osoby. Že takéto opatrenie boli veľmi potrebné, ukázalo sa na tom, že dôverník Kasner upozornil na zákerníka. Chlap sa na to snažil ujsť zpred kasárni, no bol zadržaný a našli uňho niekoľko ručných granátov, ktorými sa chystal spáchať atentát na vedúce osobnosti trnavského povstania.

Objavenie zákerníka zadalo podnet k zaisteniu Nemcov, gardistov a nespoľahlivých elementov. Behom noci bolo zadržaných a zaistených vyše 60 nespoľahlivých osôb, ktoré boli pozatvárané do kasáreňského väzenia. Medzi

¹¹⁵⁸ Podľa K. Fraňa však viacerí dôstojníci nesúhlasili s odbojom, presvedčil ich však jeho rozhodný postoj a v neposlednom rade hrozba zbraňou. SOKOLOVIČ, P.: Karol Fraňo, veliteľ trnavskej posádky v čase odchodu do povstania, s. 81.

¹¹⁵⁹ K. Fraňo udalosti opisuje inak. Podľa vlastných slov čakal pri dverách a ako sa neskôr vyjadril, vidiac nebezpečenstvo stroskotania svojich plánov sa rozhodol konať: „*Keď som videl, ako sa situácia vyvíja, s nabitým samopalom vyskočil som na stôl zhromažďovacej miestnosti a s heslom „kto nie je s nami je proti nám“ informoval som prítomných o realnej situácii a otvorenom povstaní voči Nemcom. Pod týmto heslom som ich vyzval, aby tí, ktorí sa pripoja k odboju, sa postavili na pravú stranu a ktorí nie na ľavú stranu miestnosti. Ľavá strana zostala prázdna*“. VHA, f. Špeciálne zbierky, spomienky Karola Fraňa, s. 6.

¹¹⁶⁰ Viac pozri SOKOLOVIČ, P.: Odchod trnavskej posádky do povstania.

¹¹⁶¹ Mobilizáciu na Fraňov príkaz podpísal Štefan Nosko. 30. augusta ju každých 5 minút vysielal mestský rozhlas. Skupinky vojakov tiež výzvu rozširovali po väčších závodoch a okolí mesta. SOKOLOVIČ, P.: Karol Fraňo, veliteľ trnavskej posádky v čase odchodu do povstania, s. 83, Štátny archív v Trnave, Katalóg RH a KSČ, D1-1278/1944.

zatknutými bol aj hliadkou z rýchlika dovedený šéf gestapa na Slovensku plukovník Menne.

Mužstvo prichádzalo do kasáreň celú noc, každý sa vyzbrojil podľa svojho výcviku a hneď bol zaradovaný do bojových jednotiek. Bojová nálada bola dobrá. Vojaci boli ochotní brániť vlasť proti nemeckým okupantom. Na posádku bol pozvaný mešťanosta mesta Trnavy Dr. Bagin,¹¹⁶² veliteľ polície Nicolini a veliteľ žandárstva stot. žandárstva Smutný. Boli vyzvaní, aby sa nemiešali do vojenských vecí pokiaľ nebudeme s mobilizovaním síl a obsadením mesta hotoví a potom dostanú ďalšie rozkazy. V opačnom prípade boli by sme nútení ich zaistiť. Stot. žand. Smutný pridal sa s celou posádkou k odboju a ostatní dvaja zostali nečinní. Žandárstvo sa výborne osvedčilo pri vnútornej poriadkovej službe v meste a malo na starosti výdaj benzínu pre zhabané motorové vozidlá.

Behom noci prišiel prekontrolovať výsledky práce v Trnave pplk. Kišš Dezider¹¹⁶³ s pobočníkom stot. Tvarožkom a stot. Juračkom, ktorého nám pplk. Kišš ponechal v posádke a ktorý nám v neskoršej organizácii preukázal veľké služby.

Behom noci bolo podľa plánu nadviazané spojenie so susednými posádkami, ale mimo bratislavskej posádky, ktorá mala prejsť cez Trnavu, ale nedošla, dávaly všetky posádky len vyhýbavú odpoveď.¹¹⁶⁴

30. augusta 1944 o 5. hodine bol vyhlásený transport nemeckého vojska z Bratislavy. Bol vydaný rozkaz zastaviť jeho postup. Postup bol zastavený vyhodnotením trate pri Cíferi, čo previedol npor. Dr. Ján Benko so železničiarimi.

Stot. Mikuláš Čordáš vybudoval obranu kasáreň a vnútra mesta a pracoval na zdokonalení obrany vonkajšieho mesta.

30. augusta 1944 o 8. hodine telefonuje Dopravný dôstojník posádkovému veliteľovi, aby bola opravená trať a prepustený nemecký transport. Dostal zápornú odpoveď, že to nejde a aby sa obrátil na V. P. V. v Banskej Bystrici. Hneď na to telefonuje gen. Pulanič¹¹⁶⁵ a nariaďuje zrušiť všetky opatrenia. Dostal zápornú odpoveď a po dlhšom vyjednávaní dostal odpoveď: „Nemáme čas na pohádky“, čím bol rozhovor skončený. O 9.30 hodine telefonuje gen. Čatloš a nariaďuje zrušiť opatrenia. Aj tento dostáva zápornú odpoveď. Posádka je rozhodnutá brániť sa proti nemeckým okupantom.

¹¹⁶² Dr. Pavol Bagin, verejný notár a od roku 1942 aj predseda okresnej organizácie HSLŠ bol posledným mešťanostom Trnavy. Jeho uvedenie do funkcie sa uskutočnilo až 16. mája 1944 počas slávnostnej schôdze nového mestského zastupiteľstva na radnici. ĎUROVKOVÁ, D.: *Spoločensko-politický vývoj v Trnave v rokoch 1938 – 1945*, s. 39. Porovnaj s Pamätnou knihou mesta Trnava.

¹¹⁶³ D. Kišš bol katolícky kňaz – jeden zo štyroch, ktorí sa priamo zúčastnili povstania.

¹¹⁶⁴ Povstania sa zúčastnili ako celok de facto len posádky v Trnave a Piešťanoch.

¹¹⁶⁵ Správne Pulanich. Po zajatí gen. Turanca začiatkom povstania bol Anton Pulanich dokonca de facto veliteľom rozpadajúcej sa slovenskej armády. Viac pozri JAŠEK, P.: Nenápadný a zabudnutý generál. Anton Pulanich (1884 – 1962). In: JAŠEK, P. – KINČOK, B. – LACKO, M.: *Slovenskí generáli 1939 – 1945*, s. 162 – 187.

O 11. hodine prichádzajú na posádku do Trnavy deputanti od prezidenta republiky a to mjr. Kolener¹¹⁶⁶ a mjr. Murgaš s úkolom prehovoríť dôstojnícky sbor a zlikvidovať povstanie. Úkol, ktorým boli poverení sa im nedarí. Dôstojnícky sbor je neoblomný a trvá na svojom pôvodnom rozhodnutí brániť sa proti nemeckým okupantom. Deputácia volá prezidenta republiky k telefonu.

Prezident republiky snaží sa prehovoríť sľubmi, uisťuje dôstojníkov ako aj mužstvo svojim prezidentským čestným slovom, že sa nikomu nič nestane, premiestni posádku, kam bude chcieť a uisťuje, že nemecké oddiely neobsadia mesto, ale ním len prejdu.¹¹⁶⁷ Deputanti odišli do Bratislavy s tým, že trnavská posádka ustúpi do Hlohovca a keď Nemci neobsadia Trnavu, vráti sa do nej nazpäť.

Telefónne spojenie s Banskou Bystricou bolo od rána prerušené. Spojenie s hlavným veliteľstvom nebolo žiadne.

O 12. hodine telefonuje MNO, že jestli posádka neprepustí nemecké vojsko cez Trnavu, vynúti si toto prechod samo a zbombarduje mesto. Vyhrážka zostala nepovšimnutá.¹¹⁶⁸

O 14. hodine telefonuje mjr. Murgaš z Bratislavy, že prezident súhlasí s návrhom a že posádka sa má odsťahovať do Hlohovca.

Pre posádku bolo to najvýhodnejšie riešenie preto, že taktická poloha Trnavy je tak nevýhodná, že by sa mohla len veľmi krátky čas brániť a na koniec by jej predsa hrozilo zničenie. Preto rozhodol sa veliteľ posádky so štábom vybudovať obranu za Váhom na svahoch pri Hlohovci.

Keď na mobilizačnú výzvu, vyhlásenú v Trnave miestnym rozhlasom, z Coburgovej železiarne nikto sa nehlásil do zbrane,¹¹⁶⁹ npor. Karol Fraňo vyslal tam učiteľa Lauku a Ervína Zvolenského. Úlohou Laukovou bolo obšťať železiareň z vonku, keď Ervin Zvolenský na dvoch nákladných autách opatrených dvoma gulometmi s tridsiatimi vojakmi vrátil sa do nádvorja železiarne. Najprv bol vydaný rozkaz v úrade závodu a potom telefonický po všetkých oddeleniach železiarne, aby sa zamestnanectvo dostavilo na nádvorie ku bráne. Keď pred dvoma hodinami bol tu sám Zvolenský vyzvať robotníctvo k účasti na povstaní, bolo mu vyhrázané a každému, kto by sa opovážil uposlúchnuť jeho výzvu, avšak teraz už nebolo protirečenia, lebo všetko zamestnanectvo, zastaviac robotu, ponáhľalo sa na označené miesto. Tam čatár dobrou výrečnosťou z auta, spomenúť vážnosť času, vyzval robotníctvo ísť do povstania.

¹¹⁶⁶ Poverenie Kolenera vyjednávaním bolo spôsobené pravdepodobne jeho obľúbenosťou v Trnave a v posádke, resp. účasťou na marcových udalostiach v roku 1939.

¹¹⁶⁷ Otázka telefonovania s prezidentom bola jedným zo sporných miest interpretácie odchodu trnavskej posádky do povstania. Obaja hlavní aktéri sa nevedeli vo svojich výpovediach zhodnúť. Porovnaj spomienky K. Fraňa a A. Benku-Rybára vo VHA, f. Špeciálne zbierky. J. Tiso označil K. Fraňa a celú posádku dokonca za „boľševikov“.

¹¹⁶⁸ Pozri tiež LACKO, M.: *Slovenské národné povstanie 1944*, s. 103.

¹¹⁶⁹ Je pozoruhodné, že po pár rokoch tvrdili, že sa s nadšením prihlásili do povstania a vyjadrili tak odhodlanie bojovať proti fašizmu. Pozri JABLONICKÝ, J.: *Z práce a bojov trnavského Kovosmaltu*, s. 73.

Na výzvu čatára hlásilo sa do odboja viac robotníkov. Ale dokiaľ vojsko prišlo do Žarnovice, polovica z nich pouchodila a vrátila sa naspäť do Trnavy.¹¹⁷⁰ „Hanba utekať, ale osožiť“ hovorí príslovie, no týmto utekanie veru neosožilo, lebo do roboty v železiarni sa už nemohli hlásiť. Už sa mohli len skrývať až do príchodu ruského vojska a keď boli bez zárobku, ich rodiny museli trpieť núdzu a nedostatok.¹¹⁷² Zo zamestnanectva Vozovky odišlo do povstania len 7 osôb a zo zamestnanectva z Cukrovaru ani jeden človek. Žandárska stanica mala 14 žandárov a z tohto počtu odišlo do odboja 12 chlapov. Zo zamestnancov mesta v odboji zostal len Karol Baranovič.

Keď predný boj začal na vozoch opúšťať Trnavu, dobehol do mesta na motocykli nemecký vojak. Stráž, stojaca na križovatke ciest pri cukrovári, ho ešte stačila odzbrojiť a zatknúť. Ale nie na dlho. Túžov bolo vo vojenskom väzení asi šesťdesiat. Z kasárni odchodiaci ostatní vojaci pripomenuli tam ponechaným Smekalovcom, že statoční Slováci nevráždia.

Keď posádka ustupovala k Hlohovcu, zbadalo sa, že v nádrži jedného z aut zadného voja je málo benzínu. „Škoda by bolo auto nechať Nemcom“ zavzdychol si Ervin Zvolenský. „Poďme do Coburgu, tam je benzínu dosť“ radil ďalej šoferovi. Žiadosti vydania benzínu v železiarni sa neprotivili. „Vezmite si, len nám dajte pokoj“ povedal skladník, keď videl v rukách Zvolenského brovning. Benzínu bolo v železiarne 90 litrov a vzali ho všetok. Keby neboli prišli pre benzín, bolo by sa zabudlo na 30 vojakov, poverených tu držať službu. Škoda, že v rýchlosti pozabúdalo sa pobrať aj inde na strážii rozostavených vojakov. Bolo ich vraj vyše 400 chlapov.¹¹⁷²

O 14.15 hodine dostali jednotky rozkaz k stiahnutiu sa a presunu do Hlohovca, kde vybudujú spolu s posádkou Hlohovec, Nitra, Topoľčany a Sereď obranu.

Behom celého presunu bola jednotka pozorovaná a doprevádzaná nemeckým letectvom. Z Trnavy odišlo asi 2.500 mužov.¹¹⁷³

¹¹⁷⁰ Viaceré žandárske stanice v priebehu pár dní hlásili veľké počty vojakov, ktorí sa vracali po skupinkách domov. Pozri Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 2074, D1-1278/1944. Správa ŽS Dechtice. Podobných svedectiev sú desiatky. Pozri napr. Archív Ministerstva obrany, OVO „255“, f. 6, 267, kronika obce Modranka alebo tiež Spomienky L. Hubu. Osobný archív autora... Dezercie boli natoľko rozšírené, že ministerstvo vnútra sa muselo zaberať odovzdávaním ich výstroje a výzbroje. Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 179, D1-1181/1944, Správa prezídia MV župným a okresným úradom.

¹¹⁷¹ Na životy internovaných sa však nesiahlo, v čom sa podľa J. Jablonického prejavil „*triezvy postoj posádky*“. JABLONICKÝ, J.: *Povstanie bez legiend*, s. 221.

¹¹⁷² Viacerí tiež držali strážu v podnikoch či šli verbovať do okolitých dedín. Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 2074, D1-1278/1944.

¹¹⁷³ Dodnes je však na tabuli osadenej na bývalých kasárňach možnosť prečítať si, že povstalcov bolo viac ako 3500, čo len ťažko mohlo zodpovedať reálnemu stavu. Ak aj boli naverbovaní, veľká časť prakticky ani neodišla z Trnavy a stovky z tých, ktorí odišli, poutekali v najprihodnejšej chvíli. Tieto slová potvrdzuje aj fakt, že po príchode do Žarnovice došlo k reorganizácii posádky na dva bojaschopné práporov plus jeden odoslaný na výcvik. Vojenská teoretici pritom s určitostou vedia, že dostať z troch práporov číslo 3500 mužov nie je možné. Napríklad samostatný porovnateľný prápor piešťanských letcov mal silu 400 mužov. Pozri Žije v našich spomienkach – Ivan Haluzický. In: *Trnavská posádka a piešťanskí letci v SNP*, s. 41.

Po príchode do Hlohovca hlohovecká posádka sa k odboju nechcela pridať,¹¹⁷⁴ Nitra dostala rozkaz zdržať náš ústup a pridať sa tiež nechcela.¹¹⁷⁵ Zo seredskej posádky pridala sa len čata.

Po dôkladnom premyslení rozhodol sa veliteľ so svojim štábom, že sa pri Hlohovci neudržíme, nakoľko máme nepriateľa s každej strany, museli sme preto presunúť jednotku až k Topoľčanom. Topoľčianska posádka sa k povstaniu tiež nepridala, preto na rozkaz plk. Goliana, s ktorým sme obnovili spojenie, presunula sa jednotka do priestoru Žarnovica, kde zaujala obranu.¹¹⁷⁶

V mobilizácii osvedčila sa hlavne dedina Zavar, ktorá za vedenia pána Trnku a Širokého postavila jedno družstvo, ktoré sa v neskorších bojoch veľmi dobre osvedčilo.

Prikladnou odhodlanosťou a vytrvalosťou dôstojníkov, rotmajstrov, poddôstojníkov a mužstva trnavská posádka bola jedna z prvých, ktorá sa mužne bila s nemeckými votrelcami a zaistila tak slobodu nám a budúcnosť ďalším pokoleniam.

Od okupácie Nemcami až po oslobodenie.¹¹⁷⁷

Keď prišli na Slovensko sa valiaci Nemci na autách k Modre a videli krásne vinice, oborili sa na ne a obrali ich. Hájníci viníc bez protestu prizerali sa na to oberanie, bojac sa ich napomenúť, aby ich nenamazali alebo nepobili. A keď Nemci prichodili k Trnave a dohonili vozy naložené dozretými rajčinami, pozastavovali autá, oborili sa na vozy, každý si naberúc rajčín, koľko chcel.¹¹⁷⁸ Aj tu sa báli oproti takej kúpe za päť prstov a šiestu dlaň protestovať, lebo pred krátkym časom bol doletel do Trnavy chýr, že v Krajnom bez akejkoľvek príčiny Nemci boli zastrelili štyroch ľudí.

Do Trnavy došli Nemci ubytovali sa v rozsiahlych miestnostiach a kanceláriách mestského domu. Prečo tam?¹¹⁷⁹ Lebo v susedstve mestského domu mal Červený kríž svoje miestnosti, čo označovala zástava na streche, nuž, aby boli bezpeční pred bombardovaním zo vzduchu.¹¹⁸⁰

¹¹⁷⁴ K. Fraňo v Hlohovci jednal s mjr. Čilíkom, ktorý sa odmietol pridať na stranu povstania. O vyjednávaní v Hlohovci pozri viac SOKOLOVIČ, P.: Karol Fraňo, veliteľ trnavskej posádky v čase odchodu do povstania, s. 83.

¹¹⁷⁵ Mjr. Šmigovský bol po vojne za svoj postoj popravený. Tamže.

¹¹⁷⁶ K problematike bojov trnavskej posádky pozri napr. PAVLÍK, A.: Národnooslobodzovací zápas a Trnava, s. 186, SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945, s. 346 a iné.

¹¹⁷⁷ Podčiarknuté v origináli.

¹¹⁷⁸ Podobne sa však správala aj sovietska armáda v roku 1945. ONV Trnava vo svojom obežníku všetkým podriadeným MNV doslova písal, že ruská a rumunská armáda „vykášajú poľnohospodárske plodiny“. Viac pozri Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 7592/1945 adm.

¹¹⁷⁹ Nemci sa však ubytovali aj v domoch po deportovaných Židoch či v trnavských hoteloch. Pozri napr. Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 92/1945 adm.

¹¹⁸⁰ Jedným z prvých rozkazov nemeckého veliteľa bolo nariadenie odovzdania všetkých zbraní Trnavčanov pod hrozbou trestu smrti. Zároveň stanovil záverečnú hodinu, zakázal spoločovanie ľudí a nechal odzbrojiť vojakov posádky, ktorí zostali v Trnave. Neskôr vydal rozkaz, aby sa všetci vrátili do svojho povolania. Štátny archív v Trnave, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 2074, D1-1278/1944, situačná správa o udalostiach v okrese sekretariátu MV v Bratislave z 5. 10. 1944.

Mnišky Uršulínky postavily si krásnu budovu pre dievčenské gymnázium. A keď sa Nemcom, ktorí sa tam ubytovali týchto miestností mánilo, rozložili sa aj v klauzúre kláštora, kde dľa rehoľných predpisov nesmie vkročiť mužská noha. Rehoľnice boli tak prinútené ísť nocovať do pivnice. Aby násilie bolo odstránené, šly sa žalovať do Bratislavy na ministerstvo školstva. Tam ich však nepotešili, vyhovoriac sa im, že sa to musí trpieť, keď sa nachodíme pod nadvládou Nemcov, pri čom ich napomenuli, aby sa o tom neopovážili nikomu nič hovoriť, aby sa tak predišlo šíreniu nenávisťi oproti Nemcom a následkom tej, aby sa ohovárači nemuseli trestať. Budova býv. ženského gymnázia Uršulínok v Trnave je pritisnutá ku kostolíku a na jej priečelie si dali Nemci vyše polmetra vysokými literami vyfarbiť nadpis „Ortskommandantur“. Nuž keby tieto dve budovy rehól, Salezianov¹¹⁸¹ a Uršulínok boli bombardovali spojeneckými lietadlami, bol by sa robil v bratislavskom rozhlase a po novinách vresk, že aké bezbožníctvo popáchali Angličania alebo niektorý iný spojenec, keď sa opovážia nivočiť kostoly a kláštory, avšak, že Nemci nemali ich okupovať, o tom by sa neboli zmienili ani len slovíčkom.

Biskupský úrad nevedel sa zmôcť na protest. Keď však protestoval kanonik Augustín Raška,¹¹⁸² toho odbavili tunajší tmočníci Nemcov, že tam nemá čo rozkazovať jeden Moravec.¹¹⁸³

Pánska rasa bála sa nastahovať do kasární, ale vyberala si k obývaniu len novostavby, už či to byly verejné budovy alebo domy rodinné. Čo Nemci zazreli v dome a že to bolo k zjedeniu, brali všetko a pchali do seba bez povolenia. Tak u Štefana Kodaja na Dlhej ulici, keď vošli do kuchyne a zazreli tam mlieko, hneď ho vypili a napchali si kapsy ovocím. Márne ich Irena Kodajová odmietala prijať do bytu, oni jej izby jednoducho okupovali. A tak robili aj inde, dľa príslovia, čo je tvoje, to je aj moje, ale čo je moje do toho nikomu nič. Keď sa im niekde zapáčil byt, ale sa im nepáčilo náradie, to zrekvírovali inde a priniesli si do domu, ktorý si vyvolili za bydlisko. Zo súkromných domov okupovali najviac len židovské domy, domy po rodinách odvlečených na smrť alebo koncentračných táborov. V takých domoch poberali a do Nemecka odvliekli všetko, čo bolo v byte pekného.

Na udanie špiclov nemeckí vojaci prišli si do bytu Emanuela Deutelbauma v dome železničiara Šurana. Deutelbaumaumovci ušli a boli kdesi skrytí. Že bol byt zamknutý a kľúča nebolo hneď pri ruke, dali sa do vylamovania dvier.

„Nerobte to! Veď tým nebude mať škodu Žid ale ja“ zaprotetovala Šuranová.

¹¹⁸¹ Saleziáni mali v tomto období (od roku 1942) už postavené nové sídlo na Kopánke. Pozri KARABA, R.: Zriadenie nových farností na Kopánke a Tulipáne v roku 1942, s. 48 – 64.

¹¹⁸² A. Raška (1893 – 1953) bol v uvedenom období riaditeľom obdobia trnavského gymnázia. Po roku 1948 bol v politickom procese odsúdený na 4 roky odňatia slobody. Na následky neľudských podmienok vo väzení krátko po prepustení zomrel na zápal pľúc.

¹¹⁸³ A. Raška sa narodil v moravskom meste Štramberk.

Na takéto mierne napomenutie vojak vytiahol revolver a prestrašená žena ustúpiať, od strachu skotúlala sa dolu schodmi.

Že Nemci mali znamenite zorganizovanú špionáž dalo sa súdiť z toho, že, ako prišli do Trnavy, vedeli z ktorého domu ušli a ukryli sa Židia a hneď sa v tom dome ubytovali. Nemeckí vojaci nasťahovali sa aj do takých domácností, z ktorých ukryl sa hoc aj len jeden z manželskej dvojice, ako sa to stalo u Niedermanovcov. Tam ukryla sa len manželka a manžel zostanúc doma chodil do úradu, a predsa nemeckí vojaci okupovali im byt a čo v komore našli, to si brali. V tomto prípade našeptávačom Nemcov bola Adela Grünerová, tak horlivá Nemka ako jej druh Janda.

Ale stalo sa, že i tunajší Nemci boli účastní podelenia bytu so svojimi, sem ako vojaci došlými súkmeňovci. Tak do domu nemeckej rodiny Larischovej v ulici Boženy Kutlíkovej, keď nebol nikto doma, nasťahovali sa nemeckí vojaci, gazdujúc tam ako vo svojom. Prišlým vojakom sa veľmi páčili, keď v kvetnej záhrade našli z barvistých kvetov upravený hákový kríž. Že sa v tomto dome nemeckej rodiny ubytovali nemeckí vojaci, stalo sa len náhodou, a to tak, že informátora asi hneď nevedeli nájsť a obrátili sa s dotazom na náhodného figliara Slováka, ktorý ich ta z huncútstva poslal.

Keď bojovníci za vznik Československej republiky v novembri 1944 museli sa utiahnuť do hôr¹¹⁸⁴ a keď Rusi vtedy tlačili Nemcov od východu na západ, počali sa v uliciach mesta Trnavy objavovať vojaci s neobyčajnými čiapkami, ozdobenými kohútím perím a kokardami červenobielozelenej farby, Neboli to vojaci ale maďarskí žandári. My kedysi sme poznali žandárov tak, že kohútie perá nosili za parádnym tvrdým klobúkom. Nuž vyšli Maďari už na mizinu, keď nemajú už materiál na klobúky. Okrem žandárov počali sem prichodiť aj civilní utečenci.

Maďari boli kedysi pyšní, že ich pengö má hodnotu 5 korún, avšak keď prišli k nám ako utečenci, veľmi ich bolelo, keď im za pengö nechcel nikto tu nič predať.

Maďarov čo raz viac prichodili do Trnavy a v januári 1945 sa už povrávalo, že Trnava má byť sídlom maďarskej Szálasyovskej vlády, keďže ich a nemecké vojská Rusi vtedy už vytiskali z ostatného severozápadného kúta Maďarska.

Družstevnícky podnik „NUPOD“ dal si k svojmu skladištu v Trnave vystaviť odbočku koľajníc. Je to úsporné a pohodlné, keď nemusí tovar na vozoch sem dovážať z nádražia a tam ho zase vyvážať. Po sviatku Troch kráľov 1945 bolo na túto súkromnú odbočku dopravené 80 železničných vagónov. Z počiatku sa obecnosť tešilo, že je to tovar pre zásobovanie obecnosť. Ale keď sa počalo povrávať, že v tých vagónoch sú ubytované niektoré ministerstvá Maďarska, teda časť maďarskej vlády, so sklamaním kde-kto pokrútil hlavou hovoriac: „Ešte to nám chýbalo!“¹¹⁸⁵

¹¹⁸⁴ 27. 10. 1944 bolo povstanie porazené a armáda prešla na partizánsky spôsob boja.

¹¹⁸⁵ Podľa slovensko-maďarskej dohody boli mestá, resp. obyvatelia povinní vyhovieť požiadavkám maďarského vojska ohľadom zásobovania. Pozri napr. Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 776/1945 adm. Obežník Ministerstva vnútra z 3. 1. 1945.

„A čo tu budete jesť?“ spýtal sa ich ktorýsi z doručovateľov mesta, keď tu trčali už tretí deň a natrafil sa v blízkosti toho nepohodlného obydlia.

„Máme my všetkého dosť, ba toľko, že môžu sa prísť k nám najesť všetci Slováci“ bola pyšná odpoveď tázaného, ktorý sa cítil byť urazeným tou neapajnou otázkou.

Keď sa pisateľ týchto riadkov potom opýtal disponenta NUPODu, či je na tom družstevnom nádvorí celá maďarská vláda, odpovedal, že asi nie. Možno, že nevedel.

Po týždňovom pobyte vládnych činiteľov Maďarska v Trnave bolo šomranie, že vraj zo dvoch majerov riadni konzumenti nedostali mlieko, lebo že bolo zavezené pri NUPODe utáboreným Maďarom.

„Kto to dovolil?“ opýtala sa pohoršená suseda susedy.

„Iný nemohol ako notár“ usudzovala tázaná. Keď sa to spomenulo pred notárom, majúcim referát zásobovania, ten to tajil a zapieral, že by sa to stalo jeho pričinením. Nuž možno, že to vykonali producenti z vlastnej pohnútky, keďže sa cítili byť Maďarmi a bližšia je košeľa ako kabát. Hľa, obchodník Kováč tiež zo súcitu oproti trpiacim Maďarom, dal im čosi na ochranu proti zime.

Hriech je pohoršovať sa nad prejavmi súcitu oproti trpiacim, no pri pomyslení škodoradostného plesania nad vyhánaním Čechov zo Slovenska r. 1939 museli sme sa teraz nad dobročinnosťou Kováčovou pohoršiť. Ale to zrekvirované mlieko a prejav súcitu Kováčovcov bolo v Trnave hosťujúcim Maďarom už na rozlúčku, lebo v krátkom čase so svojimi 80 vagónmi odtiahli odtiaľto na Moravu.

Potom sme videli Trnavu prechádzať aj dlhé kolony honvédov. „Hova mennek“ /Kam idete?/ spýtal sa ich starší mešťan, vediec ešte maďarsky. „Tömkre!“ /Do skazy/ bola beznádejná odpoveď.

Aj Nemcov čo týždeň to viac to viac a viac pribúdalo od východu. A keď z Trnavy poodvážali po Židoch pozostalé náradie, do Trnavy z východu privážali ženy. Privážali ich v ambulančných vozoch Červeného kríža. Obecenstvo myslelo, že sú to manželky dôstojníkov a boli to v skutočnosti z Ukrajiny s nimi vandrujúce maitressy.

Nemci sa nám množili a Slováci ubúdali. 30. januára 1945 odišlo z Trnavy do Talianska 1600 slovenských vojakov. Ale ako odchodili? Bez výzbroja a za asistencie gulometmi ozbrojenej nemeckej stráže. Ale i za prítomnosti takejto stráže niekoľkí uvrzli z jachajúceho vlaku a dali sa do hôr.

Oproti vyvážaniu slovenských vojakov za hranice opovážil sa už protestovať i dr. Jozef Tiso, odvolávajúc sa na sľub, ktorý dal národu, že zo Slovenska nebude nikto vyvezený za hranice.¹¹⁸⁶

„Uvedomte si, že tu sme my pánmi a preto i rozhodujeme tu my a to tak, ako my za dobre uznáme“ odsekli Tisovi na hlavnom veliteľstve nemeckej brannej moci vtedy v Bratislave.¹¹⁸⁷

¹¹⁸⁶ Viac pozri LACKO, M.: *Slovenské národné povstanie 1944*, s. 171 – 172.

¹¹⁸⁷ Tisova vláda sa dala Slovensko plne k dispozícii Nemcom na základe medzivládnej dohody z 9. 10. 1944. Tamže, s. 172.

Tiso sa so zahanbením vrátil domov.

Železnou rukou a tvrdou disciplínou vládli Nemci nad nami. Zo svojej vôle hnali národ aj do tvrdej roboty zákopníckej. Kopali sa zákopy a protitankové prekážky pred Trnavou, odkiaľ sa očakával nápor Rusov a kopali sa aj za Nádašom,¹¹⁸⁸ kam bolo robotníctvo z Trnavy odvážané vlakom ešte za tmavého rána. Aby sa z pod pracovnej povinnosti nemohol nikto vymknúť, o to sa postaral úradník okresného úradu pán Laukota, keď pod číslom 220/29-97/1945 vydal ferman, v ktorom bolo pohrozené, že nezúčastnivší sa na opevňovacích prácach budú pokutovaní tým, že okrem ich pracovnej náležitosti musia ešte dva týždne kopať, a pokuta, ktorú by mali zaplatiť v peňiazoch strhne sa im zo zárobku, získaného z takej nútenej roboty.

Zákopové práce nemaly prestávky.¹¹⁸⁹ V čísle 45 zo dňa 4. dec. 1944 gašparovskou propagandou¹¹⁹⁰ vydávané Ludové noviny, tiež robily za ne náladu, keď takto o nich písaly: „... Preto načím teraz nasadiť všetky sily, aby sa opevňovacie práce skončili ešte pred zamrznutím zeme a potom už Vianoce aby sme mali voľné. Preto sa teraz pracuje na týchto zemných opevneniach aj v nedeľu. Pracujeme pre seba, pre našich, aby sme si zaistili svoj štáb, svoju rodnú domovinu. A pracujeme usilovne aj v nedeľu“.

Šikovní notár na takomto nešťastí národa vedel získať aj zárobok. Príklad nám o tom dal notár Hornák zo Serede, ináč veľký gardista. Tento notár si namyslel, že sa tu dá dobre zarobiť a kto mu zaplatil najmenej 500 korún, ten nemusel ísť kopať. Bol si istý, keďže si myslel, že Nemci prácu dostatočne nekontrolujú a nevedia, z ktorej obce koľko chlapov a kedy na zákopoch robí. Ale nič sa tak tajne nepletlo, aby to nevyšlo na svetlo, hovorí príslovie. Nemci zbadali, že z obce, majúcej vyše 5000 obyvateľov málo chlapov robotovalo na opevňovaní. Žiadali notára o vyslanie tisíc chlapov do roboty a keď ten okrem niekoľkých chudákov nevedel nikoho poslať, prišlo sa na korupciu a notár dostal sa do háreštu.¹¹⁹¹ Starý otec tohto notára menoval sa Hornák, synovi to meno videlo sa prihlúpe, zaplatil korunku a žiadal peštianske ministerstvo o povolenie zmenu mena Hornák na Halmos, lebo keď je učiteľom v škole oduševnene učí maďarčinu a je pánom, nuž sluší sa, aby aj meno mal panské. Toto meno už zdedil aj syn notár, nosiac to meno do roku 1941, keď k jeho odmaďarčeniu bol prinútený nariadením ministra Macha.

Keď sa zistila korupcia u notára v Seredi, Nemci súdili, že ju zistia aj inde. Preto v januári 1945 previedli revíziu na okresnom úrade v Trnave a to najprv u okr. náčelníka Ondreja Kutlíka. Kutlík bol úprimne oddaný panujú-

¹¹⁸⁸ Dnes Trstín. Dedina neďaleko Smoleníc.

¹¹⁸⁹ Do konca roka 1944 bolo na zákopové práce vyčlenených 640 Trnavčanov, mesto však malo do nasledujúceho roku ich počet ešte zdvojnásobiť. Štátny archív v Trnave, f. MsÚ Trnava, šk. 10, 14925/1944 adm.

¹¹⁹⁰ Tido Jozef Gašpar bol v uvedenom období šéfom Úradu propagandy. Z toho vyplýva rozšírený názov „gašparovská propaganda“.

¹¹⁹¹ T. j. do väzenia.

cemu fašistickému režimu, revíziou cítil sa byť urazeným a preto požiadal o zdravotnú dovolenú. Mach to mal za demonštráciu a preto dal pohroziť Kutlíkovi, že ak nenastúpi úradovanie, že bude preložený.

Horšie ako s náčelníkom Kutlíkom bolo s mešťanostom mesta Trnavy dr. Pavlom Baginom.

Koncom januára 1945 povstaly na cestách snehové záveje, ktoré znemožnily premávku. Nemcov to jedovalo, keď autami nemohli prebrodiť záveje. A tí, čo boli v Trnave, vyliali svoj hnev na mešťanostovi Dr. Baginovi. Bola noc, keď ho vyhľadali a strašiak ho zastrelením, žiadali od neho tisíc chlapov na odstránenie záveji. Na taký energický zákrok ešte v tú noc posháňal svojich podriadených, ktorí potom šturmovaním na zvon budili obecenstvo, keď ani to nemalo žiaduci úspech, polícia chodila z domu do domu a vyhánala ľud k odstraňovaniu záveji.

„Vieš, čo je disciplína?“ spýtal sa kedysi rakušiacky feldvebel regruta.

„Nie!“

„Držať hubu a poslúchať“ znelo vysvetlenie o disciplíne.

Nuž bez protirečenia odstraňoval každý, koho polícia oslovila, keď si to žiadali Nemci. Keď bola aj tuhá zima, že až za nechty zachodilo, nikto sa neopovážil ani len zašomrať. Pri skusovaní takéhoto diktátu prišli nám na myseľ zlaté časy trvania prvej Československej republiky a dali sme si otázku, že prečo vtedy skoro každý týždeň robotníctvo demonštrovalo pred mestským domom¹¹⁹² a teraz ani len jediným náznamom nikto neprejaví svoju nespokojnosť.

Nemecká vojnová mašinéria so svojou presilou a bezohľadnosťou, podporovaná ešte nerozhodnosťou a nešikovnosťou slovenského dôstojníctva, stále hlbšie do hôr a dolín tlačila naše bojujúce jednotky, zužujúc tak viac a viac kruh okolo nich. Ku spomenutým nerestiam pripojila sa ešte aj zrada, nasiať do radov povstalcov bratislavskou vládou vyslanými vyzvedačmi a konfidentmi. Bratislavská rozhlasová a novinárska propaganda vychvaľovala nesmierne víťazstvá našich okupantov, velebiac ich skutky, ako, kde a koľko našich hrdinských vojakov podľahlo ohromnej presile a padlo do zajatia. Naše jednotky sa rozpadávaly. Dlhé transporty zajatých slovenských vojakov putovaly do Nemecka. Tí, ktorým sa podarilo vyhnúť zajatiu, utvárali v horách organizované partizánske jednotky. A keď už vojenské jednotky akoby prestaly na Slovensku jestvovať, vtedy celá farcha boja za slobodu ležala na hrdinskom odboji partizánov, ktorí pri pomoci a podpore civilného obyvateľstva svojou udatnosťou okupantom neprestajne zasádzovali údery, umožňujúc tak príchod dňa, keď sa mohla vztýčiť zástava nad Tatrami.

Partizánske skupiny na Slovensku začaly sa formovať asi na jar r. 1943.¹¹⁹³ O nich hovorilo sa v národe vernom Československej republike

¹¹⁹² O demonštráciách pozri viac napr. PAVLÍK, A.: Dejiny robotníckeho hnutia a Komunistickej strany Československa v Trnave, s. 160 – 192.

¹¹⁹³ Prvé ozbrojené skupiny sa na Slovensku začali organizovať ešte skôr ako uvádza autor, už v priebehu roka 1942. LACKO, M.: *Slovenské národné povstanie 1944*, s. 60.

len s úctou a obdivom ako o stelesnení mravnosti, bezzisťnosti a spravodlivých pomstiteľoch za spáchané krivdy na nevinných a bezbranných ľuďoch. Postavy partizánov v obrazotvornosti ľudu stali sa legendárnymi, ako bol sv. Martin alebo sv. Juraj alebo aspoň ako vodca hôrných chlapcov Jánošík.¹¹⁹⁴

Začiatkom augusta 1944 niesol sa svetom chýr, že na východnom Slovensku v Hanušovciach partizáni prepadli z vlaku vystupujúce nemecké vojsko a všetko ho pobijúc, zmocnili sa jeho výstroja a výzbroja. To nebola povedačka ale skutočná udalosť.

Partizáni pred vypuknutím povstania sa už smelo a bez obáv pohybovali i po mestách a dedinách. A keď v istej potyčke so žandarmi bol jeden z nich poranený a druhý zanesený do nemocnice, rozkázali žandárom, aby ho svedomite liečili a aby sa postarali po vyzdravení o jeho riadne prepustenie, lebo inak že by museli vyhasiť životy piatim žandárom.

O dobročinnosti partizánov doniesol do Trnavy chýr študent Dušan Kodaj spomínajúc, že keď bol s inými študentmi na výlete v Tatrách a stretli sa tam s partizánmi, títo ich počastovali čokoládou. Keď taketo pravdivé i vybájené chýry išli Slovenskom, bratislavská vláda v prostred augusta 1944 vyhlásila štatárium.¹¹⁹⁵

Ešte pred vyhlásením štatária z Trnavy odišiel partizánčif Ján Tulis, ktorý tam dosiahol až hodnosť kapitána. Pred jastrabími očami a pazúrmí gestapa v Trnave skrýval sa i východniarsky Slovák Kukorelli. Tu mu pomocník od holiča Vladimíra Wölfla zmenil trochu fyziognomiu, na hlave čosi prifarbil a na nos zavesil okuliare. A keď už nevyzeral na Kukorelliho, dostal aj krycie meno, na ktoré meno mu dal Rudolf Jirman zastupovať svoju firmu.¹¹⁹⁶ Aj tento Kukorelli odišiel z Trnavy v spoločnosti manželov Foltových k partizánom, kde v dôstojníckej hodnosti prevýšil aj Jána Tulis, stanúc sa partizánskym majorom. Noviny priniesly o ňom chýr, že sa nám už pomínul a bol pochovaný ako národný hrdina v Košiciach. Vďačná pamäť v národe!¹¹⁹⁷

Vládni prisluhovači sa zavčasu spamätali a do radov bojujúceho vojska a partizánov poslali vyzvedačov. Medzi gardistami sa už v septembri rávalo s celou istotou, že sa povstanie nepodarí. Vyzvedačská služba bratislavskej vlády bola, žiaľbohu, dobre organizovaná a pri veľkej ľahkomyselnosti a ľahkovernosti niektorých dôstojníkov musela sa dariť. Veď vyzvedači pre tú ľahkovernosť ľahko mohli prísť k pečiatkam a k podpisu vedúcich činiteľov a tak pomáhať zrade všemožnými spôsobmi. Bratislavskej vláde mohli dávať návestia krátkovlnnou vysielačkou a tá im zas vopred dohovorenými heslami, ako ku pr. „Traja havrany“, „Zafatá valaška v dube“, „Zelený hájnik vyrúbať“,

¹¹⁹⁴ Na druhej strane bola v historiografii pred rokom 1989 často zamlčovaná otázka partizánskych represálií nielen na vojakoch, ale aj na civilnom obyvateľstve. Podobne je činnosť partizánov idealizovaná aj v predloženom dokumente.

¹¹⁹⁵ Vláda Slovenskej republiky vyhlásila stanné právo 11. 8. 1944 s platnosťou od nasledujúceho dňa.

¹¹⁹⁶ R. Jirman okrem toho poskytoval úkryt utečencom z protektorátu, pomáhal im pri prechode hraníc do Maďarska... Viac pozri SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945, s. 342.

¹¹⁹⁷ L. Kukorelli zomrel v noci na 24. 11. 1944.

atď. Takéto zradcovské živly v radách vojska a partizánov usilovali sa šíriť len rozvrat a paniku.

Začiatkom septembra 1944 tak rozhlasom ako aj po novinách Tiso sľuboval amnestiu všetkým, ktorí šli do odboja, len aby sa vrátili domov alebo aby sa poddali Nemcom.¹¹⁹⁸ A zpočiatku to aj tak bolo. Ale to bolo len vnaďidlo na oklamanie ľahkoverných. Nemci im do rúk padlých skutočne odovzdávali politickým úradom. Ale, keď už vyzvedači dokonali svoje dielo a nebola viac obava, že by medzi zajatými mohli byť aj živly zradcovské, Nemci všetkých zajatých naložiac do dobytých vozňov zaplombovali a deportovali do Nemecka na otrocké roboty.¹¹⁹⁹

„Pre Boha vás prosíme, dajte nám chleba. Dajte nám vody!“ bolo počuť vyvolávať z oblôčikov vozňov na stanicach, keď zajatých viezli za hranice znivočenej otčiny.

Červený kríž márne sa dovoľával nápravy u dr. Tisu. A keď pri domáhaní sa prepustenia zajatých na slobodu bola nemeckým dôstojníkom pripomínaná výzva bratislavského rozhlasu a novin k bojujúcim Slovákom, aby sa podávali, že budú potom pustení na slobodu, nemeckí dôstojníci intervenujúcich lakonicky odbavili:

„My s ľuďmi, ktorých sme zajali, urobíme, čo sami chceme a ako chceme a v tom nám nerozkáže ani nezabráni nijaký úrad ani nijaký prezident cudzieho a ktoréhokoľvek štátu!“

Ako sa mali naši partizáni v zajatí v Nemecku, o tom jasný doklad nám podáva syn mestského kočiša v Trnave Pavla Medoviča, ktorý v decembri 1944 písal z nemeckého zajatia otcovi, že ťažko je hladom umierať, keď za 24 hodín dostáva sa mu len raz jesť, aj to len trocha zaparenej cvikle.

Príčinou odboja bratislavská vláda a Nemci privlastňovali Čechom a luteránom, preto i bratislavský rozhlas silno na nich zaútočil. Tido Gašpar vyhrážal sa Čechom represáliami a konfiškáciou majetku. Ale že zúrivými nádvakami na luteránov veľmi prestrelili,¹²⁰⁰ z toho omylu sa hneď vzpamä-

¹¹⁹⁸ V jednom z letákov rozhadzovaných na Slovensku sa doslova písalo: „*Vodca a prezident republiky Dr. Jozef Tiso sľúbil amnestiu všetkým vojakom a zbehom, čo sa vrátia k svojej práci. Nemajte nijaké obavy: ani nemecké vojsko, ani slovenské úrady vám nič neurobia*“. Citované z: LACKO, M.: *Slovenské národné povstanie 1944*, s. 111.

¹¹⁹⁹ Na podobné praktiky sa dokonca sťažovali aj gardistickí velitelia. Jeden z nich sa v liste Kubalovi postažoval a poukázal na to, že „*je nemysliteľné, aby naši ľudia boli bez nášho súhlasu zo Slovenska odtransportovaní... dobre by bolo, keby z našej strany boli určení ľudia, ktorí by kedykoľvek mali možnosť nazrieť do vyšetrovacích spisov, lebo je nemysliteľné, aby v suverénom štáte sme boli proti SD bezmocní*“. SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. List Miestneho veliteľstva HG Prešov Kubalovi z 15. 12. 1944.

¹²⁰⁰ V súvislosti s účasťou evanjelikov na povstaní pozri napr. spis o protestantizme na Slovensku, v ktorom autor pozornosť venoval aj spoluúčasti evanjelikov na povstaní. Pozri SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. 2. Buch Slovensko v jeseni 1944*. Dokument 123 – S, s. 179 – 180. Správa SS-hauptsturmführera Baidera pre SS standartenführera Chlieba z 25. 9. 1944 podpísaná Witiskom.

tali a po troch hodinách sa z toho rozhlasom už vyhovárali. Hlinkova garda označila zas za hlavného faktora povstania Židov,¹²⁰¹ preto ich zbytky začala zatvárať.¹²⁰² Z Čechov počas povstania v Trnave zatkli Bohumila Holoubka, úradníka ZSE.¹²⁰³

V Bratislave sa asi mánilo, že z Trnavy zatvorili len jedného a keď z Londýna rozhlasom spomínali o utváraní národných výborov po obciach, v Bratislave predpokladali, že taký tajný národný výbor bude založený asi aj v Trnave, preto bolo treba zistiť jeho členov a keby sa to stalo, potom aj pozatvárať. Keď sa to gestapu nepodarilo, začali zatvárať v ČSL republike najodanejších ľudí, pri čom sa využila aj príležitosť vyrovnania osobných účtov. Z Trnavy vtedy zavreli týchto: Rudolf Jirman, Jozef Grohman, František Kasner, Rudolf Vydra, Alojz Stavinoha, František Menšík, prop. František Nimrichter, prof. Adolf Libiček, Viliam Šaña, Ľusovít Šimek, Vladimír Wöfl, Jaroslav Pometlo, Stanislav Hlaváček, Fridrich Němec, Dr. Anton Palakovič, Eduard Králiček, Ján Trančík, Ján Brezina, Michal Pavlovič, Emanuel Kováč, Ľudovít Sloboda, Ferdinand Popellár, Samuel Holčík, Emil Blaško. Ale z tohto počtu ani len jeden nebol členom podzemného národného výboru. Pozatvárali ich 27. októbra najprv v šupárni mestského domu v Trnave, kde bolo miesta na pričníach len pre 16 ľudí, prečo zatvorení spávali na zmeny. Okrem Trnavanov boli tu zatvorení i dedinčani. Na druhý deň po zatknutí boli z trnavskej šupárni odoslaní do koncentračného tábora v Ilave, odtiaľ ich začali postupne vypúšťať na slobodu po uplynutí 6 týždňov. Okrem dvoch, boli do Vianoc všetci popúšťaní na slobodu. Z tam zostalých dvoch 28. februára 1945 bol pustený na slobodu omylom za iného Šimeka zatvorený Ľudovít Šimek. Naďalej tam bol ešte ponechaný František Kasner. Tento mal ten neodpuštitelný hriech, že v prvej svetovej vojne bol ruským legionárom a počas vyhlásenia augustového povstania pričínal sa o zneškodnenie zákerníka. Brána koncentračného tábora Františkovi Kasnerovi sa otvorila len 4. apríla 1945, keď Trnava bola už 4 dni zase slobodná.

Väčší trest od uväznenia do koncentračného tábora v Ilave bolo zrušenie slovenského štátneho občianstva. V tomto ohľade vynikalo úradníctvo okresného úradu v Trnave, lebo keď noviny donášaly o tom chýry, uviedly, že v Trenčíne zrušili slovenské štátne občianstvo 66, v Malackách 62, v Novom meste n/V. 28 a v Trnave 150 Čechom.

¹²⁰¹ Po vypuknutí Povstania Nemci a radikáli v garde vyčítali umiernenému krídlu HSLS, ako i viacerým gardistom, ktorí podľa nich nepochopili nutnosť radikálneho riešenia židovskej otázky, že Povstanie vypuklo okrem iného i preto, že sa židovská otázka nevyriešila podľa ich želania. Nemci už 1. septembra rozhodli o tom, že sa mala židovská otázka riešiť radikálne a za pomoci HG. SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. 2. Buch Slowencko v jeseni 1944.* Dokument 9 – S, s. 19. Nedatovaný záznam Pohotovostnej skupiny H bezpečnostnej polície a bezpečnostnej služby o porade u generála Bergera z 1. 9. 1944

¹²⁰² Viac pozri SOKOLOVIČ, P.: *Hlinkova garda 1938 – 1945*, s. 421 – 428.

¹²⁰³ Západoslovenské elektrárne.

Z vyššie pomenovaných väzňov asi okrem šiestich všetci boli pracovníkmi za znovuvzkriesenie ČSL republiky, ba Rudolf Jirman vykonal a hmotne obetoval asi viac, ako všetci nie len tu pomenovaní, lež aj ako všetky ilegálne výbory v celom trnavskom okrese. Okrem Rudolfa Jirmana najväčšiu prácu v Trnave previedol v ilegálnom hnutí Karol Folta, ktorý v tomto hnutí bol v priamom spojený so zahraničnou československou emigráciou. Odvahou, srdnatosťou a húževnatou vytrvalosťou v tej práci vynikala aj jeho žena Zuzanna, v čom ju nedostihla z trnavských žien asi žiadna iná. Ďalší aktívni účastníci podzemného hnutia v Trnave boli ešte títo: August Kubán, Viliam Jelínek, Adolf Plhoň, Ján Mitana, Ján Gál s manželkou, Jozef Vrcek, prof. František Nimrichter, Jozef Šimek, manželia Šušukovci, Františka Stoupencová, Fr. Kasner, Dr. Dom. Drgoň, Imrich Ikrényi,¹²⁰⁴ Jozef Grohman, Fr. Dobeš, Irena Kodajová, Mária Chlebovská, Miloslava Jirmanová, stot. Andrej Benko-Rybár s manželkou, Viliam Šimko, Dr. Štefan Sadloň, Anton Peterka, prof. Ján Kostiha, Ján Hribík, Ján Lauko, Fr. Stejskal, Pavel Štefík, Štefan Žigárdy, Ľudmila Zajíčková a ešte niekoľkí.

Neobyčajne cenné služby celému oslobodeneckému hnutiu preukazoval Viliam Sivek, direktor továrne na čokoládu „Figaro“, a to nie len výrobkami továrne a dosť vysokými finančnými podporami, ale aj zdarnými intervenciami na vysokých miestach a vo veľmi chúlостivých záležitostiach. Cenné služby konala i Ružena Durdová, ktorá bola zasvätená do všetkých vecí, o ktorých vedel jej šéf Rudolf Jirman, a pracovala s veľkou horlivosťou. Iľavskí väzni ju často s vďakou spomínajú za jej starosť o návštevy a o zásoby, keď to bolo už povolené. S pietou spomínajú trnavskí pracovníci na tragicky skončivšiu spolupracovníčku Helenu Šimekovú ako na jednu z najsmelších pracovníc ako aj na Jozefa Nosála predčasne sa odobravšieho do večnosti pred splnením jeho veľkých nádejí. Jeho syn Dr. Vladimír Nosál bol z Michaloviec odvečený do koncentračného tábora kdesi v Nemecku, druhý jeho syn Dr. Miloš Nosál obetavo pomáhal politickým väzňom.

S trnavskými pracovníkmi za znovuvzkriesenie ČSL republiky bola v stáлом spojení Františka Hrubíšková, známa aj pod menom „Biela pani“ alebo pani Vlasta. V záležitosti podzemnej činnosti do Trnavy často dochádzal aj pán podplukovník Lipka, činný ako podzemný pracovník v kraji Podjavorinskom a Malých Karpát.

Do Trnavy nabrať ducha nezlomnosti alebo do beznádejnosti klesajúcich povzbudiť a obodriť prichádzali ešte títo československí republikáni: Ing. Burianek z Farkašína,¹²⁰⁵ Ján Fabok z Dolnej Krupej, Vlastimil Rambousek a manželia Stoklasovci zo Serede, Zdenek Ruth-Markov a J. Hloch z Bratis-

¹²⁰⁴ Mená D. Drgoňa a I. Ikrényiho boli do textu dopísané perom.

¹²⁰⁵ Dnes Vlčkovce. Dedina neďaleko Trnavy.

lavy. Z trnavským hnutím bol v spojení aj bratislavský farár Augustín Pozdech¹²⁰⁶ a prof. Dr. Koch.

Nebude neskromné pri tejto príležitosti nespomenúť, že počas našej činnosti sa podarilo Rudolfovi Jirmanovi sozbierať vyše pol miliona korún. Tie peniaze upotreбили sa zväčša na nákup potravín a potrieb pre politických väzňov a partizánov a na podporu ich biedu trpiacich rodín. Podobne pracoval aj podzemný výbor trnavského okresu pod predsedníctvom Štefana Belicu. Tento výbor sozbieral na podobný účel 16.000 korún.

Okrem už spomenutého Viliama Sivoka väčšie podpory z trnavských obyvateľov na podzemné hnutie v Trnave poskytli nasledovní: Vd. Emilia Hochmanová, obchodníčka, manželia Bokovci od firmy „Figaro“, Ing. Vladimír Karel, nešťastná obeť gestapáckej zvrhlosti, Rudolf Vaculík, obchodník, František Osyka, staviteľ, Jozef Martinek, obchodník, Bohumil Holoubek, úradník, Jarmila Holoubková, vd. po redaktorovi, Ondrej Fargaš, obchodník, Štefan Mahdal, obchodník, Lea Žáková, vd. po direktorovi v RSP,¹²⁰⁷ pi. Paráková, vd. po roľníkovi Imrichovi Parákovi, v známom národnom pracovníkovi, bratia Konečných, kožušníci, Jozef Vrcek, úradník, Alojz Němec, stolár a iní.

Nádej vo víťazstvo pravdy nad krivdou udržiaval v nás počas celej nadvlády Nemcov na Slovensku zahraničný rozhlas. To vedeli Nemci, ako aj ich bratislavskí prisluhovači. A preto, aby túto nádej v ľuďoch verných ČSL republiky dusili, v novembri 1944 v meste Trnave pobili im vyše 600 rádioprijímačov. Toto hromadné odoberanie rádioprijímačov do úradnej úschovy ani nebolo akoby z pokuty pre nespofahlivosť osôb ako skorej z lúpeživých pohnútok, lebo aparáty si pobili Nemci a ich oprávnení majitelia ich viacej nedostali späť. Komu rádioprijímač bol odobratý z trestu, toho okresný úrad pokutoval ešte aj na peňažnú pokutu, ktorá bývala obyčajne 500,- korún.

V decembri 1944 rozniesol sa chýr, že Čerkesi spod Javoriny odišli do hôr, pridajúc sa tam k partizánom. To malo účinok aj na vlasovcov v Trnave, lebo niekoľkí z nich opustili službu a stratili sa, mysliac, že sa nejako aj oni dostanú k partizánom. Nemecké vojsko začalo ich hneď hľadať. Bolo to v piatok ráno 5. januára 1945, keď obkolesilo trnavskú robotnícku štvrť „Na Kopánke“ a previedlo tam raziu, počas ktorej našlo 2 ukrytých Židov a vyše 30 ľudí bez občianskych legitimácií.

Nemecké vojenské veliteľstvo neprezradilo príčinu prevádzania razie a preto obecnosť mesta rávalo, že Nemci hľadajú partizánov, lebo vraj v noci zabili nemeckého dôstojníka. Nuž zabili, avšak nie partizáni, lež vlasovci, a to tak, že ho dopíchali nožmi. Obecnosť prežívala dni nervózneho napätia, lebo počas razie nikto nesmel opustiť svoj byt, tí však, ktorí sa za-

¹²⁰⁶ A. Pozdech sa po vypuknutí povstania pridal na stranu povstalcov. Pozri viac MIČEV, S. a kol.: *Slovenské národné povstanie 1944*. Banská Bystrica 2009, s. 141.

¹²⁰⁷ Robotnícka sociálna poisťovňa.

včas rána dostali do mesta, nemohli sa dostať domov bez povolenia miestneho vojenského veliteľstva. V ten deň väčšina úradníkov neprišla do úradov, obchodníci do obchodov a remeselníci do odľahlejších dielni. Obecenstvo bolo však aj inak vzrušené, lebo pred dvoma dňami bolo od nemeckého vojaka postrelené ulicou idúce dievča. Inde zas našli vojaka, ktorý sa vlámal do bytu, kde domáci neboli doma, aby sa tam umyl od krvi po spáchanom pokuse vraždy.

Ráno 8. januára 1945 boli nájdené v mestskom parku dve mrtvoly nemeckých vojakov. Celá Trnava sa na ten chýr predesila, očakávajúc, že na odvetu Nemci povražia aspoň 200 Trnavanov. No odľahčilo im, keď sa do počuli, že vyšetrovaním bolo zistené, že to spáchali do nemeckej rovnošaty oblečení Ukrajinci, konajúci Nemcov vojenskú službu. Odvážlivci boli natoľko smelí, že jednému zo zavraždených vyzuli aj čižmy, ktoré pohodili stranou. Nemecké vojenské veliteľstvo k vyšetrovaniu tejto vraždy nepripustilo orgány civilného okresného súdu.

Dezertovanie od vojska budil starosti u vládnych činiteľov. Preto v 11. čísle Slováka zo dňa 14. januára 1945 napomínali zbehnúvších vojakov k navráteniu sa k svojim útvarom. Výzva končí sa vyhrážkou takto: „Trest, ktorý neposlušných a vlastizradných ľudí stihne, bude na mieste!“ Aj Štefan Hašík,¹²⁰⁸ povolávajúci mužstvo vojenčít a do robôt, vo svojej vyhláske vydanej pod prot. číslom 55. 0-dopl.0./1945, sa vyhráza takto: „Kto nenastúpi podľa tejto vyhlásky do prezenčnej služby, bude považovaný za zbeha, prípadne za vojnového zajatca a bude odvezený mimo hranice štátu“. Keďže v skladištiach už nebolo šiat, lebo ich Nemci vyplienili, malo sa vojančít vo vlastných šatách, ako to spomínala vyhláska, publikovaná aj v Slováku zo dňa 14. januára 1945. Kto narukoval a nemal dobrú obuv, namiesto bakančí alebo čižiem dostal od Vojenskej správy dreváky. Pri takomto nedostatku, keď chlapi i narukovali do kasární, hľadali spôsoby úteku.¹²⁰⁹ Aby bol útek znemožnený, okrem gardistov nikoho nechceli samého pustiť von z kasární. V Trnave si vojaci pomohli tak, že vychádzali na ulicu pivničným oblokom. Tento neobyčajný východ šiel Nemcom prezradiť hrbatý obuvník Budík. Keď si ho tí išli obzrieť, práve vychádzali z neho dvaja dezertéri. Nemci strelili po nich, poraniac jednému ruku a druhému zohavili tvár.

Pomer obyvateľstva v Trnave k Nemcom a partizánom.

Ludácke heslo „Na Slovensku po slovensky“ uplatňovalo sa len oproti Čechom a nikdy nie oproti Nemcom alebo Maďarom. V Trnave nemčina a maďarčina nikoho neurážala, ale po vynesení zradcovského žilinského

¹²⁰⁸ Správne Štefan Hašík. Po vypuknutí povstania minister národnej obrany.

¹²⁰⁹ Zbehovia sa vystavovali veľkému riziku. Zločin zbehnutia bol „*ťažkým previnením, ktoré sa tresce najvyššími sankciami (trestom slobody na viac rokov, za brannej pohotovosti i trestom smrti)*“. VHA, zb. Slovensko, šk. 29, 1252. Rozkaz HVHG č. 71 z 5. 12. 1944.

manifestu gardistické živly začaly oproti češtine až zúriť, otravujúc tou zúri-vošťou aj srdcia a duše nevinných detí. Tak v januári 1939, keď v trnavskom parku pri sankovaní trojročná dcérka prof. Blumauera zavolala čosi česky a počuly to iné deti, začaly do nej hádzať zamrznuté hrudy s krikom: „Na Slovensku po slovensky“. Dievčatko potom chlapci hnali domov, pri čom mu na dvoch miestach prebili hlavu a rozrazili nos. O dva mesiace neskoršie zas na trhu inzultovaly ženy jeho matku, keď do slovenčiny zamiešala akési české slovo.

Acht Uhr Abendblat dňa 18. októbra 1930 priniesol túto Hitlerovú výpo-ved: „Potrebujeme milion kvadratných kilometrov, ktoré najdeme len na vý-choďe. Budem nemilosrdný na Poliakov, ktorých prepadne. Ak budú mať vôľu, môžu sa usadiť na Sibíri“. Podobne sa vyslovil aj o Čechoch, čo prezra-dil ktorýsi nemecký konzul v Amerike tiež roku 1930. Že spolu s Čechmi bol by zastihol ten istý osud aj nás Slovákov, o tom netreba pochybovať.

Keď z Čiech a Moravy na komando Nemcov začaly nám na Slovensko úrady posielat nemecko-české príписы, tu sa počalo rozmýšľat o potrebe zna-losti nemčiny. Preto Fridrich Lischka, prednosta okresného súdu v Trnave, zariadil pre zamestnancov súdu kurz nemčiny. Slabé dušičky, vidiace bu-dúcnosť a blahobyť svojich detí len v znalosti nemčiny, počaly svoje deti po-sielat do nemeckej školy, ktorá tu bola v tom čase založená.¹²¹⁰

Hlásil sa k nemeckému národu v roku 1939 ukazovalo sa veľmi výhodné, preto lakomí hmotári ako: Opluštil, Štěpánek, Kabáth, Smekal a ďalší odrodilci, využívali príležitosť a hlásili sa do Deutsche Partei.¹²¹¹ No nemilosrdný osud teraz zavčasu prišiel s trestom. Hostinský Opluštil, keďže bol pomerne dosť mladý, po krátkom čase svojho preporenia na Nemca dostal predvolanie do vojenskej služby, Štěpánka, keď bol ako zlodej zatvorený do vyšetrovacej väzby, stihol ten trest, že sa ho Nemci zriekli, Smekal sa kedysi hlásil za Maďara, r. 1918 za Čecha a roku 1939 už za Nemca. Koncom r. 1944 odišiel do Ne-mecka, odvezúc tam z Trnavy za vagón potravín, ktoré mu tamojšie úrady zha-baly, odkážuc ho na prideli, lebo je vraj trestné, keby jeho rodina žila v prebytku a blahobyte, keď celý nemecký národ trpí hlad a nedostatok. Smekalov obchod v Trnave bol úplne rozobratý. Podobne sa stalo aj ostatným odrodilcom.

Do lásky Nemcov vtierali sa aj gardisti, potupujúc ČS republiku oddaných ľudí.¹²¹² Tak zúrivý gardista Luknič, keď prišiel pred Vianocami zo stredného

¹²¹⁰ O nemeckej škole v Trnave pozri viac šk. č. 6 adm. spisov vo fonde MNV Trnava v Štátnom archíve v Trnave.

¹²¹¹ V Trnave bola založená aj Slovensko-nemecká spoločnosť, ktorej podpredsedom bol Jozef Bányai. Pozri SOKOLOVIČ, P.: Jozef Bányai – lekár funkcionárom Hlinkovej gardy.

¹²¹² Akciu proti Čechom a „čechoslovákom“ podporovala i oficiálna gardistická propaganda: „Ak dnes kričia, že Nemci to alebo ono, neverte im! Oni začali provokovať, prevracat platný poriadok, vraždít pokojných ľudí, ničit majetky a preto oni nesú plnú zodpovednosť za to, že Nemci sú tu. Nemuseli tu byť, nikto by ich nebol volal... no čechoslováci pučisti posadnutí svojou svrabla-vošťou stvorili na Slovensku situáciu, ktorá nevyhnutne viedla k dnešnému stavu. Im patrí za to vďaka a patričná odmena.“ *Gardista*, 10. 9. 1944, s. 1.

Slovenska do Trnavy, ukazoval tu so sadistickou rozkošou podobizeň Ing. Jozefa Prokopa, rozprávajúc pri tom, ako ho vodili po Banskej Bystrici s tabuľkou s nápisom „Zradca národa“ a ako ho bili, že mal tvár až doranenú a zosinenú. Ale sú podivní tí Trnavani: nad takým zverstvom neopovážil sa nikto prejavíť svoje pohoršenie. Keď však veliteľ mestskej polície por. Karol Baranovič pre výstrahu dal vodiť po meste policajta Dvoráka¹²¹³ s podobnou tabuľkou, už sa nad tým vedeli pohoršovať. A Dvorák veru bol zradcom národa, keď s ustupujúcimi Nemcami aj on ustúpil spolu s týmito svojimi gardistickými kamarátmi: Karol Fiebig, Béla Mihálik, Ján Cisar, Štefan Gergely, Fr. Stegman, Jozef Voznica, Alojz Paško, Viliam Hlavatý, Fr. Polóny, Fr. Záhon a asi 60 ďalších.¹²¹⁴

Títo gardisti spolu s Nemcami bojovali so zbraňou v rukách oproti partizánom a potom proti ruskej armáde za naše zotročenie. A boli tak bezočiví, že v Čechách sa hlásili do čsl. armády¹²¹⁵ Tam ich prijali a dali im dojsť aj do Bratislavy, kde demobilizovali a odtiaľ odišli domov do Trnavy. Ale niektorí z nich nedošli ani domov, lebo ich už z nádražia vzala trnavská polícia a posadila do väzenia.

Niektorí obchodníci, aby sa zalichotili Nemcom a gardistom, vyložili si v obchodoch obraz, na ktorom bolo znázornené zbratanie sa gardistu s hitlerovcom. Hlavný trafikant Jozef Dubnický olim Honza, aby prevýšil obchodníkov, vyložil do výkladu mapu o postupe Nemcov v Rusku a Talianov na Balkáne. Keď sa ho legionári z prvej svetovej vojny s pohoršením opýtali, prečo to robí, odpovedal im, že informuje. Ale keď Rusi hnali Nemcov od Stalingradu, vtedy už nevyložil mapu o ústupe Nemcov, lež mapu o ukрутnostiach boľševizmu, ktoré vraj očakávajú Europu, keby Nemci boli premožení.

Keď nemecký vojak prišiel do obchodu, išlo sa mu vždy s veľkou úslužnosťou v ústrety a kto ako vedel, lámal s ním tú nemčinu. Ale v obchode Jána Harantu boli veľmi nemilo prekvapení, keď dnu vošlého vojaka v nemeckej uniforme, plní úslužností, vítali po nemecky a keď im ten zahrešil tak isto ako klajú Slováci: „...tvoju mať, gavar po rusky!“ Domnelý nemecký vojak bol vlastne vlasovovec a preto to prekvapenie. Niektorí trnavania sa potešili tomuto zvráteniu, lebo vídali šéfa obchodu Jána Harantu v gardistickej rovnošate a r. 1944 bol aj kandidátom do poradného sboru mesta Trnavy. Ale pohoršili sa po oslobodení Slovenska od Nemcov, keď bol Harant preverený ako spoľahlivý, lebo vraj snúbencovi svojej sestry ako partizánovi posielal balíky.¹²¹⁶

¹²¹³ Často sa v dokumentoch objavuje ako Dvorák. Po vojne bol súdený ľudovým súdnictvom. Pozri viac Štátny archív Bratislava, f. Ľudové súdy v bratislavskom kraji, Okresný ľudový súd Bratislava, 14/45 Pavel Dvorák.

¹²¹⁴ O ústupe zo Slovenska pozri SOKOLOVIČ, P.: *Hlinkova garda 1938 – 1945*, s. 436 – 440.

¹²¹⁵ Mnohí gardisti skutočne vstúpili do československej armády, dokonca sa niektorí zúčastnili priamych bojov s ustupujúcimi nemeckými jednotkami. Tamže, s. 440 – 441.

¹²¹⁶ O situácii v meste v rokoch 1945 – 1948 a snahách o vyrovnanie sa s predchádzajúcim režimom pozri napr. SOKOLOVIČ, P.: *Snahy o vyrovnanie sa s predchádzajúcim režimom v rokoch 1945 – 1948 na príklade Trnavy*, s. 144 – 160.

Pred vybavením niektorých úradných výkonov, ako ku príkladu udelenie štátneho občianstva, priemyselného alebo živnostenského listu, verejné úrady vyžiadaly si najprv dobrovzdanie Hlinkovej ľudovej strany a Hlinkovej gardy a len vtedy, keď tieto složky súhlasili, mohol byť kladne vybavený. Ale v lete r. 1944 na veliteľstve HG už nemal ani kto odpovedať na takéto dotazy.¹²¹⁷ Ukazovalo sa, ako by už nebolo ľudí, ktorí by sa chceli priznávať k tomu, čo ešte pred polrokom velebili. Za takéhoto stavu vecí partizáni sa už smelo pohybovali aj po Trnave. A tak ako v Trnave bolo asi na celom Slovensku. Sympatie obyvateľstva po väčšine boli na strane partizánov.

Koncom augusta vypuknuvšie povstanie väčšina mladej slovenskej generácie v Trnave prijala kladne a vedela sa doňho zapojiť. Naproti tomu starší verili nemeckej propagande o nepremožiteľnosti panskej rasy. Báli sa bojov, ktoré by sa preniesly na naše územie. Ťažko padlo človekovi vidieť, ako nám cudzí element disponuje s našim dorastom, ako ho berie do svojich služieb. Len úkosom pozeral sa ČS republiky verný človek na nemeckého vojaka a necítil sa dobre v jeho prítomnosti, nerád mu dával informácie, slovom, cítil voči nemu živelný odpor, lebo vedel, že nemecký národ je príčinou všetkého minulého nešťastia a bied, ktoré sme prežili a ktoré ešte na nás čakajú.

Prebehnutie vojnovnej víchrice Trnavou.

V noci s Veľkého piatku na Bielu sobotu boli nad Trnavou lietadlá, Nemci utekali cestami na západ a preto nie div, že na ich kolóny boli hádzané bomby. A keďže sú lietadlá v pohybe, nemožno vždy dobre mieriť a správne trafiť. Tak sa stalo, že dve bomby zasiahly chrám sv. Františka v Trnave. A keďže príslovie hovorí, že keď vojak strieľa, gule nosí Pán Boh, tu božia opatera kláštor zachránila, lebo bomby, keď aj prerazily strechu kostola a zaborily sa do chrámovej klenby, predsa len tam neexplodovaly. No z opatrnosti chrám bol zatvorený, dokiaľ bomby z jeho klenby neboli odstránené.

Na Bielu sobotu londýnsky rozhlas ráno oznamoval, že Rusi obsadili Nové Zámky, Šurany a Vráble. Hoci front bol v pohybe, jeho priblíženie k Trnave sme očakávali až po veľkej noci. Ale Biela sobota bola pre nás veľmi rušná, lebo pre časté nálety nedalo sa výjsť z domu. V ten deň sa už veľmi málo predalo v obchodoch a vybavilo v úradoch.

„Hľa, už si aj korisť od nás odvádzajú“ zavolať mladý policajt Jamrich, zadržiac hnať nemeckých vojakov čriedu nalúpeného dobytká.

„To vyzerá ako Allgemeine Rickzug /všeobecný ústup/“ poznamenal starý Floriš, keď neskôršie zazrel dlhú kolónu Nemcov pešo tiahnuť ulicou a popri nej uhaňat tanky a všeličím naložené nákladné autá.

Bezpečnostná služba naháňala civilné obyvateľstvo do úkrytov, ale nemeckých vojakov sa každý bál napomenúť, aby sa aj oni ukryli. No a to strie-

¹²¹⁷ V tomto čase už bol badateľný rozklad HG. Pozri napr. SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Historický vývin Hlinkovej gardy.

lanie z lietadiel bolo určené len na nemecké vojsko, keďže sa premávalo ulicami mesta smerom na západ. Nálet zapríčinil smrť istému stolárovi v Kapitulskej ulici.¹²¹⁸ No časté nálety ruských lietadiel v ten deň nad Trnavou doniesly aj kus požehnania. Nemci boli naložili Hlinkovej garde predošlého dňa popísať rukojemcov, ktorých mali odviecť do koncentračného tábora, ba chystali sa z Trnavy a okolia evakuovať všetkých chlapcov od 18 do 60 rokov na západ. Bomba zasiahla na nádraží vodáreň, preto nemohli opatriť železničné rušne vodou a všetko zostalo na mieste. Vtedy dostal zásah aj transformátor, preto zostalo okolie bez elektrickej energie.¹²¹⁹

Keď Nemci nemohli evakuovať obyvateľstvo z Trnavy vlakom, rozhodli sa k vyvraždeniu najlepších našich ľudí, ktorí mali byť odvedení do koncentračného tábora. Vraždenie strieľaním malo sa stať na Veľkonočnú nedeľu, lebo na odvádzanie pešo už nebolo času. No Rusi blížili sa k Trnave rýchlosťou víchrice. Z toho mali strach tak Nemci ako aj ich gardistickí pomahači, nuž gardisti ušli s nemeckými vojakmi ešte v sobotu večer, v rýchlosti vezmúc so sebou aj zoznam kandidátov zastrelenia.

Vo Veľkonočnú nedeľu ráno niesol sa chýr, že ruské vojská sú už v mestečku Sereďi, vzdialenom od Trnavy na 15 km. Strelba doliehala do Trnavy vždy ostrejšie a ostrejšie, očakávaný radostný hlahol zvonov, ktorý svolával nábožný ľud do chrámov k oslave sviatku Vzkriesenia, v tento deň vystal, lebo vystaly aj velebné chrámové pobožnosti. Deň bol slnečný a bezoblačný. Vo východnej časti mesta Trnava je veľká Treumannova sladovňa. Rozsiahle skladištia tejto sladovne mali Nemci preplnené rôznym tovarom a keď už nebolo času tovar poodvážať, skladištia vypálili.¹²²⁰ Nemci mali úmysel Trnavu brániť, preto nastavali betónové prekážky tak vonku z mesta ako aj v samom meste. V Štefánikovom parku nastavali po dva metre vysoké betónové záseky, pred Evanjelickým kostolom na okraji mesta postavili po oboch jeho stranách balvany vysoké vyše 3 metrov, ktoré pred príchodom ruského vojska zavalili na most, zatarasiac takto cestu. Nebolo však už času takúto prekážku vystaviť na druhom moste pri budove Slovenskej banky, lebo keď tam stavali takéto balvany, nemali už času ich dokončiť a betónová nálož nemala času ani zatvrdnúť, takže ruské tanky hnaly sa tadiaľto. Ale hlavný nápor ruských vojsk išiel po bokoch mesta, v čom bolo naše šťastie, lebo tak bola Trnava ušetrená od hroznej skazy. Takto Nemci boli prinútení utekať z Trnavy, keď nechceli byť obkolesení.¹²²¹ Že bolo granátmi a mínami zapálené niekoľko domov a na viacerých domoch boli strecha a čiastky múrov

¹²¹⁸ V Trnave podľa dokumentov zahynulo 13 ľudí, 3 boli ranení a 14 zostalo nezvestných. Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 24655/1945 adm.

¹²¹⁹ Ťažké škody okrem železničnej stanice utrpeli ešte aj Vozovka, tehelňa, sladovňa. Viac pozri ŠIMONČIČ, J.: Oslobodenie trnavského okresu, s. 203. Porovnaj SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945, s. 349.

¹²²⁰ Okrem toho Nemci zaminovali viaceré významné podniky v meste, napr. Coburgove závody, NUPOD či Agrasol. Tamže.

porúchané, to je k celkovému stavu mesta Trnavy nepatrná škoda.¹²²² Keď vo Veľkonočnú nedeľu slnko sa sklonilo za hrebene Malých Karpát, víchrica vojny preniesla sa s nížin už do ich úpätia.

Žiaľ, že víchrica vojny z radov civilného obyvateľstva v Trnave vyžiadala si 8 obetí, pominuvších sa v prvých dňoch mesiaca apríla. Vojna v Trnave asi najcitelnejšie zasiahla rodinu statkára Husára. Táto rodina bola ukryvaná na svojom majeri viac ľudí prenasledovaných len pre svoj židovský pôvod. Boli prezradení a za tento skutok milosrdenstva boli od surového gardistu Mateja Palánka bití a trýznení spolu so Židmi.¹²²³ Predpokladá sa však, že keď aj Nemci museli zo Slovenska zutekať, predsa sa ta museli niektoľki ukryvať, lebo zavraždenie 3 členov z 5 člennej Husárovskej rodiny, udavšie sa v nedeľu v noci z 29. apríla 1945, bolo asi ich dielom.

Ján Gál Poddumbiersky

Videl: Šajmír¹²²⁴
za tajomník

Kleštinský
predseda M.N.V.¹²²⁵

okráhla pečiatka
Národný výbor mesta Trnavy

¹²²¹ Pred odchodom z mesta demontovali Nemci z viacerých podnikov v meste stroje a výrobné zariadenia, odviezli zásoby pohonných hmôt a potravín, zrekvirovali motorové vozidlá a väčší počet železničných vagónov. Pozri ĐUROVKOVÁ, D.: *Spoločensko-politický vývoj v Trnave v rokoch 1938 – 1945*, s. 35.

¹²²² Podľa povojnových odhadov činili škody v meste 335 miliónov korún. Štátny archív v Trnave, f. MNV Trnava, 24655/1945 adm.

¹²²³ O M. Palánkovi pozri napr. SOKOLOVIČ, P.: Hlinkova garda v Trnave od povstania po jej zánik. In: ŠMIGEL, M. – MIČKO, P. – SYRNÝ, M. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov V*. Banská Bystrica 2007, s. 191 – 201.

¹²²⁴ ?. Nečitateľné

¹²²⁵ Mená dopísané rukou.

Záver

Zvykne sa vraviť, že dejiny píše víťazi. Inak tomu nebolo ani v prípade reflexie novodobých dejín mesta Trnava. Ich interpretácia bola v období socializmu podriadená tomu, akým spôsobom si vládnuca moc želala poukázať na „pravdivý“ priebeh historických udalostí, ktoré mali podoprieť jej predstavu o dejinnej úlohe komunistickej strany, aplikovanú v našom prípade na trnavský región. Po roku 1989 sa bádateľom (nielen) regionálnych dejín otvorili širšie možnosti na objektivizáciu dejín, otvorenie dovtedy tabuizovaných tém a vyrovnanie sa s deformáciami tzv. marxistickej historiografie. Trnava ako centrum kultúrneho, spoločenského i cirkevného života, ktorým bola nielen v 20. storočí, si zaslúži, aby sa po viac ako štvrtstoročí od pádu totalitného režimu a nástupu nových snáh o nové nazeranie na jej dejiny, pohľad na udalosti, osobnosti či fakty nedávnej minulosti, v minulosti často zahmlievajú a tendenčne spracované, zobjektivoval. Viac ako štyridsať rokov trvania totalitného režimu nedovoľovalo nazrieť na dejiny, respektíve na mnohé rozhodujúce historické udalosti v mnohých prípadoch objektívne. Pravda bola tá, ktorú určovala vládnuca moc. Tá rozhodovala, akým spôsobom sa interpretovali dejiny, charakter predchádzajúceho, ale aj súčasného režimu. Aj v interpretácii dejín mesta Trnava prišlo, podobne ako pri ďalších stovkách slovenských miest a obcí, v rokoch 1948 – 1989 k výrazným deformáciám. Historiografia sa často stala poslušnou slúžkou režimu a najmä v prípade reflexie problematiky 20. storočia bolo jej „dejinnou úlohou“ postulovať dôležitú a rozhodujúcu úlohu komunistickej strany v regionálnom, v našom prípade trnavskom kontexte. Verím, že predložená publikácia aspoň čiastočne splní svoj cieľ – podať obraz dejín mesta nezaťažený ideológiou, ktorá by znemožňovala objektívne nazeranie na jedno z najzaujímavejších, no zároveň najkontroverznejších vnímaných období našich novodobých dejín. Zostáva len veriť, že bude mať svojich nasledovníkov v podobe ďalších štúdií či monografií, ktoré – azda aj v polemike s ňou – pomôžu záujemcom o regionálnu históriu bližšie pochopiť miesto najstaršieho slovenského kráľovského mesta v kontexte pohnutej periódy našej národnej histórie.

Peter Sokolovič

Resumé

The period between 1938 – 1948 is considered to be an important milestone in the modern Slovak history. During a relatively short period of time a few government regimes followed each other – from the extinctive existence of Czechoslovak Republic, through the regime of the First Slovak Republic, to people's democratic Czechoslovakia, leading to February, or after-February seizure of power by the Communist party. All mentioned periods also influenced Slovak regions and became a subject of interest for later marxist historiography, which either regarded them from its own position or it deprived the history of topics that were not suitable for its ideology. Thus many important events „disappeared“ from our history, outstanding personalities who influenced the course of the town of Trnava and who created not only its political but also cultural, social and economic values, but who, unfortunately, stood on the „wrong“ side, „got lost“. In historiography it concerns the period between 1938 – 1945, but also the period between 1945 – 1948 was given relatively little mentioning in the historiography and it was quite tendentiously processed. It is one of the reasons why the goal of this work is to point out several events as well as personalities connected to the history of Trnava in the tumultuous decade of the 20th century, that have been interpreted tendentiously or have been „omitted“. Therefore it is not focused on presenting the whole picture of the history of the town of Trnava in the period of interest in all its complexity. Its aim is to present partial studies, formally as well as chronologically arranged, that could help to zoom in and objectify the period of 1938 – 1948 in the Slovak Little Rome. It remains to be believed that these studies will bring at least partially new view of one of the most interesting periods of the modern regional history.

Použité pramene

Literatúra

- Ako prišla sloboda do nášho mesta. In: MAREK, J.: *Sprievodca po stopách odboja v okrese Trnava*. Trnava 1989.
- Ako sa pracujúci z Coburgu zapojili do SNP. In: MAREK, J.: *Sprievodca po stopách odboja v okrese Trnava*. Trnava 1989.
- Ako spomína bývalý dôstojník trnavskej posádky. In: MAREK, J.: *Sprievodca po stopách odboja v okrese Trnava*. Trnava 1989.
- Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918 – 1945. Serie D (1937 – 1945). Band II. Deutschland und die Tschechoslowakei (1937 – 1938)*. Baden-Baden 1951.
- BAKA, I.: Bezpečnostné orgány ako prostriedok zostrených perzekúcií potencionálnych a skutočných odporcov režimu v roku 1939. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945*. Bratislava 2008.
- BAKA, I.: Branná výchova v réžii Ministerstva národnej obrany v rokoch 1943 – 1944. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Život v Slovenskej republike*. Bratislava 2010.
- BAKA, I.: HSLŠ od 6. októbra do salzburských rokovaní v lete 1940. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov II*. Trnava 2003.
- BAKA, I.: K pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu Slovenského štátu v súvislosti s vojnou proti Poľsku. In: *Vojenská história*, roč. 5, 2001, č. 4.
- BAKA, I.: Spolupráca a vzťahy medzi Hlinkovou gardou a slovenskou armádou (1939 – 1941). In: *Vojenská história*, roč. 6, 2002, č. 1.
- BALCOVÁ, M.: Činnosť pracovného zboru národnej obrany v Trnave v rokoch 1941 – 1944. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Trnava v rokoch 1939 – 1989*. Bratislava 2012.
- BARNOVSKÝ, M.: Akčné výbory – nástroj nastolenia mocenského monopolu a po-februárovej očisty. In: PODOLEC, O. (zost.): *Február 1948 a Slovensko*. Bratislava 2008.
- BARNOVSKÝ, M.: Politické súvislosti súdneho procesu s Dr. J. Tisom a spol. In: *Historický časopis*, roč. 40, 1992, č. 4.
- BARTLOVÁ, A.: Česko-slovenský štát – katolícka cirkev – HSLŠ. In: LETZ, R. – MULÍK, P. – BARTLOVÁ, A. (zost.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*. Martin 2006.

- BENKA-RYBÁR, A.: Trnavská posádka v SNP. In: ŽVACH, L. – PACKA, L. (zost.): *Protifašistický odboj v okrese Trnava*. Trnava 1979.
- BEŇA, J.: Dekréty prezidenta republiky a nariadenia SNR – denacifikácia ČSR a ustanovenie demokratického Slovenska. In: *Pamäť národa*, roč. 4, 2008, č. 2.
- BEŇA, J.: *Slovensko a Benešove dekréty*. Bratislava 2002.
- BIELIK, P.: Povstanie 1944 – legendy a skutočnosť. In: *Kultúra*, 25. 8. 2004.
- BÍLIK-ZÁHORSKÝ, J.: *Protokoly sionských mudrcov (Plán Židov na ovládanie sveta)*. Trnava 1938.
- BOBÁK, J.: *Maďarská otázka v Česko-Slovensku (1944 – 1948)*. Martin 1996.
- BUGALOVÁ, E.: *Hudobná Trnava a Mikuláš Schneider-Trnavský*. Trnava 2012.
- BYSTRICKÁ, B.: Homolov puč v českej a slovenskej historiografii. In: CSĚFALVAY, F. – PŮČIK, M. (zost.): *Slovensko a druhá svetová vojna*. Bratislava 2000.
- BYSTRICKÝ, V.: Politické rozvrstvenie spoločnosti na Slovensku vo svetle obecných volieb v roku 1938. In: *Historický časopis*, roč. 40, 1992, č. 4.
- BYSTRICKÝ, V.: Vystahovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938 – 1939. In: *Historický časopis*, roč. 45, 1997, č. 4.
- BYSTRICKÝ, V. – PÍSECKÁ, B.: Žilinská dohoda 6. októbra 1938. In: BYSTRICKÝ, V. (zost.): *Od autonómie k vzniku slovenského štátu*. Bratislava 2008.
- ČAPLOVIČ, M.: *Branné organizácie v Československu 1918 – 1939 (so zreteľom na Slovensko)*. Bratislava 2001.
- ČARNOGURSKÝ, P.: 6. október 1938. Bratislava 1993.
- ČECHOVÁ, F. (zost.): *Martin Kollár 1853 – 1919*. Trnava 2005.
- ČERNÁK, T.: Rozhovor s Ladislavom Šimovičom o študentskom hnutí, ilegálnej činnosti a Gustávovi Husákovi. In: *Pamäť národa*, roč. 8, 2012, č. 2.
- ČIERNA-LANTAYOVÁ, D.: *Podoby česko-slovensko-maďarského vzťahu 1938 – 1949*. Bratislava 1992.
- ČORDÁŠ, M.: Spomienky na povstaleckú Trnavu. In: MAREK, J. a kol.: *SNP 1944 – 1994*. Trnava 1994.
- ČORDÁŠ, M.: Trnavská posádka odišla do povstania. In: MAREK, J.: *Sprievodca po stopách odboja v Trnave*.
- DEÁK, L.: *Slovensko v politike Maďarska v rokoch 1938 – 1939*. Bratislava 1990.
- DEÁK, L.: Slovensko v strednej Európe – od autonómie po vyhlásenie štátnej samostatnosti. In: BOBÁK, J. (zost.): *Slovenská republika (1938 – 1945)*. Martin 2000.
- DEÁK, L. (zost.): *Viedenská arbitráž – 2. november 1938. Dokumenty II. (2. november 1938 – 14. marec 1939)*. Martin 2004.
- DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1848 – 1938. In: ŠIMONČIČ, J. a kol.: *Dejiny Trnavy. Zväzok prvý*. Trnava 2009.
- DRZIAKOVÁ-BOHMANOVÁ, M.: Päťdesiate výročie Viedenskej arbitráže. Činnosť slovenskej menšiny v rámci slovenského katolíckeho kruhu v Košiciach. In: Kol.: *Zamlčaná pravda o Slovensku*. Radošina 1996.
- ĎURICA, M. S.: *Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí*. Bratislava 2003.
- ĎUROVKOVÁ, D.: *Spoločensko-politický vývoj v Trnave v rokoch 1938 – 1945*. Diplomová práca. Trnava: Katedra histórie Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2004.

- EIBEL, J. – VÁVRA, F.: *Viedenská arbitráž – dôsledok Mníchova*. Bratislava 1963.
- FIAMOVÁ, M.: Postavenie židovskej komunity v Zlatých Moravciach v období po vyhlásení autonómie Slovenska. In: *Pamäť národa*, roč. 4, 2008, č. 4.
- FIAMOVÁ, M.: Reakcie židovskej komunity na prenasledovanie a možnosti ich záchrany. Analýza problematiky na úrovni obce Zlaté Moravce. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Od Salzburgu do vypuknutia povstania*. Bratislava 2009.
- FRANKO, M.: *165 rokov „trnafskeho“ cukru*. Trnava 2015.
- FRAŇO, K.: Od Nálepku povstanie. In: *Trnavská posádka a piešťanskí letci v SNP*. Trnava 1989.
- GABDZILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š. (zost.): *Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945 – 1953 v dokumentoch*. Prešov 2005.
- GAREK, M.: Vysťahovalci z územia Oravskej priehrady v Trnave. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Trnava v rokoch 1939 – 1989*. Bratislava 2012.
- HALADOVÁ, S.: *Dobrovoľný hasičský a záchranný zbor v Trnave 1938 – 1950*. Trnava 2016.
- HALADOVÁ, S.: Jubilejné oslavy 700. výročia udelenia mestského privilégia pre Trnavu z roku 1238. In: *Nové historické rozhľady*, roč. 5, 2015, č. 1.
- HALLON, L. – SABOL, M.: Zlaté roky hospodárskeho vývoja Slovenskej republiky 1940 – 1943. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Od Salzburgu do vypuknutia povstania*. Bratislava 2009.
- HAZUCHA, M.: *100 rokov atletiky v Trnave 1910 – 2010*. Trnava 2010.
- HETÉNYI, M.: *Slovensko-maďarské pomedzie v rokoch 1938 – 1945*. Nitra 2008.
- HLAVÁČ, E.: Vznik a význam Hlinkovej gardy. In: *Hlinkova garda 1941*. Bratislava 1941.
- HLAVINKA, J.: *Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945*. Bratislava 2007.
- HOENSCH, J. K.: *Studia Slovaca. Studien zur Geschichte der Slowaken und der Slowakei*. München 2000.
- HORVÁTH, P.: Trnava v rokoch národnej a demokratickej revolúcie. In: ŠIMONČIČ, J. – WATZKA, J. (zost.): *Dejiny Trnavy*. Bratislava 1988.
- HORVÁTH, P.: *Vznik a činnosť národných výborov v okrese Trnava v rokoch 1945 – 1948*. Diplomová práca. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského.
- Chronologický prehľad udalostí protifašistického odboja v okrese Trnava v rokoch 1938 – 1945. In: MAREK, J.: *Sprievodca po stopách odboja v Trnave*. Trnava 1989.
- JABLONICKÝ, J.: *Povstanie bez legend*. Bratislava 1990.
- JABLONICKÝ, J.: *Protifašistický odboj v Trnavskom okrese 1938 – 1945*. Bratislava 1962.
- JABLONICKÝ, J.: *Z práce a bojov trnavského Kovosmaltu*. Bratislava 1961.
- JABLONICKÝ, J.: *Z ilegality do povstania*. Bratislava 1969.
- JANAS, K.: Hlinkova garda v trencianskom regióne v rokoch 1939 – 1940. In: PEKÁR, M. – PAVLOVIČ, R. (zost.): *Slovensko medzi 14. marcom a salzburskými rokovaniami*. Prešov 2007.
- JANAS, K.: *Trencianska župa (1940 – 1945). K niektorým otázkam vzniku, existencie a fungovania verejnej správy na Trenčiansku*. Trenčín 2007.
- JAŠEK, P.: Nenápadný a zabudnutý generál. Anton Pulanich (1884 – 1962). In: JAŠEK, P. – KINČOK, B. – LACKO, M.: *Slovenskí generáli 1939 – 1945*. Praha 2013.

- KAMENEC, I.: Demokratický systém a extrémne politické prúdy na Slovensku v medzivojnovom období. In: KAMENEC, I. (zost.): *Hľadanie a blúdenie v dejinách*. Bratislava 2000.
- KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*. Bratislava 1991.
- KAMENEC, I.: Štúdie – Snem Slovenskej republiky a jeho postoj k problémom židovského obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. In: HOFFMANN, G. – HOFFMANN, L. (zost.): *Katolícka cirkev a tragédia slovenských Židov v dokumentoch*. Partizánske 1994.
- KARABA, R.: Zriadenie nových farností na Kopánke a Tulipáne v roku 1942. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Trnava v rokoch 1939 – 1989*. Trnava 2012.
- KAŠŠÁK, P. – HRODEGH, M.: *Konečná zastávka: Slovensko*. Bratislava 2015.
- KATUNINEC, M.: *Dejiny slovenského kresťanského odborového hnutia*. Trnava 2001.
- KATUNINEC, M.: *Dejiny Spolku sv. Vojtecha*. Trnava 2004.
- KAZIMÍR, Š.: Trnava v rokoch 1526 – 1848. In: ŠIMONČIČ, J. a kol.: *Dejiny Trnavy. Zväzok prvý*. Trnava 2009.
- KÁNIKOVÁ, M.: Prvý predseda Národného výboru v Trnave po voľbách v roku 1946 a jeho spolupracovníci. Rukopis.
- KÁNIKOVÁ, M. – DROBNÁ, E.: *Jozef Strečanský – verný syn dona Bosca*. Bratislava 2010.
- KÁRPÁTY, V.: Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy Prešov. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov III*. Trnava 2004.
- KÁRPÁTY, V.: Vybrané jednotky Hlinkovej gardy 1941 – 1944. In: *Pamäť národa*, roč. 3, 2007, č. 1.
- KÁRPÁTY, V.: Zväz slovenských partizánov na východnom Slovensku v prvom roku svojej existencie (1945). In: *Pamäť národa*, roč. 8, 2012, č. 2.
- KÁZMEROVÁ, L. – KATUNINEC, M.: *Dilemy Karola Sidora*. Bratislava 2006.
- KENNAN, G. F.: *From Prague after Munich. Diplomatic papers 1938 – 1940*. Princeton 1968.
- KLUBERT, T.: *Smrť sa volala Schill*. Bratislava 2014.
- KOHÚTOVÁ, M.: Trnava – slovenský Rim. In: ŠUTAJ, Š. – SZARKA, L. (zost.): *Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18. – 20. storočia*. Prešov 2007.
- Kol.: *Protifašistický odboj v okrese Trnava*. Bratislava 1979.
- Kol.: *Z histórie trnavského zdravotníctva*. Trnava 1974.
- KORČEK, J.: Účasť nevojenských jednotiek a dobrovoľníkov pri obrane východného Slovenska. In: *Malá vojna (Vojenský konflikt medzi Maďarskom a Slovenskom v marci 1939). Príspevky a materiály z konferencie v Michalovciach 30. 3. 1993*. Bratislava 1993.
- KRASNOVSKÝ, B.: Ozbrojené zložky slovenského štátu v období august 1944 – máj 1945. In: BOBÁK, J. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945*. Martin 2000.
- KROPILÁK, M.: *Slovenské národné povstanie*. Bratislava 1974.
- LACKO, M.: Najhorlivejší pomocníci komunistov (Sväz slovenských partizánov a udalosti na Slovensku v rokoch 1945 – 1948). In: PODOLEC, O. (zost.): *Február 1948 a Slovensko*. Bratislava 2008.
- LACKO, M.: Obraz vzniku Slovenského štátu vo vojenských kronikách. In: PEKÁR, M. – PAVLOVIČ, R. (zost.): *Slovensko medzi 14. marcom a salzburskými rokovaniami*. Prešov 2007.

- LACKO, M.: Prečo povstala armáda? In: *Formát*, 23. 8. 2004.
- LACKO, M.: *Situačné hlásenia okresných náčelníkov január – august 1944*. Trnava 2005.
- LACKO, M.: *Slovenská republika 1939 – 1945*. Bratislava 2008.
- LACKO, M.: *Slovenské národné povstanie 1944*. Bratislava 2008.
- LACKO, M.: Slovenskí vojaci a sovietsky raj. (Dotyky Slovákov s komunizmom v lete 1941.) In: LACKO, M. – DUCHOŇ, M. – VARŠO, I. (zost.): *Historické rozhlady II*. Trnava 2005.
- LACKO, M.: Slovenský štátnik a národovec. Ferdinand Čatloš (1895 – 1972). In: JAŠEK, P. – KINČOK, B. – LACKO, M.: *Slovenskí generáli 1939 – 1945*. Praha 2013.
- LACKO, M. – IVÁNEK, P. (zost.): *Autonómia Slovenska. 75 rokov*. Krakov 2014.
- LAŠÁN, L.: *Mesto Trnava a jeho samospráva 1918 – 1938*. Bratislava 1969.
- LETZ, R.: Partizáni ako politický a mocenský činiteľ na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. In: Kol.: *Dies ater – nešťastný deň 29. august 1944*. Bratislava 1994.
- LETZ, R.: *Slovensko v rokoch 1945 – 1958. Na ceste ku komunistickej totalite*. Bratislava 1994.
- LIESKOVSKÝ, J.: Bard trnavského boxu. In: *Novinky z radnice*, august/september 2013.
- LIPTÁK, L.: Maďarsko v slovenskej politike za druhej svetovej vojny. In: HOLOTÍK, L. (zost.): *Príspevky k dejinám fašizmu v Československu a Maďarsku*. Bratislava 1969.
- LIPTÁK, L.: Príprava a priebeh salzburských rokovaní roku 1940 medzi predstaviteľmi Nemecka a slovenského štátu. In: *Historický časopis*, roč. 13, 1965, č. 3.
- MACH, A.: *Z ďalekých ciest*. Martin 2009.
- MAREK, J.: *Sprievodca po stopách odboja v Trnave*. Trnava 1989.
- MARTAUZOVÁ, J.: Riešenie tzv. židovskej otázky v Trnave. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov II*. Trnava 2003.
- MEDRICKÝ, G.: *Minister spomína*. Bratislava 1993.
- MEDVECKÝ, M. – SCHVARC, M.: Juloslav Janek – dobrodruh v osidlach spravodajských služieb. In: *Pamäť národa*, roč. 4, 2008, č. 2.
- MIČEV, S. a kol.: *Slovenské národné povstanie 1944*. Banská Bystrica 2009.
- MICHELA, M.: Miesto a úloha Karola Murgaša v radikálnom prúde slovenskej politiky v období rokov 1939 – 1941. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov I*. Trnava 2002.
- MICHNOVIČ, I.: Prejavy antisemitizmu v okresoch Zemplína v období autonómie Slovenska (6. 10. 1938 – 14. 3. 1939). In: PEKÁR, M. (zost.): *Ročenka katedry dejín FHPV PU*. Prešov 2002.
- MIKUŠ, L.: Nenápadní hrdinovia z rodu Mikuš. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Trnava v rokoch 1939 – 1989*. Bratislava 2012.
- MILLA, M.: *Hlinkova mládež 1938 – 1945*. Bratislava 2008.
- Naša družba Žarnovica – Horné Hámre. In: MAREK, J.: *Sprievodca po stopách odboja v okrese Trnava*. Trnava 1989.
- NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Holokaust na Slovensku I*. Zvolen 2001.
- NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Holokaust na Slovensku 4. Dokumenty nemeckej provencie*. Bratislava 2003.

- NIŽŇANSKÝ, L.: Internacionalisti, funkcionalisti, začiatky holokaustu a Adolf Eichmann. In: NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Studia historica Nitriensia VIII*. Nitra 1999.
- NIŽŇANSKÝ, E.: Voľby do snemu Slovenskej krajiny v roku 1938. In: NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Studia historica Nitriensia VII*. Nitra 1998.
- NIŽŇANSKÝ, E.: *Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v celoeurópskom kontexte*. Prešov 1999.
- NIŽŇANSKÝ, E. – KAMENEC, I.: Poplatky za deportovaných slovenských Židov. In: *Historický časopis*, roč. 51, 2003, č. 2.
- PAVLÍK, A.: Dejiny robotníckeho hnutia a Komunistickej strany Československa v Trnave. In: ŠIMONČIČ, J. – WATZKA, J. (zost.): *Dejiny Trnavy*. Trnava 1988.
- PAVLÍK, A.: Národnooslobodzovací zápas a Trnava. Trnavská posádka v SNP. In: ŠIMONČIČ, J. – WATZKA, J. (zost.): *Dejiny Trnavy*. Trnava 1988.
- PAŽUR, Š. (zost.): *Fašistické represálie na Slovensku*. Bratislava 1982.
- PLEVZA, V. (zost.): *Dejiny SNP*, 2. zv. Bratislava 1984.
- PODOLEC, O.: Postavenie obecnej samosprávy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In: *Historický časopis*, roč. 51, 2003, č. 4.
- PÖSTÉNYI, J. (zost.): *Trnava 1238 – 1938*. Trnava 1938.
- PREČAN, V. (zost.): *SNP. Dokumenty*. Bratislava 1965.
- PREČAN, V. (zost.): *SNP. Nemci a Slovensko*. Bratislava 1971.
- ROGUĽOVÁ, L.: Likvidácia Slovenskej národnej strany. In: CSÉFALVAY, F. – PÚČIK, M. (zost.): *Slovensko a druhá svetová vojna*. Bratislava 2000.
- ROHÁČ, J.: Stredoveká Trnava. In: ŠIMONČIČ, J. a kol.: *Dejiny Trnavy. Zväzok prvý*. Trnava 2009.
- ROLKOVÁ, N.: Smerovanie slovenskej ľudovej strany v rokoch 1905 – 1939 na podklade jej programových dokumentov. In: LETZ, R. – MULÍK, P. – BARTLOVÁ, A. (zost.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*. Martin 2006.
- SCHVARC, M.: Úvaha nemeckého vyslanca Hansa Elarda Ludina o systéme poradcov na Slovensku. In: *Pamäť národa*, roč. 5, 2008, č. 3.
- SCHVARC, M. – HOLÁK, M. – SCHRIFFL, D. (zost.): *Tretia ríša a vznik Slovenského štátu Dokumenty I. Das Dritte Reich und die Entstehung des Slowakisches Staates Dokumente I*. Bratislava 2008.
- SIVOŠ, J.: *Bez rozsudku! Pracovné tábory, sústredovacie tábory a tábory nútej práce na Slovensku 1945 – 1953*. Bratislava 2011.
- SLÁDKOVIČOVÁ, O. – SLÁDKOVIČ, R.: *Kňaz s harmonikou*. Bratislava 2005.
- SLNEKOVÁ, V.: Arizácia židovského hnuteľného majetku ako súčasť „riešenia“ židovskej otázky v hospodárskej oblasti – modelové mesto Trnava v rokoch 1939 – 1945. In: NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Acta historica Nitriensia V*. Nitra 1996.
- SLNEKOVÁ, V.: Arizácie židovských podnikov v Trnave ako súčasť tzv. riešenia židovskej otázky v rokoch 1938 – 1945. In: NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Acta historica Nitriensia IX*. Nitra 2000.
- SLNEKOVÁ, V.: Židovská otázka na úrovni mesta – Trnava v období autonómie Slovenska. In: NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Studia historica Nitriensia VIII*. Nitra 1999.

- SOKOLOVIČ, P.: Dilemy Františka Galana. In: SYRNÝ, M. a kol.: *Kolaborácia a odboj*. Banská Bystrica 2009.
- SOKOLOVIČ, P.: Evakuácia úradov z územia odstúpeného Maďarsku na príklade Trnavského umiestňovacieho okresu. In: MITÁČ, J. (zost.): *Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži*. Bratislava 2011.
- SOKOLOVIČ, P.: Hektický marec 1939 v kronikách Hlinkovej gardy. In: *Pamäť národa*, roč. 4, 2008, č. 1.
- SOKOLOVIČ, P.: Hlinkova garda v Trnave od povstania po jej zánik. In: ŠMIGEL, M. – MIČKO, P. – SYRNÝ, M. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov V*. Banská Bystrica 2007.
- SOKOLOVIČ, P.: *Hlinkova garda 1938 – 1945*. Bratislava 2009.
- SOKOLOVIČ, P.: Jozef Bánay – lekár funkcionárom Hlinkovej gardy. In: *Pamäť národa*, roč. 5, 2009, č. 2.
- SOKOLOVIČ, P.: „Kariéra“ protizidovského radikála z Trnavy. In: *Pamäť národa*, roč. 4, 2008, č. 3.
- SOKOLOVIČ, P.: Karol Fraňo, veliteľ trnavskej posádky v čase odchodu do povstania. In: *Pamäť národa*, roč. 7, 2011, č. 4.
- SOKOLOVIČ, P.: Listy Edvardovi Benešovi v súvislosti s rozsudkom nad Jozefom Tisom. In: *Pamäť národa*, roč. 7, 2011, č. 1.
- SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov. Pamätná kniha mesta Trnavy a Kronika národného povstania v Trnave ako pramene poznania regionálnej histórie*. Trnava 2016.
- SOKOLOVIČ, P.: Odchod trnavskej posádky do povstania. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov. III. (Povstanie roku 1944)*. Trnava 2004.
- SOKOLOVIČ, P.: Predohra a priebeh februárových udalostí v Trnave. In: SOKOLOVIČ, P. a kol.: *Roky prelomu. Slovensko v rokoch 1945 – 1948*. Trnava 2015.
- SOKOLOVIČ, P.: Proces s členmi Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy v roku 1958. In: *Pamäť národa*, roč. 6, 2010, č. 3.
- SOKOLOVIČ, P.: „Riešenie“ nemeckej a maďarskej otázky vo svetle agendy trnavských národných výborov v rokoch 1945 – 1948. In: HRUBOŇ, A. – MAJERIKOVÁ-MOLITORIS, M. – LEPIŠ, J. (zost.): *Slovensko v rokoch neslobody III*. Krakov 2014.
- SOKOLOVIČ, P.: Salzburské rokovania a perzekúcie veliteľov Hlinkovej gardy (na príklade Trnavy). In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Od Salzburgu do vypuknutia Povstania. Slovenská republika očami mladých historikov VIII*. Bratislava 2009.
- SOKOLOVIČ, P.: Snahy o vyrovnanie sa s predchádzajúcim režimom v rokoch 1945 – 1948 na príklade Trnavy. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Trnava v rokoch 1939 – 1989*. Trnava 2012.
- SOKOLOVIČ, P.: Sťažnosť trnavských radikálov Alexandrovi Machovi, hlavnému veliteľovi Hlinkovej gardy. In: *Pamäť národa*, roč. 5, 2009, č. 4.
- SOKOLOVIČ, P.: Úloha slovenskej tlače v politickom boji na pozadí procesu s Jozefom Tisom. In: *Pamäť národa*, roč. 7, 2011, č. 3.
- SOKOLOVIČ, P.: Zmena názvov trnavských ulíc po roku 1945. In: *Nové historické rozhlady*, roč. 3, č. 2.

- SOKOLOVIČ, P. – DOBROTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 – 1945. In: ŠIMONČIČ, J. a kol.: *Trnava. Dejiny. Zväzok prvý*. Trnava 2009.
- SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. Buch 1*. Bratislava 2008.
- SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940). In: *Zborník Múzea SNP 1969*. Banská Bystrica 1969.
- SYRNÝ, M.: *Demokratická strana 45 – 48*. Banská Bystrica 2010.
- SYRNÝ, M.: Jesenná politická kríza na Slovensku v roku 1947. In: PODOLEC, O. (zost.): *Február 1948 a Slovensko*. Bratislava 2008.
- SYRNÝ, M.: K problematike represii voči slovenským komunistom v rokoch 1939 – 1943. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Slovenská republika očami mladých historikov VII*. Bratislava 2008.
- ŠIMONČIČ, J.: Francúzski zajatci v Trnave v r. 1942. In: *Trnavský hlas*, č. 36, 1969.
- ŠIMONČIČ, J.: Gymnázium v Trnave. In: ŠIMONČIČ, J.: *Mojej Trnave*. Trnava 1988.
- ŠIMONČIČ, J.: Jezuiti v Trnave. In: ŠIMONČIČ, J.: *Mojej Trnave*. Trnava 1988.
- ŠIMONČIČ, J.: K dejinám trnavského vinohradníctva. In: ŠIMONČIČ, J.: *Mojej Trnave*. Trnava 1998.
- ŠIMONČIČ, J.: Oslobodenie trnavského okresu. In: ŽVACH, L. – PACKA, L. (zost.): *Protifašistický odboj v okrese Trnava*. Trnava 1979.
- ŠIMONČIČ, J.: Pavilón Spiegelsaal. In: ŠIMONČIČ, J.: *Mojej Trnave*. Trnava 1988.
- ŠIMONČIČ, J.: Symboly mesta Trnava. In: ŠIMONČIČ, J. a kol.: *Dejiny Trnavy. Zväzok prvý*. Trnava 2009.
- ŠIMONČIČ, P.: Nástup trnavskej posádky do SNP. In: Kol.: *Trnavská posádka a piešťanskí letci v SNP*. Trnava 1989.
- ŠMIGEL, M.: *Banderovci na slovensku (1945 – 1947)*. Banská Bystrica 2007.
- ŠMIGEL, M. – MIČKO, P.: *Evakuácia v znamení úteku. (Utečenci z Ukrajiny a Poľska na Slovensku v roku 1944)*. Banská Bystrica 2006.
- ŠTEFANSKÝ, V.: *Armáda v SNP*. Bratislava 1984.
- ŠUTAJ, Š.: Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom – migrácie a Slovensko – výskum a výsledky. In: SÁPOSOVÁ, Z. – ŠUTAJ, Š.: *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov 2010.
- ŠUTAJ, Š. – MOSNÝ, P. – OLEJNÍK, M.: *Prezidentské dekréty E. Beneša a povojnové Slovensko*. Bratislava 2002.
- TIŠLIAR, P.: K otázke organizácie a fungovania štátnej správy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov II*. Bratislava 2003.
- Trnavská posádka a piešťanskí letci v SNP*. Trnava 1989.
- URMINSKÝ, J.: Tehliarska produkcia v Trnave a Hlohovci v stredoveku a novoveku. In: *Novinky z radnice*, jún 2006.
- VENCEL, P. – ŽIŠKA, K. – MORAVEC, R.: Docent MUDr. Jozef Bányai-Útrata, jeden z nestorov slovenskej medicíny. In: PAVLÍKOVÁ, L. – BENIAK, M. (zost.): *História medicíny, farmácie a veterinárnej medicíny v kontexte vývoja európskej vedy 20. storočia*. Bratislava 2000.

- VICEN, J.: K problematike zaisťovacieho tábora Ilava v rokoch 1939 – 1945. In: ŠMIGEL, M. – MIČKO, P. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov IV*. Banská Bystrica 2005.
- VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*. Bratislava 1991.
- VNUK, F.: Predhistória udalostí, ktorých Sidorove „Poznámky“ sú zavŕšením. In: SIDOR, K.: *Takto vznikol Slovenský štát*. Bratislava 1991.
- WALTER, O.: *Pius XII. Pápež pokoja*. Bratislava 1940.
- ZAJACOVÁ, Z.: *Slováci v Mauthausene*. Bratislava 1970. Žije v našich spomienkach Ivan Haluzický. In: *Trnavská posádka a piešťanskí letci v SNP*. Trnava 1989.&
- ŽVACH, L.: Chronologický prehľad udalostí protifašistického odboja v okrese Trnava. In: ŽVACH, L. – PACKA, L. (zost.): *Protifašistický odboj v okrese Trnava*. Bratislava 1979.
- ŽVACH, L.: Spomienky na SNP stále živé. In: ŽVACH, L. – PACKA, L. (zost.): *Protifašistický odboj v okrese Trnava*. Trnava 1979.

Archívne materiály

Archiv bezpečnostních složek Praha
f. 135

Archív Ministerstva obrany
f. OVO „255“

Archív Ústavu pamäti národa Bratislava
f. I. správa ZNB

Národní archiv České republiky Praha
f. 136
f. 225

Slovenský národný archív Bratislava
f. Alexandrijský archív
f. Krajinský úrad
f. Ministerstvo vnútra
f. Národný súd
f. Vládny delegát pri Ministerstve zahraničných vecí ČSR 1938 – 1939f. 209
zb. SNP

Štátny archív Levoča, pobočka Spišská Nová Ves
f. Okresný úrad v Gelnici 1923 – 1945

Štátny archív v Trnave
Katalóg revolučného hnutia a Komunistickej strany Československa
f. Mestský úrad Trnava
f. Miestny národný výbor v Trnave
f. Okresný akčný výbor Slovenského národného frontu
f. Okresný národný výbor Trnava
f. Okresný úrad v Trnave 1923 – 1944
Pamätná kniha mesta Trnavy

Štátny archív v Bratislave
f. Bratislavská župa
f. Ľudové súdy v bratislavskom kraji

Vojenský historický archív Bratislava
f. Krajské vojenské veliteľství
f. 53
Špeciálne zbierky

Osobný archív autora.

Periodiká

A-zet

Pravda

Naša mešťianka

Pravda

Sbierka nariadení Slovenskej národnej rady

Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé

Slovák

Slovenská pravda

Slovenský zákonník

Trenčan

Trnavské noviny

Trnavský týždeň

Úradné noviny

Zem

